

JUSTI . FONTANINI
FOROJULIENSIS
DE
ANTIQUITATIBUS
HORTAE
COLONIAE . ETRUSCORUM

Liber tertius

CUM

Figuris & Appendice monumentorum.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

<http://www.archive.org/details/justifontaninfo00font>

JUSTI. FONTANINI
FOROJULIENSIS

DE

ANTIQUITATIBUS
HORTAE
COLONIAE. ETRUSCORUM

LIBRI. TRES

*Ubi præter historiam Hortanam alia non pauca
res Romanas, Italicasque illustrantia
proferuntur.*

CUM. FIGURIS. ÆRI. INCISIS

Et gemina Appendice monumentorum ex codicibus
potissimum Vaticanis: in quibus eminet genuinum
Decretum SANCTI. GELASII. Pont. Max,

Editio tertia aucta & recognita.

ROMAE

Ex Typographia ROCCHI BERNABÒ ad Forum Sciaræ.
Prostat apud PAGLIARINOS Bibliopolas.

MDCCLXXIII.

PRÆSIDUM PERMISSUM.

PRAEFATIO NOVA

Hortanas antiquitates quindecim ab hinc annos primum editas, iterum edere constituimus, *secundis* tamen *curis* recognitas & *tertio libro* auctas. Viri docti, quantum ex eorum scriptis colligere licet, priorem illam editionem non inviti exceperunt: quos inter honoris ergo numerandi *Bernardus de Montefalconis* ex Gallis, *Petrus Relandus*, & *Henricus Brenemannus* ex Batavis, *Jo. Albertus Fabricius* ex Germanis, *Edmundus Chishullus* ex Anglis: ex nostratibus vero multorum instar *Jo. Vignolius*, omnes merito suo & eruditione conspicui. *Petrus* etiam *Vander Aa* typographus Leydenfis *duos* illos *priores libros* dudum recognitos inseruit *Thesauro Historiarum Italiae*, cui etiam hunc tertium inserere liberum erit. Is constat praecipue Romani aevi duobus sarcophagis, Hortae nuper effossis, & elogio historico *Ferdinandi Nuptii S. R. E. Cardinalis*. In Appendicem coniecta est *Julii Roscii Hortini* praecleara *Narratio* de instaurando Ponte Augusti, de quo actum lib. I. Cap. II. Eam Roscius concinnavit quum Xystus V. Pont. Max. Tiberi, qua Tusciam inter & Umbriam defluit, viatorum commodo consulturus, Pontem imponere statuisset. Raptim illam, & quinque dierum spacio confecit. Sed vir doctus & patriae amantissimus causa sua cecidit, quamvis illam strenue perorasset. Pons enim non ad Hortanos, sed ad Otriculos stratus: quem a conditore *Felicem* appellaverunt proptereaquod Xystus V. antequam Petri cathedram inscenderet, *Felix* appellaretur. Roscii tamen commentationis pretium ab exitu neutiquam derivandum. Ipse rem geographicam illarum partium egregie persequitur, priscas ibidem vias Umbriae

briæ & Tusciæ suburbicariæ diligenter metitur, ut propterea ejus labor rerum antiquarum studiosis non inutilis sit evasurus: cujus primum indicium debetur Lucae Holstenio, talium studiosissimo, qui Roscii *Narrationem* ex pluteis Vaticanis in quibusdam adversariis suis MSS. recensuerat. Addidimus in fine Dissertationem Italicam de restituendo cultu agri Romani: de qua in elogio Cardinalis Nuptii facta est mentio. De his lector benevolus in hac *tertia editione* monendus fuerat.

Addenda libro 11. cap. VII. initio paginæ 297.

parte II. libro I. capite XLVII. & Lucas Waddingus A. D. 1210. §. XL. Petrus Hortanus episcopus decessit A. D. 1284. quo tempore Martinus IV. literas dedit *Potestati, Consilio, & Communi Hortano* pro rebus annonam spectantibus, proferendas in Appendice.

XXV. CONRADUM Archidiaconum Viterbiensem, defuncto Petro, ab Hortano Capitulo electum confirmavit Martinus IV. A. D. 1284. quarto sui pontificatus, XIV. Kal. Januarias, ex epistola LXVI. regesti Vaticani, quum Prior Sancti Andreae in paroecia Urbevetana, & Henricus Canonicus Tudertinus electioni de se factae adsentiri nolissent.

XXVI. BARTOLUS, quem Ughellus *Bartholomaeum* vocat, a Bonifacio VIII. electus fuit A. D. 1296. In literis enim ad calcem vulgandis, v. Kal. Febr. anno secundo pontifex ait, se *nuper Ortanae ecclesiae, tunc vacanti*, eum episcopum, praefecisse. Iisdem literis castrum Kie Ortanae dioecesis *ad Romanam ecclesiam pertinens sub annuo censu unius floreni auri ei de gratia concessit speciali, quandiu eum ecclesiae Ortanae praeesse contigerit.*

INDEX CAPITUM

L I R R I . T E R T I I

CAPUT. I. *Hujus libri tertii occasio. II. Ecclesie variæ civitatis Hortanæ, & multa Sanctorum pignora in ijs ad servata enumerantur. III. Vetera monumenta nuper Hortæ reperta brevi explicatione illustrata proferruntur.* pag. 1.

CAPUT. II. *Ferdinandi Nuptii Hortani S. R. E. Cardinalis vitæ breviarium.* pag. 10.

A P P E N D I X

<i>Iulij Roscij Epigramma ad Xystum V. de ponte super Tiberim ejus liberalitate erigendo.</i>	29.
<i>Ejusdem Narratio de instaurando ponte Hortino vetustissimo.</i>	31.
<i>Ejusdem Epigrammata XII. in laudem Xysti V.</i>	52.
<i>Sancti Cassiani episcopi Hortensis Acta brevia.</i>	59.
<i>Alexandri IV. Pont. Max. Epistola ad Virgines sacras Ordinis Sancti Damiani civitatis Hortanæ.</i>	60
<i>Ferdinandi Cardinalis Nuptii Dissertatio Italica de cultu agri Romani.</i>	65

IMPRIMATUR.

Si videbitur Reverendis. Patri Sac. Palatii Apostolici
Magistro .

Nuncius Baccarius Episcopus Bojanensis Vicegerens.

ADPR OBATIO.

Auctoritate Reverendissimi Patris Sacri Palatii
Apostolici Magistri diligenter ac jucunde per-
lecto libro ; cui titulus *Justi Fontanini Foro-Julienſis
de Antiquitatibus Hortæ Coloniae Etruſcorum liber III.
cum figuris & Appendice monumentorum*, nihil in eo,
quod Ecclesiæ Catholicæ dogmatibus, bonisque mo-
ribus adverſetur, offendi ; imo cum percelebris Aucto-
ris, penitiorisque eruditionis promi condi doctrina stu-
diosis omnibus profutura sit, dignissimum librum
censeo, qui prælo committatur . Romæ hac die 4. De-
cembriſ 1722.

Franciscus Valſius .

IMPRIMATUR .

Fr. Gregorius Selleri Ordinis Prædicat. Sac. Palatii
Apostolici Magister .

FERDINANDO
 NUPTIO
 ARCHIEPISCOPO . NICAENO
 VIRO . ILLUSTRISSIMO . ET . REVERENDISSIMO

JUSTUS . FONTANINUS

FONTANIS Antiquita-
 tibus , temporum ca-
 lamitate & majorum
 incuria laceris atque
 dispersis , te auspice ,
 medicas manus admo-
 vi , FERDINANDE NUPTI, vir illustri-
 sime , easque magno quasi naufragio
 superstites tabulas in unum congeffi,

a ij

ut

ut Coloniae Augustae, olim in Tuscia suburbicaria florentissimae, imaginem quandam pro virili expressam, tibi uni primum, deinde erudito orbi spectandam proponerem. Vereor tamen, ne apud sapientes viros inconsultus appaream, utpote qui in retegenda clarissimae urbis facie haud satis pro dignitate animo reputaverim quantum recentior ejus amplitudo priscae illi, omni licet laudum genere ornatissimae, te uno cive antecellat. Tu enim in Urbe rerum domina quatuor Summis Pontificibus diuturna rerum experientia probatus, praecipuisque muneribus subeundis adhibitus, universae Aulæ Romanae, ceterarum omnium, emunctissimae, oculos in te conversos, nullis externis opibus subnixus ita sustinuisti, ut ad singula, quae tuae prudentiae iidem optimi Pontifices incumbere voluerunt, natus,

& a quodam veluti numine factus, omnium consensu credereris. Quare, praestantissime FERDINANDE, te per varios eosque arduos munerum gradus supremo nutu traductum, ut inde patefieret animi tui magnitudo mira quadam virtute munita, omnes non immerito existimant. Dictu vero difficile est quantum ista morum tuorum gravitas, versatile ad omnia ingenium & singularis humanitas omnes devinxerint, usque eo sane, ut plurimi occurrant, qui certatim studia omnia se tibi debere fateantur: inter quos ob tua in me merita primas jure mihi deferri hic lubens ostenderem, nisi declinanda esset suspicio, multiplices laudes tuas privatis officiis meis potius fore adscribendas, quam publicae famae, in cujus ore versantur. Has equidem necesse non habeo fusiori stilo persequi, tum quod splendore ipsae suo sine aliena oratione sa-

tis

tis eniteant , tum ne eas enarrando videar pudorem tuum onerare voluisse . Illud tamen silentio neutiquam est praetereundum , immo vero & omnium ore celebrandum magnopere est , quod ipse non raro suspexi ; te nimirum inter severiora divini humanique juris studia , in quorum sanctiori larario justitiae & religioni diu noctuque litare consuevisti , saepe numero aevi retroacti illustres fastos , tanquam sacros Tripodas consulere : unde ex mentis tuae hinc instructae ditissimo aerario nihil non luculentum , perfectum , commendatumque prodire omnes praedicant , & palam compertum est . In his vero tot tantaque praecelsae indolis tuae specimina protulisti , doctrina , integritate , animoque in omnes effuso , ut CLEMENS XI. Pont. Max. insignium virorum acerrimus iudex ad honoris culmen amplissimo ordini

pro-

proximum, te pro ea, qua fulges modestia, de hoc minime cogitantem, evexerit. Quae quum ita sint, ut novis ornamentorum accessionibus quamprimum floreas & tuorum meritorum cumulus in excelso loco jam positus, & vota publica flagitare non cessant. Neque profecto is, qui rerum potitur, sapientia juxta ac auctoritatis fastigio summus, frustra id nos sperare jubet. ROMÆ prid. Kal. Februarias MDCCVIII.

I M P R I M A T U R

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici .

*Dominicus de Zaulis Episc. Verulanus
Vicesgerens .*

Reverendissimi Patris Paulini Bernardinii Sac. Apost. Pal. Magistri nutu opus , cui titulus : *Iusti Fontanini de Antiquitatibus Hortae Coloniae Etruscorum libri duo &c.* magna animi voluptate perlegi : & Cl. Viri studium in eruendis perlustrandisque veteribus monumentis tanta diligentia & accurato labore , mirabar . Sicut vero in reliquis jam summo Litteratorum plausu editis lucubrationibus , quibus multa supplavit , illustravit , & critica virgula notavit , debitam doctrinae & honoris palmam est promeritus ; ita evulgatis hisce Antiquitatibus , tum nostrae Italiae , tum posteritati maximum emolumentum , quin etiam Auctori amplam gloriae segetem accessuram censeo . Quamobrem cum opus ipsum nulla Fidei Catholicae bonisque moribus adversa contineat , & ex ejus lectione omnigenae eruditionis feracissima , ecclesiasticae historiae & profanae bona plura redundatura sint , feliciter in lucem prodire poterit . Dabam in Collegio Urbano de Propaganda Fide die 29. Januarii 1707.

*Ego Franciscus Dominicus Bencini S. T. D. & Lector
& in eodem Collegio Bibliothecae Praefectus .*

I M P R I M A T U R

Fr. Paulinus Bernardinius Ordinis Praedicatorum
Sacri Apostolici Palatii Magister .

INDEX

I N D E X

C A P I T U M

LIBER. PRIMUS

C A P U T . I

U*Rbium & populorum origines a magnis viris descriptae . II. Hortae urbis situs & variae appellationes . III. Condita a Pelasgis . IV. Quando Pelasgi in Etruriam migraverint . Hortae cives contra Aeneam praeliati . Tiberis navigabilis juxta Hortam . V. Gens Hortensia ex eadem urbe deducta . VI. Hortia male cum Ortona confusa . VII. Hortia una ex duodecim urbibus Etruriae, non autem Veii . VIII. Tres Etruriae a Lucumonibus reſtae*

pag. I

C A P U T . I I

Hortia Colonia militaris ab Augusto deducta . Templum Martis Ultoris ab eodem erectum . Hortia in Tribu Quirina & Arniensi descripta . II. Octavianus plures in Italia Colonias militares deduxit : quando Augusti cognomentum adsumpserit . III. Earundem militarium Coloniarum numerus . IV. Duumviratus magni habitus . V. Seviri Augustales non magistratus, sed sacerdotes fuerunt . A Tiberio instituti . A sodalibus Augustalibus distincti . Sex tantum . VI. Inter se ordinem servarunt . Pontificatus a Quinquennialitate diversus

24

CAPUT. III

Domitiani nomen cum titulis ex publicis monumentis erasum. Nomina item aliorum. II. Liturae Arcuum Septimii Severi a nonnullis perperam explicatae. III. Fulvii Plautiani & Plautillae Augustae nomina in aliquot saxis deleta. IV. Inscriptionis Hortanae restitutio tentata. V. Perfectissimorum genera & antiquitas. Capenates Foederati. Quot Pentapoles in Italia? VI. Curatores Reipublicae. VII. Ordo & Populus in Colouiiis 42

CAPUT. IV

Falisci Etruriae cum aliis male confusi. II. Varia nomina & situs Coloniae Faliscorum. III. Fescennium, & poesis inde dicta. Veii locus suus adsignatus. IV. Opidum Faliscorum non est Gallestum, sed Civitas Castellana. V. Quando interierit. Strabo explicatus. VI. Graciliani & Felicissimae martyrum acta perpenſa. VII. Castrum Amerinum a via Amerina denominatum. Ameriae antiquitas. Quid Castellum in constitutione Ludovici Pii? 73

CAPUT. V

Unica urbs aliquando Colonia & municipium appellata. II. Aequi Falisci haud diversi ab Etruscorum Faliscis contra Salmasum. III. Antonii Massae Hortam in Faliscorum agro statuentis opinio rejecta. IV. Lacus Vadimonis cum aliis inepte confusus: ejusdem situs: male per Josephum Scaligerum locatus in Umbria, & per Annium a Deo Vadimone denominatus. De eo Plinii junioris testimonium. Res apud illum

I N D E X C A P I T U M. xj

*illum patratae . Abrahamus Ortelius contra Lucam
Holstenium defensus . V. Carolus Sigonius ab An-
niano Catone deceptus . Sotium emendatus . Ejusdem
lacus singulares virtutes* 93

C A P U T . V I

*Sancti Landi martyris acta examinantur . II. Inscri-
ptiones Herculi sacrae . III. Hercules Somnialis .
IV. Hesperides tres cum Hercule in tabula Orta-
na* 107

C A P U T . V I I

*Herculis cultus apud Etruscos fusius ostenditur . As
Etruscus a Bernardino Baldo explicatus . II. Dra-
conis Corcyrensis locus perpensus . Asses Etrusci cum
Jano & clava . III. Varia de lingua veteri Etrusca .
IV. Primaeva origo Etruscorum* 120

C A P U T . V I I I

*Evocati Augustorum quinam & unde dicti . II. Tibe-
rinus Pater , Hortae cultus . III. Fluvii ut Dei
quare adorati . IV. Fasti consulares correcti . Nomina
compendiariis notis signata . V. Officium ab Epistulis .
VI. Non Epistola , sed Epistula usque ad sextum sae-
culum scriptum fuisse probatur contra doctissimos
viros* 147

C A P U T . I X

*Feminarum cognomina asserta . Gens Plutia a Plau-
tia diversa . II. Francisci Robortelli sententia de
b ij servis*

xij INDEX CAPITUM.

*servis medicis contra Sponium confirmata . III. A
Cyato idem ac pincerna . IV. Duplicis generis sepul-
cra , familiaria & hereditaria . V. Liberti Augusta-
les . VI. Gens Tucia & Catia antiquissimae . Materi
pro Matri . Hortae in Tribu Arniensi descripta ante-
quam Colonia militaris deduceretur . VII. Liberti he-
reditariis sepulcris per testamentum honorati . 165*

LIBER . SECUNDUS

C A P U T . I

P*roba Falconia Poetria civis Hortana . Johannes
Boccatius perperam sugillatus a Thoma de Simeo-
nibus . II. Eadem cum Anicia Faltonia Proba male con-
fusa , & domo Romana credita . III. Variorum erro-
res castigati . IV. Proba Poetria non Faltonia , sed
Falconia appellanda contra Simeonium . 189*

C A P U T . II

*Probae Falconiae Cento Virgilianus a sancto Hiero-
nymo memoratus . Osidius Geta Medeam Tragoediam
Centonibus Virgilianis contexuit . II. Anicia Falto-
nia Proba a literarum laude neququam commendata .
Quando Centonem suum Proba conscripserit . III. Ejus
nuncupatio perperam Sedulio attributa . 203*

C A P U T . III

*Probae Cento a Gelasio relatus inter apocrypha . De-
cretum de libris canonicis & apocryphis perperam Ge-
lasio abjudicatum . II. De eo variorum sententiae di-
scussae . III. Quid in Decreto significetur nomine apo-
cry-*

INDEX CAPITUM. xiiij

cryptorum . Eiusdem vocis originatio . IV. Decretum in antiquis codicibus Gelasio adsignatum , & in Collectionibus expressum . Perperam Hormisdæ attributum . V. Paschale carmen Sedulii quando editum & in Decretum Gelasii relatum . VI. Asterius illud emendavit , non primus edidit . Idem Paschale carmen diversum a Paschali opere 211

CAPUT. IV

Proba & ejus Virgiliocento a multis laudantur . Non scripsit Homerocentonem . Lilius Gyraldus & Julius Roscius notati . Scripsit de bellis civilibus . II. Virgiliocentonis diversae editiones & codices manu exarati . III. Errores codicis Padolironensis . Casparis Barthii opinio non probata . Locus sancti Hieronymi explicatus . Tres Probae a sanctis Patribus memoratae . IV. Ausonii de Centonibus sententia ab Henrico Stephano castigata . Probae Virgiliocento ab eodem & a Barthio magni factus & emendatus 233

CAPUT. V

Centones unde dicti . II. Homerocentones a veteribus memorati . III. Varia Centonum genera . Potissimi fuerunt in re militari . IV. Quid Centonarii & Dendrophori in inscriptionibus antiquis . V. Patricii Homerocentones Eudocia Imperatrix perfecit . VI. Idem Patricius a Pelagio viro Patricio diversus . Zonaras & Cedrenus in concordiam redacti 246

CAPUT. VI

Hortae Episcopus sanctus Cassianus Alexandrinus . sub Ioviano Imperatore . II. Inde transit ad ecclesiam Aeduen-

xiv INDEX ACTORUM.

Aeduensem . Errores variorum castigati & sancti Cassiani chronologia restituta . III. Ejus Acta nunquam typis ante hac vulgata 265

C A P U T . V I I

Series Episcoporum Hortensium purgata, aucta & variis hinc inde observationibus illustrata . 272

APPENDIX. ACTORUM.

I.	G elasii I. decretum genuinum de libris recipiendis . Ex codice Vaticano pag.317	
II.	Acta S. Cassiani Hortensis, deinde Aeduensis episcopi . Ex codice Sangermanensi	335
III.	Alia metro descripta . Ex codice Sangermanensi	343
IV.	Acta ejusdem translationis & miraculorum . Ex codice Joliano	361
V.	Sermo de S. Cassiani & aliorum tumulatione . Ex codice Sanquintinensi	370
VI.	Officium S. Cassiani . Ex Breviario Sanquintinensi	378
VII.	Missae ejusdem . Ex Missali Aeduensi	382
VIII. IX.	Ejusdem duplex vita . Ex Breviariis Aeduensibus	383.384
X.	Gregorii III. epistola ad episcopos Tusciae Langobardorum . Ex codice Vaticano	385
IX.	Conradi II. Imperatoris diploma . Ex Regesto Farfensi	386
XII.	Henrici III. Imperatoris diploma . Ex eodem Regesto	390
XIII.	Notitia publica Berardi Abbatis Farfensis . Ex eodem Regesto	395
		<i>Noti-</i>

INDEX ACTORUM. xv

xiv.	<i>Notitia privata Gyrardi Comitis . Ex eodem Regeſto</i>	397
xv.	<i>Innocentii III. epiſtola ad Potestatem Ortanenſem . Ex Archivo Vaticano</i>	399
xvi.	— <i>Alia ejuſdem ad Ortanos . Ex eodem Archivo</i>	400
xvii.	<i>Gregorii IX. Epiſtola ad Guidonem Ortanum epiſcopum . Ex eodem Archivo</i>	402
xviii.	<i>Innocentii IV. proceſſus judicialis inter Ortanum epiſcopum & Abbatem Saxivivi . Ex eodem Archivo</i>	403
xix.	<i>Martini IV. electio Ortani epiſcopi . Ex eodem Archivo</i>	409
xx.	— <i>Epiſtola ad Ortanum Capitulum de eadem re . Ex eodem Archivo</i>	411
xxi.	— <i>Alia ad Communitatem Ortanam de eadem re . Ex eodem Archivo</i>	411
xxii. xxiii. xxiv.	<i>Bonifacii VIII. epiſtolae III. ad Ortanum epiſcopum . Ex eodem Archivo</i>	412.413.414
xxv.	<i>Electio Potestatis Ortanensis . Ex Archivo Reatino</i>	415
xxvi.	<i>Bonifacii IX. epiſtola ad Ortanum epiſcopum . Ex Archivo Vaticano</i>	418
xxvii. xxviii.	— <i>Ejuſdem diplomata II. Ortanis . Ex eodem Archivo</i>	422.423
xxix.	— <i>Aliud Paulo de Juvenatio . Ex eodem Archivo</i>	424
xxx.	— <i>Epiſtola ad eundem . Ex eodem Archivo.</i>	426
xxxI. xxxii.	— <i>Epiſtolae II. ad Berochium Domicellum Ortanum . Ex eodem Archivo</i>	327.429
xxxiii. xxxiv. xxxv.	— <i>Diplomata III. eidem . Ex eodem Archivo</i>	429.436.437
xxxvi.	— <i>Aliud Baſſanenſibus . Ex eodem Archivo</i>	538
	<i>Aliud</i>	

xvj INDEX ACTORUM.

xxxvii.	— <i>Aliud Ortanis</i> . Ex eodem Archivo	439
xxxviii.	— <i>Aliud Johanello & Andreae Thomacellis</i> . Ex eodem Archivo	441
xxxix.	— <i>Aliud Vicarello Domicello Ortano</i> . Ex eo- dem Archivo	453
xl.	<i>Paulli Ortani episcopi diploma</i> . Ex veteri pro- tocollo	454
xli.xlii.	<i>Jacobi Insulani Cardinalis diplomata II. Or- tanis</i> . Ex editione Ortana	455.461
xlili.	<i>Eugenii IV. conjunctio Ortani & Castellanen- sis episcopatum</i> . Ex Ughello	465
xliv.xlv.	<i>Francisci Condulmerii Cardinalis epistolae II. ad Ortanos</i> . Ex Archivo Vaticano	498
xlvi.	<i>Nicolai V. diploma Ortanis</i> . Ex editione Or- tana	470
xlvii.	<i>Innocentii VIII. confirmatio Statutorum urbis Ortanae</i> . Ex Archivo Vaticano	472
xlviii.	— <i>Ejusdem epistola ad Angelum Pechinolum Ortanum episcopum</i> . Ex eodem Archi- vo	473
xliv.	<i>Angeli Pechinoli Ortani episcopi literae ad In- nocentium VIII. de sua legatione ad Mat- thiam Hungariae Regem</i> . Ex eodem Ar- chivo	474
l.li.lii.	<i>Leonis X. diplomata III. Ortanis</i> . Ex editione Ortana	491
liii.	<i>Clementis VII. literae Vicario Episcopi Ortani</i> . Ex Archivo Vaticano	495

V A R I I T Y P I

<i>Urbs Hortana</i> .	3
<i>Pons Hortanus</i>	32
<i>Tabula Herculis & Hesperidum</i>	117
<i>Nummi Etrusci</i>	125.126.127.138.139.140
<i>Imago pueri Etrusci</i>	146
<i>Nummus Alberti II. Comitis Tusculani</i>	289

PRAE-

PRAEFATIO

LECTORI BENEVOLO.

B hinc septennium & quod excurrit hae nostrae Antiquitates Hortanae absolutae jam fuerant, ut nonnullis viris doctissimis, qui eas legerunt, atque pro sua humanitate in suis scriptis etiam laudaverunt, vulgata res est: quod justis de causis dictum volumus: haud sane ad jactantiam. non enim ignoramus quanti sint faciendae observationes, quae aliud propemodum cogitanti exciderunt: quasque perpetuo silentio obruissemus, nisi secus illis visum fuisset, quibus lubenter non obsequi religio est. Quare eas in unum volumen congestas atque hinc inde auctas edere tandem decrevimus in duos libros distinctas. Prior complectitur Hortanas Antiquitates pro modulo nostro expli-

catas ab origine urbis secundum eorum seriem , quae ad nostram notitiam venerunt . Raptim quoque, ut res exigit, semel atque iterum ad proximas urbes excurrimus, puta ad Faliscos & Vejos: de quorum situ quoniam variae, nec nisi vulgo probatae opiniones circumferuntur, ab affectu opidanorum vel studio partium excogitatae; nos ab hac labe immunes, qui singulorum causas procul habemus, veriore, ut quidem credimus, & eruditius acceptiore iis de urbibus sententiam proferre haud sumus veriti, Alter vero liber constat dissertatione de Poetria insigni Proba Falconia Hortana, quam haecenus viri celeberrimi *Faltoniam* & *Romanam* dixerunt: ubi etiam de ejus scriptis fusius agitur, & de Decreto Gelasiano, in quo ejusdem Centones sub nota apocryphorum memorantur. Haec omnia subinde clauduntur exercitatione chronologica de Hortanis episcopis; & veterum demum actorum Appendice illuc spectantium: inter quae eminet sin-

cera

cera editio ejusdem Decreti, quod Gelasio I. Pontifici Maximo suffragiis criticorum deinceps adjudicatum iri vix dubitamus. Hoc autem loco iis, quae diximus pag. 222. & 333. de vetustis codicibus, in quibus Decretum illud Gelasium auctorem praefert, addere lubet & alium codicem antiquissimum literis Saxonice, servatum Neapoli in bibliotheca coenobii sancti Johannis de Carbonaria, in quo exstat *Gelasii Decretale*, ut olim adnotavit pag. III. sui Itineris Italici Johannes Mabillonius, nuper eruditorum & proborum omnium dolore nobis sublatus. Exilem vero conatum nostrum illos haud omnino aspernatos confidimus, qui non ignorant quanti intersit rei literariae, antiquarum urbium Lipsanae omnia evulgari; dum illis historia sacra & profana, res geographica & chronologica illustrantur: quae studia utinam eo pacto majoribus nostris arrisissent ac nostrae aetatis clarissimis viris arrident. non enim doleremus de-

perditos & in aedificiorum fundamentis jaciendis dissectos atque sepultos quamplurimos literatos lapides, simulacra & nummos fusos, inscriptasque membranas in varios usus praepostere collocatas (non tamen omnes, sicut Pyrrhonaei quidam Thrasones perfrieta fronte blaterare non dubitant, quibus jure maximo sua verba redduntur) quarum rerum subsidio doctrina temporum mirum quantum augeri potuisset. Nihilominus accedente potentiorum praesidio, quo sane res literaria magnopere indiget, tantae calamitati adhuc consuli utcunque posset ubi celebriorum & vetustiorum urbium Italiae nostrae monumenta a peritis viris, qui profecto non desunt, accurate illustrata ederentur. Italica enim Historia post Graecam omnium est eruditissima & scitu dignissima, utpote quae universalis Historiae majorem & praestantio rem partem constituit, quemadmodum viri eximii ex Transalpinis non inviti agnoscunt, dum nostratium

tium rerum commentarios undique studiose conquirunt : quae cura praecipue tetigit clari nominis philologum Johannem Georgium Graevium . Hic enim post Romanarum Antiquitatum Scriptores varios in unum corpus digestos , animum etiam converterat ad Antiquitatum Italicarum Scriptores colligendos , ipsis Batavorum typographis animo plane regio stimulos addentibus : raro quidem exemplo , neque , ut nunc res sunt , hic in Italia sperando . Licet autem Graevius id omnino absolvere non potuerit morte praereptus , absolvendum tamen reliquit studiis Jacobi Perizonii V. C. De his testimonium volui , Lector benevole , ut lucubrationem nostram quantulamcumque aequi bonique consuleres . Interim vale .

BLASIIUS CARYOPHILUS. V. C.
A D A U C T O R E M.

Ἀμφανέοντι τόπον δ' Ὀρθης, καὶ θέσκελα ἔργα,
Νηὸν κ' εὐώδη Ἀμφιτρυωνιάδ'·

ΦΟΝΤΑΝΙΝΕ φέρει σοι νῦν κλέος ὕρονόμηκες
Ἰταλίῃ γλυκερὸν μὲν τὸ λέγῃσα δ' ἔπος.

Εἰς τε φάως ἀγαγες ΦΟΝΤΑΝΙΝ' ἀφθιτα ἔργα
Τέκμωρ εὐδήλον δ' ἀμφοτέρων ἀρετῆς.

1

JUSTI. FONTANINI
DE. ANTIQUITATIBUS
HORTAE
ETRUSCORUM
LIBER. PRIMUS

CAPUT. I

SYNOPSIS

- I. Urbium & populorum origines a magnis viris descriptae. II. Hortae urbis situs & variae appellationes. III. Conditae a Pelasgis. IV. Quando Pelasgi in Etruriam migraverint. Hortae cives contra Aeneam praeliati. Tiberis navigabilis juxta Hortam. V. Gens Hortensia ex eadem urbe deducta. VI. Hortae male cum Ortona confusa. VII. Hortae una ex duodecim urbibus Etruriae, non autem Veii. VIII. Tres Etruriae a Lucumonibus rectae.

PRIMAE urbium & populorum origines omni aevo apud omnes gentes tam venerabiles & pene dixerim sacrae fuerunt, ut scriptorum omnium antiquissimus & sanctissimus Moses magnam earum partem divino volumini de mundi creatione inseruerit, & de plurimis insuper egerit Esdras seu quisquis alius

in narratione eorum, quae praetermiserat Moses. Immo & ceteri auctores, qui longo intervallo sequuti sunt, in eadem vestigia incurrentes id ipsum ob oculos habuerunt, quemadmodum ex Herodoto historiae Graecae parente & ex Thucydide literis & genere nobilissimo apparet. Sane M. Porcius Cato Censorius, ut ad nostros deveniam, vir magnus domi forisque, *utpote qui tres summas in homine res praestitisse existimatus est, optimus orator, optimus imperator, optimus senator* (ut de eo inquit Plinius libro septimo capite tricesimo septimo) Italicarum urbium origines septem libris complexus est: in quorum fragmentis, quae nobis veteres scriptores servarunt, quaeque a se collecta explicavit Antonius Riccobonus in Commentario de historia, tanta notitia Italiae antiquitatum elucet, ut nemo non doleat, scripta auro & cedro dignissima per temporis injuriam magna rei literariae calamitate aboleri potuisse: quod idem fatum historias etiam Sempronii Afellionis nobis invidit. Haec monumenta a priscis auctoribus laudatissima si nostra aetate superessent pro Catonianis & Sempronianis illis, quae, ut omnes jam norunt, ex officina famosi hominis Annii Viterbiensis prodierunt, perspecta utique haberemus primordia ejus urbis, de qua scribere adgredimur, Hortae scilicet in Etruria mediterranea Coloniae: neque ejus originem in tanta rerum antiquitate,

anxio labore & studio conjecturarum hinc inde jam expiscari opus esset, procul abjectis mendaciis & imposturis, quae fraudulentissimo ausu in sui Petri Baccarini de Horta chronicis Hortanis commentus fuit rei literariae pestis Alphonsus Ceccarellus apud Leonem Allatum ad calcem editionis secundae Animadversionum in Antiquitates Etruscas ab Inghiramiō vulgaras.

II. Posterioris aevi scriptores Hortam locant in Etruria suburbicaria, patrimonium sancti Petri nunc dicta, & quidem in ipso Ducatu Romano Anastasius in Zacharia: estque in colle trans Tiberim sita ubi recipit Narem fluvium in limite Umbriae ad *quadragesimum* ab Urbe lapidem, ut ait idem Anastasius in Benedicto III. non vero ad *viceſimum quartum*, ut putavit Daniel Papebrochius in tomo altero Maii Bollandiani pag. 154. neque ad *tricesimum quartum*, ut scripsit Michael Antonius Baudrandus in Geographia ordine literarum disposita. *Hortae* quidem vocabulo non unum opidum appellatum invenio. Hortae in Boetica prope Nebrissam meminit Petrus Marsus in Silium Italicum libro tertio: & Horta Dertofanae in Catalonia dioeceseos legitur in tomo altero Martii Bollandiani pag. 667. De Horta insula Novariensis lacus in Gallia Cisalpina, inquam Berengarius conjectus fuit ab Ottone Imperatore, loquitur Carolus Sigonius in libro sexto

4 DE . ANTIQUITATIBUS . HORTAE

de Regno Italiae . Orta in Aprutio memoratur a Johanne Berardo in Chronico Casauriensi tomo quinto Spicilegii Dacheriani pag. 395 . At his urbibus nihil omnino est cum nostra hac *Horta*, quae olim vario nomine appellata est . Siquidem a Plinio in libro tertio capite quinto , ubi alphabetico ordine civitates enumerantur septimae regionis Italiae , in qua est Etruria , vocatur *Hortanum* : a Geographo Ravennate libro quarto pag. 214 . & ab Anastasio in Vigilio , *Hortas* sive *Ortas* : a Paulo Diacono populari nostro in libro quarto capite octavo de Gestis Langobardorum *Horta* , vel , ut alii malunt , *Hortas* : a Johanne Boccacio in capite nonagesimo quinto de claris mulieribus *Ortibi* : & ab ejus exscriptore Jacobo Philippo Bergomate capite centesimo & vicesimo septimo libri ejusdem argumenti *Orti* : ab aliis *Horti* & *Orta* ; unde etiam ejus civium diversa appellatio facta est .

III. Hanc eandem urbem non quidem latini nominis , quasi ab *hortorum* amoenitate sic dictam , ut placuit Friderico Taubmanno in notis ad librura septimum Aeneidos ; sed Etruscae vel Graecae appellationis ego facile putarim : nam praeterquamquod de Horta Dea uxore Romuli meminit Lilius Gyraldus in syntagmate primo de Djs gentium , cujus templum semper patuisse tradit Plutarchus in Quaestionibus Romanis . tomo secundo
ope-

operum editionis Xylandri pag. 275. *Orthe* etiam, sive *Orthi* Ὀρθῆν opidum in Thessalia memoratur apud Homerum in libro altero Iliados vers. 739. a Strabone in libro nono, a Plinio libro quarto capite nono & ab Eustathio in Homerum pag. 333. a cujus opidi civibus, memoria vetera repetenti mirum forte videri non poterit conditam fuisse. *Ortham* sive *Ortam* urbem Etruriae mediterraneae atque ob memoriam Thessalicae *Orthae* patrio nomine appellatam: Pelasgos enim, qui Peloponnesum relinquentes in Hemoniam sive Thessaliam migraverunt, Etruriae vel tunc temporis Umbriae oris postea infedisse, eruditis nota & per vulgata res est, de qua fusius agit Romanarum & Graecarum antiquitatum peritissimus scriptor Dionysius libro primo capite undevicesimo editionis Oxoniensis nuperrime adornatae per Johannem, Hudsonium, ubi narrat eosdem Pelasgos Thessalia a Deucalione pulsos & per varias regiones jactatos, tandem de Italia petenda cogitasse & conscensis navibus, mari Jonio trajecto, ad unum e Padi ostiis nomine Spinetum adplicuisse, urbemque ostio fluminis cognominem condidisse: at illos, qui mediterranea petierant, superatis Italiae montibus pervenisse in Umbrorum agrum Aboriginibus finitimum: quae gens cum primis antiqua & ampla & alios multos Italiae agros habitabat. Itaque Umbriae tunc late patienti Pelasgi incubue-

runt.

runt . Inde postea rejectos Pelasgos, in Aboriginum terras invalisse tradit Dionysius, qui capite vice-
 simo sexto testatur postquam res Pelasgorum deficere coeperunt, nihilominus quandam earum partem nomen Pelasgicum utcunque adhuc retinuisse :
 cui tandem nihil praeter Crotonam opidum Etruriae vetustissimum reliqui mansit : Herodotus in libro primo capite quinquagesimo septimo in hac urbe, quam ipse Κρονῶνα *Crestonem* appellat, adhuc suo tempore Pelasgorum linguam obtinuisse, auctor est; eandemque a Pelasgis nomen tulisse opinatur Theodorus Ryckius in Dissertatione de primis Italiae colonis capite tertio num. xxi. ad calcem Castigationum Lucae Holstenii ad Stephanum de urbibus, propterea quod in Thessalia, unde illi a Deucalione pulsi erant, ejusdem ferme nominis urbs antiquissima exstiterit: in cujus ipsi memoriam patriae urbis appellationem repetiisse videntur .
 Sic etiam Pisas vetustissimam Etruriae urbem a Pisaeis, antiqua Peloponnesi gente & ludis Olympicis apud ipsam celebratis ubique notissima, oriundos scribit Geographorum doctissimus & accuratissimus Strabo libro quinto, Plinius libro tertio capite quinto & alii, quorum testimonia congerit saeculi nostri & literarum decus amplissimum Henricus Norisius Cardinalis in Cenotaphiis Pisani Dissertatione prima capite primo : licet tamen Dionysius tradiderit, Pelasgos jam
 nobis

nobis superius laudatos, quorum antiquissimam patriam Peloponnesum Ephorus apud Strabonem in libro quinto & Apollodorus in Bibliotheca libro secundo capite primo, *Pelasgiam* appellant, icto cum Aboriginibus foedere, maritimae Etruriae opida incoluisse, partim ab hostibus antea habitata, partim ab ipsis condita, inter quae *Pisa* enumeratur. Haec Dionysii sententia legitimo & vero Catoni perperam adsignatur in spuris fragmentis falsi Catonis ab Annio confictis. Porro Argivi etiam Etruriae incolae, quorum Rex Halesus urbem Faleriorum exstruxit, Pelasgi fuerunt ex Strabone libro octavo, necnon & Tyrreni, ut ex Thucydide & Sophocle ostendit Samuel Bochartus in parte altera Geographiae sacrae sive in Chanaan libro primo capite tricesimo tertio pag. 649. editionis Cadomensis. Gentem vero Pelasgam fuisse errabundam valde & vagam testatur Herodotus in libro primo capite quinquagesimo sexto, ubi vocat eam *πολυπλάνητον κάρτα*, idest *pervagantem maxime*. Id autem calamitati & infelici Pelasgorum fortunae tribuit Dionysius, qui eorum mutationes recenset in libro primo: sed Jacobus Palmerius in libro primo capite nono Graeciae antiquae hanc notam amolens, illos rerum dominos fuisse ostendit, causamque eorundem erroris & peregrinationis putat fuisse *πολυανδρίαν* & abundantiam juventutis, quam

quam solum natale non capiebat. Hinc plures expeditiones in Graeciae diversas partes & extra Graeciae terminos Pelasgicum nomen ubique gentium celeberrimum reddiderunt: quae sane potissima causa multis post saeculis in Italiam & in alias Imperii Romani provincias Gothos & Langobardos ex septentrionali plaga deduxit.

IV. Prima illa Pelasgorum in Italiam migratio ex doctissimo Ryckio facta est periodo Juliana MMMCLXXXVI. ante primam Olympiadem anno DCCLII. ideoque CCCXLIV. ante epocham Trojae captae secundum Eusebii Scaligeriani calculum ad Eratosthenis canones correctum. Et sane Poeta maximus sub ipso Trojano excidio *Hortam* sive *Hortim* hanc nostram rebus florentem facit in libro septimo Aeneidos, ubi copias duce Messapo contra Aeneam pro Turno praeliaturas misisse traditur, quas ipse *Hortinas* appellat vers. 716.

Nursia & *HORTINAE classes, populique Latini*, ubi *classibus* equites significari docet Servius: quanvis ego non videam cur naves quoque hic a Virgilio denotari non potuerint: siquidem Tiberim eo loci, ubi Hortam a septentrione alluit, naves sustinuisse, gravissimi auctores produnt: ex quibus Dionysius in libro tertio capite quadragesimo quarto scribit quod Tiberis *navigiis fluvialibus mediocris magnitudinis ad ipsos usque fontes navigari quidem potest*; usque ad ipsam vero
Urbem

Urbem magnis marinis onerariis. Livius in libro altero capite tricesimo quarto narrans caritatem annonae & famem, quae Romae grassatae fuerunt anno U. C. cclxi. unde ex Sicilia, Cumis, & Tuscia commeatus deduci oportuit, testatur per Tiberim ex Tuscia, cui postea *annonariae* cognomen indiderunt, frumentum Romam advectum: *ex Tuscis*, ait Livius, *frumentum Tiberi venit: eo sustentata est plebs*: quo quidem naves onustas juxta Hortanam urbem allapsas nemo non videt. Haec mire confirmat Tacitus Annalium libro tertio capite nono ubi iter Pisonis, mortuo Germanico, Romam adventantis describens, prope Narniam in Narem fluvium eum descendisse, atque inde secundo Tiberi Romam usque ad sepulcrum Augusti in campo Martio delatum affirmat: *ab Narnia* (verba sunt Taciti) *vitandae suspicionis, an quia pauidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras, quia navem tumulo Caesarum adpulerat*: quippe Nar prope Hortam, atque, ut ait Strabo in libro quinto, *supra Ocriculos in Tiberim exiens navigabilis scaphis haud magnis*. Sed ubi postea cum Tiberi conflatur, navibus amplioribus sustinendis aptus efficitur. Livius in libro quarto capite decimo tertio sub anno U. C. cccliv. haec habet: *insignis annus hieme gelida ac nivosa fuit, adeo ut viae clausae, Tiberis innavigabilis fuerit*.

quod sane intelligendum est de navigatione Tiberina supra Hortam , ubi amnis facilis est , glacie compressa ; potissimum vero Perusiam & Tuderum versus : quod secus evenit infra Hortam ob violentiam Naris in Tiberim magno impetu irruentis . Ab aliis scriptoribus ejusdem opidi cives dicuntur *Hortani* , *Ortanenses* , & *Hortenses* : qui tamen confundendi non sunt cum *Hortensibus* illis a Plinio libro tertio capite quarto in prima regione Italiae , nempe in Latio , collocatis : neque cum *Hortensibus* sextae regionis , Umbriam complectentis : quo cognomento Urbinates dictos fuisse prodit idem Plinius libro eodem capite decimo tertio .

V. Ab *Horta* hac nostra gentem *Hortensiam* in Romana Republica florentissimam eductam , fuisse conjecit popularis noster interioribus literis ornatissimus Philippus a Turre , modo Adriensis Pontifex , in Monumentis veteris Antii capite primo : quare posthabito Alexandro ab Alexandro , qui libro primo Dierum genialium capite nono Hortensios sic dictos putavit quod *hortorum* studio tenerentur , ego ejusdem eruditissimi auctoris sententiam facile amplector , praecipue quum videam ad eam confirmandam suppetias etiam ferri per Graecorum auctoritatem , a quibus idem Latinum nomen *Hortensius* , aequae ac reliqua ab urbibus derivata , non aliter efferri consuevit ,
quam

quam exclusa litera *v*, ut Οἱ ἑτήσιος pro *Hortensius*, Gallia Ναεβοησία & Λυγδωνσία pro *Narbonensis* & *Lugdunensis*: & Hispania Ταρρακωνσία, pro *Tarraconensis*, explosa semper litera *v* ante *σ*: ex quo Franciscus Hottomannus in notis ad Orationem Ciceronis pro L. Quinctio putavit latine etiam scribendum *Hortefius*, non *Hortensius*: sed Fulvius Ursinus aeneae tabellae & veterum omnium, ut inquit, librorum auctoritate fecus edoctus, contra opinatur. Neque tamen iisdem Hortensibus quicquam fuisse puto cum Hortensibus Umbriae, ac Latii. hi enim cito interierunt, immo Philippus Cluverius in Italiae antiquae libro tertio capite quarto pag. 969. istud vocabulum cum ceteris populis opidorum, qui a Plinio in libro tertio capite quinto recensentur, existimat esse corruptum, propterea quod Hortenses Latii neque ab aliis auctoribus memorati reperiantur, neque ubinam fuerint investigari possit, quum jam aetate Plinii, nullis relictis vestigiis, periissent. Et forte isti *Hortenses* Latii sunt *Hortonenses* ex *Hortonæ*. ultra Algidum montem, de qua paullo post agam. Umbriae autem *Hortenses* hoc nomine parum innotuerunt, quum nihil aliud, quam Urbinates, alios ab Urbinatibus Metaurensibus, indicarent. Notum est porro, antiquos a multis Italiae opidis variis de caussis seu quod in iis habitarent aut nati essent aut per majores suos inde orti; seu

quod memorabile aliquid vel ipsi , vel patres eorum in illis gessissent , cognomenta sumpsisse , ut pluribus exemplis docet vir eruditionis non proletariae Jacobus Perizonius in Animadversionibus historicis capite primo pag. 34. Sic Tarquini ab urbe Tarquinienſi , Coriolani a Coriolo , Aternii ab Aterno , Gabinii a Gabiis , & Pompeii a Pompeiis opidis vetuſtiſſimis denominati fuerunt , ut bene adnotatur apud virum in literariae perinde ac Belgicae Reipublicae ſaſtis laudatiſſimum Giſbertum Cuperum in additamento ad Harpocratem pag. 237. His aeque ac familia *Hortenſia* ab urbe *Horta* addi poteſt *Aquilejenſia* ab *Aquileja* noſtra , quae proſtat in lapide antiquo apud memoratum Turrium in Diſſertatione de Beleno pag. 261. Neque omittendum eſt , eandem familiam cum & ſine adſpiratione a veteribus ſcriptam fuiſſe , *Hortenſiam* nempe & *Ortenſiam* : cujus rei exempla ſuggerit Scaliger capite viceſimo tertio Indicis Theſauri Gruteriani : quod pridem quoque obſervaverat Claudius Dausquius in Orthographiſcis : nempe eodem modo quo *Horta* & *Orta* in libris & lapidibus uſurpari videmus .

VI. Mirari certe vehementer ſubiret , quod miratus fuit etiam Leander Albertus in Deſcriptione Italiae , Hortae , licet antiquiſſimae urbis , praeter unum Plinium , veteres ſcriptores Strabonem , Ptolemaeum , Melam , & Stephanum Byzanzan-

zantium non meminisse ; nisi nota res esset eosdem auctores de urbibus amplitudine & frequentia celebrioribus , atque ad vias regias seu litorales sitis mentionem facientes , ceteras missas fecisse , quae inde aberant , cujusmodi Hortam fuisse nemo non novit . Hinc Strabo & Ptolemaeus de Urbino , Iguvio , Tiferno , Sarsina , & Auximo eadem causa tacuerunt : quas tamen antiquissimas & honestissimas urbes in Umbria & Piceno fuisse aliunde comperimus . enimvero quod Julius Roscius civis Hortinus scribit in argumento elegantis opusculi Antonii Massae de origine & rebus Faliscorum , Hortae civitatis memoriam exstare apud Dionysium Halicarnasenseum , id falsum est ; & Roscius amore patriae passus est se in errorem abduci a Sigmundo Gelenio latino interprete Dionysii . hic enim libro decimo Antiquitatum Romanarum capite vicefimo sexto sub anno Varroniano CCXCIX. quum narrasset , Aequos populos in Latio non ita pridem a Romanis devictos , arma resumpsisse & Corbionis opidi praesidium sopitum magno numero interfecisse , haec subdit : οἱ δὲ λοιποὶ μεγάλη χειρὶ στρατεύσαντες ἐπὶ πόλιν βιρτώνα τῶν Λατίνων ἔθνους ἐξ ἐφόδου παραλαμβάνονται , quae sic vertit Sylburgius : *ceteri magno numero egressi , Ortonem Latini nominis opidum primo impetu ceperunt : sed Virtonem seu Birtonem reddere debuisset , ut reddendum agnoverat* Lapis Biragus primus inter-

pres

pres Dionysii: *Hortanam* vero pro *Birtonem* expressit Gelenius. Sylburgius in notis pag. 72. observat in vulgatis Livii codicibus eam urbem vocari *Hortanam*, in MSS. *Hortonam*: alia Livii exemplaria *Artonam* etiam exhibent, & codex Vaticanus *Bottonem* βοττώνα: ex qua diversitate Sigonius in scholiis Livianis libro altero num. xxiii. coniicit ubique legendum esse *Ortonam*, sicuti etiam legitur apud Livium libro tertio capite tricesimo, qui idem factum narrat quod Dionysius, locatque eam ultra Algidum montem, quam antea libro secundo capite quadragesimo tertio non *Etruscam*, sed *Latinam urbem* appellaverat. Corbionem opidum situm fuisse ultra Algidum versus Praenestem circa Lavicanam viam, & non procul inde *Hortonam*, ostendit Cluverius in libro secundo capite duodecimo Italiae antiquae pag. 780. & libro tertio capite quarto pag. 968. putatque Lucas Holstenius in notis ad Cluverium pag. 162. & 201. eandem *Hortonam* eo loci fuisse ubi nunc est *Montefortino*, ad quod propius accedit nomen *Birtonis* Dionysii. Ab hac autem alia est *Ortona* in Aprutio citeriori, quam Frentanorum navale appellat Strabo libro octavo: quaeque vix Romanis erat cognita quando Latinam Hortonam Aequi ceperunt. Quod spectat ad Strabonem, vir eruditus & disertus Vincentius Borghinius in sua Etruria, quae prostat inter ejus lucubrationes Italice scriptas

ptas volumine primo, suspicatur pag. 315. man-
cum & mutilum esse illum auctorem ubi agit de
Etruria, quia saepenumero codicibus veterum scri-
ptorum ob injuriam temporum ad unicum apogra-
phum redactis, hoc si mutilum erat, mutila itidem
omnia exemplaria inde exscripta vulgari necesse
erat: quod quidem Straboni evenisse oportet, ubi
interrupta deprehenditur illa pars quae ad Etru-
riam pertinet: quamobrem ea causa esse potuit
cur hodie apud Geographum quotquot fuerunt pe-
ritissimum, Hortae nullam mentionem factam vi-
deamus.

VII. Quum vero urbem Hortanam sub ipsa
Ilii ruina populis florentem ostenderim ex Virgilio
Italicarum rerum consultissimo, conijcere licet
eam unam fuisse ex duodecim urbibus totidem po-
tissimos Etruriae populos constituentibus, qui duo-
decim pariter inter se *dynastias*, ut vocat Polybius
libro secundo pag. 105. editionis Casauboniana; sive
ut Dionysius libro sexto capite septuagesimo
quincto *ἡγεμονίας* idest *principatus* sive *ducatus*,
ut vertit Sylburgius, formabant: quos Servius Da-
nielis in librum decimum Aeneidos, *praefecturas*
appellat. Livii & Dionysii testimonia, qui praeter
Strabonem, Plutarchum, & Servium eos duode-
cim populos memorarunt, Cluverius recitat in
libro altero Italiae antiquae pag. 403. Hi singuli
singulos principes sive reges habuerunt, qui Etru-
sca

sca lingua *Lucumones* appellabantur, unde ait Ser-
 vius ad secundum Aeneidos : *propter duodecim po-
 pulos Tusciae, duodecim Lucumones, qui reges
 sunt lingua Tuscorum*. Eisdem duodecim Etru-
 riae populos & Lucumones memorat in quintum
 Aeneidos ex M. Terentio Varrone, atque etiam in
 decimum, ubi ex duodecim Lucumonibus unum
 ceteris omnibus imperasse demonstrat : quod per
 vices & certo singularum urbium ordine factum
 censet Cluverius pag. 454. itaut ex ipso duodecim
 urbium numero unus omnibus praefuerit. Duo-
 denae illae principes urbes totidemque populi ste-
 terunt inter Apenninum montem, Tiberim am-
 nem, & mare inferum, ubi Etruscorum gentem
 cum Pelasgis dominatam fuisse palam est. Quum
 autem easdem urbes & populos nemo veterum
 nominatim expresse, licet de singulis se copiose
 scripturum promiserit Dionysius, post tot saecula
 primus omnium Flavius Blondus in Etruria sua
 pag. 300. operum editionis Frobenianae easdem
 hoc pacto recensuit : *Lunam, Pisas, Populonium,
 Volaterram, Agyllinam (Caerem etiam dictam)
 Fesulas, Russellanam, Arretium, Perusiam, Clu-
 sium, Faleriam, & Vulsiniam*. At vero Alexan-
 der ab Alexandro Dierum genialium libro tertio
 capite duodetricesimo, *Lunam, Pisas, Populo-
 niam, Fesulas, Russellanam, & Faleriam* reticuit,
 atque ad complendum numerum illum duodena-
 rium

rium advocavit *Mantuam*, *Tarquinius*, *Corytum*, *Fidenas*, *Vetuloniam*, *Vejos*. Carolus Sigonius de antiquo jure Italiae libro primo capite nono numerum a Blondo adsignatum retinuit, nisi quod pro Lunensibus Veientes admisit. Eundem iterum censum etiam turbavit Borghinius in sua Etruria, quoniam pag. 330. *Lunam*, *Caerem*, *Falerios*, *Pifas*, *Fidenas*, & *Mantuam* expunxit, ceterasque in ordine per Blondum & Alexandrum recensito superstites, recipiendas putavit; tanquam veras & originis Etruscae, non autem a Graecis & Pelasgis, ut reliquae, aedificatas: quas propterea ab eo numero ejecit. Sed nihilominus Philippus Cluverius in libro secundo Italiae antiquae capite primo pag. 453. *Caerem*, & *Falerios* retinuit, sicuti etiam Holstenius ad Stephanum de Urbibus pag. 251. Et quidem si originariae tantum urbes Etruscae duodenarium illum numerum complerent, & reliquae inde essent excludendae, omnes procul exfulare cogentur, utpote quae ab alienigenis gentibus, Pelasgis, Oenotriis, Tyrrhenisque conditae fuerunt, ut palam facit eruditissimus Ryckius, & praecipue de *Crotona* sive *Crotona* in capite tertio num. XXI. Dissertationis superius laudatae. Quare si in duodenarium eum numerum Hortam recipiendam putamus, nihil nos facere videbimur, quod rationalibus conjecturis non innitatur.

VIII. Et sane praeterquamquod Hortinos cives tempore adventus Trojanorum in Italiam, potentes fuisse ex Virgiliana Aeneide observavimus: unde quoque inter praecipuos Etruriae populos haberi poterant, nempe inter illos duodecim, quorum veteres scriptores meminerunt; lacus ipse *Vadimonis*, qui ad secundum ab Hortina urbe lapidem patet, nomen Etruscum praefere videtur, saltem dimidium; Etrusci enim proprio idiomate Reges suos *Lucumones* appellabant, ut supra ex Servio & Dionysio adnotavimus. Ut vero Hortanae urbi inter duodenas locus pateat, *Veii* mihi ab eo numero expungendi videntur, propterea quod regnum proprium ipsi constituerent, ab Etruscorum dynastia separatum. Hinc Livius libro quarto capite decimo septimo sub anno U.C. cccxvi. *Lartem Tolumnium, Vejentum regem* appellat, non *Etruscorum*: & libro primo capite tricesimo anno U.C. xcv. *Vejentes* in ipsa Etruria non agnoverat: *proximi Etruscorum Vejentes*. In libro quinto capite primo anno U.C. cccl. *Vejentes taedio annuae ambitionis, quae interdum discordiarum causa erat, regem creavere*. Non abnuerim tamen *Vejentes* fuisse Etruscis foederatos: quod ex Livii non uno loco deducitur, & ex Dionysio initio libri noni narrante, sub anno Varroniano cclxxv. *coactum fuisse concilium Etruscorum, qui a Vejentibus rogati, ut bello contra*

Roma-

Romanos *sefe adderent socios*, tandem decreverunt, *licere Etruscis, qui vellet ire in eam militiam, itaut in Vejentum auxilium justus exercitus conflueret*: συνήκθη εἰς κοινὴν ἐκκλησίαν τὸ ἔθνος, καὶ πολλὰ Ουεΐεντανῶν δεηθέντων συναίρεσθαι σφίσι τῷ κατὰ Ῥωμαίων πολέμῳ, τέλος ἐξήνεγκαν ἐξεῖναι τοῖς βυλομένοις Τυρρηνῶν μετέχειν τῆς στρατείας. καὶ ἐγένετο χεῖρ ἀξίωμαχος ἢ τοῖς Ουεΐεντανοῖς τῷ πολέμῳ συναιρομένη. Neque alio modo exponenda videntur loca veterum a Cluverio recitata pag. 532. ut inde probet Vejos ob summam potentiam inter duodecim Etruriae populos connumeratos: quum e contrario vel ideo ex se regnaverint, cum Etruscis tamen proximis foederati ad Romanorum vim amolendam. Quare ex nostris calculis numerus duodecim urbium Etruriae a veteribus indicatus hoc modo complendus erit. I. *Perusia*. II. *Cortona*. III. *Arretium*. IV. *Clusium*. V. *Volaterrae*. VI. *Vetulonia*. VII. *Volsinium*. VIII. *Rusellae*. IX. *Tarquini*. X. *Caere*. XI. *Horta*. XII. *Falerii*. Haec ut accuratius firmentur, & omnis difficultas ex veterum scriptorum testimoniis auferatur, mihi ostendendum est non unam aut alteram, sed tres Etrurias fuisse, quarum singulae duodecim urbes, totidem Lucumonum sedes habuere. patet enim Etruscos non intra unum Apenninum montem & mare Tyrrhenum clausos stetitisse; sed a mari infero ad superum, nempe Adriam usque pertinuisse, ut testatur Scylax Ca-

ryandenus in Periplo . Livius libro quinto capite tricesimo tertio Adriam, quae mari Adriatico nomen dedit, *Tuscorum Coloniam* appellans, disertissimis verbis haec omnia confirmat ubi de opibus & potentia Etruscorum loquutus, haec habet : *ii in utrumque mare vergentes, incoluere urbibus duodenis terras : prius cis Apenninum ad inferum mare, postea trans Apenninum totidem quot capita originis erant, coloniis missis : quae trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere.* unde Camillus Peregrinus junior in Apparatu ad Antiquitates Capuanas pag. 641. merito arguit Cluverium, qui hanc Etruriam Circumpadanam, quae est secunda ex Livio, quamque *novam* Servius appellat, ipse unus veterem & primam fuisse contenderit . Plinius libro tertio capite decimo sexto *Adriam opidum Tuscorum* vocat, aitque eosdem Tuscos *omnia flumina fossasque a Pado, egesto maris impetu per transversum in Adrianorum paludes, quae septem maria appellantur,* fecisse . Tusci ergo in hac secunda Etruria trans Apenninum duodecim urbes, totidem Lucumonum fedes condiderunt : ex quibus Bononiam, quam Tusci *Felsinam* vocitarunt, reliquis praefuisse, jure dubitari nequit . de hac enim Plinius ita scribit libro tertio capite decimo quinto : *Colonia Bononia, Felsina vocitata quum princeps Etruriae esset*

effet : ubi Plinium de *nova* hac seu secunda Etruria, non de veteri illa intra Apenninum & mare inferum jacente loquutum, in comperto est. hujus enim veteris erat princeps & caput non Felsina, sed Vetulonia teste Silio Italico in libro septimo :

*Moeoniaeque decus quondam Vetulonia gentis,
Biffenos haec prima dedit praecedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures :
Haec altas eboris decoravit honore curules,
Et princeps Tyrio vestem praetexuit auro.*

Virgilius quidem in decimo Aeneidos videtur Mantuam suam caput Etruriae Circumpadanae constituisse illis carminibus :

*Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni :
Ipsa caput populis : Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat.*

Sed haec more poetico in gratiam patriae suae cecinit Maro : quod agnovit etiam Servius ejusdem interpres, a Poeta novam & veterem Etruriam misceri animadvertens, *ut utriusque principatum patriae suae adsignet, quum alioquin Mantua ad haec auxilia in Mezentium pertinere non debeat.* Quare nullum dubium est, Bononiam caput fuisse Etruriae Circumpadanae, a duodecim Lucumoniibus, qui totidem urbibus praecerant, imperio relictæ. Harum prima Bononia, secunda Adria, tertia Mantua utique erat. reliquas enim novem alii
requi-

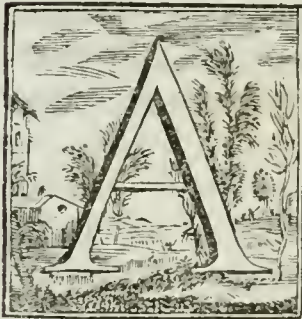
requirent . Frustra est ergo Johannes Baptista Agucchius Archiepiscopus Amasenus in epistola Italica de prisca origine, & dominatu Bononiensis urbis, ubi duas Etrurias Circumpadanas, alteram Felsinae, alteram Mantuae subjectam comminiscitur . Tertia Etruria fuit in ea parte Italiae, quam postea Campaniam dixerunt, atque hujus princeps fuit Capua: in qua quidem Etruria iidem populi *quum duodecim urbes condidissent, quae cunctarum quasi caput esset, Capuam condiderunt*, inquit Strabo libro quinto: illuc enim Etruscos quo tempore trans Apenninum imperio excurrerunt, suas Colonias misisse ostendit Camillus Peregrinus, judicio & eruditione haud quidem vulgari spectabilis, in Apparatu pag. 644. Quare, ut superius jam dicta iterum memoria repetamus, luculenter patet *Hortam* urbem in prima illa & ceterarum antiquissima Etruria sitam, diversam omnino fuisse ab *Ortona* sive *Hortona* in Latio, secus ac Roscius commentus fuerat: quod quidem aliquando animadvertit Abrahamus Ortelius. quum enim in Synonymia geographica pag. 166. *Hortam*, de qua loquimur, cum *Ortona* Livii & Dionysii eandem fecisset, postea in Thesauro geographico mendum correxit & unam ab alia distinxit . Constat quidem ejusdem Etruscae Hortae vetustatem literis commendasse Anastasium in Leone IV. ubi ait, eundem Pontificem in pristinum locum & statum reduxisse
 muros

muros & portas *Hortanae* & *Amerinae* valde antiquarum civitatum : unde & Flavius Blondus libro primo Italiae illustratae pag. 310. eam *Civitatem vetustam* appellavit . Et sane quanquam cetera argumenta deessent , id abunde testatum relinquerent prisca aevi monumenta & inscriptiones *Hortanae* : quas ex ipsis lapidibus diligentissime exceptas hic subnectere haud extra rem fore existimavi quod pleraeque haecenus editae non fuerint , & quod gratiam me initurum sperem ab eruditis , qui tamen id acceptum ferent FERDINANDO NUPTIO Archiepiscopo Nicaeno , viro non tam dignitate ipsa , quam meritis suis amplissimo , mihi vero multis & magnis nominibus semper memorando . is enim easdem inscriptiones , qua est erga me benignitate , mecum humanissime communicavit , & illius nutu & auspiciis haec nostra quantulacunque lucubratio producta est .

C A P U T . I I

SYNOPSIS

- I. *Horta Colonia militaris ab Augusto deducta . Templum Martis Ultoris ab eodem erectum . Horta in Tribu Quirina & Arniensi descripta .* II. *Octavianus plures in Italia Colonias militares deduxit : quando Augusti cognomentum adsumpserit .* III. *Earundem militarium Coloniarum numerus .* IV. *Duumviratus magni habitus .* V. *Seviri Augustales non magistratus , sed sacerdotes fuerunt . A Tiberio instituti . A sodalibus Augustalibus distincti . Sex tantum .* VI. *Inter se ordinem servarunt . Pontificatus a Quinquennialitate diversus .*

NTEQUAM vero illud efficio , inscriptio Ortana reliquarum omnium praestantissima , veluti agmen ducens , praemittenda est : quam ex schedis Barberinis in Syntagmate inscriptionum capite quinto num. 302. non ita dudum vulgavit Raphael Fabrettus , vir de Romanis antiquitatibus supra omne praeconium benemeritus , idemque mei amantissimus dum fata Deusque sinebant . Ex ea discimus , Ortam ab Augusto Coloniam fuisse deductam : cujus rei nulla apud auctores memoria reperitur : quod nempe
 Augu-

Augusteae aetatis historiae latine scriptae interciderint: quae causa est cur nemo item historicorum, ceteras Colonias ab eodem Imperatore conditas memoret: quum tamen ex solis nummorum & lapidum inscriptionibus eruantur, ut de Parma, Perusia, & Verona sua docuit Henricus Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione 1. cap. II. Quam vero inscriptionem Ortanam Fabrettus protulit, hic iterum exhibeo. Fabretto enim viro diligentissimo fidere malo, quam Jacobo Sponio, qui, ut postea observavi, cum duabus aliis ab se exceptam e schedis Barberinis, Ortonae tribuit in Miscellaneis eruditae antiquitatis, ante Fabretti opus vulgatis pag. 174.

MAVORTI. VLTORI

Q. NINNIUS. Q. F. QVIR. PAETVS
II. VIR. COLON. ORTANAE
AVG. ET. VI. VIR. AVGVSTAL
QVINQVEN. II. SACRVM

Hoc marmor plura nos docet. Ortae scilicet (quae antiquitus sine adspiratione scribebatur) Martem titulo VLTORIS cultum fuisse: cui Romae templum eodem titulo erexit Augustus, ut constat ex tabulis Ancyranis apud Gruterum pag. ccxxxii. cujusque AEDITVVS. T. FLAVIVS. AVGVSTI LIBERTUS memoratur pag. cccxvii. 8. Istud templum Augustus bello Philippensi pro ultione paterna suscepto, jam voverat, ut ait Suetonius in ejus vita capite undetricesimo; nimirum anno U.C. dccxii. secundum calculos

D

No-

Norifianos in Cenotaphiis laudatis dissertatio ne fecunda capite VIII. & demum anno U.C. DCCXXXIV. illud exstrui jussit, ut in eodem recepta a Parthis Romana signa suspenderet, ex Dione libro quinquagesimo quarto: quod postea dicavit anno U.C. DCCLII. ut ex Vellejo docet idem Norisius. Nummos Augusti cum effigie templi & epigraphae MARTIS. VLTORIS exhibet Carolus Patinus ad locum citatum Suetonii. Neque tamen pro eodem voto Augusti hoc marmor in urbe Ortana MAVORTI. VLTORI dicatum existimo. nam Collegium Augustale, cujus in illo fit mentio, institutum fuit a Tiberio anno quo obiit Augustus U.C. DCCLXVII. quod infra apparebit. Patet insuper ex eodem marmore, Ortanam urbem in Tribu QVIRINA fuisse descriptam: quae erat ex una & triginta rusticis, a *Curenfibus* Sabinorum populis sic dicta, ut ait Festus. nam Tribus in urbanas & rusticas divisas fuisse palam est: ex quibus rusticae nobiliores habebantur. In urbanis ii, qui rura non habebant, censebantur, & praeterea libertini omnes, secus ac in rusticis, in quibus tantum ingenui conscribebantur: quamobrem urbanae Tribus semper ignobiliores rusticis habitae sunt, & e rustica in urbanam transferri, fuit ignominiae, ut notat Paulus Manutius in libro de Comitibus Romanorum capite de *Tribubus*, & Carolus Sigonius de Antiquo jure civium Romanorum libro primo capite tertio. Attamen constat etiam ad Tribum Arniensem

fem (five Arnensē) Ortam aliquando pertinuisse; quemadmodum ex alio lapide Ortano infra capite nono apparebit: quae item erat ex rusticis, & forte antequam Orta Colonia militaris jussu Augusti deduceretur: qua occasione ex Tribu Arnensi in Quirinam transire potuit. Hoc priusquam ostendo, observare lubet cum Petro de Marca in Marca Hispanica libro secundo capite quarto num.v. Colonias fuisse opida propagata ex civitate Romana; civibus paganis vel militibus ex S.C. vel Principis jussu deductis aut ad condendam novam urbem, aut ad supplendam antiquam. Isthacc opida teste Agellio libro decimo sexto capite decimo tertio, *jura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii, habent: quae tamen conditio quum sit magis obnoxia, & minus libera, potior tamen & praestabilior existimatur propter amplitudinem majestatemque populi Romani: cujus istae Coloniae quasi effigies parvae, simulacraque esse videntur.* Veruntamen idem scriptor celeberrimus Petrus de Marca animadvertit discrimen aliquod fuisse inter Colonias, quum aliae uberiori, quaedam contractiori immunitate fruerentur, adstrictis vel ampliatis earundem privilegiis: quamobrem a veteribus traditum est alias fuisse immunes; quasdam juris Italici; nonnullas Latinorum, idest jure antiquo Latii utentes, donec Antoninus Caracalla omnes qui Imperio Romano suberant pro civibus

haberi iussit ea constitutione, quam laudat Ulpianus in Lege xvii. D. *de statu hominum*: quamque nuper egregio & bonae frugis pleno Commentario explanavit vir de omni antiquitate meritissimus Ezechiel Spanhemius. Alia in hanc rem differit Nicolaus Bergerius in praestantissimo opere de publicis & militaribus Imperii Romani Viis libro quarto sectione octava, ubi colonos, partem nempe civium Romanorum, in urbes a S. P. Q. R. & postea ab Imperatoribus ob unam alteramve ex quinque his causis deductos observat. Primo ut provinciales & subiectos in officio continerent. Secundo ut subitis hostium incurfionibus veluti totidem arces & propugnacula Imperii Romani opponerentur. Tertio ut Romanus sanguis undique propagaretur. Quarto ut plebem inopem & Urbi imperanti gravem sic exhaurirent. Quinto denique, ut militibus emeritis praemia largirentur.

II. Jam vero scire juverit, Augustum postquam apud Actium victo Antonio jam totius Romani orbis imperium occupasset, plures in Italia Colonias cognomento *Augustas* instituisse, militibus, qui secum omnibus bellis interfuerant, agris eorum, qui Antonii rebus studuerant, divisis, quum Dyrrhachium, Philippos & alia opida, priscis dominis in exsilium missis, iisdem habitanda concessisset, ut ait Dio libro quinquagesimo primo pag. 445. editionis Johannis Leunclavii.

Hoc

Hoc non semel fecit Augustus longe post suum Consulatum quartum, annumque U. C. DCCXXIV. quo Colonias alias duodeviginti, cognomento *Julias* deduxit, quarum meminit Appianus de Bellis civilibus libro quarto pag. 590. editionis Henrici Stephani: nempe M. Licinio Crasso & Cn. Lentulo Augure Cofs. anno U. C. DCCXL. Item Claudio Nerone II. & Pisone Cofs. U. C. DCCXLVII. & sequenti; & denique L. Caninio Gallo & Q. Fabricio Cofs. suffectis, anno U. C. DCCLII. ut prodit marmor Ancyranum pag. CCXXXI. ubi militum, quibus agri adsignati fuerunt, paullo plura quam ducenta milia fuisse testatur idem Augustus. Hoc vero deductoris cognomentum, quod postea Coloniae sibi adsumpserunt, C. Julius Caesar Octavianus in suo consulatu VII. & M. Vipsanii Agrippae III. anno U. C. DCCXXVIII. a Senatu L. Munatii Planci sententia obtinuerat, ex Dione libro quinquagesimo tertio, ac Cenforino de Die natali capite vicesimo primo: scilicet anno quarto Actiaco, non autem primo, ut putabat Josephus Scaliger in animadversionibus ad Chronicon Eusebii num. MCCXXVIII. & in notis criticis ad spuriam elegiam Cornelii Galli, a nobis alibi quoque, nempe in historia literaria Aquilejensi, discussam. Atque haec est insignium Chronologorum sententia, Dionysii Petavii de Doctrina temporum libro decimo capite sexagesimo nono & sequenti, ac Jacobi Usserii in Annalibus

libus pag. 581. editionis Parisiensis : qui de compacto id contigisse statuunt annis viginti septem ante epocham Christianam . De his Coloniis ab Augusto deductis loquitur Hyginus inter auctores rei agrariae collectos a Wilhelmo Goesio pag. 160. ubi haec habet : *Divus Augustus in adsignata orbi terrarum pace , exercitus , qui sub Antonio aut Lepido militaverant , pariter & suarum legionum milites colonos fecit , alios in Italia , alios in provinciis . His , quibusdam delectis hostium civitatibus , novas urbes constituit : quosdam veteribus opidis deduxit , & colonos nominavit . Illas quoque urbes , quae deductae a Regibus aut Dictatoribus fuerant (quas bellorum civilium interventus exbauserat) dato iterum Coloniae nomine ampliavit , quasdam & finibus . Sicut etiam Flaccus apud eundem Goesium pag. 23. qui , inquit , a divo Julio deducti erant , temporibus Augusti militiam repetierant , consumptisque bellis , victores terras suas repetierant : in locum tamen defunctorum alii agros receperunt . Ex quo fit , ut his centuriis inveniantur & eorum nomina qui deducti erant , & eorum qui postea in locum successerunt . Augustus ergo Italiae urbes tot delectibus per bella civilia exhaustas , militibus in eas missis frequentandas curavit : quo quidem facto & militum cupiditati , & Coloniarum infrequentiae maximus Imperator consulvit .*

Has

III. Has militum Colonias, quas in Italia deduxit Augustus veteres scriptores, qui hodie supersunt, tanquam rem suo aevo notissimam, literis committere neglexerunt: nam Vellejus, qui de Coloniis a Senatu deductis accurate tractavit, de militaribus ait se ideo loqui non velle, quia *militarium & causae & auctores & ipsarum* PRAEFULGENT NOMINA, libro primo capite decimo quarto. Hinc haud mirum, si rem omnibus exploratissimam historici silentio praeterierunt: unde etiam Suetonius in Augusto capite quadragesimo sexto, earundem Coloniarum numero expresso, nomina ipsa reticuit: *Italiam, inquit, duodetriginta Coloniarum numero deductarum ab se frequentavit, operibusque ac vectigalibus publicis plurifariam instruxit: etiam jure ac dignatione urbi quodammodo pro parte aliqua adaequavit, excogitato genere suffragiorum, quae de magistratibus urbis Decuriones colonici in sua quisque Colonia ferrent, & sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent.* At quaenam fuerint istae xxviii. militum Coloniae ab Augusto intra Italiam deductae, nemo hactenus pleno numero aperuit. nam Frontinus in fragmento illo operis sui de Coloniis, *undecim* tantum nominatim designavit, nempe *Soram, Teanum Sidicinum* (hanc in duas perperam divisit Sigonius) *Puteolos, Acerras, Alatrium, Atellam, Caudium, Beneventum, Cumas, Gravisca,*

Alifanum, *Nuceriam*. De Benevento id praeterea confirmat vetus epigramma a Camillo Peregrino vulgatum in Apparatu ad Antiquitates Capuanas pag. 745. & postea a Fabretto capite secundo num. 248. Sigonius de antiquo jure Italiae libro tertio capite quarto addit *Augustam Taurinorum*, *Bovianum*, *Capuam*, & *Ariminum*. Norisius vero in Cenotaphiis Pisanis dissertatione prima, capite altero ex Thesauro Gruteriano quinque alias enumerat, *Augustam Perusiam*, *Coloniam Felicem Nolanam*, *Coloniam Juliam Augustam Parmam*, *Coloniam Augustam Laurentum*, & *Coloniam Augustam Veronam*: quibus adjungi posse opinatur & urbem *Pisanam*, quanvis praeter *Juliae* cognomen Pisanae urbi impositum, ejus rei testem appellare non possit. His ego ex marmore 8. ccccxxxii. AUGUSTAM POLAM in Istria (quam Italiae adjunxit Augustus) & *Coloniam Ortanam Augustam* in Etruria, jure optimo superaddo: nec deerunt in posterum penitioris antiquitatis seduli scrutatores, qui quinque reliquas Colonias Augustas Italicas ad complendum numerum a Suetonio indicatum in apertum proferent. Tunc vero quando Orta Colonia Augusta deducta est, erectas fuisse putamus columnas structiles, vulgo *le pile d'Augusto*, utranque Tiberis ripam contra aquarum impetum defendentes, ubi & antiqui Pontis vestigia adhuc supersunt: cujus, ut

tunc

tunc verosimiliter fuit, vel iterum extrui posset, ichnographiam hic damus, per gnavum & peritum artificem Franciscum Sforzinum olim delineatam jussu Maecenatis nostri Eminentissimi Cardinalis JOSEPHI RENATI IMPERIALIS, quum pro munere Praefecti Congregationis, ut vocant, boni regiminis, quod providentissime juxta ac vigilantissime gerit, de eodem Ponte magnifice reparando meditaretur: qua de re alias quoque actum nos docet Julij Roscij Hortani municipis Narratio ad Xystum V. Summum Pontificem, opus profecto eruditum & elegans, Hortanaeque Historiae illustrandae peropportunum: quod ex Bibliotheca Vaticana depromptum, in calce integrum proferam, quoniam ante nunquam editum fuit.

IV. In Ortana Colonia Q. Ninnius Paetus erat *Duumvir* quum lapidem MAVORTI. VLTORRI erexit. enimvero in Coloniis Duumviri non secus ac Consules Romae, sub Imperatoribus habebantur: congregabant Senatum, qui in Coloniis *Curia* appellabatur: hinc ii, qui in consilium admittebantur, Decuriones dicti, & Romae Senatores: quod luculente docuit, ut juris divini & humani, sic & antiquitatum antistes eximius Antonius Augustinus in Dialogo sexto in numismata & inscriptiones. De Duumvirum magistratu quoniam lectissima eruditio- nis copia Cardinalis Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione altera capite tertio aliorum studia antevertit, mihi pauca ex ejus operosis lucubrationibus delibasse sat erit, quo Ortanae Coloniae dignitas, & veterum magistratuum splendor his, qui jejunam de illa apud scriptores mentionem factam offenderint, vel hinc innotescant. Is observat Duum-

viratum tanti fuisse Romanis, ut a nobilissimis Senatoribus iniretur. Hinc Pompejus Magnus post Orientem debellatum, ob amorem Juliae relicta Roma, Duumviratum Capuae gessit, quemadmodum testatur Cicero in Oratione post reditum in Senatum. Ad Duumviros in Coloniis pertinebat causas ad Decuriones referre, & eorum sententiam rogare. In aliquibus Italiae urbibus Quatuorviri magistratum gerebant; at in una eademque urbe modo *Duumviros*, modo *Quatuorviros* laudari in inscriptionibus, patet ex Thesaurio Gruteriano pag. xcvi. 1. ccccxlv. 2. cccclxvi. 4. cccclxxii. 7. dlv. 2. & alibi passim, quod ideo factum putat Norisius, quia initio Duumviri creabantur, at postea, ut civium ambitioni satisfaceret, Quatuorviri, quo facilius hac ratione ad plures summus Colonia- rum magistratus perveniret. In Coloniis eosdem Duumviros e tribunali jus dixisse, in faxis Gruterianis plane compertum est: at quidem graviora crimina ad Romani Senatus cognitionem spectabant, puta proditio, conjuratio, veneficium, & caedes dolo malo patrata. Verum Augustus imperio suo tutius potiturus, sicut urbani Senatus potestatem, ita etiam Colonia- rum antiquam jurisdictionem specie honoris imminuit. Hoc eruimus ex ejus vita a Suetonio conscripta, ubi de Coloniis ab Augusto deductis, inter quas & Orta fuit, sermonem habet. Ejus verba quanvis semel recitata, huc iterum adferam ex libro secundo capite quadragesimo sexto, ut rem, de qua agimus, testimonio confirmemus: *excogitato genere suffragiorum, quae de Magistratibus urbicis Decuriones Colonici*
in

in sua quisque Colonia facerent, & sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent, quum usque ad illam diem Coloniae sibi suos magistratus elegissent absque postulatione confirmationis a Senatu Romano. Praeterea ab illo tempore nec graviores expensas, puta in inferiis, arcubus, statuis, ante impetratam ab Imperatore facultatem, facere poterant: quod ex Pisaniis Cenotaphiis docet eorundem Eminentissimus illustrator. Duumviri lictores habebant, sed non ita fascium usum usque ad Tiberium; iisdemque togam concessam fuisse ostendit Octavius Ferrarius de re Vestiaria libro altero capite tertio. Annum Duumviratum observo ex Canone quinquagesimo sexto vetustissimi Concilii Illiberitani, ubi Christianus anno uno, quo agit Duumviratum ab Ecclesia segregari praecipitur propterea quod teneretur edere ludos & spectacula: ubi legi merentur quae congerit Gundisalvus Tellez in commentariis ad idem Concilium libro tertio pag. 439. editionis Lugdunensis. Huc etiam facit lex xvi. Codicis Theodosiani libro xii. tit. i. in qua respuentes Duumviratum, nempe ob immensos sumptus, qui iis incumbabant, praecipue in ludis & spectaculis edendis, duplicati temporis & magistratus poena damnati biennio integro ejus onera sustinere coguntur. Jacobus Gothofredus in commentariis ad eandem legem scribit Duumviros quinquennales fuisse qui

quinto quoque anno recurrente id munus sustinebant, ex Grutero cccxxii. 8. At Gundifalvus laudatus ob merita & munificentiam in patriam putat Duumviros in quinquennium electos.

V. Q. Ninnius in Colonia Ortana *Sevir Augustalis Quinquennalis iterum* dicitur. An Magistratus sive Sacerdotii genus fuerint Seviri Augustales, celeberrimi viri, qui doctis laboribus suis antiquas & sepultas has literas illustrarunt, inter se disputant: quippe Thomas Reinesius epistola xxxi. ad Christophorum Adamum Rupertum, & in Supplemento Gruteriano Classe I. num. xii. eos inter magistratus municipales enumerans, actione juris dicundi praeditos fuisse credidit: cui tamen adversatur Norisius in opere saepius adducto dissertatione prima capite sexto, ubi Augustales non magistratus, sed sacerdotes fuisse invictis argumentis declarat: idque amplius firmat etiam eruditissimus Fabrettus capite quinto sub numero 306. Horum Augustalium originem ad initium principatus Tiberii refert Tacitus libro primo Annalium capite quinquagesimo quarto anno U. C. DCCLXVII. post Augusti apotheciam. tunc enim huiusmodi sodalium Augustalium *sacerdotium Caesar Tiberius Juliae genti sacravit*, inquit idem auctor libro altero Historiarum capite nonagesimo quinto: unde Romani orbis Coloniae imperantis Urbis exemplo, ut insigni erga demortuum Principem officio sibi

sue-

successoris benevolentiam conciliarent, Augustalium Sacerdotum Collegia sive Corpora tunc certatim instituerunt: inter quas Colonias etiam Orta Augusti sacris se initiavit: quod ex alio quoque lapide Ortano inferius adducendo apparet, in quo *C. Baberius Augustalis* nominatur. Quanvis *Seviri* isti *Augustales* passim in veteribus saxis memorati videantur, non inde sequitur Sodales Augustales sex tantum numero in unoquoque Corpore fuisse, ut perperam crediderunt viri summi Marcus Velserus in libro quinto rerum Vindelicarum pag. 275. operum editionis Norimbergensis, & Petrus de Marca in dissertatione de Primatibus num. civ. nam in Collegium Augustalium Romae a Tiberio institutum e primoribus Civitatis unus & viginti sortito adsciti fuerunt: quibus quatuor supra numerum adjecti sunt, ut ait Tacitus. Quum vero eadem Collegia Romae & in Coloniis excrevissent, in his sex primum nominati e Corpore Augustali, *Seviri* appellabantur: at quum eorum numerus amplior etiam evasisset, in plura Collegia partiti sunt: quibus distincti *Seviri* praeerant, quemadmodum ex vetustis elogiis lapidum constare palam facit Norisius loco superius indicato. Neque in singulis Collegiis *Seviros* plures quam sex unquam existisse putarim, licet apud Fabretum capite quinto num. 316. proftet inscriptio, in qua tredecim *Seviri Augustales* numerantur.

hos

hos enim cum eodem peritissimo veterum monumentorum interprete honorarios fuisse arbitror : unde multiplicitas Sevirorum insurgit , dum Sevirales omnes , munere quanvis jam pridem functi , titulum honoris ergo retinebant , ut differit idem auctor in capite quinto sub numero 315.

VI. Seviros inter se ordinem servasse animadvertit Petrus de Marca . hinc apud Gruterum pag. ccccix. 5. occurrunt PRIMI . AVGVSTALES . & in marmore Tudertino xix.6. PRIMIGENIVS . SEX . VIR . II . AVGVSTALIS . qui *primi* etiam *Magistri* dicebantur . At non ita certum quod ait idem doctissimus scriptor , ubi honorem Augustalitatis aeque ac Flamini & Pontificatus per quinquennium vel in perpetuum ab ordine Decurionum decretum fuisse opinatur . nam Pontifices erant perpetui , & posteriori aetate temporarii , ut sancit Norisius in Cenotaphiis dissertatione prima pag.73. ubi quod in priscaevi monumentis legantur PONTIFICES . QVINQUENNALES . duas ibidem dignitates expressas censet , ut Quinquennales fuerint in Coloniis qui Romae Censores dicebantur : de quibus Cicero libro tertio de legibus refert duodecim tabularum sanctionem : *magistratum quinquennium habento* : unde singulis lustris creabantur : & quidem bini in singulis civitatibus , ex eodem Cicerone in Verrina quarta . Pontificatum vero & Quinquennalitatem

tatem diversos Coloniarum honores fuisse eruitur ex lapide cccxciv. 7. ubi legitur COMINIVS QVINTVS. PONTIF. ET. \overline{QQ} . & pag. cccclxxix. 8. C. VALERI . PETRONIANI DECVR. PONTIF. SACERD. IVVEN. MED CAVSIDIC. QVINQ. neque id aduersatus est scriptor eruditissimus & Episcopus integerrimus Philippus a Turre in dissertatione de Colonia Foro-Julienfi pag. 364. licet in Coloniis Pontifices quinquennales seu lultrales fuisse validis argumentis probare contenderit . Quare dum apud Fabrettum capite quinto num. 303. legitur in faxo Ostienfi *L. Carullus Feliciffimus bis sevir Augustalis . idem Quinquennalis Laurentum Lavinatum* . Item numero 326. *Chryferos Sevir Augustalis Quinquennalis* . & numero 332. *L. Carullus Epaphroditus Sevir Augustalis . idem Quinquennalis* , hic duo diversa munera distinguenda sunt, non vero existimandum quod Seviratus non modo annalis, sed & *quinquennalis* exstiterit, ut probat Fabrettus capite quinto num. 315. Eodem pacto noster Q. NINNIVS in Ortana Colonia fuerit non solum *Sevir Augustalis*, ut notatur in marmore, sed & *Quinquennalis iterum*. Ninniorum autem gens non tantum Ortae, sed Romae etiam floruit, nam pag. ccxiv. & in fastis Consularibus legitur Q. NINNIVS HASTA cum P. MANILIO. VOPISCO. COS anno vulgari cxiv. & pag. lxxv. 8. NINNIVS
PHI-

40 DE . ANTIQUITATIBUS . HORTAE
PHILETVS . item pag. DCXCVII. 7. NINNIA
CRONIS . cui vix quadrimae vita functae genitor
eleganti hoc carmine parentavit :

*Quod decuit natam patri praestare sepulto ,
Hoc contra natae praestitit ipse pater .*

Thomas Reinesius classe sexta numero cxv. recitat
hanc inscriptionem ex Italia per Graevium accep-
ptam & secum communicatam

D. M. S
Q. NINNIO. Q. F
ARN. OPPIANICO
AED. $\frac{IIII}{IIII}$ VIR. I. D
IVLIA. MARCIA. B. M

Susplicari licet hunc *Q. Ninnium* fuisse ex gente
Ninnia Ortana . Orta enim fuit & in Tribu Ar-
niensi descripta , quod monui , & infra apparebit :
ex qua item Tribu erat idem *Q. NINNIUS . OP-
PIANICVS Aedilis Quatuorvir jure dicundo .*
Diversi honorum gradus colonici inter se erant
Aedilitas & Quatuorviratus ; quemadmodum
contra fecus sentientes ostendit Norisius in Ceno-
taphiis dissertatione prima capite tertio pag. 38.
Dolendum sane doctissimos veterum hujusmodi
epigrammatum collectores saepenumero adnotare
neglexisse praecipua loca ubi primo effossa fuerunt :
quum vel ex hoc uno capite magna historiae , topo-
gra-

graphiae & reconditae vetustati lux haud raro tribuatur, atque inde gravissimae scriptorum controversiae variis de rebus, puta de situ urbium, templorum, theatrorum, thermarum, circorum, deque id genus innumeris aliis non semel finiuntur: quae tamen controversiae, neglecta adnotatione, quam dixi, locorum, in quibus literati lapides eruuntur, nunquam dirimi possunt, iisdem postea lapidibus, ut saepe contingit, alio translatis, ne dicam iterum sepultis, & ab ignorantia & avaritia hominum in alios usus redactis. Hanc rem probe animadvertit summus & vir & amicus Bernardus de Montfaucon in capite vicesimo Diarii Italici pag. 281. ubi ad conficiendam Urbis descriptionem accuratam inter alia monitum reliquit, ut sicubi inscriptiones eruerentur, nemini liceret eas loco movere & amoliri, donec viri docti locum ipsum & marmor literis consignassent. *plerunque enim inscriptiones, ait vir praestantissimus, templorum, & aliorum, quae e vicino steterant, aedificiorum, mentionem habent. Inde subjungit. id si a principio factum esset, bene multa ignota rudera quid olim fuerint jam conspicuum esset. Quod ille in Urbe rerum domina jure maximo curari vellet, id nos ubique & praecipue in reliqua Italia curatum vellemus.*

C A P U T . I I I

S Y N O P S I S

- I. *Domitiani nomen cum titulis ex publicis monumentis erasum . Nomina item aliorum .*
- II. *Liturae Arcuum Septimii Severi a nonnullis perperam explicatae .*
- III. *Fulvii Plautiani & Plautillae Augustae nomina in aliquot saxis deleta .*
- IV. *Inscriptionis Hortanae restitutio tentata .*
- V. *Perfectissimorum genera & antiquitas . Capenates Foederati . Quot Pentapoles in Italia? .*
- VI. *Curatores Reipublicae .*
- VII. *Ordo & Populus in Coloniis .*

AM vero explicata utcunque inscriptione a Q. Ninnio Paeto Mavorti Ultori dicata, ex qua Ortanae Coloniae Augustae amplitudo & dignitas prodit, de reliquis infra adducendis idipsum facere conabor. Ceteris autem hoc loco praeferre lubet marmor non quidem casu aliquo, sed dedita opera olim prioribus quatuor lineis oblitteratum: cujus latitudo est quatuor palmorum, altitudo vero totidem cum dimidio. Exstitit olim in fronte ecclesiae Cathedralis Ortanae, nunc vero jacet in solo extra eandem ecclesiam, & legitur ad calcem opusculi Antonii Massae de Origine Faliscorum, necnon apud Gruterum pag. CCLXXXVIII. num. I.

OR

.

 O R
 D O . E T . P O P V L V S . C O L O N I
 A E . F A L I S C O R V M . C V
 R A N T E . T Y R I O . S E P T I M I
 O . A Z I Z O . V . P . C V R . R . P . D E V O
 T I . N V M I N I . M A I E S T A T I
 Q V E . E I V S

Haec inscriptio videtur indicasse publicum aliquod monumentum in urbe Ortana ab Ordine & a Populo Coloniae Faliscorum cuidam Imperatori erectum, ut innuunt postrema verba DEVOTI NVMINI . MAIESTIQUE . EIVS, quae nonnisi in Imperatorum monumentis usurpata reperies in inscriptis lapidibus apud Gruterum pag. CCXLIX. 4. CCLXXI. 1. 7. CCLXXXI. 7. atque alibi passim non solum post Constantinum, sed etiam longe antea, ut Trajano CCLVIII. 6. M. Aurelio Antonino, Hadriano & Antonino Pio CCLIX. 1. 8. & CCLX. 1. Cui vero ex Imperatoribus inscriptio dicata fuerit, nos fugit ob quatuor linearum erasionem, quae non solum nomen Imperatoris, sed etiam titulos penitus sustulit, integro tamen faxo relicto, ut patet in schemate quod produxi.

At nihilominus conjicere licet illum fuisse Domitianum Imperatorem . nam Suetonius in ejus vita capite ultimo narrat Senatū adeo gavisum morte Domitiani , ut *novissime ERADENDOS ubique TITVLOS abolendamque omnem memoriam decerneret*: quod quidem *ex omni aere vel saxo* factum tradit Macrobius in libro primo Saturnalium capite duodecimo . Scribit Lampridius in Commodō capite decimo septimo, hujus Imperatoris *nomen alienis operibus incisum* Senatū quoque erasisse . nam veteres ad extinguendam hominum memoriam nihil efficacius reperire potuerunt , quam eorum nomina undique eradere , ut pluribus exemplis docet Index Gruterianus capite xvii. sub litera N. ubi illi recensentur , quorum nomina oblitterata fuerunt . Huc facit quod Reinesius epistola lxiix. ad Rupertum pag. 612. & Jacobus Perizonius in Dissertationum triade pag. 22. observant , nimirum in fronte lapidis Colotiani cclxx. 6. detritum fuisse nomen Fulviae Plautillae Augustae , & in versu sexto nomen L. Fulvii Plautiani ipsius parentis : qui erat ex gente Fulvia , ut contra Panvinium aliosque docuit Norisius in Epochis Syromacedonum dissertatione quinta capite tertio : quique sub L. Septimio Severo vir potentissimus , Praefectus Praetorio & Consul eandem filiam suam Plautillam in uxorem dedit Septimii filio Bassiano, sive M. Aurelio Antonino Pio cognomento Caracallae cum *tanta dote* ,
quan-

quanta Reginis quinquaginta satis fuisset, ut ait Dio libro septuagesimo sexto. Occiso autem eodem Plautiano, & Plautilla in Liparim relegata, utriusque nomen sibi maxime invisum idem Caracalla ex marmore indicato aboleri curavit: quod alibi quoque factum fuisse mox apparebit, si insignium antiquariorum errorem a nemine hactenus animadversum hic in antecessum patefecero; nam de Inscriptionibus decreto publico erasis, si ocius aliquando suppetierit, alibi fusius agere meditor.

II. Fannianus Nardinus in sua Roma veteri libro quinto capite sexto memorat grande illud Romanae magnificentiae post tot saecula adhuc superstes monumentum ad radices Clivi Capitolini qua itur ad Forum, Arcum videlicet illum triumphalem Imperatori L. Septimio Severo & filio ejus M. Aurelio Antonino Pio erectum, quemadmodum patet ex bipedalibus literis ibidem in marmore primum incisis & excavatis, & deinde aere Corinthiaco repletis: quod contigit anno vulgari ccciii. post diem xiii. Aprilis, ut viri docti observarunt. Quia autem in quarta linea amplae illius inscriptionis, quae utranque Arcus faciem quaqua-versum occupat, adhuc apparent vestigia characterum, quibus antiquitus deletis alii superpositi fuerunt, putavit Nardinus *L. Septimii Getae* nomen prius ibi lectum fuisse: quod posteaquam frater ejus Caracalla in illum truculentas manus inje-

injecisset , ex cunctis monumentis jussu ejus oblitteratum unus idem Nardinus existimavit , in ejus rei testem adducens Spartianum : in quo tamen id extricare mihi non licuit , neque ulli sane unquam licebit , quia Caracalla , ut suum in fratrem Getam commissum parricidium celaret , illum inter Divos referri curavit : quod testatur Spartianus in Geta capite secundo ; unde agebat de eodem : *sit Divus , dum non sit vivus* ; tantum abest , ut Getae nomini , quem palam se amore prosequi simulabat , adeo solemnem infamiae notam inurere voluerit , ut illud e publicis & omnium conspectui expositis Arcubus & inscriptionibus oblitterari mandaverit . Hinc miror virum doctum Josephum Mariam Suarezium in Explicatione Arcus Septimii Severi pag. 2. Nardino hircum mulgenti , ut est in adagio , cribrum supposuisse , dum incautum ejus memoriae lapsum excepit , Spartiano inconsulto . Ut antiquae ejusmodi erasionis locus mente facilius comprehendatur , eam Arcus inscriptionem , quam non veluti emissarius cum oculis emissitiis , ut initio Aululariae Plautinae nonnemo loquebatur , sed oculis optimo lumine adjutis centies lustravi , totam continuis lineis , uti adhuc est , expressam recitabo .

IMP. CAES. LVCIO. SEPTIMO. M. FII. SEVPRO. PIO. PERTINACI. AVG. PATRI. PATRIAE. PARTHICAE. PARTHICO. ARABICO. ET
PARTHICO. ADIABENICO. PONTIFIC. MAXIMO. TRIBVNIC. POTES. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET
IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. ANTONINO. AVG. PIO. FELICI. TRIBVNIC. POTES. VI. COS. PROCOS. P. P

OPTIMIS. FORTISSIMISQUE. PRINCIPIBUS

OB. REM. PVBLICAM. RESTITVTAM. IMPERIVMQVE. POPVLI. ROMANI. PROPAGATVM

INSIGNIBVS. VIRTVTIBVS. EORVM. DOMI. FORISQUE. S. P. Q. R

Quartae lineae verba , quae totidem abrafis olim superposita fuerunt , jam referuntur ad Severum & Antoninum ejus filium , in superioribus lineis memoratos . Duae postremae lineae causam erectionis ejusdem Arcus explanant . Eas literas , quarum spatium postea occuparunt verba illa **OPTIMIS FORTISSIMISQVE . PRINCIPIBVS .** in illa eadem linea detritas olim fuisse inde liquet , quod marmor ibi est depressius quam alibi , quodque in eadem linea extra locum a reliquis literis postea occupatum , supersunt foramina ubi aes fuerat infixum : ex quibus signa priorum characterum , qui olim obliterati fuerunt , omnium oculis exhibentur : quippe illud **OPTIMIS . FORTISSIMISQVE . PRINCIPIBVS** clauditur spacio , unius & alterius literae vestigia adhuc retinente : quae etiam manifesto arguunt , ejusdem lineae characteres olim fuisse nonnihil grandiores , quam nunc sunt , nimirum ceteris aequales .

III. Ego vero in quarto versu elogii ejusdem Arcus ubi vestigia aeneorum characterum supersunt , *Septimii Gaetae* nomen expressum fuisse neutiquam puto , licet praecunte Nardino id opinati fuerint viri eruditi apud Suaresium : quibus nuper accessit nobile pars scriptorum in nummaria antiquitate celebrium , nimirum Johannes Vaillantius in *Nummis Imperatorum* tomo secundo editionis tertiae Amstelodamensis pag. 253 . & Andreas Morellius

rellius in Specimine rei nummariae editionis secundae Lipsiensis pag. 184. qui de compacto affirmant jussu Caracallae haec verba in eodem Arcu detrita fuisse :

PVBLIO . SEPTIMIO . GETAE . CAESARI . PONTIE

quibus deinde easdem numero literas superpositas fuisse opinantur . Hadrianus Auzoutus , qui apud Suaresium ex eadem litura haec verba eruebat :

ET . P. SEPTIMIO . GETAE . NOBILISSIMO . CAESARI . OPT

postea sententiam mutavit , & ea quae jam dixi una cum Vaillantio in foraminibus clavorum deprehendit , illuc admotis scalis , ut testatur Morellius . Sed ego a tantis viris dissentio , atque ibi nomina & titulos non Getae , sed *L. Fulvii Plautiani* olim expressa fuisse non dubito , literarum , quae defunt , numero religiose servato hoc pacto :

ET . L. FVLVIO . PLAVTIANO . PR. PR. COMITI . AVGG

Siquidem Plautiani gloriam & salutem pari precio habitam fuisse ac ipsorum Septimii Severi Imperatoris & Antonini Caesaris eruitur ex epigrammate Gruteriano xxxix. 3. duabus lineis abrafo : quod ego ejusdem **L. FVLVII . PLAVTIANI . ET FVLVIAE . PLAVTILLAE . AVGVSTAE** nominibus ita restituo .

D I A N A E
 P R O . S A L V T E
 I M P . L . S E P T I M I . S E V E R I . E T
 M . A V R E L I . A N T O N I N I
 A V G G . E T
 L . F V L V I I . P L A V T I A N I . E T
 I V L I A E . A V G . M A T R . C A S T R
 E T . F V L V I A E . P L A V T I L L A E . A V G

Superius memoratam erasionem lapidis Colotiani 6. cclxx. quam vidit etiam doctissimus Cardinalis Henricus Norisius & ex eo Pagius in Critica Baroniana anno cxcix. num. iv. hic quoque, a nobis rubro caractere suppletam, exhibemus: in qua inscriptione quum dicatur Plautianus *comes per omnes expeditiones eorum*, nempe Severi & Antonini, manifeste apparet Plautianum Praefectum Praetorio a Severo in orientem proficiscente, in Urbe relictum neutiquam fuisse. Porro in causa excidii Plautiani enarranda variant Herodianus & Dio, quorum is vero, hic falso crimine per fraudem Antonini appetitum affirmat.

FVLVIAE. PLAUTILLAE. AVGVXORI

IMP. M. AVRELI. ANTONINI. AVGVXORII. FELICIS. PONTIFICIS. CONS
IMP. L. SEPTIMI. SEVERI. AVGVXORII. FELICIS
PONTIFICIS. ET. PARTHICI. MAXIMI. COS. III. NVRVIFILIAE

L. FVLVII. PLAVTIANI. C. V

PONTIFICIS. NOBILISSIMI. PR. PR. NECESSARII
AVGG. ET. COMITIS. PER. OMNES. EXPEDITIONES. EORVM
T. STATILIVS. CALOCAERVS. NOMENCLAVM. STATILIO. DIONYSIO. TRIB. LEG. XVI. FLAVIAE
ET. STATILIO. MYRONE. DISSIGNATORE^{fic}. SCAENAR
FILIIS. ET. STATILIO. DIONYSIO. DISCIPVLO. FICTORVM
PONTIFICVM. C. C. V. V. NEPOTE. SVO
AMPLA. BENEFICIA. DE. INDVLGENTIA
AVGVSTORVM. SVFFRAGIO. PATRIS. EIVS
CONSECVTVS

Antoninus Fulviam Plautillam ante annum vulgarem ccciii. uxorem non duxit, ut locuples testis est Dio initio libri septuagesimi sexti ubi post narrata Imperatoris Septimii Severi Decennalia eo anno exhibita, inquit: *eodem anno celebratae sunt nuptiae Antonini filii Severi, & Plautillae Plautiani filiae*: qua de re erudite differit Pagius anno eodem cxcix. num.v.

Haud absimili pacto, quandoquidem versor inter haec saxa, supplendam existimo septimam lineam detritam in voto dicato anno Dionysiano cxcvii. pag. XLVI. 9.

HERCVLI. INVICTO. ET

^{fic}DIBVS. OMNIBVS. DEABVS

Q. SACRVM. PRO. SALVTEM^{fic}

IMP. L. SEPT. SEVERI. ET

M. AVRELIO. ANTONI

NO. CAESARI. AVG. NN

ET. **L. FVLVIO. PLAVTI**

ANO. C. V. PR. PR. ET. TRI

BVNIS. HELIO. MONIMO

TREBIO. GERMANO

EXERCITATORIBVS

HELIVS. SABINIANVS

AVR. TITIANVS. GENIO

T. OPTATI. OB. REDITVN^{fic}

NUMERI. VOTIS. FELI

CISSIMIS. T. FLA. RES

PECTVS. C. SEVERINVS

VITALIS. SECIVS. GE

MELLINVS. PVDESASS^{fic}

FE CE RVNT

DEDIKAVERVNT

V. IDVS. IVNIAS. LATE R

ANO. ET. RVFINO. COS

Resti-

Restitutionem *L. Fulvii Plautiani* & non *Getae* in quarta linea memorati Arcus triumphalis, alia certiora monumenta amplius confirmant. Etenim nummi Caracallae medii moduli & raritatis eximiae in averfa parte exhibent Arcum eundem cum tribus fornicibus ea plane majestate, quam illum erigi juffit Senatus. Supra Arcum duo viri, *Severus* nempe & *Antoninus* currui, quem sex equi trahunt infidentes, utrinque vero duo equites, uno & altero pedite fequente, confpiciuntur. Circum vero legitur *ARCVS. AVGG.* in area s. c. in antica parte eft effigies Caracallae cum epigraphe *ANTONINVS. PIVS. AVG. PONT. TR. P. VII.* Ex hoc nummo olim *Chriftinae Reginae*, quem laudat etiam *Francifcus Mediobarbus* in fuo *Occone* aucto pag. 287. *Suarefius* integrum Arcum, barbarorum & temporum injuria deformatum, reftituit. Alium ejusmodi nummum aereum ex gaza Regis *Chriftianiffimi* vulgavit *Morellius* in *Specimine rei nummariae* pag. 182. tabula xviii. In antica parte legitur *ANTONINVS. PIVS AVG. PONT. TR. P. COS.* in poftica idem Arcus & epigraphe ut fupra. In hoc nummo non animadvertit *Morellius* poft verba illa *TR. P.* detritum effe numerum *Tribuniciae Potestatis VI.* qui integer fupereft in alio nummo *Mufeii Carthufiae Romanae*. etenim *Caracalla* primam *Tribuniciam Potestatem* inierat anno *cxcvii.* & *cxcviii.* ut hic

pro-

probat Pagius num. ix. Quare iidem nummi percussi sunt eodem anno, quo Severo & Antonino triumphantibus erectus est Arcus. Vaillantius in Nummis Imperatorum tomo secundo pag. 253. alium nummum argenteum Caracallae, eumque rarissimum adducit cum eodem Arcu & epigraphe **ARCVS . AVGG**. Duplex litera **GG** duos tantum *Augustos*, Severum & Antoninum denotat, quibus Arcus erectus est: quique soli in curru triumphali conspiciuntur, licet in Arcus inscriptione honoris causa etiam Plautianus memoretur. Lapis ergo Colotianus a nobis suppletus inscribatur Fulviae Plautillae, cujus nomen in prima linea; ut pridem observaverat clarissimus Perizonius, & in quarta ejus parentis **FVLVI . PLAVTIANI** detritum est: qui ibidem **PONTIFEX . NOBILISSIMVS . PR . PR . NECESSARIVS . AVGG ET . COMES . PER . OMNES . EXPEDITIO- NES . EORVM** appellatur. In altero Arcu in foro Boario, qui adnectitur Diaconiae sancti Georgii in Velabro, exstat inscriptio ab Argentariis eodem *L. Septimio Severo, M. Aurelio Antonino, & Iuliae matri ejusdem Augusti & Castrorum* dicata anno eodem, quo Arcus alter in foro Romano erectus est, nempe vulgari ccciii. Hanc a Smetio descriptam recitat Gruterus pag. cclxv. 2. ubi non solum integra quinta linea est abrasa, ut ibidem signatur; sed etiam medietas tertiae, quod ibi
prae-

praeteritur, & ego propius inspexi: idque patet ex depressione & cavitate marmoris, atque etiam ex spissis praeter morem characteribus, qui, paucis primis illis deletis, postea superpositi fuerunt, tanquam si ad prima verba referri deberent. In eadem vero tertia linea leguntur haec verba: IMP CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO FELICI. AVG. TRIB. POTEST. VII. COS quibus postea verbis in spacio olim abraso haec continuo spissis literis addita fuerunt III. P. P PROCOS. FORTISSIMO. FELICISSIMOQUE PRINCIPI. ET. Quando insculpta fuit inscriptio Antoninus erat Consul I. non vero III. hoc enim accidit anno vulgari ccviii. Quare haec ibi antea caractere ceteris consono legebantur: ET. L FVLVIO. PLAVTIANO. C. V. PR. PR. COMITI. AVGG. In quinta vero linea haec modo apparent: PARTHICI. MAXIMI. BRITANNICI. MAXIMI. Nardinus, qui hanc inscriptionem inversam & depravatam exhibet in libro quinto capite decimo Romae veteris, nomen *Septimii Getae* iterum obtrudit, Spartiano, qui id ne somniavit quidem, in testem vocato. Sic quoque Johannes Petrus Bellorius in veteribus Arcubus Augustorum idem peccat dum ET. SEPTIMIO. GETAE. NOBILISSIMO. CAESARI olim utrobique lectum fuisse libere affirmat. Sed quum quarta linea claudatur his verbis. IMP CAES

CAES. M. AVRELI. ANTONINI. PII. FELICI. AVG. utique in quinta olim abrasa, ubi ad ingens lineae spacium implendum literae singulae mirum quantum inter se distant, Plautillae nomen hoc pacto legebatur: **VXORI. FVLVIAE PLAVTILLAE. AVG.** Caracalla *Britannici* nomen adsumpsit anno vulgari ccx. ex Pagio ad annum ccix. num.ii. Ideo ante hunc annum eidem inscriptioni abrasae superposita non fuit appellatio **BRITTANNICI.** quae quidem appellatio errore quadratarum, spacium illud expunctum implere fatagentis, litera **T** supervacaneae geminata redundat: quam tamen Onuphrius Panvinius praetermisit in Commentario Fastorum libro secundo pag. 359. In lapide 4. cli. idem Caracalla vocatur BRITANNICVS. COS. III. DES. IIII. Is anno Christi ccxiii. U. C. DCCCCLXVI. quarto annum aperuit teste Norisio in epistola Consulari pag. 127. ex lapide 2. pag. XLIV. Quare constat Caracallam anno ineunte ccxii. designatum fuisse Consulem iv. si designatio Consulium ordinariorum in annum sequentem ipso anni praecedentis initio fiebat, ut arbitratus est Pagius anno ccxii. num.ii. licet id Norisius improbasset. Quum autem occisus fuerit Plautianus anno vulgari ccv. ut supputat longe accuratissimus scriptor Sebastianus Tillemontius in nota xxv. ad vitam Imperatoris Severi tomo tertio historiae Imperatorum pag. 461. editionis secundae Parisiensis anni MDCCII. quum-

quumque eadem litura facta non fuerit ante annum ccx. inde apparet statim post mortem Severi, quae contigit Eboraci anno vulgari ccxi. die iv. Februarii ex Tillemontio in Severo articulo xxxvi. nomen Plautiani jussu Caracallae ex publicis monumentis erasum fuisse: quod etiam liquet ex titulo **MAXIMI** praeter **BRITTANNICI** Caracallae postea adjuncto in supplemento liturae: quem **MAXIMI** titulum unus Severus antea gerebat. **BRITANNICVS** vero eodem anno, quo idem Severus, appellatus fuit, quando gessit Tribuniciam Potestatem xiii. anno U. C. dccccxcv. vulgari ccx. quod notat Pagius anno ccix. num. ii. Neque Severus erat ita infenso in Plautianum animo atque fuit Caracalla. Raphael Fabrettus de re lapidaria Romanorum sane meritissimus, in Inscriptionum capite decimo num. 107. elogium aliud recitat, in quo *Plautiani & Plautillae* nomina antiquitus abrasa fuerunt, licet ipse, vir alioqui oculatissimus, a Nardino fortasse deceptus, hanc notulam eidem adscripserit. *notanda abrasio nominis Getae*. Sed nunquid Getae nomen in eodem marmore duobus in locis, nulla ratione id flagitante, abradi poterat? Inscriptio autem, nisi mea me fallit opinio, utique hoc pacto supplenda venit:

F O R T V N A E . A V G
 P R O . S A L V T E . E T . R E D I T V
 D O M I N O R V M . N
 S E V E R I . P I I . F I L
 A N T O N I N I . A V G
L . F V L V I I . P L A V T I A N I . P R . P R
 E T . I V L I A E . A V G . M A T R I S
A V G . E T . F V L V I A E . P L A V T I L L A E . A V G
 A N T O N I V S . L I B
 P R O X I M V S . A . L I B E L L I S
 V O T O . S V S C E P T O .

Sed jam tandem integram inscriptionem illam sex
 continuis versibus constantem ab Argentariis dica-
 tam in Arcu fori Boarii , una cum nostro supple-
 mento exhibeamus , ut nobis ab hujusmodi crasto-
 nibus expeditis facilius properare liceat illuc unde
 diverteramus . In postremo versu caractere ceteris
 minutiori sunt tria verba peregrinum in modum
 disposita , quorum ordinem mutare duximus reli-
 gioni . nam Famianus Nardinus in loco superius
 indicato inde suspicatur aliquot ex iis Argentariis &
 Negotiantibus , qui Arcum erexerant , ad solvendas
 ejus impensas conferre pecunias recusasse , ideoque
 ea verba ceteris addita post decretum illud jam fa-
 ctum , ne illi , qui recusaverant , ad vendendas illic
 merces suas ante conlatam pecuniam admitterentur .

IMP.

IMP. CAES. L. SEPTIMIUS SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAX. FORTISSIMO. FELICISSIMO

PONTIF. MAX. TRIVNIC. POTES. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIAE. ET

IMP. CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO. FELICI. AVG. TRIB. POTES. VII. COS. **L. FVLVIO. FLAVIANO. C. V. PR. PR. COMITI. AVGG**

IVLIAE. AVG. MATRI. AVG. N. ET. CASTRORVM. ET. SENATVS. ET. PATRIAE. ET. IMP. CAES. M. AVRELI. ANTONINI. PII
FELICIS. AVG

VXORI. FVLVIAE. PLAVTILLAE. AVG

ARGENTARI. ET. NEGOTIANTES. BOAR. ^{LOCI. QVI} HVIVS. INVEHENT. DEVOTI. NVMMINI. EORVM.

H ij

Nec

IV. Nec jure quisquam mirabitur, Plautiani nomen in Arcu Septimii expressum, modo illum auctoritate imperatoria vel certe imperatoriae proxima potitum fuisse cogitaverit. Quum enim filiam suam Caracallae tanta dote in uxorem tradiderit, quanta, Dione teste, *quinquaginta Reginis* sufficere potuisset, Plautiani potentiam hoc satis superque prodit. Dio lib. LXXV. pag. 857. vocat *omnibus hominibus, atque adeo ipsis Principibus Romanis potentio- rem*, Septimio nempe, Caracalla, & duobus Getis. Statim addit: *statuae ei multo plures, quam illis (Augustis) non solum in aliis civitatibus, sed etiam Romae; neque tantum a privatis civibus, sed etiam ab ipso SENATU collocatae sunt*. Cur non ergo decreto Senatus Plautiani nomen in Arcu exprimi jussum? Narrat Dio: *per fortunam ejus jurabant cuncti milites ac SENATORES, proque ejus salute PVBLICE ab omnibus supplicabatur*. Et mox: *Causa harum rerum fuerat potissimum Septimius ipse, qui ei ita permiserat omnia, ut ille Imperatoris, hic praefecti loco esset*. Immo ait de Severo: *fere cupiebat successorem Imperii relinquere Plautianum*. Haec ostendunt, Plautiani nomen decreto Senatus pridem in Arcu verosimiliter exstitisse. Senatus enim Plautianum supra Imperatorem suspiciebat, & populus, ex Dione lib. LXXVI. pag. 860. de eo dicebat: *tu quidem certe plusquam tres*
pos-

possides. Hi sunt Severus, Caracalla, & Geta junior.

V. Cetera marmora Plautiani nomine olim insignia quanvis decreto Senatus non essent insculpta, tamen publica erant: nec dubitandum videtur de Plautiani nomine in iisdem eraso, maxime accedente sententia illustrium Criticorum Reinesii, Perizonii, & Norisii. Verum, si aliqua ex statutis Plautiano a Senatu erectis superesset, quas postmodum dejectas fuisse auctor est Dio lib. LXXV. pag. 858. & Spartianus in Severo Cap. XIV. inscriptiones decreto Senatus iisdem subjectas, etiam conspiceremus. His neutiquam obstat, Getam Caesarem cum Septimio & Caracalla triumphasse, perinde ac cum Tito Domitianus adhuc Caesar triumphavit, teste Zonara lib. XI. Annalium pag. 577. editionis regiae. non enim hinc sequitur, Getam inscriptum fuisse Arcui, triumphum illum referenti, quum nec Domitianus inscriptus fuerit Arcui Titi, adhuc exstanti. Verba ejus haec sunt

S E N A T V S

POPVLVS. QVE. ROMANVS

TITO. DIVI. VESPASIANI. F

VESPASIANO. AVGVSTO

Domitiani nomen abest, quanvis triumpho Titi equo *singulari interfuit*, ut auctor est Zonaras, Itaque hinc nequaquam adstruitur, Getam lectum fuisse in Arcu Septimii, quum Domitianus pariter absit ab Arcu Titi.

VI. Neque hoc publicum Septimii & Caracallae monumentum solum est absque nomine Getae . Etenim in elogio supra porticum Panthei , Septimii & Caracallae nomina conspiciuntur , non tamen Getae . Aliud huic simile epigramma exhibet Fabrettus Cap.xii. §. 48. Ad haec falso quispian obijciat , Plautianum quo tempore uterque Arcus erectus est , nondum stetit in summo auctoritatis fastigio . Siquidem Arcus Septimianus contrarium evincit , ubi legitur Septimii TRIBVNIC. POTES. XI. cum Caracallae TRIBVNIC. POTES. VI. unde exsurgit A.D. 203. quo Plautianus jussu Imperatoris Consulatum indeptus fuerat , ex Dione lib.Lxxv. pag.857. ubi haec profert : *Plautianum designavit Consulem , quem fere cupiebat successorem Imperii relinquere .*

VII. Jam chronologicos characteres Arcus Argentariorum perpendamus . Hi sunt Septimii TRIBVNIC. POTES. XII. cum Caracallae TRIBVNIC. POTES. VII. Ex his patet , Arcum erectum fuisse in cursu anni vulgaris 204. Plautiano adhuc superstite , & Fulviae Plautillae ejus filiae nuptiis cum Caracalla , post Septimii Vota decennalia , celebratis , nempe sub *decennium* Septimiani Imperii , ex Dione in Compendio Xiphilini pag. 859. editionis Leunclavii , ubi interpres Guillelmus Xylander Graeca verba ἐπὶ τῆς δεκαετηρίδος sic vertit : *postquam* ATTIGIT (Se-

verus) *decennium principatus sui*, quum tamen sensum Graecum melius expressisset *sub decennio*, nam praepositionem *ὑπὸ* secundo casui conjunctam, tempus indicare, & latinae *sub* respondere docet Henricus Stephanus in Thesauro linguae Graecae tom. 1. pag. 1209. Norisius Cardinalis in Parergo de Votis decennialibus Cap. iv. errorem Xylandri detexit, innuens, *circa decennium* verti debuisse. Sed *sub decennium* vertendum erat, idque de exacto *decennio* intelligendum, quippe vota decennialia nonnisi *evoluto decennio* peracta idem vir magnus docet Cap. i. Nummus Septimii apud Adolphum Oconem in postica epigraphen id confirmantem exhibet VOT. SVSC. DEC. TR. P. XI. COS. III. Hic annus xi. Tribuniciae Potestatis Septimii decennium ejus Imperii subsequutus est. Decennales vero ludi Romae per Septimum statuto tempore fieri non potuerunt, quia dum Imperii decennium intravit die 1. Junii A. D. 202. Romae non aderat, sed in Oriente, ut egregie ostendit Norisius in Epochis Syromacedonum Dissert. v. Cap. iii. Quare Septimius in Urbem redux Decennialia celebravit anno insequenti 203. post jam exactum annum x. Imperii mense Maji, teste nummo Oconiano, in quo est annus xi. Tribuniciae Potestatis, ab insequenti Junio inchoatae. Ex haecenus dictis exploratum fit, Arcum Argentariorum erectum fuisse A. D. 204. post mensem Maji,

Maji, currente Septimii Tribunicia Potestate XII. & VII. Caracallae. Necem Plautiani & repudium exsiliumque Plautillae sex notatu digna praeiverunt apud Dionem pag. 860. 861.

1. Irruptio Vesuvii, quae mortem Plautiani ominata est, ut postea creditum.
2. Obitus Getae senioris, qui moriturus Septimio fratri multa in Plautianum aperuit.
3. Hinc statua aenea in Foro grati animi ergo per Septimium eidem fratri suo decreta.
4. Caracallae in Plautillam uxorem contumeliae.
5. Plautiani inde orta indignatio in Caracallam.
6. Spectacula publica in honorem Heroum.

Haec omnia statim & in ictu oculi contingere non potuerunt; sed longo processu temporis, adeo ut a matrimonio Plautillae ad ejus patrisque infortunia, intervallum aliquod, puta saltem unius anni, praeterlapsum fuisse oportuerit. Id optime innotuit Setho Calvisio in Chronologia pag. 486. col. 2. ubi quum Getae senioris mortem anno vulgari 204. illigasset, haec addidit: *vixit posthaec Plautianus annuo spacio*: atque ejus necem defigit anno insequenti 205. Hoc inde amplius firmari videtur, quod in cursu anni 204. Gaza urbs Syriae nummos Plautillae percusserit A.V. 957. qui Imperii Septimii anno XII. & VII. Caracallae respondet. Consulatur Norisius in Epochis Dissert. V. Cap. III. cui adstipulatur Spanhemius apud V. C. Hadrianum

num Relandum in Palaeſtina illustrata pag. 799. ubi a matrimonio ad exilium Plautillae in inſulam Liparim, & ad necem Plautiani, ferme biennium interponit praeterlapſum ab anno 203. ad annum 205. quo anno Tillemontius etiam Plautiani mortem ſtatuit in *Historia Imperatorum* tomo III. pag. 461. uti jam pridem animadvertimus. Quae dixi pag. 46. de ſtudio per Caracallam adhibito, ne fratris Getae caedes ab ſe patrata crederetur; inde amplius roborantur, quod omnes, qui eſſent facinoris conſcii, ne rem proderent, e medio tollere conatus eſt: quod de Getae neceſſariis pariter fecit, irarum praetextu aliunde quaefito, ipſe interim Getae ejusdem effigiem honoribus proſequutus. Spartiani verba illud teſtantis in Caracalla Cap. III. haec ſunt: *multos, qui caedis conſcii fuerant, interemit, eumque & imaginem ejus honoravit.* Et Cap. IV. in fine: *neque ceſſavit SVB DIVERSIS OCCASIONIBVS eos interficere, qui fratris amici fuiſſent.* Veritus ne Papinianus, qui parricidium excuſare noluerat, obloqueretur, eum quoque vita privavit, teſte eodem Spartiano in Severo Cap. XXI. Haec ſatis ſuperque nos docent Caracallae juffu nomen Getae ex publicis monumentis nequaquam eraſum, alias qui cetera ejus ſcelera poſteritatis memoriae commendarunt, hoc tam foedum & publicum nequaquam ſiluiſſent. Itaque non Getae, ſed Plautiani nomen ex Arcubus

bus publicis , Caracalla jubente , oblitteratum fortasse non immerito credimus .

VIII. - Ut ergo ad Hortanam inscriptionem revertar , ex qua alio deflexeram , praeter nudum nomen titulos quoque ipsos oblitterandos de nullo unquam Imperatore decretum fuisse legimus , nisi de Domitiano: atque hinc non solum ejus nomen deletum apparet apud Sponium in Miscellaneis p. 353. apud Fabretum capite quarto §. 158. & apud Gruterum pag. v. 2. XII. 2. & LXVIII. 1. sed praeter ipsum nomen etiam tituli omnes deleti sunt pag. ccxlv. 2. & cccxi. 1. propterea quod in publicis monumentis & omnium oculis expositis ii tituli viderentur , quemadmodum existit hoc nostrum marmor Hortanum . Hujus proinde lacunas , exemplum suggerentibus aliis inscriptionibus Domitiano dicatis , quibus contigit illud fatum evadere , praecipue vero CVIII. 1. 2. CLV. 1. CLXXXIX. 12. DLXXIV. 5. DLXXV. 1. ita supplendas esse arbitrarer .

IMP. CAESARI
 DIVI. VESPASIANI. F
 DOMITIANO. AVGVSTO
 GERM. PONT. MAX. OR
 DO. ET. POPVLVS. COLONI
 AE. FALISCORVM. CV
 RANTE. TYRIO. SEPTIMI
 O. AZIZO. V. P. CVR. R. P. DEVO
 TI. NVMINI. MAIESTATI
 QVE. EIVS

Notas

Notas post nomen Tyrii Septimii Azizi sic interpretor *Viro perfectissimo CVRatore Reipublicae*. perperam enim apud Massam & Gruterum legitur in octava linea C.V.R. quae puncta in lapide ipso non comparent. Sic apud eundem Gruterum pag. XLV. 2. videre est CVR. R.P. PISAURENSIS & FANESTRIUM pag. CCCLXXXI. 1. CVR. R.P. TEANENSIS. CVR. R.P. TARRICINENSIS. & pag. CCCIV. 7. *A. Egnatius CVRator R. CONCORDIENSIS*. Scio equidem *Viros Perfectissimos* nunquam frequentius auditos fuisse quam tempore Constantini Magni, quem tres Perfectissimorum classes divisisse putat Guido Pancirolus in Commentario ad Notitiam Imperii capite tertio: de quorum tamen auctore nihil definit Jacobus Gothofredus in notis ad Codicem Theodosianum libro sexto tit. xxxvii. Horum primi erant Praesides seu Rectores provinciarum: secundi munere aliquo perfuncti: tertii honorarii, qui codicillis eam dignitatem impetraverant: quae tamen his postremis nequicquam proderat ad fugam munerum, a quibus tam publicis, quam curialibus immunes erant secundi. Gothofredus animadvertit hos omnes his notis signari solitos V. P. vel ordine inverso P. V.

V. Attamen fatetur eruditissimus Pancirolus eorum originem Constantino antiquiorem videri, neque constare quando inventi fuerint
Per-

Perfectissimi: quod etiam Gothofredus affirmat. Et quidem Fabrettus in superius laudati Syntagmatis capite quarto sub num. 169. deprehendit in lapide Gruteriano *Marcellinum Virum Perfectissimum* sub Gallieno, & Lupercum sub Maximiano, in quo tamen siglae paullo aliter apparent nempe V. PERF. His subinde & reliquis antiquissimam inscriptionem ipse adducit num. 170. Herculi dicatam Alexandro Augusto II. & Marcello Cofs. anno scilicet ccxxvi. in qua VV.PP. memorantur, & eam dignitatem his vetustiore adhuc existere puto ex Codicis Justiniani libro nono tit. xli. l. xi. ubi Diocletianus narrat M. Antoninum decrevisse ne filii Perfectissimorum Virorum poenis Plebejorum afficerentur: ex quo videntur Perfectissimi etiam ultra M. Antoninum ad Domitianum usque reduci posse: quem Imperatorem mihi verosimile fit Hortae aliqua de causa moratum fuisse quando illi proxima Faliscorum Colonia istud publicum honoris signum dicavit. Hortae vero in solo alieno Falisci inscriptionem illam erexisse propterea videntur quod utrique cum vicinis populis inter se essent *Foederati*. Certe Capenates, qui ad vicesimum primum ab Hortae lapidem, & ad decimum a Faliscis sub Soracte monte, Leprignani prope Morlupum & non alibi, steterunt, in literatis lapidibus ibidem effossis apud Fabretum capite quarto num. 529. & capite decimo num. 99. *Foederati*

derati appellantur. *Foederati* vero dici forte poterunt non tam quod suis institutis & legibus, suisque magistratibus regerentur, & *foederis* cum Romanis tempore deditiois initi conditionibus, aut praescripti pecuniae modi praestatione, vel certo militum numero Rempublicam juvarent: quae erant *Foederatorum* privilegia, teste Petro de Marca in Marca Hispanica libro secundo capite quarto num. iv. verum etiam quod una cum vicinarum urbium populis societatem iniisset, puta cum Faliscis, Hortanis, & Lucoferoniensibus, quorum opidum erat sub Soracte, ut notat Lucas Holstenius ad Italiam Cluverii pag. 61. in eam rem vetus saxum adducens. Quinque urbium *foederatarum*. regionem five Pentapolim in istis partibus stetit nonnulli quidem affirmarunt ex Martyrologio MS. sancti Petri Tuscanellae, & ex actis ineditis sancti Ptolemaei episcopi Nepesini, in quibus semel atque iterum memoratur *Pentapolis Tusciae*: quam Nepesinam urbem, vel ejus nominis regionem ex quinque urbibus conflata interpretantur; sed quae nam fuerint vel ubinam steterint non liquet. nam Nicolaus Nardinus Famiani filius in libro Italico, quem appellavit Cathedram episcopalem sancti Ptolemaei Nepesini, vix quicquam in rem suam bonae frugis adduxit. Tillemontius autem in nota iii. ad Persecutionem Neronis tomo secundo pag. 495. propterea quod hanc *Pentapolim* veteres
omnes

omnes silentio praeteriissent, an alicubi unquam exstiterit dubius haesit. Sicut vero in oriente variae erant Pentapoles, quas geographi norunt, eodem pacto in Italia non una Pentapolis ex posterioris aevi scriptoribus erui posse videtur. Ab Anonymo Ravennate libro quarto Geographiae pag. 199. *Pentapolis* ad mare Adriaticum memoratur, sed verbis tam barbare confusis, ut crucem fixerint ejus editori Placido Porcheronio. Verba Anonymi haec sunt: *ad mare magnum Adriaticum est provincia Flaminia Ravennatis: item Annonaria Pentapolensis: est super ipsam Pentapolim, idest provincia Castellorum*. Porcheronius se ignorare ait *Annonariam Pentapolensem* aequae ac *Provinciam Castellorum*. Trebellius Pollio in Tetrico seniore meminit *Annonariae regionis*, de qua mire disputant critici. Haec non minus quam *Annonaria Pentapolensis* utique est Picenum annonarium Flaminiae proximum, cujus caput erat Ancona. Hinc Pentapolitanam provinciam jure in Piceno locat Norisius in Dissertatione de Synodo v. capite quinto pag. 46. editionis Patavinae. Quenam vero fuerit *provincia Castellorum* statim patebit. In Concilio vi. CP. apud Labbeum tom. sexto col. 705. laudantur sex episcopales *provinciae Pentapolis*, nempe *Ariminum, Pisaurum, Fanum, Numana, Auximum, Ancona*. Ariminum urbs Flaminiae videtur antiquae
Penta-

Pentapoli superadditum. In eodem Concilio vi. col. 708. *Ravenna* est extra Pentapolim quomodo eam agnoscit etiam Anastasius in Zacharia ubi nominat populum *Ravennae*, & *civitatum Pentapoleos* & *Aemiliae*. Idem Anastasius in Gregorio II. loquens de Leone Isaurico Iconomacho haec habet: *permoti omnes Pentapolenses, atque Venetiarum exercitus contra Imperatoris iussionem restiterunt*. Infra vero ait *Langobardis Aemiliae CASTRA, Pentapolim quoque & Auximum* se tradidisse. Quare provincia *Castellorum supra Annonariam Pentapolensem* sita, cujus meminit Anonymus Ravennas, est *Aemilia*, quam *CASTRA* habuisse testis est Anastasius. Haec *CASTRA Aemiliae* nominatim recenset Paullus Diaconus nostras in libro sexto de Gestis Langobardorum capite quadragesimo nono. Anno DCCLVI. quo Pippinus Regem Aistulphum ea omnia, quae Romanae Ecclesiae violenter abstulerat, reddere compulit, Ravenna adhuc erat extra Pentapolim, ut testantur coevi scriptores ab Andrea Duchesnio vulgati in tomo secundo collectionis historiae Francorum. etenim Tilianus & Loiselianus Annalistsae pag. 12. & 26. scribunt eundem Pippinum *Ravennam cum Pentapoli conquississe & sancto Petro tradidisse*. Idem habet Eginhardus & Anonymus Fuldensis pag. 235. & 534. quae mire confirmat idem Paullus Diaconus in libro secundo capite

undevicesimo scribens, quod in Flaminia *est Ravenna, & quinque aliae civitates, Graeco vocabulo Pentapolis dictae*. Picenum annonarium & Flaminia unicam constituebant provinciam secundum divisionem Constantini Magni, quam Carolus Cointius in Annalibus ecclesiasticis Francorum. cum reliquis divisionibus confert anno DCCLV. num. LXXIII. Ubi vero Paullus Diaconus jam a nobis laudatus in divisione Italiae, quam protulit libro secundo capite nono & sequentibus, in duodecima regione Flaminiam, in decima tertia Picenum constituit; hic intelligit Picenum *suburbicarium*. etenim Picenum *annonarium* sub nomine *Flaminiae* comprehendit; ideoque in eadem sua divisione illud nequitquam nominavit. *Ravennatem Pentapolim* memorat Nicephorus Patriarcha. CP. in Breviario historico pag. 23. editionis regiae: & Paullus Diaconus in Historia Miscella libro undevicesimo pag. 601. editionis Canisianae *haud procul ab urbe Ravenna Pentapolim* collocat. Carolus Sigonius in libro primo de Regno Italiae ait Pentapolim fuisse partem Piceni, in qua *Senogalliam*, reponit, *Numanam & Auximum* reticet. Haec scriptorum varietas in assignandis Pentapolitanae provinciae urbibus, inde orta est quod numerus quinque foederatarum civitatum eo creverit, ut duas Pentapoles sive *Decapolim* fecerint, cujus caput fuit postea Ravenna, ut ajunt literae Gregorii II.

in

in Conciliis Labbeanis tomo septimo col. 19. Ludovicus Pius in diplomate, quo donationem Pipini avi sui confirmavit, quodque multi olim ediderunt, ut dicam in fine capitis sequentis, numerum Decapoleos ad Decapentapolim auxit, sive ad tres Pentapoles in Piceno constitutas. ait enim se confirmare Paschali Pontifici, & ejus successoribus praeter Exarchatum *simul* & *Pentapolim*: videlicet *Ariminum, Pisaurum, Fanum, Senogalliam, Anconam, Auximum, Numanam, Aesium, Forum Sempronii, Montem Feretri, Urbinum, & territorium Balnense, Calles, Luceolos, Eugubium cum omnibus finibus & terris ad easdem Civitates pertinentibus*: unde patet ortum versus nihil ad Pentapolim pertinuisse trans Musonem, cujus sinistrae ripae adjacet Auximum. Hieronymus Rubeus in Historia Ravennate libro quarto pag. 223. editionis secundae gratis affirmat Ravennam, Caesenam, Classem, Forum Livii & Pompilii civitates in Pentapoli contentas fuisse: ipsamque insuper urbem Ravennatem ab aliquibus Pentapolim dictam proptereaquod partes quinque eam constituerent.

VI. Jam vero quod superest elogii Hortani explicare pergamus. Quis fuerit CVR. R. P. nempe *Curator Reipublicae*, egregie, ut omnia, docet Jacobus Cujacius ad L. ultimam de officio Adfessor. lib. 1. Responsorum Papiniani pag. 6. ubi reiicit

Accursium putantem Curatorem Reipublicae esse Procuratorem fisci vel Caesaris : quum tamen haec duo munera inter se maxime distinguantur ; nam *Respublica* hoc loco accipitur pro qualibet civitate fundata legibus . Quare *Curator Reipublicae* est Curator civitatis cujuscunque , & dicitur etiam *pater Civitatis* innumeris locis in jure , Graece autem λογνησις , ut ait Gordianus Imperator in Codicis Justiniani libro primo titulo L. Idem Curator Reipublicae jus dicebat inter civitatem & privatum , & decidebat causas tantum pertinentes ad Rempublicam . Quum proinde jurisdictionem haberet , magistratus utique erat , necnon unus ex Decurionibus : vectigalia locabat , vias curabat , causasque Reipublicae agebat apud Praesidem vel Principem , ut alibi scribit Cujacius in tit. de Judiciis libro primo Digestorum L. 2. §. ultimo . Quumque Tyrius Septimius Azizus fuerit Vir Perfectissimus & Curator Reipublicae , ego in ea sum sententia , ut illum ex Perfectissimis illis fuisse reputem , qui postea secundum genus Perfectissimorum constituerunt : qui nimirum ad eam dignitatem per honorum civilium gradus adscenderit : quique deinde transferit ad exercendum munus Curatoris Reipublicae & Coloniae Faliscorum , ab Imperatoribus dari solitum , ut patet ex lapide Gruteriano CCCVI. 3. ad quem quum pertineret quoque de pecuniis & operibus publicis , ut observat Cujacius

cuius in librum decimum Codicis Justiniani tit. XLIII. L. 3. ideo ipso CVRANTE nostra inscriptio dicata fuit Domitiano Imperatori ab *Ordine & Populo* Coloniae Faliscorum .

VII. ORDO vero ET POPVLVS sunt Decuriones, qui in Coloniais idem erant ac Romae Senatores . Hinc legitur pag. CCCCLVII. 6. SENATVS P. Q. TIBVRS pag. CCCCLXIII. 3. S. P. Q. NOLANVS . Verum pag. MLXXXVI. 3. 4. ORDO POPVLVSQVE. NOLANVS. quo sane nomine municipalis Senatus vulgo nuncupabatur, ut ex rescriptis Caesareis in utroque Codice servatis eruitur . Apud Gruterum inscriptio 6. pag. XIX. est huiusmodi .

P R O . S A L V T E
 C O L O N I A E . E T . O R D I N I S
 D E C V R I O N V M . E T . P O P V L I
 T V D E R T I S &c.

Haud dissimilem inscriptionem Corae Volscorum opido repertam Johannes Vignolius V. C. nuper vulgavit cum Dissertatione de Columna Antonini Pii pag. 319.

T I . C L . T I . F I L I O . R O M
 I V S T O
 O M N I B V S . H O N O R I B V S . C O R A E . F V N C T O
 O R D O . E T . P O P V L V S . C O R A E . O B . B E N E M E R I T A
 E I V S

Decu-

Decuriones Coloniarum, qui in curia sententiam dicebant, non Patres, ut qui Romae aderant in Senatu decreta condentes; sed tantum *Conscripti* appellabantur. Quare in tabula Tarraconensi ccccxlvi. 6. legitur *placere VNIVERSIS . CONSCRIPTIS .* & pag. cccclvi. *placere CONSCRIPTIS:* quae erat formula in condendis decretis Coloniarum usurpata. etenim ex usitatis decernendi formulis haec prima erat: *placere Senatui: placere ordini,* ut videre est apud Barnabam Briffonium in libro secundo de Formulis pag. 215. Sicut vero Senatus ac plebs Romae, ita & in Coloniis & municipiis separatim discernabantur: quod ex vetustis monumentis animadvertit eorum interpres accuratissimus Norisius in Cenotaphiis Pisani dissertatione prima capite tertio. Hinc in lapidibus Spoletinis apud Philippum Cluverium Italiae antiquae libro secundo pag. 633. ORDO. SPOLETINORVM. DECVRIONES. ET. MVNICIPES. Exstat edictum insigne apud Gruterum ccxxviii. 8. ubi legitur DECVRIONES. ET. POP. CENETENSIS. Est Ceneta urbs in agro nostratium Venetorum, cujus hoc lapide antiquius testimonium non superest. Pag. cccclxv. 5. occurrunt DECVRIONES ET. PLEBS. COLONIAE. ASCVLANORVM item 6. DECVRIONES. ET. PLEBS. COLONIAE. ANCONITANORVM. ex quibus inferitur in Coloniis Decurionum decretis scita populi & ple-

& plebis adjuncta fuisse, ita quidem ut & ipsa plebs sententiam rogaretur. Hoc fufe Norisius profequitur, adnotans in Cajano Cenotaphio plebem & populum nomine *Colonorum* sejunctim a Decurionibus designari. Idem populus *Civium* nomine exhibetur in lapide Narniensis. Coloniae pag. cccclxxxvii. 2. quem hic integrum. lubet adscribere prout emendatiorem produxit Jacobus Sirmondus in Propemptici libro primo pag. 73. quod facimus in gratiam amici nostri Vespasiani Montini Canonici patriae ecclesiae Narniensis.

P V B L I O . C E I O N I O

I V L I A N O

CORRECTORI . TVSCIAE . ET . VMBRIAE
 OB . INSIGNIA . EIVS . GESTA . ET . INLVSTRE
 ADMINISTRATIONIS . MERITVM
 ORDO . NARNIENSIVM . VNA . CVM
 CIVIBVS . STATVAM . CONLOCAVIT
 PATRONO . DIGNISSIMO .

Haec eadem inscriptio nonnihil immutata, quasi ab hacce diversa male geminatur pag. cccclx. 4. Est Narnia ad octavum a Colonia Ortana lapidem, fuitque in Tribu Scaptia descripta ex tabula 2. cccclxliii. Forte in eadem urbe residebat Consularis Tusciae & Umbriae, *Corrector* appellatus: per quem magistratum tres illae provinciae regebantur,

tur, nempe Umbria & utraque Tuscia, *annonaria*, & *suburbicaria*. Inde post Theodosium Tusciae suburbicariae suum datum *Consularem* sic dictum animadvertit Claudius Salmasius in Eucharistico pag. 174. ex Novella Leonis & Majoriani de adulteriis, quae inscripta est *Rogatiano Consulari Tusciae suburbicariae*. Sed hoc ante Salmasium adnotaverat doctissimus popularis noster Hieronymus Aleander junior in dissertatione prima de Regionibus suburbicariis capite tertio pag. 29. Populi consensum Decurionum decretis adstruit praeterea marmor 2. pag. CCCCLXXXIV.

ORDO. VOCONTIORVM. EX. CONSENSV
ET. POSTVLATIONE. POPVLI

Haec POSTVLATIO exprimitur etiam pag. CCCXXIII. 6. & CCCXXXI. 1. *Postulare* autem est *desiderium suum vel amici sui in jure apud eum, qui jurisdictioni praest exponere, vel alterius desiderio contradicere* L. 1. §. *postulare* D. de postul. nam his verbis: *qui jurisdictioni praest*, Praetorem magistratuque aut potestate praeditum significari constat, ut pluribus ostendit Briffonius in libro quinto de Formulis pag. 447.

CAPUT. IV

SYNOPSIS

- I. *Falisci Etruriae cum aliis male confusi*. II. *Varia nomina & situs Coloniae Faliscorum*. III. *Fescennium, & poesis inde dicta*. *Veis locus suus adsignatus*. IV. *Opidum Faliscorum non est Galegium, sed Civitas Castellana*. V. *Quando interierit*. *Strabo explicatus*. VI. *Graciliani & Felicissimae martyrum acta perpensa*. VII. *Castrum Amerinum a via Amerina denominatum*. *Ameriae antiquitas*. *Quid Castellum in constitutione Ludovici Pii?*

U AENAM fuerit Colonia Faliscorum in lapide Hortano memorata hic fortasse non abs re erit investigare, quum de illa celeberrimi auctores peregrina omnino, ne dicam prodigialia in lucem ediderint: etenim Hubertus Goltzius in

Magna Graecia tabula xxxv. & xxxvi. postquam exhibuisset nummos FAΛEION (digammate Aeolico inverso) nempe *Falejorum*, subinde pag. 311. hos Falejos conflavit cum Faliscis Argivorum Colonis in Etruria sitis, & proinde omnia, quae ad hos Faliscos spectare noverat, ad Falejos illos Magnae Graeciae transtulit, miraculo quidem supra Amphionis artem mirando: quem saxa non urbes

sono testudinis & prece blanda movisse fictis fabulis tradiderunt Poetae . Ab hoc monstro erroris sibi non cavit U. C. Johannes Harduinus in Nummis antiquis Populorum & Urbium pag. 170. ubi laudatis nummis Falejorum ex Goltzii Magna Graecia, eosdem nummos Faliscis illis accommodavit, qui Halesum Argivum conditorem habuerunt: utque clarius audiretur, se loqui dixit de Faliscis illis, qui steterunt ubi *nunc est Civitas Castellana ad Tiberim, Hortam inter & Romam*. Nec propterea scriptor acuti ingenii hinc agnovit quam longe abessent hi termini a Magna Graecia, cui nihil omnino cum Etruria, ubi steterunt Falisci. Demiror ab eadem alucinatione occupatum magni nominis antiquarium & ceterorum veluti principem Ezechielem Spanhemium in dissertatione secunda de Praestantia & usu numismatum pag. 107. novae editionis Londinensis. Istos vero *Falejos* Magnae Graeciae praeterquam in nummis Goltzianis apud nullum auctorem memoratos reperio, nisi forte sint *Falisci* illi, quos cum *Nelanis* & *Abellanis*, *Chalcidensium Colonos* vocat Trogi brevior Justinus libro vicesimo capite primo, videturque locare in Campania: inter quos *Faliscos* & *Nolanos* in nonnullis codicibus inferi *Sapygios* Magnae Graeciae testatur Johannes Schefferus.

II. Faliscorum Coloniam, *Falerios*, *Falerium*, *Faliscos*, *Faliscum*, *Aequum Faliscum*, & *Junoniam*

niam a veteribus appellatam observat Cluverius in Italiae antiquae libro altero capite tertio pag. 537. quanvis scriptores latini opidum ipsum semper *Falerios*, agri vero incolas & opidi cives *Faliscos* dixerint, & agrum ipsum *Faliscum*: immo & Graeci, nam Dio in Excerptis Valesianis pag. 580. urbem vocat *Falerios* & ejus populos *Faliscos*. Quare longe aberrarunt Stephanus in libro de Urbibus, Strabo libro quinto, & Solinus capite octavo, qui uni ex veteribus *Falerios* & *Faliscum* duo diversa opida fecerunt, quum tamen ex multis Livii testimonii, quae recitantur a Cluverio, exploratissimum fiat, Romanos, qui inde tantum ad triginta circiter passuum millia distabant, unde Faliscorum ager *haud procul ab urbe Roma* dicitur a Plinio libro septimo capite altero, opidum ipsum semper appellasse *Falerios*, agrum vero & populos *Faliscos*: quorum regio brevis alioquin & admodum angusta, non ad lacum Vulsiniensem & Montem Flascinum, quod aliqui fabulantur, sed intra Tiberim & Ciminium montem stetit, ut recte docuit Antonius Massa. Atque hic juverit animadvertere stetitisse *Faleriam* urbem etiam in Piceno, cujus incolae vocabantur *Falerienses ex Piceno* ut eruitur ex inscriptione Gruteriana pag. MLXXXI. 2. quanvis Cluverius libro secundo capite undecimo pag. 739. de illius sinceritate dubitare visus sit, Quemadmodum vero prius Graeci auctores, ita posteriori aevo

latini, Orosius, Paullus Diaconus & Freculphus opidum appellarunt *Faliscum* & plurali numero *Faliscos*: unde Massam facile fuit alucinari putantem *Falerios* & *Faliscum* duo opida fuisse, ubi scripsit patriam suam *Galesium* esse opidum *Faliscorum*: quod tamen ex *Fescennii* ruderibus conditum credit Cluverius pag. 551. quod si verum est, haud recte idem *Massa Galesium* suum locat in *Faliscis*: a quibus *Fescenninos* gentem diversam faciunt veteres scriptores, & potissimum *Virgilius* libro septimo *Aeneidos* vers. 695.

Hi Fescenninas acies, aequosque Faliscos.

III. Ab hac urbe *Fescennina* versus ejusdem nominis apud antiquos scriptores famosi habentur. *Horatius* enim epistola prima libri secundi duo genera vetustissimae & adhuc nascentis poeseos enumerat: alterius, qua utebantur in *Deorum* laudibus, alterius vero, quam usurpabant ubi per ludum & jocum convicia sibi dicebant, nam

*Fescennina per hunc inventa licentia morem,
Versibus alternis opprobria rustica dicit.*

Hos versus *Fescenninos* temere compositos excepit *Satyra*, teste *Livio* libro septimo capite altero. *Festus*, qui scribit ex *Fescennina* urbe eosdem prodiiisse, illos deinde, qui a puerorum multitudine nubentibus canebantur, *Fescenninos* etiam dictos affirmat, quia omnium lasciviarum & opprobriorum plenissimi erant. *Servius* autem *Danielis* in
librum

librum septimum Aeneidos haec habet : *Fescennium opidum est ubi nuptialia inventa sunt carmina* . Idem habent Acron & Porphyrius Horatii scholiastes . Alii vero , inter quos Franciscus Bernardinus Ferrarius de veterum Acclamationibus libro sexto capite vicessimo tertio , & Dantis defensor Jacobus Mazzonius libro secundo capite tricessimo nono , eandem poesim sic dictam putaverunt *a fascino* , quod arcere crederetur : quasi nimirum ab urbe *Fescennio* dici non potuerit modo , quo *Atellana* poesis ab *Atella* urbe nomen accepit . Lilius Gyraldus in dialogo primo de historia poetarum existimat Fescenninos versus fuisse quales sunt Glyconii Catulli : & forte Glyconium illud Catullianum LXII. in hoc genere Fescenninorum reponendum erit , Catullo ipso etiam id significante iis verbis :

*Neu diu taceat procax
Fescennina locutio .*

Non unus quidem putavit Fescennium stetit ubi nunc est Civitas Castellana , nulli tamen certo auctori innixus , ut fatetur Massa : quo pacto etiam certissimum est ibi non fuisse Vejos , quod ab aliis est imprudenter asseveratum : qui ab eodem Massa ideo refutantur , uti etiam a Cluverio , a Luca Holstenio , a Famiano Nardino , & post omnes a Raphaele Fabretto in Inscriptionum capite tertio num. 606. ubi ex veteri marmore Uejentano quod

quod protulerat eodem capite num. 324. effossim in meditullio ambitus moeniorum & rupium, munitionem olim constituentium juxta templum Junonis Argivae, ipse verum situm Vejorum designavit in colle inter Cremeram fluviolum, vulgo *la Valca*, & insulam Farnesiorum: ad quem locum Vejorum prisca via cognomento Vejentana a Cassia deducta, ut signatur in Tabula Peutingeriana, hodie adhuc dirigitur: cujus quidem viae deflexum idem Fabrettus ad sextum lapidem deprehendit, & reditum in viam Cassiam post alia tria a Veiiis milliaria. Jacet locus ille Vejorum, ut nunc res sunt, ad decimum ab urbe lapidem: quod intervallum optime convenit *centum stadiis* Dionysii Halicarnassei libro secundo capite quinquagesimo quarto, & duodecim mille passibus Tabulae itinerariae, a veteri urbis Romae amplitudine ductis. Est vero prope diverforium vulgo *la Storta*, ubi clarissima vestigia magnae urbis apparere animadvertit Holstenius in notis ad Cluverium pag. 55. ibidemque Flavius Chisius Cardinalis loci illius dominus miranda antiquorum marmorum fragmenta, bases, statuas, columnas, aliaque olim effodi curavit.

IV. Falarienses ruinas Faleriorum opidi vestigia arbitratus est Massa, vel inde se evicisse putans Galesium esse opidum Faliscorum quod ab Halefo Argivo Falisca gentis auctore H adspiratio

tio in G literam transferit: cujus argumenti levitatem, ex Servio ad librum septimum Aeneidos mutuam, quanvis adprobare visus sit vir intimae eruditionis consultissimus Ezechiel Spanhemius de Praestantia & usu Numismatum dissertatione secunda pag. 108. novissimae editionis; illam tamen auctoritas Geographi Ravennatis, scriptoris omnium antiquissimi, qui ejus urbis meminerit, penitus evertit: hic enim non *Gallese*, ut recenter nunc audit, sed *Galense* eam urbem appellat libro quarto pag. 214. & Anastasius in vita Gregorii III. *Galliensium* castrum, sicut & Blondus pag. 311. quae quidem appellationes nullam aut parvam habent analogiam cum *Haleso*. His accedit, quod Massa fateatur, nullum antiquitatis vestigium Galefii superesse, & quod Strabo libro quinto locet opidum Faliscum *prope viam Flaminiam inter Ocriculos, & Romam*: at Galefium situm est inter Tiberim, Ortam, & Faleriae ruinas procul a via Flaminia, septem millia passuum a Civitate Castellana, totidemque ab Horta remotum. Quare situs Faleriorum alibi est investigandus: quem digito indicare videtur Zonaras in Annalibus libro octavo num. xviii. elegantissimae editionis Cangii, ubi quum loquutus fuisset de bello Faliscis per Romanos illato, Manlio Torquato agrum illorum vastante, haec subdit: Ὑστερον δὲ ἡ μὲν ἀρχαία πόλις εἰς ὄρος ἐρυμνὸν ἰδρυμένη, κατε-

σκάφη. ἑτέρα δὲ ὠκοδομήθη ἑυεφοδος : *tandem etiam antiqua urbs* (nempe Faliscorum) *in arduo sita monte eversa, aliaque condita in planicie, oppugnatu facilis.* Haec neque Galefio, neque Falari quicquam conveniunt, sed tantum Civitati Castellanae nunc dictae, ut optime animadvertit Cluverius pag. 540. & Holstenius in notis pag. 57. & 59. Urbem autem in *planicie* conditam uterque eam esse opinatur, quae circiter duodecim millia passuum inde aberat in via antiqua silicibus strata, quae Amerina est, ut observat Holstenius: cujus urbis ingentes ruinae hodieque visuntur, nomenque *Falari* adhuc retinet. Hac postea destructa, quod per Albericum Marchionem Tusciae accidisse anno nongentesimo & decimo septimo sine ullo testimonio asserit Massa, incolae iterum se recepisse ad antiquos Falerios Holstenius existimat, tanquam ad munimentum, sive castellum, atque inde *Civitatis Castellanae* nomen loco indidisse: quod verosimile etiam Massa arbitratus fuerat. Hoc quidem confirmari videtur testimoniis Plutarchi in Camillo, & Zonarae libro septimo num. xxii. qui Falerios vocant πόλις ἑρμυνην, nempe *urbem natura munitam*. nam *Civitatem* quoque *Castellanam*, *locum natura satis munitum* appellat Anonymus MS. Vaticanus in vita Paschalis II. apud Caesarem Baronium in Annalibus ecclesiasticis sub anno m. c. num. xx. quae memo-

memoria hujus nominis *Civitatis Castellanae* non est tamen omnium antiquissima, ut taceam de Massa, qui vetustiore non invenit ea, quae est apud Platinam in vita Hadriani IV. anno MCLV. nam *Rodoricus episcopus Castellanae* (nimirum ecclesiae) post episcopos Amerinum & Nepesinum subscribit Synodo Romanae sub Leone IV. apud Holstenium in Collectione Romana parte altera pag. 116. ubi quum etiam legatur *Jobannes episcopus Falaritanae*, hic tanquam alius ab eodem episcopo Faleriorum sive Civitatis Castellanae referendus est ad Falariam in Piceno: quae item civitas fuit episcopalis, teste Baronio in notis ad Martyrologium Romanum die XII. Augusti: ad quam proinde amandandi sunt illi episcopi, quos nominat Holstenius in notis ad Cluverianam Italiam pag. 57. fecus ac ille arbitrabatur. Demum in actis inventionis & translationis corporum sanctorum Abundii & Abundantii factae anno millesimo primo jussu Ottonis III. Imperatoris Crescentianus episcopus sanctae *Castellanae ecclesiae*, atque etiam ipsa *Civitas Castellana* nominantur pag. 28. historiae eorundem martyrum editae Romae anno MDLXXXIII. a Collegio Romano Societatis Jesu typis Francisci Zannetti.

V. Quo tempore urbs Faleriorum diruta sit, & Falaris aedificata, quum Zonaras id non exprefit, certo definire non licet, nisi quod inclinante

L

Impe-

Imperio post cruentas illas Christianorum persecutiones id ego factum opinor. non enim moror Favianum Nardinum, virum alioqui in antiquitate eximie peritum, dum in libro, quem inscripsit *l' Antico Vejo*, parte secunda capite quarto ita accepit verba Zonarae, ac si diceret Falerios destructos fuisse a Manlio Torquato; quum particula *tandem ὕστερον* luculenter ostendat ab Historico tradi eam ruinam accidisse longo tempore post Manlium, qui eam urbem subegit anno U.C. DXXII. ut patet ex Fastis Capitolinis apud Gruterum pag. CCXCVII. neque *Ordo εἰς Populus* ejusdem Coloniae Faliscorum monumentum dicare potuissent Imperatori, si eorum urbs pridem interiisset florente Republica. Quod si vero in Itinerario Antonini nulla Faleriorum fit mentio, id neququam factum est propterea quod tunc, quando conscriptum fuit Itinerarium, illi non starent; sed quia non erant in ipsa via Flaminia, quam percurrit Itinerarium. Stabant vero inter Ocriculos & Romam ubi eorum situm designaverat Strabo: ἐπὶ τῇ φλαμινίᾳ ὁδῷ κείμενον μεταξὺ Οὐκρίκλον, καὶ Ρώμης: hoc est Faleriorum opidum *positum est Juxta viam Flaminiam inter Ocriculos, εἰς Romam*, ubi nimirum occurrit Civitas Castellana; non ergo ubi exstitit Falaris, procul scilicet in via Amerina, quae una fuit ex novem viis militaribus, non secus ac rami suo stipiti, viae Flaminiae cohaerentibus, ut

in laudatissimo opere de publicis & militaribus Imperii Romani Viis adnotavit Nicolaus Bergcrius libro tertio sectione vicesima secunda num.9. in Graeviano Thesauro Antiquitatum Romanarum tomo decimo pag.287. Eandem viam Amerinam per mediam Falarim transisse suis oculis vidit Holstenius, ut testatur in notis ad Cluverium pag. 59. In hac autem nostra explicatione loci Strabonis particulam ἐπι non pro *in*, sicut in vulgatis interpretationibus legitur, sed pro *apud*, *juxta*, *prope*, accipimus, sive pro Graeca particula παρά, pro qua illam in oratione numeris soluta interdum usurpari suo exemplo docet Thucydides: quare ejus Scholiastes in librum tertium capite sexto num. viii. pag. 151. novae elegantissimae editionis Oxoniensis per Johannem Hudsonium adornatae, ἐπι, inquit, ἀντὶ τὸν παρά. Idem Thucydides in libro secundo capite tricesimo secundo pag. 102. ἐπι Λοκροῖς τοῖς Ὀπυντίοις νῆσος, *insula juxta Locros Opuntios*, vel *Locris Opuntiiis finitima*; & libro tertio capite undecentesimo pag. 205. ἐπι τῷ Ἀλῆκι ποταμῷ *juxta flumen Halecae*. Hinc alucinatur doctissimus Cluverius pag.544. Italiae antiquae, ubi explicans eundem locum Strabonis, totus in eo est, ut illam particulam ἐπι pro *in* tantummodo accipiendam mordicus tueatur. Ceterum antiquus viae Flaminiae ductus transibat Tiberim duobus M. P. sub Civitate

Castellana, atque opido Galeſio uſque ad pontem Auguſti: quem veterem ductum Sixtus V. & Clemens VIII. Pontifices maximi, ut nunc eſt mutari juſſerunt, teſte Holſtenio in notis ad Cluverium pag. 58. Licet vero ex his neutiſquam eliciatur urbem Faleriorum jam ſolo aequatam fuiſſe dum viveret auctor Itinerarii Antonino attributi, nempe aevo Symmachi & Rutilii Numatiani circa finem ſaeculi quarti, quae eſt eruditiffimi Caſparis Barthii ſententia Adverſariorum libro quadrageſimo quinto capite decimo tertio; attamen ex Ammiano in libro viceſimo tertio capite quinto colligitur jam multo ante annum CCCLXIII. eam fato ceſſiſſe; ſiquidem ibi Julianus Imperator ita loquitur: *Faliſcos ita oppreſſit (Mars) & Vagos, ut ſuadere nobis laboret monumentorum veterum fides, ut has Civitates aliquando valuiſſe credamus*: quae verba tantum non exſcripſit Jornandes in libello de Regnorum ſucceſſionibus, pro *valuiſſe*, ſuppoſito verbo *fuiſſe*, quod forte in urbe Faliſcorum ſexto ſaeculo, quo ſcripſit idem Jornandes, nihil antiqui amplius ſupereſſet. Ejusdem viae Flaminiae ductum, qui obliquo & ſinuoſo itinere prope Civitatem Caſtellanam flectitur, nunc magno viatorum commodo & urbis ipſius emolumento, binas aſperrimas rupes conjungente, qui modo exſtruitur ponte lapideo imenſae altitudinis, breviorẽ & faciliorem reddi ſoler-

solertissime curat JOSEPHUS RENATUS IMPERIALIS CARDINALIS amplissimus pro munere suo, quo praestitum est Congregationi, quam vocant boni Regiminis: in cujus Eminentissimi Principis Bibliotheca, omni librorum genere instructissima, haec ego in literas mitto.

VI. Quod vero ante redditam ecclesiae pacem Falerii adhuc stare videtur educi posse ex Ufuardo, qui in Martyrologio pridie idus Augustas haec habet: *urbe Phalari passio Graciliani & Felicissimae Virginis, quorum primum ora pro Christo lapidibus contusa, dehinc gladio percussae optatam martyrii susceperunt palmam: ubi non Phalari, sive Falari, ut est in codice meo MS. sed Faleriae esse legendum, ex monumentis Civitatis Castellanae, in qua horum sanctorum corpora adservantur, docet magnus Baronius in notis ad Martyrologium Romanum: idque etiam constat ex epitome actorum sancti Eutitii (cujus corpus colitur in paroecia Hortana) apud Philippum Ferrarium in Catalogo Sanctorum Italiae die quinta Maii, ubi Gracilianus & Felicissima dicuntur ex urbe Faleriorum: eosque etiam ibidem passos tradi in actis MSS. integris apud se exstantibus affirmavit celeberrimus hagiographus Godefridus Henschenius in tomo tertio Maii Bollandiani pag. 458. in quibus tamen quod dicantur martyrio coronati anno IV. Imperii Claudii, non de Claudio I. sive*
 anno

anno Christi quadagesimo quarto videtur continuo admittendum . Is enim Imperator nullam persecutionem Christianis indixit ; quare Franciscus Maria Florentinius in opere postumo novissime edito de prima Tusciae Christianitate capite decimoquarto pag. 177. putabat eadem acta referri debere ad Claudium II. qui Gallieno successit anno CCLXVIII. non CCLXVII. ut ipse scribit . Sed quanvis id verum esset , annum Imperii IV. nullum haberemus , ut optime animadvertit Henschenius , non tamen ob causam , quam ipse adducit , quod nempe Claudius vix biennium excesserit ; etenim accuratissimus Sebastianus Tillemontius in Historia Imperatorum tomo tertio nota III. in Aurelianum pag. 530. multis argumentis innixus ait dici non posse quod Claudius obierit ante annum III. Imperii , quo volvebatur annus Christi CCLXX. Minus assentior Henschenio ubi putat Claudii istius secundi & Aureliani persecutionem geminam in unam confusam , eoque deceptum auctorem actorum , Claudium scripsisse ubi scribendus fuerat Aurelianus . quippe Antonius Pagius in antiquitate sacra & profana summa cum laude versatus , in Critica Baroniana anno CCLXVIII. num. V. negat Claudium ecclesiam persecutum fuisse , idque contra Baronium , qui anno CCLXIX. num. IV. ex argumento quorundam actorum , quae suppositicia existimat Pagius , scripserat Claudium

dium II. edictum in Christianos promulgasse . Verum & si nemo ex veteribus persecutionis ab eo motae meminerit , fieri potuit , ut illius Rectores & Praesides Christianos suppliciis affecerint : & proinde dum sancti Gracilianus & Felicissima dicuntur passi anno IV. Claudii , vel in acta error obrepsit , & legendum erit anno III. vel scriptor actorum initium Imperii Claudii duxerit ab anno CCLXVII. quando idem Claudius una cum Marciano ex Imperio expulit Gothos , unde Senatus tunc statuam illi erigendam , & eum Consulem & Praefectum inaugurandum decrevit : quod disertissime Tillemontius statuit sub anno CCLXVII. in Gallieno , articulo XVII. pag. 358. tomi tertii Historiae Imperatorum . Proinde sancti Martyres sub Claudio II. in urbe Faleriis , hoc est in Civitate Castellana ubi hodieque coluntur , recte dici possunt morte damnati . Ex his propterea apparet , Usuardum vetus nomen *Faleriis* , quod in actis eorundem Martyrum legerat , in recens , nempe *Falari* mutasse , quo nova haec urbs e Faleriorum ruinis exstructa ejus tempore appellabatur : quaeque perdurasse videtur etiam septimo saeculo , quum ab Anonymo Ravennate , qui tunc vixit , dicatur *Faleris* . In Tabula autem Peutingeriana inter opera Marci Velferi pag. 742. distat XII. millia passum a Castello Amerino , & V. a Nepe , ubi tamen X. legendum putat Cluverius . Sed re-

vèra

vera Falaris a Castello Amerino sive Bassano distat *milliaribus octo cum dimidio*, ab Ortana colonia *decem*, & a Nepe *quinque* duntaxat. Quare in eadem Tabula eo intervallo non Falaris, sed ipsa urbs Faliscorum, sive Civitas Castellana denotatur. huic enim convenit idem spaciū: ex quo evincitur Tabulae antiquitas, utpote quae conscripta fuerit adhuc stante urbe Faleriorum, nisi forte spaciū unius urbis ob similitudinem nominis ad aliam fuerit erronee translatum.

VII. Castellum Amerinum jam dictum ex numeris milliarium in Tabula dispositis est Bassanum in finibus Hortanis, ut colligit Cluverius pag. 552. etenim falsos puto qui *praedia Amerina*, quae perambulabat junior Plinius quando lacum Vadimonis inspexit, de quo agam inferius, ad urbem Ameriam referri putaverunt: quibus accessit etiam Holstenius geographiae veteris studiosissimus in notis ad Ortelium pag. 201. ubi haec *praedia Amerina* sic interpretatus est: *quia Ameria ex adversa Tiberis ripa imminet*. Ea potius spectasse videntur ad Castellum Amerinum eidem lacui imminens in dextera Tiberis ripa: licet etiam ex sinistrae Tiberis ripae edito loco in agro Amerino ubi modo est Castrum Jovii aequè conspici lacus potuisset: sed quia Plinius ait se pervenisse ad lacum ipsum, nulla facta mentione Tiberis, sine cujus tamen trajectu ad lacum pervenire non poterat,

rat, facile inclino, ut credam *praedia* illa *Amerina*, profoceri sui, quae ipse perambulabat, non fuisse in ditione Ameriae, sed in agro castri Amerini, cui subjacet lacus. Praestat adducere verba Plinii, licet totam epistolam infra sim recitaturus: *exegerat profocer meus, ut Amerina praedia sua inspicerem. Haec perambulanti mihi ostenditur subjacens lacus, nomine Vadimonis, simul quaedam incredibilia narrantur. Perveni ad ipsum. Distat Castellum Amerinum M. P. VIII. ab Ameria ex adverso atque e conspectu ejusdem urbis, quam Festus & alii non in Etruria, in qua fuit Castellum Amerinum, a via Amerina forte sic denominatum; cujus quidem viae Amerinae fit mentio in lapide Auximano apud Gruterum pag. ccccxlvi. num. 4., sed in Umbria ad unum omnes locaverunt. Quare nutat sententia Cluverii, qui pag. 634. suspicatur admodum credibile esse, Hortam Ameriae ditioni fuisset attributam (quanvis id haud temere adfirmandum censeat) & ejusdem Ameriae agrum ultra Tiberim in Etruriam usque pertinuisse. Distat Ameria quinque miliaribus a Colonia Hortana, sex vero & quinquaginta ab urbe Roma, ut testatur Cicero in Oratione pro Sex. Roscio juniore cap. vii. ubi ait: quum Sex. Roscius senior ejus parens post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum *cistis* pervolarit; non tamen per viam, qua ex Urbe Hortam itur, quae erat *cistis* impervia, licet brevior; sed per Amerinam, longiorem quidem, sed *cistis* facile perviam. Hanc viam, non illam Hortanam, inquit Ciero, per Sex. Roscium juniorem ex Urbe Ameriam tam brevi spa-*

cio confectam . Haec dicta sunt contra illos , qui iter hoc Amerinum cum Hortano , de quo egi pag.3. imperite miscuerunt . Consule Diarium literatorum Italiae tomo xxii. pag.96. Cato aq̄d Plinium libro tertio capite decimoquarto tradit , Ameriam ante Persei bellum conditam annis DCCCCXLIV. Bellum id Persicum seu Macedonicum secundum , initium cepit anno U. C. DLXXXII. P. Licinio Crasso & C. Cassio Longino Cōs. ex Stephano Pighio in Annalibus tomo altero pag.366. periodo Juliana MMMDXLIII. secundum calculos Jacobi Usserii in Annalibus pag.314. ante epocham Dionysianam CLXXI. Condita igitur fuit Ameria annis ante natalem Urbis rerum dominae CCCLXXXII. ante Christum natum MXXXVI. ab Amiro nescio quo , si credimus Festo Pompejo . Fuit municipium , ut non semel testatur Cicero & epigramma 5. CCCCLXXXV.

VESBINVS. AVG. LIBERTVS
 PROC. MVNIC. CAER. II. VIR. QQ̄
 X. VIR. STLITIB. IVDIC. PATR. MVNIC
 AMERIAE. VI. VIR. AVGVSTAL

Vesbinus hic procurator municipii Caeritum sive Agyllinorum , fuerat patronus municipii Amerini , & nescio quid necessitudinis habuisse videntur Amerini cum Caeritibus . nam insignis tabula marmorea ejusdem Vesbini pag. ccxiv. dicitur DATA PRID. IDVS. SEPTEMBR. AMERIAE ACTa vero IDIB. IVNIS. Q̄. NINNIO HASTA . P. MANILIO. VOPISCO COS qui nomen : Fastis dederunt anno vulgari cxiv. Hoc tamen haudquaquam est insolens . duo enim munerā

in variis civitatibus ab uno eodemque homine exercita, alibi occurrunt. M. ARMONIVS fuit SEX VIR. FORO. CORNELI. ET. SEX. VIR JVLIA. CONCORDIA apud Adriensem Episcopum de Colonia Foro-Julienſi pag. 344. Cluverius in libro altero Italiae antiquae pag. 634. ſcribit, Ameriam *Auguſti juffu* Coloniam fuiſſe deductam, Frontino in teſtem vocato, in cujus libello de Coloniis haec leguntur: *ager Amerinus lege Imperatoris Auguſti eſt adſignatus veteranis*. Sed vir doctiſſimus fallitur. aliud enim eſt *Coloniam deducere*, aliud *agrum adſignare vel dividere*, ut evolventi eundem Frontinum patebit: idque amplius certiffimum fit ex lapide jam adducto, ubi ſub Trajano Ameriam adhuc *municipium* fuiſſe evincitur. Caſtellum Amerinum indicatur in Conſtitutione Ludovici I. Imperatoris, cujus exemplum vetuſtis Langobardorum literis exaratum ſe habuiſſe teſtatur Maſſa. Ibi Summus Pontifex confirmatur in dominio Romae, aliarumque urbium in Tuſcia: inter quas eſt *Nepe, Caſtellum, Galluſium, ORTA, Polimartium, Ameria*. nam referri non poteſt hocce *Caſtellum* ad Civitatem Caſtellanam; quae nunquam appellata eſt *Caſtellum* ſolitarie: quod tamen opinabatur Nardinus pag. 159. At recte quidem refertur ad *Caſtellum Amerinum*: quo nomine caſtrum Baſſani deſignatur in Tabulis Peutingerianis pag. 739. Eam Ludovici Conſtitutionem ex parte publicaverat Ivo in Decreto parte 1. cap. LV. Gratianus item in Decreto parte 1. Diſtinctione LXIII. cap. xxx. & Raphael Maſſejus cognomento Volaterranus in libro II. Geographiae pag. 21. operum editionis Frobenianae anni 1544. Integram poſtea vulgavit Carolus Sigonius in libro quarto de Regno Italiae, & ex quatuor co-

dicibus Vaticanis Caesar Baronius in magnis Annalibus anno DCCCXVII. num. XI. Item Melchior Goldastus in Constitutionum Imperialium tomo secundo pag. II. deinde Stephanus Baluzius tomo primo Capitularium col. 591. & Carolus le Cointe in Annalibus ecclesiasticis Francorum sub anno DCCCXVII. num. VI. apud quos ubique legitur: *Castellum Gallesti*, non autem *Castellum*, *Gallestum*, duo diversa loca, quemadmodum in suo apographo legerat Massa. At Pagius in Critica Baroniana hanc Ludovici donationem commenticiam appellare non dubitat aequae ac Constantinianam: ejusque rationes, quas hic perpendere non vacat, videri possunt anno DCCCXVII. num. VII. Sed vir doctissimus haec hausit, quod nollem, ex turbidis fontibus Goldasti & Caroli Molinaei, quorum nomina ideo silentio praeteriit. Interim consule Jura Sedis Apostolicae in Civitatem Comaclensem, ubi Ludovicianum diploma a putidissimis eorundem commentis & ceterorum hostium Romanae Ecclesiae undequaque vindicavimus; & quidem generatim plaudentibus viris doctis & probis: quod citra ullam verbi invidiam dictum volumus.

CAPUT. V

SYNOPSIS

- I. *Unica urbs aliquando Colonia, & municipium appellata.* II. *Aequi Falisci haud diversi ab Etruscorum Faliscis contra Salmasium.* III. *Antonii Massae Hortam in Faliscorum agro statuente opinio rejecta.* IV. *Lacus Vadimonis cum aliis inepte confusus: ejusdem situs: male per Josephum Scaligerum locatus in Umbria, & per Annium a Deo Vadimone denominatus. De eo Plinii junioris testimonium. Res apud illum patratae. Abrahamus Ortelius contra Lucam Holstenium defensus.* V. *Carolus Sigonius ab Anniano Catone deceptus. Sotio emendatus. Ejusdem lacus singulares virtutes.*

ACTENUS disseruimus de urbe Faleriorum occasione inscriptionis Hortanae, in qua eadem urbs nuncupatur *Colonia*: quippe deducta fuit a Triumviris, ut scribit Frontinus, qui eam Junoniam cognomento appellat, quod Junonem impendio colerent illi Falisci, ut Ovidius,

aliique testantur. Nec quicquam obstat, ut credit Nardinus in antiquo Vejo pag. 155. inscriptio ab ipso adducta pag. 141. & in Civitate Castellana reperta, in qua urbs ubi effossa est vocatur *Municipi-*

nicipium, non vero Colonia. siquidem adeo insolens non est, ut ipse putat, unam eandemque urbem municipium & Coloniam fuisse, uti de Ortona in Aprutio constat ex lapidibus apud Jacobum Sponium in Miscellaneis eruditae Antiquitatis sectione quinta pag. 174. Sic Cicero Philippica decima tertia commendat *lautissimum opidum, nunc municipium honestissimorum quondam Colonorum Sueffana*: quam urbem Romanos L. Papirio Cursore IV. & C. Junio Bubulco II. Cofs. anno U.C. ccccxl. Coloniam fecisse tradit Livius libro nono capite undetricesimo: quae tamen aetate Ciceronis erat municipium. Sic & Hadrianus Imperator apud Agellium libro decimo sexto capite decimo tertio ait se mirari quod *quaedam municipia antiqua quum suis moribus legibusque uti possent, in jus Coloniarum mutare gestiverint*: & Fabrettus capite sexto pag. 464. ostendit Colonias ipsas & earum Cives aliquando municipia & municipes appellari. Utrunque nomen iisdem opidis pro mutata quandoque eorum conditione in antiquis monumentis ac apud auctores subinde tribui nuper quoque observavit V.C. Ezechiel Spanhemius in Orbe Romano exercitatione prima capite decimo sexto pag. 130. ubi a Fabretto hac de re consultus, Vejorum urbem *Coloniae* nomine a Frontino, & *Augustum municipium* in saxo ibidem effosso dictam fuisse animadvertit.

Sed

II. Sed neque praetereunda videtur opinio Claudii Salmafii, qui in Exercitationibus Plinianis tomo primo pag. 60. quum Faliscos, *Aequos* cognominari vidisset a Strabone aliisque, eos putavit diversos a Faliscis illis, qui a Plinio libro tertio capite quarto dicuntur cognomento *Etruscorum*. Hos arbitratur eos, de quibus haecenus loquuti sumus: illos vero in via Flaminia prope Soractem montem statuit: in quorum agro Hirpinas, sive Hirpias familias extitisse Plinius affirmat. Harduinus etiam in notis ad Plinium ait Coloniam Faliscam cognominari *Etruscorum*, ut ab altera *Falisca*, quae *Aequorum* dicitur, eo cognomine dirimatur. Sed rem accurate perpendens unius tantum opidi territorium eo usque protensum fuisse haud difficulter agnoscet, atque *Aequos* (alios ab *Aequis* sive *Aequiculis* in Latio) sic dictos non ab *aequa planicie*, ut somniavit Nardinus pag. 153. sed quia ab Haleso *aequi* servantissimo oriundi, ut notavit Claudius Dausquius ad Silium Italicum libro VIII. pag. 364. est enim ille Aegisti detestatus iniquitates: unde Ovidius, cujus conjux erat Falisca, in libro III. Amorum elegia XIII. ita canit:

*Argiva est pompae facies. Agamemnone caeso
Et scelus & patrias fugit Halesus opes;
Jamque pererratis profugus terraque fretoque,
Moenia felici condidit alta manu.
Ille suos docuit Junonia sacra Faliscos.*

Fali-

Faliscos etiam ideo ab *aequitate* commendatos ostendit Cluverius pag. 538. quod Romanis jura fecialia tradidissent. *Etrusci* vero appellati sunt, ut distinguerentur a Faliscis Chalcidensium Colonis, qui erant in Campania, ut supra ostendimus ex Justino: nostri enim Falisci, de quibus loquimur, in Etruria comprehendebantur, ut plerique veterum docuerunt; licet Strabo libro quinto affirmet ab aliquibus existimatum eos non fuisse Etruscos, sed *peculiarem gentem peculiari utentem lingua, urbemque eorum Falerios, quam non nulli Aequum Faliscum vocant*. Eiusdem sententiae videtur fuisse antiquissimus Poeta Gratius Faliscus, qui in Cynegético populares suos alios facit a Latinis & Tuscis ita canens:

bonus Aeoliae de valle Sibyllae

*Foetus, & aprico Tuscorum stupea campo
Messis, contiguum sorbens de flumine rorem,
Qua cultor Latii per opaca silentia Tibris
Labitur, inque sinus magno venit ore marinos;
At contra nostris imbellia lina Faliscis. &c.*

III. Atque hinc Massae opinio refellitur, dum Hortam locat in Faliscis. nam hos non fuisse Etruscos aliqui affirmarunt; at vero Hortam in Etruria sitam esse nemo unquam in dubium revocavit. Immo quum idem Massa scribat terminos Faliscorum extensos non fuisse ultra Vadimonis lacum, quem in Etruria situm testatur Florus libro

libro primo capite decimo tertio, vel inde patet Hortam extra Faliscos exstitisse, & gentem & agrum per se constituisse. nam idem lacus est in territorio Hortano duo millia passuum ab urbe distans: quod ex diligenti examine tradidit primum Leander Albertus in descriptione Etruriae mediterraneae contra Blondum & Volaterranum (quorum ille cum lacu montis Rosuli, alter vero cum Viterbiensi inepte confuderat) & deinde Andreas Baccius de Thermis libro quarto capite decimo quinto: idque Plinii testimonio libro octavo epistola vicesima: qui cum non alibi constituere potuit, quam sub Hortana Civitate: nullus enim alius lacus in hoc tractu Tiberino apparet. Illum propterea in Etruria Cisciminia, quae est inter Tiberim, regionem maritimam, & Ciminia juga, locavit Carolus Sigonius in libro primo de Antiquo jure Italiae capite nono. Ultra vero Cimini montis jugum temere statuit Georgius Fabricius in Itineribus suis metro descriptis, & Basileae per Johannem Oporinum anno MDLX. vulgatis, ubi pag. 33. ita canit:

*Ulterius lacus est, prope quem Romanus Etruscas
Fregit opes, armis belli melioribus usus,
Qui latera exesus praecelsi grandia montis
Stagnat, & instabili cui fluctuat insula motu.*

Hinc & Josephus Scaliger Commentario in Propertium perperam confudit tetrum & sulphureum

hunc lacum cum pellucido Clitumni fontis gurgite apud Mevaniam in Umbria : qui propterea jure vapulat ab adversario suo Caspate Scioppio epistola decima tertia in Paradoxis literariis , quae sub nomine Paschasii Grosippi circumferuntur ubi & tabulam exhibet , in qua Vadimonis lacus apparet *in Etruria plusquam xxx. passuum millia a Mevaniae campo remotus , interjectis altissimis montibus .*

IV. Mira sunt quae de prodigioso hoc lacu ex visu narrat Plinius epistola superius laudata , qui eum & *sacrum* appellat : ex quo Viterbiensis impostor in fictitio Beroso ansam arripuit fabulandi praefuisse illi quendam Deum Vadimonem , Tuscorum lingua Vertumnum , & Janum Romanorum , ut ait , vocitatum : quas nugas exoticas statim ebibit Massa , quanvis emunctissimus Lilius Gyraldus in fine syntagmatis quarti de DIis Gentium eas pridem pro merito despexisset . Nihil magis moror Johannem Goropium Becanum , qui in suo Vertumno pag. 44. dum explodit Annianae commenta de Vadimone ab Aramaeo sermone deducta , alia iterum obtrudit a sua Cimbrica lingua derivata . Non abnuerim tamen hoc nomen *Vadimonis* lingua illa antiqua Etruscorum aliquid aliud a lacu significasse ; nam ipsi Reges suos *Lucumones* appellabant , ut tradit Servius in librum secundum & octavum Aeneidos : & Dionysius libro
tertio

tertio capite quadragesimo sexto hoc nomen Etruscum esse testatur : quae quidem vocabula sibi partim assimilari videntur , quemadmodum observavimus capite primo num. vii. Eam Plinii epistolam quum Cluverio & Claudio Dausquio in libro de Terra & aqua capite undecimo integram referre placuerit , ego quoque hic totam ob oculos lectoris repraesentabo .

C. PLINIUS GALLO SUO S.

AD quae noscenda iter ingredi , transmittere mare solemus , ea sub oculis posita negligimus : seu quia ita natura comparatum , ut proximorum incuriosi , longinqua sectemur : seu quod omnium rerum cupido languescit quum facilis occasio est : seu quod differimus tanquam saepe visuri quod datur videre quoties velis cernere . Quacunq; de causa permulta in urbe nostra , juxtaque urbem non oculis modo , sed ne auribus quidem novimus . Quae si tulisset Achaja , Aegyptus , Asia , aliave quaelibet miraculorum ferax commendatrixque terra , audita , perlecta , lustrataque haberemus . Ipse certe nuper , quod nec audieram ante , nec videram , audii pariter & vidi . Exegerat profocer meus , ut Amerina praedia sua inspicerem . Haec perambulanti mihi ostenditur subjacens lacus nomine Vadimonis : simul quaedam incredibilia narrantur . Perveni ad ipsum . Lacus est in similitudinem jacentis rotae circumscriptus , & undique aequalis : nullus sinus , obliquitas nulla , omnia dimensa , paria , & quasi artificis manu cavata & excisa . Color caeruleo albidior , viridior , & pressior : sulphuris odor , saporque medicatus : vis , qua fracta solidantur . Spacium modicum , quod

N ij

tamen

tamen sentiat ventos , & fluctibus intumescat . Nulla in hoc navis (sacer enim est) sed innatant insulae herbidae , omnes arundine & junco tectae , quaeque alia foecundior palus , ipsaque illa extremitas lacus effert . Sua cuique figura , ut modus : cunctis margo derasus ; quia frequenter vel littori vel sibi illisae terunt terunturque . Par omnibus altitudo , par levitas : quippe in speciem carinae humili radice descendunt . Haec ab omni latere perspicitur : eadem aqua pariter suspensa & mersa . Interdum junctae copulataeque & continenti similes sunt : interdum discordantibus ventis digeruntur : nonnunquam destitutae tranquillitate singulae fluitant . Saepe minores majoribus velut cymbulae oncrariis adhaerescunt : saepe inter se majores , minoresque quasi cursum certamenque desumunt . Rursus omnes in eundem locum appulsae , qua steterunt promovent terram , & modo hac , modo illac lacum reddunt , auferuntque : ac tum demum quum medium tenuere , non contrahunt . Constat pecora herbas sequuta sic in Insulas illas , ut in extremam ripam procedere solere , nec prius intelligere mobile solum , quam littore abrepta , quasi illata , & imposta circumfusum undique lacum pavent . Mox quo tulerit ventus egressa non magis se descendisse sentire , quam fenserint ascendisse . Idem lacus in flumen egeritur , quod ubi se paulisper oculis dedit , specu mergitur , alteque conditum meat : ac si quid antequam subduceretur accepit , seruat & profert . Haec tibi scripsi , quia nec minus ignota quam mihi , nec minus grata credebam . Nam te quoque , ut me , nihil aeque ac naturae opera delectant . Vale .

Non solum vero hic lacus celebris est in veterum scriptis ob mirandam & plane prodigiosam naturam

ram, quae eidem inest; sed etiam ob memorandos bellorum eventus, quibus apud illum varie lusit Romanorum fortuna. Etenim scribit Polybius libro altero, apud lacum Vadimonis Bojos, Etruscis advocatis, cum Romanis acie instructa praelium iniisse; & Livius narrat libro nono capite undequadragesimo adversus Romanos magno irarum certamine pariter depugnasse eosdem Etruscos apud lacum Vadimonis *lege sacrata coactō exercitu*, nempe sacramento adactos nonnisi victores se redituros, ut bello in Etruscos quoque a Romanis antea factum testatur idem Historicus libro altero capite quadragesimo quinto: quod ideo monitum volui, quia nonnemo apud Leandrum Albertum satis insulse, fortassis ex eo Livii testimonio male intellecto, opinatus est milites recens delectos ibidem Imperatoribus suis fidelitatis iuramentum praestare consuevisse, epota ejusdem lacus unda. Ibi & Dolabellam reliquias Gallorum Senonum delevisse tradidit Florus libro primo capite decimo tertio, nempe in aequissimo & spaciosissimo campo, *Vallis Hortana* appellato, qui circa lacum Vadimonis subjacet Bassano opido, a quo vulgo plerunque dici solet *il lago di Bassano*, non vero *di Bassanello*, ut aliqui perperam scribunt; quibus praevit Albertus: licet enim Bassanellum jaceat quoque in finibus Hortanis, a lacu tamen longius abest meridiem versus: quare Lucas Holste-

nus

nus injuria obelo confixit Ortelium , qui Vadimonis lacum appellaverat *opidi Bassani* , pro quo ipse *Bassanelli* obtrufit in notis pag.201. Eandem planiciem Hortanam designare videtur Lucanus in libro primo v. 473.

*Est qui tauriferis ubi se Meriania campis
Explicat, audaces ruere in certamina turmas
Afferat ; & qua Nar Tiberino illabitur amni
Barbaricas saevi discurrere Caesaris alas .*

Nar enim , uti jam diximus capite primo num. iv. juxta Hortam Tiberi se immiscet .

V. Eam de Gallis victoriam memorari in originibus Catonis tradit Sigonius in libro primo capite nono de Antiquo jure Italiae, haec verba inde in medium adducens : *Turrenus , patre Elbio Volturreno , Regum Etruscorum ultimo , ad lacum Vadimonis caeso , ad dedendam urbem Etruriae anno secundo Olympiadis cxxiii. allici potuit : sed ad recipiendas latinas literas nunquam persuaderi potuit .* Sed haec sunt somnia Anniana , a quibus tantum virum , ac fuit Sigonius , deceptum fuisse merito dolet vir palatinis muneribus ac doctrina insignis Johannes Baptista Agucchius in epistola Italica de prisca origine & dominatu Civitatis Bononiensis . Lacum Vadimonis indigenae appellant *il lago di Valdemonio* , quod vetulis ob nominis similitudinem occasionem dedit fabulandi intus latere daemonem . Ceterum adhuc sicut tempore

pore Plinii *in similitudinem rotæ circumscriptus* apparet, & *undique aequalis : nullo sinu, obliquitate nulla, colore caeruleo albidiore, & viridiorre, odore sulphureo, saporeque medicato*. Sed tamen spacio longe, quam olim breviorre, quod *insulas pecora ingressa* portantes ferre in medio non possit; quarum meminit Sotion mox adducendus; Seneca naturalium quaestionum libro tertio capite vicesimo quinto, & Plinius senior libro secundo capite nonagesimo quinto. Neque ego assentior Johanni Lomejero, qui capite decimo septimo de veterum Lustrationibus ex eo, quod Plinius dicat, *nulla in hoc navis (sacer enim est) sed innatant insulae herbidae*, videtur opinari, lacum adeo amplum fuisse, ut intus navigari posset, quod tamen facere nefas esset. nunquam enim credo navem aliquam, licet exiguam, in illo natare potuisse; sed Plinium ita loquutum puto, ut innueret; pro navibus parvas insulas in lacu huc, illuc vectari: cujus rei duplex causa adsignatur a Seneca in libro & capite jam indicatis, nempe *aquae gravitas medicatae, & ob hoc ponderosae; & ipsius insulae materia vegetabilis, quae non est corporis solidi, quanvis arbores alat. fortasse enim leves truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, invenies exesa & fistulosa, qualia sunt quae duratus humor efficit utique circa medicato-*

rum

rum fontium rivos: quae, ubi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Haec infulas natantes ex varia levioris & viscosae materiae miscella aggestas portiones a vento hinc inde agitatas appellat Athanasius Kircherus in Mundo subterraneo tomo primo pag. 279. In fragmentis Sotionis de miraculis fontium, fluviorum, & lacuum haec leguntur inter Aristotelis opuscula varia Graece edita a Friderico Sylburgio Francofurti apud Wechelios anno MDLXXXVII. ἔστι δὲ ἐν λακωσοῦνᾳ ἢ Ἀμμωνος καλεσμένη λίμνῃ ἡ μεγάλη ἐν Ἰταλίᾳ, ομοίως ἔχουσα νησὶά πλείονα πάσῃ πνοῇ μετακινούμενα, ubi Sylburgius pag. 317. pro λακωσοῦνᾳ ἢ Ἀμμωνος recte monet procul dubio legendum λάκος Ουαδιμωνος: quae sic latine verti possunt: *est autem est stagnum in Italia, lacus Vadimonis appellatum, non magnum, habens parvas infulas natantes vento agitatas.* Hodie tantum superest parvi ambitus crater juncetis & vepribus obductus, immensae tamen profunditatis, nativas aquas continens, quae, nulla foris apparente mutationis causa, repente aliquando conturbantur, excurrentibus per lacus cuniculos flatibus, qui & vicinum Tiberim excutunt. Interdum vero, loculis unde transeunt disruptis, per annum vix effluunt: vel contra ita exundant, ut avorum memoria plures in Tiberim convoluerent molas, quarum acervi adhuc ibi conspiciuntur. Ceterum lacus nec pisces alit, nec gignit;

gignit, sed luridos angues & testudines colore subvirides, spissae substantiae ac odore sulphureo, firmandis fracturis utiles, quo nomine eas proponit doctissimus Baccius, qui etiam tradit tempore penuriae eum exundare: idque mirandis modis a principio veris egisse anno MDLXIX. quo universalis annonae caritas Italiam afflixit. Eandem abditam vim sterilitatem foecunditatemque praenunciandi, illam quum fluit, hanc quum fluere cessat; illi tribuit Kircherus in Mundo subterraneo tomo primo pag. 288. ubi ait se de eodem fusius egisse in sua *Etruria*, quae adhuc lucem non vidit. Causa, quae lacum extumescere cogit alia sane esse non potest, quam flatus & spiritus subterranei, qui exitum molientes, dum non inveniunt, per fundum lacus transeuntes, aquas in monstrosos tumores certis temporibus tanto impetu exaltant, ut vita quadam praeditae videantur. Lacui naturam sulphuris inesse satis quidem indicant scatebrae sulphureae sub vetusta Nepe & sub Hortis, unde calidam emanantem, sulphureamque ex lacuna per veteris structurae emissarium in balnea olim exceptam Hortini commemorant, locumque adhuc ad *balnea* vocitari, ubi veterum aedificiorum vestigia saepe eruuntur. Aqua vero, quae inde irrigua ad Tiberim trahitur, temporis spacio ingentem, producit albi lapidis molem, Tiburtinum appellatam: ex quo lapide, qui Tibure etiam atque

O

alibi

alibi effoditur , efformatas fuisse veteres statuas , & inscripta monumenta observat Gauges de Gozze Pisfaurensis in dissertatione Italica de basi Columnae Rostratae pag. 8. Baccius addit se existimare , has aquas praeter illum sulphuris fomittem , liquidi aluminis vel succi id genus portionem habere , & propterea usu balnei fore utilissimas : quae nempe ficcare valeant ulcera , scatentes per cutim humores cohibere , & luxata membra corroborare , non secus , ac albulae aquae Tiburis , de quibus agit libro quinto capite nono . Ejusdem generis ac fuit lacus iste Vadimonis puto existisse illum , quem Strabo libro decimo tertio in fine Troadis locat apud Astira , atque vocari nomine *Sapra* , *qui erumpit in littus mare , asperis saxis in dorso speciem porrectis asperum* : atque similis naturae suspicor aliquid fuisse lacui Messurinae apud nostrates Forojulienses in Alpibus Carnicis haud longe a tractu , quem Zeliam appellant : hic enim nullum producit piscem , & proxima habuit balnea sulphurea , quorum vestigia non ita dudum adhuc apparebant .

CAPUT. VI

SYNOPSIS

- I. *Sancti Landi martyris acta examinantur*. II. *Inscriptiones Herculi sacrae*. III. *Hercules Somnialis*.
IV. *Hesperides tres cum Hercule in tabula Ortana*.

ED quam falso hunc lacum
Vadimonis olim Gentiles sa-
crum putaverunt, tam verius
hodie apud Christianos &
religiosissimos Hortenses ejus
recordatio magni habenda
est, quod apud illum sanctus
Landus martyrio coronatus

fuisse tradatur, ut excerpta ex ejus actis testantur
apud Ferrarium in Catalogo die v. Maii, & apud
Hagiographos Bollandianos tomo secundo ejus-
dem mensis pag. 49. unde apud eundem lacum
non longe a Bassanello ejus martyris aedicula
ostenditur, in qua sacratissimum corpus populi
frequentia honoratur. Sed quod pertinet ad lau-
data excerpta, seu quod acta genuina perierint,
vel adhuc inter blattas & tineas alicubi delite-
scent, per dracones thesauris suis incubantes ab-
scondita, quemadmodum ab invidis veterum ma-
nuscriptorum possessoribus, rei sacrae & publi-

caae damno & injuria saepe numero fieri videmus : seu potius quod supina exscriptorum incitia pro arbitrio quaedam superaddere voluerit , in illis aliqua sunt , quae sacrae antiquitatis perito negocium faceffunt . Enimvero sanctus Landus dicitur frater sanctorum Feliciffimae , Valentini , & Hilarii , & passus traditur sub Domitiano . At Feliciffimam cum Graciliano Faleriae morte damnatam diximus sub Claudio II. quem inter & Domitianum feptuaginta faltem anni eflfluxerunt . Sanctos vero Hilarium & Valentinum sub Diocletiano & Maximiano Viterbii passos varia acta testantur , quae dabunt Bollandiani die III. Novembris : neque usquam in iis actis tam Feliciffimae , quam Valentini & Hilarii sanctus Landus memoratur , quemadmodum animadverferunt Ferrarius , & Henschenius . Haec olim neque eruditiffimi Florentinii fugerunt obtutum , namque is in Originibus pietatis Etruscae pag. 178. putavit in acta sancti Landi pro Diocletiano male irrepsisse Domitianum . Sed nihilominus adhuc superest difficultas ex silentio in actis martyrum , quorum frater sanctus Landus fuisse traditur : quae inde etiam augetur , quod sancti Valentinus & Hilarius ex oriente in Italiam venisse perhibeantur ; sanctus vero Landus ex Germania . Huic ulceri ut mederetur Ferrarius scribendum suspicabatur , ex *Graecia* pro ex *Germania* : quam correctionem refutavit

vit Henschenius, quod nomen *Landus* illi Germanicum visum fuerit, & detruncatum ex *Rolando*, aut alio simili per consuetam Etruscis propriorum nominum mutilationem. Atque inde arbitratus est, a Langobardis aliisque barbaris Italiae occupatoribus sanctum Landum pro fide Christiana occisum, Hortaeque coli coeptum, & proinde ad saeculum vi. referendum, quo scimus alios plures sub Langobardis passos. Haec ego jam exaraveram, quum ex schedis MSS. Landi Leoncini canonici Hortensis didici, anno 1628. die 25. Martii jussu Angeli Gozzadini Hortensis Episcopi referatum fuisse tumulum sancti Landi, atque intus in quodam lateritio lapide hanc inscriptionem repertam.

LANNVS XPI MARTIR
HIC REQVIESCIT SVB
DIOCLETIANO E.P.S. PASSVS

Hinc omnes praedictae conjecturae & dubitationes evanescent; & statuitur, hunc sanctum martyrem non LANDUM, sed LANNUM appellatum, non sub Domitiano, sed sub Diocletiano passum: cujus gestorum memoria quum forte periisset, aliquis rerum & temporum imperitus conscripsit epitomen, quam vulgavit Ferrarius ex Fabrica Hortana, quae est rudis, atque indigesta

gesta multarum rerum sibi minime cohaerentium farrago saeculo xvi. in unum compacta, quam ego tractavi apud Illustrissimum Nuptium. Literas inferioris laterculi sic interpretatus est Leoncinus: *Eutitius Presbyter sepelivit*: quam explicationem haud respuo, modo non intelligatur sanctus Eutitius ille, qui passus fuit sub Claudio II. ut indicavi ex actis ejus tomo tertio Maii Bollandiani pag. 460. Quis enim hic potuisset sepelire sanctum Lannum, sub Diocletiano martyrio coronatum?

II. Explicatis utcunque iis, quae ad Hortae antiquitatem spectare videbantur, quia haec insuper vetustis inscriptionibus non modice illustrari poterunt, nunc reliquas promam, quae ex Hortanis rudibus effossae ad me pervenerunt, asterisco signatis iis, quas in villam suam aliunde advehi curavit modo laudatus amplissimus ANTISTES.

I.

DEO . SANCTO . VVLCANO
 INVICTO . HERCVLI
 CONSERVATORI
 DOMVS . VLPPIORVM
 SACRVM . M . VLPIVS
 VERECVNDVS . EX . VISO
 D.

DIVO

II.

D I V O . V V L C A N O

Utraque est Hortae in ecclesia parochiali sancti Petri: & prior quidem in ara majori, cui pene similem in antiqua basi in Aventino sub aede sanctae Priscae prope Circum maximum repertam, recitat Onuphrius Panvinius in Commentariis Republicae Romanae pag. 213. & ex eo Gruterus pag. XLV. num. 10. quam hic exhibeo.

H E R C V L I
 C O N S E R V A T O R I
 D O M V S . V L P I O R V M
 S A C R V M
 M . V L P I V S
 V E R E C V N D V S

Eandem inscriptionem adducit etiam Jacobus Sponius in Miscellaneis eruditae Antiquitatis sectione III. num. LXII. pag. 100. ubi ex duabus prioribus lineis unicam facit, & quintam supplet his verbis AVG. N. Hercules titulo CONSERVATORIS occurrit pag. XLV. 7. 9. 11. qui in nummis Graecis ΣΩΤΗΡ, idest *servator* appellatur, non ut belluarum confector, sed ut tyrannorum
 ever-

everfor apud Spanhemium dissertatione septima pag. 418. Sicut enim Hercules tyrannos evertere, ita optimos principes & populos *servare*, & a tyrannis defendere credebatur., proptereaque pagina eadem XLV. 12. & 13. vocatur DEFENSOR *Augustorum*. Eundem Herculem fuisse numen tutelare gentis Ulpiorum notat Fabrettus in Commentariis ad columnam Trajani capite sexto pagina 172. ita quidem, ut hic Imperator, qui ex ea originem duxerat, passim in nummis, aliisque veteribus monumentis una cum Hercule appareat, immo etiam sub Herculis facie exhibeatur. Huc facit vetus epigramma, quod a se exscriptum Bruxellis in bibliotheca Societatis Jesu, nuperrime ad me misit vir celeberrimus & utraque Pallade insignis Gisbertus Cuperus.

I I I.

HERCVLI. MA
 GVSANO. ET
 HA EVA. VLP
 L. V. . P I O. ET. V L
 P I A. A M M A. V A
 P R O. N A T I S
 V. S. L. M

quod sic lego: ☉ *Haeva Ulpj liberta pro Vlpio;*
 ☉ *Ulpia Amma pro Vapro natis votum solvunt*
luben-

lubentes merito Herculi Magusano. Herculem cognomento *Magusanum* cultum fuisse in Gallia Belgica ostendit idem Cuperus in additionibus suis ad Harpocratem pag. 218. atque ejus fanum circa Scaldis ostia olim stetit notat Abrahamus Ortelius in Thefauro geographico, qui non *Macusanus*, ut aliqui in nummis Postumi senioris, sed *Magusanus* legit in saxo a se diligenter inspecto, sicut etiam Vossius de Idololatria libro primo capite tricesimo quinto in fine: quam scripturam idem Bruxellensis lapis confirmat. Particula ET elegantiae ergo ex vi linguae latinae in principio & medio sententiae geminatur, ut duplex res, de qua fit sermo, iterata particula tanquam duplici vinculo colligetur: quod in inscriptis lapidibus non est insolens; nam pag. XLIX. 4. legitur:

D . S
H E R C V L I . E T
L . V A L E R I V S . S E
V E R V S . E T . C L O D I
A . C O R N E L I A N A
P R O . L . V A L E R I O
C O R N E L I A N O
V . S . L . M

Herculem Hortae cultum fuisse, & ibi Collegium habuisse, ut erant sodalitia, quae communis nu-

P

minis

minis cultum , arcam communem , communiaque sacrificia & epulum statis temporibus habebant secundum Fabretum capite sexto inscriptionum pag. 430. nos docet praeterea alter lapis , qui cum aliis inferius adducendis servatur in peramoena villa Nuptiana in colle sancte Mariae Gratiarum prope Civitatem Hortanam .

I V .

L. MINVCIVS. SYNEG
DEMVS. AEDICVLA
HERCVLIS. COLLEGIO
DE. SVO. D. D

Huic simillimam inscriptionem recitat Gruterus pag. XLIV. num. 9. ex Mazochio existentem Romae in Capitolio .

L. M I N V C I V S
S Y N E C D E M V S
A E D I C V L A M . H E R C V L I S
C O L L E G I O
D . D

Aediculae autem erant aedes minusculae incustoditae , quas *qui tentaverint , amplius quam fures , minus quam sacrilegi mercantur* , ait Paullus J.C.
in

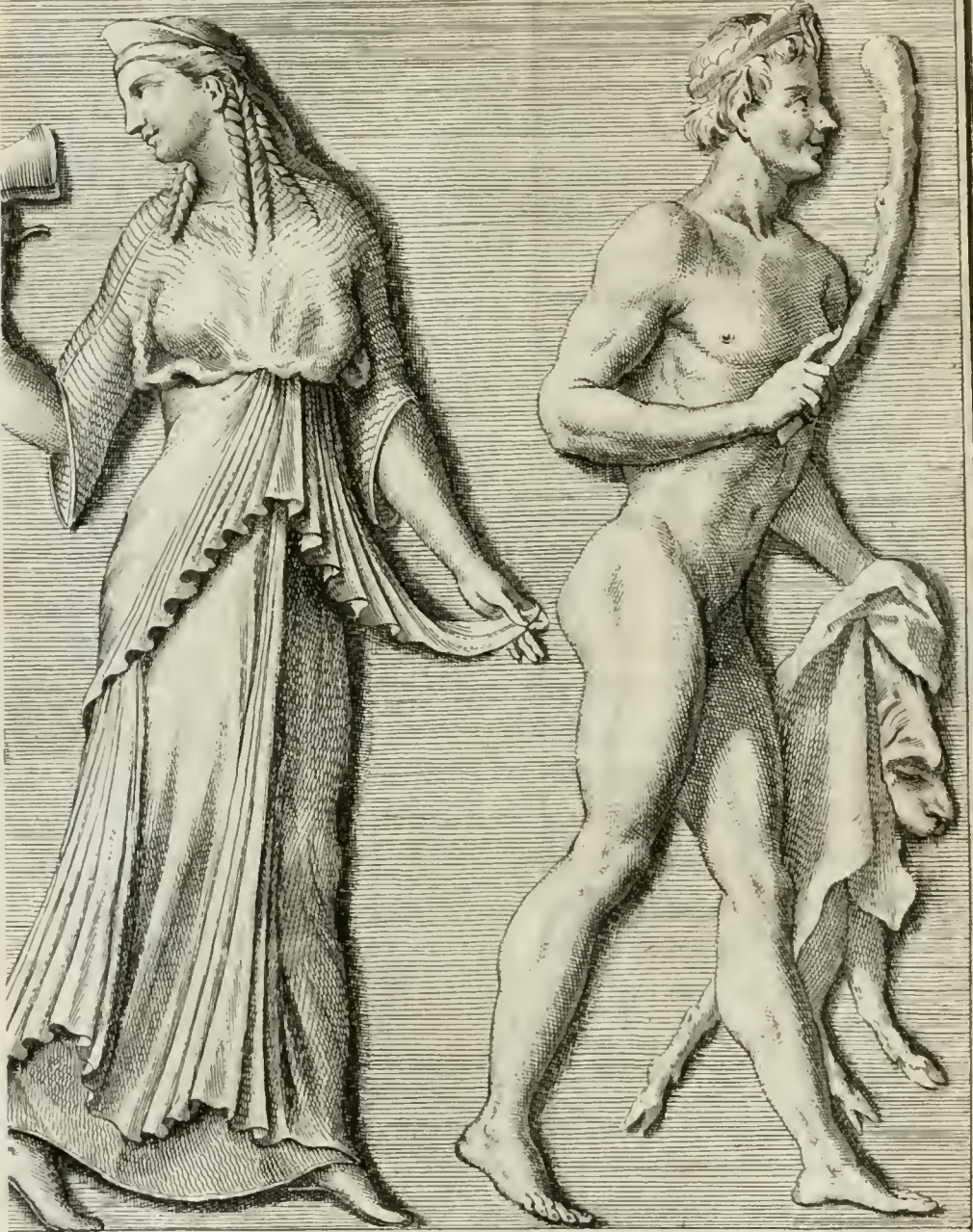
in libro XLVIII. Digestorum tit. XLIII. l. 9. Hujusmodi aediculae, ut aliae omnes privatae, nec sacrae nec sanctae erant, sed religiosae: *quod enim privati suae religionis caussa Deo dedicant, id Pontifices Romanos non existimare sacrum* testatur Festus libro decimo septimo verbo *sacer mons*. Quare M. Ulpius Verecundus quum nosceret illius numinis aras Hortae maxime frequentari, in eadem Civitate Hortana, quemadmodum fecerat Romae, Herculi lapidem dicandum curavit EX VISO, quod nempe in somnis monitus fuisset, ut tale monumentum Herculi consecraret: quae formula EX VISO, & EX VISV saepe occurrit in veteribus faxis, ut notavit ad inscriptionem Gradensem V. C. Philippus a Turre in dissertatione de DIIS Aquilejensibus pag. 302. quum enim Gentiles tres divinitatis notas *somnia, curationes, & oracula* numerarent, ut eruitur ex Luciano in oratione de non temere credendo calumniae pag. 882. operum editionis Burdelotii; ideo quicquid somniabant, id sibi a Deo immissum opinabantur, ideoque illi, quem sibi apparuisse putabant, aras, sacrificia & donaria offerebant, tanquam religione admoniti. Ad hoc forte respexit sanctus Martyr Justinus in Apologia secunda pro Christianis, ubi ait, *Daemones aliquando per insomnia, nonnunquam vero per magicas praestigias cunctos sibi mancipare.*

III. Haec quum dissererem Johannes Paulus Nurra Canonicus Caralitanus, vir apprimè eruditus, mihiq̄ue necessitudine conjunctissimus, suggestit *Herculem Somnialem*, de quo fit mentio in lapide, quem edidit Salmasius in Exercitationibus Plinianis tomo primo pag. 351. & ex eo Reinesius in supplemento Gruteriano Classe x. num. iv. apud quos vocatur Romanus, qui tamen est erutus juxta Pifas, & servatur Florentiae apud Spigliatos, ut scribit Fabrettus capite sexto num. 4. pag. 429. ubi eum emendatiorem producit. Ibi Collegium hominum Herculis Somnialis cultorum sibi locum sepulturae conscribit, quemadmodum ab Herculis defensoris cultoribus similiter factum Interamnae apud Gruterum cccxv. 7. Quod vero postremum ex Herculis Somnialis cultoribus, temporis injuria, sic notatum videam

VNDVS, ego legendum opinor *M. Vlpius VerecundVS* ita quidem, ut hic Verecundus idem sit ac ille, qui reliquas duas inscriptiones Romae & Hortae dicavit: quique vixerit tempore Hadriani Imperatoris. nam plerique ex iis, qui recensentur in eodem lapide Herculis Somnialis, ut detexit Reinesius Classe x. num. iv. conscripti etiam leguntur in catalogo Magistrorum regionum Urbis apud Gruterum pag. ccl. qui confectus est Commodo & Pompeiano Cofs. anno U.C.DCCCLXXXVIII. qui est Christi cxxxvi. ut patet ex Fastis. CVLTO-
RES

ΚΑΜΙΜΑΧΟΣ ΕΠΟΙΕΙ

ΟΣ ΕΠΟΙΕΙ

RES. HERCVLIS. SOMNIALIS exhibet etiam lapis Florentinus apud Sponium sectione III. n. LXII. pag. 100. Hercules ergo quod malorum expulfor, maxime apud veteres, crederetur, inde etiam somniorum immissoris nomine celebratur. nam omnes *ὄνειρωπομοί somniorum immissores*, utique *ἀλεξι-καχοι malorum pulsores* habiti, ut notat eruditissimus Salmasius. Hinc in somnis Hercules docuit, M. Octavium Herennium sua ope servatum a praedonibus, ut fabulatur Massurius Sabinus apud Macrobius libro tertio capite sexto Saturnaliorum. Fabrettus alteram hanc inscriptionem recitat capite decimo num. 130.

HERCVLI. SOMNIALI
EX. ORACVLO

Solebant enim veteres ad captandos rerum eventus somnia quaerere excubantes in delubris Idolorum: quam fatuitatem saepius irridet Lucianus, ut animadvertit Barthius libro quinquagesimo sexto capite tertio Adversariorum.

IV. Ad haec aliud numen in istis regionibus cultum ostendit tabula ex Pario marmore in villa Nuptiana adservata, quam hic delineatam exhibeo. In ea conspicitur Faunus vel alius agrestis Deus manu sinistra hinnuli alteriusve animalis bifidi exuvias gestans, vultu ridenti, & baculo incurvo
in

in sinistra . Auris est superius acuta & ferina , cornibus in fronte palam surgentibus : corona etiam in fronte . Tres figuras muliebres pro totidem Nymphis vel deabus campestribus , quas *matres & matronas* etiam dixerunt , accepit Gifbertus Cuperus in literis ad me olim scriptis . Tres enim Nymphas ejusmodi fuisse , praeter Fabrettum Dissert. II. de Aquaeductibus §. 189. ipse etiam Cuperus in Apotheosi Homeri pag. 267. adnotavit . Utrumne potius sint feminae bacchantes , quarum una & altera crepitaculum quoddam manu gerat , aliis disquirendum relinquo . In parte extrema ejusdem tabulae marmoreae , si bene video , leguntur haec verba , inferius non nihil exesa ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΕΠΟΙΕΙ, *Callimachus fecit* . Nemini non notus est mos priscorum artificum suum nomen operibus ab se fabrefactis inscribendi : de quo erudite egit nitidissimus scriptor Carolus Datus in Vitis pictorum veterum Italice editis pag. 112. Callimachum statuarium insignem memorant scriptores antiqui Dionysius , Pausanias , Vitruvius & Plinius , quorum loca in unum congeffit Franciscus Junius in Catalogo , qui subest splendidissimo operi de Pictura veterum , non ita dudum apud Batavos cum auctariis recuso .

Hoc egregium anaglyphum , & cum rarioribus antiquitatis monumentis jure & merito com-

comparandum, ex villa Nuptiana postmodum transiit in Museum Illustrissimi & Excellentissimi Alexandri Albani CLEMENTIS XI. Pont. Max. fratris filii, quem honoris causa nomino. Is enim vetustatis amantissimus in omnis generis tabulas & simulacra magno studio & numero conquirenda jamdiu sedulo incubuit, quibus non tam aedes suas, Urbemque rerum Dominam, quam praesertim rem literariam locupletaret: quod profecto universa eruditorum natio ab ejus indole & animi magnitudine sperare debet.

CAPUT. VII

SYNOPSIS

- I. *Herculis cultus apud Etruscos. As Etruscus a Bernardino Baldo explicatus.* II. *Draconis Corycensis locus perpensus. Asses Etrusci cum Jano & clava.* III. *Varia de lingua veteri Etrusca.* IV. *Primaeva origo Etruscorum.*

Pud veteres Etruscos peculiari honore Herculem cultum fuisse, ostendunt pondera sive asses, nummis perquam similes, in postica parte Herculeam clavam cum Etruscis characteribus exhibentes; in antica vero bifrontem imaginem pileatam, ut cernere est apud Claudium Molinetum in Museo sanctae Genovefae pag. 44. & apud Fabretum, qui ex gaza Medicea tres ejusmodi asses vulgavit: quos veterum linguarum studiosis delineatos infra nos iterum proponemus. Unum ex his assibus pro nummo ab se habitum explicavit Bernardinus Baldus Guastallensis Abbas, vir mirandi ingenii, & in omni literarum genere consultissimus, qui praeter scripta, ipso adhuc vivente edita, in quibus eminet Lexicon Vitruvianum, innumera etiam post se edenda reliquit, & praeter ceteris

ceteris illustrium Mathematicorum Vitas a Thalete Milesio ad Christophorum Clavium Italice scriptas: quae una cum aliis tanti viri lucubrationibus adservantur in domestica Bibliotheca SUMMI SANCTISSIMIQUE PONTIFICIS CLEMENTIS XI. a quo nobis pro sua erga literarum incrementum benevolentia & amore spes facta est easdem in publicam eruditorum lucem vulgatum iri. Explicationem vero Etrusci ponderis sive assis per eundem Baldum in epistola ad amicum suum adornata nobiscum communicavit Dominicus Passioneus ingenio & eruditione spectabilis, atque in literis juvandis effusus: nosque ex Italico in latinum sermonem conversam integram hic exhibemus.

E Ctypon ad me missi numismatis inspexi, quod sane est Etruscum & vetus: quare non solum, ut tibi obsequar, cui ob tua in me merita plurimum debeo, sed ex praecipuo animi genio de eo nonnulla disserui, a verisimili non abhorrentia. Equidem primo obtutu pene desperaveram me quicquam adsequuturam, quod ad rem facere videretur; sed perlectis characteribus, & eorum sensu ex vi Ebraici idiomatis perpenso, a quo palam est Etruscum originem suam habuisse, haec inde hausi. Mihi videor intelligere posse, quod nummus percussus fuerit in Etruria ab aliqua civitate Herculi devota, quem in eadem regione cultum fuisse multa nos docent veterum auctoritate firmata, & praecipue Dionysius Halicarnassaeus, cujus testimonium considerandum proposuit Giambullarius in dialogo de Origine linguae Etruscae. Ut ergo ad nummum deveniam, instrumentum il-

Q

lud,

lud, quod in averſa parte conſpicitur, ego utique puto eſſe clavam Herculeam, quandoquidem ejus apparet capulum cum nodis, & inſerta cernuntur nonnulla, quae plumbi ſegmenta eſſe videntur, vel alterius rei gravis, ad eandem clavam robuſtiorẽ & oneroſiorẽ efficiendam idonea. Verba circumſcripta haec ſunt P H E L I A P H D I I nempe admirabilis liberatrix, quia Hercules clava ipſa populos feris, monſtris, & tyrannis liberabat. Et forte numiſma cuſum fuit ab aliqua urbe, de qua Hercules benemeritus fuiſſe putabatur. Duplex facies, quae in antica parte numiſmatis inſpicitur, fratrum Geryonum caput indicare videtur; nam licet a poetis Geryon tricorporis eſſingatur, fieri tamen potuit, ut ſcalptor tertium caput poſt duo illa, quae in nummo apparent, abſcondi crediderit, fortasſe ratus fieri non potuiſſe, ut una cum ceteris ob oculos illud tertium exponeretur. Ratio interpretationis literarum inde petita eſt, quod Ebraei ad rem mirabilem exprimendam dicant פֶּלֶא P E L E, quod ſine puncti additione diceretur F E L E, & פֶּלִיאָה F E L I A H, ſeu P E L I A' admiratio ab radice F A L A, vel P A L A, quod rem arduam & miram agere ſignificat: eſtque vox uſurpata in Pſalmis LXXVII. & CXXXIX. in Job capite XXXVII. & in libro Judicum capite XIII. Aliud vocabulum P H D I I videtur ex verbo פָּדָה P H A D A derivare, nempe redemit, liberavit, eruit, abſolvit: quae vox uſurpatur in Exodi capite XXI. atque alibi. Quare verbale P E D V T H eſt P I D I O N, quo redemptio deſignatur, ſive, ut vulgo dicimus, riſcatto. Haec mihi occurrerunt, ut tibi, atque illi, qui tua opera uſus eſt, prompto animo obſequerer. In rebus arduis, atque, ut ita dicam, impoſſibilibus, cujuſmodi haec noſtra eſt, pro maximo haberi debet parum invenire, licet neque certo putare velim me hoc inveniſſe, ne in vitium arrogantiae,

& forte stultitiae delabar : quam unam ob causam interpretationi meae in Tabulam Eugubinam Divinationis titulum feci . Superest , ut pro observantia erga te mea etiam atque etiam te rogem , ut mihi quidlibet imperes ; id enim agere tuum est , sicuti meum tua jussa capeffere . Dabam Urbini die 2. Junii 1614.

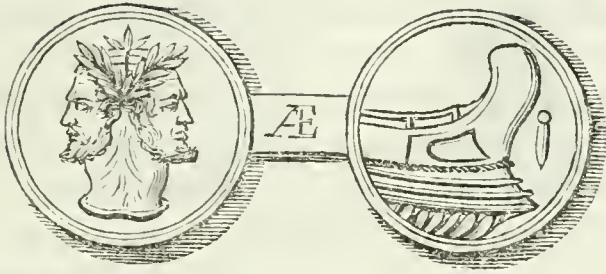
II. Haec Baldus : & sane in Umbria , quae antiquitus erat in dominatu Etruscorum , colebatur HERCVLES DEFENSOR POLLENS , ut patet ex lapide Gruteriano cccxv. num. 7. Interamnae Nahartium in Umbria servato . Sed nihilominus dubitare licet , an imago illa biceps Geryonem Herculeum offerat , tertia facie ob imperitiam artificis retro latente ; siquidem supervacaneum videbatur in utroque assis conspectu Herculis signa exhibere , dum una clava sufficere poterat . Quare icone illa bicipiti Janum potius indicari putamus , in id inducti egregio testimonio Draconis Corcyrensis in libro de Lapidibus apud Athenaeum libro decimo quinto capite decimo tertio , ubi haec habentur : *Ἰανὸν δὲ λόγος ἔχει διπρῶσπον γεγονέναι τὸ μὲν ὀπίσω τὸ δὲ ἔμπροσθεν , ἔχοντα πρόσωπον . ἀπὸ τῆς κ' τὸν Ἰανὸν ποταμὸν , κ' τὸ ὄρος Ἰανὸν ὀνομάζεσθαι κατεικάσαντος αὐτῆς ὅτι τῆς ὄρεος . Πρῶτον δὲ σέφανον εὐρεῖν , κ' σχεδίασ , κ' πλοῖα , κ' νόμισμα χαλκῆν πρῶτον χαράξαι διὸ κ' τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλάς πόλεις κ' τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν , κ' Σικελίαν ὅτι τῆς νομίσματος*

Q ij

ἐνχα-

ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον , καὶ ἔκ θατέρου μέ-
 ρους ἢ σχεδῖαν , ἢ σέφανον , ἢ πλοῖον . Haec sic ver-
 tit Jacobus Dalecampius ex recensione Isaaci Ca-
 fauboni : *Janum fama est bifrontem fuisse , alte-
 ra facie posteriori , anteriore altera ; Janum flu-
 men , Janumque montem ab eo fuisse nominatum
 quod in eo monte habitaverit ; coronas illum
 reperisse , navigia , rates ; nummum aereum ab
 illo primo signatum : qua de causa civitates in
 Graecia multae , Italia , & Sicilia monetam cu-
 dunt impressa bicipiti facie , & ex altera parte
 vel rate , vel navigio , vel corona .* Jacobus Gran-
 dius Mutinensis , qui , me adolescente , magna eru-
 ditionis laude Venetiis florebat , in doctissima
 epistola de veritate diluvii universalis pag. 24. pu-
 tavit Janum sive Noa triplici inventione civitati-
 bus Graeciae , Siciliae , & Italiae memoratum
 fuisse , proptereaque easdem civitates ex altera
 nummi parte impressisse ἢ σχεδῖαν , ἢ σέφανον , ἢ
 πλοῖον , vel ratem , vel coronam , vel navigium ;
 licet quaenam hic sit *ratis* a *navigio* distincta se
 nescire fateatur , dum satis erat dixisse ab Jano
 inventa fuisse *πλοῖα navigia* . Hinc suspicatur Dra-
 conis vel verbis mendum inesse , vel *σχεδῖαν* signi-
 ficare non *navim* , sed forte *vaginam ensis ligneam* ,
aut simile quidpiam , quod Noa in usum com-
 munem invenerit . cujus figura in hoc asse , quem
 ipse adducit , post *navim* exprimi putat .

Verum

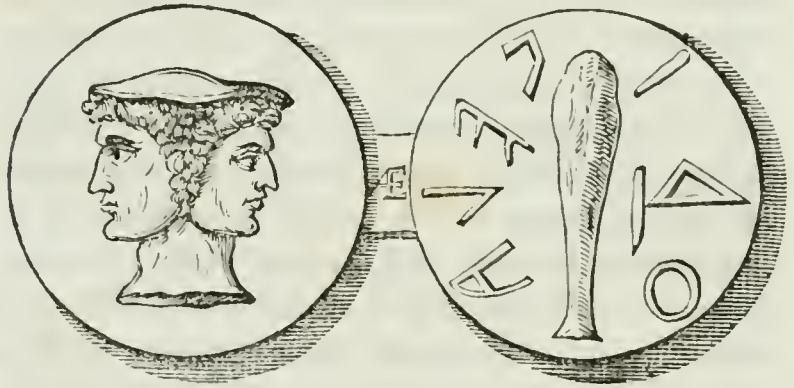

Verum Draco haudquaquam illud symbolum triplex simul in unoquoque numismate signatum pronuntiavit, sed unum aut alterum ex iisdem tribus separatim, quod apparet ex disjunctiva particula *ñ* vel . Quare quum navis in eodem asse appareat, haec una implet sententiam Draconis: quicquid indicet figura illa, quae post navim conspicitur. At neque Draco scribit triplex Jani inventum in nummis memorari; sed Janum ipsum ab Italis, Graecis, & Siculis duplici imagine expressum in nummis, in quorum averfa parte cernitur, *vel σχεδία*, *vel navis*, *vel corona*; non vero omnia simul. Georgius Wolfgangus Wedelius in Exercitatione octava Decadis vi. pag. 54. ubi de ejusmodi numismate disputat, *σχεδία* interpretatur *pantem*. qui tamen in illo nusquam apparet. Praeterea asses seu semisses occurrunt, qui bicipitem Janum repraesentant absque navi, pro qua in averfa parte clava conspicitur. Hujusmodi unum Etruscis literis insi-

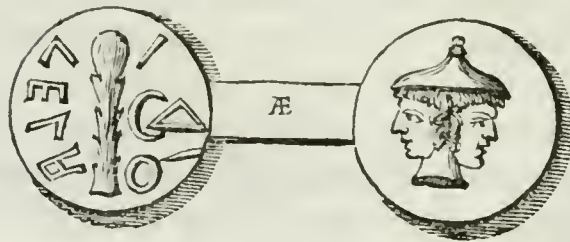
gni-

gnitum publicavit, ut dixi, Claudius Molinetus in Museo sanctae Genovefae: quem quia diversum non puto ab illo, quem explicavit Baldus, hic iterum exhibeo una cum aliis duobus ex Museo Mediceo per Fabretum vulgatis in capite septimo Inscriptionum num. 376. qui omnes eandem epigraphen habent in averfa parte, nempe ODICELA, si nostris quidem latinis characteribus Etruscis legere velimus, quemadmodum legit Molinetus, ubi id nomen monetarii esse infulse opinatur.

I.

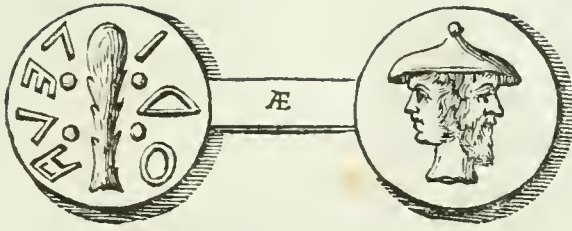

II.

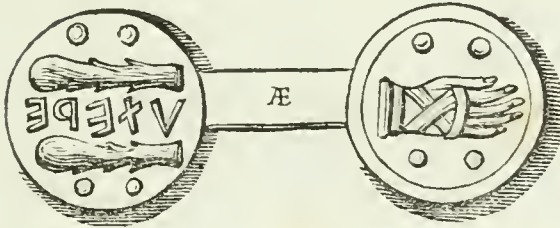

Quare

III.

IV.

Quare si post tantos viros nobis sententiam nostram proferre licet, ego puto in loco Draconis Corcyrensis designari hanc eandem clavam, quae cernitur in his affibus. Siquidem Hesychius in verbo Σχεδία pag. 887. inter varias ejusdem vocis significationes hanc quoque adducit, ἡ ὄπλα τὰ ἐκ χειρὸς τιτρώσκοντα hoc est: *vel arma* (sive instrumenta) *ex manibus verberantia*. quibus verbis nihil aliud sane, quam clava seu cestus designatur: quod miror a viris doctissimis non animadversum.

III. Scriptores autem clarissimi, qui pridem laboraverunt in condendo alphabeto linguae Etruscae satis superque ostenderunt singulos ejus chara-

III. *Alphabetum Etruscum a Cosmo de Arena vulgatum.*

.....V*Z Δ ρ O N M L K I B 8 7 1 D CA
 Z Y X V T S R Q P O N M L K I H G F E D C B A

Ex hoc insignium virorum diffidio apparet maxima difficultas in legendo, nedum percipiendo antiquo illo idiomate Etrusco. licet enim a dextera in sinistram tendente legendum putaverint eruditi; attamen inter se minime conveniunt in adsignandis veris fontibus, unde eadem ignorabilis lingua manaverit: qui quidem si certo adsignari possent, vocabulorum sensus & vim adsequi etiam forte possemus. Siquidem Sanctes Marmocchinus in Defensione lingue Etruscae, quae MS. est apud celeberrimum virum Antonium Magliabechium; & Sigismundus Titius in Historiis Etruriae, quae MSS. item sunt in Bibliotheca Chisiana, putant vocabula Etrusca mixta & confusa esse cum Ebraicis; at vero Petrus Franciscus Giambullarius in suo Gello, & Gullielmus Postellus in Commentario de Etruriae originibus, cum Aramaeis & Syriacis. Baldus in Etruscis vocabulis Chaldaicam & Ebraicam significationem latere existimavit; sed tam ipse, quam Giambullarius & Postellus nimium quantum tribuere videntur gerris plusquam Siculis Berosi Anniani. Jacobus Mantinus Ebraeus in epistola nuncupatoria ad Paullum III. Pont. Max. quae

R

prae-

praefigitur paraphrasi Averrois in Rempublicam, Platonis tomo secundo operum Aristotelis Venetae editionis apud Junctas anni MDLII. fol. 174. & Thefeus Ambrosius in Introductione ad Chaldaicam linguam aliasque Papiac vulgata anno MDXXXIX. ex Ebraico sive Assyrio idiomate Etruscum omnino deducunt; licet idem Ambrosius ab Arcadibus, Pelasgis, & Trojanis postea corruptum existimet. Ab his omnibus longe abit sententia viri summae eruditionis Samuelis Bocharti, qui in parte altera Geographiae sacrae libro primo capite tricesimo tertio Etruscum sermonem ceteris dissimillimum, fuisse opinatur, saltem Phoenicio & Punico; idque ex Tuscarum vocum sylloge, quas in medium adducit; quippe Dionysius Halicarnassicus in libro primo capite tricesimo tradit Tuscos gentem fuisse indigenam καὶ ἐδενὶ ἀλλῶ γενεὶ ἕτε ὁμόγλωσσον, ἕτε ὁμοδιὰτον εὐρίσκεται, *neque cum ulla alia gente aut linguam aut mores communes habere*. Verum Josephus Scaliger abstrusioris vetustatis indagator perspicacissimus in Conjectaneis ad Varronem de Lingua latina pag. 30. editionis anni MDCXIX. non dubitat priscam Tuscorum linguam fuisse Syriacam sive Aramaeam, & *Saturnum* eadem lingua *latentem* significare. Syriaca lingua Sabinos & Tuscos loquutos iterum affirmat pag. 64. Hanc sententiam viris doctis constantem esse ait Paullus Merula in Cosmographia parte

parte secunda libro quarto capite decimo septimo pag. 605. & 612. editionis anni MDCXXI. ubi Tuscarum vocum catalogos texit, quae in Syriaco sermone radices suas habent, explosis nugis Annianis. Doctissimis viris concinit Reinesius de lingua Punica capite secundo num. XVI. ubi linguam Etruscam & Sabinam e Syriaca prodiisse affirmat. Fuerunt tamen in lingua Etrusca vocabula quaedam e Graecia propter vicinitatem mutuata. Quin tantas etiam habuit vires Graecorum vicinitas, ut Etrusci progenitorum suorum characteribus Aramaeis carentes, alios mutuati fuerint ab iisdem Graecis conterminis suis, qui in Tusciam colonias duxerant, sed mutatis vel potius inversis figuris, ut auitam scribendi consuetudinem aliquo pacto aemulari viderentur, ut animadvertit Merula. Tacitus in loco inferius proferendo testatur Etruscos ab *Corinthio Demarato* literarum formas didicisse, Latinos vero ab *Arcade Evandro*, licet Plinius libro septimo capite XVI. scribat in Latium eas allatas fuisse a *Pelagis*. Sed tempore Demarati patris *Tarquinius Prisci* Etruscorum civitates fortunatissimas & disciplinis florentissimas fuisse ex eorum annalibus tradit *Dionysius Halicarnassensis* libro tertio capite XLVI. itaut vix credi possit Tuscos literis tunc caruisse: nisi dicendum sit Demaratum non auctorem, sed auxilio Graecarum literarum reformatorem earundem fuisse.

IV. Idem Dionysius in libro primo duplicem de primaeva origine Etruscorum opinionem adducit : quarum prima eos facit alienigenas ex Lydia provincia Asiae minoris, ductos in Italiam a Tyrrheno fratre Lydi Regis Lydiae ante bellum Trojanum. Altera vero eos facit indigenas : hancque Dionysius amplectitur, ratione & auctoritate, ut ait, roboratam. Ratio est, quia Etrusci tempore ejus, nempe Augusti, habebant linguam, ritus, mores & leges proprias, sibi unis, nec Graecis, Asiaticis, aut alteri nationi similes : fieri autem non potest, ut populus ab alio natus vestigium aliquod suae originis saltem in lingua non servet. Auctoritas est Xanthi Lydi, historici in patriis rebus diligentissimi, qui negat vel saltem non meminit, Tyrrhenum aut alium virum principem Lydum coloniam ullam in Italiam duxisse. Sed quoad Xanthum, ejus auctoritas fluxa est. etenim historiae, quae illius nomine circumferebatur, auctorem facit Dionysium Scythobrachionem Artemon Cassandreu in opere de Scriptoribus genuinis apud Athenaeum libro duodecimo capite secundo : quem quidem Dionysium paullo ante Ciceronis & Caesaris aetatem vixisse putat Suidas. Agucchius autem pag. 29. putat utranque sententiam amicam facile reddi, si dicatur fieri potuisse, ut Tyrrheni in aliquam Etruriae partem venerint, ab alia non expellentes antiquissimos Etruscos, regionis

nis illius indigenas . Herodotus idipsum exprimere videtur libro primo capite nonagesimo quarto ubi scribit *Lydos ad Umbros profectos*, ibique Lydorum *appellatione mutata*, *Tyrrhenos dictos fuisse*: quippe Umbri occuparant vel omnes vel plerasque oras occidentalis Etruriae, unde eos Pelasgi deinde expulerunt . Praeterea ex Dionysio colligitur Tyrrhenos in occidentali Etruriae parte stetitisse, ubi cum Pelasgis habitarunt . Tyrrhenos deinde cum Etruscis permixtos fuisse testatur Silius Italicus in libro quarto, ubi loquens de Flaminio Consule, Etruscos sub regni Corithi appellatione designat.

Ergo agitur raptis praeceps exercitus armis

Lydorum in populos, sedemque ab origine prisca

Sacratam Corithi, junctosq; a sanguine avorum

Maeonios Italicae permixta stirpe colonos .

Haec permixtio non solum vicinitati & commercio, sed rei communi tribuenda est: quae erat Umbros Pelasgosque pellendi ex oris, quas in Etruria tenebant . Nihilominus non videt Agucchius quum fieri potuerit, ut in hac permixtione nullum signum aut in lingua aut in moribus Etruscorum deinde apparuerit . Quare assentitur Dionysio appellanti Etruscos indigenas, & cum Lydis nequaquam permixtos . quippe lingua & mores eorundem corruptibiles & mutabiles erant, ita ut si cum illis Tyrrheni permixti unquam fuissent, aliquod signum retinere debuissent, quemadmodum ex eodem Dionysio

nyfio Falerii & Fescennium Pelasgorum coloniae post annos mille & trecentos in suis moribus adhuc Graecae originis vestigia retinebant . Sed maximum signum hujusce permixtionis Etruscos retinuisse ,prehendere mihi videor ex eorum consuetudine numerandi saecula a conditis urbibus . Etenim Censorinus in aureo opusculo de Die natali capite decimo septimo , *ex ritualibus* , ut vocat , *Etruscorum libris* , qui tunc adhuc supererant , ait apud eosdem Etruscos *initia sic poni saeculorum quo die urbes, atque civitates constituerentur* . Etrusci vero eundem morem a Lydis orientalibus , qui Etruriam incoluerant mutuati videntur : nam in oriente epochas & saecula a conditis urbibus inchoata fuisse unus instar omnium docere potest Chronologorum nostri aevi facile princeps Henricus Norisius in laboriosissimo opere de Epochis Syromacedonum . Hinc ab Etruscis , qui disciplinas Umbris & Romanis tradiderunt , eundem morem annos ab urbe condita numerandi utrosque traxisse palam est : licet Romani fero id egerint , ut nos vix tandem a Caroli Magni temporibus annum Christi Dionysianum in nostros Fastos retulimus . Scaliger in libro quinto de Emendatione temporum pag. 385 . & Gruterus cxiii. 2. hoc egregium vetustatis monumentum Interamnae in Umbria servatum adducunt , ubi epocha ejusdem urbis designatur , insculpta anno Christi xxxii.

SALVTI. PERPETVAE. AVGVSTAE
 LIBERTATI QVE. PVBLICAE
 POPVLI. ROMANI
 GENIO. MVNICIPI. ANNO. POST
 INTERAMNAM. CONDITAM
 DCCIII. AD. CN. DOMITIVM
 AHENOBABVVM. ET. M. FVRIVM
 CAMILLVM. SCRIBONIANVM
 COS

PROVIDENTIAE. TI. CAESARIS. AVGVSTI. NATI. AD. AETERNITATEM
 ROMANI. NOMINIS. SVBLATO. HOSTE. PERNICIOSISSIMO. P. R
 FAVSTVS. TITIVS. LIBERALIS. VI. VIR. AVG. ITER
 P . S . F . C

Nomen

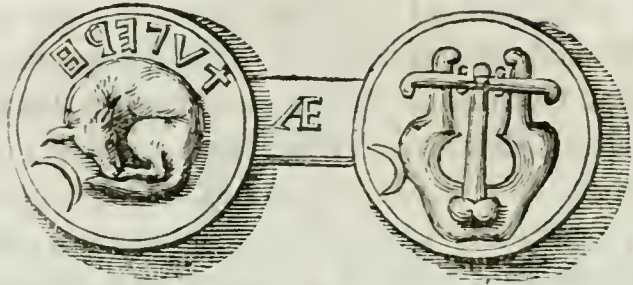
Nomen *M. Furii Camilli Scriboniani*, non *L. Vitellii*, ut putabat Scaliger, ob rebellionem e Fastis erasum, qua de re agit Norisius in Epistola Consulari pag. 15. nos minio supplevimus. Epocham Interamnae nobis quoque servavit Sex. Julius Africanus in Collectaneis Graecis, quae sine nomine auctoris exstant post Eusebium Scaligeri pag. 314. ibi enim haec habentur. ΟΛΥΜΠ. ΚΣΤ. Δ. κατὰ τὴν Ἰταλίαν Ἰντεράμνα ἐκτίσθη. nempe *olympiadis xxvi. anno iv. in Italia Interamna est condita*. Hoc contigit Numa Rege Romanorum, anno U. C. LXXX. ante natum Christum DCLXXIII. quod notavit etiam Cluverius in Italia pag. 635. Praeterea Dionysius libro tertio capite sexagesimo primo regia insignia describens, quibus legati Etruscorum donatum voluerunt Tarquinium Priscum, inter cetera memorat *coronam auream & sellam eburneam, & sceptrum in summitate Aquilam habens, & tunicam purpuream auro distinctam, purpureumque amiculum varium, qualia solebant & Lydorum & Persarum Reges gestare*. Sane *tunicam χιτῶνα* vestem fuisse Lydorum testatur etiam antiquissimus Poeta Lucilius in fragmentis Satyrarum a Francisco Doufa dispositis libro primo pag. 25. editionis secundae, ubi hic versus legitur:

Praetextae ac tunicae Lydorum 'opu' sordidum omne . .

Quare

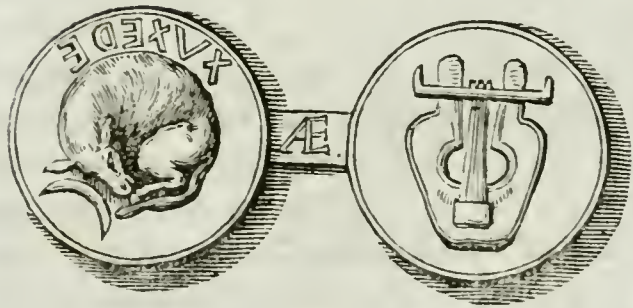
Quare falsum est, Etruscis nihil ex antiquis progenitoribus Lydis superfuisse: immo iisdem Herculis cultus ideo maxime fuit familiaris, quia ortum suum referebant ad Lydorum Atyadas, qui erant ex Heraclidarum dynastia, ut observat Spanhemius pag. 19. Cosmus de Arena vir antiquitatum Etrusciae studiosissimus, sacrificiorum pateras, quae plurimae adhuc variis imaginibus exsculptae supersunt, nominibus Deorum atque hominum adstantium expressis, speravit ad hujusmodi thesaurum aperiendum pro clave aliquando inservituras. Siquidem ipse in patera, quae Herculem in bivio exhibebat, apud Laurentium Panciaticum servata, has litteras Etruscas Ebraico more exaratas **BEVCE** sic legit HERCLE. Haec atque alia cetera ex marmoreis inscriptionibus, sigillis, sepulcris, fictilibus, nummis, gemmis, vasis, & pateris diligenter excepta idem Cosmus vulgandas olim misit ad Raphaelem Fabretum: qui tamen praeter unum & alterum suo Inscriptionum operi insertum, ea omnia ad Academiam Oxoniensem per quendam Anglum se misisse olim mihi affirmavit. Quare nobis sperare licet, viros idiomatum orientalium peritissimos, linguae hujus celeberrimae arcanis interpretandis aliquando operam daturus: quibus eam in rem stipes duos unciales, assem & semissem Etruscos, ut ex pondere judicamus, hic examinandos proponimus.

I.

Ex museo Jo. Vignolii .

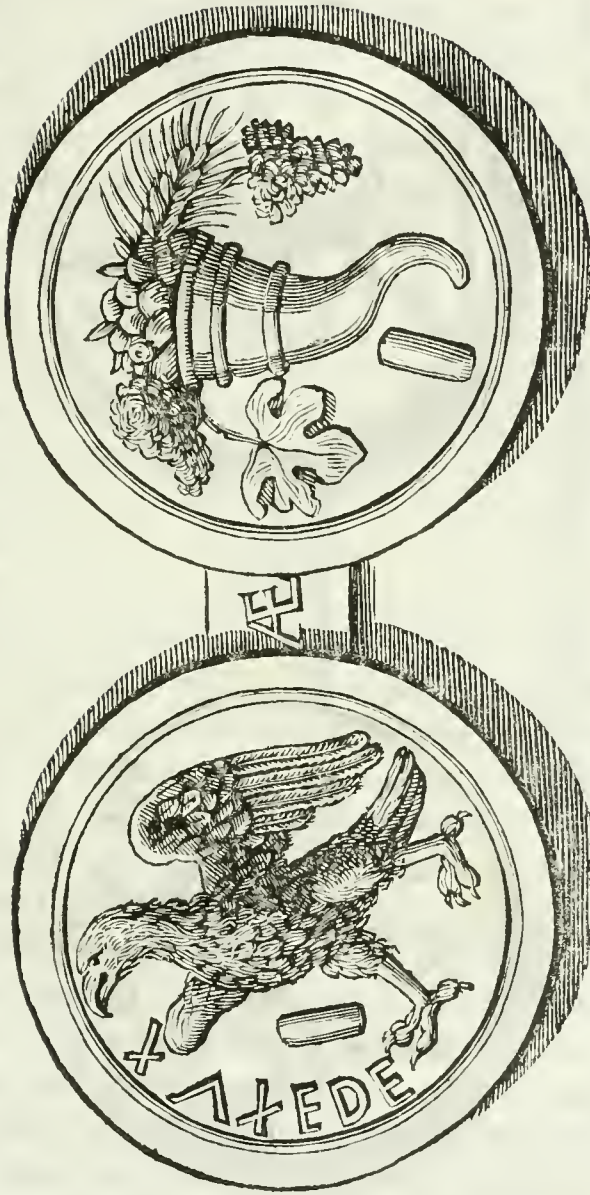
I I.

Ex museo Francisci Ficoronii .

Ex

I I I.

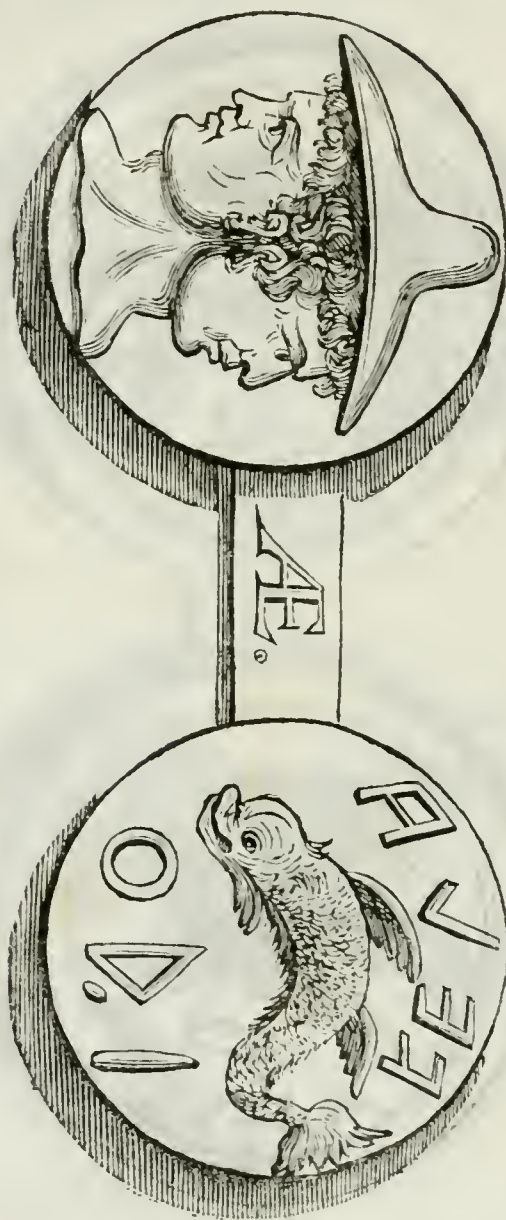

Ex musco Ficoronii.

S ij

Ex

• Ex musco Huberti Benecolentii Senensis •

I V.

Spanhe-

Spanhemius pag. 112. ex museo Pembrochiano affem libralem edidit huic postremo similem, licet hic noster sit integrior, & careat bovino capite, quod ibidem insertum apparet inter biceps caput virile. Hujusmodi affium literas idem Spanhemius putat esse veteres Graecas, sive Cadmeas, quales Evander Arcas ex Graecia, sive generatim, ut ait Plinius, *Pelasgi* in Latium transtulerunt. Nomina vero iisdem literis expressa *ignota* & forte *Etrusca* esse opinatur. Sed si nomina sunt Etrusca, utique & literas Etruscas esse oportet, non enim Etrusci literis caruerunt, sed propriis usi sunt: quas Punicas fuisse juxta ac sunt in Tabula Eugubina, perperam suspicatur Reinesius in dissertatione de lingua Punica capite duodecimo num. 1. qui deinde num. xxiv. earundem literarum figuras Graecas inversas ex aliorum sententia statuit: quos tamen non esse audiendos jure monet Spanhemius pag. 78. Etrusci operis vetustissimam pateram, ubi Minervae e Jovis cerebro emergentis fabula continetur, vulgavit Fabrettus capite septimo num. 387. atque aliam quoque num. 391. in qua Medeam Etrusce per epenthesin MENEDEA literis perverse dispositis dictam, adstante filio Medo ibi eodem idiomate MEDME appellato, designari coniicit. Censorinus, qui scripsit opusculum suum de Die natali anno vulgari ccxxxviii. quemadmodum ex capite vicesimo primo supputat doctor tempo-
rum

rum Dionysius Petavius in libro nono capite quadragesimo secundo, laudat in capite undecimo & decimo septimo *Rituales Etruscorum libros & Historias octavo eorum saeculo scriptas*. Ex quo sane mirari aequum est, univ[er]sa nationis sapientissimae scripta & sermonem ita periisse, ut vix locus divinationi supersit. Certe linguam Etruscam prorsus latinae dissimilem fuisse prodiderunt antiqui scriptores: qua de re nihil tamen adduxit Philippus Cluverius in libro secundo Italiae antiquae. Siquidem Livius in libro nono capite tricelimo sexto ait, quum ad silvam Ciminiam a Fabio Consule victi essent Etrusci anno U. C. ccccxlvi. Claudium ejusdem Fabii fratrem, qui *Caere educatus apud hospites, Etruscis inde literis eruditus erat: linguamque Etruscam probe noverat*, eos per silvas insequutum: quibus statim haec subdit Historicus: *habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Graecis, ita Etruscis erudiri solitos, praesertim vero Haruspicinae perdiscendae causa, quod Cicero tradit in libro primo de Divinatione*. Idem Livius de eodem Claudio & servo illius comite haec postea subjungit: *jere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gaesisque binis armati. Sed neque commercium LINGVAE, nec vestis armorumve habitus sic eos texit, quam quod abhorrebat a fide, quenquam externum Ciminios saltus intraturum*. De voce *gaesum*, quod erat

erat Gallorum jaculum, erudite disquirat Humfredus Hodiernus in libro secundo de Bibliorum textibus originalibus capite octavo. Tacitus, ut jam monui, in libro undecimo Annalium capite decimo quarto scribit Etruscos *ab Corinthio Demarato* litterarum formas didicisse: qui Demaratus in Italiam navigavit anno U.C.xcvi. Olympiadis tricesimae anno tertio, & ante Christum natum DCLVIII. ut ex libro primo Dionysii colligit Petavius in libro decimo tertio de Doctrina temporum. Idem vero Demaratus duos filios a se genitos Etruscis nominibus appellavit, nempe Aruntem, & Lucumonem, qui postea in Regem Romanorum assumptus, Lucius Tarquinius, quod in Etruriae urbe Tarquiniis ortus fuisset, appellari maluit, quemadmodum tradit Dionysius libro tertio capite quadragesimo sexto. Hinc eadem lingua etiam Romani usi sunt, nam Varro in libro quarto de Lingua latina auctor est, Volumnium *Tragoedias Tuscas* conscripsisse, & Plinius in libro decimo sexto capite quadragesimo quarto meminit Ilicis Urbe vetustioris in Vaticano existentis, *in qua titulus aereis litteris Etruscis, religione arborem jam tum dignam fuisse significabat*. Huc facit locus Agellii libro undecimo capite septimo scribentis, quod caussidici cujusdam sermone non intellecto (loquebatur enim verbis obsoletis) *quasi nescio quid Tusce, aut Gallice dixisset, universi riserunt*: item quod narrat

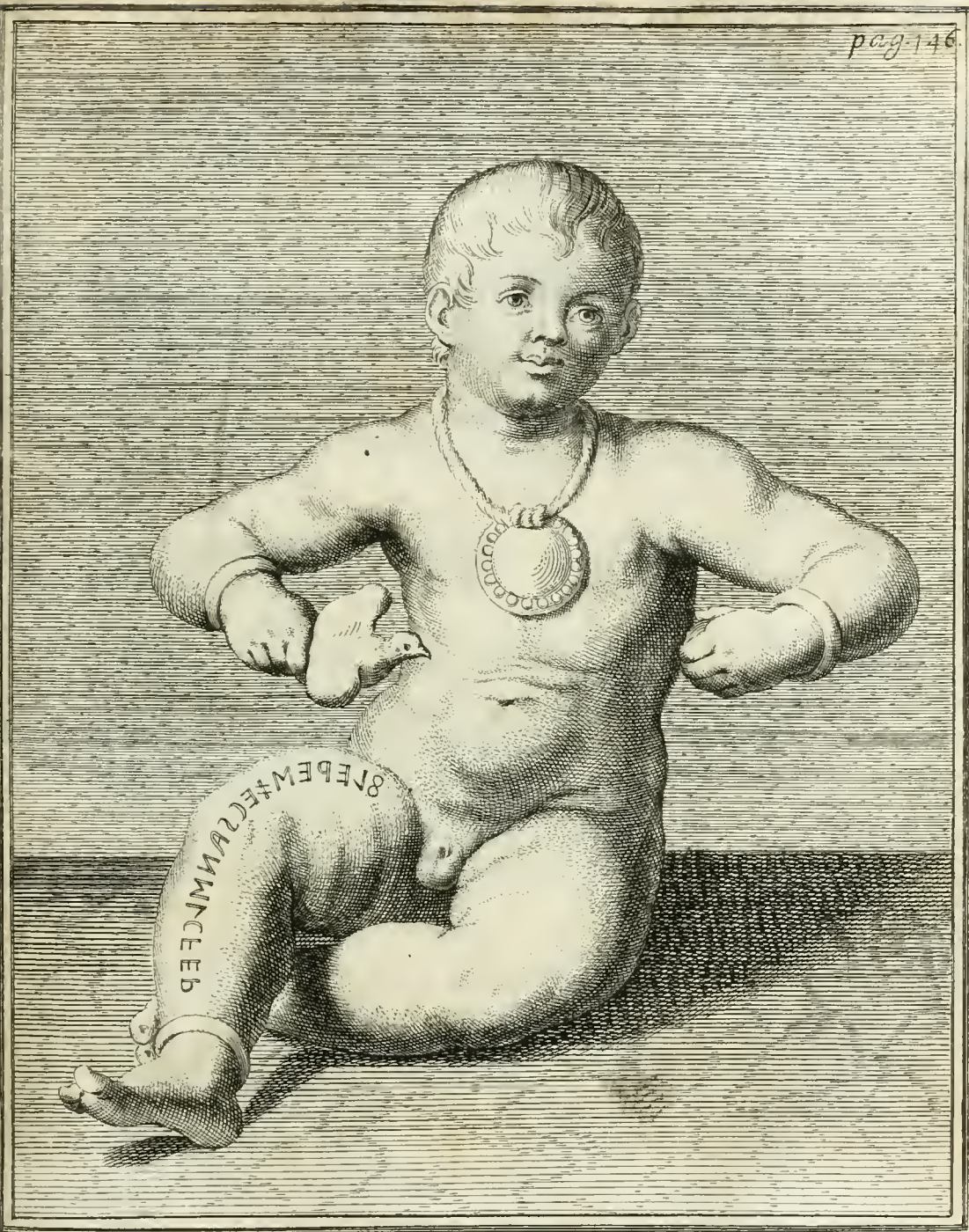
rat Plutarchus in Poplicola, nempe C. Mutium quum Porfenam constituisset opprimere incautum, *veste indutum Etrusca & assimili lingua utentem* καὶ φωνῇ χρώμενος ὁμοίᾳ *in castra penetrasse*. Sane etiam Herodotus libro primo capite quinquagesimo septimo ait Cortonae populos in Etruria lingua *veteri Pelasgica sive barbara* loquutos, & eam linguae formam conservasse, quam habebant quum illuc migrarent. Strabo quoque, qui sub Tiberio floruit, in libro quinto pag. 226. editionis regiae Parisiensis Falerios Etruriae urbem πόλιν ἰδιογλωσσον appellat, hoc est *sua peculiari lingua utentem*. Ab Etruscis ritus, sacrificia, superstitiones, artes, ludos, & mores ad Romanos transiisse affirmat e scriptoribus nostris Tertullianus in libro de Spectaculis capite quarto, & Arnobius in libro septimo contra Gentes: immo apud Johannem Pierium Valerianum in Dialogo de lingua Italica eadem lingua conscripto pag. 30. Claudius Ptolemaeus Senensis latinorum literas & disciplinas ab Etruscis derivatas tradit: veterem quoque illorum pronunciationem omnino Etruscam fuisse contendit. Ex his locupletissimis testimoniis lucem quandam mutuati viri linguarum penitiorum studiosi, ejusdem Etrusci sermonis significationem aliquam forte exspiscari aliquando aetate hac nostra eruditissima poterunt, & prae illis; quorum ingenia ego noverim, Hadrianus Relandus;

duſ, & Jacobus Rhenferduſ inter Batavos celeberrimi: quorum alter nummoſ Samaritanos, alter vero inſcriptioneſ Palmirenaſ laudabili auſu explanare tentavit: licet apud eundem Pierium Albertuſ Piuſ Carporum Princepſ affirmet, aevo illo, nempe Leonis X. neminem unum in toto orbe fuiſſe, qui unicum characterem Etruſcum legere ſciverit: quod nec Graecis, nec Ebraicis, nec Chaldaicis, nec Aegyptiis characteribus contigit. Ceterum Etruſca monumenta publici juris fecerunt Gruteruſ pag. cXLIII. & cXLV. Felix Ciattuſ in Memoriis Peruſiae ibidem impreſſis anno MDCXXXVI. Coſinuſ de Arena in ferie Marchionum Etruriae, Leonarduſ Auguſtinuſ in Gemmiſ antiquiſ num. CLII. Petruſ Sancteſ Bartoluſ in Sepulcriſ antiquiſ, Fabrettuſ in Inſcriptionibuſ pag. 538. 542. & 696. & Philippuſ Bonarota in Obſervationibuſ nummariis pag. 210. Noſ quoque puerile ſignum artificio & notis Etruſciſ ornatuſ hic exhibebimuſ, ut potiffimum a Giſberto Cupero clariffimi nominis viro gratiam aliquam ineamuſ, qui de hujusmodi antiquitatibuſ Etruſciſ ſemel atque iterum noſ interpellavit. Porro hujusmodi monumenta Etruſciſ characteribuſ inſignita, qui omnino diverſi ſunt a ficticiſ illiſ, quibuſ conſtant Inghiramiac antiquitateſ, non ſolum in Etruria circa Florentiam, Arretium, Volaterraſ, Cluſium, Peruſiam, Cortonam, Viterbium, Cornetum, & Falifcoſ;

T

verum

verum etiam in Umbria Eugubii & Pisauri reperiuntur . In Gaza Medicea varia quoque servari me docuit ejusdem praeclarus custos Sebastianus Blancus, quale est aenea statua, forte alicujus ex Lucumonibus, juxta Perusiam olim effossa, & a Ciatto pag. 53. inepte expressa: chimaera item aenea, & urnae nonnullae. Simulacrum puerile, quod nos hic damus, erutum fuit anno 1587. juxta lacum Trasimenum in loco, qui dicitur *Pila*: illudque edidit Ciattus, sed specie inversa & rudi, nec sincere efformata. At ex ipso prototypo huc Romam allato, cujus altitudo palmum unum excedit, accuratissimum exemplar nobiscum communicavit vir nobilis Paullus Aemilius Montesperellus Perusinus. Stephanus Pighius in Hercule Prodicio pag. 353. se vidisse memorat in Bibliotheca Ducis Ferrariensis signum laurea coronatum, in cujus collo torques, in sinistro superiore brachio armillae bullis dependentibus plenae, rotundis alternatim & humani cordis specie factis conspiciebantur; in femore autem sinistro inscriptio Etrusca, quae *a paucis legi, a nemine fere intelligi poterat*. Pueri quoque hujus nostri collum, brachia & pedes torquibus sive armillis cinguntur, & avem manus dextera stringit. Sinistra vero pomum vel aliquid simile gestat. Femoris inscriptionem seorsum pariter incidendam curavimus.

8PEEM#EC2ANMJCPEP

CAPUT. VIII

SYNOPSIS

I. *Evocati Augustorum quinam, & unde dicti.* II. *Tiberinus Pater Hortae cultus.* III. *Fluvii, ut Dei, quare adorati.* IV. *Fasti consulares correcti.* *Nomina compendiaris notis signata.* V. *Officium ab Epistulis.* VI. *Non Epistola, sed Epistula usque ad sextum saeculum scriptum fuisse probatur contra doctissimos viros.*

ED tandem e longiori diverticulo, quo ad Etruscas antiquitates excurrimus, ad Coloniam Hortanam redire aequum est, ut ejus inscriptiones & prisca monumenta recitemus: quod praestabimus indicatis locis ubi servantur illa, quae non sunt in villa Nuptiana.

I.

VICTIA. C. F
 RESTITUTA
 VIX. ANN. V
 MENS. XI. DIEB
 XVII

T ij

M. IV-

I I.

M. IVRI. HAMILLI. M. IVRIVS
 PRVCIVS. FARI . . . A. HEL . . .
 LISVS. I. ATIONO. B. M

III.

S A C . . .
 A V F I D I A N A . . .
 T E S T A . V . S . L . M

IV.

S E X . A T V S I V S
 S E X . F I L . F A B I A
 R O M A . P R I S C V S
 E V O C . A V G
 P R I M V S . O M N I
 V M . A R A M . T I B E R I N O
 P O S V I T . Q V A M . C A L I
 G A T V S . V O V E R A T

Hortae in muro viridarii Albertorum.

Hanc inscriptionem vulgavit Fabrettus capite sexto num. 7. & ante ipsum Caesar Ripa in Iconologia parte prima pag. 186. editionis Patavinae anni MDCXVIII. sed uterque paullo aliter scriptam, & lineis secus ac sunt in marmore dispositis, neque in eam quicquam commentati sunt. Ego minime puto silentio praetereundum, quod apud rei veteris

teris scriptores hactenus nominatam non viderim gentem Atusiam, ex qua fuit hic noster Sex. Atusius Priscus: inter cujus nomen & cognomen Tribus & patria de more designantur: quique fuit ex ordine equestri, uti erant Evocati Augustorum, qui saepenumero occurrunt in inscriptis lapidibus. Ad hos spectabat excubias agere circa cubiculum Imperatoris: ad quod munus primus omnium Galba delegit vice militum *equestris ordinis juvenes, qui, manente aureorum anulorum usu, Evocati appellarentur*, ut ait Suetonius in ejus vita capite decimo. siquidem isti non erant proprie *Evocati*: quod nomen tantum dabatur emeritis veteranis, gnaris, prudentibusque militiae, qui expletis stipendiis, in gratiam Consulium & ducum ultro militiam iterum sumebant. Quia vero literis aut nunciis nominatim evocabantur, inde nomen obtinuerunt, ut docet Lipsius de Militia Romanorum libro primo dialogo octavo.

II. Ante omnes ab Atusio, Evocato Augusti alicujus, ex voto Caligati existimo *Tiberino patri*, tanquam numini, sub Civitate Hortana prope Tiberis ripas, ubi lapis erutus est, Aram erectam fuisse; quemadmodum postea Diocletianus & Maximianus *Tiberino patri aquarum omnium* monumentum vovent apud Gruterum CLXXXVIII. 6. nusquam enim de aris Tiberini quicquam amplius me legere memini. Ceterum Petrus Berthaldus

us in libro de Ara capite tricesimo num. xi. notavit positas fuisse Aras fontibus, fluviis & stagnis, in quorum aquis *sacris* religione veterum navigare vel natate homines prohibebantur, ideoque Plinius scribit de lacu Vadimonis: *nulla in hoc navis, sacer enim est*, & Tacitus Annalium libro decimo quarto capite vicesimo secundo refert, Neronem fontem aquae Martiae natatione polluisse hoc modo: *iisdem diebus nimia luxus cupido infamiam & periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Martiae ad urbem deductae nando inceserat: videbaturque potus sacros & caeremoniam loci corpore toto polluisse. Sequutaque anceps valetudo iram Deum affirmavit.* Forte huiusmodi fontis, vel potius alicujus Aquaeductus fit mentio in cippo ad gradus ecclesiae cathedralis Hortanae ubi haec semefa leguntur.

v.

.
. ORICIS
. . NISQVE OBSESSVM
. . CORVGIENS. PRO
. . . PROPVGNAVIT
. . . IS. AQVAM. SANCTAM
. . . DVXIT. DEVOTV
. . . A I E S T A T I Q V E . E I
V S . M . D V I I

Tibe-

Tiberinum quidem patrem a Romulo inter Deos relatum docet Varro apud sanctum Augustinum libro sexto capite decimo de Civitate Dei : qui & libro quarto de LL. locuples testis est, cultum fuisse Deum Tiberinum : in cujus honorem Tiberinalia spectacula xvi. kal. Septembres notantur in veteri kalendario apud Petrum Lambecium tomo quarto Bibliothecae Caesareae pag. 284. Hinc Horatius Cocles apud Livium in libro secundo capite decimo armatus in Tiberim defiliens, *Tiberine Pater, inquit, te sancte precor, haec arma & hunc militem propitio flumine accipias*: nam Servius in librum primum Georgicorum, & in primum Aeneidos, necnon Lactantius libro quarto Divinarum institutionum capite tertio, Deos omnes *patres* generatim dictos fuisse testantur : quo nomine Tiberis appellatur a Pedone Albinovano, a Virgilio aliisque. Seneca autem epistola quadragesima prima ita scribit : *magnorum fluminum capita veneramur, subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet : coluntur aquarum calentium fontes, & stagna quaedam vel opacitas vel immensa altitudo sacravit*. Hinc ipsas etiam aquas Albulas juxta Anienem cultas fuisse testatur haec vetus inscriptio ab Holstenio edita in notis ad Cluverium pag. 131. & a Fabretto capite sexto num. 8.

AQVIS

A Q V I S . A L B V L I S
 S A N C T I S S I M I S
 V L P I A . A T H E N A I S
 C . V L P I I . A V G
 L I B . A B . E P I S T V
 L I S . V X O R
 L I B E N S
 D . D

Siquidem veteres illi fluvios ; ut Deos , constructis templis adorabant , de quo fuse agit Vossius de Idololatria libro nono capite tricesimo quinto : fluvii quippe divinitatem inesse putabant , unde Plinius libro octavo epistola octava narrat , in Umbria templum fuisse , in quo Clitumnus fluvius *amiclus ornatusque praetexta* colebatur ; & circa complura castella *totidem Dei simulacra sparsa* fuisse . Sic Blandusiae fonti in Sabinis prope opidum Regillum haedo sacrificatum docet Horatius libro tertio ode XIII . Crines etiam fluminibus sacrabant , ut Achilles Sperchio apud Homerum Iliados vicesimo tertio , & Philostratum de vita Apollonii libro quarto capite quinto : item Ajax apud eundem Philostratum in Heroicis ; quod scilicet crines humore alantur .

III. Cur autem fluvios adorarent , varias causas recenset Maximus Tyrius dissertatione XXVIII.

Est

Est & suos fluviis honos aut ob utilitatem, quomodo Aegyptii colunt Nilum: aut ob pulchritudinem, ut Peneum Thessali: aut ob magnitudinem, ut Istrum Scythae: aut ex fabula, ut Aetoli Acheloum: aut ex lege, ut Spartiatae Eurotam: aut ex sacro instituto, ut Ilissum Athenienses. Hinc fuere & sua fluminibus simulacra. Fingebantur longa caesarie, ut pueri cirrati, & capite arundine redimito, quia ea in fluviis succrescit. Hinc Ovidius libro quinto Fastorum de Tiberi vers. 637.

Tybris arundiferum medio caput extulit alveo. Aedem vero & iconem Tiberis lepide fatis effingit Sidonius in Panegyrico Anthemii v. 320. De fluminum figura ex antiquis numismatibus erudite agit etiam V. C. Philippus Bonarota in suis Observationibus pag. 34. ubi Cydni fluvii imaginem in nummo Tarsensium examinat. Quae hic sequuntur epitaphia in villa Nuptiana servantur.

* VI.

C. ANTISTIVS
EPAPHRODITVS
VIPSTANAE
ATHIDI
VXORI
SANCTISSIMAE

V

D.M

* VII.

D. M

T I. C L A V D I O
 H Y A C I N T H O
 T I. C L A V D I V S
 A G R I P P A
 P A T R I. P I I S S I M O
 F E C I T

* VIII.

D. M

F. A T A L A N T E ^{fc}
 M A T R I
 D V L C I S S I M A E
 F. Z O S I M E
 F I L I A

IV. Is C. Antistius, qui supra in lapide vi.
 memoratur, in caussa est cur edamus inscriptionem
 nuper effossam ad Divi Paulli in via Ostiensi, quam
 nobis tradidit Thomas Maria Minorellus sacerdos
 Ordinis Praedicatorum, vir pietate & non inani
 doctrina spectatissimus.

IX.

D. M. P. FANNIVS. AVILIVS. PROCVLVS. FECIT
 TITIAE. FIRMAE. ET. P. FANNIO. PROCVLO
 PARENTIBVS. BENEMERENTIBVS. ET. P. FANNIO. PRIMIGENIO. LIBERTO
 ET. FANNIAE. RANAVIDI. LIBERTIS. LIBERTAVSQVE. POSTERISQVE. EORVM
 C. ANTISTIO. VETERE. MANLIO. VALENTE. COS

V

ij

Hi

Hi Consules procefferunt anno Dionysiano xcvi. vel secundum Panvinium in Fastis a Jacobo Strada editis, in quibus annum unum antevertit, anno vulgari xcvi. U.C.DCCCXLVIII. Olympiadis ccxviii. anno iv. ubi *C. Fulvius Valens* perperam appellatur, ab Anonymo autem Vindobonensi per Norisium vulgato, *Valerianus*, qui ex nostro lapide est *Manlius Valens*. Inscriptionem viii. vulgavit Fabrettus capite decimo num. 433. & sub figla F. putavit latere nomen gentis Flaviae, uti in alia, quam dederat capite quinto num. xxv. pag. 371. ubi legitur:

T. F. PAEDEROTI. AVG. LIB

non enim insolitum nomina ipsa, ut passim de praenominibus advertimus, compendiaris notis signare, quod exemplis ostendit pag. 372.

* x.

DIS. MANIBVS
 IVLI. EVTYCHETIS
 QVI. VIXIT. ANN. XXX
 IVLIA. TYCHE. CONIUG
 CARISSIMO. FECIT
 ET. SIBI. ET. SVIS. LIBERT.
 LIBERTABVS QVAE^{sc}
 POSTERISQ. EORV..

D.M

* XI.

D. M

I. FLAV. AVG. L. ILIAE
 AB. EPISTVLIS. LATINISS^{fic}
 CLODIA. SVCCESSE. CONIVG
 ET
 FLAVIA. MARCELLA. PATRI
 OPTIMO. PIISSIMO QV.
 FECERVNT

V. Liberti ab *epistulis*, quod munus dabatur etiam Servis, nusquam non occurrunt inter officia domus Augustae, de quibus erudite Jacobus Gutherius in opere de eodem argumento libro tertio capite quarto. Hi *a manu* atque etiam *amanuenses* aliquando dicti fuerunt, quod scriberent literas domini mente conceptas. Hadrianus Imperator, *ab epistulis & a libellis primus equites Romanos habuit*, ex Spartiano in ejus vita capite vicesimo secundo: quod tamen non videtur obtinuisse, nam liberti ab epistulis Augustorum occurrunt etiam post Hadrianum. Julius Caesar Scaliger modum scribendi ab *epistulis* per *u*, non per *o*, primus omnium reprobavit in libro primo de Caussis linguae latinae capite vicesimo primo, ubi ait Tuscos Umbrosque litera *o* caruisse, *quare qui epistulam*

stulam, & adulescentes malunt dicere, *Umbros sese*, non Romanos profiteri: siquidem literam *o* aliquot Italiae civitates, teste Plinio, non habebant, sed loco ejus ponebant *u*, & maxime *Umbri* & *Tusci*, ut ait Priscianus Grammaticorum corryphaeus in libro primo inter Grammaticae Latinae Auctores antiquos collectos ab Elia Putschio col. 553. In eandem sententiam ivit Aldus Manutius junior in Orthographia pag. 296. secundae editionis, ubi tamen novem lapides adducit, magno Thesauro Gruteriano postea insertos, in quibus secus legitur atque ipse usurpandum esse contendit, semper nempe ab *epistulis* per *u* non per *o*. Scaligeri & Manutii vestigia pressit Justus Lipsius in epistolicae institutionis capite primo, ubi licet agnoscat, Angelum Politianum aliosque *epistulam* *u* *media* scripsisse, fretos, ut fatetur, *auctoritate librorum*, & *lapidum*; nihilominus per *o* rectius scribendum putat, magisque ἀναλόγως. His se jungit Claudius Aufsius in Orthographicis pag. 121. putans & ipse dici debere *epistola* per *o*, quasi id velint Graecae voces *Latio donatae* ab eadem origine. Affirmat quidem *epistulam*, *portari in tergo lapidum aliquot*: (rectius dixisset *omnium* ubi ea vox memoratur) necnon a Politiano & Oberto Gifanio usurpari ex Pandectis Florentinis: sed tamen contra eos aquis frontibus stare ait Scaligerum & Lipsium, quorum opiniones

niones retulimus. Ab horum sententia stat etiam Gerardus Johannes Voffius in Etymologico linguae latinae, ubi putat ex etymo ἐπιστολή scribendum per *o epistola*, non per *u epistula*: qui mos ipsi videtur *nonnisi inclinante saeculo irrepisse*. Hoc etiam novissime arrisit Christophoro Cellario in Orthographia pag. 105. secundae editionis ubi receptae opinioni & ipse laetus lubens subscripsit.

VI. At ego, licet tantulus sim, istis literariae Reipublicae Seviris diem dicere non vereor, quod conjectationes suas nudius tertius excogitatas alter post alterum integerrimis & elegantissimis veterum saeculorum publicis & privatis tabulis malleo descriptis praefere non dubitaverint. Quippe officium ab *epistulis* saepenumero occurrit apud Gruterum, & nunquam nisi per *u* exhibitum, ut pag. LXI. 4. CCLXXII. I. CCCCLXXII. 5. DLXXVII. 6. DLXXXVI. 4. 5. 6. 7. 8. 9. & DLXXXVII. I. 2. 4. 5. Apud Reinesium classe IX. num. LIII. apud Fabretum capite quarto num. 29. & 256. capite quinto num. 1. & capite sexto num. 8. Item apud Jacobum Sponium in Miscellaneis erudite antiquitatis sectione sexta pag. 205. & 206. nec non & apud clarissimum Vignolium in inscriptionibus cum Dissertatione de Columna Antonini Pii nuper vulgatis pag. 285. EPISTVLAM iterum habet Gruterus pag. CCXIV. linea 13. qui modus scribendi adhuc durabat quarto saeculo exeunte, quippe pag. XXVIII. 2. legi-

legitur MAGISTER . EPISTVLARVM Valente & Valentiniano Cofs. Ex tot & tam constantibus antiquorum marmorum testimoniis Josephus Justus Scaliger, patre Julio Caesare in hac re prudentior, in Indice Gruteriano undevicesimo scriptum reliquit: *epistula pro epistola ita semper*. Saeculo demum sexto vetus ille mos continua priorum temporum serie ductus exfulare coepit, dum *epistola* per *o*, non amplius per *u* usurpari inchoavit, ut patet ex inscriptione Reinesiana Classe VI. num. XL. ubi Flavius Theodorus MEMORIALIS. EPISTOLARVM Justino & Justiniano Imperatoribus inscribitur; licet tamen eodem aevo accuratius exarati Pandectae Florentini constanter ac perpetuo *epistulam* habeant, *epistolam nunquam etsi Graeca, unde latina ducta est appellatio, ita pronuntiandum suadeat*, ut inquit Barnabas Brissolinus in Operibus variis pag. 388. ubi *in veterum auctorum manu exaratis libris epistulam* scribi, per alios ante monitum tradit, quanvis id miretur ipse, originem vocis respiciens. Eo deinde impedit etiam Cellarius, qui fatetur, in multis inscriptionibus esse *epistula*, illud tamen addens: *nescitur qua ratione*. Verum Orthographia non rationi, sed *consuetudini seruit*, ut agnovit Quintilianus. Quare *inclinante saeculo non epistula pro epistola*, ut putabat Vossius, sed *epistola pro epistula* irrepsit. Hujus proinde inferioris aevi utique

que est lapis Florentinus a Sponio adductus loco superius indicato pag. 205. in quo legitur AB EPISTOLIS, nisi potius sit error Sponii exscriptoris: quod facilius credo propterea quod idem auctor feruos *ab epistolis* latinis & Graecis semel atque iterum vocat, non *ab epistulis*, uti debuisset. Aequè levissimum est quod idem Vossius ceterique de etymo obtrudunt: non enim semper vocabula eadem literas retinent, quas in primaeva origine sua habuerunt, quemadmodum ipsemet Vossius docuit in Tractatu de literarum permutatione, quem Etymologico suo praefixit; & praecipue ubi vocum latinarum syllogem adducit, a Graeco fonte ortarum, in quibus *o* mutatur in *u*: sic *fistula*, ut ait Isidorus in libro tertio capite vicesimo, *ita dicta quod vocem emittat*, ubi respicit Graecum φωνή *vox*, & ἐέλλω *mitto*, ut notat Vossius in Etymologico: sic *epistula* ἐπιστολή, quasi dicas *missoria*, ab ἐπισέλλω *mitto*; utraque nempe vox non per *o*, sed per *u* prolata ex eodem fonte deducitur. Hinc scite Obertus Gifanius in *epistula* ad lectorem Lucretii sui, de Graecis verbis loquens, iisque omnibus, quae Graeca sunt origine, sed Romana prorsus jam facta, non ideo tamen scripturam Graecam ea sequi debere putat; verbi causa *ocius*, *hiems*, *stilus*, *silva*, atque etiam EPISTULA, & alia plurima. Consuerunt enim latini quaedam ab aliis sumpta nomina ita conformare & consignare, ut

originem ipsi agnosci nolint, suaque prorsus esse ut existimentur, student. Inde post alia addit: *se ob originem mutare semper licebit scripturam, omnis lingua latina turbabitur.* Quod ajunt Umbros & Tuscos *u* pinguiore aurem oblimatle, Romanos *o* rotundiore mulsisse, nullius ferme momenti est; lapides enim plerique a nobis recitati neque Tusci neque Umbri, sed Romani sunt, & puriori Romana lingua scripti. Verum quidem est, Romanos *o* litera frequentius, quam *u* olim usos fuisse, sed hoc nonnisi priscis & obsoletis illis temporibus, quae aureo Latinae linguae saeculo praeciverunt, quando *consentiont* pro *consentiunt*, *virom* pro *virum*, *consol* pro *consul*, *Appios* pro *Appius*, *bonc* pro *bunc* scribebant, ut docet vetustissima inscriptio L. Scipionis Barbati a Sirmondo, & Aleandro nostro explicata. Hinc illi majores nostri, Aboriginum & Evandri nepotes, scribebant etiam *Hecoba*, *notrix*, *dederont*, *probarveront*, teste Fabio in libro primo capite quarto: quae deinde venustius compositum Latinorum os per *u* efferre decrevit. Et sane literas *u* & *o* jam olim invicem permutatas non in Graecis solum, sed in Latinis etiam nominibus, non uno exemplo ostendit Spanhemius in majori opere pag. 120. Quare ex his illud conficio, *epistola* per *o* fuisse rudis adhuc & balbutientis Latinae linguae, atque ejusdem etiam morientis & in barbariem prolapsae: adultae

vero

vero & floridae ejusdem linguae aetatis existisse epistula per *u*. Certe Priscianus in libro primo col. 554. nostram sententiam confirmat his verbis: *V quoque multis Italiae populis in usu non erat; sed e contrario O. unde Romanorum quoque vetustissimi in multis dictionibus loco ejus, O posuisse inveniuntur, ut poblicum pro publicum, quod testatur Papirianus de Orthographia, polchrum pro pulchrum, colpam pro culpam dicentes, & Hercolem pro Herculem.* Hunc locum Prisciani emendavimus ex duobus codicibus MSS. eximii nostrique amicissimi Abbatis Dominici Passionei, quorum unus fuerat Poggii Florentini, a quo illum emit Dominicus Brasichellensis, tradiditque Johanni Carolo Borromaeo, ex cujus manibus transit deinde in potestatem Isabellae Estensis Mantuae Marchionissae, ut in eodem codice adnotatur. Idem porro locus Prisciani cum alio, quem superius adduxi num. v. collatus, palam facit, Politianum ante omnes in epistola ad Bartholomaeum Scalam libro quinto pag. 63. operum editionis Basileensis anni MDLIII. & deinde Scaligerum seniore, Dausquium, & Vossium patrem incaute admodum ex eo, quod Umbri & Tusci literam *u* pro *o* usurpassent, putare, apud Romanos dictum *epistola*, apud Umbros & Tuscos *epistula*. Priscianus enim in primo loco non loquitur de lingua Latina, sed de lingua Umbrorum & Tuscorum, quae in ra-

dice una eademque erat . Umbrorum enim lingua ab Etrusca tantum dialecto differebat : in secundo vero loco intelligit de lingua veteri Latina , quae o literam pro u, aevo illo adhuc rudi, usurpare consuevit , ut exemplis & auctoritate ipsa ostendimus . Ex his palam fieri puto , antiquam & constantem sex & viginti lapidum scripturam, non quidem Umbram aut Tuscam, sed Romanam, item Pandectarum & voluminum manuscriptorum auctoritatem jure & merito praeferrī debere novis recentium hominum placitis , qui nulli veterum exemplo innixi aliter scribendum esse opinantur : atque hinc inter ceteros praecipue laudandus Vignolius noster , qui ad purioris vetustatis amussim animum intendens, quum officium suum designaret, viri Principis Columnensis *ab epistulis* se nuncupari voluit . Usus tamen , ut verum fateamur , nunc secus generatim obtinuit .

CAPUT. IX

SYNOPSIS

- I. *Feminarum cognomina asserta. Gens Plutia a Plautia diversa. II. Francisci Robortelli sententia de serois medicis contra Sponium confirmata. III. A Cyato idem ac pincerna. IV. Duplicis generis sepulcra, familiaria, & hereditaria. V. Liberti Augustales. VI. Gens Tucia & Catia antiquissimae. Materi pro Matri. Hortae in Tribu Arniensi descripta antequam Colonia militaris deduceretur. VII. Liberti hereditariis sepulcris per testamentum honorati.*

UABUS inscriptionibus superius adductis, nempe x. & xii. in quibus cognomina feminis tribuuntur, tertiam adjungemus. singulae enim robur addunt ceteris a Petro Servio recitatis in capite septimo Miscellaneorum, ut feminis cognomina adstrueret contra Carolum Sigonium & Franciscum Robortellum nostrum Utinensem, secus opinantes.

* I.

PLVTIAE
FORTVNATAE
HELIVS. CONIVG
B. M. FECIT

X iij

Hac

Hac autem PLVTIA rejicitur commentum Reineffii, qui Classe xi. num. xxxiii. in saxo Romano marmorarii arbitrio putavit expressum PLVTIO pro PLAVTIO, quum reapse exstiterit gens Plutia alia a Plautia, atque utriusque exempla suppeditat Index Gruterianus vicesimus tertius.

* I I.

MALLIVS. PAMPHILVS
 M E D I C V S
 PRIMILLAE. L. ET. VXORI. ET
 PRIMO. L. DELICIO
 CARISSIMIS. SIBI. FECIT
 IN. FRONTE. P. XXII. IN. AGR. P. XXV

II. Haec inscriptio, quam edidit Fabrettus capite decimo num. 420. pag. 720. mihi in mentem reducit Jacobum Sponium, qui in libro Gallico, inscripto *Recherches curieuses d'Antiquité*, Dissertatione vicesima septima pag. 419. refutare conatur Robortelli sententiam, affirmantis tantum servos artem medicam olim professos: ad quod iterum incumbit in Miscellaneis erudite Antiquitatis sectione quarta pag. 141. ubi hanc eandem epigraphen recitat, saxi Robortellum adgrediens, idque ridiculum ejus commentum appellans. At quamvis etiam unus & alter ingenuus in ea arte aliquando se exercuerit, ego puto negari non posse, quin ple-

plerunque servi & liberti illi operam dederint. Hic noster Mallius Pamphilus fuit e grege fervorum, necdum prae nomine & libertate donatus, Phaebianus item fervus medicus nominatus in lapide Aquilejensi, quem vulgavit Turrius in Dissertatione de Colonia Foro-Julienfi adiecta Monumentis veteris Antii pag. 361. Quare opinionem Robortelli non censeo adeo ridiculam, uti Sponius medicus arbitratur. Neque hos duos *Mallium*, & *Phaebianum* medicos *ocularios* quis dixerit, non enim additur ea nota, quam alibi adesse animadvertit Sponius, & Salomon Cellarius in Antiquitatibus medicis pag. 42. Nec obstat, aliquem ex medicis fuisse civem Romanum & in dignitate constitutum; nam id pecuniis, quas arte medica sibi comparaverant, consequabantur, ut ex veteri inscriptione docet Hieronymus Mercurialis, vir acerrimi iudicii, & ipse praestantissimus medicus, in Variis lectionibus libro tertio capite vicesimo secundo, qui a sententia, cui enixe adversatur Sponius, adeo non abhorret, quin diserte fateatur, ex medicis multos fervos fuisse. Nolim tamen hinc precium artis medicae professorum elevari, quos mihi semper amicissimos cupio; quippe ideo antiquitus medicorum munus ignobilius fuisse puto cum Barnaba Brissonio libro primo Selectarum antiquitatum capite quarto, quod ipsimet manibus suis venas inciderent, medicamenta praeberent, iisdemque omnibus, quibus hodie Chirurghi, partibus fungeretur.

D. M

* III.

D. M

Q. CONBARISSIO. AEMILIANO
 Q. CONBARISSIO. ALAGINO
 FRATRIBVS

IV.

A S M E N V S
 N E R O N I S . C A E S A R I S
 A . C Y A T O ^{sc}

III. Utranque ab Illustrissimo Nuptio acceptam edidit Fabrettus, etsi paullum immutatas: primam quidem capite nono num. 139. alteram vero capite decimo num. 370. ubi tamen non animadvertit peregrinum modum loquendi A. CYATHO, cujus unicum exemplum dedit Gruterus pag. DLXXXII. 4. ubi legitur Doryphorus Caesaris A. CYATHO pro eo, quem pocillatorem & pinernam veteres appellarunt, & elegantiores Latini *ad Cyathum*, sive *ad Cyathos*, quod convivis vinum in *cyathis* ministrarent, unde Horatius libro primo ode xxix.

Puer quis ex aula capillis

Ad Cyathum statuetur unctis?

& Propertius lib. 4. eleg. 9.

Lygdamus ad cyathos, vitriq; aestiva supellex.

& C.

& C. Memmius *ad cyathum & vinum* Nicomedis memoratur apud Suetonium in Julio Caesare capite undequingagesimo . Cyathus erat minimum poculum , Graecis & Romanis usitatissimum, quo potus suos dimetiebantur , ut notat Guillelmus Stukius *Antiquitatum Convivalium* libro tertio pag.339. Qui vinum ministrabant , a *potione* etiam dictos notat eruditissimus Servorum commentator Laurentius Pignorius . Porro quum Titus Popma in libello de operis Servorum pag.64. observet , id olim ministerium apud Graecos & Romanos honestum fuisse , & nobilissimos juvenes in conviviis & sacris publicis id munus obisse , facile adsentior hunc nostrum *Asmenum* claro genere ortum, praecipue quod Neroni Caesari potum ministraverit . *Asmenus* quidam poeta memoratur in Appendice Virgiliana , quam congeffit Josephus Scaliger , ubi aliquot ejusdem *Asmeni* epigrammata in laudem Maronis recitantur .

* v.

D. M
 MESSORI
 MYSTAE
 BATHYLIANENSES

Messoris Dei meminit Fabius Pictor apud Servium in librum primum Georgicorum; sed quinam fuerint *Mystae Bathylianenses*, fateor me ignorare, & ma-

Y

gnam

gnam gratiam a me inibit qui id me docebit. Ex literis autem D.M. nempe dis *Manibus*, corculo intermedio, quod est signum gementis, suspicor, hoc epitaphium exstructum a Bathylianensibus, quicumque ii fuerint, non Deo Messori, sed Mystae alicui Messoris Dei, licet hic efferatur in dandi casu. sic enim L. Valerius Sacerdos *Jovi Tonanti* occurrit apud Gruterum pag. cccvii. num. 7. Fortasse etiam *Messor* est nomen viri.

* VI.

in Sarcophago.

D . M
E G R I L I A E
F E S T A E
A E G R I L I V S
H E L I V S
H E R E S

* VII.

D. M

T. AELIVS. AVG. LIB. FAVSTVS
ET. AELIA. ARETE. VXOR. FECERVNT
VIVIS. SIBI. ET. LIBERIS. SVIS. ITEM
LIBERTIS. LIBERTABVS. QVE. SVIS. ET
POSTERIS. EORVM. ITA. VT. NE. DE
NOMINE. SVO. AVT. FAMILIAE. EXEAT
VT. POSSIT. MEMORIAE. SVAE. QVAM
DIVTISSIME. SACRIFICARI

Quan-

IV. Quantum fuerit apud veteres proprii nominis aeternandi studium, vel hinc colligere licet; dum isti Aelius Faustus, & Aelia Arete coniuges vetant sepulcrum *exire de nomine suo vel de familia*, idest transire in aliam gentem aut in heredes; idque *ut possit memoriae suae quam diutissime sacrificari*: quod alibi non est ita obvium. Enimvero duplicis generis erant sepulcra; familiaria, & hereditaria, ut ostendunt Barnabas Briffonius libro secundo Selectarum antiquitatum capite decimo quarto, & Jacobus Gutherius de Jure Manium libro tertio capite ix. quod male viii. inscribitur. Hereditaria erant quae quis sibi, heredibusque suis, vel quae pater familias jure hereditario acquisiverat: familiaria autem quae quis sibi constituebat, familiaeque suae, cujus significatio ad libertos quoque referebatur, nam liberti patronorum nomina assumebant, illorumque gentiles dicebantur. Hinc apud Gruterum pag. DCCLV. num. 1. *Annia Cypris monumentum facit Aimilio conjugii, SIBI. SVIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE NOSTRIS. POSTERISQVE. EORVM. HOC MONVMENTVM. NE. DE. NOMINE. EXSIAT*, quae formula occurrit etiam pag. DCCLXV. 5. & MCXL. 7. Item apud Fabretum capite secundo num. 179. *TI. CL. ZOSIMVS. ET. PLAVTIA ZOSIME. VIVI. SIBI. FECERVNT. SVISQVE LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERIS-*

QVE . EORVM . NE . DE . NOMINE . ^{ſic} EXIAT
 NOSTRORVM . &c. quae prohibitio ea ſepulcra
 afficiebat, quae familiaria vocabantur . Apud Scae-
 volam Jurisconſultum in Digefſtorum libro octoge-
 ſimo primo tit. 1. lege xc. iisdem pene verbis Lu-
 cius Titius teſtamento ita cavit : *praediolum meum*
dari volo libertis , libertabusque meis , & quos hoc
teſtamento manumifi , & Sejae alumnae meae ,
ita ne de nomine familiae meae exeat : quae formu-
 la frequens eſt apud veteres Jurisconſultos . Libro
 octogefimo ſecundo Digefſtorum tit. 1. lege xxxvi.
 §. filiam ſuam ; *veto* , inquit Titius ex eodem Scae-
 vola , *aedificium de nomine meo exire , ſed ad ver-*
nas meos , quos hoc teſtamento nominavi , pertine-
re volo . Sicut vero monumenta vetebantur de fa-
 milia *exire* : quod jus erat ſepulcri ; ſic etiam ſi
 quando illud jus in alios transferebatur , hi *adire*
 illa permittebantur : *aditus* enim eſt jus personale
 eundi ad monumentum & tranſeundi per domum,
 vel hortum monumento vicinum . Hinc in amplif-
 ſimo & elegantiffimo lapide Romano apud Gru-
 terum MLXXXI. 1. haec leguntur . AD . ID . MO-
 NVMEN TVM . ITVM . ADITVM . AMBITVM
 ADQVE . HAVSTVM . CORONARE . VESCI
 MORTVVM . MORTVAS . MORTVOSVE
 OSSA . INFERRE . VT . LICEAT . &c. *Ambitus*
 monumenti erant pedes in fronte & in agro , longi-
 tudinem & latitudinem designantes , qui paſſim
 in

in hujus generis lapidibus nominantur. *Itus* igitur, *aditus* & *ambitus* cessio ideo conjungitur donationi hujus monumenti, quia monumentum sine illis inutile fuisset; atque hinc etiam dominus fundi ejus ubi erat sepulcrum, vendito eodem fundo; *itum*, *aditum*, *ambitum* ad sepulcrum, funeris faciendi causa habebat, quomodo in legibus praediorum vendundorum cautum fuisse testatur Pomponius in Digestis libro XLVII. tit. XII. L. v. de Sepulcro violato. Solebant enim veteres Romani monumenta eorum, quos in vita caros habuerant, frequenti aditu honorare, quemadmodum crebrae formulae de *itu*, *aditu*, *ambitu* in faxis sepulcralibus testantur DLX. 5. DCLXII. 5. DCCXCVIII. 6. DCCCCLIII. 7. DCCCCLXIV. 2. Per H A V S T V M denotatur jus personale hauriendae aquae e puteo vicino: de quo jure aquae HAVSTVS est inscriptio Veronensis apud Jacobum Cujacium libro decimo tertio Observationum capite tricesimo sexto, in qua haec habentur. HVIVS. MONVMENTI. EMPTIONI ACCESSIT. ITER. AC. IVS. AD. PVTEVM HAVSTVS. AQVAE. Nos hujusmodi puteum non semel inspeximus ad viam Appiam in villa Morona ante portam Capenam juxta sepulcra familiarum Passienae & Passeniae tertio ab hinc anno detecta, ubi erant cubicula & in his ollaria seu columbaria, illis perquam similia, quae descripta dedit Fabrettus capite primo pag. 1. 10. 16. & 18. Putei
vero

vero non minus quam *itus*, *aditus* & *ambitus* cessione opus erat propter usum aquae, in inferiis & sacrificiis mortuorum libari solitae. Memoratam inscriptionem Gruterianam MLXXXI. I. per partes explicat Fridericus Brunnerus in capite decimo quarto politissimi Commentarii ad legem Cinciam. Quare puteis istis nihil omnino est cum puticulis, de quibus erudite disseruit Cuperus in notis ad caput xxxix. Lactantii de Mortibus persecutorum parte altera pag. 222.

VIII.

BABERIA. C. ET. D. L. FAVSTA
 FECIT. SIBI. ET
 C. BABERIO. D. L. CERIALI. AVG
 ET. BABERIAE. DD. L. SYMPHERVSAE
 ET. BABERIO. D. LIB. LVCRIONI

INF. P. XL.

IN. AGR. P. XI

V. Diu haesi in recto sensu hujus marmoris percipiendo in tertia linea ubi C. Baberius vocatur *Cerialis Aug.* Cerealia quidem duplicia fuerunt, nempe sacrificia, & ludi, utraque in honorem Cereris. Sacrificia, quinto quoque anno servanda, apud Romanos instituta fuisse P. Scipione, & Manio

nio Acilio Glabrione Cofs. anno V. C. DLXII. tradit Livius libro tricesimo sexto capite tricesimo septimo. Ludi fiebant in Circo III. idus Aprileis, & XIII. kalendas Majas ex kalendario veteri apud Lambecium tomo quarto Bibliothecae Caesareae pag. 280. ubi legitur: *ludi Cerealici* CMXXIII. id est *Circenses missus* 24. ut explicant viri docti: quos ludos aevo Julii Caesaris primus omnium fecit C. Memmius Aedilis, ut patet ex ejus nummis apud Fulvium Ursinum de Familiis Romanorum pag. 172. editionis Patinianae: quos dudum antea per Laurentium Medicem sibi ostensos fuisse testatur Angelus Politianus in Miscellaneorum capite octogesimo tertio. Hos ludos curabant Aediles plebis, qui vocantur *Ceriales* apud Gruterum pag. CCLXXII. 5. 6. & CCCXCII. 9. *Ceriales* enim & *Cereales* in libris, nummis, & lapidibus legi observat Dausquius in Orthographicis: sed quum isti fuerint e Patriciis, ex Dione libro quadragesimo secundo, ubi ait, Caesare jam rerum potito, Aediles tum primum duos e Patriciis, quatuor ex plebe creatos: sed duos illos superiores a Cerere fuisse denominatos; ideo Baberius noster fuisse non potuit Aedilis Cerialis, licet sciam in coloniis, & municipiis aliter factum; quod nomen praeterea solitarium in Hortano lapide apparet, nempe absque ulla Aedilitatis nota. *Cereales*, & *anabastos* pro nunciis & cursoribus memorat fan-

sanctus Hieronymus in Apologiae secundae capite primo adversus Rufinum nostrae Aquilejensis ecclesiae Presbyterum: *Idcirco ne*, inquit, *Cereales & anabasi tui per diversas provincias cucurrerunt, ut laudes meas legerent?* Hos putavit Erasmus sic dictos, quod Ceres Triptolemmum ad spargendum ferendumque triticum miserit in univ-
 sum mundum: cui refragatur Marianus Victorius, id nominis tractum affirmans a Cerere, quia Proserpinam psequuta est ubique usque ad inferos. Attamen Coelius Rhodiginus in fine capitis octavi libri duodevicesimi Antiquarum lectionum sententiae Erasmi praeiverat, addens *anabasis* dictos ab equorum ascensu; *ἀνάβασις* enim Graece *ascensum* significat. Sic cursores seu veredarii huc il-
 luc a Praefecto Praetorii cursu publico mitteban-
 tur non tantum equis & rhedis, sed & dromo-
 nibus per flumina & lacus, ut ostendit Gutherius de Officiis domus Augustae libro secundo capite decimo quarto. At Baberium ex hujusmodi Cereali-
 bus fuisse neutiquam puto, de quibus in inscriptis lapidibus nusquam fit mentio: immo vocabulo *Cereali* non munus aliquod, sed cognomentum significari existimo, quoniam ceteri omnes, qui in lapide recensentur, cognomen habent, tanquam liberti, qui praenomen & nomen mutuabantur a patrono. Sic apud Fabretum capite tertio num. 27. & capite quinto num. 316. & alibi passim multi
 numero

numero Liberti cognomento ad unum omnes notati conspiciuntur. Porro Cerialis fuit cognomen familiae Romanae, & ex ea Neratius Praefectus Urbi, de quo plura Franciscus Juretus in Symmachi epistolam quinquagesimam tertiam libri decimi. Pinarius Cerialis occurrit apud Fabretum capite tertio num. 201. & Cerialis civis Romanus apud Gruterum pag. CCCCLXXXVII. num. 6. Alios Cerales recenset Cardinalis Norisius in epistola Consulari pag. 77. Quare C. Baberium Ceralem, qui in lapide AVG. praesignatur, AV*Gustalem* fuisse existimo: quorum Augustalium mentionem iisdem omnino literis in multis inscriptionibus expressam jam pridem monuit idem Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione prima capite sexto. Horum vero Augustalium collegium Hortae extitisse jam dixi capite secundo num. v. & ex iisdem plurimos liberos fuisse ostendit Norisius, Reinesius & Turrius noster in dissertatione de Colonia Foro-Julienfi pag. 365. quod ideo dictum velim, ne quis AVG. in Hortana inscriptione AV*Gurem* interpretetur. etenim augures non nisi Patricii adlegebantur, ex eodem Norisio dissertatione secunda capite septimo. Sic ergo inscriptio nostra legenda est: *Baberia Caii* & *Caiae liberta Fausta fecit sibi*, & *Caio Baberio Caiae liberto Ceriali Augustali*, & *Baberiae Caiarum libertae Sympherusae*, & *Baberio Caiae*
L
liber-

178 DE. ANTIQUITATIBUS. HORTAE
*liberto Lucrioni. In fronte pedes quadraginta
in agro pedes quadraginta.*

* IX.

D. M

AVR. M. FIL. APOL
LONIAE. Q. VIXIT
ANNO. I. M. III.
AVR. APOLLINA
RIS. ET. AVR. EVCLI
A. PARENTES. F
DVLCISSIMAE

X.

NIKOMHΔHC
ΔIONΥCIAΔEI
IΔIACΥNBIOZH
CACKAΛΩC META
AYTHCETH ΔEKA
^{sc}MNIA C XAPIN

*Nicomedes Dionysiadi coniugi, suae, (vel pro-
priae) postquam vixisset honeste cum ea de-
cem annos, memoriae ergo posuit.*

Hujus epitaphii conclusioni similis prostat apud
Fabretum capite decimo num. 117. Utrobique
MNIAΣ pro MNEIAΣ, explosa litera E, favet recen-
tium

tium Graecorum pronuntiationi, qui diphthongorum literas non separant, sed quasi in unicam sono vocis contrahunt, ex majorum, ut ajunt consuetudine: quam tamen viri docti nullam esse contendunt, inter quos eminet homo de me maxime meritus Dominicus Lazzarinus ex Nobilibus de Muro, Graecae & latinae elegantiae peritissimus, cui quum legenda tradidissem erudita ea de re opuscula Johannis Rudolphi Wetstenii & Henrici Christiani Henninii, ipse in epistola mihi nuncupata contrariae partis rationes eloquentia, qua pollet, atque argumentorum pondere propugnavit.

XI.

T I. T V C I O
 P A T R I
 C A T I A E. M A T E R I
 R V F O. T V C I O. F R A T R I
 O F I L L I A. C O L A. V X O R
 C. T V C C I V S. T I. F I L I V S
 V. A R N. S C A E V A
 F E C I T. S I B I. E T. S V I S
 P R O. S V A. C O P I A

Hortae in domo Francisci Plani.

VI. Hanc inscriptionem quum olim vidisset Johannes Zaratinus Castellinius, cujus immensum studium in prisca aevi reliquiis undique colligendis

Z ij

82

& interpretandis mire laudatur a Jano Nicio Erythraeo in Pinacotheca 1. num. CCLXXI. in epistola MS. ad Landum Leoncinum canonicum Hortensem eam esse antiquissimam affirmavit, quod gentes Tucia & Catia nonnisi priscis illis temporibus memorentur. Ex gente Tucia fuit virgo Vestalis, quae ex Tiberi in templum tulit aquam in cribro, ut a se incestus calumniam repelleret anno V. C. DCIX. ut narrat Plinius libro duodetricesimo capite altero. Illam autem *Τουλίαν Tuciam*, non *Tucciam*, ut Plinius aliique, appellat Dionysius Halicarnassensis libro altero Antiquitatum Romanarum capite sexagesimo nono ubi hoc ipsum refert, quod Plinius. Johannes Harduinus in Emendationibus Plinianis tomo quarto pag. 652. num. 3. aliam fuisse putat a *Tutia* virgine item Vestali, quae incestus damnata est, ut legitur in Epitome Liviana libro vicesimo. Certe *Tuciam*, non *Tutiam* legi debere Zaratinus quoque affirmat in laudata epistola, quemadmodum gens *Marcia*, *Sulpicia*, *Mucia*: quanvis tamen apud Gruterum etiam *C. Tuccius* legatur pag. LIX. num. 8. DCXCVI. 5. MLXXVII. & alibi, necnon *TVCCIA* Athenais, & *TVCCIA* Cleopatra: sicque *TVCCIVS* prostat in quarta linea nostri epigrammatis: a qua gente *Tuccia*, sive *Tucia* fortasse nomen accepit *Tuccianus* vicus prope Hortam non longe a villa Nuptiana. MATERI nusquam se legisse testatur

Zara-

Zaratinus, idque Graecorum more scriptum existimat, apud quos πατήρ & μήτηρ in tertio casu absque syncope efficeruntur μητέρι, πατέρι. Vel MATER est forsitan a μήτειρα, quod est *mater prudens*: quo nomine appellatur Julia Maesa in nummo aereo mediae formae perquam raro apud amicum nostrum M. Antonium Sabatinum. ibi enim sic legitur in antica parte IOY. MAICA. CEB. MHTEIRA, in postica visitur Serapis. Idem Zaratinus in linea quinta OFILLIAE. COLAE putabat legendum: at etiam sine tali lectione id esse posset in dandi casu, Graeca scilicet inflexione, ac si diceretur OFILLIAE. COLAE. VXORI. In linea septima *Vir ARNiensi*, nempe Tribu, quam ex Arno fluvio appellatam, a nemine dubitari merito posse scribit Sigonius de Antiquo jure civium Romanorum libro primo capite tertio. At nihilominus Cluverius in Italia antiqua libro altero pag. 550. negat, eam ab Arno fluvio deductam, eo quod memorata occurrat antequam *Romani in Etruria dominarentur*: quod verissimum est. *Ager Romanus primum divisus in partes tres, a quo Tribus appellatae, Tatiensium, Ramnium, Lucerum nominatae, ut ait Ennius. Tatienses a Tatio, Ramnenses a Romulo, Luceres, ut ait Junius; a Lucumone. Sed omnia haec vocabula Tusca; ut Volumnius, qui tragoedias Tuscas scripsit, dicebat, verba sunt Varronis libro quarto de Lin-*
gua

gua latina. Lucumonem a Tuscis Regem dictum alibi adnotavi: quare nihil implicat, Tribum Arniensem ab Arno fluvio denominatam antequam Etruria in Romanorum ditionem pervenisset. Id firmat quoque Ciceronis auctoritas, qui in *Agraria, a Suburana*, inquit, *ad Arniensem nomina vestra proponat*: quod nihil aliud est, quam a prima Tribu usque ad remotissimam, locorum, unde sumptae erant Tribus, intervalla notando, ut animadvertit Sigonius. Haec Tribus Arniensis fuit ordine vicesima quinta secundum Panvinium de Civitate Romana pag. 233. eademque ex rusticis, quae urbanis praestantiores habebantur, ut olim monui. Patet ergo ex hoc lapide, Hortanos in Tribu Arniensi fuisse aliquando descriptos, priusquam scilicet coloni militares ab Augusto deducerentur: de quo initio operis satis superque disserui. Ex hoc autem nostro epigrammate inepta illorum sententia refellitur, qui *Narniensem*, non Arniensem Tribum scribendum esse contendunt. hujus enim alia exempla suppeditat Index Gruterianus capite duodecimo. Sane antiquitus ea Umbriae urbs, quae postea a proximo flumine appellata fuit, non *Narnia*, sed *Nequinum* dicebatur, unde Plinius libro tertio capite decimo quarto, *Narnienses*, inquit, *quod opidum Nequinum antea vocatum est*. PRO. SVA. COPIA. hoc est pro sua familia & comitatu: haec formula nusquam occurrit
apud

apud antiquorum lapidum collectores. In eo tamen sensu puto loquutum Cn. Magnum apud Ciceronem ad Atticum libro octavo post epistolam duodecimam his verbis: *ad L. Domitium literas misi primum, ut ipse cum COPIA ad nos veniret. Et inferius: video censeris Marcello & ceteris nostri ordinis, qui hic sunt, ut Brundusium ducerem hanc COPIAM, quam mecum habeo.*

XII.

D. M

C. MVNATIVS. POLYBIANVS
 ET. C. MVNATIVS. POLYBIVS
 C. MVNATIO. HERMETI
 ET. NVMISIAE. TYCHENI
 PARENTIBVS
 PIENTISSIMIS. FECERVNT.

In fovea Castilionis juxta ruinas sancti Angeli.

XIII.

D I S

. . . CASSIAE. VENER . . .
 DORIS. LIB. FEC . . .
 BENEMERENTI
 IN. AGRO. P. XXX. IN. F

In Turri Oriliani in praedio dominorum de Squartis.

COC-

XIV.

COCCEI . . . LOLIAE

FECIT . ET

COCCEIAE . L . L . AMMIAE

L . COCCEIO . L . L . NICEPHORO

Ad gradus ecclesiae cathedralis Hortanae .

* XV.

L . F V F I C I V S

O P T A T V S . F E C I T

L . F V F I C I O

C O M M V N I . P A T R O N O . E T

F V F I C I A E . M V S A E . L I B

S I B I . S V I S Q V E . L I B E R T I S

L I B E R T A B V S Q V E . Q V O S

T E S T A M E N T O . H O N O R A V E R I T

VII. De hereditariis hujusmodi sepulcris, a quibus liberti, nisi heredes fuissent, arcebantur, fit mentio in aliis epitaphiis, quae recensentur a Fabretto capite tertio num. 220. qui & hoc nostrum vulgavit capite decimo num. 427. non enim omnes liberti jus sepulcri habebant, sed ii tantum, qui testamento fuerant honorati, ut docet Guthe-rius de Jure manium libro tertio capite nono, idque ex lapide Gruteriano 12. DCCCXVII. in quo *Pomponius Atimetus sepulcrum fecit sibi & suis libertis,*
liber-

libertabusque, quos testamento honoravit, posterisque eorum: quod recte interpretatur Gutherius: quibus testamento jus sepulcri concessi, licet heredes scripti non essent. nam si heredes existerent, frustra jus illud sepulcri exprimeretur, quum familiare sepulcrum, tanquam hereditarium, libertos heredes sequatur: vel, ut Franciscus Juretus animadvertit in Symmachum libro decimo epistola quinquagesima quinta, honor significat munus & donum: quod frequens est apud veteres, quare olim legatarii appellabantur honorarii, ut in Justiniani Novella prima, & honorari dicebantur, quibus aliquid relinquebatur.

* XVI.

D. M

C N. P O M P E I O
 O N E S I M O
 P O M P E I A. H E L
 P I S. C O N L I B
 E T. C O N I V G I
 B E N E M E R E N T I
 F E C I T

Onesimus idem est ac Chresimus: quae cognomina servis tributa frequentissime occurrunt, ut notavit Valerius Chimentellius de Honore Bisellii capite

octavo. *χρησιμος* autem & *ὀνήσιμος* *utilem* & *commodum* significant : hinc liberti patronis rem gratam facturi talia cognomina non abdicabant.

* XVII.

ORFITIANVS
PATER..FECIT
FILIE^{fc}. QVIRIACENI
ANNICLE^{fc}. ET. MESERV M
QVINQVE

Annicle pro *anniculae*, & *meserum* pro *mensium* scriptum est barbaro loquendi modo. Huiusmodi incomptas & rudes inscriptiones nonnullas adducit Celsus Cittadinus in Tractatu de vera origine & processu linguae vulgaris Italicae, ut ostendat ejus ortum deberi corruptioni linguae latinae. Ex eadem voce *Meserum* pro *mensium*, explosa litera *n*, facta est vox Italica *mesē*. *Meses* etiam pro *mensēs* legitur apud Fabrettum capite octavo num. XXVIII. & 107.

* XVIII.

DIS
M. VLPPIO. EV
POSTIVS. FEC. V
PATER. CVM. ANTO
ET. ANTONIO. SOT
LOCVS. DA. AB. IV
CVM. ITV. AMB

MA

* XIX.

. . . M A
 . . . S T O . Q V I . E S T . H I C
 . . . V S . P H I L O S T O R G V S
 . . . V I A . P H I L E T E . M A T
 . . . E R I C H O . L I B E R
 . . . V L I O . G A L A T A
 . . . T V A T A . T A

XX.

D. M

M. P O B L I C I O . M . F
 I A N V A R I O . M A J
 T V R I A . L . F
 C R I S P I N A . C O N I V
 G I . B E N E M E R E N T I . D E
 S V O . F E C I T

Ad januam viridarii Sebastis Alberti.

Illustris Cuperus ad calcem Apotheosis Homeri pag. 271. erudite agit de mensium nominibus, quae veteres viris & feminis tribuere consueverunt: quem morem haec postrema inscriptio confirmat.

A a ij

Inscri-

XXI.

Inscriptiones Christianae.

. . . ATOR. VNA. C . . .
 . . . ABB. GERMANO . . .
 MENTA . . .
 . . . IENDO. GRATIA . . .

. . . *Ad scalas cellae vinariae Episcopatus .*

* XXII.

QVIRIACO. IN. PACE
 QVI. BIXIT. AN. P.M. X.
 D.P. VII. KAL. OCT. IN. PA

Ⓟ

D. P. nempe *depositus*: quae formula denotans diem, quo mortuus terrae mandatur, passim occurrit in epitaphiis Christianorum, sicut etiam altera *in pace*. In primo versu supplendum *quiescat* vel *dormiat* ex aliis eiusmodi inscriptionibus apud Fabretum capite octavo num. 34. siquidem Christianis ex certa resurrectionis spe mors non est mors, sed requies & temporaria dormitio.

Finis Libri Primi.

JUSTI

JUSTI. FONTANINI
 DE. ANTIQUITATIBUS
HORTAE
 ETRUSCORUM
 LIBER. SECUNDUS

C A P U T . I

SYNOPSIS

- I. *Proba Falconia Poetria civis Hortana . Johannes Boccatus perperam sugillatus a Thoma de Simeonibus . II. Eadem cum Anicia Faltonia Proba male confusa , & domo Romana credita . III. Variorum errores castigati . IV. Proba Poetria non Faltonia , sed Falconia appellanda contra Simeonium .*

UUM haecenus veterum saxorum reliquias congesserim, unde Hortanam Civitatem illustrari, eamque inter nobilissimas Italiae Colonias censum facere luculenter apparuit; injuriosus profecto essem clarissimae urbi, & de Hortanis Civibus malemererem, si feminarum sapientissimam & celeberrimam Probam Falconiam, eorum

corum conterraneam, indictam abire sinerem. Hanc quanvis aliqui Romanam fuisse crediderint, attamen *clarissimos viros ex opido Orbi oriundam* afferuisse locuples testis est Johannes Boccacius in libro de *Claris mulieribus* capite nonagesimo septimo, & Jacobus Philippus Bergomas in opere ejusdem argumenti, cujus tanquam *solemnis exscriptor* inique Boccacius fugillatur a Thoma de Simeonibus in crudita Dissertatione de duabus Probis edita Bononiae anno 1692. §. x. pag. 55. quum Boccacius centum & amplius annos aetate praecesserit Bergomati, qui e contrario Boccacium ubique recoxit, ut confenti statim patebit. Eidem sententiae calculum addidit politissimus Aldus Manutius junior in epistola ad Julium Roscium, libello Antonii Massae de Origine Faliscorum praefixa, ubi ait: *probo tuam pietatem, qui patriae tuae decus quasi amissum restituas.* tunc etenim Roscius editurus erat carmina Probae Falconiae: quae item *Hortana* appellatur in codice MS. ejusdem Centonum hic Romae adservato apud Monachos Benedictinos e Congregatione S. Mauri Galliarum. *Ac siquid valet* (utar verbis Roscii in praefatione ad eosdem Centones) *totius alicujus gentis consensus, idem Civium Hortinorum usque ad nostra tempora confirmat inveterata opinio.* *Hujus rei testes praesentes ac vivos habeo, qui & Forum ejus nomine nuncupatum, & ingentia*
fasti-

fastigia domus his diebus vetustate collapsa demonstrant .

II. Hanc Probam Falconiam Poetiam insignem & Adelphii cujusdam Proconsulis conjugem doctissimi Scriptores, similitudine nominis decepti, cum Anicia Faltonia Proba, sanctorum Hieronymi & Augustini necessitudine & scriptis clarissima, Consulis filia, Consulis uxore, & trium Consulium matre, incauti commiscuerunt; unde alius error profluxit, qui aevo Boccatii invalere jam coeperat, dum aliqui eandem Probam Falconiam *ex conjectura*, ut ipse quidem agnoscit, domo Romanam existimaverunt, quod nempe Anicia illa Faltonia Proba ex Romuli nepotibus prodiiisset. Hos inter exstitit junior Aldus Manutius in epistola mox indicata: *Probam*, inquit, *ut eam esse certo existimem, de qua in tribus antiquis inscriptionibus Romanis fit mentio, facile mihi persuadeo.* Inscriptiones illae prostant apud Gruterum pag. CCCLII. 5. 6. CCCLIII. 1. & non uni Manutio lapides obstaculi fuerunt, namque ad eodem offendit praeter Roscium magnus Annalium Ecclesiae conditor sub anno CCCXCV. num. VII. nec propterea vel tantillum minor; & Gerardus Johannes Vossius de Poetis Latinis capite quarto pag. 60. qui tamen in eo a Baronio discessit, quod omnia, quae sunt Probae illius Faltoniae, matronarum laudatissimae, Probae isti Falconiae donavit, praeter

ter sponsum Anicium Sextum Petronium Probum , pro quo illi Adelphium suum Proconsulem reliquit . Hos excepit philologus eruditissimus Caspar Barthius in Commentariis ad Claudianum pag. 47. ad versum cxcii. Panegyrici in consulatum Probini & Olybrii Probae filiorum , ubi non solum utranque Probam commiscuit , sed etiam lapides ipsos , tanquam membranas amanuensium oscitantia corruptas ausus est emendare , dum *Faltoniae* nomen in *Falconiam* migrare iussit : quod minime Vossii aures tetigerat . hic enim *Probam Falconiam seu Faltoniam* appellavit . Tantis ductibus praecurrentibus , mirum non est , si Matthaeus Raderus eosdem errores erravit in Aula Sanctae Theodosii junioris pag. 207. Probam nostram *Falconiam* sive *Faltoniam* , trium Consulum & Julianae matrem , nec non sanctae Demetriadis aviam constituens .

III. At quidem Scriptores isti ab ejusmodi lapsibus nullo negotio sibi cavere poterant , modo in veterum auctorum testimonia , qui de Proba Poetria meminerunt , digitum accurate intendissent . hi enim eandem Poetriam nunquam *Aniciam Faltoniam Probam* , sed vel *Probam* tantum , vel nonnisi *Probam Falconiam* semper uno ore appellarunt : inter quos antiquissimus sanctus Isidorus Hispalensis episcopus in Originibus libro primo capite undequadragesimo , *Proba* , inquit , *uxor Adel-*
phii

phii Centonem ex Virgilio de fabrica mundi & Evangeliiis plenissime expressit, materia composita secundum versus, & versibus secundum materiam concinnatis. Hinc verbum de verbo exscripsit Sigebertus de Scriptoribus ecclesiasticis capite quinquagesimo secundo. Idem Isidorus capite quinto de Viris illustribus haec habet: *Proba uxor Adelphii Proconsulis, femina inter viros ecclesiasticos idcirco posita sola, quod in laudem Christi versata est, componens Centonem de Christo, Virgilianis coaptatum versiculis: cujus quidem non miramur studium, sed laudamus ingenium: quod tamen opusculum legitur inter apocryphas scripturas insertum.* Hic opportune monere lubet, paullo aliter legi in editione hujusce operis Isidoriani, studio Garfiae Loaisae perfecta, quam postea iteravit Cardinalis Josephus de Aguirre in tomo tertio Conciliorum Hispaniae pag. 72. ibi enim ex codice MS. sic legitur: *Proba, quae cognomento Falconia dicitur, uxor &c.* quod quidem cognomentum Probae tribui agnovit etiam vir laudatissimus Andreas Schottus in notis ad eundem Isidorum. Ex Isidoro hausit Honorius Augustodunensis libro tertio capite quinto ejusdem argumenti: *Proba, inquit, uxor Adelphi Proconsulis composuit Centonem de Christo, Virgilianis coaptatum versibus, qui inter apocryphas scripturas computatur.* Quapropter magnopere vereor, ne Julius Caesar Sca-

liger libro primo capite quadragesimo tertio Poetices gratis tradiderit, Probam ab opere, quod scripsit, *Centonam* appellatam: quod cognomentum ita arrisit Simeonio §. x. pag. 53. ut vel hinc argumentum fortissimum desumi putauerit ad distinguendam Probam Poetiam ab Anicia Faltonia Proba: scilicet neuter animadvertit eundem titulum primo apparuisse in editione Lugdunensi cum Mantuani & aliorum libris, ubi mulier haec dicitur *Proba Falconia Centona*: quam postremam appellationem merito carpit Henricus Stephanus in suis Centonum & Parodiarum exemplis selectis & illustratis pag. 71. Praetereo Boccacium, Bergomatem, Trithemium, aliosque recentis aevi Scriptores, qui nihil aliud ferme, quam Isidori sententiam recitarunt. At certe ita praeterire non possum celebrium aliquot nostri temporis Criticorum indiligentiam, ne illorum nominis fama alucinationibus fortasse auctoritatem conciliet. Ludovicus Dupinus in Bibliotheca ecclesiastica Gallice scripta tomo tertio parte altera pag. 504. editionis Parisiensis, Probam Falconiam Anicii Probi conjugem facit, & circa annum ccccxxx. floruisse narrat: quod an vero accedat, postea investigabimus. Id quidem non pronunciavit Hadrianus Bailletus in opere item Gallico, cui titulum fecit a Judiciis Eruditorum, nam tomo quarto parte secunda pag. 474. *Probam Falconiam Hortinam*,

¶ *Adelphii uxorem* falsus est; verumtamen non semel peccavit ubi eam, forte cum Vossio, Romanam feminam, Anicii Probi filiam, & matrem Julianae credidit: cujus Proba illa Anicia non mater erat, sed focus, ut patet ex capite decimo quarto libri sancti Augustini *de Bono viduitatis* ad eandem Julianam scripti, postquam, Urbe capta ab Alarico, in Africam trajecisset cum Proba focu, & nepte Demetriade. Sed ista eleganti Bailletto utcunque nobis condonantibus, vereor, ut eodem modo excipi debeat Scriptorum ecclesiasticorum Historiae literariae auctor Gullielmus Cave, qui pag. 145. tomi primi editionis Genevensis non solum lapsus haecenus explosos iterum effudit, sed errasse Isidorum tradidit, Probam Poetriam Adelphii Proconsulis (*Proculis* ibi mendose legitur) uxorem faciendo: ad quem scopulum offenderat antea Baronius, etiam ubi humani aliquid patitur cum laudis praefatione nominandus. hic enim in tomo quarto Annalium sub anno cccxcv. num. vii. ex praejudiciis, quod Proba unica tantum existisset, adductus est, ut haec scriberet: *Quum ex antiquis memoriis appareat, Faltoniam Probam Poetriam uxorem fuisse Probi: undenam recentiori Isidoro accidit, ut eandem Adelphii Proconsulis conjugem fuisse dicat? Unde insuper illis, qui sentiunt cum Isidoro, est, quod dicant, Probo fuisse cognomentum Adelphium? Certe in anti-*

quis monumentis nullatenus reperiri datur, *Probum Adelpbium dictum esse, sed tantum Anicium Sextum Petronium Probum*. At si incomparabilis Scriptor Probam Romanam ab Hortensi distinxisset, quod facere omisit ad graviores disceptationes avocatus, nullus dubito, quin Isidoro pepercisset: quod saltem faciendum fuerat a Gullielmo Caveo, qui hanc Scriptorum ecclesiasticorum Spartam sibi uni ornandam suscepit. Nec propterea puto excusandum, quod omnia, quae profert de muliere doctissima, ex Auberti Miraei scholio ad Isidorum de Viris illustribus capite quinto descripsit, suppresso nomine auctoris, ut nempe ejus errores sibi uni adoptaret. Haec menda, quae novissime irrepperunt in Indicem quoque alphabeticum auctorum, Bibliothecae Patrum editionis Lugdunensis tomo primo praefixum, & in tomum quintum pag. 1218. video imposuisse etiam Sebastiano Tillemontio, quo nemo intentioribus oculis sacram & profanam antiquitatem perpendit. Siquidem in articulo ccxxxv. Vitae sancti Augustini, quae tommum decimum tertium ipsius Historiae ecclesiasticae constituit, inde putat Baronii sententiam firmari, quod Proba illa, quae scripsit Centonem, se alia poemata scripsisse testetur de Bellis civilibus, ob perfidiam eorum, qui ad Imperium occupandum pacem turbaverant, exortis; quae, inquit, recte conveniunt temporibus magni Theodosii.

An

An vero ista sufficient ad conflandam in unum, utranque Probam, infra apparebit. Interim ne alicui fucum faciat Procopius male intellectus, illud etiam notabo, quod Baronius anno cccc. num. xxi. diluens fabellam de Proba, quae longae obsidionis pertaesa Urbem in potestatem Alarici Gothorum Regis tradiderit, haec habet: *Scimus enim alios jactasse urbem Alarico traditam proditione Probae Faltoniae uxoris Adelphii Senatoris, commiseratae, Romanos longa obsidione vallatos, fame & peste perire.* Atqui Procopius, qui libro primo capite secundo Historiae Vandalicae ab aliis id tradi narrat, non *Probam Faltoniam Adelphii Senatoris uxorem*, sed *Probam* tantum appellaverat: quod quidem observare debuisset Simeonius, qui pag. 56. Procopio inconsulto, eam putam Poetrium hanc nostram existimavit. Quare verissima tradidisse opinor Isidorum, scriptorem utique satis vetustum, ubi Probam Poetrium, Adelphii Proconsulis conjugem fuisse affirmavit: quem *Adulphum* inepte appellat Marcus Antonius Sabellicus Enneade septima libri noni tomo primo operum col. 415. quanvis difficile sit reperire, quisnam fuerit Adelphius ille Proconsul incertus. Siquidem ex Notitia dignitatum, quam compilavit doctissimus Jacobus Gothofredus tomo sexto Codicis Theodosiani pag. 333. patet, Achajam, Asiam, Africam, & Palaestinam rexisse

Pre-

Proconsules , quorum ibi catalogos texit . Intèr quos perfecto nullus occurrit *Adelphius* , nisi tamen ex illius aetatis more multinominis fuerit : incogitanter enim Raderus , quem supra memoravi , forte ex Johanne Trithemio , Adelphium *Proconsulem Romanum* appellat , quum Romae Proconsules nunquam praefuerint . Reinesius in Stemmate Aniciorum Classe prima num. xxxix. & in epistola LXIX. ad Rupertum pag. 633. *Clodium Adelphium* nostrum vocat , & *Consulem* facit anno CCCCLI. sed nullo profus auctorum praesidio roboratus : in cuius etiam aetate adsignanda a vero immane discedit .

IV. Totus est Simeonius , ut hanc Probam , non *Falconiam* , sed *Faltoniam* dictam ostendat : quod cognomen Reinesius scribit legi apud Isidorum ; qui tamen *Probam* tantum appellat . Gratis etiam asseri arbitror a Reinesio , eandem Probam filiam existisse Probi cujusdam , Alypii filii ex gente Aniciorum : qui Alypius Consulatum gessit anno Christi ccccxlvii. quam inanem sententiam sequutus est Pagius in Critica Baroniana anno cccxcv. num. iv. camque alio errore cumulavit scribens , ab Isidoro tradi Probam Poetrium (quam ipse aliam quidem facit ab Anicia , quanvis utranque *Faltoniam* appellet) filiam fuisse Probi Adelphii : in quo certe eruditissimus scriptor memoria lapsus est ; non enim Isidorus *filiam* , sed *uxorem* Probi Adelphii

phii Proconfulis vocat . Porro Simeonius, ut Falconiam in Faltoniorum gentem cooptet §.ii. pag. 10. & §. x. pag. 63. Caspari Barthio adversatur quod Claudianum interpretans, *Falconiam* in *Faltoniam* scribat fuisse corruptam . Hanc censuram in marmor Aniciae Faltoniae Probae inique a Barthio exerceri , & duas Probas ab eodem male confundi nos quoque paullo ante notavimus : verum quod ait Simeonius , a Barthio antiquissimum codicem MS. Oxoniensem reprobari in eo , in quo praecipue approbari debebat , & approbari ubi erat reprobandus , id certe a vero summopere abludit : quod ex ipsis Barthii verbis constabit , ubi , post Aniciae Faltoniae Probae inscriptionem adductam , haec habet : *Falconiae nomen inepte depravatam est in Faltoniae . Falconia enim Romanum . Siquidem Falconi expresse scribit Plinius junior . Haec est , cujus Centones Virgiliani ad nos pervenerunt (non Theodosii junioris uxor , ut autumare audent alii) teste exemplari MS. apud inclytam Angliae Oxoniam , quod disertim Probam Falconiam illi opusculo praescribit . Non ergo codicem , ut putabat Simeonius , sed lapidem , quod gravius est , correxit Barthius : cur enim in MS. volumen , suae sententiae adstipulans , calamum acuisset ? Inde etiam apparet , a Simeonio pag. 60. inepte in testem pro se adduci eundem codicem Oxoniensem , ac si in eo *Valeria Proba* praescriberetur . hanc enim ap-*

pel-

pellationem non in MS. sed in libris typis vulgaris a se repertam damnauerat Barthius: *veteres*, inquit, *primaeque editiones librariorum petulantia in frontispicio VALeriam Probam appellant, credo, ut tandem optimo Grammaticorum*, (nempe Valerio Probo) *filia accederet: in ipso libro Falconiam*: idque rursus affirmat in Adversariis libro decimo quinto capite eodem. Quapropter corrumpit Antonii Pagii in Critica Baroniana anno ccccxxxix. num. vii. & illius, qui eum decepit, Simeonii sententia, Johanni Ravasio Textori & Astolpho, recentibus atque imi subsellii scriptoribus tantum innixa, *Valeriam Probam Faltoniam* Poetricam nostram nuncupantis. Attamen, his neglectis, Simeonius adhuc insurgit, & licet junior Plinius libro quarto epistola vicesima septima, libro septimo epistola vicesima secunda, & libro nono epistola decima quinta *Falconi* scripserit: licet Capitolinus in Pertinace capite quinto, & decimo quinto *Falconem* Consulem; Vopiscus in Aureliano capite quadragesimo primo Proconsulem *Asiae Falconium*, & in Tacito capite quinto *Metium Falconem* virum Consulem nominaverint; nihilominus ipse confidenter affirmat *Falconios* aequae ac *Falcones* librariorum insolentia a corruptis Faltoniorum nominibus derivare potuisse, quia in Thesauro Gruteriano *Falconum* & *Falconiorum* nomina non reperiuntur, sicuti e contrario

trario *Faltonii* saepe numero occurrunt . Verum hic auctor in parietem caducum prorsus inclinatus . quot enim familiarum nomina post Gruterum detecta sunt , quae nusquam antea innotuerant ? Quot vulgavit Reinesius , & summus Romanarum rerum investigator Fabrettus ? Nos ipsi in hac lucubratione ex Hortanis lapidibus *Conbarissum* , *Atusium* , *Asmenum* , nomina nunquam hucusque audita , protulimus : inter quae etiam *Falconii* utique reponendi sunt . Sed fallere fallique Simeonium palam ostenditur ex veteri lapide apud Spanhemium dissertatione septima de Praestantia & usu numismatum pag. 628. editionis secundae Amstelodamensis , quem M. Ulpius Mucianus pro salute M. Aurelii Antonini Pii cognomento Caracallae & Juliae Augustae matris Augusti Junoni Reginae crexit FALCONE . ET . CLARO COSS. nempe ordinariis , non vero suffectis , ut perperam existimavit Spanhemius . Lapidem illum prius adduxerat Scaliger in Animadversionibus Eusebianis num. MCCCXXXII. Basis itidem apud Fabrettum capite decimo num. 99. dedicata est FALCONE . ET . CLARO . COSS. Sunt illi *Q. Sossius Falco* & *C. Julius Fructus Clarus* , uti eorum nomina exprimuntur apud Gruterum pag. CCIX. I. & CCCCLXXV. 4. ὑπατον φάλκωνα *Falconem Consulem* vocat etiam Dio libro quinquagesimo tertio pag. 833. uterque vero Consulatum iniit anno

U. C. DCCCCXLVI. post Christum natum cxciii. ut patet ex Anonymo Vindobonensi per Norisium vulgato. Corruit ergo opinio Reinesii, qui in epistola xxxv. ad Rupertum pag. 258. putat literas *T. & C.* alternari, & *Falcones* atque *Falconios* pro *Faltonibus* & *Faltoniis* dici: quod falsum est, quia constanter in quatuor lapidibus & in Dione contrarium apparet. Apud eundem Gruterum pro FRVCTO utrobique legendum suspicor ERVCIO: quod nomen proprium fuit familiae Clarorum, ut patet ex Norisii epistola Consulari pag. 108. ubi anno U. C. DCCCCXXIII. legitur Consul C. ERVCIVS. CLARVS. Item ex Panvinio in Fastos anno U. C. DCCCXXCVII. ubi notatur Consul M. ERVCIVS. CLARVS. & anno U. C. DCCCXCIX. SEX. ERVCIVS. CLARVS. Horum alter fuit etiam Praefectus Urbi, & memoratur apud Agellium libro sexto capite sexto & libro decimo tertio capite decimo septimo. Posterioris fit mentio in lapide effosso extra portam Capenam anno MDCLXI. quem hic damus ex schedis Chisianis.

SANCTO. SILVANO

HERMADION

Q. CREPEREI. MARTIALIS
 ARCARIVS. SVA. PECVNIA. D.D
 DEDICATVS. XI. K. NOVEMBR
 SEX. ERVCCIO^{fic}. CLARO. II. ET
 CN. CL. SEVERO. COSS

CAPUT

CAPUT. II

SYNOPSIS

- I. *Probae Falconiae Cento Virgilianus a sancto Hieronymo memoratus. Osidius Geta Medeam Tragoediam ex Centonibus Virgilianis conscripsit. II. Anicia Falconia Proba literarum laude nequitquam commendata. Quando Centonem suum Proba conscripserit. III. Ejus nuncupatio perperam Sedulio attributa.*

DISCUSSIS iis, quae ad Probam Falconiam, ejusque patriam spectare videbantur, nunc reliquum est, ut de ejus scriptis disseram, unde aetas, qua floruit, certo quodam characterе designabitur. Ipsa magnam nominis celebritatem

sibi comparavit Centone illo Virgiliano, ubi summi Poetae carminibus praecipua & maxima nostrae Fidei mysteria explicavit: cujus Centonis antiquissimam mentionem haberi puto apud sanctum Hieronymum epistola centesima tertia ad Paullinum, ubi pientissimus senex indignabundus in eos, qui verba & sententias sacrae Scripturae ad aliena significanda detorquent, haec loquitur: *quasi non legerimus Homerocentones, & Virgiliocentones; ac non sic etiam Maronem sine*

Christo possimus dicere Christianum, quia scripserit:

*Jam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Jam nova progenies Coelo demittitur alto.*

& Patrem loquentem ad Filium:

Nate meae vires, mea magna potentia, solus.

& post verba Salvatoris in cruce:

*Talia perstabat memorans, fixusq; manebat.
Puerilia sunt haec, & circulatorum ludo similia,
docere quod ignores, immo, ut cum stomacho
loquar, ne hoc quidem scire, quod nescias.* Ma-
rianus Victorius, operum sancti Hieronymi alio-
quin accuratus interpres, non animadvertens, ja-
cula magni Doctoris in Falconianos Centones vi-
brari, tantum adnotavit, Probam Falconiam &
Aufonium ejusmodi opera contexuisse; & Gela-
sium Papam in Synodo Romana Centonem de
Christo Virgilianis carminibus compaginatum in-
ter apocryphas rejecisse scripturas. Addo ego om-
nium antiquissimum Osidium Getam, qui sub
Claudio I. Imperatore Medeam Tragoediam ex
Virgilii carminibus confarcinavit: cujus specimen ex
Bibliotheca Claudii Salmasii edidit Petrus Scriver-
ius in Collectaneis veterum Tragicorum pag. 187.
Eam memorat Tertullianus de Praescriptionibus
contra Haereticos capite undequadragesimo, &
inepte cum Ovidii Medea ab aliquibus confusam
fuisse jam olim ostendi in Dissertationibus de Cor-
nelio

nelio Gallo Poeta, nondum editis. Deinde saeculo decimo quarto Albertinus Mussatus Patavinus in eodem studio versatus est, ut recentiores omittam. Sanctum Hieronymum de Centone Probae Falconiae verbis allatis loqui voluisse, inde compertum est, quod ibi ne latum quidem unguem a Falconiano Centone discedat, in quo sic de Patre Filium alloquente legitur:

Tunc genitor natum dictis affatur amicis,

Nate, meae vires, mea magna potentia, solus.

& post verba haec a Salvatore in cruce prolata:

Ille autem imparvidus, quo vincula nectitis,
inquit,

Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?

Post mihi non simili poena commissa luetis:

Talia perstabat memorans, fixusq; manebat.

II. Huic sane operi, ut illud etiam obiter moneam, non succensusset sanctus Hieronymus, si Aniciae Faltoniae Probae foetus exstitisset: quam in epistola octava ad neptem ejus Demetriadem impensissime laudat his verbis: *Proba illa omnium dignitatum, & cunctae nobilitatis in Orbe Romano nomen illustrius: cujus sanctitas & in universos effusa bonitas etiam apud Barbaros venerabilis fuit: quam trium liberorum, Prohini, Olybrii & Probi non fatigarunt Consulatus. Videntur omnia praeterquam doctrinam & eruditionem in gravissima femina commendari? quibus si excel-*

excelluisset, sanctus quoque Augustinus eam literariis laudibus cumulare non omisisset in crebris epistolis ad eandem scriptis: quarum loca simul congegesserunt Monachi sancti Mauri in Vita Augustini libro septimo capite sexto, ubi Aniciam Faltoniam Probam neutiquam Poetiam appellaverunt, ut fecerat Johannes Rivius itidem in Vita Augustini libro primo capite quarto §.VII. Profecto neque Claudianus, qui Probae Aniciae eximias dotes enumerat in Panegyrico de Consulatu Probinus & Olybrii ejus filiorum, unquam silentio praeteriisset, ab eadem Proba subductam fuisse rationem cum Musis, ubi de illa cecinit:

*Sic Proba praecipuo natos exornat amictu;
Quae decorat mundum: cujus Romana potestas*

*Foetibus augetur. Credas ex aethere lapsam
Stare Pudicitiam, vel sacro thure vocatam
Junonem Inachiis oculos advertere templis.
Talem nulla refert antiquis pagina libris,
Nec Latiae cecinere tubae, nec Graeca vetustas:
Conjuge digna Probo: nam tantum coetibus
exstat*

Femineis, quantum supereminet ille maritos.

Quisnam locus aptior hoc erat celebrandis poeticis dotibus Probae, si reapse Apollinea lauru fuisset insignis; eademque ac Proba nostra Falconia? Quare ex superius dictis certo eruitur, Probam

Falco-

Falconiam coevam fuisse sancti Hieronymi, qui diem extremum obiit anno ccccxx. Quia vero Centonem suum Honorio Augusto Theodosii Magni filio & Arcadii fratri obtulit: qui Honorius nuncupatus est Augustus iv. Idus Januarias anno cccxciii. secundum melioris notae Chronologos, quorum sententias diligenter excussit Tillemontius in tomo quinto Historiae Imperatorum nota LII. pag. 764. id sane post hunc annum cccxciii. contingere debuit; nam Proba in nuncupatione ad Honorium ita canit:

*Romulidum ductor, clari lux altera Solis;
Eoum qui regna tenes moderamine iusto,
Spes orbis, fratrisque decus, dignare, Marone
Mutato in melius, divinum agnoscere sen-
sum,*

Scribendum famulae quem jussisti . . .

Proinde Honorius, quando haec carmina scripta fuerunt, jam in oriente dominabatur, ubi tamen salutatatus non fuit Caesar ante annum, quem notavi. Inde etiam eruitur, Centones istos a Proba conscriptos jussu Arcadii junioris, cui ut legendi exhibeantur, eadem postulat ab Honorio.

*Haec relegas, servasque diu, tradasque mi-
nori*

*Arcadio: haec legat ille suo generi: haec tua
semper*

Accipiat, doceatque suos Augusta propago.

Quia

III. Quia ob ignorantiam exscriptorum in vulgatis carminum Sedulii editionibus, & in tomo sexto Bibliothecae Patrum Lugdunensis pag. 459. eadem praefatio cum hac spuria inscriptione compareret: *Coelii Sedulii Poetae ad Theodosium Augustum operis sui Paschalis carmen dedicatorium*, plerisque credita est purus putus foetus ejusdem Sedulii, atque ea inscriptio etiam Trithemio olim imposuit; siquidem inter opera Seduliana librum unum ad Theodosium Imperatorem enumerat; cujus initium: *Romulidum ductor*. Jacobus Usserius in Britannicarum Ecclesiarum Antiquitatibus capite decimo sexto pag. 772. suspicabatur carmen illud dicatum Theodosio quidem Magno, & verbis illis, *fratrisque decus*, Valentinianum II. indicari, cujus sororem Gallam connubii participem habuit orientis Imperator Theodosius: sed re postea accuratius expensa, putavit ad poema vetustius pertinuisse, quo jam deperdito, propter aliquam argumenti similitudinem Sedulii scripto praefixum fuerit; quum ab antiquissimis exemplaribus, quae consuluit, illud abesse vidisset, nec carmen illud dedicatorium cum Sedulio cohaereret. Denique Consulatus *Turcii Rufi Asterii*, a quo dicitur vulgatum, scrupulum omnem exemit Usserio, quum post Theodosii imperium contigerit. Cardinalis Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione quarta capite secundo §. 1. ait Theodosium seniore in eodem

eodem carmine quidem appellari; sed, levi correctione adhibita, juniorem etiam Theodosium posse ibidem designari, si nempe dicatur:

*Haec relegas, servesque diu, tradasq; minori
Arcadiae: haec illa suo generi &c.*

etenim *Arcadia* Theodosii junioris soror superstes fuit usque ad annum ccccxliv. At si nulli haec nupsit, ut vir accuratissimus animadvertit, cur nam *poeta regios hymenaeos & futuram prolem eo carmine augurabatur*? Praeterea Valentinianus II. qui fuit interemptus Idibus Maiis anno vulgari cccxcii. non fuit frater Theodosii senioris, ut ipse opinatur, existimans illis verbis, *fratrisque decus*, eundem intelligi: neque Sedulius *mutavit Maronem in melius*, seu carminibus Virgilianis expressit res Christianorum; ideoque rogare non potuit Theodosium, ut in eodem *Marone divinum sensum agnosceret*. Quare omnium rectissime Georgius Fabricius in notis ad Poetas Christianos pag. 25. carmina illa Sedulio abjudicavit, licet male crediderit, ejusdem praefationis auctorem, dicare voluisse Imperatori & ejus filio opus Sedulii. Idem suboluit etiam Caveo, qui pag. 239. ubi loquitur de Sedulio haec de iisdem carminibus in literas misit: *in editionibus nonnullis praefixi sunt carmini Paschali versus quidam nuncupatorii ad Theodosium seniore, qui ex alio vetustioris alicujus Poetae affuti videntur. Certe Sedulium au-*

Etorem non habent. Labbeus quoque in tomo altero de Scriptoribus ecclesiasticis pag. 333. vidit, carmen illud abesse *ab antiquissimis exemplaribus MSS. neque in ipsius Sedulii metaphrafi prosaica ullum ejus vestigium, neque in gemina ad Macedonium epistola* apparere. Hoc pridem adnotaverat etiam Usserius pag. 773. qui insuper animadvertit, librum illum, cui carmen idem erat praefixum, a mundi creatione & formatione hominis exordium cepisse, ut ostendit illa pollicitatio

bic tibi mundi

Principium, formamque Poli, hominemque creatum

Expediet limo.

Hoc autem in Paschali carmine Sedulius minime complet: at recte Proba Falconia in Centone suo ubi canit:

*Principio coelum, ac terras, camposq; virentes,
Lucentemque globum Lunae, Solisque labores
Ipse pater statuit.*

Hinc jure & merito eam praefationem legitimae dominae suae postliminio restitutam ex Vaticanis, pluribusque aliis MSS. Centoni Falconiae praefixit Julius Roscius anno MDLXXXVIII. cujus inscriptio haec est: *Ad Honorium Aug. Theodosii Magni F. & Arcadii Aug. Fr.* Ea tamen praefatio non-nihil poterat emendari editione Seduliana Georgii Fabricii.

CAPUT

CAPUT. III

SYNOPSIS

- I. *Probae Cento a Gelasio relatus inter apocrypha . Decretum de libris canonicis & apocryphis perperam Gelasio abjudicatum . II. De eo variorum sententiae discussae . III. Quid in Decreto significetur nomine apocryphorum . Eiusdem vocis originatio . IV. Decretum in antiquis codicibus Gelasio adsignatum , & in Collectionibus expressum . Perperam Hormisdæ attributum . V. Paschale carmen Sedulii quando editum & in Decretum Gelasii relatum . VI. Asterius illud emendavit , non primus edidit . Idem Paschale carmen diversum a Paschali opere .*

ARIANUS Victorius videtur existimasse, Probae Centonem diversum fuisse ab eo, qui inter scripturas apocryphas in Decreto Gelasiano consignatur his verbis: *Centones de Christo, Virgilianis compaginati, apocryphi*: ubi pro *Centones* male

in quibusdam editionibus legitur *Pentametrum*, vel *Centimetrum*. Sed prorsus eundem esse luculentissime comprobat Isidorus. Istud Decretum, prostat apud Ivonem parte quarta capite sexagesimo quarto, Burchardum libro tertio capite ducentesimo decimo septimo, Gratianum parte prima

D d ij distin-

distinctiōne decima quīnta capite tertio . Item apud Didacum Covarruviam cum eruditis explicationibus in Variarum resolutionum libro quarto capite decimo quarto , & demum in Conciliis Labbei tomo quarto col. 1264. & ubique a Gelasio conditum fertur in Concilio LXX. Episcoporum anno Christi cccxciv. Certe sub Gelasii nomine passim saeculo nono jam laudabatur . nam eidem Pontifici disertissime tribuerunt Hincmarus Remensis in tomo secundo operum pag. 474. Nicolaus I. in epistola quadragesima secunda, quae est ad Episcopos Galliae in Concilio VII. Romano apud Labbeum tomo octavo col. 800. Lupus item Ferrariensis Abbas in epistola centesima duodetricesima ad Carolum Caluum , & in fine libelli de Tribus quaestionibus : & post hos Hariulfus monachus sancti Richarii in Chronico Centulensi , quod perfecit anno MLXXXVIII. apud Dacherium in Spicilegii tomo quarto pag. 484. At vero Petrus Franciscus Chiffletius in notis ad Vigiliū Tapsensem pag. 149. ex codice MS. Jurensi illud Decretum emendatum edidit non sub nomine Gelasii , sed Hormisdæ : cujus item Pontificis nomen legi in aliis MSS. testatur Paschasius Quesnellus in notis ad Codicem canonum ecclesiae Romanae , dissertatione duodecima capite quarto num. III. atque ita etiam legitur in alio codice ecclesiae Urgellensis , quem in notis ad mox laudatam epistolam

Lupi

Lupi, & ad Dialogos Antonii Augustini de emendatione Gratiani pag. 444. memorat V. C. Stephanus Baluzius: qui insuper vetustissimum Dacherianum codicem collectionis Dionysii Exigui laudat, ubi Decretum illud Damaso adsignatur, jamdiu videlicet ante Gelasii tempora. Ex his Baluzius colligit, Damasum de hujusmodi libris primo statuisse, deinde Gelasium Damasi Decretum renovasse & auxisse: quod credidit etiam magnus Annalium conditor anno LIX. num. IV. Baluzius idem praestitum fuisse putat ab Hormisda, qui non multo post Gelasium floruit. Sed quum tale quidpiam de nullo ex his Pontificibus vetus ecclesiae historia nos doceat, Johannes Pearsonius in Vindiciis epistolarum sancti Ignatii parte prima capite quarto incertum esse ait a quonam Decretum editum fuerit, & ad tempora Gelasio posteriora illud trahens, quod Dionysius Exiguus sanctionum ecclesiasticarum collector ejus non meminerit, conditum fuisse opinatur post Concilium V. anno vulgari DLIII. celebratum. Gullielmus Cave in Historia literaria tomo primo pag. 265. paullo confidentius sentit, dum illud spuris mercibus Isidori Mercatoris adnumerat: in quam sententiam ire videtur etiam Johannes Ernestus Gradius in notis ad Spicilegium Patrum & Haereticorum primi saeculi pag. 319. urit enim Heterodoxos, qui traditionem reiiciunt, & librorum canonicorum numerum pro
arbi-

arbitratu & sectae suae commodo minuunt, ibi in Canone recenferi libros Job, Tobiae, Judith, Maccabaeorum, epistolam Pauli ad Ebraeos, & Jacobi, Petri duas, Judae unam, Johannis tres, & Apocalypsim: quasi nimirum etiani Gelasius eosdem sacratissimos libros nominatim non retulisset in Canonem (quos quidem ab eo non relatos ultro fate-mur, ut infra apparebit) longe ante eundem Pon-tificem Ecclesia Catholica eorum divinam aucto-ritatem non agnovisset. Hinc jure Mabillonius in Catalogo praecipuarum difficultatum occurren-tium in lectione Conciliorum, Patrum & Histo-riac ecclesiasticae, per saeculorum ordinem dispo-sito, quem subjecit libro suo de Studiis monasticis, ponit in Saeculo v. quaestionem de Decreto Gela-sii. Hanc quidem proposuit etiam Natalis Ale-xander in Saeculo quinto capite v. articulo xviii. qui tamen illam neutiquam solvit, ait enim: *Ge-lasii sit vel Hormisdæ, vel utriusque, parum interest.* Sed nos, quandoquidem huc devenimus, cum doctissimo Mabillonio contra sentimus, pu-tantes non parum interesse ubi ostendamus illud Decretum ad alium Pontificem, quam ad Gela-sium pertinere non posse. maximi enim semper interest veritatem ipsam penitus nosse, & prisca ecclesiae monumenta suis legitimis & veris aucto-ribus restituere.

Sanc

II. Sane Criticorum praestantissimus Henricus Norisius in Cenotaphiis Pisanis dissertatione quarta capite secundo §. 1. pag. 445. ex epistola septuagesima Hormisdac ad Possessorem Episcopum non obscure colligi posse coniicit vulgatum fuisse Decretum illud de libris probandis improbandisque ante annum DXX. in ea enim epistola apud Labbeum tomo quarto Conciliorum col. 1532. de libris Fausti Rejenis loquens Pontifex scribit: *neque illum recipi, neque quenquam, quos in auctoritate Patrum non recipit examen Catholicae fidei, aut ecclesiasticae disciplinae ambiguitatem possigignere, aut religiosis praejudicium comparare;* ad quae notat Baronius sub anno DXX. num. XXI. Decretum de libris apocryphis significari, in quo proscribuntur opuscula Fausti Rejenis. Verum paullo post Hormisdas etiam clarius insinuat, non a se, sed ab alio antiquiore ex praecessoribus suis illud manasse: *non, inquit, improvide veneranda Patrum sapientia fidei potestati quae essent Catholica dogmata definiit: certa librorum etiam veterum in auctoritatem recipienda, sancto Spiritu instruente, praefigens, ne opinioni suae lector indulgens, non quod aedificationi ecclesiasticae conveniret, sed quod voluptas sua concepisset, assereret.* Decretum itaque de libris recipiendis & non recipiendis ab aliquo ex praecessoribus Hormisdac profluxerat. Et quidem illud sexto jam
faecu-

saeculo vulgatissimum fuisse colligitur ex Isidori capite quinto de Viris illustribus, ubi haec habet de Proba Falconia: *ejus Cento legitur inter apocryphas scripturas insertum*. Hinc quippe significatur, ex illo Decreto, tanquam inter Catholicos jam pridem notissimo, authentico, & passim pro veteri habito, testimonium ab Isidoro laudari: non ergo Lupus Ferrariensis primus omnium Decreti Gelasiani meminisseprehenditur, ut putavit Pearsonius pag. 44. Atque vel hinc, nisi alia suppetent, exploderetur confidentia Gulielmi Cavei, qui nugis armatus Gelasio Decretum abjudicat, affirmans nullum ejus meminisse ante annum DCCCXL. non Isidorum, neque alios saeculo nono antiquiores, ideoque *fictum, aut suppositivum esse hoc Decretum, ac ejusdem cum epistolis primorum Pontificum Decretalibus farinae, ex eademque Isidori Mercatoris officina prodisse*. Sed in Bibliotheca Vaticana ad calcem Missalis Gallicani, quadratis literis exarati, quod vir ad ecclesiasticos ritus explicandos maxime natus aptusque Josephus Maria Thomasius edidit inter Codices Sacramentorum *nongentis annis* (ideoque etiam Lupo Ferrariensi *antiquiores*) Gelasianum Decretum prostat cum hac epigraphe: *incipit Decretalem^{sc} Gelasii Papae Urbis Romae*. Hoc vulgabimus in fine operis, quia propter tantam antiquitatem, & sinceritatem suam, qua differt ab editis, est maxime commendandum.

In Chronico etiam Fontanellensi tomo tertio Spicilegii Dacheriani pag. 240. inter codices coenobio Flaviniacensi sub Ludovico Pio ab Anfegiso Abbate donatos continentur *Decreta Gelasii Papae de libris recipiendis & non recipiendis*. Quare Johannes Mabillonius in erudita Disquisitione de Cursu Gallicano pag. 386. nullus dubitat quin isthaec epistola Decretalis ad Gelasium legitimum auctorem pertineat.

III. Probae autem honori & famae nequicquam detrahit ejus Centonis inter apocrypha rejectio. quae enim in Decreto *apocrypha* appellantur, ea omnia tanquam a Catholicis passim vitanda minime damnantur: quod tamen putarunt Pearsonius & Caveus. Enimvero communi sensu veterum Patrum quod inter apocrypha recensetur, canonicis libris & publice in Ecclesia legendis tantum opponitur: unde sanctus Augustinus in fine capitis vicesimi tertii libri decimi quinti de Civitate Dei de scriptis quibusdam affirmat, *quod nomine apocryphorum ab auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt*. Hinc gravissimus Cardinalis Historicus anno xxxi. num. xli. notat, vulgatam epistolam divini Servatoris nostri ad Abgarum cum sua responsione a Gelasio recenseri inter *apocrypha*, *quasi non hagiographa*, non tamen, *ut eas ab Ecclesia omnino proscribat*, *sicut nec complures alios libros, quos proxime*

.Ee

recen-

recensuit : proxime autem recensuerat Centonem Virgilianum . Duplex erat scriptura , ut observat Johannes Baptista Cotelerius in notis ad epistolam Barnabae inter opera Patrum aevi Apostolici : *canonica* , cujus dictator Spiritus sanctus , & *apocrypha* , cujus auctor homo solus . Ita idem Augustinus in libro altero capite octavo de Doctrina Christiana , Hieronymus in epistola centesima undetricesima , & in caput secundum epistolae ad Titum , atque etiam Isidorus in Originibus libro sexto capite secundo . Quare *apocryphus* a Gelasio non accipitur pro *pseudepigrapho* : quo sensu aliquando accepit Hieronymus in epistola septima ad Laetam , ubi ait : *apocrypha sciat non esse eorum , quorum titulis praenotantur* : neque pro eo , quod omnino abscondi debet atque ignorari ; sed pro non hagiographo , ut inquit Baronius . Hinc Lupus in fine epistolae cxxviii. disertissime ait , *apocryphum* idem esse ac sine auctoritate , & inter apocrypha referre idem ac *exauctorare* ; nam inquit : *docet Gelasius cum LXX. Episcopis , viris eruditissimis , qui scriptores essent vel non essent recipiendi* , ubi *Fausti scripta his verbis EXAUCTORAVIT . Opuscula Fausti Regensis Galli apocrypha* . Duplicis enim generis fuisse apocrypha animadvertit Chiffletius ad Vigilium Tapsensem pagina 147. Orthodoxorum , & Haereticorum : prima canonicis opponerentur , ideoque publice in Ecclesia legi non pote-

poterant; secunda tanquam fidei & bonis moribus repugnantia omnino damnata habebantur. Utraque apocrypha designari in Decreto Gelasii observavit Petrus de Marca de Concordia libro tertio capite secundo sectione septima. Quippe ibidem praeter libros haereticos inter apocrypha recensentur Clementis Alexandrini, Tertulliani, Arnobii, Lactantii, Eusebii, Probae & aliorum opera, quia Gelasius qui libri legendi quive non legendi essent definiens, *id de lectione publica in Ecclesiis facienda intelligere videtur*, ut ait Mabillonius de Cursu Gallicano pag. 385. quam viri doctissimi interpretationem exosculor. ea enim refelluntur quae tanquam a Gelasio abhorrentia opponit Pearsonius pag. 55. ubi *in Decreto omnia, quae apocrypha appellantur, tanquam a Catholicis vitanda, & ab Ecclesia eliminanda* utique damnari pronunciat. Exstat vetustissimus canon in Ferrandi Breviario num. CCXXXVIII. & apud Crisconium num. CCC. *ut praeter scripturas Canonicas nihil in Ecclesia legatur*. Quum vero ejusmodi Decreta & opuscula ad usum Ecclesiarum conscriberentur, ideo *novas semper accessiones pati oportuit, pro ut ipsa consuetudinis temporisque ratio postulare videbatur*, ut verbis utar Thomasiai nostri, viri in hisce rebus peritissimi, ex ipsius praefatione ad Codices Sacramentorum decerptis, ubi Gregorianum Sacramentarium juxta ac Gelasianum codicem ali-

quot additionibus auctum ostendit, neque propterea respuendum tanquam fucatum. Ex superioribus dictis exploditur Beatus Rhenanus, qui in epistola praefixa Auctoribus Historiae ecclesiasticae a se collectis, & Basileae editis apud Frobenium anno MDXXXIX. temere putavit Gelasium interdiceret nobis voluisse lectionem Eusebii, *vel ab aliquo asino adjectum* in ejus Decreto, *Historiam Eusebii apocrypham* esse: vel Gelasium sibi ipsi contrarium, ut qui in Decreto improbet librum alibi a se probatum: quae omnia perperam pronuntiavit, non intellecta significatione *apocryphorum*. Hanc quidem ad mentem Gelasii assequutus neque est praestantissimus nostrae religionis interpres Melchior Canus, qui in libro undecimo de Locis Theologicis capite sexto impudentiam Rhenani redarguens opinatur, *apocryphum* a Gelasio accipi pro reprobato, atque Eusebii Historiam, ideo inter apocrypha rejici, quia in illa Christi Domini & Abgari epistolas amoebaeas retulerat: quae item a Gelasio cum apocryphis numerantur; & quia multa testimonio Clementis Alexandrini firmaverat: cujus quoque opuscula inter apocrypha recensita sunt a Gelasio. Cani sententiam excepit Isaacus Casaubonus Exercitatione decima tertiana num xxxi. ad Baronianos Annales, qui propterea vapulat a Richardo Montacutio in Originibus ecclesiasticis parte posteriori tomi primi pag. 62. num.

num. 96. ubi Gelasii *apocrypha* non tanquam haereticorum carcinomata, sed ut talia, quae nequaquam inter hagiographas & canonicas scripturas admitti debeant, a Baronio accepta fuisse declarat. Apocryphorum originationem Isaacus Vossius in capite septimo de Oraculis Sibyllinis trahit ab Ebraeis, apud quos antequam in Graecum sermonem libri sacri converterentur, omnes erant *apocryphi*, nempe arcani, inaccessi, utpote ad quos solis Levitis pateret aditus. Hos deinde libros post adventum Messiae Judaei execrati fuerunt, pudore affecti, quod annunciaissent quem ipsi non cognoverant; unde tunc novas condere versiones, ut quem jampridem ex animis, eundem quoque e facris literis exterminarent: tuncque factum est, ut arctius quam antea libri sacri constringerentur; omnesque, qui Ebraice non exstarent, a reliquis separati, veluti interdicti & a nemine legendi, pro *apocryphis* habiti fuerint, a vero significato detorta vocis natura. Quum enim antea libri sacri, aut omnes, ad quos non pateret cuicumque aditus; *apocryphi* dicerentur; illi in sequiorem sensum acceperunt hoc vocabulum, tanquam si ideo non essent adeundi quod dubiae essent fidei. Ex his satis patet quam alieno sensu apud veteres Christianos ac nunc vulgo vox Apocryphorum accipiat, quum adulterini vel exigui momenti libri isthoc signantur titulo. Ut ergo in pauca rem con-

tra-

traham, Decretum, de quo disputamus, utique spectat ad Gelasium I. cui praeter monumenta superius adducta illud tribuunt *antiqui codices* apud Chiffletium in notis ad Vigilium Tapfensem pagina 157. Item codex MS. Gratiano & Ivone antiquior, & alius in Cantabrigiensi Bibliotheca adservatus, quem olim Lanfrancus Archiepiscopus Cantuariensis ex Beccensi coenobio in Angliam advexit, quorum utrunque memorat Pearsonius. Hinc tanquam sanctio antiquissima sub nomine Damasi continebatur in codice collectionis Crisconianae apud Baronium sub anno LXIX. num. IV. aequae ac in Dacheriano codice collectionis Dionysii Exigui, & in veteri codice MS. Urgellensi sinceræ collectionis Isidorianae ubi Decretum tribuitur Hormisdæ apud Baluzium in notis ad Lupi epistolam centesimam duodetricesimam. Ex his apparet, Gelasianum Decretum in Collectionibus antiquis extare, quanvis errore librariorum nomen alienum praeferat: qui tamen facile diluitur quum pleraque opera in Decreto memorata post Damasum & ante Hormisdam prodierint.

IV. Eximius Annalium ecclesiasticorum illustrator Antonius Pagijs sub anno ccccxciv. num. v. putat Hormisdam, ut petitioni Possessoris episcopi Africani CPoli exfulantis faceret satis, tam ad eum, quam ad Legatos suos Decretum Gelasii misisse, praecipiendo, ut illud ab omnibus religiose observare-

varetur; tuncque Decretum illud in varia exemplaria per Fausti Rejenfis adversarios exscriptum latius per Europam, Africam, & Orientem volitasse. Quia vero ab Hormisda fuerat missum, ejusque nomine vulgatum, eidem postea tanquam auctori tributum fuisse opinatur. De anno, quo Decretum conditum fuit inter se Critici dissident. Siquidem Baronius anno ccccxciv. num. xix. datum existimavit in Concilio Romano LXX. Episcoporum, *Asterio atque Praesidio Consulibus*: quod etiam exhibent Conciliorum editores Philippus Labbeus & Gabriel Cossartius tomo iv. col. 1260. ubi laudant *vetustissimum* codicem suum MS. & alium Christophori Justelli col. 1261. Praeterea, idem Labbeus in Dissertatione de Scriptoribus ecclesiasticis tomo primo pag. 341. *ex veteri MS. codice* suae Bibliothecae se Decretum illud descripsisse testatur. Id ipsum praefere. *aliquos MSS. codices* Pearsonius affirmat. Chiffletius autem quum dubitasset aliquando, num vere hoc Decretum Gelasio adscriberetur, ingenue postea testatus est in notis mox indicatis animum suum titubantem firmatum fuisse ab antiquis codicibus, *in quibus hoc Decretum editum notatur a Gelasio in Synodo Romana LXX. Episcoporum Asterio & Praesidio Coss. qui est annus Christi 494. Gelasii Papae tertius, ante Hormisdæ initia vicesimus*. Lupus etiam in epistola saepenumero memorata, & in
fine

fine libri de Tribus quaestionibus scribit Gelasium
 condidisse Decretum illud *cum LXX. Episcopis*
viris eruditissimis, statuens qui scriptores essent,
vel non essent recipiendi. Quare alucinatur Pear-
 sonius Synodi illius nullam haberi mentionem,
 jactans, & Pagius anno eodem ccccxciv. num. vi.
 scribens, notam illam temporariam desiderari in
 codicibus MSS. ideoque Baronium & Concilio-
 rum collectores refellendos, propterea quod ipse
 in duobus codicibus eam non invenerit. Idem
 Decretum in codice Palatino Bibliothecae Vati-
 canae longe antiquissimo non praefert sacrarum
 Scripturarum canonem, ut in vulgatis; sed abso-
 lute sic incipit: *Post propheticas & evangelicas*
atque Apostolicas scripturas, quibus Ecclesia ca-
tholica per gratiam Dei fundata est. Eodem pacto
 incipit etiam in codice MS. Justelli. Et sane su-
 pervacaneum fuisset in Concilio LXX. Episco-
 porum a Gelasio divinorum librorum ordinem
 condi, qui olim in Ecclesia catholica firmatus
 jam fuerat. Etenim Innocentius I. in epistola II. ad
 Exsuperium Tolosanum integrum exhibet eundem
 canonem apud Labbeum tomo secundo col. 1256.
 Item Concilium Carthaginense III. anno cccxcvii.
 celebratum in canone XLVII. tomo eodem col. 1177.
 & Codex canonum ecclesiae Africanae capite xxiv.
 ibidem col. 1061. necnon & sanctus Augustinus
 in libro secundo de Doctrina Christiana capite
 octavo

octavo num. 13. ubi quidem inter libros canonicos recensentur libri Job, Tobiae, Judith, Maccabaeorum, epistola ad Ebraeos & Jacobi, Petri duae, Judae una, Johannis tres, & Apocalypsis. Quare nullum dubium quin idem Canon scripturarum post Gelasium Decreto ipsius praefixus fuerit, & forte ab Hormifda, cujus nomine alicubi circumfertur. Pearsonius Gelasio praecipue abjudicavit Decretum, quia in eo legitur: *liber, qui appellatur canones Apostolorum, apocryphus*; & quia post quatuor Concilia generalia enumerata, haec adduntur: *sed & si qua sunt Concilia a SS. Patribus haecenus instituta post illorum quatuor auctoritatem & custodienda & recipienda decrevimus*: quibus verbis Concilium V. sive CPolitanum II. Pearsonius designari contendit, ut post illud tempus Decretum editum evincat. Verum & ista evanescent, quum verba illa desint in codice Palatino. Canones item Apostolorum deerant in codicibus Pearsonii, Hincmari & Justelli.

V. In editione Poetarum Christianorum, quam Aldus Manutius senior Venetiis adornavit anno MDII. post Carmen Paschale Sedulii, quod prostat in parte secunda, dicitur illud publicatum fuisse a *Turcio Ruffo Asterio Quinto V.C. Exsconsule ordinario atque Patricio, qui id inter scripta Sedulii invenit*. Haec adnotatio, quae non in fine, sed in principio Carminis Sedulii occurrit in

codicibus MSS. mox a nobis laudandis, cum hoc epigrammate ad Macedonium adnectitur, quod deest in editione Aldina :

*Sume, sacer meritis, veracis dicta poetae,
 Quae sine figmenti condita sunt vitio,
 Quocaret alma fides, quo sancti gratia Christi,
 Per quam justus ait talia Sedulius :
 Asteriique tui semper meminisse iubeto,
 Cujus ope & cura edita sunt populis,
 Quem quanvis summi celebrent per saecula
 fastus,*

Plus tamen ad meritum est, si viget ore tuo.

Macedonius ille non Abbas, ut in vulgatis, sed Presbyter vocatur in scheda Barthii, qui sexto versu suspicatur vocem remotiorem *didita* reponendam, etsi non insolentes tali loco Christiani peccent. *Fastus* etiam editum in scheda Barthii: quod nec *illatinum* nec *ineruditum* esse ait, quum Lucanus in libro x. v. 187. dixerit :

Nec meus Eudoxi vincetur FASTIBUS annas.

Columella etiam in libro nono capite decimo quarto *Eudoxi & Metonis antiquorum FASTUS astrologorum* sequi se dixit. Idem Carmen Sedulii in Decreto Gelasiano hoc elogio decoratur: *venerabilis viri Sedulii Paschale opus, quod heroicis descripsit versibus insigni laude praeferimus*. Hinc Pearsonius in Vindiciis Ignatianis parte prima capite quarto pag. 46. putavit se fortissimum argumen-

mentum eruere ad Decretum Gelasio abjudicandum quum Pontifex anno ccccxciv. Asterio & Praesidio Cofs. commendare nequiverit opus Sedulii, quod idem Asterius nondum vulgaverat: quodque *Exconsul* vulgare non potuit ante annum ccccxcv. quo primum dici potuit *Exconsul*. Eandem difficultatem viderat Usserius in Britannicarum ecclesiarum Antiquitatibus pag. 777. quum enim post biennium five anno ccccxcvi. e vita excefferit Gelasius, intra illud temporis spacium putavit opus Sedulii prodiisse Asterio accurante, & Concilium Romanum LXX. Episcoporum sub eodem Gelasio celebratum, quod nuperrime divulgato operi praeclarum dederit testimonium. Sed Sirmondus in notis ad epistolam vicesimam tertiam libri primi Ennodii ex codice MS. Remensi, & Usserius loco laudato ex Thorneyensi, hanc adnotationem praefixam initio Seduliani Carminis adduxerunt: *hoc opus Sedulius inter chartas dispersum reliquit: quod relictum adornatumque ad omnem elegantiam divulgatum est a Turcio Rufio Asterio V. C. Consule ordinario atque Patricio.* Hinc Sedulii Carmen prodiisse videretur eodem anno, quo Gelasius Concilium celebravit, nisi ex veteri MS. Johannes Cuspinianus in Fastis, Panvinius item libro tertio Fastorum, atque codex Vaticanus 1165. non *Consule*, sed *Exconsule* retinerent, quibus addendus alter *vetustissimus codex*

Sangallensis, quem laudat Melchior Goldastus, nomine suo literis compediariis designato, in praefatione ad Manuale biblicum sive Enchiridium sacrae Scripturae, editum Francofurti apud Egenolphum Emmelium anno MDCX. in 8.º *Ex consule* pariter legi in *codice MS. sancti Albini* testatur Philippus Labbeus in tomo altero de Scriptoribus ecclesiasticis pag. 325. & in alio *optimae notae*, quem laudat in Bibliotheca MSS. librorum parte prima pag. 23. Idem quoque Barthius Adversariorum libro secundo capite altero se in *scheda vetustissima* reperisse testatur, necnon & in alia item *vetustissima*, quam memorat libro duodecimo capite undevicesimo. Quare nullus dubito quin Asterius ediderit carmen Sedulii post deposita Consulatus insignia secus ac Sirmondus existimavit, Asterium eundem confundens cum Fl. Asturio, qui cum Protogene processit Consul anno CCCXLIX. & diversum faciens a Turcio Rufio Aproniano Asterio, qui anno CCCXCIV. cum Praesidio collega in Fastos relatus est. Hos duos inter se diversos homines Asturium & *Asterium* commiscuit novissime etiam Dupinus in Bibliotheca parte secunda tomi tertii pag. 212. editionis anni 1691. in 4.º ubi quidem non *Turcium Rufum*, sed *Tyrsum Rufum Asterium* appellat. In eundem errorem magna Sirmondi auctoritas traxit celeberrimos viros Aubertum Miracum in scholio ad caput septimum Isidoriani Catalogi, Labbeum

beum in tomo secundo de Scriptoribus pag. 333. & Alexandrum Wilthemium in capite primo Appendicis ad Dyptichon Leodiense: qui & alios errores incautus admisit, quos excussit vir omni laude praestantior Henricus Norisius in Cenotaphiis Pisanis pag. 439. Hinc refellitur etiam Goldastus, qui in laudata praefatione ad Manuale biblicum ait, Turcium Rufum Asterium, qui edidit Carmen Sedulii, fuisse in Consulatu collegam Protogenis anno ccccxlvi, & falsos fuisse Cuspinianum & Fabricium, qui ad Asterium Praesidii collegam id retulerunt. In epigraphe carminis Asterii, quæ Sedulio subjicitur in editione Aldina, praefigitur vero in codicibus Sirmondi, Ufferii, Vaticano, & Cuspiniano, Carmen illud Paschale dicitur vulgatum a *Turcio Rufio Asterio Quinto V. C. Exconsule ordinario atque Patricio*, sive ut Barthii schedae praeferebant, a *Turcio Rufio Quinto Exconsule &c.* Unde Barthius in fine capituli undevicesimi libri duodecimi suspicatur illud cognomen *Quinto* ortum fuisse ex notis illis aevi prisca V. C. nam τὸ V. pro siphra numerica, ut loquimur, intellexit imprudens librarius, sed vetustissimus tamen: illudque cognomen *Quinto* perperam additum notavit etiam Norisius ex ejusdem Asterii chirographo in Virgilio codice Mediceo.

V. Ex his ergo manifeste apparet, hanc editionem Carminis Sedulii ab Asterio adornatam fuisse,

fuisse, depositis jam pridem Consulatus insigniis, post annum ccccxciv. quo fuit celebratum Concilium Romanum. Hoc cognito, Pearsonius, Norisius, & Pagius Synodum illam trahendam putarunt post eundem annum: Pagius vero ad annum ccccxv. num. 11. biennio ferius coactam credidit. Sed nihilominus credibile non est, Carmen Sedulii vix editum ita innotuisse, ut in amplissimo Ecclesiae Romanae Concilio, tanquam opus ubique gentium probatissimum, insigni praeconio commendari meruerit. Quare pro certo habeo longe ante Asterii Consulatum illud opus in lucem prodiisse. siquidem V. C. Mabillonius in *Analectis* tomo primo pag. 363. edidit observationem sub nomine *Hieronymi in Catalogo*, ubi haec habentur: *Sedulius versificus primo laicus in Italia philosophiam didicit, postea cum aliis metrorum generibus heroicum Macedonio consulante docuit.* (legendum *consulente*, ut legit Usserius in codice Thorneyensi) *In Achaja libros suos scripsit in tempore Valentiniani & Theodosii*, nimirum anno vulgari ccccxxxiv. ut habet Bostonus Buriensis apud eundem Usserium pag. 772. Haec observatio non est Hieronymi, sed potius Gennadii, ex cujus *integris exemplaribus* se obitum Sedulii collegisse testatur Sirmondus in notis ad superius laudatam epistolam Ennodii. Idem Poeta apud Mabillonium in acrosticho Bellefarii Scholastici, quod prius ediderat Mar-

Margarinus Bigneus in Bibliotheca Patrum tomo octavo col. 537. editionis secundae Parisiensis, & Barthius in Adversariis pag. 2484. vocatur *Sedulius Antistes*: quo nomine eum appellaverat etiam Sigebertus in Catalogi capite sexto, & Alcuinus col. 303. operum, ubi *Episcopum* vocat: cui proinde nihil est cum *Sedulio presbytero Hiberno*. Quare Asterius non vulgavit primum Carmen Sedulii, sed illud tantum ex schedis auctoris recognitum & emendatum edidit, quemadmodum fecerat adhuc Consul de scriptis Virgilii Maronis, quæ ejus chirographo insignita hæcenus adservantur in Bibliotheca Medicea: neque tamen ideo jure quis dixerit opera Virgilii primum vulgata fuisse ab Asterio. ea quippe ætate mos erat, ut illustrium virorum lucubrationes per librarios non ederentur, nisi a viris in dignitate constitutis ante recognita & emendata, ut patuit exemplis inter Vindicias antiquorum diplomatum a nobis allatis pag. 36. quibus nunc addimus ex Prolegomenis Jacobi Gothofredi ad Codicem Theodosianum pag. cxciii. num. 8. *Anianum Virum Spectabilem* eodem pacto recognovisse Breviarium codicis Theodosiani sub Alarico Rege Gothorum. Ita quoque *Securus Melior Felix Asper Comes Consistorii ex mendosissimis exemplaribus emendavit* opera Martiani Capellæ, Consule Paulino V. C. ut observavit Hugo Grotius in præfatione ad notas in eundem auctorem.

Qua-

Quapropter auctoritate veterum codicum edoctus, puto, Synodicum illud Decretum Gelasii prodiisse in Concilio Romano LXX. Episcoporum Asterio & Praesidio VV. CC. Coss. anno ccccxciv. & tunc in idem Decretum relatum fuisse Carmen Sedulii quod postea emendatius edidit idem Asterius: ideoque Concilium Romanum non *secundum*, ut Pagijs opinabatur, sed *primum* sub Gelasio appellandum erit, sicut haecenus a Conciliorum collectoribus & ab aliis appellatum est. Quum saepius memoraverim *Paschale Carmen* Sedulii, scire juverit, eundem auctorem geminatum opus versu & prosa scripsisse. Primum Macedonio inscriptum & in quinque libros divisum, appellavit *Paschale Carmen*: hoc vero ejusdem Macedonii rogatu in solutam orationem conversum, *Paschale opus* inscripsit, ut de utroque ipsemet Sedulius testatur. Hoc posterius ex vetusto codice Petri Pithoei ab se notis illustratum edidit Franciscus Juretus, quod etiam prostat pag. 934. tomi octavi Bibliothecae Patrum editionis Parisiensis omnium optimae anni MDCXLIV. typis Aegidii Morelli. Juretus vero, qui in Decreto Gelasiano putat utrunque uno vocabulo commendari, & utrunque pariter lectum fuisse a Gelasio, bis atque iterum fallitur. etenim sub nomine *Paschalis operis* Paschale carmen ibi laudatur, quia dicitur *heroicis descriptum versibus*; sive, ut habet vetustissimus codex Palatinus: *quod eruditus descripsit versibus*.

CAPUT. IV

SYNOPSIS

- I. *Proba & ejus Virgiliocento a multis laudantur . Non scripsit Homerocentonem . Lilius Gyraldus & Julius Roscius notati . Scripsit de bellis civilibus . II. Virgiliocentoni diversae editiones , & codices manu exarati . III. Errores codicis Padolironensis . Casparis Barthii opinio non probata . Locus sancti Hieronymi explicatus . Tres Probae a sanctis Patribus memoratae . IV. Ausonii de Centonibus sententia ab Henrico Stephano castigata . Probae Virgiliocento ab eodem & a Barthio magni factus & emendatus .*

VM rerum connexa series nova differendi argumenta suppeditat, & materia alia aliam trahit, ingens jam spacium salebroso diverticulo emensus, in viam redeo, Probam Falconiam iterum ad examen revocaturus . Ea ob Centonem

Virgilianum omni aevo plurimi aestimata est, ideoque Isidorus vir sanctissimus & doctissimus ex universo feminarum sexu Scriptoribus ecclesiasticis eam unam adnumeravit *pro eo quod in laudem Christi versata est componens Centonem de Christo, Virgilianis coaptatum versibus*, eiusdem ingenium laudans, etiamsi laborem illum magni

alioquin non fecerit . Hanc quasi alteram Christianorum Latinam Sapphum vocat Sixtus Senensis : eandem commendat Olaus Borrichius in dissertatione altera de Poetis num. LVI. Ejus Centonum opus *pium* appellat M. Antonius Sabellicus , & veluti Deam quandam suspicit Barthius in Adversariis libro decimo quinto capite eodem , ubi aliquot ejus versus emaculat . Miris etiam laudibus extollit Boccatus in libro de claris mulieribus ubi alia quoque ab ea confecta fuisse opinatur , quae scriptorum socordia & temporum injuria perierint , atque ex his Homerocentonem : quod scribit etiam Baptista Fulgosus libro octavo capite tertio Memorabilium . Henricus Stephanus in Centonum & Parodiarum exemplis pag. 95. de Proba , quod ad sacrum cum Musis certamen attinet , dici potuisse affirmat : *audetque viris concurrere Virgo* . Magna laude dignam proclamat , *suoque nomine non indignam feminam fuisse* arbitratur : atque adeo si post tot annorum curriculum ejus in hoc genere laboris & argumenti nullus vir aemulus inventus est , *id certe* , inquit , *gloriam ejus apud nos augere multum debet* . In hoc tamen contra Stephanum stat Isidorus in Originum libro primo capite duodequadragesimo , ubi , postquam de Proba loquutus fuit , ista subjungit : *sic quoque* ☞ *quidam Pomponius ex eo demum poemate inter cetera stili sui ocia Tytiram in Christi honorem composuit* ,

posuit, similiter & Aeneidos. Probae Virgiliocentonem nominatum dixi a sancto Hieronymo verbis recitatis in capite praecedenti ex epistola centesima tertia, ubi & Homerocentonis mentionem facit: qui quidem Eudociae esse non potuit, quae item Homerocentones condidisse fertur. hanc enim post Hieronymum floruisse infra apparebit. Nec scio unde hauserit. Lilius Gyraldus quod tradit in dialogo quinto historiae Poetarum, Probam Eudociae Theodosii junioris conjugii suum Centonem Virgilianum misisse. In id scribendi genus Probam incubuisse, ut Honorio & Arcadio expressam indicaret feriem eorum, quae in novo & veteri Testamento continentur, alteri quidem Latine, alteri Graece, qui Byzantii imperabat, suspicatur Roscius. Hoc mihi tamen haud continuo probatur, propterea quod Cento Latinus dicatus fuerit Honorio, qui in oriente imperavit: atqui huic ex sententia Roscii non Virgiliocento, sed Homerocento dicandus fuerat. Addit etiam verosimile fieri; ut ejusdem scriptionis generi indulserit, quo conjugem suam in senectute ad religionem Christianam conversam & pro more aqua lustrali ablutum nostra mysteria edoceret; unde illi versus ad calcem operis:

*Hunc, socii, morem sacrorum, hunc ipse teneto,
O dulcis conjux, & si pietate merentur,
Hac casti maneant in religione nepotes.*

Proba infuper initio Centonis sui fatetur alia sese plurima literarum monumentis consignasse , tuncque demum de profanis ad sacra argumenta se convertisse .

*Jam dudum temerasse duces pia foedera pacis,
Regnandi miseros tenuit quos dira cupido ,
Diversasque neces Regum , crudelia bella ,
Cognatasque acies , pollutos caede parentum
Insignes clypeos , nulloque ex hoste trophoea :
Sanguine conspersos tulerat quos Roma
triumphos ,*

*Innumeris toties viduatas civibus urbes ,
Confiteor, scripsi. Satis est meminisse malorum.
Nunc , Deus omnipotens , sacrum , precor ,
accipe carmen ,*

*Aeternumque tui septemplicis ora resolve
Spiritus , atque mei refera penetralia cordis ,
Arcana ut possim natis, PROBA, cuncta referre.*

Hic Proba innuere videtur se olim scripsisse de Romanorum bellis civilibus , & carminibus jam recitatis respexisse Lucanum , qui idem argumentum hisce versibus auspiciatus fuerat .

*Bella per Emathios plusquam civilia campos,
Jusque datum sceleri canimus , populumque
potentem*

*In sua victrici conversum viscera dextra ,
Cognatasque acies : & rupto foedere regni
Certatum totis concussi viribus orbis*

In

*In commune nefas : infestisque obrvia signis
 Signa , pares aquilas & pila minantia pilis.
 Quis furor, o cives? quae tanta licentia ferri,
 Gentibus invisis Latium praebere cruorem?
 Quumque superba foret Babylon spolianda
 trophoeis*

*Ausoniis , umbraque erraret Crassus inulta ,
 Bella geri placuit nullos habitura triumphos?*

II. Virgiliocentonem, qui unicus ex Probae operibus superest, primus omnium typis vulgavit Johannes Philippus de Lignamine eques Siculus cum opusculis Philippi cujusdam Dominicani Romae anno MCCCCLXXXI. in 4.º & Philippus item Siculus ex ordine Praedicatorum, a supradicto forte minime diversus, illum inferuit libro inscripto, *Traçtatus solemniss & utilis* in 4.º sine loco & sine anno editionis, ubi Virgiliocento Vaticiniis Sibyllarum adjunctus hunc titulum praefert: *Probae Centonae clarissimae foeminae excerptum e Maronis carminibus ad testimonium veteris, novique Testamenti*: quae editio iterata fuit per Bernardinum Benalium Venetiis in 4.º sine anno. Deinde excusus fuit Brixiae anno MCCCXCVI. in 8.º & aliam postea editionem iteravit Aldus Manutius senior Venetiis anno MDI. in 4.º una cum Sulpicii Severi historia: & inter Poetas Christianos cum titulo *Probae Falconiae Centronis* insertus est in parte secunda ab eodem Aldo seniore anno sequenti MDII.

in

in 4.º Prodiit postea Daventriae typis Richardi Pafraët anno MDV. in 4.º deinde Lugduni cum Poematibus Baptistae Mantuani anno MDXVI. Francofurti anno MDXLI. in 8.º & Parisiis anno MDLXXVIII. in 12.º cum Eudociae Homero-centonibus, & Nonno apud Henricum Stephanum: quem fugillat Poetarum veterum studiosissimus Caspar Barthius in Commentario ad Claudianum pag. 47. secundae editionis: *non enim, inquit, aequè bene ac de aliis, de hoc libello meritus est. Illud vero facinus commisit illaudabile, quod notas Virgilianorum librorum marginibus depulit; unde sedes argute traductorum in Centones versuum & hemistichiorum, memoria eximuntur.* Habetur etiam impressio Parisiensis hac epigraphe signata: *Probae Falconiae vatis clarissimae a sancto Hieronymo comprobatae Centones. Parisiis apud Franciscum Stephanum MDXLIII. in 8.º* Aliam editionem accuravit Henricus Meibomius senior Helmestadii anno MDXCVII. in 4.º & aliam Margarinus Bigneus in tomo quinto Bibliothecae Patrum editionis primae Parisiensis apud Michaëlem Sonnum anno MDLXXV. & in tomo octavo editionis secundae Parisiis sub signo navis anno MDLXXXIX. pag. 599. Comparet etiam in tomo octavo ejusdem Bibliothecae editionis Parisiensis apud Aegidium Morellum anni MDCXLIV. pag. 708. unde Thomas de Simeonibus Centonem eundem transtulit ad calcem suae dissertationis de duabus

Pro-

Probis Bononiae apud heredes Pifarrii impressae anno MDCXCII. in 4.º Idem quoque legitur in tomo quinto pag. 1219. Bibliothecae Patrum postremae editionis Lugdunensis anni MDCLXXVII. apud Anissonios, sed cum vitio, cujus Henricum Stephanum Barthius insimulaverat. Johannes Platearius Probae Virgiliocentones edidit Coloniae apud Johannem Gymnicum anno MDXCII. in 8.º Sed omnium utique diligentiam & studium vicit Julius Roscius, qui locis Virgilianis in utroque margine signatis celeberrimae civis suae opus ab innumeris mendis restituit, ad plures codices MSS. quorum unus erat Hortanus, accurate emendavit & vulgandum tradidit Damiano Granae Veronensi, qui Romae id praestitit anno MDLXXXVIII. in 16.º ex typographia Sanctii ad calcem opusculi Antonii Massae de Origine & rebus Faliscorum, quum ceteroquin idem Roscius Probae Centonem non sine commentariis edere decrevisset, ut Grana testatur in epistola ad Vincentium Laurum Cardinalem, Centoni praefixa. In tomo quarto Spicilegii Dacheriani pag. 485. dicuntur existisse *Versus Probae* in bibliotheca monasterii sancti Richarii anno Christi DCCCLXXXI. & in Catalogo bibliothecae Vedastinae Atrebatensis, quem ab hinc trecentos & amplius annos exaratum protulit Antonius Sanderus in sua Bibliotheca librorum MSS. Belgii parte prima pag. 61. signatur *liber Probae per versus*. In Bibliotheca Vati-

cana idem Cento legitur in tribus codicibus MSS. membraneis, nempe num. 1586. pag. 84. absque principio, num. 1666. cum hac inscriptione: *incipit praefatio Probae, Gentilium carmina ad obsequium fidei retorquentis*. Ad calcem vero leguntur haec verba: *explicit Virgiliocentona Probae, cujus Homerocentonom non habet Latinitas, sicut Virgiliocentonom ejus non habet Graecia. Studuit enim utranque gentem ad fidem Catholicam invitare priorum documentis auctorum*. In codice vero 1667. nomen *Faltoniae Vecciae Probae* hucusque inauditum comparet, quod ex *Faltonia Anicia Proba* depromptum suspicor audacia amanuensium, qui ab Anicia illa Faltonia Proba poetriam distinguere nescierunt. Ad extremos autem versus haec notula scripta est in margine: *Proba vates hunc dominum nostrum Jesum Christum a Fidelibus cultum, & ut omnes colant & adorent, hortatur, & Alipium (Adelphium scribi debuerat) virum id facere monet*.

III. In bibliotheca etiam Padolironensis monasterii in fine cujusdam antiqui codicis prostant *Probae Falconiae carmina*: in fine autem ibidem sic legitur: *Proba uxor Adelphii, mater Olibrii & Aliepii cum Constantini Imperatoris bellum adversus Magnentium conscripsisset, conscripsit & hunc librum*: quod adnotavit Bernardus Montfauconius vir clarissimus in Diario Ita-

Italico pag. 36. Sed haec postrema utique adjecta sunt ab inepto scriba ex eorum genere, qui jam aevo Boccatii Probam poëtriam, nominis alterius Probae similitudine decepti, domo Romanam *ex conjectura* dictitabant. Nugatur vero ejus glossematis auctor. etenim Anicia Faltonia Proba mater fuit non Alypii, sed Anicii Probi, Anicii Probinus, & Anicii Hermogeniani Olybrii, qui alius est a Q. Clodio Hermogeniano Olybrio: fuitque uxor Sexti Anicii Petronii Probi, non vero *Adelphii*: neque Constantinus bellum suscepit adversus Magnentium, sed Constantius. Quod Probus, Probinus & Olybrius extiterint filii ejusdem Aniciae Faltoniae Probae patet ex duplici inscriptione apud Baronium tomo quarto anno cccxcv. num. vii. & apud Gruterum pag. ccclii. num. 5. & 6. in quarum prima basim statuae *Aniciae Faltoniae Probae Anicius Probinus V. C. Consul ordinarius & Anicius Probus V. C. quaestor candidatus filii devincti maternis meritis dedicaverunt*. In altera vero monumentum *Anicius Hermogenianus Olybrius V. C. Consul ordinarius, & Anicia Juliana C. F. ejus devotissimi filii dedicaverunt*. Iidem lectissimi proceres Anicius Probinus, Anicius Probus, & Anicius Hermogenianus Olybrius Sexto Petronio Probo parenti suo bina monumenta dedicaverunt apud Gruterum pag. ccccl. num. 2. & 3. & apud Baronium anno eodem num. iii. ubi

praeterea & apud Gruterum loco citato num.4. Sextus Petronius Probus in suo & Probae conjugis epitaphio dicitur eidem suae conjugi ad superiores praecivisse .

*Sed periiſſe Probum meritis pro talibus , abſit
Credas, Roma, tuum. Vivit & aſtra tenet.
Virtutis , fidei , pietatis , honoris amicus ,
Parcus opum nulli , largus at ipſe fuit .
Solamen tanti conjux tamen optima luſtus
Hoc Proba ſortita eſt, jungat ut urna pares.
Felix , heu nimium felix, dum vita maneret ,
Digno junſta viro , digna ſimul tumulo !*

His tabulis refellitur Barthii ſententia , qui ſub initio Commentarii ad Claudianum ait , Probam illam Romanam , de qua doctor maximus loquitur in epiſtola ad Demetriadem , fuiſſe Probi matrem , aviam Probini & Olybrii : qua de cauſſa liberorum , non filiorum nomine uſus eſt prudentiſſimus ſenex ; liberorum enim deſignatio tam ad nepotes , quam filios pertinet , auct̄oribus jureconſultis . Verba Hieronymi haec ſunt : Proba illa omnium dignitatum & cunct̄ae nobilitatis in urbe Roma nomen illuſtrius , cujus ſanct̄itas & in univerſos effuſa bonitas etiam apud Barbaros venerabilis fuit : quam trium liberorum Probi , Probini , & Olybrii non fatigarunt ordinarii conſulatus . im-
menſa enim pecuniae vis effundebatur in capeſſendis Conſulatum ordinariis inſigniis : quam
ſpor-

sportulam consularem appellabant, ut animadvertit Alexander Wilthemius, in capite quarto Commentarii ad Diptychon Leodiense. Eosdem tamen sumptus semel, iterum, & tertium Anicia Faltonia Proba liberalissime fecit pro tribus filiis, sine proprio incommodo, & pecuniis in usus pauperum erogandis neutiquam inde imminutis: qui quidem sumptus ipsi incumbabant, mortuo jam conjugē Sexto Petronio Probo, quemadmodum ex epitaphio memorato didicimus. Eadem Faltonia Proba, cujus liberalitatem miris laudibus extollit etiam sanctus Johannes Chrysostomus in epistola CLXVIII. ad illam scripta, extremum diem obiit diu ante annum vulgarem ccccxxxii. nam tomo secundo Conciliorum col. 1629. Coelestinus I. in epistola XII. ad Theodosium juniorem, quae data est *Idibus Martii Flavio Aetio & Valerio VV. CC. Cos.* nempe annò eodem ccccxxxii. dicitur *illustris & sanctae recordationis Proba possessiones in Asia constitutas longa a majoribus vetustate reliquisse*, ut major summa redituum clericis, pauperibus & monasteriis erogaretur: quarum tamen dominio violato, Pontifex rogat Imperatorem, ut securitati bonorum ecclesiae consulat. A sancto Fulgentio in epistola secunda ad Gallam de Statu viduarum capite decimo sexto mire laudatur altera *Proba virgo Romana, virginitatis & humilitatis exemplar, avis atavisque nata consu-*

libus . Quare non una , aut duae , sed tres Probæ fuerunt .

IV. Nondum finio , quin de nostrae poetriae Virgiliocentone quaedam expendo . Aufonius in epistola , quam suo Centoni ad Paullum praefixit , esse ait *solae memoriae negotium* (pro *solius ἀρχαίων*) *sparsa colligere & integrare lacerata : quod videre magis , quam laudare possis* . Ab Aufonio dissentit Henricus Stephanus in Centonum & Parodiarum exemplis pag.60. quippe qui contendit *summo ingenii acumine opus esse , ut eorum , quae memoria collegerit , babeatur is qui requiritur , delectus* . Idem Stephanus pag.8. Aufonium reprehendit quod scripserit , *Virgiliani carminis dignitatem Centonibus esse debonestatam : quod jure & merito Aufonius de suis dicere debuisset , quum ibi nonnullos versus ad obscœnissimum sensum detorqueat . Sed quos Proba Falconia edidit , tantum abest , ut hoc nomine nobis displicere , ut contra placere debeant quod Virgilianos magis augustos & velut sacros ex profanis reddiderit* . Subinde Stephanus variis in locis Centonem Falconianum emaculat , dolens , sibi passim in mendis tanquam in salebris haerendum , itaut plura Centonum exempla excipere non potuerit , nonnulla esse videns , in quibus veteris codicis auxilium desiderabatur ; quum alioquin periculum esset , ne ubique eam , quae apud Virgilium

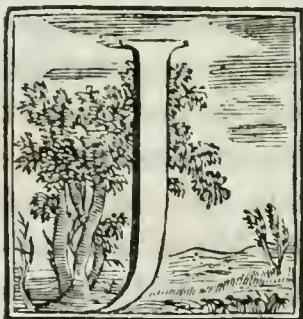
est ,

est, lectionem reponeret; quaedam aliter scriberet, quam ipsamet eorundem Centonum concinnatrix scripserat, sive usa Virgiliano exemplari, diversam a nostris lectionem habente, sive memoria lapsa: aliquot enim loca Stephano melius apud Probam legi videntur, quam apud ipsum Virgilium, licet eidem credibile sit, nonnulla etiam reperiri, in quibus sua Probam memoria fefellerit, id est falsa sit, quod nimium memoriae suae fideret. Caspar Barthius Adversariorum libro & capite decimoquinto Henrici Stephani correctionibus explosis alias substituit, animadvertens, in carminibus Probae corrigendis immane quantum sibi recentiorum editiones permisisse, & quidem, ut ait, ambitiosum aliarum rerum censorem Stephanum. Lectionibus subinde, quas ipse confirmat eruditas explicationes subjungit. His inter se collatis, Julii Roscii editionem reliquis anteferendam jure quisque arbitrabitur.

CAPUT. V

SYNOPSIS

- I. *Centones unde dicti*. II. *Homero-centones a veteribus memorati*. III. *Varia Centonum genera. Potissimi fuerunt in re militari*. IV. *Quid Centonarii & Dendrophori in inscriptionibus antiquis*. V. *Patricii Homero-centones Eudocia Imperatrix perfecit*. VI. *Idem Patricius a Pelagio viro Patricio diversus. Zonaras & Cedrenus in concordiam redacti*.

AM vero consequens est, ut etiam de Homero-centonibus verba faciamus, quoniam eisdem Probae Falconiae ab aliquibus attributos supra observavimus. Illos Graeci Ὀμηροκέντρωνες, & Ὀμηρόκεντρα appellaverunt: κέντρωνα enim Graece, & Latine *centones* a verbo κεντρίζειν, quod *inserere* est, proprie vocabant diversicolores pannos; metaphorice vero poematis genus ad similitudinem Centonis ex diversis carminibus alieni operis hinc atque inde decerptis confarcinatum: unde Aldus senior in praefatione ad Probae Centonem jure miratur Nicolaum Perottum in Commentariis Martialis, quos Cornucopiae appellavit, *Centones* a *centum* deduci existimasse. Erant Homero-

merocentones digesti ex integris vel dimidiis Homeri carminibus hinc inde selectis, ac novo proprioque ordine ita concinnatis atque confutis, ut ad alterius rei longe etiam diversae descriptionem accommodarentur; unde alius sensus, & novum poema exsurgebat, quemadmodum in Virgilio-centonibus ex Maroniana poesi compositis factum ostendimus. Suidas in verbo κέντρων, & Eustathius Iliados ↓ pag. 1425. affirmant ab eodem vocabulo κέντρωνες non solum Centones ex multis frustis confutos, sed scripta etiam ex diversis locis confarcinata & unam sententiam absolventia nomen traxisse: quod quidem nomen Latini usurpaverunt abjecta litera ρ, dum pro κέντρων, *Cento* dixerunt. Ab his diversa non sentit Henricus Stephanus in Centonum & Parodiarum exemplis pag. 3. & in Thesauro linguae Graecae. tomo altero col. 1293. ubi rejicit Erasnum Roterodamum, qui in Chiliadis secundae Centuria quarta Adagio LVIII. ait Graecos addidisse literam, quam abjecerant Latini, quum tamen literam illam Graeci minime addiderint, sed Latini detraxerint, sicut a μετρεῖν *metior*, & ab ἄρθρον *artus* fecerunt, quomodo notat Gerardus Johannes Vossius in Etymologico linguae Latinae verbo *Cento*. Porro vetustissima Homero-centonum specimina indicat vir clarissimus Johannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Graeca Hamburgi novissime excusa, libro secundo capite septimo num. III.

Verum

II. Verum ad Homerocentones ut propius deveniam, illi qui exstant, ubi bona pars historiae Evangelicae continetur Homeri versibus in unum compacta, a plerisque tribuuntur Eudoxiae, seu rectius Eudociae Augustae uxori Theodosii junioris, *quae hac in re Probam Falconiam imitari voluerit; id est ad eum usum Homericos versus convertere, ad quem illa converterat Virgilianos*, ut ait Stephanus in loco superius memorato: licet subinde pag. xi. hanc sententiam non ita amplectatur, quin putet in mentem utriusque feminae eandem rem cadere potuisse. Immo disertim dubitat, an re vera sint Eudociae, quum alioquin sine auctoris nomine interdum editi fuerint. Sane Tertullianus in capite undequadragesimo de Praescriptionibus memorat *Homerocentones, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis, in unum sarciantur corpus*: item Hieronymus in epistola centesima tertia ad Paullinum, & Isidorus in Originibus libro primo capite undequadragesimo scribit: *Centones apud Grammaticos vocari solent qui de carminibus Homeri vel Virgilii ad propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum sarciantur corpus ad facultatem cujusque materiae*. Vossius in Etymologico pro Centenario, ut vulgo legitur, Centonario restituit; & optime quidem, Centonarii enim occurrunt in literatis lapidibus, & in

in praeceptis Imperialibus, ut mox apparebit. Centones porro non solum diversicolores panni dicebantur, sed etiam vestes famulares & rusticorum ex diversis veteribus pannis confutae, ut palam fit ex Catone in capite undexagesimo de re Rustica, & ex Columella libro primo capite octavo: cujus generis veste fervili cooperta Messalina Claudii Caesaris uxor

Intrauit calidum veteri Centone lupanar,
 ut ait Juvenalis in satyra sexta vers. 121. *Centonium* etiam Κεντόνιον vestem fuisse ex variis Centonibus confectam, cujusmodi fuit monachorum *ἐδύς* vel storea, ex Graecis Patribus observat Carolus Cangius in Glossario ad scriptores mediae & infimae Graecitatis. Centonibus quoque tegebantur tabulata turrium & puppes ut igni resisterent: qui quidem Centones ex lana erant coacta, nempe ex variis pilis in spissam materiam redactis. eodemque non modo ferrum, sed neque ignis laedere poterat; unde Plinius in libro octavo capite duodequingagesimo: *Lanae, inquit, per se coactae vestem faciunt; & si addatur acetum, etiam ferro resistunt, immo vero etiam ignibus.* Plinio mirifice concinit vetustissimus scriptor L. Sisenna, ex cujus tribus & viginti historiarum libris olim deperditis fragmenta aliquot hinc inde collegit veteris eloquentiae solertissimus instaurator Antonius Riccobonus in Commentario de historia. Idem

quippe Sisenna in libro quarto apud Nonium Marcellum pag. 91. editionis Parisiensis MDCXIV. haec habet : *puppae aceto madefactis CENTONIBUS integuntur*. Vegetius in libro quarto capite decimo quinto agens de machina quadam militari, *extrinsecus*, inquit, *ne immisso concremetur incendio, crudis & recentibus coriis vel CENTONIBUS operitur*. In Digestis quoque libro tricesimo tertio L. XII. §. XVIII. haec leguntur : *acetum, quod extinguendi incendii causa paratur : item Centones*. & apud Macrobius libro septimo Saturnalium capite sexto : *acetum solum ex omnibus humoribus crescentem flammam violenter extinguit dum per frigus suum, calorem vincit elementi*.

III. Quare in ordine armorum & vestimentorum, quae militibus disponit Leo Imperator in constitutione quinta §. IV. nominantur Κέντρα φαρδέα, nempe *Centones* sive *Centunculi laxi*, qui sunt *impilia seu e lanis coactiles panni crassiores, quibus corpora muniebantur eorum, qui loricas seu thoraces ferreos non habebant, ut a telorum iactibus tuti praestarentur*, inquit eruditissimus Reinesius in Variis lectionibus libro quinto capite sexto pag. 461. Philippus Pigafetta Italicus ejusdem Leonis Tactici interpres illud Κέντρα φαρδέα vertit hoc pacto : *feltri grandi, che vestano agiatamente il soldato*. cujus etiam interpretationis rationem reddit in eruditus suis adnotationibus pag. 66. licet collatus cum

Reinesio, alicubi emendari possit. Eosdem *Centones laxos* Leo commendat in constitutione sexta §.viii. & xiii. in quorum primo jubet *Centonibus* tegi equos, quibus frontalia, lateralia, & pectoralia ferrea sive cornea non sunt. Memorat insuper eosdem Centones in constitutione decima octava §.li. & in decima nona §.xiii. Apollodorus Tacticus inter Veteres mathematicos editionis regiae pag. 45. ait machinam militarem tegendam esse Βύρσας κ' κεντ'ἄκλοις *pellibus* & *centunculis*. & pag. 47. Helepolim, quae dicitur Corvus, jubet tegi Βύρσης κ' κεντ'ἄκλας ἐπικειμένων τοῖς καβιοθύροις *pelle* & *centunculo qui superponuntur cabiothyris*. Bito item Tacticus in libro de constructione bellicarum machinarum ibidem pag. 109. jubet quoque machinam κέντρωσιν ἢτοι ἰματισμοῖς ὡς ὅτι μάλιστα *tegi centonibus seu palliis quamplurimis*. Eosdem *Centunculos* passim occurrere apud scriptores Tacticos notavit Cangius in Glossario ad scriptores mediae & infimae Graecitatis ubi κέντ'ἄκλον & κένδ'ἄκλον promiscue usurpari animadvertit. Hinc Caesar in libro tertio de Bello civili capite quadragesimo quarto: *magnusque incesserat timor sagittarum, atque omnes fere milites aut ex coactis, aut ex CENTONIBUS aut ex coriis tunicas, aut tegumenta fecerant, quibus tela vitarent*. Idem Caesar in libro secundo capite nono de Bello Gallico, ubi loquitur de expugnatione Massiliae,

scribens Legionarios turrim ex latere sub muro fecisse , haec habet : *ubi turris perducta est ad contabulationem , eam in parietes instruxerunt ita , ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur , nequid emineret ubi ignis hostium inhaeresceret . Hanc insuper contignationem , quantum tectum plutei ac vinearum passum est , laterculo adstruxerunt : supraque eum locum duo tigna transversa injecerunt , non longe ab extremis parietibus , quibus suspenderent eam contignationem , quae turri tegumento esset futura ; supraque ea tigna directo transversas trabes injecerunt , easque axibus religaverunt . Has trabes paullo longiores atque eminentiores , quam extremi parietes erant , effecerunt ut esset ubi tegumenta praependere possent ad defendendos ictus ac repellendos , dum inter eam contignationem parietes exstruerentur : eamque contabulationem summam lateribus lutoque constraverunt , ne quid ignis hostium nocere posset , CENTONESQUE insuper injecerunt , ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent aut saxa ex catapultis latericium discuterent . Longiusculum Caesaris testimonium ideo totum recitavi , quia inde veteres lapidum inscriptiones & Codicis Theodosiani consulta facile est explanare , ubi haecenus viri literatissimi tanquam ad aquas haeserunt . ex verbis enim Caesareis apparet cur Centonarii una conjungantur cum Fabris ;*

bris, Tignariis, Dolabrariis, Sculariis, & Dendrophoris apud Gruterum pag. xxxvi. II. XLV. 8. CCLXI. 4. CCCXXII. 4. CCCLVIII. 6. CCCCH. 2. CCCXIX. 8. CCCXXVII. I. atque alibi passim ut suggerit Scaliger in capite nono Indicis Gruteriani; nimirum utpote qui singuli licet inter se diversi, attamen omnes in castrensibus & navalibus aedificiis fartis tectisque servandis occupabantur: unde pag. CCCXL. 6. & CCCCLXXXI. 9. *Centonarii* junguntur *Naviculariis*. Itaque *Centonarii* ii erant, qui arcibus, navibus & militibus *Centones* ipsos offerendos curabant, quorum collegia praefectos habebant. hi enim alicui rei agenda adhibebantur: quumque omnes opifices artificesque, *fabrorum* nomine contineantur, ideo qui illis praerat, *Fabrorum* praefectus dicebatur. Hinc *fabrorum* multiplex collegium; societas & coetus. Imperator Constantinus Magnus in libro decimo quarto Codicis Theodosiani Tit. VIII. qui est de *Centonariis* & *Dendrophoris* in lege I. jubet, ut *in quibuscunque opidis Dendrophori fuerint, Centonariorum atque Fabrorum corporibus adnectantur, quoniam haec corpora frequentia hominum multiplicari expediet*: in quibus verbis explicandis mirum in modum se torquet nec sibi constat Codicis Theodosiani illustrator insignis Jacobus Gothofredus; unde eruditissimus vocum exoticarum interpret Carolus Cangius in Glossario ad scriptores mediae & infimae latinitatis

tatis ita scribit : *quod vero de Centonariis affert Jacobus Gothofredus vix putem a quoquam probatum iri . neque ipse interim quicquam adducit , quod rem acu tangat ; ait enim se nescire quid Centonarii commune haberent cum fabris tignariis & ferrariis , nisi ut essent , qui in castris tabernacula conficerent una cum tignariis & ferrariis fabris , quorum etiam opera in iis exstruendis necessaria erat .*

IV. Sane Dendrophori Graece , *arboriferi* latine trabes remque lignariam ad aedificia construenda curabant . proptereaque licet coetum ex se constituerent , attamen unum corpus sive collegium faciebant cum memoratis Fabris , Tignariis , Dolabrariis , Sculariis & Centonariis . Horum artificum corpora Herculem praecipue coluerunt . nam apud Gruterum pag. XLV. 8. HERCVLI COMITI . CVSTODI . M. CAESIVS . AVGVSTI . Libertus . SOSTRATVS . PRAEFECTVS FABRORVM . COLLEGII . DENDROPHORORVM . CENTONARIORVM . TIGNARIORVM aram dicavit : & apud Fabretum capite nono num. 21. HERCVLI . CELERI . CORPORA . DENDROPHORORVM . SIGNVM . ET EPVLVM . DEDICAVERUNT . Aquilejae vero nostrae APOLLINI . BELENO . AVGVSTO . IN . HONOREM . PHILTATI . PRAEFECTI . ET . PATRONI . COLLEGIORVM . FABRORVM . ET CEN-

CENTonariorum. DIOCLES. LIBertus. DONVM DEDIT apud Gruterum pag. xxxvi. num. 11. Ego vero suspicor omnium horum artificum corpora in unum coacta, non sacra sed politica fuisse, nisi id secus declararetur, quemadmodum fuisse declarantur illi gentilicii Dendrophori, qui in Africa superstitioni adhuc vacabant anno vulgari ccccxv. unde Honorius & Theodosius Augusti eos eliminari praecipunt in libro decimo sexto Codicis Theodosiani tit. x. lege xx. de Paganis & sacrificiis. Hos Dendrophoros *in honorem alicujus Dei; veluti Bacchi aut Silvani arbores stirpitis excisas per urbem humeris tulisse* scribit ibidem Gothofredus, ideoque cum his perperam commiseri Dendrophoros, de quibus in Tit. *de Centonariis & Dendrophoris*. Scaliger filius epist. ccv. libri tertii putat dictos a Silvano Dendrophoro intexto in vexillis illorum corporatorum. & Salmasius ad Spartianum in Caracalla capite nono Dendrophoros nullo modo artis, sed religionis nomen fuisse opinatur: unde Sponius in Miscellanèis sectione II. articulo xi. pag. 57. haec scribit: *hanc ergo controversiam inter eruditos viros de Dendrophoris dirimere non audeo*. Vossius quoque in libro primo capite vicesimo de Theologia gentili in eadem sententia versatur. Cangius vero in Glossario ait: *neque promptius est definire qui proprie dicantur*; & Fabrettus capite nono num. 21.

inter

inter utramque opinionem anceps moratur. At Johannes Baptista Fontejus in Commentario de Prisca Caesiorum gente libro secundo capite septimo putat Dendrophorum corpus sive sodalitatem signa ad exercitus & expeditiones, publicave alia opera procurasse & comparasse, cosque esse; qui apud Godescalchum Stewechium ad Vegetii librum tertium caput vicesimum primum *concaedes* appellantur. Julius vero Jacobonius in Appendice ad Fontejum pag. 272. explicationem adducit Vincentii Carrarii Ravennatis, qui *Dendrophoros* scribit fuisse quidem *concaedes*, non vectores arborum caesarum, sed collegium hominum, qui praecipuam haberent curam ut arbores, ligna aliave hujus generis ad castra struenda & naves per populum ejusdem collegii veherentur: fuisse instar publicanorum decumas colligentium quum *Dendrophori* per Quatuorvirum ad id muneris delectum quinque duntaxat exigent, unde illorum quinquennialitatis collegium honestissimum; non quod cum lustro quinquenniali aliquid commune haberent; sed quod Quatuorviri Dendrophorum exigerent quinque illa, quae postea populo, hoc est operariis & lignorum vectoribus ejusdem collegii dividebantur, ut patet ex lapide CLXXV. 8. Hinc ii *Dendrophori* aderant fere ubique, nam & in quodam lapide habetur mentio de *Dendrophoris militiae* Bergomatis, & in alio Tolentinati de eorum Quatuor-

tuorviro quinquennialitatis . Vegetius ergo primum rei effectum non vocis etymon sequutus *concaedes* Dendrophoros vocavit , quos magis proprie vectores arborum dixisset , qui tamen commiscendi non sunt cum Tignariis . Hos porro sive ipsimet humeris ferrent sive ferendas curarent arbores , ipsas rudes e silvis caesas procurasse existimat Jacobonius pag.273. Quoniam vero iisdem quoque caedendarum arborum negotium erat , hinc forte Vegetio *concaedes* appellare placuit . Hinc patet Dendrophoris ipsis curam duntaxat fuisse caedendi asportandique rudem e silvis materiem . quod firmatur inscriptione LXIV. num. 7. qua Dendrophoro Silvano silvarum atque arborum Deo aram dicant , ipsum Silvanum *Dendrophorum* appellantes . Tignariorum vero officium erat tigna conficere , idest arbores ipsas rudes in trabium tignorumque & tabularum formam in primis redigere , & contabulationes ipsas construere . nam tigni nomine comprehenditur omne genus materiei , ex qua aedificia constant . Dendrophori ergo rem civilem , non vero sacram respexerunt quotiescunque hoc non exprimitur . etenim in lapide Gruteriano pag.LXIV. num.7. expresse quidem nominantur *Dendrophori* , sed tamen M. D. M. hoc est *Magnae Deum Matris* , in cujus antrum , nempe Cybelis , pinum quotannis ferebant . De hoc in Calendario veteri apud Lambecium in Bibliotheca Caesarea tomo quarto pag.279.

XI. Kalendas Aprilis , *arbor intrat* , videlicet pinus in antrum Magnae Matris Deum , cui erat dicata . qua de re Julius Firmicus de errore profanarum religionum capite vicefimo octavo , *in sacris Pbrygiis* , inquit , *quae Matris Deum dicunt* , *per annos singulos arbor pinea caeditur* , & *in media arbore simulacrum juvenis subligatur* , nempe Atthidis . Apud nos Italos horum Dendrophorum ludicra imago adhuc superest , dum Kalendis Majis arbor in signum laetitiae erigitur , quam vulgo dicunt *il Majo* , e *il Maggio* . arbor enim Alpina hoc nomine appellatur ; eamque certatim ascendere conantur pueri , placentas , farcimina , pullos aliaque inde tanquam bravium avulsuri . Hujusmodi ludum a latinis *Majuma* dictum scribunt viri illi Academici , qui Vocabularium Italicum compilaverunt . Id sane minus recte , ut patebit legenti Andreae Rivini dissertationem de Majumis . Eandem arborem amantes ante fores amicarum in pagis statuunt , fertis , vittis pendentibus aliisque rebus ornatam : quod notavit etiam Octavius Ferrarius in Originibus linguae Italicae verbo *Mazo* . Hinc proverbium Italicum *appiccare il Majo ad ogni uscio* , nempe omnium mulierum amore inflammari . At jam tandem ad Centones poeticos redeundum est , quorum jam pene obliti fueramus .

V. Aufonius in praefatione ad Centonem suum nuptialem , ubi ejusmodi poematis sarcinandi
prae-

praecepta describit, utique falsus est, dum credidit ex folis Virgilianis versibus Centones fieri consuevisse; si tamen de latinis tantum loquutus non fuit. Homero-centones supra laudati in Bibliotheca Patrum Morelliana tomo decimo quarto pag. 95. inscribuntur *Eudociae Augustae sive Pelagii Patricii*. Et sane Athenais filia Leontii Sophistae Atheniensis, quae post sacrum baptismum Theodosio juniori nupta, Eudociae nomen accepit, doctrinarum gloria insignitur apud Graecos scriptores; quare illam Aegidius Menagius locum habere voluit in sua Historia mulierum philosopharum. Eiusdem pater non *Leontius*, sed *Heraclitus* appellatur in Chronico Paschali pag. 311. splendidissimae editionis Caroli Cangii. At forte binominis fuerit, nam Socrates, Nicephorus Callistus, & Zonaras in locis infra laudandis uno ore *Leontium* appellant: quibus concinunt Theophanes in Chronographia pag. 72. Constantinus Manasses in Breviario historico pag. 53. Georgius Cedrenus in Compendio historiarum tomo primo pag. 343. & popularis noster Paullus Diaconus in Historia Miscella libro decimo quarto pag. 408. editionis Henrici Canisii. Item Simeon Logotheta in Chronico MS. aliique apud Cangium in notis ad Chronicon Paschale pag. 573. Sed & ipsa *Λεοντιδος* hoc est *Leontii filia* dicitur in disticho adscripto in fine Metaphraseos Octateuchi apud Photium mox in-

dicandum. Eadem a poetica facultate laudatur apud Socratem in Historia ecclesiastica libro septimo capite vicesimo primo, apud Evagrium libro primo capite vicesimo, & Nicephorum Callistum libro decimo quarto capite vicesimo tertio. Immo Photius criticorum princeps in Bibliotheca codice CLXXXIII. ait, a se lectam ejus *Metaphrasin Octateuchi heroico carmine conditam libris octo*. & codice CLXXXIV. *eodem carminis genere atque idiomate recenset Metaphrasin propheticorum librorum beati Zachariae, & inclyti Danielis; itemque libros tres in laudem beati Cypriani Martyris simili versuum forma conscriptos: de quorum singulis pro more suo censor incomparabilis gravissime judicat, nulla interim injecta mentione Homero-centonis, qui jamdudum, illis deperditis, superest: ex quo Ludovicus Dupinus in sua nova Bibliotheca ecclesiastica parte secunda tomi tertii pag. 211. editionis in 4.º anni 1691. facile sibi persuadet, Homero-centones, qui hodie circumferuntur, non ad Eudociam Augustam, sed ad Pelagium quendam spectare. neque alia de causa eidem Eudociae adsignatos fuisse, nisi quia Homero-centones laudaverat epigrammate, quod illis praemittebatur in codice Bibliothecae Palatinae, quem mox memorabimus. Sed Johannes Tzetzes in Variis chiliade decima capite cccvi. non solum Eudociae Reginae, Leontii filiae tribuit Metaphrasin Zacharia-*

chariae & *Danielis*, sed etiam Ὀμηρόκεντρα *Homerocentones*. Johannes Zonaras in *Annalium* libro decimo tertio, capite vicesimo tertio *Eudociae* eruditionem commendat quod ipsa absoluerit & digesserit *Homerocentones*, quos *Patricius* quidam imperfectos & indigestos reliquerat, ut iisdem praefixa inscriptio versibus heroicis declarabat. Georgius Cedrenus in *Compendio* *historiarum* tomo primo pag. 354. scribit quendam *Pelagium* virum *Patricium*, qui *historiam* metro digessit ab *Augusto Caesare* orsam, *Homerocentones* etiam composuisse, aliaque plurima laude digna, eundemque a *Zenone Imperatore* anno xvii. sublatum, nempe anno vulgari cccxc. Sed *Eudocia* diem obiit anno cccclx. die vicesima *Octobris*, ut ex *Cyrillo monacho* in *Vita sancti Euthymii abbatis* colligit *Pagius* in *Critica Baroniana* ibidem num. vii. eidemque praestantissimae *Augustae Patricius* *Homerocentorum* concinnator praemortuus jam fuerat, ut testatur *Zonaras*. Quare a *Pelagio* viro dignitate *Patricio*, qui ipsemet marte suo *Homerocentones* composuit, alius est vir nomine *Patricius*, a quo coeptum opus ait *Zonaras*, quod deinde *Eudocia* perfecit. *Aubertus Miraeus* in *Auctario Bibliothecae ecclesiasticae* capite cccvii. novum modum excogitavit omnes has difficultates eludendi, ubi laudatos *Centones* tribuit *Eudociae Augustae* non *Theodosii junioris* conjugii, sed

Con-

Constantini XII. cognomento Ducae, qui ad plures migravit anno MLXVII. Sed isthaec Eudocia, non Leontii Sophistae, sed Constantini Dalasseni exstitit filia, ut observat Cangius in Familiis Byzantinis num. xxvi. pag. 161. Alteri Eudoxiae Zoes Augustae forori, quae filiae fuerunt Constantini Imperatoris, Basilii Bulgaroctoni fratris, perperam tribuuntur in codice Colbertino apud Cangium in notis ad Zonaram pag. 47. Haec autem vixit exeunte saeculo decimo ex eodem Cangio in Familiis Byzantinis pag. 144. Eudocia nostra carminum admiratrix plurimi fecit poetam eximium Cyrum Panopolitam, quem Theodosius junior praefectum Praetorio, Urbis praetorem, consularem & Patricium creavit, ut tradit Suidas. Eiusdem Cyri poetae meminit Evagrius in libro primo capite undevicesimo historiae ecclesiasticae, necnon ex Prisco historico auctor Chronici Paschalis sub Olympiade CCCVII. pag. 318. unde Thomas Reinesius libro tertio Variarum lectionum capite decimo quarto pag. 561. jure sugillat Barthium, qui in Adversariis libro duodequingagesimo capite decimo sexto putavit neminem Cyri poetae meminisse praeter Evagrium, ex quo uno ejusdem Cyri memoriam se renovasse opinatus est. Aliquot ejus epigrammata exstant in Anthologia libro tertio pag. 334. libro quarto pag. 493. 500. & 506. editionis Wechelianaë anni MDC.

Apud

VI. Apud Fridericum Sylburgium in Catalogo codicum MSS. Bibliothecae Palatinae Heidelbergensis cod. cccxxvi. pag. 100. *Patricius presbyter* Homerocentonom fit auctor, adnotaturque praeponi epigramma Eudociae Augustae in eosdem Homerocentones. Eidem praeterea adscribuntur pag. 121. cod. ccclxxxiii. *Patricii Homerocentra seu Christias ex Iliade & Odyssæa*. At forte Patricius ille *πρόσβυτερ*, *senior* (minime vero *presbyter*) alius non est a Patricio illo seniore, cujus Centones Eudocia Imperatrix digessisse traditur, adeoque illi qui hodie exstant Homerocentones, eidem Patricio tribuendi, tanquam primario concinnatori, Eudociae vero, utpote illi, quae eosdem Homerocentones nondum completos absolvit atque perfecit. Quare Pelagii viri Patricii a Zenone interfecti Homerocentones, qui juxta atque ejusdem historiae jam dudum interciderunt, confundendi non sunt cum Homerocentonibus a Patricio illo seniore sub Theodosio juniore inchoatis & ab Eudocia ejusdem Theodosii uxore perfectis: quos tamen confundere visus est eruditus philologus & veterum auctorum excussor diligentissimus Johannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Graeca libro secundo capite septimo num. iv. ubi propterea vulgatos Homerocentones Pelagio potius, quam Eudociae tribuendos esse putavit, ratus scilicet Patricium Zonarae & Pelagium Patricium

Cedre-

Cedreni unum eundemque hominem fuisse. Tertullianus ergo & Hieronymus de aliis Homero-centonibus loquuti fuerunt. Eos, quos memoravimus, a se latinitate donatos omnium primus sub nomine Probae vulgavit Petrus Candidus monachus Camaldulensis sub auspiciis abbatis sui Petri Delphini Venetiis apud Aldum seniore anno MDIV. in 4.º qui item Graecolatini recusati fuerunt Francofurti apud Petrum Brubachium anno MDXLI. in 8.º una cum Probae Centonibus, & Nonni paraphrasi Evangelii Johannei. Hanc editionem iteravit Henricus Stephanus anno MDLXXVIII. in 12.º Demum Parisiis anno MDCIX. Claudius Chapeletus illos inseruit Graecis Poetis Christianis: in neutra tamen ex his editionibus Homero-centonum auctor exprimitur. At sub nomine *Eudociae Augustae sive Pelagii Patricii* prostant Graecolatini in tomo octavo pag. 95. Bibliothecae patrum Margarini Bignei editionis Parisiensis sub signo navis anni MDCXXIV. & in tomo decimo quarto pag. 95. editionis item Parisiensis apud Aegidium Morellum anni MDCXLIV. ut interim latinas editiones numerare praeteream †

CAPUT. VI

SYNOPSIS

- I. Hortae Episcopus sanctus Cassianus Alexandrinus sub Joviano Imperatore . II. Inde transiit ad ecclesiam Aeduensem . Errores variorum castigati, & sancti Cassiani chronologia restituta . III. Ejus Acta nunquam typis ante vulgata .

E Hortae Gentilium sacris initiata supra in libro primo describimus : quare nunc ad feliciora tempora veniendum est , quando antiquae superstitionis caligine dissipata, Hortanis civibus lucis evangelicae splendor affulsit . Utque remotiora principia aliis examinanda relinquamus quod sint densissimis tenebris involuta , & nos primae illius christianitatis certa argumenta deficient , continuo appropinquabimus ad medium quarti saeculi , quo ecclesiae Hortanae praefuit sanctus Cassianus , domo Alexandrinus , qui ex Aegypto in Italiam profectus Hortae Episcopus renunciatus est sub Joviano Imperatore , ut ex ejus actis tradunt Vincentius Bellovacensis in Speculo historiali libro vicesimo capite duodecimo , Petrus de Natalibus in Catalogo Sanctorum libro septimo capite vicesimo septimo ,

mo, sanctus Antoninus in Chronicis parte altera tit. xii. capite decimo septimo §. iv. & Raphael Volaterranus in Commentariis Urbanis libro decimo tertio pag. 162. editionis Frobenianae; necnon ex monumentis Ecclesiae Hortanae Ferdinandus Ughellus in tomo primo Italiae sacrae col. 798. Id debuit accidisse anno vulgari ccclxiii. nam occiso Juliano Imperatore in bello Persico vi. Kalendas Julias, pro eo statim levatus est Jovianus v. Kalendas Julias, inquit Idacius in Fastis. Is deinde xiv. Kalendas Martias anni proxime sequentis mortalitatem explevit, ut statuit insignis Chronologus Antonius Pagius ad annum ccclxiv. num. ii.

II. Sed propterea quod laudati auctores tradunt Cassianum ex urbe Hortensi in Burgundiam peregrinatum, ibique Augustoduni, quae urbs Aedua etiam vocatur, in locum sancti Simplicii episcopi successum, non putat Ughellus eum Hortae sedisse anno ccclxiii. quia Simplicius decessit, ut ipse opinatur, anno cccxlix. illique subrogatus Cassianus eam Ecclesiam rexit viginti annos: quapropter existimat ad Hortanam sedem Cassianum evectum fuisse ante annum ccclxiii. idque evenire potuisse anno cccxl. At neque verum est Simplicium diem extremum obiisse anno cccxlix. neque Cassianum sub alio Imperatore, quam Joviano Hortensem Episcopum ordinatum fuisse, quod ejus Acta a nobis inferius proferenda testantur: ubi
quum

quum Cassianus dicatur triennio mansisse Augustoduni cum sancto Simplicio, hic obiisse non potuit ante annum CCCLXVI. neque credibile est, Cassianum in Aeduos profectum eodem anno, quo Hortae episcopalibus infulis fuit insignitus. Non enim morabor Antonium Godeau, qui in Historia ecclesiastica Gallice scripta tomo primo num. LXXIX. pag. 929. loquens de sancto Simplicio ponit illum sub anno CCCXCIX. in quo certe memoria lapsus est doctissimus Scriptor, praecipue quum ibidem fateatur, illum floruisse sub Constantio. Gravius autem errasse puto Godefridum Hermannum, qui in notis ad Vitam sancti Athanasii libro quinto capite octavo num. IV. scribit Simplicium vixisse quinto saeculo. Putant quidem Ludovicus & Scaevola fratres Sammarthani in Gallia Christiana tomo primo pag. 28. necnon recens auctor Officii ecclesiae Augustodunensis, Cassianum successisse non Simplicio, sed Reticio, post quem; intermedio Egemonio, venit deinde Simplicius. Verum id scribunt contra veteres tabulas & fidem antiqui Breviarii Ecclesiae Aeduensis, sequuti nempe narrationem Gregorii Turonensis, qui in libro de Gloria Confessorum capite septuagesimo quinto ponit primo Reticium, qui floruit anno CCCXIV. post hunc Cassianum, deinde Egemonium, & demum Simplicium. At vero Petrus de sancto Juliano in Originibus Burgundicis Gallice scriptis pag. 208.

recitans catalogum episcoporum Aeduensium ex Antonio Demochare, post sanctum Simplicium ponit Cassianum, deinde Desiderium, Igonomum, Pigmenium, & Simplicium II. Potuit ergo Cassianus transire ad Aeduensem Ecclesiam post annum ccclxiii. cui, mortuo Simplicio, quum praefuisset annos viginti, ut constat ex tabulis ejusdem Ecclesiae, migraverit e vita anno cccxc. ut disertissimis verbis affirmat Auctor anonymus infra edendus, qui ejus miracula descripsit anno dcccxl. ait enim. *Ex eo tempore, quo gloriosam animam coelis restituit (quod creditur Theodosii senioris fuisse temporibus) usque ad tempus Ludovici Imperatoris Augusti annos ccccl. effluxisse: unde errat Augustinus Lubinus, qui in notis ad Martyrologium tabula iii. pag. 40. ait Cassianum vita excessisse anno circiter ccclxx. quippe si id verum foret, neque Cassianus triennio mansisset Aeduae, neque triginta annis sedisset; namque eodem anno ccclxx. Episcopus inauguratus fuit. Illud puto inde etiam firmari, quod in tabulis Aeduensibus, a Simplicio (quem certo floruisse constat anno cccxvi. quo interfuit Concilio Agrippinensi) ad annum cccclxi. quo in eodem episcopatu vixit Euphronius, duo tantum episcopi interjecti, Euanthius & Leontius, & nulli erae affixi notantur, quorum tamen anni ex nostro calculo firmari quodammodo poterunt, Huic nostrae emendationi videtur*

detur praeluisse vir scriptis editis clarissimus Theodericus Ruinartus Monachus Benedictinus ex inclyta Congregatione sancti Mauri, quae modo in Galliis pietate & literis maximo Reipublicae Christianae emolumento floret. Is enim in notis ad Gregorium Turonensem, cujus opera ad codices MSS. emendata & aucta necnon egregiis observationibus illustrata nuper vulgavit, perspecta narratione Gregorii & Actorum Cassiani, ait col. 956. *emendandum videri sanctum Gregorium, qui Cassianum Egemonio & Simplicio praeposuit.* quanvis etiam is non repugnet, Cassiani vitam reformari posse ex Gregorio: cui tamen rei in hac parte ego utique refragarer, nam ejusdem Vitae narratio, quae profecto ex vetustis monumentis eruta fuerit, valde confunderetur; nec illa, quae de Joviano ibi traduntur cum sancto Cassiano cohaerere possent. Neque mirum videri debet, Gregorium Turonensem antiquissimum & fidelissimum alioqui Francorum Historicum deceptum fuisse, praeposendo Cassianum Simplicio. siquidem res Aeduenses illum haud valde calluisse inde patet, quod capite septuagesimo quarto libri superius laudati in re certissima dubitans ostendat haud sibi perspectum aut saltem certum esse, an Simplicius fuerit Episcopus Augustodunensis. sic enim loquitur: *Simplicius ipseus, ut ajunt, urbis Episcopus.*

Vitam

III. Vitam sancti Cassiani nunquam antehac editam ego infra evulgabo . Quum enim legissem in notis ad caput septuagesimum sextum Gregorii Turonensis de Gloria Confessorum , eam ab eximio Ruinaro laudari ex vetustis MSS. codicibus , soluta & stricta oratione descriptam , rogavi Bernardum de Montfaucon ejusdem ordinis Monachum insignem , tunc in Urbe eruditae peregrinationis causa morantem , ut ejus Vitae mihi copiam fieri curaret . Dictum factum . Is enim , qui , ut doctrina praecellit , ita etiam officiis & humanitate omnes devincit , quod ego in me saepe , numero expertus sum , haud multo post tempore mihi utranque Vitam exhibuit , & quod minime videtur praetereundum , manu ipsiusmet Ruinarti exaratam . Hanc vero eo libentius accepi , quod memoratam videram a Vincentio Bellovacensi , mihi alibi in testem adducto , & a Johanne Molano in notis ad Martyrologium Ufuardi die v. Augusti : & quod sciebam , vitam nequaquam fuisse doctissimo Cardinali Baronio , qui in notis ad Martyrologium Romanum ait , eam sibi esse incognitam , quemadmodum & Monachi Benedictini de se id ipsum fatentur ad oram Vincentii Bellovacensis in eleganti editione illius operum , quae eorundem cura facta est . Duaci anno MDCXXIV. Quum insuper Acta sancti Cassiani citata vidissem ab Heriberto Rosweydo in Fastis Sanctorum pag. 23 . statim nostrorum exemplar Antuerpium mihi ad ami-

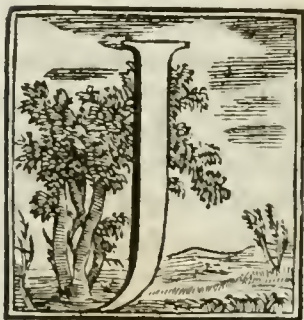
amicissimum Conradum Janningum Societatis Jesu Theologum, qui vasto Bollandi de Gestis Sanctorum operi continuando eruditam manum pridem admovit. isque respondit, se eadem prorsus Acta in scriniis habere ex codicibus monasterii Accincti, Vallis Lucentis, sancti Maximini Trevirensis & Cisterciensis alicujus descripta: seque alia reperisse interpolata & amplificata multis verbis; sed nihil magis rei continentia, quam priora; atque insuper minus authentica. Praeterea addidit, se habere miracula sancti Cassiani saeculo nono patrata ex codice vetusto Claudii Jolii Canonici Parisiensis, ubi etiam Vita sancti Cassiani legebatur ejusdem ferme tenoris ac illa, quam mecum communicaverat Ruinartus. Hanc Miraculorum historiam per Janningum ad me transmissam una cum iisdem Actis infra dabo, praecipue quod laudatam viderim a Molano in notis ad Ufuardum, & a Davide Blondello in tomo altero Genealogiae Francicae assertae pag. 28. ex Passionario Ecclesiae sancti Quintini; quod illud ipsum puto, ex quo Bollandistae hanc Historiam exscripserant. siquidem Papebrochium exemplari suo hanc notam adposuisse, mihi significavit Janningus: *Hic codex per antiquus, decimo vel nono saeculo scriptus, fuit ipsius monasterii sancti Quintini.* Hujus item Historiae exemplar ad me misit Montfauconius, sed mutilum. caret enim Prologo & undecim capitibus, a quarto ad decimum quintum. Nullus vero episcopatus *Hortensis*, sive *Ortensis*, ut a sancto Bonaventura aliisque dici videbimus, in orbe Christiano, praeter nostrum, occurrit: quod monitum velim, ne quispiam hunc Cassianum alio pertinere arbitretur. Infra autem strictiora ejus Acta etiam proferemus ex nostro veteri codice MS. ne quicquam desideretur, Historiae, de qua agimus, opportunitum.

CAPUT

C A P U T . V I I

S Y N O P S I S

*Series Episcoporum Hortensium purgata , aucta , multis ,
variisque observationibus illustrata .*

I.

II.

III.

AM vero quandoquidem series Episcoporum Hortensium in tomo primo Italiae sacrae Ferdinandi Ughelli plerunque confusa & hiulca innumeris medis scatet , antequam Acta sancti CASSIANI in lucem profero , qui illorum primus occurrit post JOHANNEM MONTANUM , qui circa annum cccxxx. fuisse traditur , eorundem chronologiam , quo fieri potest , integriorem delineabo , rebus insuper Hortanis , quae sub unoquoque acciderunt , diligenter pro modulo idemtidem adnotatis . Erat Hortanus Antistes unus ex episcopis *Suffraganeis* Romani Pontificis , nulli alii Primati aut Archiepiscopo subiectis , qui frequenter ad Synodos vocarentur . Hoc discimus ex Notitia veteri , quam vulgavit Caesar Baronius A. D. 1057. §. XIII.

Cassiano ex causa nobis ignota in Gallias profecto , ejus locum implevit LEO , qui eam dignitatem tres & viginti annos sustinuit ex veteri lapide apud Ughellum col. 794. quam errore typographi numerus 778. falso signavit . Lapis ille repertus apud sanctum Johannem Baptistam in Fonte , nunc in ecclesia sancti Petri adservatur hoc epitaphio inscriptus :

HIC

H I C . R E Q V I E S
C I T . I N . P A C E . L E
O . E P C . Q V I . S E D
I T . A N N O S . X X I I I
M E N S E D I E

Post Leonem occurrit MARTINIANUS, quem iv. perperam Ughellus *Martianum* appellat. Is interfuit in Concilio IV. Romano sub Symmacho anno vulgari quingentesimo altero in Conciliis Labbei tomo quarto col. 1338. ubi alia lectio ad marginem rejecta non *Ortensis*, sed *Ortonensis* praefert. Sed quum Stephanus Baluzius, qui in nova collectione Conciliorum col. 1464. varias subscriptionum ejusdem Concilii lectiones ex antiquis codicibus Colbertinis diligentissime adnotavit, nihil de eodem Martiniano monitum reliquerit, certe non omisurus, si forte vir harum rerum scientissimus eandem varietatem alicubi reperisset, omnino putamus ipsum fuisse non *Ortonensem*, sed *Ortensem* Episcopum. Ortonensem episcopatum in Aprutio citeriori in ora Frentanorum inter Aternum & Sarum annes pridem extinctum instaurovit Beatus Pius V. summus Pontifex anno MDLXXV. apud Ughellum tomo sexto col. 966. Viator Hortonenfis Episcopus anno DCXLIX. interfuit Concilio I. Lateranensi sub Martino I. apud Labbeum

tomo sexto col. 78. Vigilio deinde ad Romanam Cathedram evecto , Belifarius Patricius quum ex spoliis Vandalorum beato Petro Apostolo donaria obtulisset , aedificavit etiam apud *Hortas monasterium sancti Juvenalis* , ubi possessiones & dona multa largitus est , inquit Anastasius in Vigilio , qui unus auctor ejusdem monasterii memoriam nobis servavit . Juvenalis saeculo quarto post Christum natum fuerat Episcopus Narniae ad octavum ab urbe Ortana lapidem , cujus gesta recitant Hagiologi Bollandiani die tertia Maji . Ughellus post Martinianum ponit *Hubaldum* quendam *Profenium* , aitque interfuisse Concilio Lateranensi , anno dxciii. celebrato & pro Gregorio Magno legati officio functum fuisse apud Hortanos suos , ut Ravennati Exarcho potiusquam Langobardis parerent . Verum neque Concilium ullum Lateranense coactum legimus anno dxciii. neque in Actis ecclesiasticis quicquam occurrit de hoc *Hubaldo Profenio* , ideoque de illo nihil certi affirmare possumus . Illud tantum suppetit ex Paulo Diacono in libro quarto capite octavo de Gestis Longobardorum , hoc tempore Romanum Patricium & Exarchum tertium Ravennatem , in locum Smaragdi a Mauricio Imperatore susceptum , occupasse Hortanam urbem , Sutrium , Tudertum , Ameriam , Perusiam , aliasque a triginta Ducibus Langobardis pridem ablatas in interregno Clephi eorum Regis

anno

anno DLXXIX. ut statuit Carolus Sigonius in libro primo de Regno Italiae. Scribit vero idem Paullus Agilulphum Regem statim ac nuncium illud accepit, Ticino Perusiam cum exercitu properasse, & Mauricionem Ducem Langobardorum obsessum & captum vita privasse. Idem Sigonius haec facta consignat sub anno DXCIII. at vero biennio serius Anna-
lium parens: putatque Sigonius, Agilulphum ideo poenas sumpsisse de Mauricione quod Perusiam Ravennati Exarcho tradidisset. Daniel Papebrochius in tomo secundo Maji pag. 154. num. 4. quum vidisset hoc tempore Hortam in dominatu Langobardorum, putavit usque illuc protensos fuisse terminos Ducatus sive Comitatus Perusini per Langobardos instituti, licet eadem Horta trans Tiberim staret, non quidem *solis 24. m. p. Roma distans*, ut ipse opinatur, sed *quadragenta*, ut ait Anastasius infra adducendus. Verum falsum esse Papebrochium quae modo a nobis dicta sunt manifesto ostendunt.

Sequitur apud Ughellum BLANDUS, quem suspicatur eundem fuisse a Hubaldum. Eum longo tempore captivum Ravennae detinuit Romanus Exarchus, ideoque quum Hortensis *Ecclesia sine rectore*, & *populus quasi sine pastore grex destitueret*, & *ibidem infantes pro peccatis absque baptis-
mate morerentur*, ad eundem Exarchum pro Blandi restitutione scripsit Gregorius Magnus epistolam xxxii. libri primi. Novissime vero Monachi

sancti Mauri in notis ad epistolam xli. alias xxxix. libri quarti ejusdem Pontificis, quae est scripta *ad Clerum & Plebem Hortonae* super obitu ejusdem urbis Antistitis, cujus nomen ibi non exprimitur, hunc fuisse putant Blandum, quia in laudata epistola xxxii. nunc xxxiii. libri primi in tribus Vaticanis codicibus legitur, ut quidem ajunt, *Hortonensis* pro *Hortensis*. Sed utique legendum est *Hortanensis*, itaut illa epistola xli. libri quarti respiciat *Hortonenses*, seu rectius *Ortonenses* in Samnio, altera vero *Hortanenses* in Tuscia suburbicaria. Hortam enim urbem *Hortanum* Plinius appellat, unde *Hortanenses*. Et sane Exarchus Ravennas suam potestatem non exercuisset in Episcopum Ortonensem, qui non in ditione Exarchi Ravennatis, sed Langobardorum exstabat, quorum regnum a tempore sancti Gregorii Papae adeo late in Italia patuit, *ut universa, exceptis Roma atque Ravenna cum locis ad eam spectantibus, ab Alpinis montibus Rbegium usque Calabriae, illis pareret*, inquit Baronius anno dxcI. num. xli. Tempore sancti Gregorii Magni Samnites, ubi stetit Hortona sive Ortona, Langobardis paruisse testatur etiam auctor vitae sancti Cethei mox adducendus. Haec similitudo nominum inter *Hortanenses* & *Hortonenses* immanes errores in rem geographicam invexit, quibus viri etiam doctissimi decepti sunt. nam Papebrochius die decima ter-

tia

tia Junii Bollandiani, quum in capite secundo vitae sancti Cethei, alias Peregrini, Episcopi Amiternensis in Aprutio sive in Samnio, nominatum vidisset *Verilianum Comitem Hortonensis civitatis*, putavit designari Hortam sive Hortanam ciuitatem ad Tiberim, ideoque correxit MS. Bodecense, in quo non *Hortanensis*, sed *Hortonensis civitatis* legebatur, ut fatetur ibidem in notis pag. 692. Sed quum idem Verilianus rogaretur, ut *media nocte adueniens Amiternensium urbem invaderet, eamque penitus dissiparet*, vel hinc patet, sermonem haberi de *Hortona* sive *Ortona* Aprutii, ubi fuit Amiternum, non vero de *Horta* Tusciae, que inde longissime distat.

Blandum excepit Adamus anno DCCLXI. apud Episcoporum Italiae nomenclatorem, qui eum septimum Hortensem Episcopum signat. Sed inter utrunque statuendi sunt JULIANUS, & Mauricius, VI. quorum primus interfuit Concilio I. Lateranensi anno DCXLIX. tomo sexto Conciliorum col. 78. ubi male *Hostanus* pro *Hortanus* appellatur: quod etiam animadvertit Lucas Holstenius in notis ad Carolum a sancto Paulo pag. 6. Et sane in actione seu Secretario v. ejusdem Concilii col. 362. vocatur *Julianus Episcopus sanctae Hortanensis Ecclesiae*.

In Concilio Romano sub Zacharia, cujus Acta VII. edidit Baronius anno DCCXLIII. num. XL. interfuit MAURICIUS Hortanus Episcopus, quem item praeter-

termisit Ughellus . Horta hoc tempore erat Ducatui Romano adnexa , a quo una cum Ameria , Polimartio & Blera illam abstulit Luitprandus Rex Langobardorum quod Gregorius III. Pontifex & Stephanus Patricius & Dux Romanus ei captivum reddere nolissent Trasimumdum Spoleti Ducem , qui in Urbem confugerat , ut ait Anastasius in Zacharia . Trasimundus vero cum foederato Romanorum exercitu Ducatum suum recuperavit , sed Gregorio , Stephano , Romanisque foedifragus id de Horta & reliquis urbibus praestare noluit . Hujusce rei monumentum insigne nobis servavit Cardinalis Deusdedit in sua Collectione Canonum Victori III. dicata , quae exstat MS. in Bibliotheca Vaticana Cod. 3833 . In ea enim legitur epistola , qua Gregorius III. anno vulgari dccxc. rogat Episcopos Tusciae Langobardorum , cujus caput erat Perusia , ut nunciis Pontificiis juncti a Rege Luitprando & Hilprando filio ejus restitutionem quatuor civitatum , quae anno praeterito ablatae fuerant beato Petro , deprecentur . Eam epistolam integram recitabimus in calce operis . Interim mortuo Gregorio , per Zachariae ejus successoris legatos exoratus Luitprandus quatuor civitates se redditurum spondit , exercitusque Romanus se illi contra Ducem Trasimumdum conjunxit . Sed restitutione dilata , Zacharias cum sacerdotibus & clero de Rege , qui Interamnae morabatur , adeundo cogitavit .

tavit. quumque Hortam pervenisset, Liutprandus ad eum misit Grimoaldum, a quo honorifice Narniam perductus est, ubi optimates & exercitum Liutprandi sibi obviam venientes habuit, & post mutua officia praedictas quatuor civitates, ante biennium ablatas, Rex eidem sancto cum eorum habitatoribus redonavit viro: quas & per donationem firmavit in Oratorio Salvatoris, teste Anastasio.

ADAMUS interfuit Concilio Romano, quo Paulus I. VIII. summus Pontifex anno DCCLXI. constitutionem fecit de Ecclesia & monasterio ab se erecto in paternis aedibus sub titulo sanctorum Stephani Papae & martyris, necnon Silvestri Pontificis & confessoris: in cujus quidem Concilii actis a Baronio vulgatis subscribit *Adam humilis Episcopus sanctae Ecclesiae Hortanae* anno eodem num. xv. At vero clarae memoriae Philippus a Turre Adriensis episcopus m docuit ab se lectam in pervetusto codice MS. Synodum, de qua agunt Baronius & Pagius A. D. 769. §. 1. congregatam Romae sub Stephano III. in *caussa Constantini intrusi*, multis Galliarum & Italiae episcopis subscribentibus, atque in his *Adone Episcopo Ortonsi*. Proximum *Adami* & *Adonis* tempus & nomen suadent unum eundemque hominem denotari, fortasse *Adonem* pro *Adamo* dicendum. Jam ad alia transeamus. Langobardis a Carolo Magno devictis, ejus filius Ludovicus Pius A. D. 817. Hortanam urbem cum Ducatu Romano concessit Apostolicae sedi, ut patet ex ejus Donatione apud Carolum Cointium in Annalibus ecclesiasticis Francorum anno eodem num. x. seu potius confirmavit privilegia a suis praecessoribus Sedi Apostolicae concessa. quippe Ducatus

tus Romanus absque ulla concessione Pippini & Caroli Magni uno populorum consensu, ut testis est idemmet Ludovicus, summis Pontificibus paruit, qui illum per Ducem regere consueverunt.

- ix. Hoc tempore vivebat STEPHANUS Hortanus sive Ortensis Episcopus apud Baronium anno DCCCXXVI. num. 11. qui Concilio Romano sub Eugenio II. subscripsit, & in tomo octavo Conciliorum col. 103. ubi Labbeus ejusdem Concilii acta iterum vulgavit, quae emendatiora dederat Lucas Holstenius in Collectionis Romanae parte altera pag. 7. Ponitur deinde ab Ughello in nono loco *Magestius* sub Leone I V. in Concilio Romano anno DCCCXLVII. ubi tamen multipliciter errat. non enim *Magestius*, sed *Megistus*, non *Ortensis*, sed *Ostiensis* fuit, interfuitque Concilio Romano anno DCCCLIII. apud Labbeum tomo octavo col. 123. Hoc tempore idem Leo IV. *Hortanae & Amerinae valde antiquarum civitatum muros & portas, quae prae nimia vetustate temporum usque ad solum ceciderant, & funditus destitutae manebant, muris novis portisque, prioribus minime dissimilibus instaurari curavit, ut ait Anastasius pag. 283. hoc pacto civium securitati consulens. Interim Benedicto III. in locum Leonis I V. successit anno DCCCLV. quum Nicolaus Anagninus antistes, & Mercurius magister militum legati Lothario & Ludovico Augustis nuncium de electione Pontificis ferrent, ab Arsenio Eugubino Episcopo circumventi, una statuerunt in Pontificem creare Anastasium Bibliothecarium presbyterum Cardinalem tituli sancti Marcelli: qui sub Leone IV. in Synodo depositus & anathemate vinculus fuerat: a quo alius omnino fuit*

fuit celeberrimi nominis scriptor Anastasius item Bibliothecarius, ut postea dicam. Romam ergo ex legatione regressi, dum interim post aliquot dies Missi Imperiales Adalbertus & Bernardus Comites *Hortam, quae quadragesimo milliario a Roma distat, properaverunt*, inquit Anastasius, qui universam rem narrat in Benedicto III. in eandem urbem Hortanam & ipsi profecti, quasi obviam euntes Imperialibus Missis, una cum Arsenio Eugubino aliisque ibidem contra Benedictum conspirantes, in Pontificem elegerunt excommunicatum Anastasium.

Sequitur deinde ARSENIUS vir & bona & mala x.
fama notissimus, qui a Nicolao I. legatus & apocrysiarius in Gallias missus ob pacem & concordiam inter Carolum Calvum, Ludovicum II. Imperatorem & fratrem ejus Lotharium, Caroli nepotes, stabiliendam, & Rothadum Sueffionensem Episcopum sedi suae restituendum, ut patet ex Nicolai epistola xxv. ad Carolum, & xxvi. ad Episcopos Galliae apud Labbeum tomo octavo col. 399. & 401. Lothario restituit Theutpergam Reginam, quam repudiaverat, & Waldradam ejus concubinam ad reddendam rationem in Italiam duci praecepit, ut ait Anastasius in Nicolao I. Excommunicavit quoque Ingeltrudem Bosonis Comitis uxorem fugitivam, ut constat ex ejusdem Arsenii epistola ad universos Episcopos apud Labbeum col. 439. Huic nepos erat idem Anastasius Bibliothecarius sancti

Marcelli presbyter Cardinalis, qui hoc testatur in epistola de morte Nicolai I. col. 567. ubi Arsenium vocat *avunculum suum*. Eadem epistola, quae in editis inscribitur Adoni Viennensi, est encyclica, ut animadvertit V. C. Johannes Mabillonius in *Analectis* tomo primo pag. 96. Annalista Bertinianus anno DCCCLXVIII. apud Duchesnium tomo tertio pag. 230. vocat filium Arsenii Eleutherium illum, qui filiam Hadriani II. jam alteri desponsatam dolo rapuit sibi que conjunxit & postea consilio memorati Anastasii, quem ejusdem Eleutherii *fratrem* vocat Annalista, una cum Stephania olim Pontificis uxore interfecit, eodem postea Eleutherio a Missis Imperialibus occiso. Verum Arsenius non pater, sed avunculus fuit Anastasii, qui id testatur in laudata epistola de morte Nicolai I. in qua Adonem rogat, ut Arsenium avunculum suum tunc legatum in Galliis, qui multas a Nicolao molestias pertulerat, ob idque a studio ecclesiasticae correctionis seu disciplinae paullulum refrixerat, ad pristinum pro Pontifice & ecclesia zelum inflectat. Verum ex Adonis monitis non profecit, nam, ut habet Bertinianus Annalista, *Arsenius ad Ludovicum Imperatorem pergens in Beneventum, infirmitate corripitur, & thesaurum suum in manibus Ingelbergae Imperatricis comittens & , ut dicebatur, cum daemonibus confabulans, sine communionem abiit in locum suum*. Nec fere melior fuit Anastasii for-

tuna

tuna ab Hadriano II. excommunicati quod auctor creditus esset caedis, quam Eleutherius Stephaniae ejusque filiae intulerat. Eundem Arsenium Nicolaus Pontifex paullo ante Beneventum miserat ad Ludovicum II. Imperatorem petentem, ut arma & alia, quae Rex Bulgarorum sancto Petro miserat, sibi traderentur, ut legitur in iisdem Annalibus pag. 227. ubi pag. 223. apparet Arsenium *multam thesauri summam habuisse*, quae ei pridem ablata fuerat. Anastasium Bibliothecarium & Cardinalem sancti Marcelli aliquis male confudit cum Anastasio item Bibliothecario scriptis variis celeberrimo. Hic enim fuit natione Graecus idemque abbas sanctae Mariae trans Tiberim, & post exauctoratum priorem illum Anastasium, Bibliothecarius sanctae Romanae ecclesiae factus ab Hadriano II. ut nuperrime observavit Mabillonius in libro xxxiv. Annalium num. lxxxii. Quo honore exceptus fuerit Arsenius in Galliis, testatus est Aduentius Metensis Episcopus in epistola ad Nicolaum in magnis Annalibus anno dccclxv. num. lxxv. ubi Arsenium, *tanquam Angelum Dei* exceptum fuisse scribit, quod alteri Legato Rodoaldo non ante contigerat. De hac legatione meminit auctor Annalium Fuldensium anno dccclxv. apud Duchesnium tomo secundo pag. 560. Regino autem in Chronico anno dccclxvi. pag. 413. editionis Argentoratensis anni mdcix. ait, illum in Galliis *tanta auctoritate & potestate usum*

*fuisse ac si idem summus Praeful advenisset . Idem Arsenius Ortanus Episcopus interfuit Concilio Romano sub Nicolao I. cujus Acta propediem vulgabit vir clarissimus meique amantissimus Benedictus Bacchinus in Appendice ad Agnellum suum Ravennatem , ubi Concilium illud dicitur habitum anno IV. Nicolai , & XI. Ludovici Imperatoris . Sed utique mendum cubat in nota numerica , nam annus IV. Nicolai erat VI. non vero XI. Ludovici Imperatoris . Quare levi correctione legendum est anno IX. Nicolai , & Ludovici XI. qui erat Christi DCCCLXXI. Ad eundem Arsenium spectat quod tradit Johannes Diaconus in Vita sancti Gregorii Magni libro quarto capite quinquagesimo , ubi ait consuetudinem veterem suo tempore obtinuisse ab usque Gregorii aevo deductam , ut Judaei *quantuncunq̄ pulcherrima mercimonia detulissent , nunquam Pontificalibus alloquiis fruerentur , nunquam obtutibus Apostolicis potirentur , sed extra velum longissimae porticus , non quidem in scamnis , sed in marmoreo pavimento sedentes , suscepta pretia numerabant : ne videlicet viderentur aliquid de manu Pontificis accepisse .* Quamobrem , ut Johannes subjungit , Nicolaus I. *Arsenium quondam Hortanae civitatis Episcopum , Judaicas tunc primum pellicias introducere molientem adeo aversatus est , ut ei palatinam processionem vellet adimere , nisi superstitiosae gentis vestes abjurando ;*
*cum**

cum sacerdotalibus infulis consuetudinaliter procedere studuisset . Hanc palatinam processionem puto fuisse Pontificis comitatum, quando e suo palatio ad Ecclesiam procedebat sacra celebraturus .

Apud Ughellum sequitur ZACHARIAS ex Marty- XI.
rologio Stroziano MS.

Stephanus Ortenfis interfuit Concilio Romano XII.
A.D. 904. apud Mabillonium in Museo Italico
tom. 1. par. 2. pag. 88.

PETRUS Ortenfis episcopus Johannis X. Pont. Max. XIII.
legatus Concilium Altheimense in Rhaetia II. indixit
anno DCCCCXVI. Conradi I. Germaniae Regis anno v.
Indict. IV. XI I. Kal. Octobres : quod in Annalibus
Johannis Aventini exspiscatus fuit Pagius anno eor-
dem §. III. ubi ejusdem Concilii canones recenset ex
Burchardo & Ivone. Errat vero doctissimus scriptor
putans eum fuisse episcopum Ortonae ad oram
Adriatici maris, quum ab ipso laudatus Nicolaus Se-
rarius in Moguntiacis pag. 675. ex actis MSS. *Orten-*
sem episcopum vocet, quumque Ortonae episcopa-
tus tunc esset extinctus. Carolus Sigonius in lib. VI.
de Regno Italiae anno DCCCCXV. narrat, Albertum
Marchionem in offensionem Pontificis lapsum urbe
excessisse, eumque *Ortae Tusciae* opido munitum,
Hungaros ad Romanam ditionem invadendam ex-
civisse: qui in Tusciam irrumpentes, omnia quae au-
ferre poterant, secum in Hungariam exportarunt :
quare mox Albertus Ortae est a Romanis oppressus.

Eadem

Eadem narrat *Platina* in Johanne X. quem ipse perperam XI. vocat . Hic vero , quem Luitprandus in lib.ii. capite xiiii. & postea Sigonius *Albertum Marchionem* appellant, idem est, ac *Albericus senior* Comes Tusculanus: quem, *Albericum in Etruriae partibus Marchionem* vocat Flavius Blondus in Decadis secundae libro altero pag. 179. edit. Frobeniane , ubi scribit, Johannem X. Pont. Max. ejusdem Alberici subsidiis ad Lirin seu Garilianum fluvium Saracenos delevisse: quod tradit etiam Leo Ostiensis in Chronici Casinensis lib. i. capite xxii. Sed quum a proceribus Romanis inter se dissidentibus Albericus urbe pulsus fuisset, ut auctor est Blondus, ipse invidis ingratisque vicem redditurus , ad urbis oppressionem Hungaros invitavit, Tusciam salvam pactus: quam tamen ipsi, spreto foedere , Romani agri fines nequaquam tangentes, misere vastaverunt. Romanus autem populus Alberti Spoletani Ducis auxilio Hortam obsidens, de capto Alberico poenas sumpsit, teste eodem Blondo, qui ex antiquioribus Chronicis illud didicerat. Poeta anonymus, qui carmine panegyrico per Hadrianum Valesium vulgato Berengarium I. laudavit, hunc Albericum memorare videtur in libro secundo ubi ait

nec segnis abibat

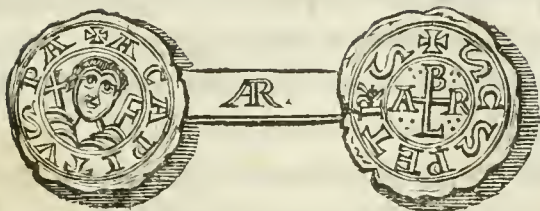
*Albricus, Tiberine, tuas nunc sanguine lymphas
Qui fraude infecit .*

etenim Albericus senior ob fraudem patratam in advocandis Hungaris ad excidium Romanorum ,
fan-

sanguine suo Tiberim cruentavit Hortae interemptus, *nunc*, sive tunc temporis quum poeta scribebat, nimirum post Berengarium: quod non fuit assequutus doctissimus Valesius. Idem Albericus a Francisco Maria Florentinio in Memoriis Comitissae Mathildis libro tertio pag.34. perperam confunditur cum Adalberto Marchione Tusciae, cognomento Divite, ideo forte, quia & ipse Albericus, *Albertus Marchio* dictus, quod nomen cum *Comite* erat promiscuum, in Tuscia nempe Hortae habitavit. Baronius vero Adalberti filium, facit anno DCCCXV. num.II. Sed Adalbertus diem obiit sub Johanne X. Pont. Max. & Berengario I. Rege Italiae, teste Luitprando in libro secundo capite decimo quinto: quod anno DCCCXVII. contigisse affirmat Sigonius in libro sexto de Regno Italiae. Albericus vero caesus fuit post Berengarium I. quod etiam animadvertit Cosmus de Arena in Serie veterum Ducum & Marchionum Tusciae pag. 131. ubi notat Adalberti uxorem fuisse Bertam, ex qua progenuit Lambertum Tusciae item Marchionem, Ermengardam Adalberto Marchioni Eporediensi in matrimonium traditam, & Widonem Tusciae quoque Marchionem, cui postea famosa mulier Marozia, vidua ejusdem Alberici I. Tusculani Comititis, nupsit. Hanc Maroziam & ejus sororem Theodoram genuerat senior Theodora, nobilis quidem, sed impudicissima femina, quae Ro-

*manae civitatis principatum tenebat, ut tradit Albericus monachus trium Fontium in Chronico anno DCCCCXI. pag. 250. ubi ex eadem Marozia & Sergio Pseudopapa natum ait Johannem XI. quod affirmat etiam Luitprandus in libro secundo capite decimo tertio . Albericus I. & Marozia progenuerunt Sergium Nepesinum Episcopum , Constantinum virum illustrem, & Albericum II. qui Romanae urbis principatum usurpavit , teste eodem Luitprando . quemque Florentinius pag. 37. filium Widonis ex Marozia concubina perperam facit , quem nimis incaute auscultavit Pagius anno DCCCCXXXVI. num. vi. Idem Albericus II. qui filium suum adhuc puerum Benedictum IX. magno ecclesiae scandalo in Pontificatum intrusit (quod monstrum luget Baronius anno MXXXIII. num. III.) in diplomate ubi fratres suos Sergium , Constantinum , & Bertam sororem uterinam nominat apud Ughellum tomo primo col. 1099. se appellat *Principem atque omnium Romanorum Senatorem* . In hujus rei testimonium ex museo nostro hic dabimus nummum argenteum tunc eidem percussum rudi artificio , prout illa tempora exigebant . In antica parte exstat effigies Agapiti II. Pontificis , qui anno DCCCCXLVI. Marini II. locum implevit : quique Alberico Hugonem Regem Italiae , cui vidua Marozia nupserat , conciliavit , ut testatur Frodoardus in Chronico . In altera parte est monogramma Alberici .*

Hoc

Hoc tempore ANONYMUS Hortae Episcopus cum aliis XIII.
 Ottoni Imperatori & filio ejus promissionem quan-
 dam fecit de eligendo summo Pontifice, quam jure
 improbat Baronius anno DCCCCLXIII. num. XII. Anno
 vero MV. vivebat Ughello ignotus LAMBERTUS, ut XIV.
 patet ex Notitia publica coram ipso & Guinzone
Comite Hortano ibidem conscripta in caussa Hugo-
 nis Abbatis Farfensis, quam integram dabimus in
 fine. *Comitatus* autem Hortani etiam alibi fit men-
 tio, nempe in diplomate Imperatoris Conradi II.
 anni MXXVII. Guidoni Abbati coenobii Farfensis &
 in alio Henrici III. anni ML. Berardo item Abbati
 Farfensi: quae ex Regesto celeberrimi coenobii no-
 biscum communicavit vir clarissimus & humanissi-
 mus Johannes Baptista de Miro Abbas ex Congre-
 gatione Casinensi. Petrus Maria Campus in Histo-
 ria Placentina tomo primo pag. 513. recitat char-
 tam anni MLIII. Otberti & Opizonis Marchionum:
 quos ipse appellat *Marchiones Hortae in Tuscia*.
 Sed hoc posterius in charta ipsa non legitur, illique
 videntur fuisse ex partibus Placentinis. De his etiam

dixi in Apologia pro imperio Sedis Apostolicae in civitatem Comaclensem to. 1. pag. 155.

- xv. Anno **MXVII.** **JOHANNES** Hortanus episcopus subscripsit duplici diplomati **Benedicti VIII.** pro ecclesia sancti Salvatoris Bisuldunensis, & alteri pro institutione ejusdem episcopatus, apud Petrum de Marca in appendice ad Marcam Hispanicam num. **CLXXVI.** & **CLXXVIII.** Idem **Johannes Hortanus** episcopus anno **MXXVII.** subscripsit quoque diplomati non adhuc edito, quo **Johannes XX.** alias **XVIII.** Ursoni Patriarchae Gradensi omnia privilegia antecessorum, confirmavit adversus **Poponem** Patriarcham nostrum **Aquilejensem.**
- xvi. Anno **MXXXVII.** **LANDUINUS** Hortensis episcopus Perusiae interfuit & subscripsit Constitutioni, quam **Andreas** ejusdem urbis episcopus sanxerat in Synodo Romana coram **Benedicto IX.** anno antecedenti: quamque ex archivo **Perusino** Monasterii sancti **Petri** extractam edidit **Ughellus** in appendice ad tommum nonum col. 920.
- xvii. Anno **MXLIX.** vivebat **GREGORIUS** ab **Ughello** praetermissus. Is in Concilio, eo anno Romae celebrato contra **Simoniacos**, subscripsit diplomati **Leonis IX.** monasterio sanctae **Gratae** parociae **Bergomatis** concessio, in tomo quarto Italiae sacrae col. 638. In eadem Synodo, cujus fit mentio ab **Hermanno Contracto**, **Sutrinus** episcopus simoniae convictus misere interiit, ut testatur **Wibertus Leonis**.

nis Archidiaconus in ejus vita tomo secundo Aprilis Bollandiani pag. 659. Eum episcopum *Kilinum* appellat Ughellus tomo 1. col.* 190. Sed ei jure ad-versatur Petrus Franciscus Chiffletius in Probationibus Historiae Trenorciensis pag. 360. ubi ostendit *Kilinum* die tertia Octobris anni 1050. interfuisse consecrationi altaris sancti Stephani Bisfontini. Vivebat hoc tempore, nempe A.D. 1048. *Berardus* Hortanus, Abbas coenobii Farfensis, ut patet ex catalogo, quem vulgavit V. C. Johannes Mabillonius in Musei Italici tomo 1. parte II. pag. 68. Idem Berardus memoratur in tabulis donationis, monasterio Farfensi per Gyrardum Comitem factis anno 1068. in civitate Hortana, quas ex Regesto Farfensi dabimus in Appendice. Eidem Berardo Leo IX. monasterii Farfensis jura & bona confirmavit anno 1055. inter quae *terram de Hortelle, in civitate Hortana ecclesiam sancti Theodori in integrum*, ut apparet ex diplomate per Cornelium Margarinum vulgato in tomo 1. Bullarii Casinensis §. 97. Idem Leo IX. anno MCLIX. Berardo coenobii sui bona etiam confirmaverat ibidem num. xciii. Henricus III. Imperator confirmavit bona Abbatiae Farfensis eidem Berardo anno 1050. diplomate, quod dabimus infra.

Post Gregorium venit RODULPHUS, ab Honorio II. Diaconus Cardinalis creatus A. D. 1124. ut legitur in Ciaconio Oldoiniano to. 1. col. 966. Subscripsit diplomati Innocentii II. monasterio Brixienti

XVIII.

sanctorum Faustini & Jovitae A. D. 1123. Brixiæ concessio, quod extat apud Margarinum to. II. pag. 145. annoque insequenti 1136. Pisis subscripsit bullae Innocentii II. apud Edmundum Martene in Thesauro anecdotorum to. I. pag. 388. item alteri pro monasterio Arretino sanctarum Florae & Lucillae dato Pisis anno MCXXXV. ibidem apud Margarinum pag. 149. Idem pontifex biennio post Michaeli Abbati monasterii Saxivivi paroeciae Fulginatis inter cetera confirmavit in episcopatu Hortano ecclesiam sancti Jacobi: quod produnt ejusdem Pontificis literae apud Ludovicum Jacobillum in Chronico monasterii Saxivivi p. 303. Anno MCLVIII. Petrus filius Roberti de Castro Muggiani in agro Hortano una cum Bellanda matre & Sophia uxore donavit Attoni Abbati Saxivivi ecclesiam sancti Jacobi de Ponte Hortae, ceterasque ecclesias eidem subjectas, domos, praedia aliaque, ut olim fecerat ejus avus Guidottus.

XIX. Hanc donationem eodem anno confirmavit PAULLUS I. Hortanus episcopus, quemadmodum ex tabulario monasterii Saxivivi prodit Jacobillum pag. 51. Paullum interfuisse Concilio Lateranensi III. A. D. 1179. tradit Ughellus. Hujus Concilii subscriptiones postea edidit Dacherius to. XII. Spicilegii pag. 638. ubi comparet *Paullus Hortanus*: qui *Hortensis* vocatur in lapide proxime recitando. Idem Paullus consecravit ecclesiam sancti Nicolai de Funariis ad radicem Capitolii in vi-

co Speculorum, ut prodit marmorea tabula apud Floravantem Martinellum in Roma Sacra pag. 262. quae sic incipit.

ANNO. DOMINICAE. INCARNATIONIS
MCLXXX. ANNO. XXII. PONT. D. ALEX
III. PAPAE. INDICTIONE. XIII. PA. DEI
GRATIA. HORTENSIS. EPISCOPVS
CONSECRAVIT. ALTARE. SANCTI
NICOLAI. DE. FVNARIIS. IN FESTO
IPSIVS. &c.

A. D. 1196. qui erat vi. Coelestini III. indictione xiv. die xxvi. Maji una cum multis aliis episcopis interfuit consecrationi ecclesiae sancti Laurentii in Lucina, ut constat ex inscriptione ad partem dexteram primi ejusdem ecclesiae aditus. Eam vide apud Baronium A. D. 1196. §. x. Fallitur autem Ughellus, qui illam consecrationem factam scribit A. D. 1199.

PAULLUS Paulo successit circa annum 1200. ab Innocentio III. electus, quum esset ejus familiaris & Capellanus, ut prodit ejusdem Pontificis vita MS. in Bibliotheca Vaticana. Hic Pontifex A. D. 1212. literas scripsit ad Rectorem, sive, ut tunc vocabant, ad Potestatem Ortanensem, de Castris Bassanelli, Palatioli, Bassani, & Aliani: quae nobiles de Orta in feudum ab Apostolica Sede retinebat. Literae exstant cum ceteris Innocentii III. a Baluzio vulgaris tomo altero pag. 603.

Ano-

Anonymus , quem ab Honorio III. electum anno MCCXXII. ex regesto Vaticano tradit Ughellus, est
 XXI. GUIDO , qui a pud Jacobillum in Chronico Saxivivi pag. 51. custodi ecclesiae sancti Jacobi terminos paroeciae adsignavit : quos idem Honorius anno MCCXVI. confirmaverat ibidem p. 308. Hic idem GUIDO A. D. 1222. memoratur in inscriptione apud Antonium de Effectis in Commentarijs Italicis de sancto Nonnoso, Soracte, aliisque locis cap. VIII. pag. 120. Ea insculpta est urnae marmoreae aquae benedictae in templo opidi sancti Eliae . Haec urna fonti alicui pro cratere vel labro videtur inserviisse . nam exterius tubuli aenei adhuc infixi conspiciuntur . Inscriptio autem haec est :

ANNO . $\overline{\text{DNI}}$. MCCXXII . HOC OPVS
 D. VIDO . PRAESVL . HORTANVS
 TEMPORE . DOMNI . VILELMI
 ABBATIS . FIERI . FECIT

Sed isthaec loca ad paroeciam Nepesinam, non Hortanam pertinere testantur epistolae Alexandri IV. & Nicolai IV. annorum 1256. & 1291. Quare vel crater ex quoppiam loco paroeciae Hortanae illuc migravit, vel Guido episcopus Guillelmo Abbati gratificaturus exstruendum curavit .

XXI F. TRASIMUNDUS anno MCCXXXIX. diffidium habuit cum monasterio Saxivivi propter annum censum
 sibi

sibi debitum a custode monasterii sancti Jacobi de Orta, spectantis ad Saxumvivum. Sed Stephanus Cardinalis sanctae Mariae trans Tiberim litem diremit sententia lata pro monasterio, quibusdam conditionibus episcopo Ortano servatis. Eam sententiam confirmavit Innocentius IV. die xxv i i. Februarii anno MCCXLI i i. apud Jacobillum pag. 80. literis ad Abbatem Saxivivi, quas ex Archivo Vaticano proferemus in Appendice.

JOHANNES anno MCCXLVIII. interfuit consecrationi ecclesiae sanctae Mariae de Tuscanella, ut ibidem prodit inscriptio. xxiii.

PETRUS de Poletto ex ordine Minorum, Capellanus Octaviani Ubaldini Diaconi Cardinalis sanctae Mariae in Via lata, electus a Clero Hortano, confirmatus fuit ab Alexandro IV. anno i. sui pontificatus x. Kal. Majas anno MCCLIV. non vero biennio citius, ut tradit Ughellus: quumque Hortanum Capitulum per Raynerium nuncium eam electionem Pontifici significasset, hic electum consecrari jussit per episcopum Praenestinum. Ea super re idem Alexander IV. literas dedit clero, civitati & dioecesi Hortanae i i. Id. Apriles & x. Kal. Majas, quarum primas vulgavit Ughellus, secundas vero, quae alicubi ab iisdem differunt, dabimus in Appendice. Lucas Waddingus in Annalibus Minorum tomo altero anno MCCLIX. num. xvi. tradit eundem episcopum in urbem Hortanam hoc ipso anno transtulisse alumnos xxiv.

mnos ordinis sui , illis concessa ecclesia sancti Angeli ex voluntate & consensu Alexandri IV. prius enim morabantur ad primum ab Horta lapidem juxta ecclesiam sancti Laurentii, ubi jacet corpus beati Theobaldi, unde bellorum vicissitudine ejecti, ad urbem propius accesserunt, potiti ecclesia sancti Theodori in vico sancti Jacobi, ex Bonaventura Theulo in Apparatu Minorico Provinciae Romanae libro altero pag. 68. Eadem translatio ad ecclesiam sancti Angeli contigit anno mclviii. ut patet ex diplomate Petri Hortani episcopi, dato apud *Ortas* xiiii. Kal. Septembris, Alexandri IV. anno v. ex eodem Theulo . Vide Waddingum in fine to. iv. pag. 29. Quod Hortani amplexi fuerint alumnos sancti Francisci, haud mirum est : nam sanctus Bonaventura in ejus Vita cap. xii. haec habet: *apud civitatem Hortensem puer unus ita conglomeratus, ut caput pedibus portaret applicitum & haberet ossa nonnulla confracta, signo Crucis, ad parentum lacrymabiles preces, ab eodem suscepto, subito extensus extitit & illico liberatus*. In hoc coenobio paullo post obiit beatus Theobaldus Assisias die xxix. Januarii: qua die haec de illo habet Arturus a Monasterio in Martyrologio Franciscano: *apud Hortensem urbem in Etruria beati Theobaldi de Assisio confessoris, Seraphici Patris sancti Francisci discipuli, virtutum laude ac singulari sanctitate illustris*. Ejus gesta prosequuntur Marcus Ulyssiponensis in Chronico Minorum
parte

Bartoli successorem Bonifacius VIII. designavit
 LAURENTIUM Vellitrensem ordinis Minorum, ex XXVII.
 Waddingo anno MCCXCVIII. §.IV. qui etiam in Rege-
 sto num. XXXVII. recitat ejusdem Pontificis epistolam
 hac super re datam *Reate v. nonas Octobris anno IV.*
 v. postea IV. Kal. Decembres ei castrum Kie sub
 censu annuo concessit, ut patet ex literis infra vul-
 gandis. Bonaventura Theulus in Theatro historico
 Vellitrensi libro secundo pag. 193. ait mensae epi-
 scopi ab illo additas binas aedes sanctae Mariae ca-
 stri Kie, sancti Nicolai, & sancti Juvenalis, diemque
 extremum obiisse anno MCCCXIV. Aedem sancti
 Juvenalis, a Belisario Patricio aedificatam, se puero
 collapsam fuisse testatur Julius Roscius in Elogiis
 militaribus pag. 206. In ecclesia episcopali legitur
 hoc monumentum, ob implicatissimas notas, ab
 Ughello mendose recitatum.

ANIS . MILLIS . CCCIS . TRITRIO . TER
 INDICIONE . PMA . AVGVSTI . DIE . XX . PRIMA
 TP RE . IOHIS . XX . PAPE . SECVNDI
 HOC . OPVS . HEDIFICATV . NOE . XPI . DILECTO
 EST . SE . REVERENDO . PATRE . LAVRENTIO . OL
 FRATRE . EPO . CLICORVM . NOMINA . HEC . SVNT . EORVM
 PBI . EGIDII . PBI . NICOLAI . PBI . PETRI . RANVCI
 ANDREE . PBI . IOHIS . NICOLAI . PBI . SCI . PBI . AB
 RAHAMI . VANNICELII . MENICI . VSNARVGII
 ET . EGO . PETRVS . DNI . NICOLE PRIOR
 ECCEL . ORTANE . SCVLPSI . HVNC . LAPIDEM

Pp

Jaco-

Jacobus de Horta, provinciae Romanae alumnus & doctor Parisiensis, Prior generalis ordinis sancti Augustini electus fuit anno MCCCVIII. ex Aloyfio Torello in Saeculis Augustinianis tom.v. pag. 279.

XXVIII. NICOLAUM *de Zabareschis* Ortanum, a Capitulo adlectum anno MCCCXXXIV. die septima Aprilis, confirmavit Benedictus XII. anno in sequenti, nono Kal. Majas, ex Regesto Vaticano epist. CCCIII. Hoc episcopo sedente electus fuit Potestas urbis Hortanae Bartholomaeus de Deodaschis Reatinus: cujus electionis instrumentum dabimus in Appendice. Nicolaus Raynutii de Horta anno MCCCLVII. erat Potestas Fulginii, ut testatur Jacobillus in dissertatione Italica de Fulginio pag. 69. *Potestas* autem hoc tempore in Italia vocabatur supremus civitatum liberarum magistratus, qui ab ipsis electus, summo jure civibus in rebus bellicis ac politicis imperabat.

XXIX. JOANNES *episcopus Kiffamensis* in regno Cretensi huc translatus est anno MCCCLXXI. die XVI. Augusti.

XXX. PETRUS *Ortanus* obiit anno MCCCLXVI.

XXXI. JOHANNES *Fulginas* e familia sancti Dominici electus fuit anno MCCCLXVI. obiitque anno MCCCXCIII. Johanni Nardo Ortano familiari suo multa bona Belli Cajetani donavit Urbanus VI. anno MCCCCLXXIX. idemque anno MCCCCLXXXIV. oppigneravit ad duos annos civitatem Ortanam Malatestae de Malatestis pro decem mille florenis, ut ex literis in tabulario Vaticano servatis. Eiusdem Johannis episcopatu coenobium

nobium Ortanum Minorum , faeviente bello inter Pontifici subditos & ecclesiae rebelles , conversum est in arcem , ut tradit Waddingus anno 1472. §. xxxix. Vivebat hoc tempore Petrus de Horta Commendatarius generalis ordinis sancti Spiritus Romae , cui Aegidius item de Horta in eodem munere praecefferat , ut notat Caspar Alverus in opere inscripto *Roma in ogni stato* , to. II. pag. 262. Hic episcopus aliquando contendit cum sodalitia *Recomendatorum* Beatae Mariae suae civitatis Hortanae coram Galliaro de Boscoviridi Cantore ecclesiae Caturcensis , decretorum doctore , Urbano V. Pontifici a sacris , Curiaeque Camerae Apostolicae , & Camerarii generalis a cognitionibus. Acta litis , scripta *Viterbii , ubi de praesenti Romana residet Curia* . AD. 1369. die 8. Maii , vidimus in membranis Hortae in tabulario Civitatis .

Accuratissimus Waddingus anno 1496. §. II. scribit , hoc anno , secundo idus Novembres a Bonifacio IX. Johanni successorem datum fuisse PAULUM de Albertis Florentinum ex instituto sancti Francisci : qui Ortanam ecclesiam rexit usque ad annum 1420. quo transiit ad episcopatum Adjacentem in Corsica sub archiepiscopatu Pisano . Hinc postea traslatus fuit ad ecclesiam Anconitanam & deinde ad Asculanam , ex eodem Waddingo in auctarijs romi v. quae prostant ad calcem tomi VII. pag. 489. Idem Bonifacius non unas literas dedit Verrochio , sive Berrochio domicello Ortano , castrorum Utriculi , & Baucae Vicario pontificio . Eiusdem Verrochii filius Vicarellus , domicellus castri sancti Felicis paroeciae Tarracinensis , appellatur in alijs literis ejusdem Bonifacii IX. infra adducendis : qui idem Summus Pontifex civitati Ortanae Johannellum & Andream de Thomacellis gentiles suos , tanquam Romanae ecclesiae Vicarios , praeposuit , ut ex ejus epistola discimus .

XXXII.

XXXIII. SANCTES successit anno eodem die XVII. Junii, unde postea ad civitatem Castellanam transit.

XXXIV. VALENTINUS *Interamnensis* eam dignitatem obtinuit eodem anno die XIV. Aprilis: quumque episcopatus Ortano & Castellanensi esset curta supellex, ut dignitati utriusque consuleret Eugenius IV. defuncto Sancte, utramque conjunxit ecclesiam III. Nonas Octobres anno MCCCCXXXVII. In hujus rei diplomate, quod recitabimus ex Ughello, cavetur, ut episcopus, in urbe & paroecia Ortana commorans, *Ortanae civitatis & Castellanae*; in Civitate vero Castellana *Civitatis Castellanae & Ortanae* episcopus appelletur. Quare episcopatus Ortanus ex quatuor episcopatibus modo conflatus est, nempe Falarensi, Gallefino, Ortano & Castellanensi. Roscius in Elogiis militaribus pag. 164. putat ab Eugenio Castellanensem ecclesiam Hortanae adjunctam in singularis beneficii accepti memoriam, quod Hortani contra Nicolai Piccinini & Brachii Fortebrachii exercitus in fide permansissent erga Apostolicam Sedem: unde tunc primum claves pontificias in proprium insigne, auctore Pontifice, eos erexisse conjicit, addito lemmate MVNVS. FIDELITATIS. S. R. E. Idem Valentinus interfuit Concilio Florentino anno MCCCCXXXIX. ubi se *Ortanum* duntaxat appellavit apud Labbeum to. XIII. col. 519. 877. 890. Anno vero MCCCCXLII. Asculum in Piceno translatus, quadriennio post obiit apud Ughellum col. 530. Petrus Johannis de Urso

Urfo Ortanus, olim episcopus Cornetanus, dein Nepesinus, anno MCCCXXXVIII. translatus fuit Massam, ex Ughello tom. I. col. 1063. & tom. III. col. 80.

LUCAS *Bononiensis* obiit anno MCCCXLIII.

XXXV.

ANTONIUS *Stella* Castellanensis biennium vixit.

XXXVI.

NICOLAUS *Palmerius* Siculus, eremita sancti Augustini, huc translatus per Calistum III. die secunda Julii anno MCCCCLV. ex episcopatu Catacensi in Calabris, Romae decessit anno MCCCCLXII. sepultus in aede Sancti Augustini ante sacellum sanctae Monicae cum hoc epitaphio.

XXXVII.

D. S.

NICOLAO. PALMERIO. SICULO. EPISCOPO. HORTANO
DIVI. AVGVSTINI. RELIG. ADDICTO. ORATORI
PHILOSOPHO. THEOLOGOQVE. ILLVSTRI
SACROSANCTAE. FIDEI. CATHOLICAE. DEFENSORI
HAERETICORVMQVE. EXPVGNATORI
ACERRIM. QVI. ANN. XX. ET. VIII. SVMMA. CVM. LAVDE
IN. AGRO. DOMINICO. LABORAVIT
MVLT AQVE. SVAE. DOCTRINA E
MONVMENTA. RELIQVIT. ANDREAS. PRATE
... LIBERALITER. ... FECIT. VIXIT. ANNIS. LXV.
MENS. XL. DIES. XXIX.

Ughellus ruditer exhibet ejus numisma aeneum. Hoc egregie servatum, apud me est. In antica parte circa imaginem Nicolai in primo circulo haec leguntur NUDUS EGRESUS · SIC · REDIBO. In secundo circulo interiori. NICOLAUS · PALMERIUS · SICULUS · EPS · ORTAN. In postica est figura nuda stans cum clepsydra in manu dextera, lancea in sinistra. In tergo pendet chlamys. In circulo haec leguntur · ANDREAS · GVACIALOTUS CONTUBERNALIS. B. F. In medio VIX. AN. LXV. OBIIT. A. D. MCCCCLXVII. EX his & ex subscriptionibus Valentini in Concilio Florentino, patet, utriusque ecclesiae episcopus post conjunctionem per Eu-
ge-

genium factam, extra paroecias suas, non a civitate Castellana, sed ab Ortana duntaxat se appellavisse: quod amplius etiam probatur inscriptione Henrici Bruni infra adducenda & literis Angeli episcopi xl. Buda ad summum Pontificem scriptis. Eiusdem Palmerii varia scripta nondum edita exstant in Bibliotheca Vaticana num. 5815. nempe orationes viii. quarum

Prima est *in funere Nicolai V. Pont. Max.*

Secunda *in funere Dominici Cardinalis Firmi.*

Tertia *de sacerdotio, habita coram Pontifice.*

Quarta *de immaculata oblatione.*

Quinta *de sacrificiis veteris & novi testamenti.*

Sexta *de pacis dignitate.*

Septima *in funere Prosperi Cardinalis Columnae.*

Item exstat *Quaestio quonam sensu intelligendum sit, Christum de spiritu ex Maria virgine conceptum fuisse, & quod homo factus sit.* Item *Brevis quaestio de conceptu Christi.* Item *Quaestio an sanguini Christi in cruce effuso, reassumendo in resurrectione, adjuncta fuerit divinitas imperfecta.* Item *sermo de incarnatione verbi Dei, & alius de Paralytico.* Alia quaedam servat V. C. Antonius Franciscus Marmius Florentinus, ordinis Sancti Stephani eques, idemque amicus noster. Waddingus in tomo vi. Annalium anno MCCCCLXIII. §. cxxiii. ex Francisco Gonzaga in Origine Seraphicae Religionis Franciscanae pag. 185. ait, hoc anno Ortanos domicilium posuisse non longe a Tiberi paucis Fratibus, sancto Bernardino Senensi apud eos sacras conciones habente: quod testatur haec inscriptio ibidem lapidi incisa, & male a Gonzaga expressa.

T E M P O R E
 D I V I . I H V . X P I
 A . D . M C C C C
 L X I I I P . D . P I I
 P P . I I . A N O V I
 M . M A I I . D I E
 X I I
 D O M I C V S . S C S
 B E N A D I N O . H
 A C . S C . D O M V M
 S V A . I M P E S A . I S T
 I T V I . M A D A V I T

Waddingus testatur, ex hac urbe prodiisse Beatos patres: Benignum, Panormi in coenobio sancti Francisci, & Johannem, Romae in aedem sanctae Mariae in Aracoli sepultos. Beatum quoque Ungarellum Ortanis aquae penuria laborantibus in festo Apparitionis sancti Michaelis copioso imbri succurrisse. Sub hoc episcopo Nicolaus V. Pontifex constitutiones civitatis Hortanae ab Stephano de Nardinis ibidem editas, confirmavit AD. 1451. die xxii. Ianuarii. Has dabimus in fine. Ad dirimendas lites & controversias Hortam inter & Bassanum Nicolaus Perottus Archiepiscopus Sipontinus, vir eruditus notus, Hortam profectus, sententiam vulgavit in episcopali palatio A.D. 1466. die ultima Octobris: quam pariter vidimus in membranis.

ANTONIVS ex episcopatu Castrensi ad Ortanum translatus est anno MCCCLXVII. decessitque anno MCCCCLXXIII. inquit Ughellus, genus mortis non exprimens. Attamen ex epistola DXXXIV. Jacobi Amannati, vulgo Piccolomini, Cardinalis Papiensis, quae scripta est Senis die xx. Octobris anno MCCCCLXXIII. apparet, eum fuisse mari submersum; XXXVIII.

sum ; quippe idem Jacobus narrans Decano Toleti reditum Cardinalis Vicecancellarii ex legatione Hispanica , ait, in mari Ligustico turbulentissima tempestate fractam navim , in qua *praeter ceteram turbam quinque & septuaginta ex familia periere. In his episcopi tres , Pharensis , Assisensis , & Ortanus . Jureconsulti amplius duodecim : equestris ordinis sex . Factura autem rerum, triginta millium aureorum aestimata .*

XXXIX. PYRRHUS *Ajossa* Trojanus a Sixto IV. adlectus anno MCCCCLXXIII. ab Innocentio VIII. translatus fuit ad ecclesiam Sueflanam anno MCCCCLXXXVI. Stephanus Infelura scriba Populi Romani in Diariis suis MSS. testatur die IV. Maii anno MCCCCLXXXVIII. se fuisse Potestatem Hortae .

XL. Successit ANGELUS *Pechinoli* Castellanus canonicus , qui ad superos migravit anno MCCCXCII. Fuit legatus Apostolicus ad Matthiam Regem Hungariae , unde anno MCCCCLXXIX. die xxv. Junii prolixis literis , in Appendice exhibendis , Innocentio VIII. suae legationis rationem reddidit . Christina Verrochinia Ortana , castri Sermugnani Domina , & uxor Thomae Comitis Marfsciani , anno MCCCXC. memoratur ab Ughello in Historia Marfsciana pag. 69.

XLI. HENRICUS *Brumus* ab epistolis Alexandri VI. sancti Eutitii corpus intulit in templum eidem sacrum sub monte Ciminio, uti haec marmorea tabula prodit.

REL -

RELIQUIAS . S. EVTHITII . MARTYRIS
 INTER . RVDERA . IN . SCYPHO . LAPIDEO
 REPERTAS . IVBENTE . ALEXANDRO
 SEXTO . HENRICVS . EPISCOPVS
 HORTAE . IN . HAC . MARMOREA
 ARCHA . LOCANDAS . CVRAVIT
 IDVS . MAII . MCCCCXCVI

Idem Henricus translatus fuit ad archiepiscopatum
 Tarentinum anno mccccxcviii. die xiv. Septembris.

GEORGIUS *Maccafanus* de Pereto Marfus anno **XLIII**
 vix completo transiit ad Sarnensem ecclesiam .

Anno mccccxcix. successit LUDOVICUS , qui obiit **XLIII**
 anno MDIII.

Julius II. huic episcopatu praefecit JOHANNEM **XLIV**
Burhardum Argentoratensem , qui sacello Ale-
 xandri VI. fuerat caeremoniarum magister. Scripsit
 Diaria simplici , sed libero stilo , quae MSS. cir-
 cunferuntur , eorumque deterior pars sub titulo
Historiae arcanae nuper vulgata est in Germania .
 Exstat & ejus Ordo missae pro informatione Sacer-
 dotum , Romae typis Antonii Bladi 1559. in 8.º
 Johannes mortalitatem exiit anno MDVI. sepultus-
 que est Romae in templo nationis Teutonicorum .

FRANCISCUS *Francischinius* Ortanus a sacris con- **XLV**
 fessionibus Julii II. successit die xviii. Maii , anno vero
 MDXXV. episcopatu se exsolvit . De eodem agit Theu-
 lus in Apparatu Minorico libro II. capite quarto .

PAULLUS *Caesius* Cardinalis utranque ecclesiam **XLVI**.

306 DE . ANTIQVITATIBUS . HORTAE
administravit ab anno MDXXV. ad mortem, quae
contigit anno MDXXXVII.

XLVII. *LUCAS Sabellus* administrationem iniit per pro-
curatorem .

XLVIII. Anno MDXXXVIII. die XII. Augusti creatus est
Pomponius Caesius, & post annum translatus
ad episcopatum Nepesinum & Sutrinum, anno-
que MDXLII. a Paulo III. inter Cardinales coopta-
tus, quo eodem anno decessit .

XLIX. *Scipio Bongallus* civis Romanus anno MDXXXIX.
adlectus, interfuit Concilio Tridentino: edidit Jam-
blichum de mysterijs Ægyptiorum, & de Vita Py-
thagorae, latine expressum a Nicolao Scutellio ere-
mita Augustiniano, Romae per Antonium Bladum
1556. in 4.º Obiit circa annum MDLXIV. In ecclesia
primaria sanctae Mariae exstat haec inscriptio ejus
nomini dicata .

D. O. M
SCIPIONI. BONGALLO
ROMANO. EPISCOPO. HORTANO. ET
CIVITAT. CASTELL
VIRO. RELIGIOSISS
MORIBVS. ET. SCIENTIIS
FERE. OMNIBVS. ORNATIS
AVRELIVS. COPERCHIVS
BENEFICIATVS. S. PETRI
DE. VRBE. AFFINITATE
ET. AMORE. CONIVNCTISS
MAERENS. P. VIX. ANI. LXIII.
OBIIT . DIE . III. AVG. MDLXIII

Nico-

NICOLAUS *Perufcus* electus a Pio IV. die VII. Fe- L.
bruarii anno MDLXVI. decessit die VIII. ejusdem men-
fis anno MDLXXXII.

ANDREAS *Longus* Parmensis a Gregorio XIII. II.
electus die II. Aprilis anno MDLXXXII. Obijt xv. Kal.
Septembres anno MDCVII. Hujus episcopatu floruit
Bonaventura Furlanus Ortensis ex ordine Mino-
rum Sixto V. charus, qui eum ad Alatrensem epi-
scopatum promovit anno MDLXXXVI. ex Ughello
tomo primo col. 334. In ecclesia cathedrali legitur
de Andrea hujusmodi elogium.

ANDREÆ. LONGO. NOBILI. PAR-
MENSIS. EPISCOPO. CIVITATIS
HORTANÆ. ET. CASTELLANÆ
MULTIS. REGIMINIBVS. DEFVN-
CTO. CIVITAS. HORTANA. PA-
STORI. OPTIME. MERITO. MÆ-
STISSIMA. ÆRE. PVBLICO. POSVIT
OBIIT. AN. MDCVII. XV. KAL
SEPTEMBRIS. ÆTATIS. SVÆ
LXVIII. EPISCOPATVS. VERO
X X V

JOHANNES VINCENTIUS *Cansabius* Amerinus vix LII.
electus a Paulo V. transfertur ad ecclesiam sancti
Marci in Calabria. Floruerunt hoc tempore litera-
rum gloria clarissimi Hortani cives Julius Roscius, &

Qq ij

Anto-

Antonius Decius : quorum eximias laudes quum accurate recenseat Johannes Victorius Roscius, vulgo Janus Nicius Erythraeus, huc lubet ejus verba transferre. Et quidem de Roscio haec habet in Pinacotheca altera num. III. *Horti urbs nulli earum, quae in Faliscis numerantur, antiquitate ac nobilitate inferior, Phoebi Musarumque deliciae, fere semper praeclara hominum ingenia ad omnia elegantissimarum artium studia & ad poesin in primis apta, produxit; quae tanquam flores eximii, odore & amoenitate non uni tantum civitati, sed omnibus, apud quos Graecae Romanaeque literae vigent, essent voluptati, admirationi, ac laudi. Mitto eos, quos Philosophiae ac Jurisprudendiae laus nobilitavit, ex iis, qui, cum aliarum etiam laudandarum facultatum gloria florerent, poesin etiam sunt amplexi. Ita Horti Julio Roscio, nobili apud suos genere nato, delectatur, ut non alio magis civis & alumno gloriantur, neque magis se jaectent. Hic admirabili quodam naturae ipsius habitu ac prope divino praeditus, cum eximiam hanc illustremque naturam ad omnium rerum magnarum atque artium scientiam contulisset, quid mirum, si orator, si poeta omni laude cumulatus, extiterit? Etenim nisi oratorum ac poetarum, ex rerum cognitione efflorescat ac reddet oratio, tanquam cassa nuce inanior, negli-*

gligatur ac repudietur necesse est. Itaque tanta vis ingenii ab omnibus, qui tunc temporis magnum in literatis viris nomen habebant, primum cognita, (non enim insignis flammae cujuscumque splendor latere diutius potest, quin suo se lumine prodatur,) tum adamata, deinde expetita, postremo exculta omni officiorum genere est; sed in primis ab Aldo Manutio arctissimo sibi amicitiae vinculo constricta. ac ita illum placuisse Manutio; tantum in ejus laudibus pondus mea sententia habet, propemodum ut ceteris anteponendum esse videatur. nisi enim summa ac prope singularis in ejus ingenio atque doctrina vis boni fuisset, nunquam ita a tali viro coli diligique potuisset, ut vix quidquam in amore fuerit ardentius. cujus viri eruditio a majoribus ipsi suis quadam quasi hereditate relicta, ita deinde perpetuo labore studioque suis est opibus aucta, ut parenti etiam ipsi Paulo, quo tum in his literis humanissimis nil habebat orbis terrae praestantius, esset admirabilis. Quanta autem inter Aldum & Julium necessitas amicitiaeque usus intercesserit, declarant epistolae, quae extant impressae, & eruditorum manibus teruntur, tum Manutii ad ipsum, tum ipsius ad Manutium, scriptae. Sed quid tam eorum, qui se literis abdiderunt, ostendit industriam, quam quae potuerunt ad communem afferre fructum, atque in conspectum lucemque proferre? Sunt in medio

*medio complures ejus orationes ab ipso editae, in quibus & orationis copia & sententiarum gravitas, & elegans verborum comprehensio atque artifex etiam stylus apparet. Summa omnium cum voluptate leguntur epigrammata, elegiae, odae, & sacrorum carminum liber: quae omnia, admirabilem ejusdem ad poesin indolem ac divinum illum spiritum, quo poetae dicuntur afflari, mire testantur. exstant elogia militaria, tanta cum fide, industria, ac sermonis majestate conscripta, ut ejus ingenii magnitudinem, candorem animi, ac magnificum orationis genus, ante oculos ponant. Attigit etiam Remp. ac pluribus & maximis muneribus functus, in gravi atque difficili provinciae cujusdam administratione, vitam reliquit. Inter alia edidit Icones operum misericordiae Romae 1585. in folio. Emblemata sacra aeri incisa ab Antonio Tempesta Romae 1589. in 8.º Ejus Elogia militaria vulgavit Philippus Decius Romae apud Jo. Angelum Ruffinellum 1596. in 4.º Varia ejusdem MSS. adservantur in Bibliothecis Barberina & Chisiana. De Antonio Decio exstat hoc elogium apud Erythraeum in Pinacotheca I. *Locuples & amoenum Antonii Decii Hortini ingenium, omnemque ab eo perceptam, dignam libero homine, disciplinam cum cetera ejus scripta, lyrico stylo confecta, declarant, tum maxime Arcipanda, nobilis ejusdem tragaedia demonstrat, quam,*
*splen-**

splendore verborum, multitudine sententiarum, majestate argumenti, non video, cui earum debeat cedere, quae Etrusca lingua scriptae leguntur. Hæc simul ac typis impressa communem lucem aspexit, incredibili omnium plausu, summoque Fabii Ursini, in cujus primum nomine apparuerat, excepta, visa est etiam admirabilis Torquato Tasso, non epici tantum carminis principi, sed scriptori tragediarum eximio, qui cum illi magnus amicitiae usus necessitudoque intercedebat: nam cum eo sæpe, qui ob id quod parum animo valeret, sermones hominum conventusque vitabat, in via incedentem, colloquentem & in foro Agonali Romae ambulantem, multaque ibi spacia facientem aspeximus; ut si Antonii laudibus cetera alia argumenta deessent, hæc tam egregia cum illo familiaritas, summum in eo ingenium, excellentem doctrinam, atque admirabilem poeticae facultatis artem fuisse convinceret: cui enim ille placere non oporteat, qui tantopere Torquato Tasso probatus extiterit? Sed hunc quoque celerius mortalis conditionis tanquam aestus absorbit, quam bonae literae; amicorumque, quibus ille erat jucundissimus, studia deposcerent. Quod si longior illi vitae hujus usura contigisset, multos, quos conceperat, partus edidisset. Verum pauci erepti ejus vitae anni, ea quam adeptus est nonnisi immortalitate, compensantur.

HIP-

- LIII. HIPPOLYTUS *Fabianus* Ravennas ex Priore generali, ut vocant, ordinis sancti Augustini, ad hanc dignitatem euectus est a Paulo V. die xvii. Decembris anno mdcvii. Ex hac vita migravit in civitate Castellana die xxiv. Augusti mdcxvi. quo tempore vixit Julius Pheus Hortanus Advocatus Consistorialis, in quo munere successorem habuit Laurentium filium, postea adlectum in episcopum Geruntinensem in Calabria, ex Carolo Carthario in Syllabo Advocator. Consistorial. pag. 223. & 245.
- LIV. ANGELUS *Gozadinus* Archiepiscopus Nixiensis, & Pariensis, ecclesiae Bononiensis suffraganeus pro Cardinali Ludovisio, anno mdcxxi. a Gregorio XV. electus fuit. Exstat Hortae haec ejus inscriptio.

D. O. M.

ANGELVS.GOZADINVS. I. V. D. OLIM
 ARCHIEPISCOPVS. NIXIEN. ET. PA-
 RIEN. NVNC. VERO. ECCLESiarVM
 HORTANÆ. ET. CIVITATIS. CASTELL
 EPVS. ADHVC. VIVENS. SERIO. DE-
 MORTE. COGITANS. SIBI. SVCCES-
 SORIBVS. Q. SVIS. MONVMENTVM
 PARAVIT. A. IVB. MDCL. ÆTATIS
 SVÆ. LXXVII. EPATVS. VERO. XXX

Floruit hoc tempore Marius Villanius J. C. prae-
 stantissimus, ad quem Hortae suae morantem su-
 pra laudatus Erythraeus has literas dedit, quae ha-
 bentur in libro vi. partis primae num. xxxvii.

Niſ

*Nisi memoria me fugit, quod saepe solet acci-
dere, cum Roma discedebas, pollicitus es, feriis
tantum vindemiarum, hoc est, diebus quindecim,
nec eo amplius, a nobis abfuturum (quo tempore
prolatis rebus, multi animi relaxandi gratia,
vel villarum amoenitates, vel propinqua Urbi op-
pida persequi solent.) verum cum res rediissent,
continuo te ad nos recepturum, quo amicorum
causis praesto esses opera, auctoritate, consilio. Sed
totos jam menses quinque desideraris; ac vereor,
ne dies illi quindecim, menses viginti fiant. Sed
nolim, te Ulyssi similem esse, qui Ithacam suam
tanti fecit, ut eam, quamvis asperrimis saxis,
tanquam nidum affixam, immortalitati antepo-
nendam esse statuerit. Non video quid istic sit,
quod delectare te possit ac retinere, quin curriculo
ad nos venias. Nulla est tibi Penelope, quam à
procorum injuriis atque insolentia vindices; nul-
lus Telemachus, cujus adolescentiam patria aucto-
ritate ac consilio regas. Sed quamvis te recte cum
Ulysse, sed alio in genere, conferam, non sum ta-
men ita insipiens, ut Ithacae oppidum cum Ithac
urbe, quam incolis, esse comparandam existimem.
Quae urbs antiquissima quidem ac nobilissima plu-
res semper viros genuit, domi militaeque claros,
& in primis doctrina, ingenio, & eruditione prae-
stantes: sed nihil ad urbem Romam. A qua tamen
abesse hoc tempore non est magnopere dolendum:*

multa enim ejus , qui abest , ab oculis remouentur , quae acerbissimum animo dolorem inurant : quae mala bellorum calamitas affert . Et nunc severissimae exactioes fiunt capitum , atque ostiorum : neque id aliqua Principum nostrorum iniquitate vel avaritia ; quibus nihil est aequius , nihil liberalius ; sed ita res est , ita faciundum fuit . Sed quamuis omnes intelligant , quae exiguntur ad communem utilitatem salutemque conferri , tamen aegre ferunt , queruntur , dolent , in summa rei nummariae difficultate eam a se pecuniam arripi . Sed Petri Sedis dignitas , urbis salus & incolumitas : cujus tuendae gratia , publico consilio , ea pecunia cogitur , omnibus nostris commodis anteponenda est . Ego quia pacis oclique in primis sum cupidus , libenter me istuc vel alio conferrem , ubi neque milites armatos conspicerem , neque tympanorum strepitus & tubarum sonitus audirem : sed rei familiaris ratio prohibet ; aetas acta deterret ; cui coeli mutationem maxime incommodam esse , audio . Sed cur , inquires , me in eam urbem vocas , in qua manere , neque tibi suave neque jucundum putas ? At longe alia ratio est utriusque nostrum . Tu Jurisconsultus in primis ; ego non plus attigi illius doctrinae , quam quantum prima illa puerili institutione potui . Tu rerum maximarum usu edoctus ac prudens ; ego in omnibus iis rebus , quae ad communis vitae consuetudinem pertinent , fere hospes

hospes & rudis. Tu Reipub. regendæ scientia præditus; ego funditus ejus artis expertus. Quamobrem ibi potissimum te oportet esse, ubi summae rei prodesse plurimum possis; operae autem meae nihil relictum est loci, ubi neque publice neque privatim cuipiam esse usui possit. Quam ob rem cogita de reditu: & amicis, qui jam diu tuae sunt suavitatis expertes, ejusque participes fieri avidissime cupiunt, ne sis in mora; sed quam primum illorum votis occurre. Ego, quoniam coram non licet, his literis, quas tibi F. Desiderius reddet, salvere te plurimum jubeo. Vale. Roma VI. Kal. Febr. CXCXLIV. Hoc eodem tempore Romae excelluit alter Hortanus civis Matthaeus Caccia, qui magnam pecuniae vim arte medica comparatam, fato cedens anno MDCXLIV. in usus pios liberalissime impendit, splendide instaurata aedicula beatae Mariae virginis, ubi sepeliri voluit, post Xenodochium sancti Jacobi ad portam Flaminiam, cui octoginta millium nummum hereditatem obtingere jussit. Ejusdem gentilis Plinius Caccia, equestri ordine illustris, Rythmos Italicos ediderat Firmi typis Sertorii de Montibus anno MDCHII. in 12.º

THADDAEUS *Altinus* Camers, eremita Augustinianus, episcopus Porphyriensis, Urbano VIII. Innocentio X. & Alexandro VII. a sacello Pontificio, diem obiit VI. Kal. Septembres anno MDCLXXXV. Hortae in ecclesia sancti Augustini sepultus.

- LVI. JOSEPHUS *Sillanus de Leoncillis* Spoletinus, Cardinali Ludovico majori Poenitentiario ac sacri Collegii Decano causarum Auditor, electus fuit anno MDCLXXXV.
- LVII. SIMON *Aleottus* Ravennas ex Vicario generali Fabricii Paulutii Cardinalis & episcopi Maceratenfis, nuncupatus fuit anno MDCXCVII.
- LVIII. Aleotti locum implevit anno MDCCIV. ASCANIUS *Blasii* Romanus, Francisco de Judice Cardinali causarum Auditor, deinde episcopus Salaminae, & Casparis de Carpineo Cardinalis, episcopi Sabinensis suffraganeus, quo in munere successit Ulyssi Roscio Ortano, hodieque populum suum, pietatis & virtutis eximia laude ornatus, gubernat.

F I N I S.

A P P E N D I X
A C T O R U M V E T E R U M
D E Q U I B U S F A C T A E S T M E N T I O
I N L I B R O S E C U N D O .

I.

p. 316.

Decretum genuinum Gelasii I. collatum
cum editione vulgata .

Genuinum Decretum
cum naevis .

*Ex antiquissimo codice Palatino
Bibliothecae Vaticanae n. 493.
fol. 101.*

Vulgatum Decretum .

*Ex codice Furenfi emendatus
editum sub nomine Hormisdæ
a Petro Francisco Chiffletio .
Additiones & interpolatio-
nes minio notantur .*

494. Incipit Decretalem ^{sic} Sci Gelasii
Papae urbis Romae .

Incipit Decretale in urbe Roma
ab Hormisdæ Papa editum .

*De scripturis divinis quid uni-
versaliter catholica recipiat
Ecclesia, vel post hæc quid
vitare debeat .*

I.

ORdo de veteri Testamen-
to, quem sancta & ca-
tholica Romana suscipit &
honorat Ecclesia, iste est .

Geneseos liber I.

Exodi liber I.

Levi-

Levitici liber I.
 Numeri liber I.
 Deuteronomii liber I.
 Jesu Navé liber I.
 Judicum liber I.
 Ruth liber I.
 Regum libri IV.
 Paralipomenon libri II.
 Psalmorum CL. liber I.
 Salomonis libri III.
 Proverbia, Ecclesiastes, &
 Cantica Canticorum.
 Item Sapientiae liber I.
 Ecclesiastici liber I.
Item ordo Prophetarum.
 Esaiæ liber I.
 Hieremiae liber I. cum Ci-
 noth ac Lamentationibus suis.
 Ezechielis liber I.
 Danielis liber I.
 Osee liber I.
 Amos liber I.
 Michaeæ liber I.
 Johel liber I.
 Abdiae liber I.
 Jonæ liber I.
 Naum liber I.
 Abacuc liber I.
 Sophoniae liber I.
 Aggaei liber I.
 Zachariae lib. I.
 Malachiae liber I.
Item ordo Historiarum.
 Job liber I.
 Tobiae liber I.
 Esdrae libri II.
 Esther liber I.
 Judith liber I.
 Machabaeorum libri II.

Item

- Item ordo Scripturarum novi
& aeterni Testamenti.*
 Euangeliorum libri IV.
 Secundum Matthaeum li-
 ber I.
 Secundum Marcum liber I.
 Secundum Lucam liber I.
 Secundum Johannem liber I.
 Item Actuum Apostolorum
 liber I.
 Epistolae Pauli Apostoli nu-
 mero XIV.
 Ad Romanos Epistola I.
 Ad Corinthios Epistolae II.
 Ad Ephesios Epistola I.
 Ad Thessalonicenses Episto-
 lae II.
 Ad Galatas Epistola I.
 Ad Philipenses Epistola I.
 Ad Colossenses Epistola I.
 Ad Timotheum Epistolae II.
 Ad Titum Epistola I.
 Ad Philemonem Epistola I.
 Ad Hebraeos Epistola I.
 Item Apocalypsis Johannis
 liber I.
 Item canonicae Epistolae
 numero septem .
 Petri Apostoli Epistolae II.
 Jacobi Apostoli Epistola I.
 Johannis Apostoli Episto-
 lae III.
 Judae Zelotis Apostoli Epi-
 stola una .

I.
Post propheticas & euan-
 gelicas, atque apostoli-
 cas Scripturas, quibus Eccle-
 sia catholica per gratiam Dei
 fun-

II.
Post *has omnes* propheti-
 cas & euangelicas, atque
 apostolicas, quas superius de-
 promptus Scripturas, qui-
 bus

fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis univ[er]sae per orbem Catholicae defusae Ecclesiae unus thalamus Christi sit, sancta tamen Romana Ecclesia, nullis Sinodicis constitutis ceteris Ecclesiis praelata est, sed Evangelica voce Domini & Salvatoris nostri primatum optinuit. *Tu es Petrus, inquit, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, & porte inferi non praevalent adversus eam, & tibi dabo claves Regni coelorum, & quaecumque ligaveris super terram erunt ligata & in coelo, & quaecumque solveris super terram erunt soluta & in coelo.*

Cui data est etiam societas Beatissimi Pauli Apostoli, vas electionis, qui non diverso sicut heresi garrunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosam mortem cum Petro in urbe Roma sub Caesare Nerone agonizans coronatus est, & pariter supradictam sanctam Romanam ecclesiam Christo Domino consecrarunt, aliisque omnibus in universo mundo sua praesentia atque venerando triumpho ptulerunt.

Est ergo prima Petri Apostoli Sedes Romana ecclesia non habens maculam, nec rugam, nec aliquid ejusmodi.

Se-

bus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, etiam illud intimandum putavimus, quod quamvis univ[er]sae per orbem diffusae catholicae Ecclesiae unus thalamus Christi sit, sancta tamen Romana ecclesia nullis synodicis constitutis ceteris ecclesiis praelata est, sed evangelica voce Domini & Salvatoris nostri, primatum obtinuit; *Tu es Petrus, inquit, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam: & portae inferni non praevalent adversus eam. Et tibi dabo claves regni coelorum: & quaecumque ligaveris super terram erunt ligata & in coelo: & quaecumque solveris super terram erunt soluta & in coelo.*

Addita est etiam societas beatissimi Pauli Apostoli, vas electionis; qui non diverso, sicut haeretici garrunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Caesare Nerone agonizans coronatus est. Et pariter supradictam sanctam Romanam Ecclesiam Christo Domino consecrarunt, aliisque omnibus **urbibus** in universo mundo, sua praesentia atque venerando triumpho praetulerunt.

Est ergo prima Petri Apostoli Sedes Romana ecclesia; non habens maculam, neque rugam, nec aliquid huiusmodi.

Se-

Secunda autem Sedes apud Alexandriam beati Petri nomen . a Marco ejus discipulo Evangelista consecrata est . Ipseque a Petro Apostolo in Aegypto directus , verbum veritatis praedicavit , & gloriosum consummavit martirium .

Secunda autem Sedes apud Alexandriam Beati Petri nomine a Marco ejus discipulo *atque* Evangelista consecrata est . Ipseque in Ægypto , directus a Petro Apostolo , verbum veritatis praedicavit , & gloriosum consummavit martirium .

Tertia vero Sedes apud Antiochiam item beatissimi Petri Apostoli habetur honorabilis eo quod illic prius quam Romam venisset , habitavit & illic primum nomen Christianorum novellae gentis exortus est .

Tertia verò Sedes apud Antiochiam item beatissimi Apostoli Petri habetur honorabilis eo quod illic priusquam Romam venisset habitavit : & illic primum nomen Christianorum novellae gentis exortus est .

II.

ET quamvis aliud fundamentum nullus possit ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus ; tamen aedificationem sanctam idem Romanam ecclesiam post illas veteris vel novi Testamenti, quas regulariter suscipimus, etiam suscipi non prohibet scripturas. Idem sanctam Synodum Nicenam CCC. rum X. & VIII. Patrum, mediante Maximo Constantino Augusto .

III.

ET quamvis aliud fundamentum nullus potuit ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus ; tamen ad aedificationem nostram eadem Romana ecclesia, post illas veteris vel novi Testamenti, quas regulariter superius enumeravimus, etiam has suscipi non prohibet scripturas . Id est sanctam Synodum Nicaenam secundum trecentos decem & octo Patres, mediante maximo Constantino Augusto ; *in qua Arianus haereticus condemnatus est .*

Sanctam Synodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto ; in qua Macedonius haereticus

San-

S f

debi-

Sanctam Synodum Ephesinam, in qua Nestorius damnatus est, consensu Coelestini Papae, mediante Cirillo Alexandrinae Sedis Antestite, & Arcadio ab Italia destinato.

Sanctum Sinodum Calcedonensem, mediante Marciano Augusto & Anatholio Constantinopolitano Epo, in qua Nestoriana, Antochiana, & Eutichiana hereses simul cum Dioscoro, ejusque complicibus damnatae sunt.

III.

Incipiunt opuscula recipienda.

Item opuscula beati Cicili Cipriani martiris, & Cartogennensis epi.

Opuscula beati Gregorii Nazazensis epi.

Item opuscula beati Basili Capadociae epi.

Item opuscula beati Athanasii Alexandriae epi.

Item op. beati Johannis Constantinopolitanae epi.

Item

debitam damnationem excepit.

Sanctam Synodum Ephesinam, in qua Nestorius damnatus est, consensu beatissimi Coelestini Papae, mediante Cyrillo Alexandrinae Sedis Antestite, & Arcadio episcopo ab Italia destinato.

Sanctam Synodum Calcedonensem, mediante Marciano Augusto, & Anatolio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana, & Eutychiana haeresis, simul cum Dioscoro ejusque complicibus damnatae sunt. *Sed & si qua sunt Concilia a sanctis Patribus hactenus instituta, post illorum quatuor auctoritatem & custodienda & recipienda decrevimus.*

IV.

IAnnunc subjiciendum de opusculis sanctorum Patrum, quae in Ecclesia catholica recipiuntur.

Opuscula beati Caecilii Cypriani, Martyris, Carthaginensis episcopi in omnibus recipienda.

Item opuscula Beati Gregorii Nazianzeni episcopi.

Item opuscula beati Basili Cappadociae episcopi.

Item opuscula beati Athanasii Alexandrini episcopi.

Item opuscula beati Johannis Constantinopolitani episcopi.

Item

Item opuscula beati Theophili Alexandrinae epi .

Item opuscula bī Helari Pictavinsis epi .

Item op. bī Ambrosi Mediolaninsis epi .

Item op. B. Augustini Ipponereginsis epi .

Item op. bī Hieronimi prb.

Item op. Prosperi viri religiosissimi .

Item epistola bī Leonis Pap. ad Flavianum Constantinopolitanum episcobum destinā t. cujus textum quispiam suis , quae ad unum jota disputaverit , & non eam in omnibus venerabiliter receperit , anathemas sit .

Item op. tractatus omnium Patrum Orthodoxorum , qui in nullo a scae ecclesiae Romanae consortio deviarunt , nec ab ejus fide vel praedicatione sejuncti sunt , sed ipsius communicatione per gratiam Dei usque in ultimum vitae suae fuere participes , legende decernimus .

Item decretales epistolas , quas beatissimi Pap. diversis temporibus ab urbe Roma pro diversorum Patrum consolatione dederunt , venerabiliter suscipiendas .

Item

Item opuscula beati Theophili Alexandrini episcopi .

Item opuscula beati Cyrilli Alexandrini episcopi .

Item opuscula beati Hilarii Pictavienensis episcopi .

Item opuscula Beati Ambrosii Mediolanensis episcopi .

Item opuscula Beati Augustini Hipponeregienensis episcopi .

Item opuscula Beati Hieronymi presbyteri .

Item opuscula Beati Prosperi viri religiosissimi .

Item epistolam Beati Papae Leonis ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum destinā tam : de cujus textu quispiam si usque ad unum jota disputaverit , & non eam in omnibus venerabiliter receperit , anathema sit .

Item opuscula atque tractatus omnium Patrum orthodoxorum , qui in nullo a sanctae Romanae ecclesiae consortio deviarunt , nec ab ejus fide vel praedicatione sejuncti sunt ; sed ipsius communicatione per gratiam Dei usque in ultimum diem vitae suae fuere participes , legendos decernimus .

Item decretales epistolas , quas beatissimi Papae , diversis temporibus ab urbe Roma pro diversorum Patrum consultatione dederunt , venerabiliter suscipiendas .

S f ij

Item

Item gesta sanctorum Martirum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis inradiant. Quis ista Catholicorum dubitet majora eos in agonibus fuisse perpeffos, nec suis viribus, sed Dei gratia, & adiutorio? Singularem cautella in sca Romana ecclesia non leguntur, quia & eorum, qui conscribere nomina penitus ignoratur; & ab Infidelibus & idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, esse putantur. Sicut cujusdam Cirici & Julitae, sicut Giorgi, aliorumque hujusmodi passiones, q. ad hereticis perhibentur compositae. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi orreretur occasio, in sca Romana ecclesia non leguntur. Nos tamen cum praedicta ecclesia omnes Martires, & eorum gloriosos agones, qui Dō magis, quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item vitas Patrum, Pauli, Antoni, Hilarionis, & omnibus heremitarum, quas tamen vir beatissimus discipulus Hieronimus, cum omni honore suscipimus.

Item actus beati Silvestri Apostolicae Sedis Praesulis, li-
cet

Item Gesta sanctorum Martirum, quae multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis inradiant. Quis ista Catholicorum dubitet, & majora eos in agonibus fuisse perpeffos? nec suis viribus, sed Dei gratia & adiutorio **universa tolerasse? Sed ideò secundum antiquam consuetudinem**, singulari cautella in sancta Romana ecclesia non leguntur, quia & eorum qui conscribere, nomina penitus ignorantur; & ab infidelibus, & idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, esse putantur. Sicut Quirici cujusdam & Julitae; sicut Georgii, aliorumque ejusmodi Passiones, quae ab haereticis perhibentur compositae. Propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi orreretur occasio, in sancta Romana ecclesia non leguntur. Nos tamen cum praedicta **Romana** ecclesia, omnes Martyres, & eorum gloriosos agones, qui Deo magis, quam hominibus noti sunt, omni devotione veneramur.

Item Vitas Patrum, Pauli, Antonii, Hilarionis, & omnium Eremitarum, quas tamen vir beatissimus Hieronimus descripsit, cum omni honore suscipimus.

Item Actus beatissimi Silvestri Apostolicae Sedis Praesulis,

cer ejus, qui conscripfit nomine ignoretur: a multis tamen in urbe Roma Catholicis legi cognovimus, & pro antiquo usu multae haec imitantur ecclesiae .

Item scriptura de Inventione Crucis dominicae, & aliam scripturam de inventione capitis Johannis Baptistae novelle quidem relationis & nonnulli Catholici legunt. Sed cum haec ad Catholicorum manus advenerint, beati Pauli Apostoli precedet sententia, *Omnia probate, quod bonum est tenete* .

Item Rufinus vir religiosus plurimos ecclesiasticae operis edidit libros, nonnullas etiam scripturas interpretatus est. Sed quoniam beatissimus Hieronymus eum in aliquibus de arbitrio libertate notavit, illas sentim. q. praedictum beatum Hieronimum sentire cognoscimus, non solum de Rufino, sed etiam de universis, quos vir S. saepius memoratus, zelo Dei, & fidei religione reprehendit .

Item Origenis nonnulla opera quae vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus: reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus rennuendam .

Chronica Eusebii Caesariensis, atque ejusdem Historiae ecclesiasticae libros, quamvis in pri-

lis, licet ejus qui conscripfit nomen ignoretur: a multis tamen in urbe Roma Catholicis legi cognovimus: & pro antiquo usu multae hoc imitantur Ecclesiae .

Item scriptura de inventione dominicae Crucis, & alia scriptura de inventione capitis beati Johannis Baptistae, novellae quidem relationes *sunt*, & nonnulli *eas* Catholici legunt. Sed cum haec ad Catholicorum manus pervenerint, beati Apostoli Pauli praecedat sententia; *Omnia probate, & quod bonum est retinete* .

Item Rufinus vir religiosus *issimus* plurimos Ecclesiastici operis edidit libros: nonnullas etiam Scripturas interpretatus est. Sed quoniam venerabilis Hieronymus cum in aliquibus de arbitrii libertate notavit; illa sentimus, quae praedictum beatum Hieronimum sentire cognoscimus: & non solum de Rufino, sed etiam de universis quos vir saepius memoratus, zelo Dei, & fidei religione reprehendit .

Item Origenis nonnulla opuscula, quae vir beatissimus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus: reliqua autem omnia cum auctore suo dicimus rennuenda .

Item Chronica Eusebii Caesariensis, atque ejusdem Historiae ecclesiasticae libros, quam-

primo narrationis suae libro tepuerit, & post in laudibus atque excusatione Origenis scismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen singularum notitiam, quae ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus reuendos.

Item Orosium virum eruditissimum, quem conlaudamus, qui valde nobis necessariam aduersus paganorum calumnias ordinavit Historiam, mira-que breuitate contexuit.

Item venerabilis Sedulii Paschale opus, quod eruditus descripsit versibus insigni laude preferimus.

Item Iuueni nihilominus laboriosum opus non spernimus, sed miramus. Cetera, quae ab hereticis scismaticis conscripta, vel predicata sunt, nullatenus recipiet Catholica, & Apostolica Romana ecclesia: e quibus pauca, quae ad memoriam venerunt, & a Catholicis vitanda sunt, credidimus esse subdenda.

IV.

Notitiam librorum apocryphorum, qui non recipiuntur.

Ariminensium Sinodum, a Constantio Caesare Constantini Augusti filium congregatam, mediante Tauro Praefecto,

quamvis in primo narrationis suae libro tepuerit, & post in laudibus atque excusatione Origenis scismatici unum conscripserit librum: propter rerum tamen singularum notitiam quae ad instructionem pertinent, usquequaque non dicimus reuendos.

Item Orosium virum eruditissimum conlaudamus, qui valde necessariam nobis aduersus paganorum calumnias ordinavit Historiam, mira-que breuitate contexuit.

Item venerabilis viri Sedulii Opus paschale, quod heroicis descripsit versibus, insigni laude praeferrimus.

Iuueni quoque nihilo minus laboriosum opus non spernimus, sed miramur. Caetera quae ab haereticis, sive scismaticis conscripta vel praedicta sunt, nullatenus recipiet catholica & Apostolica Romana ecclesia: e quibus pauca, quae ad memoriam venerunt, & a Catholicis vitanda sunt, credidimus esse subdenda.

V.

In primis Ariminensem Synodum, a Constantio Caesare Constantini filio congregatam, mediante Tauro Praefecto,

cto, ex tunc & nunc & in aeternum confitemur esse damnata .

Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur Sci Clementis, apogrifum .

Actus nomen Andreae Apl. apg.

Actus nomen Thomae Apl. libros x. apg.

Actus nom Petri Apl. alios, apg.

Actus nom Philippi Apl. apg.

Evangelium nom Matthiae, apg.

Evangelium nom Petri Ap. apg.

Evangelium nom Jacobi minoris, apg.

Evangelium nom Barnabae, apg.

Evan. nom Thomae, quibus Manichei utuntur, apg.

Evangelium nom Bartholomei Ap. apg.

Evangelium, quem falsavit Lucianus, apg.

Evangelium, quem falsavit Euficius, & Lucius, apg.

Lib. de infantia Salvatoris, apg.

Lib. de nativitate Salvatoris, & de Maria vel obfetrice, apg.

Li-

fecto, ex tunc & nunc, in aeternum confitemur esse damnaram .

Itinerarium quoque in nomine Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis **libri numero novem**, apocryphum esse scimus .

Actus nomine Andreae Apostoli, apocryphum .

Actus nomine Thomae Apostoli, libri X. apocryphi .

Actus nomine Petri Apostoli, apocryphi .

Actus nomine Philippi Apostoli, apocryphi .

Evangelia nomine Mathiae Apostoli, apocrypha .

Evangelia nomine Barnabae, apocrypha .

Evangelia nomine Jacobi minoris, apocrypha .

Evangelia nomine Petri Apostoli, apocrypha .

Evangelia nomine Thomae Apostoli, quibus Manichaei utuntur, apocrypha .

Evangelia nomine Bartholomaei Apostoli, apocrypha .

Evangelia nomine Andreae Apostoli apocrypha .

Evangelia quae falsavit Lucianus, apocrypha .

Evangelia quae falsavit Ificius, apocrypha .

Liber de infantia Salvatoris, apocryphus .

Liber de nativitate Salvatoris, & de Maria, vel obfetrice, apocryphus .

Li-

Lib. qui appellatur Pastoris , apg.

Lib. omnes, quos fecit Leucius discipulus Diaboli , apg.

Lib. qui appellatur Fundamentum , apg.

Lib. qui appellatur Thesaurum , apg.

Lib. de filiabus Adae lectum genescos , apg.

Lib. qui appellatur haetu Thecle , vel Thollius , & Pauli Ap. apg.

Lib. qui appellatur Nopotis , apg.

Lib. Prouerbiorum ab Hereticis conscriptus , & sancti Xisti nomen praenotatus , apg.

Reuelatio , qui appellatur Pauli , apg.

Reuelatio , qui appellatur Thomae , apg.

Reuelatio , qui appellatur Stephani , apg.

Lib. qui appellatur Transitus , id est Adsumptio scae Mariae , apg.

Lib. qui appellatur Penitentia Adae , apg.

Lib. Eugenii a nom gigante, qui cum dracone post diluuium ab hereticis pugnasse perhibetur , apg.

Lib. qui appellatur Testamentum Job, apg. Non historia beati Job, set alius ab hereticis conscriptus.

Lib. qui appellatur Pastoris , apocryphus .

Libri , omnes quos fecit Leucius discipulus diaboli , apocryphi .

Lib. qui appellatur Fundamentum , apocryphus .

Lib. qui appellatur Thesaurum , apocryphus .

Lib. de filiabus Adae , **hoc est** , Leptogenesis , apocryphus .

Lib. qui appellatur Actus Teclae & Pauli , apocryphus .

Lib. qui appellatur Nepotes , apocryphus .

Lib. Prouerbiorum, qui est ab haereticis conscriptus , & sub nomine sancti Sixti praesignatus , apocryphus .

Reuelatio , quae appellatur Pauli Apostoli , apocrypha .

Reuelatio , quae appellatur Thomae Apostoli , apocrypha .

Reuelatio , quae appellatur sancti Stephani , apocrypha .

Lib. qui appellatur Transitus , id est , Adsumptio sanctae Mariae , apocryphus .

Lib. qui appellatur Poenitentia Adae , apocryphus .

Lib. de Eugenia nomine gigante , quae cum dracone post diluuium ab haereticis pugnasse fingitur , apocryphus .

Lib.

Lib. Liber

Lib. qui appellatur Poenitentiae Origenis , apg.

Lib. qui appellatur Poenitentia sci Cipriani , apg.

Lib. qui appellatur Poenitentiae Jamnae , & Mambre , apg.

Lib. qui appellatur Sors Apostolorum , apg.

Lib. qui appellatur Lusa Apostolorum , apg.

Lib. filofogus , qui ab Hereticis conscriptus est , & beati Ambrosii nom praesignatus , apg.

Historia Eusebi Pamphili , apg.

Opuscula Tertuliani , apg.

Op. Lactanti , apg.

Op. Affricani , apg.

Op. Postumiani & Galli , apg.

Op. Montani , Priscillae & Maximillae , apg.

Op. omnia Fausti Manichei , apg.

Op. Commodiani , apg.

Op. alterius Clementis Alexandrinae , apg.

Opusc. Tarfi Cipriani , apg.

Op. Arnobi , apg.

Op. Tigoni , apg.

Opu-

Liber, qui appellatur Poenitentia Origenis , apocryphus .

Liber, qui appellatur Poenitentia Janne & Mambre , apocryphus .

Liber, qui appellatur Sortes Sanctorum , apocryphus .

Liber , qui appellatur Lusa Apostolorum , apocryphus .

Liber, qui appellatur, **Canones Apostolorum, apocryphus.**

Liber, phisiologus, ab haeticis conscriptus, & beati Ambrosii nomine praesignatus , apocryphus .

Historia Eusebii Pamphili , apocrypha .

Opuscula Tertulliani , apocrypha .

Opuscula Lactantii , apocrypha .

Opuscula Africani , apocrypha .

Opuscula Postuminiani , apocrypha .

Opuscula Montani , Priscillae & Maximillae , apocrypha .

Opuscula Fausti Manichaei , apocrypha .

Opuscula Commodiani , apocrypha .

Opuscula alterius Clementis Alexandrini , apocrypha .

Opuscula Talcii Cypriani , apocrypha .

Opuscula Arnobii , apocrypha .

Opuscula Ticonii , apocrypha .

T t

Opu-

Opuscula Cassiani Pbrri Gallearum , apg.

Opuf. Victorini Petabionensis , apg.

Op. Fausti Regensis Gallearum , apg.

Op. Frumentini Coeci , ap.

Centonem de Xpo Virgilianis compaginatum versibus , apg.

Epistola Ihu ad Abgiarum , apg.

Epla Abgari ad Ihm , apg.

Passio Cirici & Jolitae , apg.

Pass. Giorgi , apg.

Scriptura , quae appellatur contradictio Solomonis , apg.

Filacteria omnia , que non Angelorum , ut illi confingunt , sed Daemonum magis arte conscripta sunt , apg.

Haec & his similia , quae Simon Magus , Nigolaus , Cirinthus , Marcion , Baselides , Ebion , Paulus etiam & Samoseranus , Futinus , & Bonofus & qui simili errore defecerunt , Montanus quoque cum suis obscenissimis sequacibus Apolonaris , Valentianus , sive Manicheus , Faustus , Africanus , Sabellius , Arrius , Macedonius , Eunomius , Novarus , Sabastius , Celestus , Donatus , Eustacius , Jovianus , Pelegius , Julianus Elane , Celestius , Ma-

ximia-

Opuscula Cassiani Presbyteri Gallienfis , apocrypha .

Opuscula Victorini Pictabienfis , apocrypha .

Opuscula Fausti Regiensis Galliarum , apocrypha .

Opuscula Frumentini Coeci , apocrypha .

Centones de Christo , Virgilianis compaginati , apocryphi .

Epistola Jesu ad Agarum , apocrypha .

Epistola Agari ad Jesum , apocrypha .

Passio Quirici , & Julitae , apocrypha .

Passio Georgii , apocrypha .

Scriptura , quae appellatur Salomonis interdictio , apocrypha .

Philacteria omnia , quae non Angelorum , ut illi confingunt , sed Daemonum magis conscripta sunt nominibus , apocrypha .

Haec & his similia , quae Simon magus , Nicolaus , Cirinthus , Marcion , Basilides , Ebion , Paulus etiam Samofatenus , Phorinus & Bonofus , qui simili errore defecerunt , Montanus quoque cum suis obscenissimis sequacibus , Apollinaris , Valentinus , sive Manichaeus , Faustus , Africanus , Sabellius , Arrius , Macedonius , Eunomius , Conomius , Novarius , Sabbatius , Callistus , Donatus , Eustacius , Jovinianus , Pelagius , Julianus Eclanensis ,

Caecle-

ximianus , Priscillianus ab Hispania , Nestorius Constantinopolitanus , Maximus , Unicus , Lampecius , Dioscorus , Eutichius , Petrus , & alius Petrus : e quibus unus Alexandriam , alius Antiochiam maculavit : Acchacius Constantinopolitanus cum consortibus suis : nec non & omnes hereses , hereseorum discipuli , sive Scismatici , qui docuerunt , vel conscripserunt , quorum nomina minime retentur , non solum repudiata , verum etiam Romana , vel Catholica & Apostolica Ecclesia eliminata , atque cum suis auctoribus , auctorumque sequacibus sub anathemate , insolubili vinculo in aeternum confitemur esse damnata .

Expliciunt Decretalis .

Caelestinus , Maximianus , Priscillianus ab Spania . Nestorius Constantinopolitanus , Maximus Cincus , Lampetius , Dioscorus , Eutyches , Petrus , & alius Petrus : e quibus unus Alexandriam , alius Antiochiam maculavit : Acacius Constantinopolitanus cum consortibus suis : nec non & omnes haeresiarches , & eorum discipulos , qui schismatica docuerunt , vel conscripserunt , quorum nomina minime retinuimus ; non solum repudiata , verum etiam ab omni Romana , catholica , & Apostolica ecclesia eliminata , atque cum suis auctoribus , auctorumque sequacibus sub anathematis , & insolubili vinculo in aeternum confitemur esse damnata .

Explicit Decretale editum ab Hormisda Papa Urbis Romanae .

N O T A .

UBI hoc Decretum Gelasianum , a nobis cum suis vitiis descriptum , pervenerit ad manus Disceptatorum ejus farinae , qui nostris hisce diebus eximiae laudi sibi vertunt , si documenta antiquitate sua commendata ineptiis adnumerent , non dubito quin illud continuo aspernaturi sint , tanquam minimi pretii . Cur vero ? Maximis sane de causis , si ipsos audiverimus : ob ineptam nec sibi constantem orthographiam , ob latinatam barbaram & lutulentam , ob artis grammaticae leges minime servatas . His enim lautis praesidiis ipsi vetustatis periti homines se rerum antiquarum judices in hac luce literarum constituere palam volunt . Quid judices ? Annon potius eversores & grassatores , & tanti supercilii quidem , ut sine piaculo illis contradicere , nempe eorum cavillationes & sophismata detegere , nemini liceat ? Sed valeant illi cum suis lepidis argutationibus , sui que admiratores procul a nobis quaerant & studiose

T t ij

con-

congregent: sed vicissim sinant nos frui his rudibus & incomptis reliquiis venerandae literaturae, quam posterioris aevi barbaries nobis feliciter servavit, unde ejus temporis genium & simplicitatem cognoscimus. Interim ex hoc apographo Decreti, nongentis & amplius ab hinc annis scripto, ut diximus pag. 216. patet tunc Gelasio attributum illud fuisse, & carere additionibus & interpolationibus, a nobis e regione minio signatis: quae viris doctis occasionem prae-buerunt varie de eodem sentiendi, ut dictum est pag. 224. Consulto autem dedimus illud cum naevis & mendis suis, quia & haec anti-quitatis studioso non inutilia esse poterunt. inde enim discet jam tunc vulgarem linguam, artis grammaticae regulis solutam, obtinuisse, qua indocti homines utebantur: quae scribebantur non solum quaevis obvia, sed ipsa quoque diplomata, instrumenta & plera-que acta publica in curiis principum laicorum, & non raro etiam ec-clesiasticorum: ex quo apparet stulte disceptare & de his judicare eos, qui ad exsufflenda antiqua ejusmodi instrumenta ob stili diversita-tem, ea conferunt cum bullis & epistolis summorum Pontificum, eo vitio non laborantibus: quasi haec scribi debuissent lingua illa vulgari, non latina: quae Romanae ecclesiae semper ita fuit propria, ut, pro conditione temporum, in ea omnium disertissimi scriptores floruerint: quare etiam antonomastice Latinae linguae nomenclatio-nem obtinuit, ut diximus in *Vindiciis Diplomatum* pag. 126.

In iisdem *Vindiciis* lib. 1. cap. 19. ostendimus linguae latinae corruptionem fluxisse ex barbaro modo pronunciandi latinæ voces. Hoc amplius firmatur hoc Decreto Gelasiano, ad normam barbaræ pronunciationis scripto, mutatis, demptis vel additis literis. Etenim quia soni literæ E. & I. O. & V. P. & B. C. & G. erant sibi pro-ximi, legitur defusæ pro diffusæ: Sedes pro Sedes: aleis pro aliis: Gallæarum pro Galliarum: Priscellianus pro Priscillianus: Ari-menensium pro Ariminensium: Baselides pro Basilides: Penetentia pro Poenitentia: Cicili pro Cecilli: Senodum pro Synodum: Eftinam pro Ephesinam: Helari pro Hilarii: Giorgi pro Georgii. Sic episcobum pro episcopum: conscribtum pro conscriptum: praefolis pro praefulis: dispotaverit pro disputaverit: Julita & Jolita: Rufinus & Rofinus: apogrifum pro apocryphum: & alia quae prudens lector per se videre poterit. singulis enim prolixius im-morari nobis non vacat. Demum ubique apparet, simplicem exscri-ptorem hujus Decreti nullam linguam calluisse praeter vulgarem, ex latina male pronunciata & prave constructa, jam tunc ortam: quae scilicet nullo grammaticae artis praecepto, nullo sanæ orthogra-
phiae

phiae aut genuinae pronuntiationis ordine regebatur : unde postea linguam omnino aliam per se constituens , secundum diversam regionum & populorum indolem , in varias dialectos divisa fuit . Jam superest , ut nonnulla de ipso Decreto animadvertam praeter illa , quae superius dixi in capite 111. *Jacobus Petitus in notis ad Poenitentiale Theodori Cantuariensis tomo primo pag. 104. observat ab eodem Theodoro Decretum nostrum adsignari Gelasio , atque etiam in aliis codicibus MSS. ibidem laudatis. Errat tamen ubi putat in Decreto aliqua redundare , praecipue ea , quae leguntur in nostro pag. 324. Item gesta sanctorum martyrum , (nempe veneramur) qui multiplicibus tormentorum cruciatibus , & mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Mox deinde rationem reddit Gelasius cur gesta martyrum veneretur : quis enim , inquit , Catholicorum dubitet , ista & etiam majora eos in agonibus fuisse perpeffos , nec suis viribus , sed Dei gratia & adiutorio? Singularem tamen cautela in sancta Romana ecclesia non leguntur , quia & eorum , qui conscribere , nomina ignorantur &c. Petitus pag. 106. paullo aliter ex aliis MSS. haec recitat , aitque in illis meram apparere contradictionem , quia Gelasius primo censet legenda esse gesta martyrum , deinde concludit , secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana ecclesia non legi . Haec repugnare ait genuino sensui , quem plane perfecteque paucissimis verbis exhibeat optima collectio codicis Herovalliani , cujus verba haec sunt : Gesta sanctorum martyrum , qui mirabilibus cruciatibus & triumphis irradiant , & a Catholicis viris conscripta sunt , omnimodis veneramur . Ea vero , quae ab Haereticis & idiotis composita vel adulterata sunt , nullatenus recipiantur : quae in ipsis eorum dictis ab ecclesiasticis viris sine mora deprehendi possunt . Sed in his nihil est , quod conveniat cum verbis Gelasii , qui ait venerari quidem se sanctorum martyrum gesta , qui multiplicibus cruciatibus & mirabilibus confessionum triumphis irradiant . quippe nemo dubitat , quin non solum ista , sed longe majora in agonibus suis passi sint , non suis viribus , sed Dei gratia & adiutorio . nihilominus eorundem martyrum acta singulari cautela in Romana ecclesia publice non legi , quia sunt anonyma & quia ab infidelibus malitiose , & ab idiotis hominibus supervacanee interpolata esse noscuntur . Nulla sane hic apparet contradictio . Mirare & suspice prudentissimi Pontificis judicium de actis martyrum . Idem Petitus ait , in Decreto , editionis nostrae pag. 324. post verba illa : & omnium eremitarum , quas tamen vir beatissimus scripsit Hieronymus , male omitti ista verba prorsus
neces-*

necessarii: vel alii orthodoxi patres, quia, inquit, paucorum eremitarum vitas descripsit Hieronymus. Verum Gelasius non definiit paucas ne, an multas eremitarum vitas Hieronymus scripserit, sed tantum statuit eas omnes, quas ipse scripsit, esse suscipiendas. Subdit Petitus, ubicunque in editis dicitur ecclesia Catholica & Apostolica Romana, hoc vocabulum, Romana, abesse a sua Canonum Collectione. Sed Romana adest in nostro antiquissimo apographo. Liber vero, qui in editis vocatur apocryphus sub titulo Canonum Apostolorum, in utraque Collectione Herovallii apud Petitum inter scripta apocrypha non recensetur, nec in codice Justelli: neque sane in nostro Vaticano. Secus autem contingit de Opusculis Tertulliani. Alia, quae in nostro apographo occurrunt, ab editis diversa, necesse non est singulatim hic iterum adnotare, quia statim apprehendi possunt. In eo non comparet Concilium CPolitanum I. contra Macedonianos coactum, quia fuit Orientalis duntaxat ecclesiae: nec fuit Oecumenicum, nisi tantum ex post facto, ut notat Pagius anno CCCLXXXI. num. v. Deest quoque Evangelium apocryphum B. Andreae Apostoli, quia postea fortasse consuetum fuit. Pag. 330. Victorinus optime dicitur Petabionensis, non Pictabientis aut Pictaviensis, ut in vulgatis. Petabio sive Petavio, fuit urbs episcopalis in Pannonia prima, quae hodie Stiria vocatur. Quare noster codex firmat ea, quae Johannes Launojus peculiari scripto disseruit contra Pictavienses, Victorinum sibi adjudicantes. Ceterum non dubitamus quin pro hoc monumento, cujus pretium jam pridem olfecerunt viri clarissimi Thomafius & Mabillonius, omnes eruditi sint gratiam habituri Probae Falconiae, cujus Cento nobis occasionem dederit edendi ejusdem Decreti.

II.

ACTA SANCTI CASSIANI

HORTENSIS, DEINDE AEDUENSIS
E P I S C O P I.

*Ex codice MS. 807. bibliothecae sancti Germani a Pratis prope
Parisios ab annis circiter 500. exarato.*

Incipit Vita sancti Cassiani episcopi & confessoris, ^{Ad} _{pag. 271.}
cujus transitus colitur nonas Augusti.

Igitur ¹ beatissimus Cassianus nobilibus ac locupletibus pa- 1
rentibus Alexandriae urbis oriundus fuit. Etenim a prima
aetate Deo se devoto animo jugiter commendavit. Sanctus
vero ² Zonis episcopus eum enutriens, divinis eruditionibus & 2
Evangeliorum dogmate doctrina Apostolica in se manente in-
struxit. Tempore illo in tota Alexandria gentilitas Paganorum
dominabatur. Fuit autem antea Imperator Julianus nomine,
persecutor Christianorum, multosque sanctos pro nomine Chri-
sti interfecit: venerabilis vero Cassianus persecutionem non me-
tuens, assidue orationi & vigiliis vacans, Deum ex toto corde
& ex tota virtute diligens erat. Et dum multorum sanctorum
Martyrum auxilia fervente animo imploraret, sancti ³ Hilarini 3
se sociavit confortio. cui sanctus Cassianus habitaculum suum
ampliare fecit ad peregrinorum susceptionem, quam ipse plu-
ribus impendebat. Huic testimonium asserunt multi ex ⁴ servis 4
ejus, quos liberos fecerat, divulgata fama ejus, non solum in
urbe Alexandria, sed & in Aegypti provincia. Tamen ipse juxta
praeceptum Domini sollicitudinem instituit curam impendere
indigentibus, lavare pedes pauperum, ponere mensam, aquam
manibus effundere, languentibus curam gerere, cibum mini-
strare, & cetera exhibere religiosa virtutis officia. & sic adim-
plebat dogmata caritatis. Primum quidem venerabilis Cassia-
nus ORTENSIS urbe construxit ecclesiam, & multo ditavit officio
clericorum. ibique sanctus Levita ⁵ Laurentius ei per visum ap- 5
paruit, exhortans eum, ut in ejus nomine dedicaretur, quae
nunc

- nunc Laurentiana nuncupatur . Tunc Jovianus succedit in locum⁶ Juliani , Imperator Christianorum , timens Dominum Jesum Christum . quo imperante apertae sunt ecclesiae Christianorum , quas praecessor ejus Julianus infelicissimus clauserat . Jovianus quoque Imperator in Christiana Religione gaudere
- 7 coepit . Tunc ipse⁷ cum populo una voce clamabat : sanctum Cassianum electum a Deo constituamus episcopum super nos , & super omnes Christianos , qui diligunt Deum . Sanctus vero Cassianus trepida mente nolebat acquiescere , nec adimplere votum principis , dum de se humiliora responderet . sed omnis populus irruit super eum , dicens : Cassianus civis noster , dignus , justus , castus , & sobrius , clamantes laudes , & benedicentes Dominum , tam senes , quam omnis sexus aetatis una voce populi tumultus incanduit , ut ibi elevaretur episcopus . Ab alio
- 8 quoque ejusdem nominis beato Cassiano de⁸ Asia regione , ordinatus est , & benedictus in ORTENSIS civitate sanctus Cassianus episcopus . Ad haec vir beatus jactantiam devitans , aurum , & argentum , aut reliqua stipendia pauperibus largiens , thesaurizans sibi thesaurum in Coelo , semper hoc tenuit in memoria , quod percipiet in gloria sempiterna . Semper congregationem sanctam docuit fraternitatem , munivit caritate , docuit disciplinam , constituit continentiam . Sic itaque sanctus Cassianus instrucebat gregem sibi subjectum induere arma justitiae ad resistendum Diabolo cum vitiis & impedimentis hujus saeculi . Erat enim cum mansuetudine , exemplum dans eis in perseverantia & fide recta , & caritate non ficta , in vigiliis , in orationibus , in jejuniis & castitate perperua perseverans . Ipse tamen hoc tenuit sensu , quod cognovit in fide : clarus vultu , clarior mente , angelicam dispositionem in corde suo semper retinuit , eloquio dulcis , sanctitate praelatus . Beatus is neminem contristabat , nunquam dolus fuit in eo , sed semper laetitiam cum fratribus habuit . Dum haec & cuncta opera ejus irreprehensibiliter perseverarent , sanctus Zonis episcopus , qui sanctum Cassianum edocuit , atque nutrit , imminente persecutione , martyr
- 9 rium⁹ adeptus est . cujus corpusculum beatus Cassianus pio amore cum summa diligentia in Basilica sanctorum Martyrum collocavit , quorum haec sunt nomina : Secundianus , Felix , Terentianus , Victor , Redutus , item Victor , Colusus , Diiddeus , Fortunius , Spenetius , Afrodosius , Julius , Emeritus , Honorius , Salvanus , Saturnus , Dorigianus presbyteri ; Roricianus diaconus . Juxta sepul-

sepulcra praedictorum beatus Pontifex cum summo honore, pridie Kal. Maii sepelivit eum, atque sacrosancta martyria in honore sancti Zenonis episcopi, recordatus ejus tolerantiam atque victoriae triumphum, per singulos dies consecrans ejus memoriam. Post haec sanctus Cassianus videns beati magistri constantiam atque virtutes, succensus sancti Spiritus fervore & fide martyrum, in peregrinationem proficisci cupiebat. qui effundens preces ante Dominum Deum, revelatum est ei in Gallis pergere, & praedicare verbum Domini. ¹⁰ At ille cognita voluntate Dei pandere coepit coepiscopis & omni clero, dicens ad eos: volo juxta praeceptum Domini relinquere terram & cognationem, vel patriam meam deferere, & in Gallis proficisci. cui omnes dixerunt: te terra tua non pascit? & locus, in quo habitas, tibi non placet? nec amicos habes vel vicinos, qui consolentur te, ut deferas regionem, in qua natus & nutritus es? Sanctus vero Cassianus respondit eis: Dominus & Salvator noster per sanctum Evangelium monet dicens: omnis, qui reliquerit domos aut agros aut parentes propter nomen meum, centuplum accipiet & vitam aeternam possidebit. & illud: qui non reliquerit quae possidet, non potest meus esse discipulus. Et haec dicente eo, quieverunt ab eo. Et valedicens illis omnibus ex voluntate fratrum suorum, cum paucis, quos elegit, profectus est. Et secum duos presbyteros habere coepit, id est Domitianum & Dydimum, & duos diaconos Orion & alium nomine Neonas, & tres lectores his nominibus, Basamona, Erta, & Honorio, & subdiaconos quatuor, Ingenianum, Justum, Simplicem, & Mansuetum. Hos secum omnes sanctus Cassianus assumens cum gaudio magno iter arripuit, & fortasse alicui incredibile esse videatur quanta & qualis lamentatio, ac fletus in clero aut in plebe HORTENSIS urbis, discedente hoc patrono nostro, fuit. Nam flentes & lugentes dicebant: cui nos, Pater piissime, commendas, quorum Pater pervigil eras assiduus? Quare deferis gregem tuum, quem jugibus orationibus confortasti? Et qui nos monebas coelestem doctrinam, modo relinquis regionem tuam, & dominationem, quam nunc usque habuisti & vadis in terram longinquam, quam nunquam vidimus nec comperimus? Audiens autem haec homo Dei, recordans sancti Pauli Apostoli, ut pergeret ad perfectiora, quid faciris, inquit, plorantes & conturbantes cor meum? Et benedicens omnibus ait: Dominus erit vobi-

scum, & vobis comes existet . Et compunctus osculatus est omnem clerum , flebatque ubertim praec gaudio . Oratione autem facta sanctus Cassianus dixit comitibus suis : Dominus Deus omnipotens adiutor & protector noster est , & nomen sanctum ejus erit nobiscum . Et addidit : vias tuas , Domine , notas fac nobis , & semitas nostras dirige in viam pacis . Et iterum dixit : custodi nos , Domine , sub umbra alarum tuarum , protege nos scuto veritatis , & dirige nos in viam rectam propter nomen sanctum tuum , quod laudabile & gloriosum in omnem terram , & in exitus terrarum . Et respondentes presbyteri una cum junioribus dixerunt : amen . Sanctus vero Cassianus episcopus elevans manus ad coelum , inquit : Domine Jesu Christe , salvos fac servos tuos sperantes in te . Exiit autem pergens itinere coepto beatus Pontifex pridie Kal. Aprilis , faciens iter sex mensibus , hoc est usque ad Kalendas Octobris . Et praedicans verbum Domini , & multa idola gentium destruens & baptizans plurem populum , atque ad viam salutis aedificans in nomine Trinitatis , & multa sanctorum Martyrum per civitates visitans loca , & secum reliquias eorum ad salvandas animas exhibens , percunctatus homo Dei * Affrice portum , gubernante Christo , prospera navigatione Massiliensi urbe affuit glorificans Deum . Quis dubitet divinum affuisse auxilium ? Beatissimus hic famulus Dei inter haereticos & paganos & saevissimas persecutiones , Angelo comitante , Eduae affuit civitate : quo tempore beatus Simplicius urbis Eduae episcopus pontificalis adhuc tertius successor Cathedrae sanctam ecclesiam gubernabat . Et quia inveterata idolorum cultura in hac urbe a quibusdam colebatur , praedicatione ipsius multi Deorum suorum simulacra deferentes , ad poenitentiam & baptismi gratiam pervenerunt , & orationibus suis , divina manante gratia , circa infirmorum reparationem , vir Dei Simplicius Pontifex beneficia conferebat . Cum autem sanctus Cassianus episcopus ad oratorium sancti Symphoriani martyris pervenisset , ubi ejus sancti corporis reliquiae venerantur , orationi sine intermissione novus habitator assistebat . Nuntiarum est autem sancto Simplicio episcopo , quod homo Dei , nomine Cassianus , ab oriente de trans mare advenisset : quo audito venerabilis Pontifex cum magna veneratione cum hymnis & canticis eum suscepit . Sanctum autem Cassianum episcopum beatus Simplicius in osculo sancto complexus est , & immolaverunt utrique omni-

poten-

potenti Deo sacrificium laudis . Gaudens enim beatus Simpli-
 cius de adventu hujus justī , qui talem meruit socium ad incre-
 dultatem malorum hominum erudiendam ; & diligens eum
 omni fraternitatis amore , semper secum habere eum desidera-
 bat . Inter haec autē sanctus Cassianus ait ad eum : Frater san-
 ctissime , in Britanniam volo proficisci . Beatus Simplicius vo-
 lens in solatium eum detinere , respondit : Frater , tempus expe-
 cta , & Dominus ducet te in viam , quam desideras . Fuit autem
 sanctus Cassianus apud eum triennio . Post haec obiit beatus
 Simplicius viij. Kal. Julii , & sepelivit eum sanctus Cassianus
 cum laudibus in cimiterio , qui est in conspectu ipsius civitatis :
 qui per singulos dies offerens oblationem sacrificium Deo im-
 molabat pro eo in memorialem aeternam . Post unum autem
 annum omnis clerus omnisque populus tam divites , quam
 pauperes una voce consona constituerunt sanctum Cassianum
 sanctae ecclesiae Apostolicae dignitatis . Cui tantam gratiam
 Dominus Jesus Christus conferre dignatus est , ut assidue mira-
 cula per eum ostenderet , coecis lumen redonaret , surdis audi-
 tum , debilibus sospitatem , aegrotis incolumitatem tribueret ,
 & omnem hominem diligebat , sicut se ipsum . Consummavit
 autem regens ecclesiam beatus Cassianus episcopus annos ui-
 ginti , & migravit ad Dominum Jesum Christum , resurrecturus
 cum sanctis in gloria aeterna . Post cujus abscessum venerabiles
 suprascripti focii & comites ejus narrantes actus beati magi-
 stri , & conscribentes historiam vitae ejus , migrantisque a sac-
 culo , eodemque cimiterio , quo & Pontifex , tumulantur . Ope-
 rae pretium est ad laudem beatissimorum congrue adjiciendum .

“ Dum sanctus Germanus Autissiodorensis episcopus Romam
 pergeret , in tumulo beati Cassiani Pontificis Augustodunensis
 ecclesiae ita divina virtus apparuit , ut in Pario lapide contra-
 rius color crucem exprimeret , & salutare signum varietas di-
 stincta monstraret . quo cum sanctissimus Germanus advenisset ,
 fufis ex more Christo precibus , quid , inquit , gloriose frater
 agis ? Respondisse e tumulo Cassianus relatione veridica perhi-
 betur : dulci in pace quiete potior , & adventum Redemptoris
 expecto . Cui Germanus mutua sermonis vice dixisse narratur :
 quiesce per longum , in Christo Frater , tempus . Ut autem divi-
 nae tubae cantum , & exoptati clangoris sonum ac sacrae resur-
 rectionis gaudia obtinere mereamur , & pro nobis & pro hac
 plebe attentius intercede apud Dominum nostrum Jesum Chri-
 stum ,

stum, cui est cum Patre & Spiritu sancto honor & gloria, salus, virtus & potestas in saecula saeculorum. Amen.

N O T A E.

1 **H**IC deest principium seu prooemium, quum forte haec vita concinnata fuisset, ut recitaretur in divinis officiis, sicuti pleraque Acta Sanctorum aevi inferioris, quae inveniuntur descripta in Passionariis & Lectionariis ecclesiarum. Istud autem principium sive praefationem, quam Bollandistae Parisiis exscripserant ex MS. Claudii Jolii, a clarissimo Janningo missam hic exhibeo: Egregium, summaeque utilitatis est sanctorum vitas describere, eorumque merita praeconiis attollere summis. Ergo B. Cassiani Pontificis vita luculentiori praecipue elucidanda stilo; qui in tantum Deo placere studuit, ut aeternitatis praemio & felicitatis dono digna retributione remuneraretur in coelo. Igitur, &c.

2 Ita vocatur etiam in vita metro descripta: quem tamen Bellovacensis, S. Antoninus, Petrus de Natalibus, Breviarium Aedense, Abbas Maurolycus & Acta ipsa inferius Zenonem appellant. Zenonis autem martyr is Alexandriac meminerunt Martyrologium Romanum & Lucense, Usuardus, Ado, Notkerus, & Beda die 15. Julii.

3 Hilarinum martyrem passum sub Juliano memorant eorundem Martyrologiorum auctores: sed aliqui ad Ostia Tiberina, alii Arretii in Tuscia martyrium fecisse tradunt, uti docet Florentinus in notis pag. 665. qui etiam observat in MSS. codicibus illum non dici monachum: quo titulo a quibusdam ornatur. An vero hic Hilarinus esse possit is, de quo loquuntur Acta S. Cassiani, ego affirmare non ausim, quanvis in Italiam venire potuerit, ut idem quoque Cassianus venit.

4 Quia haec dicitur S. Cassianus servis suis pietatis causa libertatem largitus, vereor ne id sit noni saeculi consarcinatio, quo ejusmodi servorum manumissiones crebrius fieri consueverunt: de quibus ego aliquando Italice disserui. Quum autem in historia miraculorum sancti Cassiani infra vulganda habeatur, Hugonem Abbatem filium Caroli Magni anno DCCCXL. a Moduino episcopo Aedensi impetrasse corpus ejusdem sancti, quod transfudit in monasterium sancti Quinctini; fortasse eo tempore ex veteribus Aedunorum tabulis utraque haec vita conscripta fuit ad usum ecclesiasticum. Certe utriusque stilus non videtur aevum antiquius indicare.

5 Adhuc Hortensis ecclesia cathedralis sancto Laurentio martyri dicata est, & in antiquo palatio episcopali existit sacellum eidem Le-
vitae

vitae erectum : quem pro patrono Hortenses hodieque venerantur . Videtur autem Aetorum scriptor Hortensem hanc urbem immani prodigio in Aegypto collocare : quod inferius luculenter scribit , atque idem tradit etiam auctor sequentis poematis : in quo sane uterque falsus est ; nam nulla unquam Hortia in Aegypto stetit , si omnium scriptorum silentim aliquid valet : qua de re me insuper certiore fecit V. C. Bernardus de Montfaucon olim a me consultus , quod scire in geographia Aegypti eum egregie versatum occasione praestantissimae editionis operum omnium sancti Athanasii , quam ipse adornavit . Hinc Andreas Saussayus in Martyrologii Gallicani tom. 1. pag. 494. quum nullam Hortiam in Aegypto reperire potuisset , scripsit , Cassianum fuisse episcopum Orthosiados , ex uno errore alium inducens . siquidem non una , sed binae fuere Orthosiaes sive Orthosiae , ut animadvertit Henricus Norisius in Addendis ad Epochas Syromacedonum cap. 3. §. 5. pag. 474. Prima Orthosia fuit urbs Phoenicum maritima , alia in Caria . At neutra harum urbium fuit in Aegypto : neque Saussayus expressit an Cassianus fuerit episcopus Orthosiae in Phoenicia , an alterius in Caria , etsi in utroque aberrasset a vero . Unde tom. 2. pag. 1249. in excerptis e Martyrologio sancti Sabini ante annos 500. exarato recitat haec verba . Eodem die (v. Augusti .) depositio sancti Cassiani episcopi & confessoris , qui ardore martyrii & disciplinis instructus coelestibus , in civitate Aegyptiorum vocabulo Ortenfi episcopus est ordinatus : in qua cum ecclesiam construeret , beatus martyr Laurentius ei apparuit , & ut eodem suo nomine dedicaretur admonuit . Deinde divina revelatione Gallias penetrans , Augustodunensem urbem adgressus , a sancto Simplicio ejusdem urbis episcopo honorifice susceptus est : ministratoque sancto Simplicio sacerdotio & defuncto , in ejus locum sanctus Cassianus subrogatus est episcopus , ubi & multis coruscavit virtutibus , & requievit in pace . Ad cujus sepulcrum B. Germanus Autissiodorensis episcopus veniens & ex more christiano preces fundens fertur alloquutus . Quid (inquit) frater Cassiane agis ? Respondit B. Cassianus : dulci quiete in pace potior , & adventus Redemptoris expecto . Cujus corpus postea multitudine miraculorum coruscans , in municipium , quod Augusta Vermanduorum nuncupatur , est translatum , & infra basilicam beati Quintini martyris sepultum . Haec omnia non aliunde sumpta sunt , quam ex his nostris Actis , uti diximus , conscriptis post corporis translationem : ex quibus Hortae Aegyptianae error profuxit : quam quia deprehendere nec

Florentinius potuit, pag. 725. legit, non Ortensis, sed Ostiensis civitatis in Aegypto, quae item ibi nusquam exstitit.

6 *Julianus e vivis sublatus fuit anno CCCLXIII. die 26. Junii anno aetatis suae 31. quum imperasset annum unum & menses octo inchoatos, ut statuit Pagius. Ei mox successit Jovianus, qui piissimus Imperator dicitur in libello Synodico Concilii Alexandrini a S. Athanasio celebrati. Obiit vero Dadaftanae inter Bithyniam & Galatiam die 16. Februarii anni CCCLXIV. cui die 25. ejusdem mensis successor datus est Valentianus.*

7 *Is, qui haec Acta conscripsit ratus Hortam non in Tuscia suburbicaria, sed in Aegypto sitam fuisse, putat Jovianum in iis partibus constitutum, Cassianum in episcopum eligendum commendasse. In veteri Breviario Aeduensi, ex quo infra dabimus vitam S. Cassiani, haec habentur: Praesente itaque Imperatore populus urbis Hortensis, qui Pastore indigebat, Cassianum Pontificem acclamavit. Sed utique, imperante, non praesente Joviano id factum est, ut Bellovacensis, S. Antoninus, & episcopus Equilinus, in hac re audiendi, testantur.*

8 *Plures quidem Cassiani memorantur in tabulis ecclesiasticis, 26. Martii, 13. Augusti, 1. & 3. Decembris. At omnes ante Jovianum Imperatorem floruerunt. de hoc vero Cassiano Asiae regionis nequiquam occurrit: neque ejus ulla fit mentio in lectionibus Breviarii Aeduensis, neque apud Bellovacensem, ceterosque scriptores.*

9 *Quum S. Zonis sive Zeno passus tradatur in persecutione, nempe Juliani, & ejus corpus a Cassiano sepultum, id utique factum antequam in Italiam navigaret, & antequam ad episcopatum Hortensem eveheretur: quod tamen confundit scriptor Actorum.*

10 *Cassianus heic dicitur ex sua ecclesia Hortensi in Gallias migrasse praedicare verbum Dei. Certe translatus non fuit ex ecclesia Hortensi ad Aeduensem: quod tunc raro exemplo factum in occidente docet clarissimi nominis Cardinalis Josephus de Aguirre in dissertatione XI. tomi primi Conciliorum Hispaniae: neque alia causa suppetit cur ecclesiam suam deseruerit. An episcopis in calamitate licuerit fuga sibi consulere, docte de more disquirunt Monachi sancti Mauri in vita sancti Augustini libro VIII. capite VIII. num. 7.*

11 *Haec, quae sequuntur, sumpta sunt ex Constantio in vita S. Germani Autissiodorensis episcopi lib. 1. cap. VI. apud Surium die 31. Julii. Nostri Cassiani meminit Martyrologium Romanum die 5. Augusti. ejus vero sepulcri S. Gregorius Turonensis de Gloria Confessorum capite LXXIV.*

ACTA

III.
ACTA SANCTI CASSIANI
METRO DESCRIPTA.

Ex codice MS. 408. bibliothecae S. Germani Parisiensis ab 800. annis scripto, in quo deesse videtur principium ac finis.

I. *Acta sancti Cassiani.*

AT tuba terribilem sonitum cum protulit istum,
 Agmine discipulum Christi pangente triumphum,
 Splendor justitiae per eos effulsit in orbe.
 Tunc caepere viri divino flamine pleni
 Surdis auditum, caecis imponere visum,
 Attactum mancis, gressum concedere claudis,
 Daemonas expelli, functis halitum reparari.
 Haec ubi viderunt, vitae spem corde tulerunt,
 Atque sequi Christum semet vovere per aevum,
 Quotquot erant scripti coelestis cortice libri.
 En operante Deo, qui jure triumphat ab alto,
 Auster & occasus, Boreas radians & Eous
 Credentes, tanti gaudent affamine verbi.
 Jam Thrax, & Parthus, pellem mutavit & Indus,
 Perses cum Medis vitam, mollisque Sabaeus,
 Teucerus, Argolicus, Tyrrhenus, sive Sabinus,
 Gallus & Hispanus, Britto, Pictusque, Gelonus,
 Romanus celebrer, nec non bellaxque Sicamber
 Perfidia exuti, permulsi lacte fidei,
 Idola siverunt, baptismo seque piari.
 Sicque prophetalis completa est dictio vatis,
 Quae canit in cunctis procedere finibus orbis
 Verbum discipulum, retulit quod lingua salutis.

II. *De conversione Aegypti & origine
beatissimi Cassiani confessoris.*

^{* Forte}
^{natum.} **H**OC cum Memphiticis lumen radiasset in oris
* Nactum Syrophanis ponunt, illudque capescunt,
Magnis coelitibus tribuit quod munere Christus;
Hic tenebras pelli, lucem tueris oriri,
Idola frustrari, vexilla crucis venerari,
Quadrigas teneris sublabi fluctibus altis,
Israel in solido gratari carmine mixto.
Unde tibi meritas efferrem, Rex Deus, odas?
Quod factum fuerat, tua gratia nunc subabundet,
En sanctos generat, quae olim simulacra patrabat,
Monomachos gignens, & eos coelestibus indens,
Quos inter Cassianum nuperrime sanctum
Produxit puerum multo de sanguine cretum,
Quem genitor locuples, & rerum emblemate dives
Chrismate perfusum scholis dedit erudiendum.
Hunc pius Antistes Zonis, post Martyr enormis,
Instruxit verbo, redimivir stigmatum pulchro.
Scripturas peragrat, quae sunt arcana retractat,
Nec abduntur ei quaecumque obscura teguntur,
Donec catholicum lumen penetraret ad unguem
Flore juventutis redolens primaevae adolescens
Libavit rosum Domino se se in holocaustum,
Ei servire volens, cui se subjecerat ardens.
Crescebat meritis vitae, crescendo momentis,
Quod lex praecepit, quod patris gratia sanxit,
Viribus egregium totis imitando magistrum,
Implebat studio, legis duo iussa patrando.

III. *De virtutibus spiritualibus in eo.*

INterea juvenis capsum formatur ab annis,
Quodque prius coepit, gestis cumulabat opimis.
Nempe viro factus digno consors Ilarino,
Excubiis nictat, divinis laudibus instat,

Tem-

Templa beatorum lustrans , & eos prece pulsans
 Optabat meritis ipsorum seque juvari .
 Quos animo ardenti sitiebat valde imitari ,
 Hinc Xenodochium reparat , distendit & ornat ,
 Quo fessis epulas , miseris solamina dedat ,
 Visitet infirmos , dapibus sustentet egrotos ,
 Non sua perquirens , sed Christi dogmata complens .
 Prodere si scripto , si fas est dicere verbo
 Quae bona vir caelebs divino nectare follers
 Monstrabat studiis , jugibus firmans documentis ,
 Talibus instaret curis dum tyro fidelis
 Extemplo nili volat ingens fama per urbes ,
 Territat & plebes ejus de gestibus omnes ,
 Unde elacres una dicebant voce sonora ,
 Est Cassianus nobis adeo recolendus ,
 Nobilitate nitet , virtutum agalmate floret ,
 Moribus illustris , merito sublimior astris ,
 Effigie rutilus , nulli pietate secundus ,
 Archas mellisfluus , fama super aethera notus ,
 Nos inter nemo degit praestantior ipso .
 Talis Niloticam replebat dictio terram ,
 Extollens Cassianum fama meritorum .

iv. *De Juliano nequissimo Imperatore :*

JAm Cariath-Seph & Josue destruxerat alter
 Et muros Jericho prostravit funditus aruo ,
 Competa * per mundi jubilantibus omnia Sanctis :
 Heu dolor ! Orbicolae lugentes , obsecro , flete ,
 Cum facer atque ferox nimium Julianus & atrox
 Suggestum Imperii temeravit corde procaci :
 Hic tanto scelere ante alios immanior omnes ,
 Quantus ad astrigerum tendit suspectus Olympum ,
 Unde erga Sanctos bellum commoverat excors ,
 Induperans perimi , & nullum super arua papisci .
 Quod mandat teter , gaudet parere minister
 Efficitur strages , jugulantur cuspide testes ,
 Jerusalem cives regem coeli venerantes
 Traduntur flammis , merguntur fluctibus altis ,

* Compi-
 ta .

Torquent eculeos , nexus patiuntur ahenos ,
 Occumbunt iusti , mulctantur ubique beati ,
 Sic Caesar statuit , dirus sic licitor obaudit ,
 Quos fugat Imperium , recolunt spelaea ferarum ,
 Bellua conservat , hominum quos mucro retruncat .
 Audi terra , rogo , coelum , superaspice , quaeso ,
 Ferte virum sterilem nocuos * sine reperi mente .
 Bacchavis Caesar , baccharis perfide frustra ,
 Pridem discipulus , nunc vilis Apostata factus ,
 Arbos tu sterilis , lignis aequatus adultis ,
 In Erebo frueris , nec quemquam voce lacefcis ,
 Vicisti Galilaeae Dens , jam Caesaris actus ,
 Tu potis & clemens , tu Rex in fasce refulgens
 Multasti rabidum coelesti fulmine fossum .
 Quo circa celebres tibimet dicemus honores ,
 Qui miserans iustos , baratro dimergis * acerbos .

*nocuo ci-
 nere peri-
 mente .

*acerbos.

v. *De Zone Magistro ipsius, & martyre.*

ISte furor Zonem vitae direxit ad arcem
 Fretum martyrio post vinctum nobile sero
 Maeseolum Cassianus civilico alumnus
 Edidit in templo carum tumulando magistrum
 Exortum Maii cum stiva inflammat Aprilis ,
 Cujus mirificum jugiter memorando triumphum
 Debita victori sacrauit voto perenni
 Teste praeconans , & eum cum laude frequentans .

vi. *De Joviano Imperatore Christianissimo.*

Blasphemus tenebras postquam properavit avernas
 Compos orbigenum motus pietate suorum
 Fulgura sedavit , hostes ditione subegit .
 Nam Romana phalanx orbem mucrone refrenans ,
 At * Regni sceptrum procerem bonitate refertum
 Ab Jove delegit Jovianum nomine dictum ,
 Juppiter ut populo exstaret de agnomine recto .
 Hic armis strenuus , Domini cultorque monarchus ,
 Chri-

* Ad

Christicolas vivit * Paganos credere fecit ,
 Ecclesiam statuit , flocci figmenta redegit
 Orbem iudicio , gentes correxerat aequo .
 Is quoque Taphneos cum transmigrasset ad agros ,
 Orientis populus sacro Pastore carebat .
 Quod herus agnoscens , iussit perquirere statim
 Quid super hoc Domini vellet sententia magni .

* vel unius

VII. *De electione Cassiani .*

UNanimes igitur Domini suffragia poscunt ,
 Illis Pontificem daret ut sibi iure placentem .
 Tum legione precum motus fator ipse polorum ,
 Sanciri Cassianum de more patronum ,
 Ornatum donis , fultum coelestibus hauffis
 Innuit , adspirans introrsus hoc super omnes ,
 Id siquidem Augustus Caesar fieri haud refragatur :
 Insuper hortatur , mandat , favet , atque precatur .
 Abnuat hoc humilis , nec se vult subdere curis ,
 Taedia non vitans , sed vires defore restans .
 Vulgus ad haec valido strepituque rumulnat alto ;
 Nos scimus , quod sis a Cunctipotente ditatus ,
 Profapia vernas * gefiorum , & simplicitate refulges :
 Nolis , sive velis , Praeful dominabere nobis .
 Nolter civis ades ; ideo nos optime pasces ,
 Sic clamat coetus , sic annuit ipse fenatus ;
 Vox coelo fertur : Cassiani moderatur
 Mens quo subigeret quod Caesar , plebsque rogabant .

VIII. *De ordinatione ipsius .*

TUnc ergo Sanctus tantorum voce coactus
 Excepit regimen supplex , & nobile nomen ,
 Alter enim Cassianus cum Caesare * ventus
 Ex Asia , aequivocum sacrauit honore patronum .
 His autem gestis inerat dux inclytus Orbis
 . . uroncique patres orbem mucrone colentes .
 Adfuit & clerus , nec non Taphnea juventus .

* idest, qui
 venerat

Gaudebant omnes odas Domino referentes ,
 Qui sibi Pontificem tribuit praeesse cluentem ,
 Praefulus in solium postquam conscenderat altum ,
 Ornatus stola , luculentus veste sacrata ,
 Actibus in cunctis talis virtute refulsit ,
 * perlocus Qualis limphaea * perlantus Lucifer unda
 Cum surgens croceo subtexit sidera peplo .
 Praedicat hinc populis summi magnalia Regis ,
 Monstrans exemplis , suadebat quaeque loquela
 Gloria quae iustis maneat , quae poena profanis ,
 Qui decor in superis exstet , qui stridor in imis ,
 * fallens , Rebus in humanis quam sit fiducia * calvens ,
 Expediit dictis , affirmans rebus apertis .
 Totum se Domini maetabat pronus ad aram ,
 Exstans ara suavis , & hostia , sive sacerdos .
 Quis Rhetor liquido quibit depromere scripto ,
 Quis in adversis fuit , & per prospera mitis ,
 Parcus quamque sibi exstitit , & quam largus egenis ?
 Vitabat pompam , mundi sternebat honorem ,
 Divitias calcans , & eas ut stercora damnans ,
 Spargebat gazas , indens coelestibus illas ,
 Quo potiretur eis resolutus carcere carnis .
 Clarus erat vultu , sed tanto clarior actu ,
 Eloquio dulcis , habitu , gressuque suavis ,
 Ore quidem nitidus , semperque in mente serenus ,
 Exsuperas plane turgentis lata poetae
 Impetus actorum meum vincit valde tuorum
 * quantum In * quamquam valeo , laudes tibi ferre nequibo
 Heus athleta Dei vigeas in culmiue Divi ,
 Gaudia cum Sanctis habeas per pascua pacis .

IX. *De ecclesia in honore S. Laurentii dedicata .*

DEnique delubrum struxit mirabile dictu
 Moenibus Ortenfis , rebus sublime secundis ,
 Quodque necessariis egit , pia dona ministrans .
 Ipius culmen cum pervenisset ad unguem ,
 Et nox atra polum bigis subvecta teneret ,
 Pastor & in fulcro fessos componeret artus ,

Serpere dans seram leviter per membra quietem
 Visa fuit coelo facies dilabier alto
 Laurentii restis, vocesque effundere talis:
 Imperio Patris huc venio, Dionae sacerdos,
 Qui te Jerusalem scripsit magnum fore civem,
 Hoc siquidem templum sollers, quod praeclue dudum
 Marmore fluxisti, * pulchroque tulisti
 Nomine Laurenti sacretur honore perenni.
 Haec ait, & sudum martyr remeavit Olympum.
 At Pastor strenuus tanto de fame certus,
 Nil turbans jussis obtinuerat ilicet istis,
 Dedicat Ecclesiam Laurenti nomine factam,
 Et decus, & nomen praescripti semper habendam,
 Talibus auspiciis vivebat custos herilis,
 Mortuus huic mundo, praenitens vivere Christo,
 Corpore nam terris, animo degebat in astris.

x. *De meditatione peregrinationis ejus.*

PRaeterea Sanctus tantorum nectare vultus
 Donorum conans praedicti exempla magistri
 Actibus aequiparare suis, conspexit abesse
 Martyrium, per quod maectus conscenderet aulam,
 Ardebat spectans cum quo luctameu iniret,
 Post alapas ictus, post carceris arria nexus,
 Post ferrum flammam, post lethum gurgitis undas,
 Ferre volens, animo & praestanti corde cupiscens,
 Has sitiens epulas, nequid speraret, habebat,
 Hoc torrens aestu, nuno huc, nunc fluctuat illuc,
 In partis que rapit varias, per quem omnia versat,
 Si laxando gtegem vestiget Praesidis enses,
 Saepius id replicat, solito notissima pulsat;
 Judicium quaerit, veniat quod coelitus illi,
 Explorat pronus, quid vellet ab aethere Christus,
 Incumbens lacrymis, corpus suspendit ab escis;
 Pernox infudat, cordis timiamata maectat,
 Has inter curas occurrit summa potestas,
 Mandans Aegypti gentes, & rura pacisci,
 Atque Sicambrigenum vasto praeequore regnum

Expe-

Expetere , ut populis ferret pia dogmata Gallis .
 Implens praeceptum , promittit quod doxa piorum
 Ergo certa sciens , & veri nuntia credens ,
 Obtulit extemplo Regi libamina magno ,
 Qui non omittit propria quos morte redemit .

XI. *De convocacione populorum , & con-
 quirente populo .*

* *Queis* **C**onvocat hinc socios in eadem forte dicatos
 * *Queis* Quis primo votum , post pandit herile rogatum ,
 Quos ubi contra stare videt molimine firmo ,
 Prodidit arcanum , quod Christus ab axe polorum
 Innuit . Inde favent omnes insistere coepto .
 Ardet abire dehinc , propriamque relinquere terram ,
 * *λαών* Cumque * laon patulas itud percelleret aures ,
 Dirigit subita gelidus formidine sanguis ,
 Atque incredibilis rerum fama occupat omnes .
 At Pater ignorat quo prima exordia sumat ,
 Sic alternanti potior sententia visa est ,
 Accersire gregem tanta formidine flentem ,
 Ac lenire illos edictis mollibus omnes .
 Undique conveniunt inopes , magni & mediocres ,
 * *Queis* * Quis facer exorsus solio sic infit ab alto :
 Cunctipotens genitor hominum , rerumque repertor ,
 Vos fidei testes , & spei robore forres ,
 Confortesque sui quo circa nominis almi
 Jam fore concessit , verbi nec lacte caretis ,
 Viribus ut totis illum jugiter recolatis ,
 Cuncta refutantes , ipsum super omnia amantes ,
 Prospera vitando , & nunquam perversa tremendo ,
 Vobis edicam repetens , iterumque monebo .
 Eja estote viri fortes , nullumque paventes :
 Non pastor deerit vobis , non cura salutis .
 Pascet qui fecit , firmabit , consolidabit
 Justitiam cohibete , rogo , caeptosque dolores
 Temnite , nec ullus votis obsistat adeptis .
 Quod facere exopto , Rex Christus ab aethere celso
 Favet , & ad metam monuit perducere certam ,

Haec ,

Haec, & plura loquens Patrum, monumentaque censens,
 Tentabat lenire animos, & reddere laetos;
 Haec ubi dicta dedit, populi clamore profari
 Coepere ingenti, fredentes corde dolenti;
 Sin alios fines, aliamque capessere gentem
 Est animus, poscisque solo decedere nostro;
 Quis caulas reget? hancque quis, heu! bene pascet?
 Iplis sedato respondet pectore Pastor,
 Spem vultu simulans, pressansque in corde dolorem:
 Voluite corde merum, cari secludite curas,
 Christus erit Pastor vobis, & cura salutis:
 Rectorem tribuet, qui vos ad pabula ducet.
 Fidite in ipsius suffragia firmiter, eja
 Semper honos, vestrumque decus, nomenque manebit,
 Nec vos ulla dies unquam mori eximet aevo.
 Immanis convexa polus dum sidera pascet:
 Sic Pastor strenuus. Tandem Memphea juvenus
 Respondet verbo, non sic in pectoris antro:
 Incipe, jam volumus, jussit quod ab aethera Jesus.

XII. *De ordinatione urbis, & electione sociorum.*

Ordinat hinc urbem, plebi statuendo levamen,
 Componit, ditat, tuitur, benedicit & ornat,
 Eligit & socios his nominibus vocitatos,
 Presbyteros, Domitianum, Didimum quoque, binos
 Viribus insignes, omni bonitate cluentes.
 Levitas equidem numero sibi junxerat aequos,
 Ambos florentes aetatibus, Arcades ambos,
 Et cantare pares, & item proferre * volentes,
 Orionem primum, Neonan dictumque secundum;
 Lectorum vero cuneus supereminet, uno
 Indicens numero quod habebant cordis in alvo,
 Sichas, Amon, & Honorius, Eroneque vocati,
 Nam Nathaneum sibiinet connexerat unum,
 Cui spei fervor, fidei, caritatis & ardor,
 Ingenianus erat nomen, dilectio duplex,
 Simplicitas illi prudens, prudentia simplex,
 Sobrius & castus, cuncta bonitate decorus.

XIII. *De peregrinatione sancti Cassiani.*

HIS etenim septem sociis, cursusque ministris
 Inclytus Antistes, Dominique exsul luculentus,
 Cocpit iter gaudens, & amore Dei proficiscens,
 Linqvens Aegyptum, petiturus * Rus Eduorum,
 Mox urbis legio digressu mota supremo
 Prosequitur lugens, actus patris reminiscens,
 Plorabant una dicentes voce sonora:
 Cognatas urbes quondam, populosque fideles
 Fulcibas donis, & alebas vir pietatis.
 Proh dolor! Ecce relinquis eos, pretiose Sacerdos,
 Quo tua sancta fides nobis jam credita callet?
 Externos properas, nobis praeesse refutas,
 Cui nos commendas Aegypti * misera lampas?
 Cui famulos tradis? Cui urbis septa relinquis?
 Cur abicis Clerum, fugiens, cur deseris istum?
 Oramus, plebi miserans succurre gementi,
 Centuplicant gemitus, reboat Saronia tellus,
 Increpitant montes, disultant undique colles,
 Et stridor fratrum coelo, fletusque querentum.
 Tum pater evictus lacrymis ita fatur obortis:
 Pellite jam fletus, removete a pectore questus,
 Semper amor vestri, & nomen, laudesque * manebant,
 Nec unquam vestri prorsus meminisse pigebit,
 Dum coelum stellas, pecudes dum terra tenebit,
 Vivite felices filii, peto, vivite Christo;
 Maesta salus, bonitas, pax & concordia perpes,
 Vobiscum maneant, vitae * atque palatia ducant,
 His autem dictis demulcet corda dolentum.

* hinc pater auctorem huius vitae Gallum esse. Sic enim Galli lingua sua vernacula urbem Villam dicunt, sic ipse latine reddidit Rus

* mystica

* manebunt

* adque

XIV. *Benedictio sancti Cassiani super populum.*

INde manus coelis tendens, & labra patescens,
 Illos * altithrono commendat, taliter orans:
 Tu Deus aetherei perpes regnator Olympi,
 Qui coelum, terras, pontum ditione gubernas,

Qui

Qui regis Israel cum nato & flamine sancto ,
 Qui reges & regna domas , sternisque superbos ,
 Sublimas humiles , deponis ab arce potentes ,
 Spes hominum cernens , & vota precantia complens ,
 Hos , exopto , tuos supplex clementer alumnos
 Conspice , clarifica , condi , compone , corona ,
 Mores illustra , vitam rumore fecunda ,
 Actus custodi , sensus , Rex inclyte , nutri ,
 Donec te videant , ac vitae praemia prestant ,
 Te praestante , Deus , qui semper trinus & unus ,
 In triplici virtute tui benedictus haberis .
 Fantur amen cuncti , tundentes pectora pugnis ,
 Tunc Pastor pacis porrexerat oscula cunctis .

xv. *De profectioe ipsius .*

HIS ita dimissis , statim vestigia torfit ,
 Sol Martis supremus eo rorabat Aprilis
 Exortum , madidos quatiens ex aere nimbos ,
 Cum vates Domini gaudens coepit proficisci ,
 Stipatus fociis supero sermone relatis .
 Ergo iter electum celebrantes calle secundo ,
 Idola cassabat , sculptilia comminuebat ,
 Narrabat plebi mysteria regis Olympi ,
 Qualiter omnipotens unum sine tempore Verbum ,
 Quae de se genuit , per quod sunt omnia , fecit ,
 Spiritus adnectat , procedat qualiter almus
 Personis ex ambabus deitate coequus .
 Has tres personas unam disertat usiam
 Nomine distinctam , sed majestate jugatam ,
 Hoc etiam Verbum carnis ceu sumserit ortum
 Edocet in populis , referans arcana Tonantis ,
 Pegma crucis subjisse , hinc Infernum spoliasse ,
 Hoc ait in vicis , hoc urbibus , hocque plateis
 Israelita cluens , Saronis opaca paciscens ,
 Haud metuit sicam , quam nitebatur acutam
 Nancisci , si conferret miseratio Christi .

xvi. *De adventu ejus ad Massiliam urbem.*

TAlibus a gestis exceptus miles herilis ,
 Post octogenis centum tribus atque diebus
 Actis externis , ferme vi. mensibus hoc est ,
 Massiliam , ducente Deo , citus appulit urbem ,
 Erutus insidiis , Paganorumque sagittis .
 Nam statio curvis illic bene fida carinis
 Aequora verrentes recipit , ripaeque remittit ,
 Unde Africae portus digno sermone cietur .
 Inde Dei famulus per tot discrimina vectus ,
 Classem digrediens , urbisque ad moenia tendens ,
 Intonuit turmis alti magnalia patris ,
 Quae didicit cunis follers vehementer ab ipsis .

xvii. *Ubi divinitus jubetur ire ulterius.*

SED quoniam portum dimenso tramite mundum
 Finit , ulterius mandatur abire beatus .
 Nec nutat jussis , quae dirigit auctor ab astris .
 Corripuit callem Gallorum rura meantem .
 Callendo radiis flagrabat abunde coruscis ,
 Ceu jubar ignivomum croceo fulgore venustum ,
 Cum sedet in bigis extinguens sidera flammis .

xviii. *De adventu ipsius ad Eduae urbem.*

UT vero sacris tetigit magalia plantis
 Ardua Francigenum , quae dicitur urbs Ednorum ;
 Expetiit glebam multa legione refertam .
 Testis ubi ingressus delubrum Symphoriani ,
 Poplitibus flexis Domini praesidia poscit .
 Illo Simplicius sub tempore pontificatus
 Servabat sceptrum redimitus lampade morum .
 Altius eloquerer , verum sententia longa
 Sermonis ; sed summa sequar fastigia tantum .

Qui-

Quidam Riticius rerum probitate peritus ,
 Coniuge decessa , civium cogente caterva
 Admisit regimen dominatus ac moderamen ,
 Vixit , uti decuit , demumque in pace quievit :
 Qui latus feretro conjunx ubi functa jacebat .
 Eloquar , an sileam visum mirabile dictu !
 Os patuit , flatum sumfit , haec verba profudit :
 Excipe sancta soror , quem non petulantia foedum
 Effecit , sed virginitas aeterna beavit .
 Sic olim , meminisse decet , moriens petiisti .
 His dictis una glomerantur virginis ossa ,
 Dantque locum fratri id mirabiliter rogitanti .
 Sic ambos unum pariter texit poliandrum .
 Hunc Egemonius post accessit specularatus
 Ad columen : post tertius hunc Simplicius urbis
 Exstitit Antistes , epularum emblemate dives ,
 Cui pietatis opus , nec non castissima conjunx ,
 Unde simul recubant , jugiter divina frequentant .
 Hic litat , illa orat ; hic praedicat , illa ministrat .
 Quo circa vulgo fertur frendente protervo .
 Adstrinxit primas byrro castissima virgo ,
 Quasque sacerdoti socio dedit ordine ferri ,
 Sinceros prunae urentes ambos * patuere
 Castus amor flammis nunquam trepidare probatur .
 En rogi in stipulis admittit jus deitatis .
 Vim perdit natura suam , conservat iniusta .
 Sic fornax pueros dudum non torruit almos .
 Hic dictam cautis urbem moderabat habenis
 Nomine Simplicius de simplicitate probatus .
 Vir coelebs meritis adeo memorandus iniquis ,
 Unde suis urbem precibus quantisper eandem
 Sedabat , Cibeles matris carpenta Deorum
 In terra elidens meritis , iterumque resolvens ,
 Omnibus ad Christum conversis , hisque relictis
 Idola castavit , populum baptisinate * lavit
 Haec quoque Gregorius Turonorum dux luculentus .

* patefere
cere

* secunda
manu lan-
xit

XIX. *Ubi S. Simplicius beato Cassiano occurrit .*

TAlia dum fierent , vastam volitando per urbem
 Nuncia fama ruit , hujusque allabitur aures ,
 Niliacis venisse patrem de partibus alnum ,
 Qui speculatorias apte moderabat habenas ,
 Arque Minervali vernabat fame comtus .
 Hoc supra gratulans Dominum benedicit adorans ,
 Qui milit comitem tanto rumore micantem ,
 Obviat hinc socio gavifus ab hospite sacro .
 Oscula libarunt mutuo , post tecta adierunt .
 Hinc hilares ambo regi solemnia Christo
 Proni thurificant , longisque precatibus instant .
 Tripudiant ambo sublimes pignere duplo
 Simplicius comitem passim venerando recentem ,
 Exsiliens adstat , servit , famulando ministrat .
 At Cassianus mitis Domini peregrinus
 Christo tripudiat supplex , impensa receptat .
 Jocundum plane fratres unum habitare .
 Id citharista canens David Rex praecipit ingens ,
 Orabant ambo , perfusi nectare bono :
 Sancibant pariter , Christum poscendo verentur .

XX. *De eo quod S. Cassianus Britanniam
 voluit ire .*

HAS inter deitatis opes pia victima Christi
 Antistes Cassianus felix peregrinus ,
 Opratum sitiens adeo certamen inire ,
 Prodit Pontifici se Britanniam proficisci
 Velle tenebatur , quae tunc errore profano .
 Quod postquam vates sic est affatus amico ,
 Obstupuit dictis , gelidusque per ima cucurrit
 Ossa tremor , steteruntque comae & vox faucibus haesit :
 Dehinc vires revocans , auram mentisque receptans .
 Ah frater dulcis , quis haec tibi ferre iuasit ?
 Cur senio festum moliris linquere solum ?

Me ne fugis? per ego has lacrymas vitamque clientis,
 Per superos, & siqua fides tellure sub ista est,
 Neu, testor, vetulum linquas occumbere solum.
 Si bene quid merui de te, fuit, aut tibi quidquam
 Dulce meum, miseresce senis labentis, & istam
 Obscuro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem,
 Sensibus hoc imis, res est non parva, reponas.
 Hujus tu vates urbis vocitaberis olim,
 Atque sacerdotio post me fungeris in isto.
 Sic quoque Simplicius. contra sic vir generosus
 Infit. Te nunquam, frater dilecte, negabo,
 Promeritum nectis meminisse pigebit in aevum,
 Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
 Id tamen haut animo duxi, nec ad hoc quoque veni,
 Quo solum hoc subeam, proprium qui sponte reliqui.
 Ad haec Simplicius tristis, speculator opimus,
 Humeat nitidas largo de flumine malas.
 Tum lacrymis motus heros sic infit adoratus.
 Ne, quaeso, fleris, frater magnae pietatis.
 Actutum patior, quem vis perferre laborem.
 Taliter evicit, patris quem dextera sanxit.
 Rursum Pastorem post Simplicii quietem
 Vinciris precibus, vinciris maxime Praesul,
 Te caritas tenis * conexat strictius artis.

* haut

* conexat

XXI. *De obitu B. Simplicii episcopi,
 & confessoris.*

DUM ternos una degunt mortalibus annos,
 Puniceis in vectus equis metitur Apollo.
 Postea Simplicius moriens speculator honorus,
 Ultima mundanae clausit spiramina vitae
 Solibus Julii bis IV. ante Kalendas.
 Cujus stelligeris perlatum pneuma choreis,
 Donatum sermo, nec non celebri emulento.
 Exsultat, vivit, splendet, laudat, hilarescit.
 Cumque forent artus frustrati munere flatus,
 Hospes mausoleo corpus condivit honesto,
 Thura precum Domino sacrans pro compare tanto.

De

XXII. *De electione sancti Cassiani
& abnegatione ejus.*

Confestim viduus decessu principis hujus
 Grex Augustudunensum, caepere beatum
 Quaerere Pontificem, scandat quo sedis honorem.
 Denegat omnimodis, nec se vult tradere curis,
 Haud tesum horrens, sed * virens abfore promens,
 Adventus causam cunctis edicit apertam,
 Qualiter omisit quod dudum haud ultro recepit.
 Compellunt illi, defenditur ipse viritim,
 Hi precibus pugnant, ille excusatibus obstat.
 Quaeritur hinc alius, qui sit bonitate coaequus.
 Scrutatur Clerus, nec quis nanciscitur aptus,
 Qui regimen capiat, vel oves ad pascua ducat.
 Verterat interea solitis discursibus annus
 Mensibus explicitis sua per vestigia voluens.
 Rursus ad egregium unanimes repedant peregrinum,
 * Adhaerentque preces precibus, quo pontificatus
 Suggestum exciperet, qui tanta mole cluebat.
 Justicio allicitur, lacrymis adeoque gravatur.
 Sic quoque Simplicium memorant dixisse beatum.
 Sic vivens voluit, moriens illudque suavit.
 Evinctus * lacris coelebs, precibusque benignus
 Vocibus arrisit, speculari frena recepit.
 Hoc Deus instituit, populus hoc ipse coegit.
 Arbitrium Christi, non est ambitio facti;
 Non votum sancti, verum violentia vulgi;
 Post Petrus Aufonios, rexit prius Antiochenos,
 Hic nuru Domini petiit caput orbis iniqui,
 Non gazas dapium, sed quaerens lucrum animarum.
 Iste Deo plenus licitoris quaesivit ictus,
 Non opulenta sequens, sed Christi verba perimplens.
 Et prorsus libram praetendere condecet istam,
 Omnia qui semper justo moderamine pensat.

* vires

* Adjan-
suntque* Evidus
lacrymis

xxiii. *De eo quod Cassianus episcopatum recepit .*

IN suggesta ergo Pastor suffectus enormis
 Sicut eques notas comiter moderabat habenas .
 Rhetores archidici depromant firmate dulci ,
 Quae virtus illi fuerit , quae copia fandi .
 Sic natos Domino stabilibat flamine sancto
 Cedere volentes , ejusque profunda stupentes
 Mulcebat dictis referans mysteria miris .
 Alter erat Paulus typicans oracula rebus
 Imbeciles verbo vegetabat robore prisco .
 Cur morulas faciam . reptans per singula pennam ?
 Debile quicquid erat , solo sermone levabat ,
 Purgans vexatas omni de peste catervas .
 Plenus nempe Dei renitebat phosphorus orbi ,
 Pastor erat vigilans Domini commercia lucrans .

xxiv. *De obitu ejus .*

TAntus adultus Christi memorabilis exsul
 Erexit cathedram , Jesu opitulante , subactam ,
 Bis annis pariter lectis ex ordine denis
 Tum divos adiens & terras morte paciscens ,
 Exfilio sacram decurso tramite metam
 Sextiles nonas perhibent dum calculatores ,
 Imposuit rutila donatus in arce corona
 Concio , quem instans lacrymosa voce frequentans
 Occuluit tumulo speciosum corpus honesto .
 Ast callis comites magno ductore carentes
 Grammatibusque cati vitam scripsisse magistri
 Optime conspicui tenentes gesta patroni .

xxv. *De Cruce in ejus tumulo coelitus * facto .*

* facta

NUM saliam scriptis , quod finxit * doxa Tonantis
 Fistula raucificis eructuet , haec peto metris

δοξα

Pro-

Prodere glorificum nimis est reticere pavendum .
 Felix coelitibus postquam fuerat comitatus ,
 Saxo candenti mandatis artibus ejus ,
 Insculpfit labarum roseo fulgore decussum ,
 Per quod Christicolis referantur limina cunctis
 Coelestis regni post hujus tempora * cosmi .
 Quid duo nectuntur , res hic arcana probatur .
 Candor enim lapidis splendorem corporis albi
 Praeclue stema crucis roseo fulgore rubentis .

N O T A .

HOC poema , cujus barbarus auctor Graece doctus & Virgilii
 studiosus videri affectat , edidimus una cum suis mendis , cum
 quibus diligenter exscriptum ad nos perlatum fuit . Quoniam vero
 ejus fundum fuisse putamus Acta , quae protulimus , aut saltem Actis
 ipsis & poemati unum eundemque fundum fuisse ; non est necesse , ut
 quicquam aliud hic adnotemus praeter ea , quae supra adnotavimus ,
 nisi quod nunciavit nobis Janningus ; nempe in codice decimi saeculi ,
 qui fuit monasterii sancti Quintini , idem poema dividi in duas par-
 tes , & priorem , dempto prologo , quadringentis circiter versibus con-
 stantem , hoc habere principium in apographo a sociis suis Bollandia-
 nis descripto .

Astrigeros postquam Christus transcenderat orbes ,
 Ad solium patris devicta morte revertens ,
 Coetus Apostolicus toto se sparserat orbe .

*Secundam vero partem totidem & amplius versibus conflatam sic
 incipere significavit .*

Ecclesiam cum nanque suam rex Christus ab astris .
 Cerneret afflictam .

I V.

ACTA TRANSLATIONIS
ET MIRACULORUM
SANCTI CASSIANI*Auctore Anonymo Sanquintinensi.**Ex veteri codice MS. Claudii Jolii Canonici Parisiensis.*

I.

PROLOGUS.

Divinorum miraculorum insignia & gloriosarum virtutum propagamenta, quae nostri Salvatoris benigna miseratio ad manifestanda Confessoris sui merita pretiosa, manifesta voluit, digne literis committuntur, quatenus eorum memoria posteris reservetur, ad laudem praesertim & gloriam Christi, qui sicut in aeternitatis suae regno sanctum Pontificem suum inaeestimabilibus suis voluit remunerari, ita temporalibus virtutum miraculis disposuit glorificari, ut ex talibus indiciis manifestetur, qualis in regno Christi & Dei habeatur. Illa ergo scribimus, quae postquam Dei dispositione factum est, ut de Aeduorum finibus ad nostros transferret, clara luce manifestata noscuntur, ¹ partim nostris conspecta visibus, partim eorum relatione comperta, qui saepius adesse potuerunt. Nam ex eo tempore, quo gloriosam animam coelis restituit (quod creditur Theodosii senioris fuisse temporibus) usque ad tempus Ludovici Imperatoris Augusti, ² ab eodem scilicet anno, quo temporis sui horam clausit, per annos ccccl. id circo nihil scribimus, quia manifeste non comperimus, quamvis multa de ejus virtutum meritis audissemus; secundum quod venerabilis Gregorius Turonensis episcopus in libro ³ Miraculorum scripsit in haec verba: *in coemeterio, inquit, Augustodunensis urbis vidi B. Cassiani sacerdotis magni sepulcrum a multis*

tis infirmis erasum , quod pene transforatum eo tempore putabatur : abluuntur enim ex hoc pulvere aegroti , & protinus virtutis magnitudinem sentiunt .

I I .

Anno igitur Dominicae Incarnationis DCCCXL. praesidente
 4 Augustodunensium Cathedralae & Moduino venerabili episcopo , Hugo Abbas monasterii S. Quintini mittens ad eum Legatos suos corpus beatissimi Cassiani , quod per semetipsum prius postulaverat , exposulavit : cujus petitioni supra nominatus episcopus propter multum amicitiae respectum , reverentiaeque modum , concessit effectum , contuens observantiam excellentissimorum Imperatorum , quorum ipsius Abbatis Carolus Augustus genitor erat : alter vero frater beatissimus Imperator Ludovicus . Collectum denique reverenter sancti Cassiani corpus per sacerdotes suos , quos pro hoc supradictus Abbas direxerat , cum epistola sua misit : in quo itinere quia necesse erat secretius propter tumultum populi Augustodunensium civitatis , fieri , nihil signorum apparuit , praeterquam quod unus ex coitinerantibus , cujus vulnus in manumilla intumuerat cum gravi ob hoc molestia , ut remaneret , urgeretur , Cassiani beatissimi merita invocavit , sanitatemque pristinam promeruit , fide in eo operante , tantoque Pontifice pro eo meritis interveniente .

I I I .

Postquam ergo intra Laudunensium Comitatum venit supradictus Abbas cum sacerdotibus , ecclesiasticoque ordine , cum magno gaudio reverenter occurrit , susceptumque corpus pretiosis aromatibus die altera condidit , & rore balsami perfudit , involutumque sindone munda & pretiosa purpura , in loculo posuit , ac elevatum sequenti die ad monasterium S. Quintini ferri curavit . At cum ipsius diei hora tertia venisset , quia nulli tam sacrum onus vetabatur portare , duo , ut postea comperimus , homicidae accellerant , qui , cum ferre loculum vellent , statim miro modo contractum est , & velut longius ire nolens , nisi comprimente turba teneretur , sanctum onus casui * probatur :
 quod cognoscentes qui circumquaque fuerant , eosdem reos effugere compulerunt , scientes absque dubio , eorum factum accessu ,

* forte
 propinquabat

cessu , quod fiebat . Noluit enim sancta sinceritas manibus sanguinem distillantibus ferri , ne quoquo modo videretur maculari , & ut vivida ejus manifestarentur merita : multis celata ex hoc fierent manifesta , ac non solum hoc tunc illo miraculo , verum etiam post paululum illi caeco illuminato . Beneficium enim accepit qui fideliter accessit : suorum autem criminum patefactionem , qui prius dignam non subjerant poenitudinem .

I V .

Deinde mulier sollicitudine anxia & spe firma festinando occurrit , & in media via se provolvens , Abbatem , qui longius feretrum sequebatur , magna supplicatione petiit , ut feretrum stare juberet , asserens se filium contractum & debilem habere , quatenus occurrere potuisset : cujus Abbas fidem contuens , annuit precibus mulieris , jussitque subsistere loculum : cumque diutius , qui reptandus venerat , moram in veniendo faceret , hi , qui sanctum corpus portaverant , jussi sunt proficisci . Tunc iterum mulier , ut supra , de subsistendo petiit : cum hoc eodem modo usque tertio ageret : hi , quos pro filii festinantia direxerat , venientes renuntiaverunt , filium ejus loco , in quo fuerat , virtute Dei mirifica & signo mirabili omnibus membris sanum effectum . Reversa igitur est cum convicinis mulier , & licet tanto dono delectarentur , ut cum sancto Dei proficiscerentur , novo tamen spectaculo trahebantur , ut ad eum , qui sanatus fuerat , redirent .

V .

Postquam vero haec per multitudinis conventum resonerant , coepit fieri auctior debilium concursus ; inter quos quaedam femina , nomine & loco nota , accurrit , utrisque luminibus orbata , ac utrisque brachiis contracta , reniumque vigore penitus destituta : quae dum traheretur magna violentia nunc ante , nunc retro feretrum sancti ; visum est Abbati longius sequenti causa elemosynae taliter eam vexari . Jussit ergo ei aliquid de necessariis erogari , & ne ulterius debilitatem suam fatigaret , moneri . Sed quae ea occasione non venerat , in sequendo , constantiam non liquerat . Nec multum , sub umbra arboris deponitur feretrum pro recreatione portantium : illic

mulier accessit , & mox sana fit : aperti namque sunt oculi, olim caecitate damnati: extenduntur brachia, in debilem curvitatē contracta, solidanturque renes, dissipatione soluti. Fit ergo mulier liberrime cursitans, quae prius non minus luminum, quam liberorum gressuum fuerat ignara; satagitque alios ad feretrum trahere, quae paullo ante, nisi traheretur, non poterat pervenire. Eodem etiam loco caecus quidam venit, & lumen, quod diu desideraverat, meritis sancti Confessoris suscipere meruit; ut aperte daretur intelligi, apud Dominum spiritualibus bonis posse prodesse, qui taliter meritis suis damnatis corporibus potuit subvenire.

V I .

Progredientibus vero inde cum pauculis morularum spatiis, tribus miraculis Confessor sanctissimus enituit, qui ob salutem multorum ad nostros fines venire elegit. Nam inter sequentem vulgum tribus feminis, nominibus & locis notissimis, aperta lux enituit, quas saeva caecitas dudum damnavit. Decuit enim tam astrici luminis fulgore veniente tenebras & cordium & oculorum recedere, ut vigorem suum tanta dignitas ostenderetur servare, talibusque corporeis bonis conspectis, de spiritualibus non dubitaretur, quae conspiciere humanitas vetabat.

V I I .

Inter haec autem virtutum insignia & donorum Christi miracula, factum est, transeunte populo cum sancto Domini Confessore, ut circumquaque tot signorum paucis sub tempore divulgarentur famae: unde accidit, ut mulier quaedam domi exitialiter languens, dum nequaquam occurrere potuit, quae per se surgere nequivit, secus ostium suum a suis posita, eminus feretrum conspiciens, dum merita Confessoris invocavit, diuini languoris sui perfectam medicinam accepit. nam illico sanata tantarum virium vigorem accepit, ut non solum ipsa occurrere sancto Pontifici Cathano potuisset, verum etiam filium suum jam majusculum propriis ulnis secum afferret. Occurrit ergo cum puero laudans & benedicens Dominum super omnibus his, quae facta fuerant de illa. nihil enim de omni langore illi remanserat praeter cum multo pallore macies pro longae aegri-

aegritudinis signo & subitae fanitatis dono ; ubi enim propter fidei sinceritatem virtus diuina adesse voluit , languor effugit , nec diutius resistere potuit , quando vera medicina accessit . O vere laudabilem medicinam ubi & fide creditur , & solo visu uniuersi languoris remedium adipiscitur !

V I I I .

Crebrescentibus siquidem turbarum occurribus crebrescunt & miracula : nam inter sequentes turbas non multo morae spatio interposito , duabus caecis feminis , locis & nominibus notis , lumina negata redduntur , ut fugientibus tenebris diuino lumine lux illustrata praesens adesse doceretur . hoc enim veritas de discipulis suis olim protestata est , quod essent sal terrae ; quod essent lux mundi ; sal eis , quibus interna tetigerunt ; lux eis , qui digna eos reverentia conspexerunt .

I X .

Cum autem jam portis atrii basilicae S. Quintini propinquaret , languidus quidam puerulus , carrucae impositus trahebatur : non enim quicquam virium illi remanserat , ut aliter adduci posset , cadaveri iam simillimus : qui cum feretrum antecederet , prohibita est carruca basilicae januas intrare : quod mater pueri cognoscens , filium scapulae imposuit , non hominis , sed pellis modo pendentem ; & secus loculum arculae pavimento omnibus membris adhaerens , aliquandiu jacuit , videlicet quousque tanti adventus missarum praeconiis extitit celebratus . Ex qua hora coepit conualescere puer , cibum petere . etenim tantum se virium accepisse , ut domum posset reverti , non jam in carruca trahendus , sed equo cum patre sedens . Ita misericordissima pietate Dei factum est , ut qui pene cadaver venerat , Cassiani beatissimi meritis adiutus puer * laetabundus rediret .

* forte
sentit

X .

Postquam vero in ecclesia B. Quintini susceptus est cum honore reverentissimo & mox in ejus adventu missae sollemnitas ageretur , notae mulieris brachium , quod dudum contractione marcuerat nervorum , extenditur ; & cum mulier in divi-

nas laudes erumpere vellet , nec penitus muta valeret , linguae mox solvitur vinculum , ac desiderabile dudum oris redditur officium . Miraculo igitur gaudium , gaudio laus jungitur : quia , quae damnata venerat , soluta regreditur .

X I .

Superveniente autem beatissimi Pontificis Cassiani solemnitate die , multis circumquaque accurrentibus turbis , accurrit & mulier cum ceteris quidem solemnem diem celebrare ; sed non cum ceteris officiorum solemnitates videre : audire enim cum ceteris poterat , audere non poterat , quam saeva caecitas olim damnaverat . Venit ergo par devotione , impar possibilitate , voluntate simili , miseria dissimili : videbatur tamen illi fat esse , si ei contingeret interesse . Quo iudicio divinitatis misericorditer recensito , Confessoris sui meritis efficitur aequalis ceteris quae ex propria miseria venerat dissimilis . Solvuntur enim palpebrae ad instar evigilantium oculorum , & pro noctis caligine obscura lux redditur diei serena . Adepta igitur est mulier non quod diffiderat Deum posse , sed quod non speraverat , se promereri valere ; regrediturque jucunditate ceteris laetior quae tot comproperantibus venerat miserior .

X I I .

Eadem etiam solemnitate die , quae pro honore tanti Confessoris divina claruerat virtus , adnotanda creditur , ut , sicut ostensum est , quanta beneficia devotis praestentur , adscribatur quantum etiam pro contumacia mereatur . Mulier enim quaedam , quae pro solemnitate tantae dici accurrere cum convicinis debuit , segniter torpens domi remansit , & cum diem feriatum servare deberet , panibus coquendis clibanum succendit . Quam ob rem cum a cohabitantibus argueretur , parvipendere se diem ostendit , meritisque S. Confessoris arroganti prosecutione renitens , illico quod meruerat experta est : nam flamma , quam in clibano accenderat , velut tanti reatus ultrix exiens , eam subito invasit , concremarique acriter coepit : quam illa effugere se posse autumans , cursum arripit , fugamque capescit . Sed ultrix flamma , quae semel adhaeserat , effugi non poterat . Consumptis ergo indumentis , crematur & caro ; & ne vita deficeret ,

ceret , divino miseratur respectu . Ustulata denique cognovit quod meruit : sed ut castigata non deficeret , ignis extinguitur , quem sibi ipsa succendit , manibus adeo jam concrematis , ut de dexteræ quidem desperaretur sanitate . Patet igitur hoc in facto & superioribus adscriptis , quid devotio & praesumptio apud Sanctorum merita promeruerint , cum alteri praemium , alteri irrogetur supplicium . Non multo autem postea caecus quidam , loco & familia cognitus , auditis sancti Confessoris Dei miraculis , venit luminis beneficia petiturus , credens sibi Sancti meritis posse fieri , quod multis hujuscemodi miseria damnatis , audierat praestari . Cujus fidei devotionem divina miseratio contuens , trium dierum spatio constantiam probare voluit . Per id enim triduum apud sancti Confessoris loculum precibus persistens , caecitatis suae nulla ex parte solamen est adeptus . At ubi sua obesse sibi peccata credidit , semet dijudicans , adminiculum luminis post biduum suae reversionis promeruit . Quo in facto divinae virtutis effectus & patientiam hominis probavit & Confessoris sui merita , non eo tantum loco , ubi jacuerat , esse ostendit ; sed ubique vigere clarae virtutis opere manifestavit : quod & in sequentibus capitulis aperte monstrabimus , miracula ejus adnotando , quae coepimus .

X I I I .

Quadam namque vice cum quadraginta quinque millibus a loco , ubi sanctus Domini Confessor erat , supranominatus Abbas abesseret , quibusdam propriis necessitatibus occupatus , illic quidam adolescentulus cujusdam ex eis , qui cum eo venerant , gravi oculorum est captus dolore . Cui cum saepius cum sociorum allusione diceretur , ut ad sanctum Cassianum festinaret , tanquam ad singularem medicum oculorum , licet indoctior , prudenter , cavillantibus respondit , non esse , ajens , opus longius progredi , cum illic talibus meritis posset adiuvari . Quod quae diceret fide , sequens prodidit effectus : nam sancti Confessoris merita implorans , meridiana se quieti contradidit , ubi tunc per visum illi sanctus Pontifex apparens , ei quem devotum cognovit , oculorum subitam sanitatem concessit , manifestans , Dei virtutem velle , eum , quod fide credebatur , meritis posse . Quo facto serenati sunt oculi & approbata est assertio pueri : cavillatio etiam sociorum sedata & doctae virtutis per tanti viri meri-

merita comprobata praesentia: ut corporali miraculo manifeste pateat quid mentibus devotis ubicunque imploratus impendat.

X I V .

Multi quidem praecipue praedicantur de Cassiani beatissimi meritis, sed inter cetera hoc digne effertur, quod noviter Dominum per eum fecisse manifeste cognoscitur. Nuper enim, cum infelix congressio principum nostrorum & pugna indecentissima pararetur, nec aliud, quantum ex utraque parte staretur, nisi bellum instaret; cuidam ex nostris per visum apparuit B. Pontifex Cassianus, concite properans ad partem, ubi durior resistendi bellicus parabatur effectus, & cum aliquam diu moram fecisse videretur, postmodum visus est annuntiasse, a Domino impetratam habere populo pacem, & ne praesens pugna fieret, propitiationem. Quo dicto, multitudo, quae videbatur adesse circumquaque diffusa, crebris consonisque vocibus coepit praedicare, B. Cassiani meritis pacem impetratam fuisse: quod quia constat, opere majestatis divinae sine ullius spectum, magis Sanctorum meritis indubitanter adeptum: inter quae Cassiani praecipue credunt, qui tali commercio interfuisse, manifestante Deo, ostenditur. Haec namque ostensa credimus, ut quantum apud Deum valeret, pateat singulis, qui tantum prodesse potuit multis.

X V .

His ita praefatis, taliter peroratis, finiendo librum descriptionis vitae & miraculorum B. Cassiani, definienda videtur tumulatio corporis ipsius Confessoris Christi, qualiter acta est in Basilica B. Martyris Christi Quintini. Etenim cum quinquennio a susceptione ejusdem Antistitis corporis intra ipsam basilicam ageretur, & propter incommoditatem temporum & rerum diversarum, ac tempestatum accidentia, diversis in locis recondideretur, modo in aperto, modo in occulto, frequentius tamen incongruo Karolus Rex, utpote nutu divino inspiratus, praefatam adiens basilicam, de ejusdem Christi Confessoris corpore coepit tractare officiose, in eo haud diutius inmorans: anno siquidem octingentesimo quadragesimo quinto Christi incarnationis, & sui equidem regni quinto, indictione octava, die
Non.

Non. Martii ad praescriptum Pontificis Christi Cassiani reverenter accedens tumulum cum duobus episcopis, Wenilone scilicet Senonense Archiepiscopo, & Immone praefule ecclesiae Noviomagensis⁶ aliisque compluribus Dei amatoribus, cum cereis & choris psallentium clericorum, cum thymiamatibus & odoris aromatibus, ardentissimo amore summaque devotione ipsum, in quo jacebat, Sancti efferens corpus, perfusum balsamais odoribus, & thymiamatibus odoriferis insertum: palliis quoque & vestibus sericis decentissime involutum, intra cryptam basilicae praefati martyris Christi Quintini, ad dexteram lateris ipsius testis Christi, optime ac pulcherrime tumulavit, tradens ad amborum sanctorum luminaria & ornamenta condenda, maximeque ad tumbam B. Cassiani fabricandam fiscum unum nomine Tuniacum, cum omnibus appendiciis & adjacentiis suis in perpetuum habendum, cujus authenticum ad caput tumuli cum desuper posuisset sanctissimi Cassiani, haec verba ait: si quis autem hoc donum his duobus praepollentibus Sanctis nunc a me traditum & confirmatum partibus eorum, auferre tentaverit, habeat sibi judicem Deum & hos praefulgidos nostros perpetuos Quaestores.

N O T A E .

1 **C**laudius Hemeraeus in regesto veterum chartarum ad calcem suae Augustae Viromanduorum vindicatae & illustratae pag. 27. edidit tantum caput II. III. & XV. hujus historiae translationis S. Cassiani, cujus auctor hinc videtur coevus aut saltem suppar.

2 Is est Ludovicus Pius, qui hoc eodem anno, quo facta est translatio, obiit die 20. Junii.

3 Nempe capite LXXIV. de Gloria Confessorum.

4 De Moduino sive Modoino vel Motuino Aeduensi episcopo agunt Fratres Sammarthani in Gallia Christiana tom. 2. pag. 36. & Carolus Cointius in tom. 8. Annalium Francorum, qui ex Actis nostris illustrari possunt.

5 Karolus Calvus.

6 Sive Noviomensis, apud Sammarthanos tom. 3. pag. 813.

V.

1

S E R M O

De tumulatione sanctorum Christi martyrum *Quintini,*
Victorici & Confessoris Cassiani.

Exscripsit & rubricis distinxit Raimbertus .

Ex codice MS. ecclesiae S. Quintini .

Semper in Christo amantissima patrum & fratrum viscera ,
societas Deo gratissima , praesentis diei solemnitas cele-
berrima nobis admodum extat & veneranda . Est nam-
que consecrata Sanctorum tumulatione honorifica , *Quintini*
videlicet Martyris gloriosi ac piissimi protectoris nostri , nec
non *Victorici* ejusdem comparis inclyti, atque *Cassiani* Pontifi-
cis egregii : quorum quia gratulamur praesentia & adjuvamus
clementia , pro eorum amplectibili memoria, hujus festivitatis
nitimur attollere praeconia . Verumtamen ad omnipotentem
Deum & Dominum reflectenda est laus ipsorum , ac omnis re-
latio gratiarum , qui illos tantis adornavit meritis , ut in prae-
senti saeculo innumerabilibus rutilent miraculis , & in coelesti
dignitate praevia glorientur felicitatis aeternae . Ita quidem
superum majestas suorum fidelium ordinavit coronas, quatenus
ipsi sicut Deo & regi perpes maneat laus & jubilatio , & san-
ctis adsit gloria & exaltatio . Quod sibi Deus Christus & ho-
mo tunc exhibuit liquido , cum mortis ac resurrectionis cele-
brato mirabili divinitus Sacramento , sacrosanctam majestati
suae conjunxit Ecclesiam repraesentans Deo patri in coelis ovem
perditam , quam diabolica seductio tenebat in terris suae per-
ditioni addictam . Unde laetatur coelestis Paradisi curia , quia
resulget patriarcharum fide , decoratur prophetarum laudabili
societate . Ibi plane residet gloriosus Apostolorum chorus , sui
regis fruens obtutibus , judicaturus omne hominum genus , ac
in aeternum cum Deo ineffabiliter regnaturus . ibi innumerabi-
lis martyrum caterva sui certaminis recipit emolumenta, possi-
dens inmarcescibilem gloriam & jocundissimae suavitatis pal-
man .

nam . Illic felix confessorum sanctimonia & innumerabilis sacerdotum turba suo Redemptori salutaria veraciter immolat holocaustomata & foecundissimae quietis perfruitur gloria . Ibi virginum felix exercitus sequitur agnum , exultat in aevum , videns regem regum , ac Deum Deorum in specula suorum fidelium . Quod si adhuc in aerumnis ejus saeculi partim videtur sancta Mater ecclesia peregrinari , nunquam tamen supernis penitus destituitur auxiliis : quia , ut legimus in psalmorum canticis , Redimet Dominus animas fervorum suorum , & non derelinquet omnes , qui sperant in eo . Et in evangelio ipse salvator suis promisit discipulis , imo credentibus in se universis : ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi . Quapropter credentes tanto promissori nos peccatores & indigni , qui adhuc illidimur fluctibus mundanae tempestatis , tibi , incommutabilis veritas , laudes referimus & gratias , qui instantium tela hostium , probationes praestas tuorum esse fidelium . Quin insuper Domino tales eis rependit pro labore mercedes , ut invicti permaneant , & gloriam sine fine percipiant . Unde dolet gemens ille antiquus serpens , quia videt Christi praeliatores invictos perennes possidere triumphos : atque compendio immortalitatis ditatos supernae beatitudinis heredes esse aeternae . Quorum candidissimo exercitui admixti sunt isti seniores nostri hic corpore quiescentes , illic cum Christo feliciter regnantes , gloriosus videlicet martyr Quintinus athleta superni regis invictissimus , praedicator hujus patriae constantissimus noster , quia consolator clementissimus . Secundus vero est Victorius in laeva ejus decenter tumulatus . Tertius dextera praefati martyris venerabiliter collocatus , honorabili nomine dicitur Cassianus . Quorum quia in parte dissimilis est ratio , hujus sermunculi enarratio separatim distinguenda est necessario . Etenim quae diverso modo aguntur , diversa narratione merito discernuntur . Horum igitur memoranda passio , & nimium amplectenda denotatio , quanquam pene omnibus sit cognita , praesenti tamen opusculo non est omittenda : quin potius pro quorumlibet memoria plenius exhilaranda , paucis replicanda est historia . Nam decem persecutiones a Nerone usque ad Maximianum , Christi perpeffa est ecclesia . Illo igitur tempore persecutionis decimae , cum Diocletianus & Maximianus , crudeles belluae , Imperatoriam dignitatem viderentur regere , daemoniaco spiritu repleti ac omni ferocitate debacchati fa-

mulos Christi toto orbe graviter jussērunt persequi & ad mortem usque torqueri : qua de re missis exactoribus suae crudelitati atrociter parentibus , plebs christianorum tanta impietate crucidatur , totque martyres hac persecutione perimuntur , ut infra unius mensis spatium occisi legantur decem & septem millia martyrum . Quorum corpora martyrii munere in terris sunt glorificata , animas vero Christus accepit in astris , ubi jucundissimis Paradisi perfruuntur gaudiis . Ipsi etiam Caesares nefandissimi in partibus Galliarum quandam licitorem Rictiovarum suae crudelitatis constituerant ministrum . Hoc etenim tempore Roma duodecim fideles venire , typico indicantes numero , quod in sanctam Trinitatem crederent , & Galliarum populis evangelium Christi praedicare deliberarunt : quorum vocabula singulorum narrat historia , quae gloriosae indolis viros Quintinum , Lucianum , Crispinum , Crispinianum , Fuscianum , Victoricum , Rufinum , Valerium , Marcellum , Eugenium , Pazonem , Regulum , pariter advenisse declarat . Fertur etiam a plerisque S. Dionysius Areopagita cum eisdem advenisse : sed temporum series refellit , nec ratio veritatis credi sinit . Hic denique Confessor Domini pretiosus Domitiani temporibus martyrii palmam est adeptus : isti vero temporibus Diocletiani & Maximiani Gallias sunt ingressi , & Christi magnalia praedicare exorsi . Quorum tempora juxta chronicarum fidem supputata ducentis decem annis distare probantur . Praefati itaque duodecim viri , utriusque legis voluminibus instructi & armis fidei roborati cum intra Gallias pervenissent , loca & civitates sibi delegerunt , in quibus Evangelium Christi praedicarent , ut credentes in Christum , mortem evaderent & vitam coelestem percipere possent . Sanctus denique Quintinus Ambianis civitatem obtinuit . Beatus vero Lucianus Belvacum adiit . Fuscianus quippe & Victoricus martyres gemino caritatis flore vernantes Tartonnam penetrarunt , ac verbum vitae inibi annuntiaverunt . Magnis plane praedicationibus sancti testes Domini effloruerunt & multis miraculorum coruscationibus enituerunt ; dum caecis lumen negatum reddiderunt , surdis auditum attribuerunt , cunctisque debilibus sanitatem restituerunt . Talibus igitur rebus , tanque praepollentissimis actibus jugiter instantes , plurimos a cultura Idolorum subtraxerunt , & baptismo candidatos , velut agnos sanctae Matri praesentandos , Deo patri fideliter sociaverunt . Quod audiens Rictiovarus praefes scelestissimus ,

mus, quo non alius crudelior ulius Ambianis urbem advenit; ibique sanctum Quintinum turbis, Christi magnalia praedicantem, invehit. Quem corripuens variis tormentorum suppliciis afflixit: sed Christi miles patientissimus, inter omnia suppliciorum genera fide mansit invictissimus. Jubente tandem impio praefide, & ut fidenter audeam dicere, Dei omnipotentis misericordia disponente, ab eadem Ambianensium civitate a ministris eductus, ubi primum blanditiis pluribus ab ipso licitore frustra persuasus, deinde minis asperrimis est pulsatus. Tandem ferreis duodecim taringis crudeliter perfossus, ad ultimum mucronis acumine percussus, vertice est plexus: cujus anima ad Coelos everta, & ineffabiliter coronata est. Corpus quoque sanctum per annos quinquaginta quinque in fluctibus Somenae supplumbatum, Deo custodiente, mansit incorruptum. Post tamen a quadam nobili matrona, nomine Eusebia, inventum, sepulturae decenter traditur, ibique per trecentos & viginti quinque circiter annos mirabiliter occultitur. Deinde ab Eligio magno cum studio quaesitum, insigniter invenitur ac evidenter populo declaratur, atque ab ipso praefule alibi tumultus. Hinc anno Dominicae Incarnationis octingentesimo vigesimo quinto ab Hugone monastico Abbate, & a Drogone, Metensium videlicet Pontifice, ab illo loco iterum elevatur, aromatumque liquoribus gratanter perfunditur. Dedicata quidem episcopali benedictione basilica, a Fulrado memorabili Abbate honorabiliter constructa, Christi martyris Quintini membra in honorabili crypta tertio tumultantur. ibique multis diebus per miraculorum insignia coelitus glorificantur. Praelibatus etiam Domini Confessor Cassianus, Pontifex Aegypti, extitit venerandus, multis virtutum generibus clarus, omni que bonitate refertus. Qui adeptus summa evangelii praecepta, Christi annuente gratia, relictis opibus & patria, post plura terrarum, marisque discrimina, ut felix Domini peregrinus, cum paucis comitibus urbem Augustodunensium est aggressus: in qua honorabiliter a Simplicio, tunc temporis episcopo, est susceptus, & unius anni spatium cum ipso variis praedicationibus digne occupatus, ac divinis laudibus die noctuque mancipatus. Simplicio autem in coelesti regno feliciter coronato, uno quidem anno transacto, supplicantis populi vocibus admodum coactus & evidus beatus iterum Cassianus ad pontificale solium Dei ordinatione subrogatus est: non quippe ambitionis causa, quasi id quaesisset
 prae-

praedigni sacerdotis anima: sed quod praedestinatio semper inconvulsa taliter de eo fieri ante tempora ordinasset saecularia. Quem profus & in gestis illius aperte legimus, & sine dubio credimus, ita dilexit Christus Dominus, ut per eum signa fierent non minus, quam per Apostolos. Reddebat enim, auctore Deo, suis venerabilibus meritis, caecis lumen, surdis auditum, debilibus optabilem sanitatem. Talibus itaque ditatus meritis, fungens sacerdotali officio viginti annos, allectus est in aeternitatis palatio, locupletandus jocundissimae immortalitatis bravio. Glorificatur deinde & mirabili dono virtutum & signato coelitus ejus mausoleo Dominicae Crucis adorabili signo. Cujus sacrosanctum corpus pro miraculorum laudibus & famosissimae opinionis virtutificationibus, a quodam monastico Abbate, scilicet praescripto Hugone, suppliciter exposcitur ac pruden- ter impetratur. Allatum est ergo corpus tanti Confessoris in basilicam beati martyris Quintini publicatam praefulgidis virtutum prodigiis anno Dominicae Incarnationis octingentesimo quadagesimo secundo, regni quidem Ludovici Imperatoris Augusti vigesimo octavo. Haec libuit breviter paucissima dicere, fratres, nubibus ut sparsis ad causam festivitatis succincti illius, dicturi quid veniamus. Cum igitur superni Regis justitia pro nostrorum peccaminum negligentia nos castigari vellet, feroci paganorum saevitia, inclyti testis Quintini monumenta & pretiosi confessoris Cassiani membra a propriis sunt tumulis elevata, & ad Lauduni Clavati moenia, prout timor coge- bat, noctu delata. Proh scelus. Quis dabit capiti meo aquam & oculis meis fontem lacrymarum, ut plorem & lugeam, non tantum ruinas, civitatis excidium, sed totius terrae flagellum!

Heu cogor scriptis depromere rem veritatis christianorum, invalescente noxa paganorum, nequiter frendente audacia, multa sanctorum corpora a sepulcris ejiciuntur, ecclesiae innumerabiles inconduntur, utriusque sexus homines passim jugulantur, omnis justitia graviter conculcatur, lex & veritas nimium advigilantur, bestiarum incurfu multi lacerantur, famis inopia plurimi moriuntur. re etenim vera, ut sanctus loquitur Psalmista, venerunt gentes in hereditatem Dei, polluerunt templa sanctorum, posuerunt omne regnum in desolationis opprobrium. Deus repulisti nos & destruxisti nos, iratus es, quia commovisti terram & conturbasti eam. Sed cujus miserationes opera superexcellunt omnia, nolens mortem peccatorum, ali-

quan-

quantisper tantae severitatis temperavit flagellum . Hic autem, ut lucidior fit sermonis sensus & intelligatur manifestius , de annali chronica inferenda sunt pauca . Et quoniam bis eorundem sanctorum corpora cum moerore ad Laudunum sunt devecta, & bis ad nos cum honore relata , libet apertius prodere & fugae causam , & reversionis eventum . Anno siquidem octingentesimo primo a Dominica Incarnatione Kal. Ianuarii , Normannorum metu cogente , a bustis prius emota suis, ad praefatum montem primum delata sunt . Nam priori anno, in Carlopoli Compendio Karolides Ludovicus nimia infirmitate gravatus, in Parasceve die spiritum exhalavit vitae . Quapropter ejus filii, alter Ludovicus , alter Karlomannus dicti , reges sunt constituti . Eodem quoque anno multa paganorum multitudo a transmarinis veniens partibus , Gandum monasterium occupaverat, & cuncta in circuitu crudeliter vastaverat . Ipso etiam anno rex Transrhenanus Ludovicus Franciam venit, partemque regni Lotharici a suis nepotibus extorsit , & bellum contra Normanos in Fisco Fumon exercuit , magnam quippe caedem eis intulit : Deo favente, victor extitit , perditoque filio tristis ad propria remeavit . Tandem ero vnostri Ludovicus, & Karlomannus Ambianis adierunt , ibique principum consilio regnum certis limitibus inter se diviserunt . Hinc Burgundiani una petierunt , ac Bosonem a regia dignitate deprefferunt , & uno ibi pene anno manserunt . Interim pagani Curtrajum invadentes, & Franciam sine rege & principibus vacuum reperientes , usque Peronam Scotorum venerunt, eamque igni succenderunt . Quod audiens juvenis rex Ludovicus, animi dolore permotus, fratrem in Burgundia reliquit, & in Franciam remeavit . At pagani successibus sibi prosperis acriores effecti, nullum sibi resistere posse confisi, cum exercitu impio & horribili de Curtrajo sunt egressi, & per quadraginta seu amplius millia diffusi , utque ad interneccionem univcrsa sunt depopulati . Quod cum praefatus rex pro certo comperisset , vallatus Francorum multitudine , suffultus Dei solamine, super eos venit insperate . Tantam denique eorum multitudinem dicitur peremisse in villa Saulcurta, quantam in Francia alias nunquam credimus cecidisse . Qua de causa & illi, qui evaserunt , & aliqui , qui Curtrajo remanserunt , terrore nimio percussi fugerunt , & Batuam petentes cuncta circa Mosam loca atrociter vastaverunt . Anno autem sequenti corpora sanctorum Quintini & Cassiani Kal. Februarii , a Lauduno descendencia ,
cuni

cum ingenti populorum caterva, & laudum hymnorumque melodia, in die Purificationis S. Mariæ in propriam relata sunt basilicam. Ipso siquidem tempore cum praefatus rex Andegavis disposeret ire, pactumque cum Alstenio facere, in infirmitatem decidit, indeque ad sanctum Dionysium rediit, ibique, proh dolor! spiritum vitae exhalavit. Post cujus obitum Franci regem constituerunt Karlomannum: quod ut pagani audierunt, Scaldim navibus introjerunt. Quapropter praedictorum corpora sanctorum secundo ad montem Landunum delata sunt. Postea Normanni adhuc locum pervenientes, plures gladio interfecerunt, multos etiam captivos duxerunt, sicque est ecclesia B. Martyris Quintini crudeliter incensa, quae habebat a perfectione sui annos quinquaginta novem. Ita pene omni loco devorato, pagani huc & illuc progredientes, ad alia sunt profecti. Exinde variis casibus afflictis undique omnibus, Christo favente, anno quinto Dominus Comes, & Abbas Teutricus prudenti consilio usi, muros istius loci coeperunt aedificare duodecimo Kal. Maii: quos acutissimo freti ingenio, prout necessitas cogebat, fecerunt accrescere cito, unde pretiosa sanctorum corpora, Quintini videlicet & Cassiani, innumera stipata caterva, tertio Kal. Novembris ad propria sunt iterum relata & intra muros succensae domus locata. Nunc vero ad beati Victorici martyris jura veniamus, ut juxta rationes temporum procedat sententia verborum. Praefatus igitur martyr Christi Victoricus, comes Senioris nostri dilectissimus, Taroanensi populo una cum beatissimo praedicavit Fusciano, qui praconiiis plures Christo sanxere vacantes, optatum infirmis robur cedendo catervis. Cumque a Mureginensium partibus rediissent, atque Dei cuperent Quintino munia fari, vinculis praefecti neccuntur Rictiovari. Denique multis addicti poenis, oculorum luce privati: verticibus sectis palmam meruere triumphi. Quorum corpora cum B. Gentiani carpento sepulta per multorum curricula temporum Ambianensis servavit patria, ² donec, disponente Deo, a quodam memorabilis vitae, pridem ejusdem loci canonico, tunc autem Ambianensis ecclesiae episcopo, nomine Itgero, sollicitè quaesita & sagaciter sunt inventa. Is ergo episcopus pro amore divino ac suae benignae devotionis studio membra praedicti martyris Victorici huc cum magno honore devexit, & juxta gloriosi testis Christi Quintini pignora collocavit, anno quippe a Dominica Incarnatione octingentesi-

tesimo nonagesimo tertio, III. Kal. Novemb. & transacto decem annorum spatio, postquam est a paganis succensa B. Quintini ecclesia, regni quidem Odonis regis quinto, & a murorum constructione anno septimo. Cum vero Dei clementia nostri voluisset misereri, ac sui solaminis suffragia largiri, incendiorum sedavit discrimina, paganorum depressit saevitiam, pacem & concordiam tribuit, fructum etiam terrae abundanter contulit: quocirca a fidelibus ejus loci tractatum est salubriter quatenus eorundem corpora sanctorum suis in Mausoleis reponerentur decenter. Adveniens namque venerabilis Antistes Noviomensis ecclesiae, Raubertus nomine, prudenti fretus simplicitate, ac simplici decoratus mansuetudine, cum ceteris fratribus inibi Deo famulantibus, saepedictorum corpora trium sanctorum suis in cryptis hodierna die tumulaverunt. Cum haec autem agerentur & litaniae a choro canerentur, & Dei suffragia obrixie poscerentur, in praecipui tumulo Quintini martyris globus lucis coelirus affuit mirabilis, instar videlicet radii solaris, eundem lumine fulgido perlustrans loculum tertio. Quin plane nec lucidus aer erat die, nec sol in aethere luxit aperte, quia tegebatur nubium velamine, ut signo venit, sic signo nempe recessit. His ita explosis praescriptus Antistes & devotus & hilaris pro ipsorum commemoratione sanctorum, missae decenter solemnia celebravit, & cunctorum Creatori supplex obtulit holocausta: inter quae omnium consultu statuit ac pontificali auctoritate firmavit, ut dies ista pro sanctae Trinitatis laude, & ipsorum venerabilium amore sanctorum quotannis festiva habeatur & solemnitas ad laudem & gloriam Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

N O T A E .

1 **H**unc sermonem ex *Actis passionis B. Quintini* edidit *Hemeræus* in *registro* pag. 18.

2 *In Passionario ecclesiae sancti Quintini sic legitur: donec Otgerus beatae memoriae Pontifex Ambianensium feliciter clareret in infulis, qui ab ecclesia Viromundensi assumptus, & pro sui merito Ambianensi desponsatus, cujus primo lacte dulciter fuerat lactatus, ut talem decuit filium, semper permanfit memorosus, sollicitus &c.*

VI.

OFFICIUM
SANCTI CASSIANI
EPISCOPI ET CONFESSORIS

VII. Idus Augusti.

Ex veteri Breviario ecclesiae sancti Quintini.

AD VESPERAS ET LAVDES

*Antiphonae.***S**Ummo parenti Cassianus inclytus primos dicavit flosculos
pueritiae.Zenon honestis expolivit artibus, quem fecit atrox Julianus
martyrem.Aeterna movit hunc magistri gloria, fudisse causa sangui-
nem ut vellet pati.Tales arenas dum focis quaerit procul, ad praesulatus evo-
catur infulas.Labra explicare coelicam scientiam, stillare myrrham prae-
sulis sacra manus.*Ad Magnificat, Antiphona.* Reliquias venerata tuas Augusta ju-
vetur, auspice te, placitaque Deo sic pace quiescat.*Oratio.***D**Eus, qui beatum Cassianum Pontificem sanctorum tuorum
meritis coaequasti, concede propitius, ut qui depositio-
nis festa recolimus, vitae quoque imitemur exempla. Per Do-
minum &c.

IN I. NOCTURNO.

Antiphona. Sede ordinata, Cassianus, spiritu afflante Coelis,
Gallicas oras petit.Hunc Eduensis advenam domo excipit, amplaeque praestes
melli in partem vocat.Aestum diei torridae & pondus ferens, sudavit illis impi-
ger messor plagis.

R. i.

R. i. Cassianus profapia apud Alexandriam nobilis , ab infantia quaerit gratiam * sanctorum mores , studia discens & scientiam . *V.* Sed dum summa prudentia Mundi fugit gloriam , *ORTENSEM* a plebe pia rapitur ad ecclesiam * sanctorum mores &c.

R. ii. Sic Pastore carentibus creatus custos populis * gregem doctrina , moribus informat & miraculis . *V.* Divinis vacans laudibus , pauperum sua pabulis donans bona , fidelibus succurrens & incredulis * gregem &c.

R. iii. Zenonis colens saepius magistri memoriam , optat sibi ferventius martyrii gloriam , quam quaerit celerius * profectus in Galliam . *V.* Suam ergo Pastor dum formavit ecclesiam , Christo , quod credit gratius , corpus affert in hostiam . *Profectus* &c. *Gloria Patri* &c. *Profectus* &c.

IN II. NOCTURNO.

Antiphona. Illati Olympo simplici throno sedens auget labores , jam suas glebas colent .

Antiphona ii. Si culmus aret , stravit , aut adversitas , irrorat undis , sustinetque languidum .

Agrumque lappis sarriens tenacibus , ador recondit optinii horreo patris .

LECTIO iv.

Beatus Cassianus Alexandria in Aegypto , nobili profapia oriundus , adhuc puer se totum Christo consecravit : qui a sancto Zenone episcopo coelestibus instructus disciplinis , licet persecutionem Julianus Augustus vehementem commovisset , didicit nihilominus Deum toto corde diligere , sanctorum martyrum loca , memoriasque venerari , & parato etiam ad martyrium animo , omnibus christianae pietatis officiis constanter insistere . Haec inter trucidatus est pro Christi nomine Cassiani magister Zenon . Cum autem Dei providentia militum acclamatione Jovianus electus successor Juliani , vir christianissimus , liberum religionis exercitium tandem ecclesiae reddidisset , populus urbis *ORTENSIS* , episcopo carens , praesente etiam Imperatore , Cassianum sibi episcopum praesse postulavit . Quod cum sanctus vir humiliter abnueret , accedente tandem Imperatoris assensu , strepituque populari urgente , ab alio Cassiano episcopo Pontifex consecratur civitatis *ORTENSIS* .

B. Lustrans terras Ethnicorum , ubique Christum praedicat *

B b b ij

Dum

Dum ad urbem Aeduorum , Deo ducente applicat . *V.* Peregrinus hic piorum cor adventu laetificat , praesul consors beatorum praesulem sic magnificat . Dum ad urbem &c.

Leſtio v.

Asumptus est ad episcopale munus , ea in ciuitate constructa ecclesiam , quam clericorum officiis distinctam , rebusque necessariis ditatam sub B. Laurentii nomine dedicavit . Coluitque eo in munere pietatis opera studiosius & praedicationibus assiduis populum ad fidem , & religionis observantiam instituit . Cum vero beatus Pontifex magistri sui Zenonis exemplum imitari impulsu divino desiderans , martyrii causam locis illis nullam sibi futuram cognosceret , alibi quaerendam existimavit . Itaque cum praesertim esset illi divinitus revelatum , ut in Gallias proficisceretur , ordinata cum coepiscopis suis civitate , assumptis etiam secum aliquot discipulis , collacrymanti ad discessum eius clero & populo impertitus benedictionem , & viam ingressus , Christumque quacunque incederet annuntians , tandem praecedente Domino , Augustodunum pervenit .

R. Gaudet sibi Simplicius datum coelitus hospitem , quem assumit alacrius * sacri laboris comitem . *V.* Gaudet praesul ORTENSIVS , se nactum Christi militem , gaudet se factum citius * sacri laboris &c.

Leſtio vi.

QUOD ubi rescivit Simplicius , sanctissimus illius urbis tunc Pontifex , eum laetus & amplexibus christianis , & humanissimo hospitio excepit : quo usus aliquandiu Cassianus , cum Simplicio in confutandis Gentilium erroribus , christianique nominis propagatione , cum amplissimo fructu collaboravit . Cum autem eodem martyrii desiderio in Britanniam , Gentili errore adhuc excaecatam , vellet proficisci , neque tamen id permetteret Simplicius episcopus , apud eundem triennium egit : quo expleto , ubi sanctus Aeduorum Pontifex octavo Kalendas Julias diem clausisset , successor eidem Cassianus ab omni populo , uno ore & consensu constituitur . Itaque ad episcopale solium Augustodunensium electus , istud annis viginti sanctissime gubernavit , cum peregrinationis suae tempus emensus , in Coelum feliciter migravit . Cujus corpus miraculorum multitudine celebratum , post plures annos Augustoduno translatum

latum Augustam Viromanduorum, in beati Quintini martyris basilica sepultum requiescit.

R. Praesul hospes honoratus praesulis hospitio * praesulem episcopatus juvat in officio. *V.* Tribus annis hic moratus, coelesti consilio, ibi vacans, vir beatus, verbi ministerio * praesulem episcopatus &c. Gloria Patri &c. Praesulem &c.

IN III. NOCTURNO.

Antiphona. Vitae stupendis sanctitas miraculis orbi probata christiano inclaruit.

His Hugo motus Abbas magnificus, suam ditavit aedem, Cassiani lipsanis.

Sacraeque cryptae fornice obtexit; dein clausere thesa di-
tiore posterii.

R. vii. Dum designat Britannorum inferre sese finibus, quos sciebat Idolorum vanis addictos ritibus, Simplicius in coelorum * collocatur sedibus. *V.* Coadiutor populorum postulatus vocibus Pontifex, in Aeduorum collocatur sedibus.

R. viii. Sic ad honorem praesulis rursus evectus promicat, duabus sacer infulis labores tunc multiplicat * pluribusque miraculis novum gregem aedificat. *V.* Christianorum singulis verbo & factis indicat, mentes errorum maculis sanctitate purificat * pluribusque &c.

A D V E S P E R A S.

Antiphona de Laudibus.

Ad Magnificat, Antiphona. Aedua quem peregre excepit, Viromandua nunc urbs, suscipienda sibi continet ossa patris, hospitis illa sui saepe est experta juvamen, haec ita patroni sentiat auxilium.

Oratio. Deus, qui beatum &c. *ut supra.*

VII.

MISSA

SANCTI CASSIANI

Ex veteri Missali ecclesiae Heduenfis.

Die v. Augusti . Missa , *Statuit &c.*

P R O S A .

PSalle symphonizando Christo regi sidereo, qui sanctis rutilas tribuit per saecula coronas .
 Inter quos Cassianum Confessorem praecipuum ditavit super astra poli splendore perenni .
 Hic tenebrosi culmina regni lumine Christi tempfit herilis .
 Nam redimitus stigmatibus sacro , virtutibus almis floruit iisdem .

HORTENSEM populum , praesule cassum , poscentem variis vocibus ipsum , summum quod regeret pontificatum, rexit celsi throni jura secundum .

Postquam Sedi pontificali inhaereret , astitit illi per visum martyr Laurentius orbe colendus , hortans illum , ut sibi templum consecraret: quem praeparata jam coeli certo cognoverat arce locandum .

Confestim paruit monitis per cuncta serenis .

Extorris fieri demum coepit meditari , hic populari voce gemente laetus Aegypti rura reliquit .

Ad Eduorum postiter arctum , postque laborem, venit ad urbem : in qua Simplicio praesule functo, bisdenis viguit inclutus annis , cujus albicolor petra sepulcri ostendit libari chroma rubentis .

Idemque sanctus caespite tectus cum Germano viro beato est verbis usus mirabilis vir memoratus .

Per quem nobis Christi benignum semper cunctis subsidium fer. Qui solus regnas per saecula cuncta gubernas. Amen .

VITA

VIII.

V I T A

S A N C T I C A S S I A N I

Ex Breviario Augustodunensi anni MDL.

Sanctus ac beatissimus Cassianus episcopus, vir genere Aegyptius fuit, ac apud Alexandriae urbem laudabili familia orrus. quod & locupletio rerum exuberans, & generis dignitas fecit. Hic denique pueriles annos apud parentes gerens & bonae indolis esse incipiens, aetulam suam Christo consecravit, seque voluntatibus divinis, licet aetate adhuc tenera, totum subiecit. Divina igitur provisione factum est, ut tam devotum puerulum non nisi ecclesiastica sacerdotalisque erudiret disciplina. Sanctus enim eum Zenon episcopus & martyr ad se suscipiens, venerabiliter enutrivit coelestibusque disciplinis instruxit. Temporibus ergo Juliani impiissimi Imperatoris persecutionibus acerrimis agitabatur ecclesia in tantum, ut multo sanctorum martyrum sanguine fuso, etiam ecclesiae Aegypti claudi obstruique fuerint iussae. Interea Zenon episcopus praeceptor beatissimi Cassiani ob fidem D. N. Jesu Christi martyrio est coronatus. Mortuo dehinc Juliano impiissimo Augusto, divinaque tanto blasphemio interempto virtute, Jovianus vir christianissimus electione Dei, Romanorumque militum acclamatione in Imperium exstitit subrogatus. Hujus ergo temporibus ecclesiae olim clausae, apertae sunt. Praesente itaque Imperatore, populus urbis HORTENSIS, qui Pastore indigebat, Cassianum Pontificem acclamavit. Quo ordinato & consecrato, sicut ei gratia sacerdotalis accesserat, accesserunt pariter & virtutum augmenta. Tandem B. Zenonis episcopi & martyris, cujus alumnus & discipulus fuerat, recordatus est & ejus vestigia sequi desiderans, dolebat sibi deesse martyrium. Dum itaque huic meditationi frequenter insisteret & in longinquas partes amore martyrii peregrinari disponderet, revelatum est ei, auctore Deo, oportere eum in Gallias pergere, ibique praedicationibus Domini insistere. Beatissimus vero Christi Confessor Cassianus ordinatione divina iussus inde transire, Eduorum urbem adivit, ubi cum ad oratorium sancti Symphoriani

riani divertisset, audiens de eo sanctus Simplicius, tunc illius urbis episcopus, venerabiliter eum accepit, & in Britanniam proficisci disponentem, assiduis precibus retinere curavit. Post triennium autem ab hac luce decedente B. Simplicio, a populo Eduorum Cassianus, licet humiliter contradicens, in episcopum subrogatur. Ibiq; multis virtutum generibus praeclarus, annis viginti Eduensem rexit ecclesiam, & tunc de praesenti vita ad coelum gloriose migravit. Postquam igitur ad coelestis praemia regni beatus Cassianus vocatus fuisset, contigit Germanum Autissiodorensis episcopum, dum Romam pergeret, per Augustodunensem civitatem iter habuisse. Qui, cum ad sepulcrum beati Cassiani oraret, beatum Cassianum alloquutus est, dicens. Quid gloriose frater Cassiane agis? Respondit beatus Cassianus vivens in Christo, loquens de tumulo: dulci pace & quiete potior & adventum Redemptoris expecto. Qui Germanus mutua sermonis vice dixisse perhibetur: quiesce ergo in pace, frater, & ut divinae tubae cantus exoptari clangoris somnum ad sacra Resurrectionis gaudia obtinere mereamur, & pro nobis & pro hac plebe attentius intercede apud communem Dominum nostrum Jesum Christum, qui cum Deo patre & Spiritu sancto vivit & regnat.

I X.

V I T A

S A N C T I C A S S I A N I

Ex Breviario Augustodunensi anni MDCC. die v. Augusti.

Cassianus, patria Aegyptius, post obitum sancti Rethicii Eduensis episcopi in ejus locum subrogatus est. Huius sepulcrum in coemeterio Augustodunensi a multis infirmis eratum & pene transformatum vidisse se testatur sanctus Gregorius Turonensis, & aegrotos, qui hoc abluebantur pulvere, virtutis magnitudinem protinus experiti. Ad idem sepulcrum sanctus Germanus Autissiodorensis dum in Italiam pergeret, supplex accessisse refertur, & post fufas Christo preces, cum sancto Cassiano, tanquam, si vivus adhuc fuisset, colloquutus. Ejus in martyroloio Romano ac apud Bedam, Ufuardum & Adonem honorifica fit mentio, ejusque nomini ecclesia parochialis in vico Saviniaco prope Beluam dicata est.

EPI-

X.

EPISTOLA
GREGORII. III

AD. EPISCOPOS. TUSCIAE. LANGOBARDORUM

*Ex codice Vaticano 3833.*Gregorius omnibus episcopis in Tuscia
Langobardorum.

MEminit fraternitas sanctitas vestra, tempore ordinationis suae per chirographum & Sacramenti vinculum beato Petro Principi Apostolorum spondisse, ut in emergentibus sanctae ejus ecclesiae totis viribus elaboretis. Igitur quia praesentes viros Anastasium dilectum filium nostrum presbyterum, & Adeodatum Regionarium subdiaconum nostros fideles ad obsecrandum & Deo favente obtinendum, pro quatuor castris, quae anno praeterito beato Petro ablata sunt, ut restituantur a filiis nostris Luitprando & Hilprando supplicare destinavimus; ecce, dilectissimi fratres, tempus acceptabile, ut juxta chirographum vestrum, boni operis fructum beato Petro feratis: cujus auctoritate vos hortamur in Domino, ut ad eosdem cum praedictis filiis nostris properetis, ut a Deo inspirati protectoribus eorum beatis Principibus Apostolorum Petro & Paulo eadem castra restituantur. Nam si, quod non credimus, distuleritis iter arripere propter Deum, ego quanquam imbecillis sim prae infirmitate corporis, iter arripiam laboriosum, & videbo ne vestra negligentia vobis ad obligationem ex nodo pacti pertineat. Data Idus Octobris Indictione IX.

Pag. 278.
An. 740.

XI.

DIPLOMA

CONRADI. II. IMPERATORIS

Ex Regesto MS. Coenobii Farfensis num. 707.

*Pag. 289.
An. 1027.*

IN nomine sanctissimae & individuae Trinitatis. Chuonradus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Cum petitionibus fervorum Dei justis ac rationalibus divini cultus amore faverimus, ut his opportuna beneficia largiamur, praemium nobis aeternae remunerationis rependi non diffidimus. Quocirca omnium sanctae Dei ecclesiae, nostrorumque fidelium, praesentium videlicet ac futurorum comperiat sollertia, qualiter Guido venerabilis Abbas monasterii sanctae Dei Genitricis semperque Virginis Mariae in Comitatu Sabinensi, constituti in loco, qui dicitur Acutianus, nostram adiens praesentiam ostendit nobis nostrorum antecessorum Regum vel Imperatorum praecepta eidem monasterio facta, atque supplicavit postulans, quatenus pro Dei amore, sanctaeque Genitricis Dei Mariae eadem praecepta nostra Imperiali ac praeceptali autoritate confirmarem. Nos vero ejus justis postulationibus assentientes confirmamus omnia dicto monasterio, quidquid in superioribus continetur praeceptis, prout juste & legaliter possumus: videlicet quidquid habere videtur in eodem territorio Sabinensi. Item ecclesiam sancti Benedicti cum omnibus pertinentiis suis & curtem sancti Gethulii cum tota sua integritate & cum ipso castello de Tributo in integrum. Ecclesiam sancti Angeli in Tancia cum gualdo, & omnibus suis pertinentiis: castellum de Bucciniano in integrum cum ipsa massa, quam piae memoriae Benedictus Papa in ipso monasterio contulit: & in praedicto comitatu terram de Orrelle, quam Joannes cum suis consortibus in jam dicto monasterio per cartulam deligavit. In Comitatu ORTANO in capite ipsius civitatis ecclesiam sancti Theodori cum omnibus suis pertinentiis. In comitatu Viterbiensi infra civitatem ecclesiam sanctae Mariae cum omnibus suis pertinentiis. Cellam sanctae

Sanctae Mariae juxta fluvium Minionem cum gualdo suo & omnibus ad eam pertinentibus . In comitatu Spoletano ecclesias sancti Marci & sancti Salvatoris , & sancti Viti cum omnibus earum pertinentiis . Ecclesiam sanctae Mariae in Mediano cum omnibus pertinentiis & integritatibus suis . Ecclesiam sancti Pauli in ipso comitatu . In comitatu Assisio ecclesiam sancti Bartholomaei & sancti Joannis . In comitatu Auximano curtem de monte Polisco cum omnibus ad eam pertinentibus . In comitatu Senogalliensi curtem de Luxano . In comitatu Kamerino curtem de Sallambona & de Trevenano , & sancti Abundii & sancti Viti . Et in castello Petroso curtem sanctae Antiae . Et de castello Caballo albo duas partes sicuti Octavianus per cartulam in ipso monasterio dedit . In comitatu Firmano monasterium sanctae Mariae & sanctae Victoriae , quod situm est in Matenaro monte . Et sancti Benedicti atque sanctae Mariae juxta fluvium Clentis cum rebus & castello , quod Adam filius Harderadi inibi contulit , & cum aliis rebus , quae ab aliis fidelibus moderno tempore ibi concessae sunt . Et cum ministerio de Sparzano & de Valli in integrum , nec non & curtem sanctae Mariae in Cupresseto cum omnibus ad praedicta loca generaliter & in integro in jam dicto comitatu pertinentibus . In comitatu Asculano curtem de Soleitano & alias . In comitatu Aprutiensi curtem de Sardinaria & alias . In comitatu Pinnensi curtem sanctae Luciae & de monte Pedito cum rebus & pertinentiis suis . In comitatu Teatino monasterium sancti Stephani , quod ponitur in Lucana cum pertinentiis omnibus & adjacentiis suis . Et cum ipso concambio , quod factum est cum Attone comite de ipsa Phara filiorum Guarnerii cum suis pertinentiis , & Podio Hortonella cum suis adjacentiis . Et ecclesiam sancti Clementis cum rebus suis in comitatu Pinnensi , sicuti in cartula , quam praedictus comes fecit , continetur , pro portione jam dicti monasterii de castello Atissa , unde ipsa commutatio facta est cum cunctis appendiciis suis . In comitatu Balbeni ecclesiam sanctae Mariae in Grajano & sanctae Mariae in Sarzano cum suis pertinentiis . In comitatu Marsicano curtem sancti Leucii & curtem de Transaquas cum suis adjacentiis . Infra urbem Romam ecclesiam sanctae Mariae & sancti Benedicti cum cryptis & muris , & cum introitu & exitu illarum , & campo de Agonis . In civitate Tyburtina extra muros ipsius monasterium sancti Adriani cum omnibus suis pertinentiis . In finibus

Campaniae monasterium sancti Laurentii in Macri . In collina ecclesiam sancti Sebastiani . In comitatu Reatino monasterium sancti Angeli & ecclesiam sancti Jacobi & sancti Georgii cum diversis aliis , & in Puzalia terram , quae noviter acquisita est . In Amiterno ecclesiam sanctae Mariae in Loriano cum suis adjacentiis . In comitatu Furconino ecclesiam sanctae Mariae de Furfone cum omnibus earum pertinentiis . Curtem de Torrita & de Narnate cum omnibus earum adjacentiis atque pertinentiis . Et insuper dicto comitatu Balvensi ecclesiam sancti Peregrini , in qua comes Oderisius monasterium construxit . Omniaque in integrum , quae ad praedictum monasterium pertinere videntur juxta & legaliter , aut ab aliis hominibus Dominum timentibus adquisierit , aut ab his , qui modo de rebus ecclesiae injuste tenent . Et quae in civitate Romana , aut in aliqua parte nostri regni Italici habere videtur aut adquisierit , per hoc nostrum praeceptum eidem sancto loco confirmamus una cum terris , vineis , monasteriis ei subjectis , ecclesiis , castellis , curtibus , domibus , villis , capellis , aquis , aquarumque decursibus , piscationibus , molendinis , mercatis , cultis , & incultis , colonis , aldiis , aldiabus , manentibus , omnibusque residentibus , super terram ipsius monasterii , servis , ancillis , omnique familia utriusque sexus , cunctisque animalibus , atque pro Dei amore , nostraeque animae salute , eidem monasterio ministrantibus . Per hoc nostrum praeceptum perdonamus , ut nullus eorum , aut suorum hominum deinceps freda aut tributum donet , vel mansiones faciat invite , aut fidejussor sine suo velle existat : aut in aliquo donet portonaticum , aut ripaticum , vel herbaticum , aut glandaticum , vel portonaticum tam de monachis , quam de clericis , quamque de hominibus super terras eorum residentibus tam ingenuis , quam libellariis , quam & servis , ac eos sub nostra tuitione recepimus . Praecipientes ergo jubemus , ut nullus dux , marchio , episcopus , comes , vicecomes , vel aliquis noster missus discurrens , Sculdassius , Gastaldius , nullaque nostri Imperii magna , parvaque persona praedicti monasterii Abbatem vel monachos , aut eorum aliquem fidelem inquietare , molestare , aut de his , quae supra scripta sunt , sine legali judicio divestire praesumat : aut aliquam minorationem facere repetat . Et quidquid de praedicti monasterii possessionibus fiscus noster sperare potuerit , totum nos pro aeternae remunerationis praemio praedicto monasterio concedimus , ut in alimoniam pau-

pauperum & stipendio monachorum ibidem Domino famulantium nostris futurisque temporibus semper proficiat in augmentis. Insuper concedimus, ut nullus homo audeat respondere mallaturam advocato ejus. Et si aliquo tempore aliqua intentio contra ipsum monasterium exorta fuerit, non per vi- liores, sed per nobiliores & veraciores homines definiatur ex utraque parte. Siquis igitur hujus nostri confirmationis prae- cepti quandoque violator extiterit, procul dubio sciat, se com- positurum auri purissimi libras mille, medietatem Camerae nostrae, & medietatem pro monasterio, ipsumque regentibus. Et vt haec nostra Imperialis authoritas firmior habeatur ac diligentius observetur, manu propria signavimus & praesentem paginam sigilli nostri impressione inferius jussimus insigniri.

Signum Domini Chuonradi serenissimi
Imperatoris Augusti.

Hugo Cancellarius vice Domini Ha-
ribonis Archicancellarii recogno-
vit. Data v. Kal. Martii anno Do-
minicae Incarnationis mill.xxvii.
anno vero Domini Chuonradi re-
gnantis iii. Imperii primo. Actum
Romae feliciter.

XII.

DIPLOMA

HENRICI. III. IMPERATORIS

Ex Regesto Farfensi num. 909.

*Pag. 289.
An. 1040.*

IN nomine sanctissimae & individuae Trinitatis. Henricus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Cum petitionibus fervorum Dei justis ac rationabilibus divini cultus amore favorimus, ut his opportuna beneficia largiamur, praemium aeternae remunerationis nobis rependi non diffidimus. Quocirca omnium sanctae Dei ecclesiae nostrorumque fidelium, praesentium videlicet ac futurorum comperiat solertia, qualiter Berardus venerabilis Abbas monasterii sanctae Dei Genitricis, semperque Virginis Mariae in comitatu Sabinensi, constructi in loco, qui dicitur Acutianus, nostram adiens praesentiam ostendit nobis nostrorum antecessorum Regum vel Imperatorum praecepta eidem monasterio facta, atque supplicavit postulans, quatenus pro Dei amore sanctaeque Genitricis Dei Mariae eadem praecepta nostra Imperiali ac praeceptali autoritate confirmaremus. Nos vero ejus justis postulationibus assentientes confirmamus jam dicto monasterio quidquid in superioribus continetur praeceptis, prout iuste & legaliter possumus, videlicet quidquid habere videtur in eorum territorio Sabinensi, idest ecclesiam sancti Benedicti cum omnibus pertinentiis suis, & curte sancti Getulii in tota sua integritate, & cum ipso castello de Tributo in integrum, & Alveum Farfae totum in integrum. Ecclesiam sancti Angeli in Tancia cum gualdo & omnibus suis pertinentiis. Castellum de Bucciniano & Roccam in integrum cum ipsa massa, quam piae memoriae Benedictus Papa in ipso monasterio contulit. Castrum Pharae cum totis suis subjacentiis & pertinentiis: terram vero de Ortelle sicuti Joannes presbyter cum suis consortibus in praedicto monasterio per cartulam dedit. In civitate ORTANA ecclesiam sancti Theodori cum omnibus suis pertinentiis. Infra castrum Viterbiense ecclesiam sanctae Mariae

riae cum omnibus suis pertinentiis . In territorio Tuscano cellam sanctae Mariae juxta fluvium Minionem cum gualdo , & cum ipso monte Gosberti seu & ripa Alvella , & marino portu . In comitatu Narniensi monasterium sancti Angeli in Massa cum tota sua integritate . Cellam sancti Antimi , & sanctae Mariae , & sancti Joannis cum eorum pertinentiis . In comitatu Perusino cellam sanctae Mariae in Diruta cum omni sua pertinentia . In eodem comitatu cellam sancti Apollinaris cum ecclesiis , castellis , villis , & omnia in omnibus , sicuti Hugo filius quondam Alberici in praefato monasterio pro redemptione animae suae dedit . In comitatu Assisio ecclesiam sancti Bartholomaei , & sancti Joannis in Sarzano cum earum pertinentiis . In comitatu Spoletano ecclesiam sancti Marci & sancti Salvatoris & sancti Pauli , & sancti Martini cum earum pertinentiis . Cellam sanctae Mariae in Mediano & ecclesiam sancti Antonini & sancti Fortunati cum earum integritatibus , & terram & vineam & omnia sicut Adam filius Rodulphi pro redemptione animae suae in praenotato monasterio per cartulam dedit . In comitatu Aufimano curtem de monte Polisco cum omnibus ad eam pertinentibus . In comitatu Senogalliensi curtem de Luzano . In comitatu Camerino curtem de Sallambona , & de Trevenano , & sancti Abundii & sancti Viti . Et in castello Petroso curtem sanctae Antiae : & de castello albo Caballo duas partes , sicuti Octavianus per cartam ipso monasterio dedit . In comitatu Firmano monasterium sanctae Mariae & sanctae Victoriae , quod positum est in Matenano monte cum castello , cellis , & villis , & curtem de Plotenano cum castello . Curtem de Canutelo cum castello & ripula . Curtem de Ceresano sanctae Mariae in Casule cum castello de Ara antiqua , & castello de Tarriano , & portionem de Mosta . Castellum de Agnanello cum suis pertinentiis & Molina . Sanctam Mariam in Strata . Sanctam Mariam in Pantana . Sanctam Mariam in Clenti cum castello , ecclesiis , molendinis , & aquam deducere ubi necesse est , cum portione de Lumerano , & portione de Sala . Curtem sancti Martini cum medietate de colle Bonelli , & medietate de monte , & quartam partem ex alia , & portionem de Bura , & portionem de Rote , & portionem de Insula de Verano cum ecclesiis & aedificiis suis , ceterisque pertinentiis . In Troliano , terram & vineas cum littore maris & cum portu . Curtem de filiis Rolandi cum castello & ecclesiis . Curtem de Salu-

lufano . Monasterium sancti Salvatoris in Cantalupo, & monasterium sancti Benedicti de Ripa cum omnibus eorum pertinentiis & subjacentiis . In comitatu Asculano juxta fluvium Alium monasterium sancti Salvatoris cum castello Farac, Cymbrianum, Gallianum, & cum omnibus suis subjacentiis & pertinentiis. Castrum Ophida, Isclam, Beneventulum, sanctum Valentinum, montem Augustianum, Insulam Elisei, medietatem de Porcke, quintam partem de Ripa . Cosenanum, Afignanam, montem Coli, Spinetulum, Ajulanum, Dullianum, Octavum. Post montem Colmari Podium, montem Prideni, montem Cretaceum, Sculculam, medietatem de foce de Tronto, Sexumpesilem . In comitatu Aprutiensi curtem de Sardinaria, & alias. In comitatu Pinnensi curtem sanctae Luciae, & de monte Pedito cum rebus & pertinentiis suis . Ecclesiam sancti Clementis cum cunctis appendiciis suis . In comitatu Teatino monasterium sancti Stephani, quod ponitur in Lucana cum pertinentiis omnibus & adjacentiis suis, & Pharam filiorum Guarnerii, & podium Ortonelle, & sanctum Clementem, sicuti Arto Comes per concambium pro portione de Atisla per cartulam in praedicto monasterio dedit. In comitatu Balbensi ecclesiam sanctae Mariae in Crajano, & sanctae Mariae in Sarzano, & sanctae Mariae in Furfone cum omnibus earum pertinentiis, & adjacentiis suis. In comitatu Marlicano curtem sancti Lencii & curtem de Transaquas cum suis adjacentiis . Infra urbem Romam ecclesiam sanctae Mariae, sancti Salvatoris cum cryptis & muris, & cum introitu & exitu illarum, & campo de Agonis . In civitate Tiburtina monasterium sancti Adriani cum omnibus suis adjacentiis. In finibus Campaniae monasterium sancti Laurentii in Macri. In collina ecclesiam sancti Sebastiani & sancti Andreae cum earum pertinentiis . In comitatu Reatino monasterium sancti Angeli, ecclesiam sancti Jacobi & sancti Georgii cum diversis aliis, & in Puzalia terram, quae noviter acquisita est . In Amiterno ecclesiam sanctae Mariae in Lorianum cum suis adjacentiis, curtem de Torrita, & de Narnate cum omnibus eorum adjacentiis atque pertinentiis . Et in suprascripto comitatu Balbensi ecclesiam sancti Peregrini, in qua comes Oderisius monasterium construxit : omniaque in integrum, quae ad praedictum monasterium pertinere videntur jure & legaliter, aut ab aliis hominibus Dominum timentibus adquisierit, aut ab his, qui modo de rebus ecclesiae injuste tenent, & quae in civitate

tate Romana , aut in aliqua parte nostri regni Italici habere videtur , aut acquisiverit , per hoc nostrum praeceptum eidem , sancto loco confirmamus una cum terris , vineis , monasteriis ei subiectis , ecclesiis , castellis , curtibus , domibus , villis , capellis , aquis , aquarumque decursibus , piscationibus , molendinis , mercatis , cultis vel incultis , colonis , aldiis , aldiabus , manentibus , omnibusque residentibus super terram ipsius monasterii , servis , ancillis , omnique familiae utriusque sexus , cunctisque animalibus . Atque pro Dei amore , nostraeque animae salute eidem monasterio ministrantibus per hoc nostrum praeceptum perdonamus , ut nullus eorum , aut suorum hominum deinceps freda aut tributum donet , aut mansiones faciat invitus , aut fideiussor sine suo velle existat , aut in aliquo donet portonaticum aut ripaticum , aut glandiaticum , vel herbaticum , vel portonaticum tam de monachis , quam de clericis , quamque de hominibus super terras eorum residentibus tam ingenuis , quam libellariis , quam & servis : ac eos sub nostra tuitione recipimus . Confirmamus etiam eidem monasterio privilegia Pontificum cum omnibus rebus sibi collatis . De teloneis vero mercatorum & portuum , decimas ad portam monasterii dare jubemus . Praecipientes ergo jubemus , ut nullus archiepiscopus , episcopus , dux , marchio , comes , vicecomes , vel aliquis noster missus discurrens , Sculdafius , Castaldius , nullaque nostri Imperii magna parvaque persona praedicti monasterii Abbatem , vel monachos , aut eorum aliquem fidelem inquietare , molestare , aut de his , quae supra scripta sunt , sine legali iudicio disvestire praesumat , aut aliquam minorationem facere temptet . Et quidquid de praedicti monasterii possessionibus fiscus noster sperare potuerit , totum nos pro aeternae remunerationis praemio praedicto monasterio concedimus , ut in alimoniam pauperum , & stipendia monachorum , ibidem Domino famulantium nostris futurisque temporibus semper proficiat in augmentis . Insuper concedimus , ut nullus homo audeat respondere mallaturam advocato ejus : & si aliquo tempore aliqua intentio contra id ipsum monasterio exorta fuerit , non per viliores , sed per nobiliores & veraciores homines definiatur ex utraque parte . Et quandoquidem Abbas de hoc monasterio de hac luce migraverit , inter se ipsi monachi , quem digniorem invenerint , secundum regulam sancti Benedicti , sicut eorum ordo edocet , & rectum est , vel eis in unum consentientibus , quem unanimi-

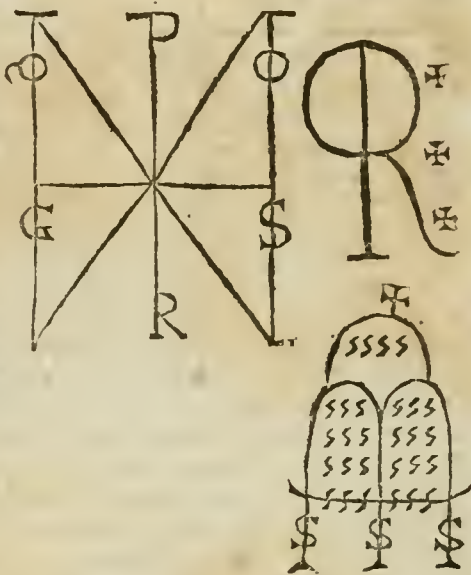
ter elegerint, licentiam habeant eligendi Abbatem. Si quis igitur hujus nostrae confirmationis præcepti quandoque violator extiterit, procul dubio sciat, se compositurum auri purissimi libras mille, medietatem Camerae nostrae, & medietatem pro monasterio, ipsumque regentibus. Et ut haec nostra Imperialis auctoritas firmior habeatur & diligentius observetur, manu propria roborantes, praesentem paginam sigilli nostri impressione jussimus insigniri.

Signum Domni Henrici III. Regis invictissimi, secundi Romanorum Imperatoris Augusti.

Obizo Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovi.

Datum XVI. Kal. Octobris, Anno Dominicae Incarnationis ML. indictione XI. Anno autem domni Henrici III. ordinationis ejus XVIII. regnantis anno quidem XII. imperantis IV.

Actum Goslariae in Dei nomine feliciter. Amen.

XIII.

NOTITIA PUBLICA
BERARDI ABBATIS FARFENSIS*Ex Regesto Farfensi num. 516.*

IN nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Temporibus Domini venerabilis viri Johannis summi Pontificis & universalis XVI II. Papae in sacratissima Sede B. Petri Apostoli anno II. mensis Junii, indictione III. Dum resideret Dominus Guinizo inclitus comes in loco, qui dicitur collis HORTANUS ad legem & justitiam faciendam, tunc venit dominus Hugo venerabilis Abbas de monasterio sanctae Dei Genitricis Mariae, quod dicitur in Pharpha, & reclamavit & dixit: Domine Comes, & judices, & boni homines facite mihi legem & justitiam de Farolfo, qui dicitur de Castellione, de terris & vineis, quae fuere de Goccio, qui dedit propter animam suam in praedicto monasterio de fundo Plataniano, & de fundo sub ripula, vel si aliis vocabulis videntur nuncupari, qui sunt in territorio HORTANO, quomodo superscriptus Goccio ad manus suas detinuit, & de terris in fundo Lumbicata, ex quibus me injuste quaerit, & partem ex ipsis rebus per audaciam invadit. Et in eorum praesentiam venit superscriptus Farolfus de praedicto loco, & cum eis residebant Leo & Petrus dativi, & Silvester dativus de civitate Narniensi, & Ribertus & Roccio judices Langobardi, & Bernardus Tribunus & Petrus Tribunus de comitatu Camerino & de civitate HORTANA, Leo Tribunus, & Liuzo filius Sigizonis seu & Odo nobilis vir cum Leone filio suo, & Stephanus archidiaconus: & Petrus de Sepiccano, & Romanus de Pretia, & Maximus de Bosone, & Albertus de Silvestro de civitate Narniensi, & alii plures homines stantes, & residentes totum placitum plenum, quos enarrare longum est. Statim venit Farolfus in praedictum placitum, & dixit Heribertus, qui erat advocatus praedicti domini Abbatis: ego quaero te Farolfo de jamdictis rebus, quae fuerunt de Goccio, quas ipse dedit propter animam suam in praefato monasterio, & injuste quaesisti, & invasisti sine judi-

D d ij ciali

ciali sententia. Deinde fuit magna contentio de ambabus partibus. Postea inter eos venit pactum & bona convenientia & amica pactuatio. Deinde praedictus Farolfus per iussionem supra scripti comitis & iamdictorum iudicum apprehendit unam ligneam virgam & refutavit ipsas terras & vineas & ecclesiam, quae vocatur sanctus Pantaleymon. Circumquaque positum esse volumus de fundo Plataniano, & Lumbriacata, & Subripula, & Isclita, & Fosse cum vocabulis, & appendicibus suis, qui sunt inter hos fines: ab uno latere terra sancti Vitalis, ab alio latere terra, quae nominatur totalis, & heredes Petri Tribuni, & pergit recte in fluvium Tyberis, a capite ripa & via publica, a pede fluvius Tyberis cum littoribus & piscariis supra scriptis, & portus ad naves decurrendum. Infra istos vero fines omnes in integrum vineas & terras, & supra scriptam ecclesiam, sicut fuere de supra scripto Goccio & Anna conjuge sua ita refutavimus & concedimus tibi domne Hugo venerabilis Abbas, & posteris ac successoribus tuis, & in s. monasterio in perpetuum. Si enim, quod absit, quoquo tempore venero ego s. Farolfus aut aliquis de heredibus meis aut quaelibet a nobis submissa persona contra te s. domne Abbas, aut contra posteros & successores tuos, aut contra hoc breve refutationis agere aut causare vel litigare, aut dirumpere voluerimus per cuiuslibet modi ingenium nostri, per vestram iussionem, aut per emphiteusim capere potero, tunc daturum me promitto componere una cum heredibus meis tibi tuisque posteris & successoribus ante omnis litis initium poenae nomine auri purissimi lib. X. Hoc fuit factum & definitum & inter divulgatum ante praesentiam s. comitis & Lamberti episcopi & supra scriptorum iudicum & bonorum hominum scriptum per manus Leonis Tribuni & dativi, iudicis & tabellionis civitatis HORTANAE in mense & indictione supra scripta 111. † Fanulfus Tribunus in hoc breve refutationis manu mea subscripsi & testes subscribere rogavi † Leo nobilis vir & domini gratia dativus iudex manu mea † Berardus tribunus de Compensini testis † Petrus tribunus & dat. testis † Petrus filius Sigizonis testis † Liozo trib. t. † ego Leo trib. & domini gratia iudex & Tabellio civitatis HORTANAE scriptor hujus brev. & complevi & dedi & absolvi.

N O T A.

DE Notitiis publicis & privatis nonnulla observavimus in *Vindiciis. Diplomatum* pag. 40.

NOTI-

XIV.

NOTITIA PRIVATA
GYRARDI COMITIS*Ex Regesto Farfensi num. 995.*

IN nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Temporibus Domini Alexandri summi Pontificis & universalis ^{Pag. 291.} ^{An. 1068.} secundi Papae in sacratissima Sede beati Petri Apostoli septimo mensis Julii, indictione vi. Quaecunque in hac vita possidere videntur quamvis dulcia, tamen cito ab amatoribus relinquuntur, proinde restat, ut meliora appetant, quae sibi quisque aeternaliter mansura lucrari debeant. Quapropter Gyrardus inclitus comes filius bonae memoriae Girardi incliti comitis habitator in territorio Maritimano, sicut bonum mihi videtur exercere eorum negotium, qui de terrenis comparant coelestia & de rebus transitoriis praemia mercantur aeterna, sic a praesenti die dono, cedo, trado, offero, & nullo me penitus cogente, neque mihi contradicente vel suadente aut vim faciente, sed propria, spontanea, meaque bona voluntate largior in ecclesia sanctae Dei Genitricis Virginis Mariae, quae aedificata est in comitatu Sabinensi juxta montem in loco, qui vocatur Acutianus, & qui nominatur Pharpha, & tibi, domine Berardus venerabilis Abbas praedicti monasterii, pro Dei omnipotentis amore, omniumque sanctorum & pro anima mea, vel superscripti genitoris mei, & pro innumeris peccatis meis, & ut dignus sim audire illam beatam & gloriosam vocem, quam Dominus dicit in Evangelio: Venite benedicti Patris mei, percipite Regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi. Ideo remunero & dono in superscripta ecclesia unam ecclesiam sanctae Severae totam in integrum cum sua pertinentia, cum libris, paratis, & oraculis superscriptis. Et castellum totum in integrum, quod est juxta ipsam ecclesiam in capite civitatis sanctae Severae cum introitu & exitu suo, cum muris, aedificiis superscriptis, & cum omnibus ad eum pertinentibus, & cum xv. casalinis in ipsa superscripta civitate. Et dono in si. ecclesia medietatem de portu sanctae Severae, & quintam par-

partem integram de vineis & terris pertinentiae & tenimenti suprascriptae civitatis sanctae Severae, & cum silvis, hortis, & omnibus ad suprascriptam civitatem pertinentibus cedo, tra- do, largior. Unde hanc cessionis, donationisque cartulam vo- bis contradidi, ut suprascriptam ecclesiam sanctae Severae & fl. castellum, & fl. quindecim casalinas & medietatem supra- scripti portus, & suprascriptam quintam partem, sicut superius legitur, cum omnibus ad ea pertinentibus a praesenti die ha- beatis, teneatis & possideatis, & fruamini, in utilitatem, & usum, atque salarium vestrum persistant in perpetuum. Et nunquam a me, nec ullis meis heredibus, neque ulla persona a me sub- missa aliquam aliquando habebitis requisitionem, aut calum- niam, etiam si vobis vestrisque successoribus necesse fuerit con- tra omnes homines stare, una cum heredibus meis & defen- dere promitto. In quo & jurata voce dico per Deum omnipo- tentem, sanctaeque Sedis Apostolicae & Domini nostri Ale- xandri Papae salutem haec omnia, quae hujus donationis char- tulae series textus eloquitur, inviolabiter conservare, atque adimplere promitto. Si enim, quod absit, quoquo tempore contra haec, quae notata vel ascripta leguntur, agere praesum- psero, & cuncta non observavero, tunc daturum me promitto una cum heredibus meis vobis vestrisque successoribus ante omne litis initium poenae nomine auri boni & optimi libras quinque. Et post poenam absolutam maneat haec cartula do- nationis in sua nihilominus firmitate. Quam scribendam rogavi Berningerium, Tribunum Domini gratia judicem † S. suprascri- pti Girardi incliti comitis, qui hanc cartulam donationis fieri rogavit † Signum Roccii fil. Litolfi testis. † Signum Sarraceni de Johanne presbyteri Johannis testis. † Signum Petri de Jo- hanne presbyteri Johannis testis. † Signum Falconis filii Adel- montis t. † Signum Tebaldi de Johanne presbyteri Johannis te- stis. † Ego Bernigerius Trib. & Domini gratia judex & Tabellio civitatis HORTANAE & scriptor hujus chartulae complevi & absolvi.

N O T A.

*J*uramentum per salutem Papae alibi non offendi. Me legere me- mini, veteres jurare consuevisse per salutem Imperatoris.

INNO-

XV.

INNOCENTIUS. III

POTESTATI. ORTANENSI

Ex Archivo Vaticano.

CUM bonae memoriae M. focer nobilium virorum Caza-^{Pag. 293.}
 guerre de ORTA B. de Canalis I. Raynaldi & P. Jaczonis, ^{An. 1212.}
 castra Bafanalli, Palatioli, Bassani, & Aliani ab ecclesia
 Romana in feudum tenuerit & ex illis perceperit multa bona,
 ipsi praedicta castra post ejus obitum pro suae voluntatis arbi-
 trio detinentes, ad nostram praesentiam, ut nobis responderent
 de ipsis, accedere noluerint cum exinde fecerimus requiri eos-
 dem. Quia vero id nolumus in patientia sustinere, ne jus ecclesiae
 Romanae negligere videremur, eidem nobilibus nostris dedi-
 mus litteris in mandatis, ut usque ad Cathedram B. Petri proximo
 praeteritam, quem eis terminum peremptorium assignavi-
 mus, responsuri nobis de castris ipsis nostro se conspectu prae-
 sentarent, dilecto filio Cynthio de Insula nostris dantes litteris
 in mandatis, ut si praedicti nobiles eodem termino ad nostram
 praesentiam non venirent, eadem castra nostro nomine recipere
 non differret. Univeris insuper hominibus eorundem castro-
 rum injunximus, ut eidem ex tunc de castris ipsis ad nomen &
 opus nostrum respondere curarent. Quo circa discretioni tuae
 per Apostolica scripta mandamus quatenus eidem Cynthio ad
 mandatum Apostolicum exequendum tuum praestes auxilium
 & favorem. Datum Lateran. XIII. Kal. Aprilis Pontificatus
 nostri anno quintodecimo.

N O T A :

E Dita est a Baluzio inter epistolas Innocentii III. tom. 2.
 pag. 603. Hanc vero cum sequentibus exscripserunt Thomas &
 Donatus de Juliis ex Regestis Vaticanis.

INNO-

XVI.

INNOCENTIUS. PP. III

Ex Archivo Vaticano.

Consulibus & populo ORTANIS &c. Cum praeter solitum, immo plus solito multis & magnis simus negotiis occupati, quae per nos ipsos facere non valemus, per alios cogimur adimplere. Sane inter alias occupationes & sollicitudines nostras curam & provisionem Apostolici patrimonii non modicas reputamus, tam ad spirituales jurisdictionem nostram spectantes, quam etiam temporalem: unde nobis posset non immerito imputari, si super ordinatione ipsius essemus tepidi vel remissi, qui cunctorum fidelium sollicitudinem gerimus pastorem. Novimus enim (quod tristes & dolentes referimus) quam in eo multi quae sua sunt, non quae Jesu Christi quaerentes & abutentes per insolentiam Sedis Apostolicae patientia, pacem perturbant, corrumpunt justitiam, stratam violant, & terram offendunt: unde nobis & vobis non modicum derogatur. Cum igitur super his, quae praemitimus emendandis cum fratribus nostris tractatum habuerimus diligentem, de ipsorum consilio dilectum filium nostrum G. sancti Georgii ad Velum aureum diaconum Cardinalem, virum nobilem & prudentem, quem inter alios fratres nostros speciali diligimus caritate, operi tam utili & necessario deputantes, ut melius & facilius injunctum sibi officium valeat exercere, dilectum filium P. Praefectum Urbis, virum nobilem & potentem, sibi duximus adjungendum: quibus dedimus in mandatis, ut stratam custodiant, pacem procurent, justitiam faciant, & terram defendant: alia quoque nihilominus operentur, quae ad honorem Dei, profectum ecclesiae, utilitatem vestram & aliorum nostrorum fidelium noverint pertinere. Ut autem dominium Apostolicae Sedis, quae de se vere dicere potest, jugum meum suave est & onus meum leve, diebus nostris dulcedinem non deponat & nulli fiat penitus odiosum, eis viva voce precepimus, ut vos diligant & honorent, nullum sine causa laedentes, vel contra justitiam aggravantes, sed a vobis potius iniquitatem
& vio-

& violentiam satagant propulsare . Unde quotiens necessitas postulaverit ad eos vice nostra pro justitia consequenda vel aliis expediendis negotiis poteritis habere recursum . Et ut melius quae ad pacem & utilitatem vestram a nobis & fratribus nostris sunt salubriter ordinata perducere valeant ad effectum , universitatem vestram monemus attentius , & hortamur in Domino per Apostolica scripta praecipiendo mandantes , quatenus ipsis vice nostra, immo nobis in ipsis intendentes humiliter ac devote , quod super praemissis articulis & aliis emergentibus negotiis utiliter duxerint statuendum, salvo in omnibus Apostolicae Sedis mandato , teneatis firmiter & servetis , de universis justitiis & rationibus ecclesiae Romanae sibi plenarie respondentes.
Dat. Octobris anno II.

N O T A .

Innoentius III. singulari amore prosequutus est Hortanos . nam in ejus Gestis , quae MSS. exstant in Archivo Vaticano fol. 82. pag.2. vers.4. legitur dono dedisse Ecclesiae ORTANAE unam planetam de examito rubeo cum aurifrigio decenter ornatam : tunicam de limite celesti & unam dalmaticam & unum aurifrigium : quae verba desunt in editione Baluzii pag.88. num.CXLIV.

XVII.

EPISTOLA
 GREGORII. IX
 EPISCOPO. HORTANO

Ut Priori & fratri Rad. Ord. Praed. S. Mariae ad Gradus
 Viterbii praestet auxilium, consilium & favorem
 super reconciliatione haereticorum.

Ex Archivo Vaticano.

*Pag. 294.
 An. 1235.*

Quia dignum est illis misericordiae januam aperiri, qui ab haeretica caecitate per spiritum consilii discedentes, ad lucem, quae Christus est, humiliter revertuntur, dilectis filiis Priori, & F. Radulpho Ordinis Praedicatorum sanctae Mariae ad Gradus Viterbii auctoritate Apostolica indulgemus, ut universis, qui de civitate vel dioecesi HORTANA ad sanctae praedicationis ministerium, quod implere crederis & probaris, corde compuncti, synagoga peccantium, secta haereticorum, & infidelitatis errore penitus abjuratis, & cautionibus idoneis exhibitis, sponte ad Christianae fidei redeant unitatem, nec sint publice infamati. Quocirca fraternitati tuae per Apostolica scripta mandamus, quatenus ad extirpandam de civitate & dioecesi supradictam pravitatem haereticam, prudenter assurgens, Priori & fratri, iudicibus super his, efficax imperriri studeas consilium, auxilium, & favorem, ita quod spem Christi aperte diligere te ostendas, & nos sollicitudinem tuam possimus extra, merito commendare. Datum Perusii secundo idus Augusti anno nono.

NOTA.

Hanc epistolam, quae data est Guidoni Hortano episcopo, citat Odoricus Raynaldus anno 1235. num. 15. Haeretici isti erant Pataveni, qui universam Italiam inundaverant.

PRO-

XVIII.

PROCESSUS JUDICIALIS

Inter Hortanum Episcopum & Abbatem Saxivivi.

Ex eodem Archivo.

INNOCENTIUS. PP. IV

Abbati & Conventui monasterii Saxivivi.

Justis petentium desideriis dignum est nos facilem praebere ^{Pag. 294.} ^{An. 1241.} consensum & vota, quae a rationis tramite non discordant, effectu prosequente complere. Cum igitur olim inter vos ex parte una & venerabilem fratrem nostrum Episcopum ORTANUM ex altera super sancti Jacobi de Ponte ORTANO, sanctae Mariae de Porrallia & sancti Fortunati de Fayculis, ecclesiis, quodam molendino & rebus aliis orta materia quaestionis, fel. rec. Gregorius Papa praedecessor noster vobis & eidem Episcopo dilectum filium nostrum Stephanum tituli sanctae Mariae Transiberim Presbyterum Cardinalem super his concesserit auditorem; tandem libellis hinc inde porrectis & lite super praemissis coram eo legitime contestata, utraque parte providentiae ac beneplacito ipsius praedecessoris nostri se voluntarie submittere, idem Cardinalis cognitis causae meritis de speciali ejusdem praedecessoris mandato ex quadam providentia hujusmodi negotium definivit prout in instrumento confecto exinde perspeximus plenius contineri. Nos igitur vestris devotis supplicationibus inclinati, quod ab eodem Cardinale super hoc factum est ratum & gratum habentes id auctoritate Apostolica confirmamus & praesentis scripti patrocinio communimus, tenorem ipsius instrumenti praesentibus de verbo ad verbum inferi faciendo, qui talis est. In nomine Domini amen. Omnibus praesentes literas inspecturis Stephanus miseratione divina tituli sanctae Mariae Transiberim Presbyter Cardinalis salutem in Domino. Suborta olim inter venerabilem fratrem Patrem Transmundum Episcopum ORTANUM ex parte una, & Abbatem & Conventum monasterii Saxivivi ex altera super quibus

busdam ecclesiis & rebus aliis materia quaestionis, nos eis Dominus Papa auditorem concessit. Episcopo igitur pro se & dicto capitulo & yconomo seu procuratore praedicti monasterii comparentibus coram nobis, idem Episcopus conventionis, & procurator praedicti monasterii reconventionis libellos hujusmodi porrexerunt. Coram vobis domine Stephane tituli sanctae Mariae Transiberini Presbitero Cardinali, partibus a domino Papa auditore concessis, propono ego Transfinundus episcopus ORTANUS nomine episcopatus & capituli antedicti contra procuratorem Abbatis & Conventus Saxivivi quod cum Paulus olim episcopus ORTI concesserit sancti Jacobi de Ponte ORTANO sanctae Mariae de Porreria & sancti Fortunati de Fayculis ecclesias, cum possessionibus suis, reuinentis & pertinentiis in dioecesi sua sitas, monasterio ecclesiae sanctae Crucis de Saxovivo, scilicet Mauro Abbati ejusdem monasterii, suisque successoribus ad annuam pensionem sive censum praestandum episcopis, qui pro tempore fuerint ecclesiae ORTANAE, scilicet quatuor mesales frumenti & sex de spelta tempore aestatis, & duas salmas musti mundi in vindemiis & duo paria gambonum Porci in Natale Domini pro ipsa ecclesia sancti Jacobi. Item quatuor mesales frumenti & sex de spelta ad communem mesalem civitatis ORTI, qui per tempora erit pro ecclesia sanctae Mariae & ecclesia sancti Fortunati. In festo sancti Fortunati duodecim Lucenses bonos. In Pascha vero Resurrectionis duos Agnos vivos, reservata ipsi episcopo & successoribus suis quarta mortuorum de omnibus, quae ex testamentis proveniunt ad praefatas ecclesias. Item quod clerici, qui pro tempore fuerint in ipsis ecclesiis teneant & observent excommunicationes & interdicta ipsius episcopi, & ad conventum seu capitulum ipsius episcopi venire teneantur quotiens per nuntios ipsius episcopi vocati fuerint. Et licet dictus Abbas & sui successores, qui pro tempore fuerint seu rectores in ipsis ecclesiis constituti quinquaginta annis & ultra dicto episcopo & suis successoribus praefatum censum seu pensionem solverint seu praestiterint, tandem Abbas & rectores praedicti in solutione seu praestatione praedictorum per triennium cessaverint & ultra: quamvis dictae ecclesiae eorum incuria vel negligentia deteriores sint factae, contempnentes & non observantes sententias interdicti & excommunicationis, per dictum episcopum promulgatas, & non praestantes sibi quartam mortuorum & non venientes ad
ipsius

ipsius capitulum ut tenentur . Quare peto dictas ecclesias cum possessionibus suis mihi episcopo restitui & dimitti vel censum subtractum a tribus annis vel ejus extimationem quam facio quadraginta librarum Lucensium, & peto nihilominus ipsos mihi condempnari quod in futurum praestent dictum censum integre, ut tenentur, & clerici seu rectores, qui sunt in ecclesia sancti Jacobi vel erunt per tempora in eadem mihi & successoribus meis respondere de spiritualibus teneantur, & quod reaedificent & refarciant sancti Fortunati de Fayculis & sanctae Mariae de Porralia ecclesias, suo tempore dirutas, & statuam in eisdem clericos, qui Deo serviant & mihi & successoribus meis ne teneantur de spiritualibus respondere. Et quia venerint contra pactum seu conventiones inter ipsos factas, peto nihilominus viginti libras Lucenses nomine poenae sicut in instrumento publico continentur. Item peto sententiam inique latam per magistrum Dondum, olim causarum Camerae Domini Papae auditorem contra me pro monasterio, & quicquid secutum est ex ea vel ejus occasione revocari & irritari vel irritum nuntiari, a qua extitit pro parte mea ante & post legitime appellatum . Item peto quod faciatis cessare eos ab impetitione seu molestatione, quam faciunt super parochia, quam dicunt se habere in burgo civitatis ORTANAE ex iniqua concessione G. episcopi praedecessoris mei facta eis absque consensu capituli ORTANI in praejudicium futurorum episcoporum & maioris ecclesiae ORTANAE & aliarum ecclesiarum civitatis ORTANAE . Donnus C. Prior sanctorum Quatuor & procurator seu yconomus monasterii Saxivivi litem contestando negat narrata vera esse, ut narrantur, & dicit petita fieri non debere . Libellus autem monasterii talis est . Petit a vobis, venerande pater domine Stephane, tituli sanctae Mariae Transiberim Presbytero Cardinali Donnus C. Prior sanctorum Quatuor & procurator seu yconimus Abbatis & conventus monasterii Saxivivi nomine ipsius monasterii, quatenus cum praedictum monasterium sancti Jacobi de Burgo ORTANO, sancti Fortunati de Fayculis & sanctae Mariae de Porralia ecclesias cum pertinentiis, parochiis, molendino, quod est sub ponte ORTANO & aliis possessionibus & iuribus eorundem pacifice & quiete possideant, & liberas & exemptas ad dictum monasterium tam in spiritualibus, quam in temporalibus pertineant pleno jure, & super his omni gaudeant privilegio libertatis, inhibeatis Transmundo episcopo & capitulo ORTANO, ut dictum monasterium
super

super praedictis ecclesijs & possessionibus & juribus earumdem occasione alicujus juris temporalis vel spiritualis de cetero non molestant, praedictis episcopo, & capitulo super praemissis omnibus perpetuum silentium imponentes, & pronuntietis ecclesias supradictas cum possessionibus & juribus earumdem liberas & exemptas tam in spiritualibus quam in temporalibus pleno jure, & ad jus & proprietatem dicti monasterii pertinere. Petitis etiam ut cogatis dictum episcopum ab solutionem & observationem eorum, in quibus per sententiam magistri Dondei cappellani domini Papae, sicut in ejus sententia continetur, dicto monasterio vel ejus procuratori exitit condemnatus. Item petit, ut compellatis dictum episcopum ad restitutionem viginti saumarum de musto & decem mesalium de spelta vel exstimationis ipsorum, quae dicto monasterio de proventibus praedictarum ecclesiarum coram magistro Bartholomaeo notario domini Papae ab ipso domino auditore dato, se abstulisse confessus est. Transmundus episcopus ORTANUS litem contestando pro se & capitulo suo negat narrata vera esse, ut narrantur, & dicit petita fieri non debere. Facta fuit litis contestatio super praemissis libellis, ut superius dictum est, sub anno Domini millesimo ducentesimo trigesimo nono, indictione duodecima tempore domini Gregorii Papae noni, idus Junii. Lite itaque coram nobis sic legitime contestata, tandem praedictus episcopus nomine suo & episcopatus ORTANI de speciali consensu & mandato capituli sui ORTANI quod talis est: In nomine Domini. Anno ejusdem Nativitatis millesimo ducentesimo trigesimo nono temporibus domini Gregorii Papae noni, mense Junii die sexta indictione duodecima. In praesentia mei judicis & testium subscriptorum totum capitulum ecclesiae sanctae Mariae & singuli canonici ejusdem ecclesiae, scilicet Ugolinus Rusticus, Petrus & Johannes presbyteri, Fulco Rainucii, Paganellus de Bocca, Hordeus Jordanus, Angelus de Cencio Boccocio, Jacobus Benincasse, & Jacobus Cazaguerre, Petrus Stephani, Oddo Tebaldi, Oddo Capoblancus, Cencius Petri Zarfi, Jennagius Martini, Gimundus & Conversanus, consenserunt & dederunt plenam potestatem domino Transmundo episcopo suo absenti committendi beneplacito & providentiae domini Papae omnem causam & controversiam, quam idem episcopus habet nomine episcopatus ORTANI contra Abbatem & Conventum monasterii Saxivivi, vel ipse Abbas & conventus contra episcopum seu episcopo-

scopatum ORTANUM super quibuscumque rebus tam spiritualibus, quam temporalibus, promittentes per se, suosque successores semper ratum & firmum habere quicquid ipse episcopus in committendo & dominus Papa in praecipiendo vel arbitrando seu definiendo inter ipsum episcopum & dictos Abbatem & Conventum duxerint faciendum . Actum est hoc ORTAE in dicta ecclesia sanctae Mariae coram his testibus , Johanne Donati , Gencio Gilioli Donati , Martino Mercatante , & Berardo Symeonis civibus ORTANIS . Ego magister Johannes Almerici ORTANUS civis, Dei gratia sanctae Romanae ecclesiae notarius & imperialis aulae iudex ordinarius his omnibus interfui , & haec omnia scripsi & publicavi, a dictis canonicis rogatus. Et yconomus seu procurator monasterii antedicti habens ad hoc ab Abbate & conventu speciale mandatum quod tale est . In nomine Domini amen, anno ejusdem millesimo ducentesimo trigesimo nono indictione duodecima & octavo idus Junii tempore dominorum Gregorii Papae noni , & Frederici Romanorum Imperatoris . Donnus Angelus Abbas monasterii Saxivivi praesentibus & consentientibus fratribus suis , scilicet donno Bonaventura priore claustris, donno Ventura, donno Johanne, donno Crescio , donno Johanne quondam Abbate sancti Crispoliti , donno Tosto , donno Jacobo, donno Angelo , fratre Gilio, fratre Frederico , fratre Benvenuto, fratre Rainero, fratre Jacobo, fratre Angelo , & fratre Andrea & toto conventu ejusdem monasterii , constituit fecit & ordinavit donnum Compangium Priorem sanctorum Quatuor de urbe yconomum , syndicum & procuratorem & actorem ipsius monasterii coram domino Papa ad dandum seu committendum providentiae seu beneplacito ipsius domini Papae omnem causam & controversiam , quam habent Abbas & conventus contra episcopum seu episcopatum ORTANUM , vel idem episcopus nomine episcopatus contra ipsos Abbatem & conventum ejusdem super quibusdam rebus tam spiritualibus, quam temporalibus & ad compromittendum beneplacito & mandato ipsius domini Papae & ad poenam in ipso compromisso & providentia, si necesse fuerit, ponendam & ad omnia & singula exercenda & gerenda & facienda , quae ipsi compromisso seu beneplacito providentiae vel mandato fuerint necessaria & quicquid inde fecerint perpetuo ratum habebunt , & contra non venient aliqua occasione vel exceptione . Actum in capitulo ipsius monasterii coram Andrea Astalonis , Jacobo Domi-

Dominici, Vitello Johannis, Accurribon. Pizaran. & aliis testibus. Ego Benevenutus Carpelle, Apostolica auctoritate notarius his interfui & mandato ipsorum Abbatis & fratrum hoc scripsi & subscripsi. Omnes quaestiones, quas habebant ad invicem provisioni sedis Apostolicae submitserunt, ut ipse vel cui mandaverit inter eos super his provideret & disponderet, ut placeret. Nos autem de ipsius domini Papae speciali mandato sic duximus providendum, ut praedictum monasterium libere de cetero habeat & possideat praedictas ecclesias sancti Jacobi & sancti Fortunati cum parochiis & omnibus pertinentiis suis tam in spiritualibus quam temporalibus pleno jure, ita quod praedictus episcopus vel capitulum nihil juris in eisdem quocumque modo valeant vendicare. Nec liceat episcopo antedicto excommunicare seu suspendere vel interdicere praemissas ecclesias vel personas in eisdem ecclesiis commorantes, ita tamen, ut & illi, qui in praedictis morantur ecclesiis excommunicatos & interdictos ab episcopo nullatenus recipiant ad divina. Ecclesiam autem sanctae Mariae de Porreria cum decem pedibus terrae circum circa positae habeat a modo episcopus pleno jure, medietatem vero molendini, & piscariae, quod habet ecclesia sancti Jacobi sub ponte ORTANO tam pro censu, quem hactenus a parte altera recipiebat episcopus, quam etiam pro possessionibus, si quae remanent monasterio de praedicta ecclesia sanctae Mariae, pars monasterii det liberam & absolutam episcopo pro ipso episcopatu in perpetuum retinendam, ita tamen ut episcopus & monasterium usque ad decem annos communiter teneant, & interim neutri parti liceat alienare sine alterius partis assensu. Transactis vero decem annis si quis eorum alienare voluerit partem suam, primo denuntiet alteri: quod si comperare voluerit, emat decem soldos minus, quam ab alio sine malitia possit haberi, alioquin libere vendat cui velit. Expensas autem, quae circa molendinum, & piscariam sunt faciendae communiter faciant quandiu communiter possidebunt. Praeterea idem episcopus restituat monasterio omnia instrumenta & litteras Papales, quas habet occasione census, quem olim sibi deberi dicebat in ecclesiis antedictis, quin immo omnia sunt cassata & vacua, & nullius de cetero sint momenti. Abbas vero & conventus caveant episcopo, quod illam medietatem molendini & piscariae & ecclesiam sanctae Mariae cum decem pedibus terrae, quae Abbas & conventus dare tenentur episcopo, nemini

dede-

dederunt vel concesserunt , nec aliquo modo alienaverunt : & his pars utraque sit contenta . Super omnibus aliis quaestionibus , quae inter eos vertebantur , utramque partem ab impetitione alterius duximus absolvendam . Dictam vero provisionem scribi mandavimus per Jacobum Rainucii publicum notarium , & nostro sigillo fecimus communiri . Ego Jacobus Rainucii Imperiali auctoritate notarius dictae provisioni factae in camera memorati domini Cardinalis coram his testibus , scilicet domino Petro de sancta Genovesa , domino Gotifrido canonico Alatrino , magistro Markisio , magistro Johanne de Alatro , & Petro Archipresbytero sancti Stephani Tyburtini , ejusdem domini Cardinalis capellano , sub eodem anno , indictione decima quarta Kal. Julii praefens interfui , & de mandato praedicti domini Stephani Cardinalis , & dictarum partium voluntate scripsi & publicavi . Nulli ergo &c. nostrae confirmationis &c. Si quis &c. Datum Laterani tertio Kal. Martii pontificatus nostri anno primo .

N O T A .

Exstat in eodem Archivo Vaticano ejusdem Innocentii IV. dispensatio in quarto consanguinitatis gradu inter Simonem Guidonis Magalotti Militis ORTANI & Andream ejus uxorem . Dat. Laterani nonis Aprilis an. xi. nempe 1254. Miles tunc is dicebatur , qui militari cingulo accinctus erat , seu vir equestris ordinis .

X I X .

ELECTIO EPISCOPI ORTANI

Ex Archivo Vaticano .

M A R T I N U S . P P . I V

Venerabili fratri Conrado Episcopo ORTANO .

Dudum ecclesia ORTANA per obitum bonae memoriae ^{Pag. 296.} Petri ORTANI episcopi , Pastoris solatio destituta , ^{An. 1284.} Capitulum ejusdem ecclesiae pro futuri substitutione Pastoris , vocatis omnibus , qui voluerunt , potuerunt & debuerunt

F f f

com-

commode interesse, prout moris est, convenientes in unum post habitum super hoc diligentem tractatum, primo dilectum filium E. Priorem sancti Andreae Urbevetanum, & demum, eo recusante electioni hujusmodi consentire, Henricum canonicum Tudertinum in suum episcopum elegerunt. quo quidem postmodum Henrico hujusmodi electioni de se factae nolente humiliter suum praestare consensum, dicti Capitulum cupientes ecclesiae praedictae viduitati de persona, quae tanto congrueret oneri & honori, celeriter & salubriter providere: ac propter hoc, modo simili convenientes in unum, in te tunc Archipresbyterum ecclesiae Viterbiensis, quasi per inspirationem divinam direxerunt unanimiter vota sua, sicque consequenter de te providendi ORTANAE ecclesiae supradictae, dilecto filio Jacobo Priori ipsius ecclesiae potestatem concorditer concesserunt. Idem vero J. Prior hujusmodi potestate recepta, sancti Spiritus gratia invocata, te nomine dictorum Capituli in ORTANUM episcopum postulando elegit & eligendo etiam postulavit. Cumque postea dicti Capitulum fecissent nobis electionem seu postulationem hujusmodi praesentari, nobis humiliter supplicantes, ut electionem confirmare seu postulationem admittere hujusmodi dignaremur, nos ipsas examinari fecimus diligenter, & denique quia electionem eandem invenimus de persona idonea canonice celebratam, ipsam de Fratrum nostrorum consilio duximus confirmandam, tibi que demum per venerabilem fratrem nostrum O. Episcopum Tusculanum fecimus munus consecrationis impendi, firma spe fiduciaque concepta, quod eadem ecclesia sub tuo regimine spiritualiter & temporaliter, auctore Domino, votiva suscipiet incrementa. Fratritatem itaque tuam monemus & hortamur attente, per Apostolica tibi scripta mandantes, quatenus circa officii tui debitum sic utiliter vigiles & laudabiliter attentus existas, sicque studeas salutis verbo & salutaris operationis exemplo eidem ecclesiae praeesse pariter & prodesse, quod ipsa tuae virtutis studio devotione populi fulgeat & donis laetetur spiritualibus & commodis temporalibus augeatur; tum quoniam gregem tibi creditum, gratiae divinae adiutus suffragio, aptum reddens alimoniis sempiternis coelestium bonorum, proinde fieri participes merearis, nosque sollicitudinem tuam dignis in Domino laudibus commendemus. Datum Perusii xiv. Kal. Januarii. Anno quarto.

XX.

Eodem modo. Dilectis filiis Capitulo ecclesiae ORTANAЕ. Dudum ecclesia ORTANA per obitum bonae memoriae P. ORTANI Episcopi, Pastoris solatio destituta, vos &c. *ut supra usque:* incrementa. Quo circa universitatem vestram movemus & hortamur attente, per Apostolica vobis scripta mandantes, quatenus eundem episcopum admittentes ylariter, & honorifice pertractantes, sibi tanquam patri & Pastori animarum vestrarum impendatis obedientiam & reverentiam debitam & devotam, ac ejus salutaribus monitis & mandatis efficaciter intendatis; alioquin sententiam, quam ipse propter hoc rite tulerit in rebelles ratam habebimus, & faciemus, auctore Domino, inviolabiliter observari. Dat. Perusii XIV. Kal. Januarii an. IV.

XXI.

MARTINUS. PP. IV

Dilectis filiis, Potestati, Consilio & Communi
ORTANO salutem &c.

Ex eodem Archivo.

REferente nobis dilecto filio B. Camerario nostro, acce-^{An. 1284.}pinus, quod cum ipse olim pro emenda annonae in Terra vestra, & locis circumpositis pro camera nostra, dilectum filium Grifolinum de Aretio destinasset, vos dubitantes, ne in ipsa Terra magna annonae quantitas emeretur, & fieret magis cara, primo cum eodem Camerario per vestrum certum nuncium, & postmodum cum dilecto filio Riczardo de Ferentino capellano nostro, quem super victualibus deferendis ad nostram curiam, ad vestram & alias Terras fidelium ecclesiae miseramus, extitit ordinatum, ut ad opus camerae supradictae usque ad quantitatem trecentorum medialium speltae, ipsius Camerarii nuncius in Terra vestra posset libere emere & habere. Sicque dictus Grifolinus per Jacobellum magistri Joannis, concivem vestrum, in ipsa Terra de dicta quantitate fecit emi ducenra medialia speltae de pecunia camerae supradictae, ac in certa domo, ipsius nomine, conservare. Verum quia nuper audivimus,

F ff ij

quod

quod facta inquisitione de blado ; quod in eadem Terra vestra habetur , ad revendendum pro certo pretio dictam speltam jam emptam pro nostra camera , intenditis continue compellere , memoratum ; nec permittatis quod usque ad dictam quantitatem concessam de spelta ad opus ipsius camerae plus ematur , & nos ex hoc non modicum ammirantes , nec clausis oculis praeterire aliquatenus intendentes , vobis sub poena ducentarum marcarum argenti , firmiter praecipiendo mandamus , quatenus circa dictam quantitatem jam emptam & aliam emendam usque ad dictum numerum trecentorum medialium , ad opus camerae supradictae , nullam molestiam inferentes , quominus nuncius , quem propter hoc Camerarius ipse mittet , emptam & emendam secundum praemissam ordinationem , libere extrahere valeat , & ad nostram curiam deportare , statuto seu ordinatione nostra contrariis non obstantibus , quae , quo ad hoc , nullius esse decernimus firmitatis , sic liberaliter vos mandato Apostolico coaptetis , quod poenam vitantes praedictam , devotionem vestram possinius proinde merito commendare . Datum apud Urbem veterem idus Maii pontificatus nostri anno quarto .

X X I I .

BONIFACIUS . PP. VIII

Venerabili fratri Bartolo episcopo ORTANO .

Ex eodem Archivo .

245.206.
47.1295.

At tendentes grata & accepta servitia , quae nobis & Apostolicae sedi haecenus impendisti & impendere non desistis : considerantes etiam laudanda multiplicis merita probitatis , quibus nosceris insignitus , dignum duximus , ut personam tuam praerogativa favoris & gratiae prosequamur . Cum itaque nuper ORTANAE ecclesiae tunc vacanti te praefecerimus in episcopum & pastorem , nos diligenti consideratione pensantes , quod praedicta ecclesia tenues obtinere dignoscitur facultates , & propterea volentes illa te prosequi gratia , quae tibi fore conspicitur oportuna , castrum Kie ORTANAE dioecesis ad Romanam ecclesiam pertinens cum omnibus iuribus & pertinentiis suis

fuis sub censu annuo unius floreni auri, tibi, quamdiu eidem ecclesiae ORTANAË te praesse contigerit, de gratia concedimus speciali: & ut de praedictis & proprietate ipsius ecclesiae in futurum memoria certior habeatur, volumus quod annis singulis infra Quindenam Nativitatis Dominicae praedictum censum cum hujus literarum ostensione camerae nostrae persolvas. Quod si facere forte contempseris, omne jus, quod tibi ex hujus nostra concessione debetur, ex tunc ad praedictam ecclesiam devoluatur. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Romae apud sanctum Petrum v. Kal. Februarii anno secundo.

X X I I I .

BONIFACIUS. PP. VIII

Venerabili Fratri episcopo ORTANO.

Ex eodem Archivo.

EXposuisti nobis, quod quondam Nicolaus Petri Bonhomini ^{Ad. 1295.} civis ORTANUS, olim dum adhuc praesentis perageret vitae cursum, de bonis suis in sua ultima voluntate disposuit, in qua inter alia quondam Juciam Tegam & Franciscutiam filias suas tunc viventes in bonis ipsis, praeter quaedam, legata & relicta expressa, sibi heredes aequali portione instituit, & voluit quod si aliqua praedictarum filiarum suarum moreretur sine filiis vel filiabus, succederent in dictis bonis superfites earumdem. Quod si eas omnes sine filiis vel filiabus mori contingeret, bona praedicta pro anima sua & remedio peccatorum suorum idem N. erogari & expendi voluit & mandavit, nullo super his expresso executore dimisso, cassans & irritans omne aliud testamentum seu dispositionem ultimae voluntatis, quod, vel quam ipse antea condidisset. Verum cum, sicut asseritur, praedictae Jucia Tega & Franciscutia filiae Nicolai praedicti absque filiis vel filiabus decesserint, & hujus bonorum erogandorum seu expendendorum pro anima praefati Nicolai & remedio peccatorum ipsius, qui nullum, ut praedicitur, in dicta sua ultima voluntate executorem reliquit, ad te hujus executio spectet de jure, nostrum super bonorum ipsorum erogatione pro

pro te facienda pro anima dicti defuncti beneplacitum implorasti, supplicans, ut episcopalem mensam tuam ORTANAM super hoc gratiose respicere dignaremur. Nos autem reuocatum fructuum, reddituum & proventuum ad ipsam mensam spectantium attendentes, & considerantes, quod ex eis non potes secundum decentiam pontificalis officii commode sustentari, praemissis veris existentibus, retinendi pro te ac tuis successoribus ORTANIS episcopis, & ipsa mensa, in perpetuum omnia bona praedicta ad tuam erogationem & distributionem spectantia cum omnibus juribus & pertinentiis suis praefatae mensae usibus applicandi sine juris praepjudicio alieni, praefatis legatis & relictis exceptis, auctoritate tibi praesentium tribuimus facultatem bona ipsa tibi & eisdem successoribus ac ipsi mensae perpetuo eadem auctoritate nihilominus similiter concedentes. Volumus tamen quod tu ac dicti successores annis singulis in anniversario die obitus praefati N. missam & praecedenti die vigiliis defunctorum pro anima ejusdem defuncti in dicta ORTANA ecclesia teneamini facere celebrari, & canonicis ejusdem ecclesiae, qui hujus missae & vigiliis intererint, florenum auri unum annis singulis erogari. Ceterum si bona praedicta vel ipsorum aliquod ratione criminis haereseos Romanae ecclesiae confiscata fuissent vel confiscanda forent, ut amplior gratia tibi, successoribus & mensae praedictis fiat, volumus, ut hujus confiscatione facta vel facienda nequaquam obstantibus, praemissa habeant roboris firmitatem. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Datum Anagnina 1111. dus Julii anno secundo.

X X I V.

BONIFACIUS. PP. VIII

Laurentio episcopo ORTANO.

Ex eodem Archivo.

*Pag. 207.
An. 1298.*

CUM te nuper ob tuorum exigentiam meritorum ORTANAE ecclesiae tunc vacanti praefecerimus in episcopum & pastorem, nos diligenti consideratione pensantes quod praedicta ecclesia tenues obtinere dignoscitur facultates, & prop-

& propterea volentes illa te prosequi grata, quae tibi fore conspicitur oportuna, Castrum Kie ORTANAE dioecesis ad Romanam ecclesiam pertinens, cum omnibus bonis, juribus & pertinentiis suis sub censu annuo unius floreni tibi usque ad Apostolicae sedis aliud beneplacitum de gratia concedimus speciali, non obstantibus aliquibus literis Apostolicis sub quavis forma vel expressione confectis, impetratis vel etiam impetrandis, quibuscunque personis seu personae concessis vel etiam concedendis super institutione dicti castri vel commissariae, Castellaniae, seu custodiae, aut quavis concessione castri ejusdem vel alicujus partis ipsius vel super bonis ad illud quoquomodo spectantibus, quae de praesentibus & toto earum tenore de verbo ad verbum plenam & expressam non fecerint mentionem. Ut autem de praedictis & proprietate ipsius ecclesiae in futurum memoria certior habeatur, volumus quod annis singulis infra quindenam Nativitatis Dominicae praedictum censum cum hujus literarum ostensione camerae nostrae persolvas. Quod si facere forte contempseris, omne jus, quod tibi ex hujus concessione debetur ex tunc ad praedictam ecclesiam devoluatur. Nulli ergo &c. nostrae concessionis &c. Si quis autem &c. Datum Reate 1111. Kal. Decembris anno quarto.

X X V .

E L E C T I O

POTESTATIS.URBIS.HORTANAE

Ex autographo Archivi Reatini A. X. Fasc. D. num. 2.

IN nomine Domini amen. Anno Domini millesimo ccc. ^{Pag. 298.} ^{An. 1359.} LVIII. tempore domni Innocentii Papae VI. indictione XII. die XVIII. mensis Octobris, consilio generali speciali Consulium, Antianorum, & populi civitatis ORTANAE ad sonum campanae voceque praekonis in palatio ecclesiae sanctae Mariae more solito congregato, in quo consilio Nobilis & sapiens vir dominus Antulanus iudex & locumtenens Nobilis & Potentis viri Scimonis domini Thomae de Spoleto honorabilis potestatis civitatis ORTANAE, cum per se & voluntate lomi-

dominorum Confalonierorum, & majorum Antianorum populi dicti Communis, & dictorum consiliariorum, & dicti Confalonerii & majores, & consilarii supradicti cum auctoritate & decreto dicti domini judicis, & omnes praedicti simul unanimiter & concorditer, nemine ipsorum discorde, fecerunt, constituerunt, & ordinauerunt, eorum & dicti Communis nomine, verum & legitimum scindicum, & procuratorem, actorem, factorem, & nuncium specialem, vel si quo alio nomine melius de praesenti dici, & censeretur poterit, Tucium Palgle² praesentem, & suscipientem ad praesentandum electionem potestariae dicti Communis cum observatione omnium & singulorum status & reformationis factae & fiendae in dicto Comuni cum omnibus & singulis spectantibus & pertinentibus ad officium dictae potestariae pro sex mensibus proxime futuris, incipiendis die prima mensis Januarii, & finiendis, ut sequitur, Nobili & Potenti viro domino Angelo domini Bartholomaei de Deodaschis militi de Reate cum salario mille librarum³ cartensium, & quinque librarum denariorum⁴ Papiensium pro carta & atramento, & lumine: de quo solario ipse dominus Potestas debet & renetur solvere cum officio camerae Communis ORTAE pro ipso Comuni recipienti pro gabellamarchas denariorum cartensium pro qualibet libra. Qui Potestas debeat esse longe a dicta civitate ORTANA per XVI II. miliaria ad minus. qui debet ducere & habere secum toto tempore durante ejus officio in conducta praedicta, unum bonum & sufficientem judicem juris peritum, tres bonos & sufficientes notarios: quorum unum ad maleficia eligat, alterum ad civilia, & alterum ad custodiam civitatis: duos⁵ domicellos, octo bonos & sufficientes⁶ berruarios, bonos & actos ad arma portanda, & duos equos: unus sit extimatus xxv. florenos, alter vero xvi. florenos extimandus per M. Petrum & Colomaneschalcum: qui quidem officiales debeant esse non ecclesiastici, non exules, & non exbanditi de terris eorum, & longe a civitate praedicta per XVI II. miliaria ad minus. Et debet ipse Potestas servire personaliter, & non per vicarium: qui Potestas & sui officiales non possint se absentare a dicta civitate durante eorum officio: & si Potestas se absentaverit, solvat die qualibet, qua fuerit absens, duos florenos auri, judex i. florenum, notarius medium florenum, quilibet familiaris vel domicellus decem solidos Papienses. Et non possit eis & alicui ipsorum
per

per officiales dictae civitatis dari licentia : & pro qualibet equa xx. solidos Papienses : & quod ipse Potestas non possit secum ducere aliquem officialem , qui hujusmodi officium a quinque annis Et debet facere custodire carceres sine aliquo salario , & debet ipse Potestas dare in fine sui officii camerae Communis ORTAE tres florenos auri committendos per dicti Communis , & dimittat & dimittere debeat unum 7 pavefem de pavefibus ipsius ad sui ad voluntatem camerae Communis : & si non dimiserit dictum pavefem , pro extimatione ipsius unum florenum detrahatur . Tenetur etiam dare camerae dicti Communis pro una balistra unum florenum auri . Et tenetur die lunae ante carnis privium ponere in equinum dictae civitatis , veluti consuetum est , unum anulum de argento valoris medii floreni . , ad quod currere possint cives ORTANI . Et die carnis privii tenetur ponere in ^s lovia , quae est ante ecclesiam sanctae Mariae , homines , ut haecenus extitit consuetum . Et debet venire dictus Potestas cum dictis suis officialibus , famulis & equis , duabus diebus ante finem officii , ad omnem ipsius Potestatis riscum & fortunam in veniendo , stando , & redeundo : & si in dicto termino venire cessaverint , dictus Potestas die qualibet , qua steterit in mora veniendi , solvere teneatur camerae dicti Communis xxv. libras Papienses . Et stante tempore dicti sui officii debeat dictus Potestas una cum dictis suis officialibus famulis stare ad scindicatum in dicta civitate in domo alicujus hospitatoris tribus diebus ad reddendam rationem de administratione eorum officii eligendis per Confalonerium , & majores civitatis praedictae ipsius domini Potestatis eidem singulis duobus mensibus , prout tangit pro ratione ipsius Et ad promittendum eidem domino Angelo salarium supradictum , & ad obligandum eidem domino Angelo omnia & singula bona dicti Communis pro solutione dicti salarii , & ad recipiendum promissum a dicto domino Angelo de acceptione dicti officii , & observatione omnium praedictorum , & generaliter ad omnia alia & singula facienda , gerenda , & exercenda , quae in praedictis , & circa praedicta fuerint necessaria , utilia , & opportuna , & quae merita eorum postulant , & exigunt , promittentes quidquid per dictum scindicum suum , procuratorem , factum , gestum , & operatum fuerit in praedictis , & circa praedicta , firma & rata habere & tenere , & in nullo contra facere , vel venire sub

obligatione & ypothecha omnium bonorum dicti Communis , & promisso cum relevamine ab omni onere, satisfactione. Actum fuit hoc in dicto palatio sanctae Mariae de ORTA praesentibus M. Jacobo Joannis , Lello Nardi Blaxi , & Bacarino Bucarelli , & pluribus aliis testibus in dicto consilio existentibus vocatis , & rogatis .

Et ego Biscius Oddorisciani de Abbazia Florentelli Imperiali auctoritate notarius & judex ORTANUS , & nunc notarius reformationis , & damnorum datorum dictae civitatis , per decretum ipsius civitatis ad praedicta specialiter deputatus , praedictis omnibus , & singulis interfui , rogatus scribere , scripsi , & publicavi , & signo meo signavi consueto .

N O T A E .

HOc instrumentum , cujus meminit Gabriel Naudaeus in Instauracione Tabularii ecclesiae Reatinae pag.67. est formula eligendi supremi urbium liberarum Magistratus , quem inferior aetas in Italia Potestatem appellavit , ut passim docent historiae & Cangius in Glossario. Is aliunde , quam ex ipsis civitatibus , electus , summo jure civibus in rebus bellicis perinde ac politicis imperabat .

1 Hoc titulo ea tempestate magnates decorabantur . Titulus sapientis dabatur unis jurisconsultis .

2 Nimirum Paglie . tunc enim vis pronounciationis Italicae ferebat , ut quotiescunque litera liquida l vel n literam g sequeretur , eadem liquida ante eandem g iteraretur , ut Palglia pro Paglia : filgliuolo pro figliuolo : ingengno pro ingegno : insengnare pro integnare : cujusmodi exempla plurima occurrunt in ejus aetatis codicibus & praecipue in nostro Thesauro Brunetti Latini ex lingua Francica Provinciali in Italicam verso & exscripto Cortonae anno 1388.

3 Genus monetae ex Cangio in Glossario .

4 Denarios aliquot Papienses edidit amicus noster Antonius Gattus in Historia Gymnastii Ticinensis. Videntur fuisse communes in Italia, nam memorantur etiam in instrumento, quo Petrus Abbas S. Gregorii locat Cencio Frangipanio Turrim in capite Circi anno 1145. apud Panvinum in libro 111. operis MS. de gente Frangipania .

5 Idest nobiliores famuli .

6 Satellites , vulgo Sbirri .

7 Idest scutum seu clypeum .

8 Lovia & Lobia est porticus ampla .

XXVI.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex Archivo Vaticano.

Bonifacius &c. Venerabili fratri episcopo ORTANENSI salutem &c. Sedis Apostolicæ generosa benignitas redeuntibus ad eam cum humilitate filiis post excessus, & suos errores sponte fatendo veniam exinde humiliter postulantes, se propitiam exhibet & benignam. Cum itaque, sicut exhibitam nobis nuper pro parte populi & Communis ac singularum personarum tam clericorum quam laicorum civitatis nostræ ORTANÆ ejusque comitatus & districtus, petitio continebat, ipsi dudum propter novitates, quæ in illis partibus contra Romanam ecclesiam & ejus officiales exortæ fuerunt & a subjectione devotione & obedientia nostra & Romanæ ecclesiæ Matris & Dominae eorum se damnabiliter subtraxerint, ac dampna diversa & injurias tam ecclesiæ & officialibus prædictis, quam etiam ipsius ecclesiæ subditis & fidelibus irrogaverint, & cum persecutoribus, hostibus & inimicis prædictæ ecclesiæ, etiam contra eandem ecclesiam ligas & confederationes iniverint & fecerint, ac subditos prædictæ ecclesiæ invaserint & dampnificaverint, homicidia perpetraverint, & alia quamplurima excessus crimina & delicta commiserint, alias contra tenorem processuum per fel. rec. Johannem XXII. Benedictum XII. Clementem VI. & Innocentium VI. Romanos Pontifices prædecessores nostros editorum, temere faciendo, nec non ab eisdem persecutoribus, inimicis & hostibus auxilia, consilia & favores receperint, libertatem ecclesiasticam violaverint & fregerint, ac in quasdam personas singulares ecclesiasticas manus injecerint temere violentas; ob hæc & propter multa alia gravia per eos hujusmodi rebellionis occasione commissa, diversas excommunicationis & interdicti sententias & alias poenas tam per processus Apostolicos contra rebelles hujusmodi dudum factos, quam etiam alias a jure & ab homine latas & inflictas damnabiliter incurrendo. Tamen quia nuper populus & Communitas ac singulae personæ prædicti, ad cor reversi, hujusmodi eorum

G g ij enor-

enormes excessus humiliter recognoscentes, nobis humiliter supplicari fecerunt, ut cum parati sint contrito corde & humiliato spiritu nostris ac praedictae ecclesiae obedire mandatis, eos ad nostram & dictae ecclesiae gratiam recipere & cum ipsis alias mite & benigne agere, ipsosque seculares clericos & personas ecclesiasticas ab huiusmodi poenis & sententiis excommunicationis, suspensionis & interdicti, & aliis quibuslibet, quas occasione praemissorum excessuum quandocumque & qualitercumque, etiam vigore quoruncumque processuum & sententiarum per quoscumque factorum sive latorum, incurrerint, absolvere & liberare & cum praefatis clericis & personis ecclesiasticis super irregularitatis macula, si quam incurrerunt, dispensare & alias super praemissis, animarum ipsorum saluti providere de solita Apostolica sedis clementia misericorditer dignaremur. Nos igitur, licet immeriti illius vices gerentes in terris, qui cunctos quaerit salvos facere & neminem vult perire, cuique est parcere semper & misereri; huiusmodi supplicationibus inclinati, ac de tuae fraternitatis industria specialem in Domino fiduciam obtinentes, eidem fraternitati tuae per Apostolica scripta committimus & mandamus, quatenus interdictum, cui ipsa civitas dicitur esse supposita, relaxes & per te vel alium seu alios, ydoneum vel ydoneos, quem vel quos ad hoc duxeris eligendum seu eligendos, praefatos populum & Commune ac personas utriusque sexus, quae occasione subtractionis, rebellionis, invasionis, turbationis, occupationis, adhaesionis & receptionis huiusmodi vel aliorum excessuum praedictorum, sententias seu poenas huiusmodi incurrerunt, ab huiusmodi poenis & sententiis, si hoc humiliter petierint, inunctis eis & cuilibet eorum sub virtute iuramenti, per ipsos & quemlibet eorum praestandi, quod familia de cetero non committant, nec ea committentibus dabunt auxilium, consilium vel favorem; & quod nostris & Romanae ecclesiae praedictae mandatis parebunt, ac pro modo culpae poenitentia salutari & aliis, quae de jure fuerint injungenda, auctoritate Apostolica, hac vice duntaxat, absolvas in forma ecclesiae consueta: nec non omnia huiusmodi crimina & excessus ac delicta per eos seu aliquem eorum perpetrata seu commissa quomodocumque & qualitercumque in quantum concernunt seu concernere possunt publicum interesse seu cameram Apostolicam, auctoritate praedicta remittas, ipsosque & quemlibet eorum ab omnibus bannis, poenis seu condemnationibus, quae

quae seu quas propterea incurrerunt, ac a sententiis, quae contra ipsos & quemlibet eorum tam ab homine, quam a jure promulgatae existunt, in quantum hujusmodi publicum interesse & dictam cameram concernunt seu concernere possunt, absolvas & cum illis & hujusmodi ecclesiasticis personis, quae sic ligatae vel etiam in praesentia excommunicatorum; non tamen in contemptum clavium, divina officia celebrando vel immiscendo se illis irregularitatis maculam contraxerunt, eadem auctoritate dispensantes: nec non eosdem & quemlibet praedictorum ad omnia beneficia ecclesiastica cum cura vel sine cura, ac canonicatus, & praebendas, dignitates, personatus & officia, ecclesias, hospitalia & alia beneficia quaecumque, etiam si dignitates ipsae abbatiales, priorales aut conventuales fuerint: nec non ad quoscumque honores, dignitates alias & officia, quibus tam a jure, quam ab homine propter praedicta essent privati, dummodo in ipsis tempore datarum praesentium non sit alias alicui specialiter jus quaesitum, ac ad privilegia, bona & jura & ad omnes actus legitimos praedicta auctoritate restituas & reintegres: ac in statum pristinum reducas & reponas, in quo erant ante tempus, quo hujusmodi banna, sententias sive poenas incurrerunt; districtius inhibentes dilectis filiis quibuscumque officialibus nostris & dictae ecclesiae, qui sunt & erunt pro tempore, ne contra eosdem populum & Communitatem ac personas vel aliquem eorum occasione hujusmodi criminum vel excessuum seu delictorum, in quantum hujusmodi interesse publicum & dictam cameram concernunt vel concernere possunt, procedere vel occasione praemissorum ipsos aut aliquem eorum molestare vel banna seu poenas aut condemnationes hujusmodi exigere aut petere quoquomodo praesumant; decernentes ex nunc irritos & inanes quoscumque processus & sententias, quos seu quas contra inhibitionem nostram hujusmodi haberi contigerit seu etiam promulgari: & nihilominus mandantes omnibus & singulis officialibus nostris & dictae ecclesiae, qui libros seu codices, in quibus hujusmodi banna seu condemnationes forsitan sunt descripta, seu annotata obtinent, quatinus illa de libris seu codicibus ipsorum deleant & cassent ac deleri & cassari faciant cum effectu: ac tibi & hujusmodi personis, quibus vices tuas commiseris, ut praefertur, districtius inhibentes ne ratione beneficii absolutionis hujusmodi a quibuscumque personis praedictis singularibus, quae occasione praemissorum venerint ab-

sol-

solvendae, aliquid exigere vel etiam gratis & sponte oblatum recipere quomodolibet praesumatis. Contrarium vero facientes eo ipso sint excommunicationis sententia irretiti & a dignitatibus, officiis & administrationibus quibuscumque suspensi: & nihilominus ad hujusmodi indebite perceptorum restitutionem integram teneantur. Volumus autem, quod si populus & Commune ac personae praedictae, quae vigore praesentium absolventur, vel aliquae ex eis ullo unquam tempore, quod absit, ab obedientia & subjectione nostra vel dictae Romanae ecclesiae se subtraxerint, vel nobis & eidem ecclesiae rebelles fuerint, hujusmodi subtrahentes & rebelles in praedictas poenas & sententias reincidant ipso facto, & praesentes litterae, quo ad eos, nullius existant roboris vel momenti. Datum Romae apud sanctum Petrum xiv. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

XXVII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

An. 1396.

Bonifacius &c. Ad futuram rei memoriam. Sincerae devotionis affectus, quem dilecti filii, Commune nostrae civitatis ORTANAE, nec non universitates opidorum, castro-
rum, terrarum, villarum & locorum comitatus & districtus civitatis ejusdem, ad nos & Romanam gerunt ecclesiam, merito nos inducit, ut illa Communi & universitatibus praedictis ac particularibus personis eorundem, civitatis, comitatus, & districtus, favorabiliter concedamus, quae suis commoditatibus fore conspicimus oportuna. Hinc est quod nos volentes Commune, universitates & particulares personas hujusmodi favoribus prosequi gratiosis, ipsorum in hac parte supplicationibus inclinati, Communi, universitatibus & personis praefatis auctoritate Apostolica tenore praesentium indulgemus, ut in primis causis civilibus & criminalibus, quantum videlicet ad seculare forum pertinet, extra loca incolatus proprii seu domicilii vel civilem per litteras Apostolicas de cetero impetrandas non facientes plenam & expressam ac de verbo ad verbum de indul-

dulto hujusmodi mentionem, aut vigore constitutionum provinciae nostrae patrimonii beati Petri in Tuscia, infra quam civitas & comitatus & districtus hujusmodi consistunt, ac aliorum statutorum seu consuetudinum quarumcumque, nequeant nisi in quinque exceptis casibus in constitutionibus dictae provinciae expressis, ad iudicium evocari, sic tamen coram propriis vel delegatis iudicibus infra civitatem seu alia opida, castra Terras, villas vel loca hujusmodi teneantur legitime stare juri. Decernimus insuper, sententias & processus, quas & quos contra praesentis indulti formam promulgari forsitan contigerit vel haberi, nisi forsitan iudices hujusmodi in exhibendo petentibus iustitiae complementum, negligentes fuerint vel remissi, irritos & inanes. Volumus etiam quod si ullo unquam tempore, quod absit, Commune aut universitates seu particulares personae hujusmodi aut aliqua ipsarum se a fidelitate & obedientia nostra & dictae ecclesiae subtraxerint vel subtraxerit, praesens indultum, quoad subtrahentes vel subtrahentem hujusmodi, nullius existat roboris vel momenti. Nulli ergo &c. nostrae concessionis, constitutionis & voluntatis infringere &c. Si quis &c. Datum Romae apud sanctum Petrum xiv. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

N O T A :

Hoc privilegium occurrit cum quibusdam aliis urbi HORTANAE concessis, & ibidem editis per Petrum Matthaeum Thesorium de Foro Sempronii anno 1551. in folio.

X X V I I I .

B O N I F A C I U S . P P . I X

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilectis filiis Communitati & hominibus civitatis nostrae ORTANAE salutem &c. Sincerae devotionis affectus, quem ad nos & Romanam geritis ecclesiam merito nos inducit, ut ea, quae pacis & quietis vestrae commoda
respi-

respicere noscuntur, vobis liberaliter concedamus. Cum itaque, sicut accepimus, nonnulli de civitate nostra ORTANA exititii seu alias banniti existant, qui si ad eandem civitatem reciperentur & admitterentur, multa ex inde ipsius civitatis tranquillitati possent damna & scandala irrogare: nobisque pro parte vestra fuerit humiliter supplicatum, ut vobis super his providere, de benignitate Apostolica dignaremur. Nos hujusmodi supplicationibus inclinati, auctoritate Apostolica vobis tenore praesentium indulgemus, ut usque ad decennium, a data praesentium computandum, & etiam post hujusmodi decennium elapsum, nisi id de vestra processerit voluntate, nullus legatus aut subdelegatus Apostolicae Sedis, aut nostri seu dictae Sedis rectores, seu officiales, qui sunt & erunt pro tempore, ad hujusmodi exititiorum & bannitorum in praedictam civitatem receptionem & admissionem quacumque etiam auctoritate, nisi ex speciali mandato ejusdem Sedis plenam & expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem faciente, compellere vos valeant quoquo modo. Nos enim quicquid contra indulta hujusmodi nostri tenoris extiterit propria temeritate praesumptum, irritum decernimus & inane. Nulli ergo &c. nostrae concessionis, & constitutionis infringere &c. Si quis autem &c. Datum Romae apud sanctum Petrum xiv. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

X X I X.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

An. 1396. **B**onifacius &c. Dilecto filio magistro Paulo de Juvenatio, camerae Apostolicae clerico, & civitatis nostrae ORTANAЕ, ejusque comitatus, territorii & districtus pro nobis & Romana ecclesia reformatori salutem &c. Ad statum civitatis nostrae ORTANAЕ, ejusque comitatus, territorii & districtus pacifice & salubriter dirigendum, sollicitis studiis intendentes, ad ea, per quae status ipsorum salubriter dirigatur, libenter intendimus, & ad reformationem illorum, quae deformata conspici-

mus

mus, adhibemus sollicitudinis nostrae partes. Cum itaque, sicut accepimus, civitas praedicta, ejusque comitatus, territorium & districtus magna reformatione indigere noscantur, nos ad reformationem hujusmodi, prout ex debito pastoralis officii tenemur, paternis & sollicitis studiis intendentes, ac sperantes, quod tu, qui etiam cubicularius noster existis, de cujus fidelitate, prudentia & diligentia in multis & arduis comprobatis sumpsimus in Domino fiduciam specialem, ea quae tibi commiserimus curabis fideliter, solcite & prudenter adimplere; harum consideratione inducti te reformatorem civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum usque ad nostrum beneplacitum, auctoritate Apostolica, tenore praesentium constituimus; & etiam deputamus tibi civitatem, comitatum, territorium & districtum praedicta, in omnibus his, quae reformatione & correctione noveris indigere, auctoritate nostra reformandi & corrigendi; ac in eis quaecumque tibi pro honore & statu nostro & sanctae Romanae ecclesiae ac civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum, ejusque civium, incolarum & habitatorum videris expedire, statuendi & ordinandi: necnon possessionem & tenutam Rocchae ipsius civitatis, ac terrarum, castrorum & aliorum locorum ipsorum comitatus, territorii & districtus praedictorum a dilecto filio Berochio cive ORTANO & quibuscumque aliis Rocchae, terrarum, castrorum & locorum ipsorum Castellanis, custodibus & aliis in eis deputatis nostro, & dictae ecclesiae nostrae recipiendi; ipsosque Berochium, Castellanos & custodes ac deputatos hujusmodi de receptis & assignatis per eos tibi, & omnibus, quae ab eis ratione eorum quovis modo petere possemus, quietandi penitus & liberandi; & in Rocca, Terris, castris & locis ipsis & eorum quolibet castellanos, capitaneos & alios officiales necessarios & oportunos, si, & prout tibi videbitur faciendum, quoties opus fuerit, & tibi videbitur, ponendi, deponendi, eisque salaria congrua, de quibus tibi videbitur, concedendi, & super salariis hujusmodi debitis & debendis componendi & concordandi, ac de omnibus & singulis fructibus, redditibus, proventionibus, introitibus & emolumentis civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum, ad cameram Apostolicam pertinentibus, pro praemissis & aliis; de quibus tibi videbitur, arbitrio tuo disponendi & ordinandi; ac omnia alia & singula ad hujusmodi reformationis officium quomodo libet pertinentia, & quae pro honore & statu hujusmodi tibi vi-

debuntur oportuna, faciendi, mandandi, disponendi, ordinandi & exequendi; alienatione tamen bonorum immobilium & pretiosorum mobilium civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum, tibi penitus interdicta: contradictoresque per spirituales & temporales distractiones, prout tibi visum fuerit expedire, appellatione postposita, compescendi, plenam & liberam auctoritate Apostolica tenore praesentium concedimus potestatem: mandantes dilectis filiis civibus, incolis & habitatoribus ac Potestatibus, castellanis & aliis officialibus civitatis, comitatus, territorii & districtus Rocchae terrarum, castrorum, locorum praedictorum & cuilibet eorum, ut hujusmodi beneplacito durante, in omnibus, quae ad hujusmodi reformationis officium quomodolibet pertinent, tibi pareant, obediant efficaciter, & intendant; alioquin sententiam sive poenam, quam rite tuleris seu statueris in rebelles, ratam & gratam habebimus, & faciemus auctore Domino, usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Tu igitur officium praedictum sic studiose, fideliter & prudenter exequi studeas, quod exinde sperata commoda proveniant, tuque apud nos & Apostolicam Sedem amplius valeas non immerito commendari. Datum Romae apud sanctum Petrum v. idus Julii anno septimo.

X X X.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

111396. **B**onifacius &c. Dilecto filio magistro Paulo de Juvenatio camerae Apostolicae clerico, Cubiculario nostro salutem &c. De fidelitate & prudentia tuis, familiari experientia nobis notis, plenam in Domino fiduciam obtinentes, quod ea quae tibi commiserimus curabis fideliter adimplere, horum consideratione inducti tibi dilectam in Christo filiam nobilem mulierem dilecti filii nobilis viri Berochii Dominicelli ORTANI natam, in Chrismate nostro nomine tenendi & alia circa haec necessaria faciendi, plenam & liberam concedimus potestatem. Datum Romae apud sanctum Petrum v. Kal. Augusti pontificatus nostri anno septimo.

BONI-

XXXI.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilecto filio nobili viro Berochio Domicello ORTANO salutem &c. Cum nos dilectum filium nobilem virum Johannem Philimarinum dictum Chiottum, Domicellum Neapolitanum, Castellatum Rocchae civitatis nostrae ORTANAE duxerimus deputandum, prout in nostris inde confectis literis plenius continetur, volumus & tibi mandamus, quatenus ipsam Roccham, quam tenes & ejus tenutam eidem Johanni ad quancumque eiusdem requisitionem, visis praesentibus, tradas & assignes. Nos enim eidem Johanni te de ipsa Roccha & omnibus, quae ipsius occasione a te petere quovis modo possemus, facta per te sibi praefata ipsius Rocchae assignatione, nostro & Romanae ecclesiae nomine quitandi penitus, & liberandi plenam & liberam concedimus tenore praesentium potestatem. Datum Romae apud sanctum Petrum v. Kal. Augusti anno septimo. An. 1396.

XXXII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilecto filio nobili viro Verrochio Georgii, domicello ORTANO, castri nostri Utriculi Narniensis dioecesis pro nobis & Romana ecclesia in temporalibus Vicario salutem &c. Ad statum castri nostri Utriculi Narniensis dioecesis ejusque territorii & districtus pacifice & salubriter dirigendum, sollicitis studiis intendentes, operarias manus libenter apposuimus, ut in eis cultus justitiae vigeat & pacifica tranquillitas refloreat, plantentur boni mores, & reprobi extir-

H h h ij

pen-

pentur : viri quoque virtuosi propriae actionis praemium sentiant ; mali vero corrigantur & si obstinati fuerint , luant pro demeritis dignas poenas . Hinc est quod nos de tuis, fidelitate, prudentia , ac diligentia in multis arduis comprobatis, fumentes in Domino fiduciam spectabilem, & sperantes quod illa, quae tibi commiserimus, exequeris fideliter, solícite & prudenter; te dicti castri, ejusque territorii & districtus pro nobis & Romana ecclesia in temporalibus Vicarium cum honoribus, oneribus, officialibus, sociis & famulis consuetis usque ad nostrum beneplacitum, auctoritate Apostolica, tenore praesentium facimus, restituimus; & etiam deputamus tibi omnia & singula, quae pro nostro & ipsius ecclesiae honore & pro cultu justitiae, pace, tranquillitate & prospero statu castri, territorii & districtus praedictorum, expedientia cognoveris, & quae ad hujusmodi vicariatus officium pertinent, de consuetudine vel de jure mandandi, ordinandi, disponendi, faciendi & exequendi; alienatione tamen bonorum immobilium, & pretiosorum mobilium districtorum castri, territorii & districtus, tibi penitus interdicta; contradictionesque auctoritatae nostra per temporalem districtionem, prout expediens fuerit, & tibi videbitur faciendum, appellatione postposita, compescendo; potestatem plenam & liberam contra inobedientes, ac mandantes dilectis filiis Terrigenis & incolis ac habitatoribus castri, territorii & districtus praedictorum, ut hujusmodi beneplacito durante, tibi in his, quae ad officium ipsum pertinent, pareant effectualiter & intendant. Alioquin sententiam sive poenam rite tuleris seu statueris in rebelles, ratam & gratam habebimus, & faciemus, auctore Domino, usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Volumus autem, quod antequam officium ipsum incipias exercere, de eodem officio fideliter exercendo ac debitae fidelitatis in manibus venerabilis fratris nostri Conradi archiepiscopi Nicosiensis, Camerarii nostri, praestes in forma solita juramentum. Tu igitur officium praedictum prompta devotione suscipiens, sic illud studiose, fideliter exequaris, quod exinde spectata commoda proveniant, tuque apud nos & Apostolicam Sedem de fidelitate, prudentia & diligentia amplius valeas non immerito commendari. Datum Romae apud sanctum Petrum decimo quinto Kal. Junii anno septimo.

XXXIII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilecto filio Verrochio Georgii, Civi ORTANO, in castro nostro Bauce ORTANAE dioecesis, ejusdemque castri territorio & districtu pro nobis & Romana ecclesia in temporalibus Vicario salutem &c. *An. 1396.* Inter ceteras, varias, multiplicesque curas, quibus assidue premimur, illa praecipue pulsat & excitat mentem nostram, ut ad regimen & gubernationem castrorum, Terrarum & locorum Romanae ecclesiae immediate subditorum, viros deputemus idoneos, fide praeclaros, providentia circumspectos, rectitudine justos, experientia doctos, & solitudine vigiles, qui statum & honorem dictae ecclesiae diligant, pacem ament, concordiam nutriant, subditos non gravent, & sine personarum acceptatione justitiam administrent: & sic prudenter & juste populos gubernent & regant, quod iidem populi & subiecti nostri, laudabiles se recepisse rectores & gubernatores merito gloriantur. Sane attendentes sincerae devotionis affectum, quem tu ad nos & eandem ecclesiam Romanam geris; necnon circumspectionis industriam & sinceritatem personae tuae, & alias multiplices virtutes, quibus Dominus earum largitor eandem personam tuam multipliciter insignivit; ac volentes aliquibus ex dictis subditis de utili & provido gubernatore providere; indubieque sperantes, quod ea, quae tuo sagaci studio duxerimus committenda, promptis affectibus & exacta diligentia prudenter ac fideliter exequeris, te, quo ad vixeris, & post tui obitum heredes tuos usque ad tertiam generationem inclusive, vicarios nostros & Romanae ecclesiae in temporalibus in castro nostro Bauce ORTANAE dioecesis ejusdemque castri territorio & districtu, ad nos & eandem ecclesiam nullo medio pertinentibus, dummodo tu & iidem heredes persistatis & continuetis in obedientia & fidelitate nostra & dictae ecclesiae, auctoritate Apostolica tenore praesentium facimus, constituimus; & etiam deputamus tibi & heredibus praelibatis regimen & gubernationem castri praedicti, hujus-

hujusmodi vicariatu durante, cum illius mero & mixto imperio ac omnimoda jurisdictione temporali, quam inibi praedicta ecclesia seu officiales per eandem ecclesiam haecenus deputati de jure aut privilegio vel consuetudine exercere consueverunt ad honorem vestrum & ejusdem Ecclesiae, statumque pacificum & tranquillum castri, territorii & districtus praedictorum ac incolarum & habitatorum eorundem per te & heredes praedictos, vel alium seu alios juste & fideliter exercendis; necnon custodiam Roccharum, si qua sit in illo, plenarie committentes, tibi & praefatis heredibus in praedicto casu, durante vicariatu hujusmodi, per vos vel alium seu alios inibi quoscumque Potestates, judices, & officiales idoneos, qui possint ac debeant in eisdem castro, territorio, & districtu quaestiones quaslibet tam civiles, quam criminales & alias cujuscumque speciei vel generis motas vel movendas, exceptis criminibus haeresis & lesae Majestatis & falsitatis litterarum Apostolicarum, audire & de illis praevia ratione cognoscere, easque sine debito terminare & executioni debitae demandare; constituendi, creandi, faciendi, remouendi & destituendi, ac alios ad illa quotiens tibi & dictis heredibus placuerit deputandi: necnon colligendi, habendi, exigendi, & percipiendi, & durante hujusmodi vicariatu tuis & dictorum heredum tuorum usibus applicandi omnes & singulos fructus, redditus, & proventus, ac omnia & singula emolumenta & introitus quocumque nomine censeantur in castro, territorio & districtu praedictis: de quibus nullam tu nec heredes praedicti teneamini reddere rationem ad nos & dictam ecclesiam pertinentia: ita tamen quod ex hoc universitas & singulares personae castri, territorii & districtus praedictorum, absque ipsorum expressa voluntate, ultra consuetum modum non graventur, & de ipsis omnibus & singulis debitis pedagiis, emolumentis & introitibus, durante hujusmodi vicariatu, prout tibi & heredibus hujusmodi videbitur, disponendi; alienatione bonorum & jurium ipsius castri tibi & praedictis heredibus penitus interdicta: ac per te & dictos heredes vel alium seu alios, quibus tu vel iidem heredes id commiseritis, hujusmodi vicariatu durante, merum & mixtum imperium ac omnimodam jurisdictionem praedictam, praeterquam in casibus superius expressis & exceptis, exercendi: necnon contraditores quoslibet & rebelles, quotiens expedierit, temporali distractione, qua convenit, compescendi, ac omnia alia & singula quae

quae honori nostro & ejusdem ecclesiae & pro statu pacifico & tranquillo castrum, territorii & districtus praedictorum incolarum & habitatorum eorundem expedire cognoveritis, faciendi, statuendi, ordinandi, corrigendi, puniendi, definiendi & exequendi, auctoritate praedicta facultatem plenariam concedentes, ac volentes quod ad mandatum dictae ecclesiae & officialium ad hoc potestatem habentium, tu & heredes praedicti faciatis exercitus & calvacatas, & ad praeliamentum provinciae nostrae patrimonii B. Petri in Tuscia, in quo praedictum castrum consistit, accedatis quotiens vobis fuerit injunctum; ac ordinationes & mandata dicti praeliamenti observetis, & quod nunquam confederationes seu ligas aliquas faciatis contra nos aut Romanam ecclesiam & rectorem dictae provinciae cum aliquibus universitatibus, comitatibus & singularibus personis; & si forsan aliquas fecistis vel faceretis, illas nullatenus observetis: quas nos decernimus nullas fore, ac te & heredes praedictos ad illarum observationem, etiamsi juramentum intervenisset, non teneri. Sic tamen, quod de hujusmodi consuetis & debitis fructibus, redditibus & proventibus, ac introitibus & aliis quibuscumque emolumentis, tu & heredes praedicti teneamini castrum, territorium & districtum hujusmodi vestris sumptibus & expensis diligenter & fideliter reparare & manutenere, conservare, defendere, ac etiam custodire, ac omnia alia ipsorum onera supportare, absque eo quod dicta ecclesia tibi vel heredibus praedictis pro hujusmodi vicariatu, rectoria, gubernatione, reparatione, refectio, conservatione, defensione, custodia & oneribus supportandis subvenire in aliquo teneatur seu pro expensis, quae in praemissis seu praemissorum aliquo seu alteris quomodolibet, vel eorum occasione factae sint, vel quas fieri continget in futurum, aliquid ab eadem ecclesia exigi seu peti possit, seu etiam vicariatu finito, restitutio castrum, territorii & districtus hujusmodi retardari valeat seu quomodolibet impediri. Et nihilominus pro omnibus & singulis introitibus & proventibus castrum praedicti nomine canonis seu census nobis & Romanae ecclesiae, seu cameram Apostolicam in urbe Romana, aut ubi nos vel successores nostri canonice intrantes residemus, aut Romana curia fuerit, unum par Fasianorum annis singulis, hujusmodi vicariatu durante, in festo sanctorum Petri & Pauli, quod est de mense Junii, tuis & dictorum heredum periculis, fortuna, sumptibus & expensis dare, assignare, ac solvere

rea-

realiter tu tenearis, & ipsi heredes etiam teneantur. Volumus etiam & retinemus ac specialiter & expresse reservamus, quod dicto vicariatu durante rectores provinciae nostrae praedictae, qui erunt pro tempore, ac eorum locatenentes & curia generalis ipsorum rectorum in causis appellationum quarumlibet tam civilium, quam criminalium & aliis ad dictam curiam generalem de jure, vel consuetudine, seu alias legitime deferendis cum plena examinatione & cognitione decidendis ab eis, eo jure plene ac libere & pacifice in castro, territorio & districtu supradictis & contra ipsorum incolas & habitatores cognoscant & utantur sicut in castris, terris & locis aliis dictae provinciae, quae immediate pro dicta reguntur ecclesia: in ipsorumque habitatores & incolas de jure, stilo, ordinationibus seu antiqua consuetudine quomodolibet usi fuerint hactenus, & cognoscere & uti consueverunt seu cognoscent & utentur imposteriorum: salvis tamen & reservatis in hoc quibuslibet privilegiis & indultis, castro, territorio & districtu praedictis in hac parte competentibus, si qua forent, quibus propterea non intendimus derogare. Volumus insuper, & hujusmodi vicariatus constitutioni adjicimus per praesentes, quod incolae & habitatores praedicti ad parlamenta generalia accedere ac exercitus & cavalcatas more solito, sicut alii de dicta provincia facere consueverunt, facere teneantur; quodque tu & heredes praedicti per nos & officiales nostros, quos ad hoc duxeritis deputandos, castrum, territorium & districtum praedictos ac incolas & habitatores eorundem, hujusmodi vicariatu durante, iuste & legitime regatis & gubernatis; sua jura, consuetudines & statuta castri, territorii & districtus ipsorum ac incolas & habitatores praedictos nullatenus opprimatis, sive gravetis. Immo in bona justitia manuteneatis & foveatis ad bonum statum, pacificum & tranquillum ejusdem, & quod omnia statuta, si qua essent in eisdem castro, territorio & districtu contra Romanam ecclesiam & officium inquisitionis haereticae pravitatis, libertatem ecclesiasticam, ecclesias sive ecclesiasticas personas, seu earum aliquas cassatis de libris & capitularibus eorundem: nec ea servetis, nec servari permittatis, nec receptetis manifestos vel occultos hostes, inimicos, rebelles vel bannitos ejusdem ecclesiae, seu etiam criminosos de terris ecclesiae ad castrum, territorium & districtum confugientes, nec directe vel indirecte faciatis per alios publice vel occulte receptari, nec eis vel eorum alicui auxilium, consilium vel favorem dari

dari aut praestari ullo modo permittatis. Quin potius quoscunque ex eis in tuam & dictorum heredum pervenientes potestatem, quotiens super hoc a legato Apostolicae Sedis vel rectore provinciae praedictae, aut aliis dictae Ecclesiae officialibus, ad quos ratione officiorum suorum id pertineret, requisiti extiteritis, bona capi faciatis, & ad hujusmodi requirentes sub fida custodia destinari. Mandamus quoque districtius dilectis filiis castri praedicti, universitati, ac singularibus personis, incolis & habitatoribus praelibatis, quatenus te dictoique heredes, ut praemittitur, tanquam vicarios nostros & rectores eorum, benigne recipiant, honorificeque pertractent: & tibi & ipsis heredibus, tanquam ipsorum rectoribus & aliis officialibus tuis & ipsorum heredum, quos ad castri ejusdem regimen duxeritis deputandos, in omnibus, quae ad vicariatus & rectoriae hujusmodi spectant officium, nostrae & dictae Ecclesiae ac successorum nostrorum nomine, hujusmodi vicariatu durante, juxta praesentis constitutionis nostrae tenorem, plene intendere studeant, & efficaciter obedire. Tu igitur castrum praefatum, hujusmodi vicariatu durante, sic in tranquillitate & pacis dulcedine ac justitiae fideliter, solícite, ac prudenter gubernare & regere studeas & procures, quod personae & habitatores praedicti utili gubernatori & rectori provido gaudeant se commissos; tuque apud Deum & homines exinde possis merito commendari, & nostram & Ecclesiae praedictae benedictionem & gratiam uberius consequi merearis. Forma autem juramenti, quod tu ratione hujusmodi vicariatus nobis praestitisti, & quod per quemlibet heredum praedictorum, in casu praedicto, Romano Pontifici, qui erit pro tempore, vel ei, quem ad id deputaverit, volumus praestari, talis est. Ego Verochius Georgii civis ORTANUS, in castro Bance ORTANAE dioecesis, ejusdemque castri territorio & districtu pro sanctissimo in Christo Patre & Domino nostro, domino Bonifacio divina providentia VIII. & sancta Romana Ecclesia in temporalibus vicarius deputatus, promitto & juro, quod ab hac hora inantea fidelis ero B. Petro Apostolorum Principi & eidem domino nostro, domino Bonifacio Papae VIII. & successoribus suis Romanis Pontificibus canonice intrantibus. Non ero in consilio, auxilio, opere, seu facto, quod dictus dominus noster seu successores sui vitam perdant, aut membrum, vel capiantur mala captione. Consilium vero, quod mihi significaverint vel committent per se, vel nuncios sive litteras, sine

eorum licentia , ad ipsorum damnum scienter nemini pandam vel manifestabo ; & nunquam ero verbo vel facto , consilio vel consensu , directe vel indirecte , per me vel alium , seu alios , publice vel occulte , seu quovis modo contra Romanam Ecclesiam vel Dominum nostrum summum Pontificem , qui nunc est vel pro tempore erit . Sed semper ero adiutor ad conservandum , retinendum , defendendum , ac recuperandum civitates , terras , castra , loca , villas , rocchas , & bastitas , ac fortalitia ac omnia jura S. R. Ecclesiae . Etiam male alienata , vel per quoscumque homines occupata , vel tyrannice detenta , adiuvabo pro posse recuperare & recuperata secundum posse defendere : & in suo pleno dominio , juribus , utilitatibus & honoribus conservare dictam Romanam Ecclesiam & dictum Dominum nostrum summum Pontificem , qui nunc est , vel pro tempore erit , ac vicarios , legatos & officiales ipsius , etiam contra asserentes damnatae memoriae Robertum , olim basilicae XII. Apostolorum vulgariter dictum Gebennensem , olim Antipapam , fuisse verum Papam , & Joannem olim tituli S. Marcelli dictum Ambianensem , presbyteros cardinales , per fel. rec. Urbanum Papam VI. justo Dei judicio , auctoritatis Apostolicae , tanquam haereticos & schismaticos puniendos , eorum culpis & notoriis demeritis exigentibus , similiter condemnatos , & contra eorum sequaces ac dantes eis , vel eorum alicui auxilium , consilium vel favorem , cujuscumque fuerint praeseminentiae , ordinationis , dignitatis , religionis , conditionis , aut status , etiam si pontificali , regali , seu reginali vel quavis alia praesulgeant dignitate ; & etiam si fuerint dictae Romanae Ecclesiae Cardinales ; & contra alios quoscumque per Ecclesiam denotatos vel imposterum denotandos , quamdiu extra gratiam & communionem dictae ecclesiae permanebunt . Nec eis vel alicui eorum dabo quovis modo per me vel alium seu alios , directe vel indirecte , publice vel occulte auxilium , consilium , vel favorem . Nec ab aliis , quantum in me erit , & impedire potero , id praestari seu dari permittam . Sed eos pro posse impediam , donec reducantur ad gremium S. R. Ecclesiae , ac obedientiam praefati domini Bonifacii VIII. Juxta tenorem processuum Apostolicorum , & prout justum fuerit praefatos damnatos , excommunicatos , & filios perditionis pro posse persequar & invadam , ac persequi & invadi faciam , etiam contra omnes homines juxta meum posse & bona fide : & quod nunquam ero verbo , vel facto , consilio , vel consensu , ut aliquis Impera-

perator, Rex, Dux, vel Marchio, seu quivis alius nobilis, universitas, communitas seu collegium alicujus civitatis, terrae vel loci Ecclesiae Romanae praedictae, eligantur, nominentur, seu etiam assumantur in Dominum vel rectorem castri, territorii & districtus praedictorum, aut alicujus eorum, sine expressa licentia dicti domini Papae, qui nunc est, vel pro tempore erit, seu legatorum ejus. Et constitutiones papales, & maxime Joannis XXII. Cleinentis VI. & Innocentii VI. summorum pontificum, loquentium de hac materia, pro posse & totis viribus observabo. Et si contingeret, quod aliquis nominaretur vel eligeretur, aut assumeretur in Dominum, officialem, vel rectorem in castro, territorio, vel districtu praedictis, sine expressa licentia dicti domini nostri, aut legatorum seu vicariorum ejus, non praestabo eis consilium, vel favorem publice vel occulte. Sed pro viribus, in quantum potero, repugnabo. Et quod reverenter ac honorifice, juxta posse meum, in dictis castro, territorio & districtu dictum dominum nostrum Bonifacium PP. VIII. qui nunc est & successores suos Romanos pontifices canonice intrantes, ac legatos, nuncios, vicarios, & officiales eorumdem, qui pro tempore essent, quotiens ad partes illas accesserint, reverenter & humiliter recipiam, ac pro posse honorifice pertractabo. In fidelitate & obedientia ipsius Romanae Ecclesiae & dicti domini nostri Papae, & successorum suorum Romanorum Pontificum canonice intrantium, ac legatorum, vicariorum, & officialium suorum perpetuo & inviolabiliter permanebo. Et quod nunquam contra Romanam Ecclesiam & dominum meum Bonifacium PP. VIII. seu successores suos Romanos Pontifices canonice intrantes, aut contra officiales ipsorum rebellabo, aut rebellantibus adhibebo quoquomodo auxilium; nec consilium, vel favorem publice vel occulte ipsis rebellantibus dabo. Sed praeceptis, monitionibus, & jussionibus dictae Romanae Ecclesiae, summorumque Pontificum parebo, & reverenter obediam cum effectu. Cavalcatas, offensiones, invasiones, aut disensiones non faciam, nec fieri procurabo contra aliquos Romanae Ecclesiae fideles, subditos, devotos, & obedientes; nisi in quantum dictus dominus noster Papa permiserit, & de sua processerit voluntate. Nullam conjurationem, conspiracyonem, seu ligam faciam contra dictum dominum nostrum Bonifacium PP. VIII. ejusque successores praedictos, vel Romanam Ecclesiam, aut officiales ipsorum. Nec aliquibus, nec alicui eorum damna faciam

vel fieri procurabo directe, vel indirecte, publice vel occulte: & quod omnia & singula supradicta inviolabiliter observabo. Sic me Deus ediuvet & haec sancta Dei evangelia. Datum Romae apud sanctum Petrum x1111. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

X X X I V .

B O N I F A C I U S . P P . I X

Ex eodem Archivo.

Pag. 299.
An. 1396.

Bonifacius &c. Dilecto filio Verrochio Georgii civi ORTANO, nostro nunc in castro nostro Bauce ORTANAE dioecesis ejusdemque castri territorio & districtu pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus Vicario, salutem &c. Sincerae devotionis affectus, quem ad nos & Romanam Ecclesiam geris, merito nos inducit, ut te Apostolici favoris gratia prosequamur. Nuper siquidem te, quoad viveres, & post obitum tui, heredes tuos usque in tertiam generationem inclusive, vicarios nostros & S. R. Ecclesiae in temporalibus in castro nostro Bauce ORTANAE dioecesis, ejusdemque castri territorio & districtu ad nos & eandem Ecclesiam, nullo medio pertinentibus, te, & heredibus tuis hujusmodi, in fidelitate, obedientia & devotione nostra & dictae Ecclesiae persistentibus, per nostras litteras auctoritate Apostolica fecimus, constituimus. Et etiam deputavimus tibi & heredibus tuis praefatis regimen & gubernationem castri, ac territorii & districtus praedictorum, vicariatu hujusmodi perdurante, in eisdem temporalibus plenarie committendo, prout in eisdem litteris plenius continetur. Nos igitur volentes tibi ac heredibus tuis hujusmodi, ut praedictum castrum, ac jura ipsius melius & salubrius manuteneere & defendere valeatis, de alicujus subventionis auxilio providere provisione annua decem ducatorum auri tibi & filiis tuis masculis ex tuo corpore legitime venientibus, hujusmodi castri territorii & districtus Vicariis, de introitibus & redditibus generalis gabellae civitatis ORTANAE per dilectum filium camerarium ipsius civitatis pro tempore existentem, nostro & dictae

ctae Ecclesiae nostrae mense quolibet de cetero, durante vicariatu hujusmodi, persolvendum auctoritatae Apostolica tenore praesentium deputamus, & etiam assignamus. Tibi nihilominus de specialis dono gratiae concedentes, ut cum introitus & redditus dictae gabellae usque ad vigesimam octavam diem mensis Januarii proxime futuri ex certis causis obligati ac venditi existant, infra hujusmodi tempus de pecuniis ad dictum camerarium ex condemnationibus, quas in dicta civitate fieri conringeret, provenientes, hujusmodi provisionem decem ducatorum interim mense quolibet libere percipias, ac etiam assequaris: eidemque camerario distinctius harum serie injungentes, quatenus tibi & heredibus & filiis tuis hujusmodi provisionem mense quolibet, hujusmodi vicariatu durante, integraliter tradat, effectualiterque consignet. Nos enim tibi ac heredibus & filiis tuis hujusmodi praefatum camerarium nostro & Apostolicae camerae nomine de receptis plenarie quitandi ac etiam liberandi plenam & liberam tenore praesentium concedimus facultatem. Volumus autem quod . . . de solutione, quietatione hujusmodi continue duo consimilia confici faciat publica instrumenta: quorum uno penes se pro sui cautela retento, reliquum ad dictam cameram transmittere non omittat. Datum Romae apud sanctum Petrum . . . Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo.

X X X V.

B O N I F A C I U S . P P . I X

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilecto filio Verrochio civi ORTANO, ca- pag. 299.
 stri nostri Bauce ORTANAE dioecesis, ejusdemque territo- An. 1356.
 rii & districtus pro nobis & Romana Ecclesia in tempo-
 ralibus Vicario salutem &c. Sincerae devotionis affectus, quem
 ad nos & Romanam Ecclesiam geris; promeretur, ut ea tibi fa-
 vorabiliter concedamus, quae tuis commoditatibus fore con-
 spicimus oportuna. Nuper siquidem te ac filios & heredes
 tuos usque in tertiam generationem inclusive, in castro nostro
 Bauce,

Bauce, ORTANAE dioecesis, ipsiusque territorio & districtu, Vicarium in temporalibus pro nobis & Romana Ecclesia duximus statuendum, prout in Apostolicis literis superinde confectis plenius continetur. Nos igitur volentes, te, ut a tuis, ac filios & heredes praedictos, ut ab eorum aemulis, tutiores existatis, Apostolici favoris munimine confovere, tibi ac filiis & heredibus praedictis, ut hujusmodi vicariatu durante, quaecumque arma offensibilia & defensibilia in quibuscumque civitatibus, terris, castris & locis nobis & dictae ecclesiae immediate subjectis publice & occulte, alicujus licentia super hac minime requisita, libere & licite gerere valeatis, auctoritate praedicta tenore praesentium de speciali gratia indulgemus quibuscumque nostris & dictae ecclesiae officialibus, ne erga te, ac filios & heredes tuos hujusmodi praesentis indulti nostri tenore, aliquid attemptare praesumant, districtius inhibentes. Nulli ergo &c. Nostrae concessionis & inhibitionis infringere &c. Si quis &c. Datum Romae apud sanctum Petrum Kal. Junii anno septimo.

X X X V I.

B O N I F A C I U S . P P . I X

Ex eodem Archivo.

An. 1396. **B**onifacius &c. Dilectis filiis Universitati & hominibus castri Vassani, nobis & Romanae ecclesiae immediate subjectis, ORTANAE dioecesis, salutem &c. Sincerae devotionis affectus, quam ad nos & Romanam geritis Ecclesiam, promeretur, ut vos spiritualibus favoribus prosequamur. Cum itaque, sicut exhibita nobis nuper pro parte vestra petitio continebat, in districtu civitatis nostrae ORTANAE, & in partibus vobis circumstantibus sint nonnulla molendina & possessiones ac bona alia immobilia, ad vos vel aliquas singulares personas ex vobis justo titulo pertinentia, de quibus haecenus a certis temporibus citra, compulsi fuistis Communi dictae civitatis, & nonnullis aliis, datia seu gabellas annuis temporibus solvere: ac praedicti Commune a vobis aliquando datia seu gabellas hujusmodi exigere & extorquere consueverunt; nos attendentes

con-

constantem fidelitatem , & fidelem constantiam , quam erga nos & Romanam ecclesiam praedictam vos habere per exhibitionem operum haecenus demonstrastis, & adhuc etiam demonstratis : & propterea volentes vos favoribus prosequi gratiosis; vestris in hac parte supplicationibus inclinati, volumus & Apostolica auctoritate vobis concedimus , quod deinceps ad Apostolicae Sedis beneplacitum praedictis molendinis & possessionibus & aliis bonis vestris quibuslibet in districtu praedicto , ac quibuscumque aliis partibus vicinis consistentibus , absque solutione alicujus datii vel gabellae , aut herbatici seu alterius exactiois cujuslibet, uti , & gaudere libere valeatis ; districtius inhibentes praedictis Communi & quibuslibet aliis universitatibus , ac singularibus personis, ne vos, vel aliquem vestrum super praemissis impedire seu molestare quomodolibet praesumant: ac decernentes ex nunc irritum & inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritatae contigerit attemptari . Volumus autem , quod si ullo unquam tempore vos , quod absit , ab obedientia & subjectione nostra seu Romanae Ecclesiae subtraxeritis, hujusmodi gratia, ac praesentes literae nullius sint roboris vel momenti . Nulli ergo &c. Nostrae concessionis, inhibitionis , constitutionis & voluntatis infringere &c. Si quis &c. Datum Romae apud sanctum Petrum sexto Kal. Decembris anno octavo .

X X X V I I .

B O N I F A C I U S . P P . I X

Ex eodem Archivo .

Bonifacius episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam. Sincerae devotionis affectus, quem dilecti filii Commune nostrae civitatis HORTANAE , necnon universitates oppidorum, castrorum, terrarum, villarum, & locorum comitatus , & districtus civitatis ejusdem , ad nos & ad Romanam Ecclesiam gerunt, merito nos inducit, ut illa Communi , & universitatibus praedictis , ac particularibus personis eorundem, civitatis, comitatus, & districtus favorabiliter conceda-

damus , quae suis commoditatibus fore conspicimus oportuna. Hinc est, quod nos volentes Commune , universitates , & particulares personas hujusmodi , favoribus prosequi gratiosis, ipsorum in hac parte supplicationibus inclinati, Communi, universitatibus & personis praefatis , auctoritate Apostolica , tenore praesentium indulgemus , ut in primis causis civilibus , & criminalibus, quantum videlicet ad saeculare forum pertinet, extra loca incolatus proprii , seu domicilii , vel ejusdem per literas Apostolicas de cetero impetrandas , non facientes plenam & expressam , ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem : ac vigore constitutionum provinciae nostrae patrimonii beati Petri in Tuscia , infra quam civitas & comitatus , & districtus hujusmodi consistunt , ac aliorum statutorum , seu consuetudinum quorumcumque , nequeant , nisi in quinque exceptis casibus in constitutionibus dictae provinciae expressis , ad iudicium evocari . Sic tamen , quod coram propriis vel delegatis iudicibus infra civitatem , seu alia oppida , castra , terras , villas , vel loca hujusmodi teneantur legitime stare juri. Decernimus insuper , sententias & processus , quas & quos contra praesentis indulti formam promulgari forsitan contigerit vel haberi , si forsitan iudices hujusmodi in exhibendo petentibus iustitiae complementum , negligentes fuerint vel remissi, irritos & inanes . Volumus etiam, quod si ullo unquam tempore, quod absit, Commune, aut universitates , seu particulares personae hujusmodi , aut aliqua ipsarum , se a fidelitate & obedientia nostra , & dictae Ecclesiae subtraxerint vel subtraxerit, praesens indultum, quoad subtrahentes, vel subtrahentem hujusmodi , nullius existat roboris vel momenti . Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis , constitutionis , & voluntatis infringere , vel ei ausu temerario contraire . Si quis autem hoc attentare praesumpserit , in indignationem omnipotentis Dei , & beatorum Petri , & Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursum . Datum Romae apud sanctum Petrum xiiii. Kal. Junii pontificatus nostri anno septimo .

XXXVIII.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilectis filiis nobilibus viris Johannello, *An. 1326.*
 & Andreae Thomacellis militibus Neapolitanis, in civitate nostra ORTANA, ejusque comitatu, territorio, & districtu pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus Vicariis, salutem &c. Dum in nostrae considerationis intuitu grata & accepta fidelitatis obsequia, quae vos nobis & Romanae Ecclesiae retroactis temporibus liberaliter impendistis, & sollicitis studiis impendere non desistitis, debita gratitudine recensemus, & grandia merita vestrae famosae probitatis attendimus; ad ea nimirum concedenda, quae vestrum honorem & commodum sapiant, statusque vestri & vestrorum concernant, promptis affectibus excitamur. His siquidem considerationibus & aliis, nostrum ad hoc inducentibus animum, moti, & ut eo ferventius & devotius ad nostra & Romanae Ecclesiae obsequia & fidelitatem servandam animemini per augmentum, quo per nos & Sedem Apostolicam vos senseritis ampliori dono gratiae praeveniri; vos quoad vixeritis in humanis simul, vobisque cedentibus vel decedentibus, heredes & successores vestros masculos, legitimos, & naturales usque ad quartam generationem, etiam quoad vixerint, vicarios & rectores civitatis nostrae ORTANAE, ejusque comitatus, territorii, & districtus ad nos & Romanam Ecclesiam pertinentium, auctoritate Apostolica tenore praesentium, facimus, constituimus & etiam deputamus in temporalibus generales. Itaque uno vestrum sine heredibus & successoribus hujusmodi decedente, alter supervivens in solidum, si vero heredibus & successoribus superstitibus, heredes & successores unus vel plures loco ipsius decedentis cum altero ex vobis superstite, ut praefertur, simul: vobis vero ambobus decedentibus praedicti heredes, & successores vestri superstites Vicarii & rectores civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum, loco vestrum similiter quoad vixerint, existatis & existant, dummodo in debita fidelitate & obedientia dictae Ecclesiae conti-

nuaveritis & perseveraveritis ; ac heredes & successores hujusmodi continuaverint & perseveraverint , atque nostra , vicariatum , curam , regimen , gubernationem & administrationem civitatis , comitatus , territorii , & districtus praedictorum , ac castrorum , roccharum , juriumque & pertinentiarum ac civium & incolarum & habitatorum eorundem , vobis ac eisdem heredibus & successoribus vestris ; ac vestrum ac eorum cuilibet , seu alium vel alios cum illis ,mero & mixto imperio ac omnimoda jurisdictione temporali , quae inibi per dictam Ecclesiam seu alios pro ea exercitata fuerunt diversis , & praesentialiter exercentur , ad honorem nostrum & ipsius Romanae Ecclesiae , ipsiusque statum pacificum , prosperum & tranquillum civitatis , comitatus , territorii , & districtus castrorum , roccharum , juriumque & pertinentiarum praedictorum ; necnon civium , incolarum & habitatorum eorundem juste & fideliter exercendis , plenarie committentes , vobisque ac eisdem heredibus & successoribus , durante vicariatu hujusmodi , per vos & eos vel alium seu alios quoscunque potestates , judices , & officiales idoneos , qui possint & debeant quaestiones quaslibet tam civiles , quam criminales & alias cujuscunque speciei vel generis motas & movendas adferre civitatis , comitatus , castrorum , roccharum , territoriorum , juriumque , & pertinentiarum praedictorum & cujuslibet eorum ratione contractus delicti vel rei , de qua agetur , aut alias quovis modo de jure , vel approbata & perscripta consuetudine pertinentes , audire & de ipsis praevia ratione cognoscere ; haeresis ac laesae majestatis schismatis , & falsitatis literarum Apostolicarum criminibus exceptis ; easque sine debito terminare & executioni debitaee demandare ; constituendi , creandi , & faciendi , removendi , & destituendi & alios , quos placuerit deputandi ; necnon colligendi , habendi ac vestris & ipsorum heredum & successorum usibus applicandi omnia & singula consueta & debita telonia , pedagia , jura & emolumenta , fructus , redditus & proventus & introitus , quocunque nomine censeantur , ad nos & Romanam Ecclesiam praedictam in civitate , comitatu , castris , rocchis , territoriiis & pertinentiis praedictis ; & quodlibet eorum pertinentia , & de ipsis omnibus & singulis , durante vicariatu hujusmodi , prout vobis & eisdem heredibus & successoribus videbitur , & volueritis , disponendi ; itaque quod de administratis & administrandis per vos & eosdem heredes & successores vestros & eorum officiales praedictos , nobis & praefatae Ecclesiae vel alicui

cui alii nostro & ejus nomine , nullam teneamini nec teneantur reddere rationem ; alienatione tamen bonorum ac jurium ipsius in civitate, comitatu, castris, rocchis, territoriis, & pertinentiis praedictis vobis & eis penitus interdicta : ac per vos & eosdem heredes & successores vel alium seu alios, quibus id committendum duxeritis , merum & mixtum Imperium , ac omnimodam jurisdictionem praedictam , praterquam in casibus superius exceptis , exercendi ; contradictores quoque quoslibet & rebelles quotiens expedierit temporali districtione , qua convenit compescendi , ac omnia & singula , quae honori nostro , & ejusdem Ecclesiae, ac statui pacifico, prospero, & tranquillo civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, jurium, pertinentiarum , civium , incolarum, & habitatorum, praedictorum expedire cognoveritis , faciendi, statuendi, ordinandi, mandandi, corrigendi, puniendi, definiendi, sententiandi, & exequendi, concedentes auctoritate praedicta plenariam facultatem . Ita tamen, quod de hujusmodi consuetis debitis, teloniis, pedagiis juribus, fructibus, redditibus, proventibus, introitibus & emolumentis aliis quibuscunque , vos & praedicti heredes & successores vestri teneamini dictam civitatem , ejusque comitatum , terras , castra , arces , villas , & forralitia , ac castra & rocchas praedictas vestris sumptibus , & expensis fideliter, & diligenter custodire, reparare, manutenere, conservare, & defendere; ac cetera ipsorum alia onera consueta supportare absque eo quod dicta Ecclesia vobis vel ipsis pro hujusmodi vicariatu, rectoria, gubernatione, reparatione, refectione, conservatione, defensione, custodiis & oneribus supportandis, subvenire in aliquo teneatur . Et nihilominus vos , & ipsi heredes & successores vestri singulis annis , quibus ipsum vicariatum , rectoriam , gubernationem & administrationem exercebitis , vel aliquis vestrum seu eorum exercebit , de hujusmodi emolumentis & proventibus pro censu & nomine census, civitatis, comitatus, territorii & districtus praedictorum castrorum, roccharum, juriumque, & pertinentiarum suorum praedictorum nobis, seu successoribus nostris, canonice intrantibus & praedictae Ecclesiae Romanae, seu camerae Apostolicae unum Accipitrem singulis annis in festo Nativitatis Dominicae in Romana Curia ubicunque fuerit, vestris & eorundem heredum, & successorum sumptibus periculo & fortuna, dare, assignare, & solvere ; necnon militare subsidium & alia servitia in concessionibus dudum per fel. rec.

Innocentium Papam sextum & alios Romanos Pontifices praecedentes nostros, seu de ipsius vel ipsorum mandato per Sedis Apostolicae legatos factis attendere & adimplere fideliter teneamini; ac heredes, & successores praedicti teneantur. Causas tamen omnium & singularum appellationum, & nullitatum quarumlibet tam criminalium, quam civilium, & alia quaelibet superioritatis jura nobis & nostris successoribus & legatis, ac rectori in provincia nostra patrimonii beati Petri in Tuscia, in qua ipsa civitas consistit, praesidentibus, qui sunt & erunt pro tempore, expresse & specialiter retinemus; ac etiam reservamus: salvis tamen & reservatis in hoc casu quibuscunque privilegiis & indultis dictorum civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum eis quovis modo in hac parte competentibus, si qua forent, quibus non intendimus propterea derogare. Volumus autem & hujusmodi vicariatus constitutioni adjicimus per praesentes, quod cives, communitates, universitates, incolae & habitatores praedicti ad parlamenta generalia accedere, ac affectum eidem camerae, sicut olim consueverint, solvere teneantur: quodque vos & praedicti heredes & successores, ac vestri & eorum officiales, quos ad hoc duxeritis deputandos, civitatem, comitatum, castra, rocchas, territoria, & pertinentias, necnon cives, communitates, universitates, incolas & habitatores praedictos, hujusmodi durante vicariatu, regatis, gubernetis secundum jura, constitutiones & statuta civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum praedictorum, & alia per dictam ecclesiam, vel alium ad hoc, ab ea potestatem habentem, tam edita & approbata, quam in posterum edenda & approbanda: & quod omnia statuta, si qua essent in eisdem civitate, comitatu, castris, rocchis, territoriis, & pertinentiis contra Romanam Ecclesiam, & libertatem ecclesiasticam, ecclesias, ecclesiasticasque personas, seu eorum bona, caeteris & faciatis totaliter aboleri; & quod eis non utamini, nec eas servetis; nec receptoris rebelles, & exbanditos aut inimicos ejusdem Ecclesiae; nec directe, vel indirecte faciatis per alios receptari, nec eis, vel eorum alicui auxilium, consilium vel favorem dari, seu praestari ullo modo permittatis. Quin potius quoscunque ex eis in vestram pervenientes potestatem, quotiens super hoc a legato Sedis Apostolicae vel rectore dictae provinciae, aut aliis dictae ecclesiae officialibus, ad quos ratione suorum officio-

ciorum id pertinet, requisiti fueritis, bona fide capi faciatis & ad hujusmodi requirentes sub fida custodia destinari. Volentes & etiam ordinantes, quod vos ac iidem heredes & successores omnes, gentes etiam armigeras tam equestres, quam pedestres per legatum, seu rectorem, aut officiales praefatos vel alium a dicta Ecclesia, seu ipsius legato, vel rectore aut officialibus ad hoc deputandis, quotiescunque transmissas, in civitate, comitatu, castris, Rocchis, territoriis, & pertinentiis praedictis recipere & receptare ac recipi, & receptari ac benigne tractari eisque de victualibus & aliis necessariis provideri pro competenti pretio sive foro juxta posse vestrum, facere teneamini: quodque cives, communitates, universitates, incolae, & habitatores civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum praedictorum, & cujuslibet eorumdem in manibus vestris & dictorum heredum & successorum, seu alicujus vel aliorum ad id per vos vel eos deputandi, vel deputandorum, juramentum debitae fidelitatis servandae nobis & successoribus nostris Romanis Pontificibus canonice intrantibus, ac vobis & praedictis heredibus & successoribus, tanquam vicariis nostris & dictae Ecclesiae, infra congruum ad hoc per vos & eosdem heredes & successores moderandum terminum, praestare corporaliter teneantur. Volumus insuper & huic vicariatu adjicimus, quod singulis sex mensibus deinceps, ipso vicariatu durante futuris, quoscumque officiales, stipendiarios, provisionatos, salariatos, consanguineos, & alios quoslibet, quos vos & eosdem heredes & successores praedictos successivis temporibus ad regimen, gubernationem, seu custodiam civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum praedictorum & cujuslibet eorum deputare, aut alias vobiscum habere vel tenere contigerit, in manibus dicti legati, vel vicarii generalis dictae Ecclesiae in partibus illis, si ipsi vel eorum alter in eisdem partibus fuerint; alioquin rectoris provinciae ibidem praesidentis, sive alicujus alterius ab aliquo ipsorum legati vel vicarii deputati, faciatis, & faciant, antequam eos recipiatis, juramentum praestari: quod ipsi nullo modo, ingenio, via vel forma consentient, aut permittent posse suo, quod civitas, comitatus, castra, rocchae, & territoria hujusmodi, vel aliquid eorum, durante vicariatu praedicto, a vestro & dictorum heredum, & successorum vestrorum regimine, gubernatione & administratione, ac a fidelitate & obedientia dictae

etae Romanae Ecclesiae quomodolibet subtrahantur , cujusvis
 alterius personae singularis vel universitatis potestati , ditioni
 vel dominio ad hoc nostro & dictorum successorum vestrorum
 non interveniente consensu, quomodolibet supponantur . Quin
 potius, ne id fiat obsistent, & totis viribus se opponent, at toto
 posse fideliter repugnabunt, & facient, quod civitas, comitatus,
 castra, rocchae, territoria, jura & pertinentiae hujusmodi ;
 necnon communitates, universitates, incolae, & habitatores fae-
 dicti in vera fidelitate, obedientia, & devotione praefatae
 Romanae Ecclesiae, suorumque officialium permaneant illibati:
 quodque civitas, comitatus, castra, rocchae, territoria prae-
 dicta cum eorum juribus & pertinentiis, hujusmodi vicariatu
 finito, ad potestatem, dominium, ad manus dumtaxat nostras &
 successorum nostrorum, libere revertantur; ipsamque civitatem,
 comitatum, castra, rocchas, territoria, eorumque jura & per-
 tinentias procurabunt toto posse, & sine fraude tradere & assi-
 gnare nobis & successoribus nostris, seu legato de latere vel
 vicario generali, tunc in illis partibus existenti, aut rectori di-
 ctae provinciae, in qua ipsa civitas, comitatus, castra, rocchae,
 territoria, jura & pertinentia hujusmodi consistere dinoscun-
 tur; aut alii vel aliis ad id per nos vel successores nostros vel
 legatum de latere, seu generalem; vicarium, vel rectorem &
 Apostolica Sede vacante, nullo existente legato, vel generali,
 vicario, seu rectore, per collegium sanctae Romanae Ecclesiae
 Cardinalium deputando, tu dictique heredes & successores, ut
 idem sequatur & fiat procurabitis & procurabunt opportunis
 provisionibus & remediis bona fide. Praeterea volumus, & huic
 vicariatu adjicimus per expressum, quod vos, antequam hu-
 jusmodi vicariatus officium incipiatis exercere, & deinde sin-
 gulis decenniis per vos vel procuratorem vestrum, per vos ad
 hoc legitime constitutum, in manibus camerarii nostri de civi-
 tate, comitatu, castris, rocchis, territoriis, juribus & perti-
 nentiis supradictis fideliter regendis & gubernandis, ac fideli-
 tatis & alias in forma subscripta praestetis solitum & debitum
 juramentum: quodque, vobis vita functis, praedicti heredes &
 successores vestri intra sex menses a die vestri obitus immediate
 computandos, personaliter, & deinceps singulis decenniis per
 se vel procuratorem suum, coram nobis vel successoribus no-
 stris Romanis Pontificibus, seu illo vel illis, cui vel quibus id
 duxerimus, vel successores nostri duxerint, committendum, prae-
 dicta,

dicta, civitatem, comitatum, castra, rocchas, territoria, cum eorum juribus & pertinentiis, necnon vicariatum, regimen, gubernationem, & administrationem hujusmodi a nobis seu dictis successoribus nostris & a Romana Ecclesia recognoscere & fidelitatis, ac alias in forma subscripta praestare teneantur solitum & debitum juramentum, quodque, si forsan voluntates, reservationes, retentiones, & alia superius expressa ac juramentum per vos & eosdem heredes & successores vestros, ut praefertur, praestandum & contenta in eo non servaveritis, seu non adimpleveritis, aut contra ipsam vel ipsorum aliquod temere per vos vel alium, seu alios feceritis, & culpam vestram super hoc moniti, infra tres menses a tempore monitionis hujusmodi computandos, congrua satisfactione non correxeritis, & censum praedictum non solveritis in termino supradicto; ex tunc excommunicationis sententiam illos, qui in hoc defecerint, incurere volumus ipso facto, a qua nisi per nos, aut successores nostros, non possint, nisi in mortis articulo, absolutionis beneficium obtinere. Et nihilominus ab omni exercitio vicariatus, regiminis, gubernationis, & administrationis praedictorum vos & eos, qui culpabiles fueritis, suspendimus ipso jure, & illud eis penitus inhibemus, & si infra alios tres menses immediate sequentes, praedicta non curaveritis cum effectu debite reparare, ex tunc ab ipsis vicariatu, regimine, gubernatione, & administratione, ac omni jure vobis & dictis heredibus & successoribus vestris, exinde quomodolibet competenti, vos & ipsos privatos esse volumus, & tenore praesentium declaramus. Postremo omnes ambiguitates, seu dubia, quae praetextu vel occasione concessionis, constitutionis, voluntatis, reservationis, receptionis, & conditionis superius dictarum, aut aliquorum aliorum praesentibus expressorum, quovismodo & quotiescunque in posterum orirentur, ac ipsorum omnium interpretationem & declarationem ad nos & praeteritos successores nostros, & ad nullum alium volumus pertinere juxta nostram & dictorum successorum nostrorum voluntatem & arbitrium, faciendas. Mandantes quoque districtius, civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, & territoriorum ac pertinentiarum praedictorum communitatibus, universitatibus, civibus, incolis, & habitatoribus praelibatis, quatenus vos & vobis deficientibus, praefatos heredes & successores vestros, ut praefertur, tanquam vicarios & rectores suos, dicto vicariatu durante, benigne recipientes & honorifi-

norifice pertractantes, vobis, & eisdem, tanquam nostris vicariis & suis rectoribus, & aliis nostris & eorum officialibus, quos ad civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, territoriorum, & pertinentiarum praedictorum regimen duxeritis depurandos, in omnibus, quae ad vicariatus & rectoriae hujusmodi spectant officium, vobis & eisdem heredibus & successoribus juxta praesentis nostrae constitutionis tenorem, parere & intendere student, & efficaciter obedire. Vos igitur ex traditis vobis dono coelesti virtutibus sic in regimine hujusmodi vos habeatis, ac praefatos heredes & successores vestros circa hujusmodi regimen & gubernationem, prosperum & tranquillum, prout vobis possibile fuerit, erudire, instruere, & docere studeatis & procuratis, quod communitates, universitates, cives, incolae, & habitatores praedicti, utilibus gubernatoribus & rectoribus providis gaudeant se commissos; vosque & ipsi heredes & successores apud Deum & homines valeatis exinde merito commendari, ac nostram & Ecclesiae praedictae benedictionem & gratiam uberius promereri. Forma autem juramenti, quod vos & dictos heredes & successores, ratione vicariatus hujusmodi, praestare volumus, ut praefertur, ut per eam plenius informemini, praesentibus inferi fecimus, quae est talis. Nos Johannellus & Andreas Thomacelli germani, in civitate ORTANA, ejusque comitatu, territorio, & districtu, ad Romanam ecclesiam pertinentibus, eorumque rocchis, & territoris pro sanctissimo in Christo Patre & Domino nostro domino Bonifacio divina providentia Papa nono & Ecclesia Romana, in temporalibus vicarii generales juramus, quod durante hujusmodi, ad quem gerendum per eum existimus constituti, per nos vel alium seu alios, quem & quos ad regimen, gubernationem, & administrationem vicariatus hujusmodi deputaverimus, praedicti Domini nostri & ejus successorum & ipsius Ecclesiae nominibus, & ad ipsorum reverentiam & honorem fideliter exercebimus, & ab hac hora in antea fideles, obedientes & devoti erimus beato Petro Apostolorum Principi, & dicto Domino nostro Papae, & successoribus suis canonice intrantibus, legatisque Apostolicae Sedis & saepedictae ecclesiae vicariis, ad partes Italiae destinatis, & in posterum destinandis. Et rectori praedictae provinciae, qui pro dicta Ecclesia crit pro tempore non erimus in consilio, aut consensu vel facto, quod ipsi, seu eorum aliquis vitam perdant, aut membrum, vel capiantur mala captione. Consilium vero, quod
nobis

nobis per se vel nuncios aut literas manifestabunt , ad eorum
 damnum scientes nemini pandemus : & si sciverimus tractari
 aliquid, quod in eorum damnum vergat aut praejudicium, illud
 pro posse nostro impediemus: & si hoc impedire non possemus,
 illud eidem Domino nostro vel successoribus suis , aut illi vel
 illis, per quem vel quos crediderimus id citius ad ejus vel eorum
 notitiam devenire, quantocius significare curabimus . Principa-
 tum Romanum & regalia sancti Petri, ac jura, jurisdictiones, ho-
 norem & majestatem praefati Domini nostri & successorum suo-
 rum ac Romanae Ecclesiae ; tam in praedictis , civitate , comi-
 tatu, castris, rocchis & territoriis, quam alibi ubicunque, adiu-
 tores eis erimus ad retinendum , defendendum , & recuperan-
 dum civitates, terras, castra, villas, rocchas, & bastitas vel for-
 talitia & omnia jura sanctae Romanae Ecclesiae . Etiam male
 alienata , vel per quoscunque occupata vel tyrannice detenta
 adiuvabimus pro posse recuperare & recuperata pro posse de-
 fendere: & in suo pleno dominio, juribus, utilitatibus, & hono-
 ribus conservare dictam Romanam Ecclesiam & dictum Do-
 minum nostrum summum Pontificem , qui nunc est vel pro
 tempore erit , aut vicarios, legatos, & officiales ipsius, etiam
 contra damnatae memoriae Robertum olim basilicae duode-
 cim Apostolorum Antipapam , qui se Clementem septimum
 ausu sacrilego nominare praesumebat , & Joannem tituli san-
 cti Marcelli, vulgariter dictum Ambianensem, presbyteros Car-
 dinales per fel. rec. dominum Urbanum papam sextum , justo
 Dei judicio, auctoritate Apostolica, tanquam haereticos & schis-
 maticos puniendos, eorum culpis & notoriis demeritis exigen-
 tibus , sententialiter condemnatos : & contra iniquitatis filium
 Petrum de Luna , olim tituli sanctae Mariae in Cosmedin pre-
 byterum Cardinalem , nunc Antipapam, qui se Benedictum de-
 cimum tertium temerarie nominat , & contra eorum sequa-
 ces ac dantes eis vel eorum alicui auxilium, consilium, vel favo-
 rem, cujuscunque fuerint praeeminentiae, ordinis, dignitatis, re-
 ligionis, conditionis, aut status, etiamsi pontificali vel regina-
 li, seu quavis alia praefulgeant dignitate, etiamsi fuerint
 sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales. Etiam contra alios quo-
 scunque per Ecclesiam denotatos vel imposteros denotandos ,
 quandiu extra gratiam & communionem dictae Ecclesiae per-
 manebunt . Nec eis vel alicui eorum quoquomodo per nos vel
 alium seu alios directe vel indirecte publice vel occulte auxi-
 lium,

lium, consilium, vel favorem dabimus, nec ab aliis, quantum in nobis erit, & impedire poterimus, praestari seu dari permittemus; sed eos pro posse, donec reducantur ad gremium sanctae Romanae Ecclesiae & obedientiam praefati domini Bonifacii Papae noni, juxta tenorem processuum Apostolicorum, prout justum fuerit, pro posse persequemur & invademus: ac persequi & invadi faciemus, etiam contra omnes homines mundi juxta nostrum posse & bona fide. Et contra dictum Dominum nostrum, successores, legatos, vicarios, & Ecclesiam, memoratos vel eorum officiales non erimus; sed cum eis erimus & toto posse nostro adhaerebimus, ac eorum statum & honorem bona fide inviolabiliter conservare curabimus: & terras Romanae & aliarum in ipsis terris consistentium ecclesiarum, seu ipsis mediate vel immediate subjectas, aut ad ipsam Romanam Ecclesiam jure directi domini vel quasi, aut alias quomodolibet pertinentes, non occupabimus, nec ipsas, vel aliquam ipsarum, seu alicujus earum incolas & habitatores invademus vel damnificabimus; & id attemprantibus vel intentantibus non praestabimus auxilium, consilium vel favorem directe vel indirecte, publice vel occulte: & libertatem ecclesiasticam, ecclesias & personas ecclesiasticas, earumque res & bona quaecunque tam in civitate, comitatu, castris, terris, rocchis, & territoriis anrelictis, quam aliis terris, castris & locis, quos & quae per nos regi & gubernari contigerit in futurum, favorabiliter conservabimus ac tractari faciemus; easque in sua libertate restituemus & dimittemus ac restitui & dimitti faciemus, ipsasque ecclesias & personas ecclesiasticas suis bonis & juribus gaudere libere permittemus: nec eos impediemus nec impediri permittemus, quominus gaudeant & gaudere possint privilegiis, libertatibus, beneficiis, bonis & juribus suis, nec tallias, gabellas, vel alias exactiones directe vel indirecte, quovis quaesito colore eis imponemus vel exigemus ab eisdem. Quodque terrigenas & incolas praedictorum, civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, & locorum vel aliquos eorum indebitis oneribus, realibus, vel personalibus non gravabimus: & nunquam erimus verbo vel facto vel opere in consilio, quod aliquis Imperator, rex, princeps, dux, marchio, baro, seu quaevis alia nobilis vel potens persona, universitas vel communitas cujuscunque terrae, eligatur, nominetur vel etiam assumatur in aliqua civitate, terra, vel castro, aut alio loco Romanae vel alterius ecclesiae cujuscunque in domi-

dominum, rectorem, gubernatorem, potestatem, capitaneum defenforem, aut quovis alio quaesito colore vel nomine ad regimen sive officium quodcunque, seu praeeminentiam aliquam sine dictae sedis licentia speciali. Et constitutiones papales loquentes de hac materia, & maxime piae memoriae dominorum Joannis XXII. Clementis VI. Innocentii VI. Urbani V. Gregorii XI. & dicti domini Urbani papae VI. Romanorum Pontificum pro posse & totaliter observabimus, & taliter electis, nominatis, seu assumptis ad regimen, vel gubernationem, aut alio quovis quaesito colore, cujuscunque dignitatis, seu praeeminentiae, conditionis aut status exriterint, absque dictae sedis licentia nunquam praestabimus auxilium, consilium, vel favorem publice vel occulte; sed ne fiat id, pro viribus, in quantum poterimus, repugnabimus, & omni via, modo, & forma, quibus melius poterimus, obviabimus: amicos ecclesiae pro amicis, & inimicos ejus pro inimicis, in civitate, comitatu, castris, rocchis, & territoriis praedictis, & aliis, quos per nos regi & gubernari contigerit in futurum, habebimus. Gentes dictae Romanae Ecclesiae etiam ad guerram faciendam, etiam contra quoscunque, receptabimus & faciemus receptari, nullamque conjurationem, conspirationem, seu ligam contra Dominum nostrum, successores, legatos, officiales, & Ecclesiam, supradictos, nec ad eorum damnum cum aliquibus universitatibus, comitatibus, collegiis, seu singularibus personis directe vel indirecte faciemus. Quodque haereticos, & schismaticos quoscunque à praefata Ecclesia, vel inquisitoribus haereticae pravitatis seu locorum ordinariis, aut aliis legitime denotatis, vel imposterum denotandis, quum primum de ipsis certificati fuerimus, de civitate, comitatu, castris, rocchis, & territoriis supradictis totis viribus exterminare curabimus. Constitutiones quaslibet tam canonicas, quam civiles contra hujusmodi haereticos & fautores eorum editas & edendas, effectualiter observabimus, ac singulis sex mensibus deinceps, hujusmodi vicariatu durante, futuris, officiales, stipendiarios, provisionatos, salariatos, consanguineos & alios quoslibet, quos nos successivis temporibus ad regimen gubernationem, seu custodiam civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, & territoriorum praedictorum, & cujuslibet eorum deputare, aut alias nobis: cum habere contigerit. In ejus manibus, seu cujuslibet alterius ad id per eum aut successores vel legatos praedictos, aut vica-

rios deputandi, praestari faciemus juramentum, quod iis nullo modo, ingenio, seu forma consentient, aut permittent posse suo, quod civitas, comitatus, castra, rocchae, & territoria praedicta, vel aliqui eorum, durante vicariatu praedicto, a nostro regimine, gubernatione, & administratione quomodolibet subtrahantur & cujusvis collegii, universitatis, seu singularis personae, potestati, ditioni vel dominio praefati Domini nostri, aut successorum suorum ad hoc non interveniente consensu, quomodolibet subjaceant. Quin potius, ut id non fiat obsistent & totis viribus repugnabunt; ac toto posse suo fideliter procurabunt, quod civitas, comitatus, castra, rocchae, & territoria, terrigenae & incolae praedicti in vera fidelitate, obedientia & devotione Domini nostri, & Ecclesiae, suorumque officialium libere permaneant. Vicariatu, regimine, & gubernatione hujusmodi quomodolibet finitis, ad potestatem, dominium, & manus dumtaxat ejusdem Domini nostri, vel successorum, legatorum, vel vicariorum praedictorum, seu alterius, ad id per Dominum nostrum, successores, legatos, seu vicarios praefatos, aut eorum aliquem deputandi, libere revertantur. Et quod ipsam ecclesiam, seu deputandum hujusmodi pro ea, in plena & pacifica possessione civitatis, comitatus, castrorum, roccharum, & territoriorum praedictorum, & cujuslibet eorum juxta posse suum, omni exclusa machinatione reducent fideliter & reponent. Nosque sic fieri & effectualiter adimpleri statuemus, & ordinabimus atque mandabimus. Et circa haec modos & vias omnes, quos statuerimus ad id opportunos & utiles, fideliter adhibebimus: & nihilominus omnes & singulas voluntates, conditiones, reservationes, & moderationes, per dictum Dominum nostrum hujusmodi vicariatus concessionem oppositas, & superius declaratas, quas & contenta in eis ex nunc approbamus, ratificamus, rata & grata habemus, realiter & effectualiter observabimus & adimplebimus; & contra ea, vel eorum aliquod per nos, vel alium, directe vel indirecte, publice vel occulte non faciemus, nec veniemus ullo modo. Sic nos Deus adjuvet, & haec sancta Dei Evangelia. Datum Romae apud sanctum Petrum Kal. Decembris anno octavo.

XXXIX.

BONIFACIUS. PP. IX

Ex eodem Archivo.

Bonifacius &c. Dilecto filio nobili viro Vicarello dilecti ^{Ar. 1431.} filii nobilis viri Verochii militis ORTANI, nato Domincello in castro nostro S. Felicis Terracinenfis dioecesis ejusque territorio & districtu, pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus Vicario, salutem &c. De fidelitate, prudentia, & discretione tuis, quibus, divina tibi gratia opitulante, dotatus existis, gerentes in Domino fiduciam plenioram, ac sperantes, quod quae tibi commiserimus, promptis affectibus & exacta diligentia exequeris; hac consideratione moti pariter & inducti te castri nostri sancti Felicis Terracinenfis dioecesis, ejusque territorii & districtus pro nobis & Romana Ecclesia in temporalibus vicarium ac castellanum cum honoribus ac oneribus consuetis usque ad nostrum beneplacitum, auctoritate Apostolica, tenore praesentium, facimus, constituimus & etiam deputamus, tibi omnia & singula, quae ad hujusmodi vicariatus & castellanatus officia pertinent de consuetudine vel de jure, faciendi, exercendi, ordinandi, disponendi, mandandi, exequendi, & complendi, alienatione tamen bonorum immobilium & pretiosorum mobilium dicti castri, ejusque territorii & districtus tibi penitus interdicta, facultatem plenam & liberam harum serie concedentes; ac mandantes universis & singulis personis, & incolis, ac habitatoribus castri & territorii ac districtus praedictorum, ut hujusmodi beneplacito durante, tibi in his, quae ad hujusmodi officia pertinent, pareant effectualiter, & intendant, contradictores quoslibet & rebelles per temporalem districtiorem appellatione postposita, compescendo. Volumus autem, quod tu, quoniam in manibus nostris fidelitatis solitum praestitisti debitum juramentum, a subditis & vassallis dicti castri ejusque territorii & districtus simile, nostro & Romanae Ecclesiae nomine, auctoritate nostra recipias juramentum. Tu igitur hujusmodi vicariatus & castellanatus officia sic diligenter, fideliter & prudenter studeas exercere, quod inde spe-

sperati fructus succedant, & apud nos & Sedem Apostolicam de fidelitate, prudentia, ac diligentia possis merito commendari. Datum Romae apud sanctum Petrum decimosextimo Kal. Martii pontificatus nostri anno duodecimo.

X L.

D I P L O M A
P A U L L I H O R T A N I
E P I S C O P I.

Ex veteri Protocollo MS.

*Pag. 299.
An. 1391.*

NOs frater Johannes, Dei & Apostolicae Sedis gratia OR-
TANUS episcopus. Universis praesentes literas inspe-
cturis salutem in filio Dei. Notum facimus per prae-
sentes, qualiter supplicatione & instantia dilectae nobis in Chri-
sto sororis Angelae Aegidii de ORTO de tertia regula
beati Francisci, ceterarumque sororum ipsius, in hospitio & fra-
ternitate sanctae Crucis de ORTO, sito & posito ORTI in con-
trata sancti Juvenalis juxta domum Bartholomaei M. Petri,
domum Antonii Vannutii, vias & alia latera, ibidem existentes
& commorantes, pauperem vitam tenentes, Deoque servientes,
hospitalitatem servantes ipsarum facultatibus, sectantes con-
frateria ipsa, volentes earum corpora macerare quibus
diebus ad serviendum Deo se congregassent, dignemur eis-
dem licentiam impertiri, quatenus ibidem unum altare ad cele-
brandam missam totiens cotiens eisdem opus erit, per quem-
cunque sacerdotem nobis subiectum vel alium, gratiam & com-
munionem sanctae Sedis Apostolicae & ecclesiae Romanae ha-
bentem. Nos itaque devotioni ipsius ceterarumque sororum
suarum inclinati, de quarum vita, honestate & moribus per fide
dignos plenissime informati sumus, Spiritus sancti gratia pri-
mitus invocata, nostra ordinatione, auctoritate, omni via, mo-
do, jure, & forma, quibus melius possumus, damus, concedi-
mus in his scriptis plenam licentiam & liberam potestatem
unum

unum altare in dicta domo in loco congruo erigendi & erigi faciendi, in ipsoque missas celebrari faciendi ad omnem ipsarum consolationem & profectum animarum ipsarum. Insuper auctoritate omnipotentis Dei, beatae Mariae virginis, beatorum Apostolorum Petri & Pauli & omnium sanctorum & sanctarum Dei & nostra miseria confisi, omnibus vere poenitentibus & confessis, & manus porrigentibus adjutrices, qui dictam cappellam seu altare, causa devotionis visitaverint singulis festis sanctae Crucis, videlicet Inventionis & Exaltationis, festivitatis sanctae Mariae, sanctae Trinitatis, sancti Francisci & ejus sanctorum Stigmatum, necnon ejusdem translatione; sancti Geronimi, sancti Lodovici, sancti Antonii, sancti Benedicti, sanctae Clarae, sanctae Catherinae & sanctae Helisabeth; quadraginta dierum de indultis eis poenitentiam in Domino misericorditer relaxamus, propriis temporibus duraturam. Volumus tamen, quod in festo Inventionis sanctae Crucis de mense Maii pro censu solvere teneantur episcopatus ORTANO duas uncias cerae, & in festo Exaltationis sanctae Crucis de mense Septembri unum par pollastrorum annis singulis. Datum & actum fuit hoc ORTI in sala episcopatus dictae civitatis sub anno Domini MCCCCLXXXI. tempore sanctissimi in Christo Patris & Domini domini Bonifacii divina clementia Papae noni, indictione XVIII. mense Maii die XIII. sub nostro pontificali sigillo.

X L I.

D I P L O M A

J A C O B I I N S U L A N I

C A R D I N A L I S S A N C T I E U S T A C H I I

E T L E G A T I A P O S T O L I C I .

Jacobus miseratione divina sancti Eustachii sanctae Romanae Ecclesiae diaconus Cardinalis, in alma Urbe ejusque comitatu, territorio & districtu, ac in provinciis Marchiae Anconitanae, Ducatus Spoletani, Campaniae, Maritimae, patrimonii

monii beati Petri in Tuscia, ac non nullis aliis provinciis, civitatibus, terris, & locis Italiae, dictae Ecclesiae immediate subjectis, Apostolicae Sedis legatus, ac pro eadem Ecclesia & domino nostro Papa in spiritualibus & temporalibus Vicarius generalis. Dilectis filiis, nobilibus & prudentibus viris Prioribus, Communitati, consilio & hominibus civitatis HORTANAE, provinciae patrimonii praefatae Ecclesiae immediate subjectae, salutem & nostrae gratiae largitatem. Semper benignitatem agentes cum illis, qui ad nostram & Romanae Ecclesiae devotionem & gratiam humiliter se convertunt, grates recepimus & admisimus supplicationes vestri parte in formam capitulorum exhibitas, quorum serie, a nobis infra scripta vobis fieri & concedi cum devota instantia supplicastis. Nos itaque supplicibus petitionibus vestris, quantum possumus, favorabiliter annuentes, vos dictamque civitatem, Communitatem & ejus singulares personas, & incolas, ac ejus districtuales, & subditos ad devotionem fidelitatem, subjectionem, obedientiam & gratiam sanctissimi Domini nostri Papae, sanctae Romanae Ecclesiae, & nostram, auctoritate nobis ex nostra legatione concessa, gratiose recipimus, & ad communionem & aggregationem aliorum fidelium devotorum & subditorum sanctae Matris Ecclesiae praelibatae, & specialem & paternam protectionem & recommendationem nostram assumimus, ac plene & misericorditer acceptamus. Volentes harum serie, & speciali gratia concedentes reverendo in Christo Patri Domino fratri Paulo episcopo HORTANO, ut libere, licite manere possit in majori HORTANA Ecclesia ejusque episcopatu, suaeque dioecesi cum suis vicariis, & canonicis dictae majoris Ecclesiae, & aliis clericis & beneficiatis HORTANIS: quodque integraliter habeat & habere debeat, ac exercere possit & valeat omnia & singula jura & jurisdictiones praedictarum civitatis & dioecesis ad eum episcopum quomodolibet pertinentes & pertinentia ratione suae episcopalis dignitatis: quem etiam episcopum plenarie benigneque restituimus, reintegramus, & reponimus ad quaecunque privilegia & indulta sibi & episcopatu suo praedicto sub quavis forma aut expressione verborum, a quocunque Romano Pontifice concessa, non obstante quacunque rebellionem, aut inobedientia perpetrata per vos, Communitatem & homines dictae civitatis HORTANAE, etiam antequam damnatae memoriae Ladislaus de Durachio civitatem ipsam sibi tyrannice

nice subjecisset: & etiam postquam dicta civitas tam coacte (ut asseritis) se subjecit dominio Ladislai praelibati, usque in praesentem diem, etiamsi hujusmodi rebellio superet fautoriam, adhaesionem seu obedientiam qualemcunque, quas vos Communitas & homines ejusdem civitatis servavissetis, seu servavissent & habuissent ad Ladislaum praelibatum. Praeterea contentamur & volumus mantere & conservare in dicta civitate HORTANA, & quod mantereatur, & conservetur in ea officium Potestatis dictae civitatis HORTANAE cum officialibus, salario, equis & aliis, observatis hactenus, & prout in dicta civitate extitit consuetum. Similiter, quod consuetum officium quatuor Priorum, unius cancellarii, & unius camerarii civitatis vestrae, dictique Priores, cancellarius, & camerarius, necnon tubatores & Castaldi, more solito, in dicta civitate HORTANA de cetero sint, & esse debeant cum salariis solvi solitis eis & cuilibet eorum de introitibus camerae dictae civitatis: quorum Priorum salarium decernimus esse florenos duos omni mense pro quolibet eorum. Quam civitatem aut aliquod ejus fortalium in dominium, gubernationum, commendam sive in vicariatum alicui personae nunquam dabimus, concedemus, sive assignabimus, quoquomodo; quinimmo civitatem ipsam & omnia ejus fortalitia, jura, fructus, redditus, & proventus ad praefatam cameram pertinentes, mantereimus & conservabimus. Et decernimus, quod mantereantur, & conserventur pro sancta Romana Ecclesia & Domino nostro Papa, praelibatis, promittentes harum serie nos efficaciter operari & intercedere apud Dominum nostrum praelibatum, quod per sanctitatem suam alicui personae non dabuntur, & concedentur, ut supra, civitas & fortalitia praelibata in dominium, commendam, sive vicariatum; sed quod mantereenda, & conservanda remaneant pro praelibatis Domino nostro & Ecclesia absque aliqua superioritate alterius cujuscunque. Praeterea concedimus vobis & volumus, quod aliquae primae civiles causae non possint nec debeant extra curiam dictae civitatis HORTANAE ad aliquam aliam curiam trahi; sed in dictis civilibus causis in praefata HORTANA curia & non alibi procedatur, & de eis cognoscatur per Potestatem dictae civitatis, qui pro tempore fuerit: cui plenam & omnimodam jurisdictionem tradimus & plenum arbitrium, dictas primas civiles causas in sua & dictae civitatis HORTANAE curia decidendi, & secundum for-

mam juris & statutorum dictae civitatis HORTANAE, sine debito, terminandi, non obstantibus quibuscunque in contrarium quomodolibet facientibus. In criminalibus autem causis volumus, & decernimus, quod jurisdictio rectoris provinciae juxta consuetudinem observetur. Concedimus vobis & etiam indulgemus, ut omnes & singuli processus, acta & actitata facta in curia dictae civitatis HORTANAE, ac sententiae latae in causis civilibus a die primae novitatis usque in praesentem per primum & secundum decretum valeant, plenamque obtineant roboris firmitatem, non obstante quacunque fautoria, seu adhaesione per vos & vestram Communitatem praefatam factis, hostibus domini nostri Papae & Romanae Ecclesiae, in rebellionem Domini nostri & Ecclesiae praefatorum, dummodo praedicti processus, actitata, acta & sententiae alias de jure sint validae sive valida; reservatis tamen exceptionibus illis personis, quae vellet contracta opponere, aut contradicere, videlicet de solutione, praescriptione, falsitate & pacto, non obstante etiam eorum contumacia & exceptione fraudis commissae in extimatione bonorum concessorum actori, dummodo actoris petitio contineat veritatem. Et ad omnia & singula jura, omnesque jurisdictiones pertinentes, & debite pertinentia ad eandem civitatem HORTANAM, seu ad speciales personas ipsius, quae quovis modo occulte vel palam occuparentur, vel injuste detinerentur ab aliqua Communitate, aut alia speciali persona quacunque occasione, seu occasione praetensa, vos & praefatam Communitatem HORTANAM & speciales personas ejusdem, ad quas hujusmodi jurisdictiones & jura pertinere noscantur, restituimus, reponimus & penitus reintegramus, ac reintegratas & restitutas, plenarieque positas esse volumus & decernimus cum effectu. Item ad obviandum oneribus & expensis, ac tollendum errores & scandala, quae plerumque in processibus litigiosis eveniunt, vobis ex gratia speciali concedimus, decernimus, & etiam providemus, quod civiles lites & causae, quae vertuntur sive vertentur impostero inter cives & habitatores dictae civitatis HORTANAE, excedentes summam decem librarum monetae currentis, ibidem compromittantur & de eis fieri debeat compromissum ad petitionem partis hoc petentis. Et Potestas dictae civitatis, qui pro tempore fuerit, teneatur & debeat partem, quae se compromittere non vellet, ad faciendum compromissum de jure, & de facto etiam appellatione postposita,

ta , qui Potestas dictas causas de jure cognoscere possit , & sine debito terminare de jure . Arbitri vero , in quibus ipsae lites & causae compromissae fuerint , teneantur & debeant ipsas lites , & causas per eorum arbitrum terminare & expedire infra spatium duorum mensium , mediante consilio sapientis , ad poenam librarum decem , solvendarum a quolibet arbitro , & de facto auferendarum sine processu , & applicandarum camerae dictae civitatis HORTANAE . Ut quoque gratiam dictae Ecclesiae & provisionem nostram sibi sentiat vestra devotio magis piam , omnia & singula maleficia , culpas & excessus , ac delicta , in quantum & quae dumtaxat juris publici interesse concernant , & non aliter , commissos , perpetratos , ac perpetrata & commissa hactenus in HORTANA civitate praefata , ejusque territorio & districtu , aut alibi per Communitatem dictae civitatis & quoscunque cives , aut alios habitatores & incolas dictae civitatis , sive de ipsis cognitum & sententiarum fuerit sive non , vobis Communitari & specialibus personis , quibuscunque , incolis , & habitatoribus dictae civitatis HORTANAE , praedictis , in perpetuum plene libereque remittimus ; eosdem excessus , maleficia , culpas , & delicta quaecunque parcimus , & misericorditer indulgemus ; harum serie decernentes , quod pro eis & eorum occasione , nullatenus vos & Communitas ipsa , aut alii praedicti vel eorum aliqui , qui ipsa vel eorum aliquod perpetraverint , vel commiserint & commisissent , non possitis nec possint ullo tempore molestari vel aliquo modo impediri . Ita tamen quod praesens remissionis & indulti gratia nullatenus se extendere debeat ad rebelles & exititios dictae civitatis : quinimmo processus omnes formati & publicati , ac sententiae latae contra ipsos rebelles & exititios , in pleni roboris firmitate permanent . Providemus insuper & disponimus pro bono utilique regimine civitatis praefatae , quod aliquis futurus Potestas dictae civitatis , aut ipsius Potestatis judex , miles , socius , vel notarius non possint ullo modo vocari , eligi , sive assumi ad hujusmodi officia , nisi loca eorum originis distent a dicta civitate HORTANA per quindecim milliaria , nec possit aliquis eorum finitis sex mensibus , immediate in eisdem officiis , aut eorum aliquo refirmari . Ita quod eorum aliquis non possit nec debeat eligi vel assumi ad aliquod officium dictae civitatis , nisi vacaverit per duos annos , notorie praecedentes . Insuper propter multas expensas & onera , quae vos & dictam Communitatem di-

versimode supportasse conspicimus , vobis paterno affectu propitiari volentes , vobis & Communitati praefatis gratiose concedimus , assignamus & conferimus usque ad triennium dumtaxat proxime secuturum , introitus , proventus gabellarum bladi , & musti dictae civitatis , de quibus persolvere & integre respondere teneamini castellano rocchae dictae civitatis de suo salario & stipendio consueto , si ad hoc non sufficerent introitus aliarum gabellarum dictae civitatis . Providemus etiam & jubemus , quod aliquis exititius dictae civitatis non possit nec debeat in praefata civitate restitui vel remitti , nec de eorum bandis extrahi ; & quod eorum bona confiscata remaneant Apostolicae camerae usque ad reditum Domini nostri Papae , qui postmodum , ut principalis Dominus , in ipsis providere poterit , prout suae sanctitati videbitur . Ceterum ut obvietur cavillosis obstaculis , & strepitibus litigiorum indebitis , decernimus & similiter providemus & ordinamus , quod in dicta civitate decetero nemini liceat appellare a gravamine vel actu alicujus interlocutoriae proferendae , salvo quod a definitiva sententia ; & quod iudex Potestatis dictae civitatis , aut ipse Potestas nullo modo admittere debeat talem appellationem ad poenam vigintiquinque florenorum exigendorum ab ipso Potestate vel iudice ; & appellans etiam puniatur in decem libris pro qualibet vice : quae appellatio auctoritate praesentium non teneat , sed nullius existat roboris vel momenti , salvo si interlocutoria ipsa non foret talis , quae haberet vim definitivae sententiae , vel quod non posset post definitivam sententiam reparari . Postremo committimus Potestati nostro dictae civitatis praesenti vel futuro , ut omnibus civibus dictae civitatis habentibus inimicitiam cum exititiis civitatis ejusdem , plenam liberamque licentiam concedat portandi pro tuitione suarum personarum per civitatem praedictam arma offensibilia & defensibilia libere & impune . Quae omnia & singula vobis & dictae Communitati vestrae , auctoritate Apostolica , qua , vigore nostrae legationis de latere plene fungimur , concedimus , indulgemus , conferimus , remittimus , disponimus , & providemus , prout superius continetur ; & ipsa & eorum quodlibet observari , manuteneri & fieri , vobis & dictae Communitati , deliberamus , decernimus & mandamus per omnes & singulos officiales Romanae Ecclesiae in dicta civitate vel alibi consistentes , ad quos spectat , praesentes pariter & futuros . Si autem quovis tempore posterum

vos

vos ab obedientia, fidelitate, subjectione & devotione sanctissimi Domini nostri Papae, Romanae Ecclesiae, sive nostra, quamdiu nostra legatio perduraverit, vos quomodolibet subtraxeritis, volumus quod tunc relabamini & reincidentis in primas sententias, poenas & vincula; & quod omnes supradictae gratiae nullae sint, sed prorsus careant & carere noscantur viribus & effectu. In quorum omnium testimonium praesentes literas fieri fecimus & nostri consueti magni Cardinalatus sigilli iussimus appensione muniri. Datum Romae apud ecclesiam sancti Laurentii in Damaso, sub anno Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo quintodecimo, indictione octava mensis Aprilis die decimanona. Pontificatus sanctissimi in Christo patris & Domini nostri Domini Johannis divina providentia Papae XXI I I. anno quinto.

X L I I.

A L I U D D I P L O M A

EJUSDEM CARDINALIS.

Jacobus miseratione divina sancti Eustachii diaconus Cardinalis, in alma Urbe ejusque comitatu, territorio, & districtu, necnon in patrimonii beati Petri in Tuscia, ac in Campania, & Maritimae, necnon in Marchiae Anconitanae, & ducatus Spoletani provinciis, & certis aliis Provinciis Italiae, ac earundem & aliarum provinciarum civitatibus, terris, castris, & locis, Apostolicae Sedis legatus, & in spiritualibus & temporalibus Vicarius generalis. Dilectis nobis in Christo, populo, & Communitati, ac civibus & specialibus personis civitatis HORTANAE, necnon aliis habitatoribus & incolis civitatis ejusdem, ejusque civitatis, territorii, & districtus, salutem & gratiam nostram. Mentem nostram sine intermissione sollicitam ad ea, ex quibus sacrosanctae Romanae Ecclesiae & sanctissimo in Christo Patri & Domino nostro, Domino Johanni divina providentia Papae XXI I I. sperati fructus pacifici status in praefata civitate HORTANA, ejusque territorio, & districtu, & in partibus circumvicinis, ac in nonnullis provinciis & partibus Italiae, nostrae legationi commissis, possint verisimiliter provenire, sollicitis

ris studiis dirigentes, illos, qui quandoque ex certis causis, licet non rationabilibus, ab ejus Matris Ecclesiae obedientia & mandatorum semitis oberrarunt, si cum humilitate ad gremium clementiae Ecclesiae & Domini nostri Papae praedictorum ac nostrae, revertantur, misericordiam nostram suppliciter implorando, a nostra consueta gratia minime repellamus. Sane cum, sicut fuit pro parte vestra nobis expositum, vos cives & speciales personae, ac incolae & habitatores dictae civitatis HORTANAE, adhaeseritis ac favoritis, occasione tamen servitutis, damnatae memoriae domino Ladislao de Durachio & ejus complicitibus ac sequacibus, vos cives & speciales personae ac incolae & habitatores praedicti, non valentes, ut asseritis, violentae potentiae praefati Domini Ladislai resistere; & esset vobis necessarium pro manutenendo & conservando statum vestrum ac bona vestra & pro defensione personarum vestrarum, & ne a propriis laribus pelleremini, mandatis dicti Domini Ladislai ac officialium & sequacium ejus, quamvis nephariis, obedire, de ipsius Domini Ladislai mandato & officialis ejus, contra nonnullas civitates, terras, castra, & loca in devotione & subjectione, ac obedientia Romanae Ecclesiae & Domini nostri Papae praedictorum, & nonnullorum fidelium & devotorum ejusdem existentium, intulistis, & inferri fecistis guerras, plurimasque alias damnosas & noxias novitates, & contra civitates, & terras, castra, loca praedicta diversa crimina, maleficia, delicta, & excessus, seducti nephariis persuasionibus dicti Domini Ladislai & ejus officialium, ut acceptiores & gratiores essetis ipsi Domino Ladislao, cujus violentiam, potentiam (ut asseritis) fugere non poteratis, perpetrastis & per vestros cives ac speciales personas, incolas & habitatores ejusdem civitatis, perpetrari fecistis. Cum autem de praemissis & aliis per vos de mandatis, concessionibus & operationibus vestris commissis & perpetratis, ad corda reversi, dolearis (ut asseritis) ab intimis, cupiatisque sub obedientia, & devotione ac debita subjectione Ecclesiae & Domini nostri Papae fideliter vivere & mori pro parte vestra, nobis suit humiliter supplicatum, ut vobiscum pie & misericorditer agendo, vobis civibus & specialibus personis, incolis ac habitatoribus ac Communitati antedictis providere de plenae remissionis opportuno remedio dignaremur. Nos more pii patris libentius misericordiam, quam judicium amplectentes, Salvatoris nostri sancta sequendo vestigia, qui tanquam misericordiarum pater redeuntes

tes ad ipsam , a sua misericordia non excludit ; ac sperantes , quod vos tanto devotius Deo & Sedis Apostolicae de cerero studebitis revereri , quanto sedem ipsam erga vos benigniorem conspexeritis extitisse ; vestrisque in hac parte supplicationibus inclinati , vobis civibus & specialibus personis , incolis ac habitatoribus & Communitati , quorum nomina & cognomina haberi volumus praesentibus pro sufficienter expressis, omnes & singulas culpas, poenas, crimina, excessus, maleficia, & delicta, quaecunque , & quotcunque , ac qualiacunque, & quovis nomine nuncupari contingat , etiam si homicidia , incendia , sacrilegia , derobariae , depraedationes , rapinae , latrocinia , ac cavalcatae & incurfiones forent , & etiamsi praedicta , aut aliquod praedictorum contra aliam Urbem & Romanum populum commiseritis ; & etiamsi ligas aut confederationes , aut conspirationes , aut pacem , seu treguam cum hostibus & rebellibus Romanae Ecclesiae & Domini nostri Papae praedictorum , contra statum eorundem, quas, quos, & quae tempore dictae adhaesivae & fautoriae, a tempore primae novitatis, usque in praesentem diem perpetrastis & perpetrari fecistis , in quantum publicum interesse , cameram dictae civitatis , aut cameram provinciae patrimonii beati Petri in Tuscia concernant : & etiam in quantum tangit destructiones possessionum , ac poenas conventionales & fructus huc usque perceptos; etiamsi crimen laesae Majestatis , aut sacrilegii, aut haeresis, aut rebellionis saperent, auctoritate plenae legationis nostrae, & Apostolica, nobis in hac parte concessa , omnino tollimus , remittimus ac parcimus ; & vos & vestrum quemlibet ab omnibus exbannimentis, condemnationibus, poenis, censuris, ac processibus, sententiis, diffidationibus in vos & vestrum quemlibet a jure vel ab homine sub quavis forma vel expressione verborum inflictis ac promulgatis; sive de ipsis cognitum aut sententiatum fuerit , sive non ; & ab excommunicationum, suspensionum & interdicti, & fautoriarum, adhaesionum praedictarum sententiis, in quas propter praemissa inmodati dinoscimini , in quantum praedicta publica interesse concernant, (ut praefertur) auctoritate praedicta penitus absolvimus & totaliter liberamus; & in vobis civibus , ac specialibus personis , incolis , & habitatoribus , ac Communitate civitatis antedictae omnem rebellionis, inhabilitatis, fautoriae, ac adhaesionis , & infamiae maculam sive notam , per vos praemissorum occasione contractam , auctoritate praedicta abstergimus &

etiam

etiam totaliter abolemus. Vosque & vestrum quemlibet habitamus & ad omnes & singulos honores, dignitates, famam, privilegia, immunitates, exemptiones, bona propria, ac jura, & ad legitimos actus, & ad quascunque concessiones seu gratias vobis ab Apostolica Sede factas, ac statum pristinum, in quibus eratis ante patrationem praedictorum criminum, delictorum, maleficiorum, & excessuum vestrorum, restituimus, reponimus, & reintegramus. Itaque ratione praemissorum vel alterius eorundem, vos cives & speciales personae, incolae & habitatores ac ipsa Communitas, praedicti, in aliqua curia ecclesiastica, seu saeculari non possitis inquiri, condemnari, inquietari, vexari, molestari, seu in personis aut bonis vestris quomodolibet impediri, aut ullas pari noxias novitates, & contra vos cives, & speciales personas, incolas, & habitatores ac Communitatem ejusdem civitatis, praedictorum causa, non possitis a quibuslibet procedi & sententiari, seu poenas & condemnationes peti aut exigi. Mandamus insuper harum serie rectori provinciae dicti patrimonii, qui nunc est & erit pro tempore in futurum & ejus vicesgerenti, necnon Potestati & omnibus aliis officialibus dictae civitatis praesentibus & futuris, quod hujusmodi exbannimenta, sententias, condemnationes, ac processus, & diffidationes, si in libris dictae camerae dictae provinciae, vel dictae civitatis, vel alibi annotatae, aut scriptae forent, cassent, deleant, cancellent, & annullent: quas, quos, & quae nos pro cassatis, cancellatis, deletis, & annullatis haberi volumus, easque & eos, ac ea decernimus esse nullius roboris vel momenti; non obstantibus quibuscunque contrariis; etiamsi hujusmodi contraria talia forent, quod de eis vel eorum aliquo esset habenda praesentibus de verbo ad verbum mentio specialis: quae quidem contraria decernimus huic remissioni in aliquo obstare non posse quomodolibet vel nocere. Volumus autem, quod si vos praefati cives ac speciales personae, incolae & habitatores ac Communitas ullo tempore ab obedientia & subjectione, ac devotione Ecclesiae & Domini nostri Papae praedictorum ac nostra, quamdiu nostrae legationis fungemur officio, vos (quod absit) subtraxeritis, aut quovismodo rebelles eritis, in pristinas poenas, multas, condemnationes, sententias, processus, diffidationes, excommunicationum & interdicti sententias & exbannimenta, ipso facto penitus relabamini: quodque hujus remissionis gratia & praesentes litterae nostrae nullius existant robo-

ris

ris vel momenti . In quorum omnium plenam fidem has nostras patentes & authenticas literas per Petrum Petri clericum Colonienfem nobis & curiae nostrae fidelem scribi, easque manu magistri Francisci de Fiano literarum Apostolicarum scriptoris & abbreviatoris subscribi fecimus & nostri majoris Cardinalatus sigilli munimine roborari . Datum Romae apud ecclesiam sancti Laurentii in Damaso sub anno a Nativitate Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo decimo quinto indictione octava mensis Aprilis die XXI II . Pontificatus praefati sanctissimi in Christo Patris & Domini nostri Domini Johannis Papae XXI II . anno quinto .

N O T A .

U Trunque hoc Diploma editum fuit HORTAE anno 1551. Porro Ladislaus rex Hungariae eadem urbe potiebatur anno 1414. ut patet ex ejus Diplomate tunc eidem urbi concessio & ibidem cum ceteris edito : quod non recudimus ob ejus spissas lacunas .

X L I I I .

HORTANAE & Castellanaensis Ecclesiarum conjunctio .

Ex Ughello .

EUGENIUS EPISCOPUS,
SERVVS SERVORUM DEI.

AD FUTURAM REI MEMORIAM.

S Acrosancta Romana Ecclesia, quae super universas orbis ^{pag. 300.} Ecclesias obtinet divina institutione primatum, circa statum Ecclesiarum omnium, praesertim cathedralium, earumque profectu, ut pia mater de filiarum necessitate sollicita, vigilanter excogitat & providenter intendit, ut quandoque etiam per ministerium unionis accommodae, prout locorum & temporum qualitas exigit & illarum utilitas persuadet, Ecclesiarum ipsarum statui studeat efficaciter providere .

N n n

Atten-

Attendentes itaque , quod HORTANAE & Civitatis Castellanae Ecclesiae , quae dudum fuerant propriis facultatibus opulenta , adeo propter diversas calamitates & succedentium temporum sinistros eventus , quibus partes illae , proh dolor , afflictæ fuere , in earum redditibus & facultatibus tenues factæ & exiles existant , quod propter inopiam & tenuitatem huiusmodi reddituum & proventuum Praesules in illis sustentari non possunt , & propterea pontificalis in eisdem vilescit autoritas , episcopali dignitati reverentia debita minime exhibetur , Praesulesque ipsi in suorum conservatione jurium etiam regalium , ac defensione eorundem reddituum plurimum impotentes , cum revera ad huiusmodi jura tuenda non solum circumspeditionis industria , & sollicitudo potificalis curae profectum adducant , quinimmo potius sufficientia facultatum . Hac moti consideratione , cupientesque ipsarum pauperum Ecclesiarum indigentiae subvenire , ac statum utriusque per unionis ministerium salubriter formare , dum ipsae Ecclesiae sub unius & ejusdem Praesulis moderamine , reductæ feliciter , ex ipsarum unita potentia utriusque Praesul in eis valeat commodius residere , sua jura defendere , & commissos sibi populos feliciter gubernare . Itaque pro evidenti ipsarum Ecclesiarum utilitate considerantes , unionem huiusmodi nedum fore proficuum , sed admodum necessariam , laudabilemque & etiam opportunam ; praemissis suadentibus & aliis rationabilibus ad id animum nostrum moventibus , maturaque deliberatione praehabita ; motu proprio , non ad alicujus super hoc nobis oblatae petitionis instantiam , sed de nostra mera liberalitate , Civitatis Castellanae & HORTANAE , HORTANAE & Civitatis Castellanae Ecclesias antedictas de Apostolicae potestatis plenitudine tenore praesentium unimus & connectimus & incorporamus , ita quod altero ex Praesulibus earundem Ecclesiarum , qui nunc sunt , cedente vel decedente , aut aliam ex eisdem Ecclesiis alias quomodolibet dimittente , seu altero alia quovis modo vacante , ex tunc ambae ipsae Ecclesiae per unicum Praesulem , qui HORTANAE & Civitatis Castellanae , ac Civitatis Castellanae & HORTANAE episcopus nuncupetur , salubriter gubernentur ; liceatque praesenti seu successori ex eisdem Praesulibus per se vel per alium , alterius Ecclesiae sic vacantis , ac Civitatis & dioecesis in spiritualibus , & quantum ad ipsius Ecclesiae jus pertineat , in temporalibus , corporalem possessionem apprehendere ,

& per-

& perpetuo retinere , fructusque necnon redditus & proventus, emolumenta, obventiones, & jura quaecunque, ad mensam episcopalem ipsius alterius Ecclesiae pertinentia, percipere & habere, ac in suos & ipsarum sic unitarum Ecclesiarum usus & utilitates convertere, cujuscunque licentia super hoc minime requisita. Volentes & Apostolica autoritate decernentes, quod hujusmodi unicus episcopus, qui eisdem Ecclesiis pro tempore praesidebit, uno anno in altera & alio anno in reliqua ipsarum Ecclesiarum, alternatis vicibus, chrisma conficere teneatur, ordinationum quoque tempora & celebrationum vicem eisdem Ecclesiis, ac earum civitatibus & dioecesibus distribuatur, portionem aequam unicuique tribuendo: quodque in qualibet earumdem dioecesi pro ejusdem subsidio annis singulis celebretur Synodum, prout est fieri consuetum: & in qualibet earumdem civitatum, & dioecesi curiam teneat continue ad justitiam ministrandam ac jurisdictionem episcopalem inibi exercendam cum Vicariis & officialibus consuetis. Ac etiam cum idem Praesul in HORTANA, civitatis HORTANAE & Castellanae: cum vero in Civitate Castellana, earumque civitatibus & dioecesibus praesens extiterit, Civitatis Castellanae & HORTANAE episcopus appelletur; & sic deinceps Ecclesiae ipsae sub uno Pastore & Antistite constituantur, praemissis intitulationibus perpetuis temporibus gubernentur: quodque cedente vel decedente, ac translato ipso unico episcopo, seu alias Ecclesiis ipsis vacantibus, canonici & ambo capitula Ecclesiarum praedictarum, vocatis ad hoc, qui fuerint evocandi, congregati debeant pro electione futuri Pontificis celebranda in loco ubi episcopus decessit, si tunc ipsas per obitum vacare contingat; si vero alias quam per obitum Ecclesias memoratas vacare contingeret, faciant electionem hujusmodi temporibus vacationum ipsarum alternis vicibus in civitatibus vel dioecesibus antedictis, ita quod propter unionem, annexionem, & incorporationem hujusmodi, praedictae Ecclesiae in spiritualibus laedi seu aliqua in temporalibus non possint detrimenta subire. Nulli ergo &c. nostrae unionis, annexionis, incorporationis, voluntatis, & constitutionis infringere &c. Si quis &c. Datum Bononiae anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo trigesimo septimo, tertio nonas Octobris anno septimo.

XLIV.

L I T E R A E

FRANCISCI CONDULMERII
CARDINALIS SANCTI CLEMENTIS.*Ex Archivo Vaticano.*

Franciscus &c. Nobilibus viris, Confalonerio, Prioribus & Communitati civitatis ORTANAЕ salutem &c. Sincera & constans fidelitas, quam ad Dominum nostrum Papam sanctamque Romanam Ecclesiam gerere comprobamini, necnon grata obsequia, quae eis quotidie impenditis & impendere non desistitis, nos inducunt, ut vobis reddamur ad gratiam liberales. De mandato itaque sanctissimi in Christo Patris & Domini nostri Domini Eugenii divina providentia Papae IV. super hoc vivae vocis oraculo nobis facto, vobis praesentium tenore concedimus, ut annis singulis pro subsidio solvatis seu solvere debeatis tantum quantum consuevistis solvere retroactis temporibus, videlicet antequam dicta civitas ORTANA veniret ad gubernationem olim magnifici viri Antonii de Rigofrigido de Columna. Et ne ad majorem solutionem cogi valeatis, mandamus de mandato praedicto, Thesaurario provinciae palatrimonii beati Petri in Tuscia, tam praesentii, quam futuro aliisque officialibus, ad quos hujusmodi subsidiorum exactio spectat & pertinet, quatenus a vobis nullatenus exigere praesumant pro dicto subsidio, nisi tantum, quantum exigi solebat antequam dicta civitas veniret ad manus supradicti Antonii de Columna. In quorum &c. Datum Romae apud sanctum Petrum sub anno a Nativitate Domini MCCCXXXIII. Indictione undecima die xx. mensis Martii pontificatus vero Domini nostri Papae praefati anno tertio.

ALIAE

XLV.

ALIAE EJUSDEM.

Ex eodem Archivo.

FRANCISCUS miseratione divina &c. Nobilibus viris, Prioribus, Communi & consilio civitatis Balneoregii, salutem in Domino. Cum pro tranquillitate & statu sanctissimi D. N. PP. ac Romanae Ecclesiae & extirpatione inimicorum eorundem, & praesertim hujus tyranni Nicolai de Stella, qui superbia elatus, tam enormiter ingratitude labem sequens contra eandem Ecclesiam & praefatum D. N. Papam, subditosque eorundem, quamplura enormia & atrocia delicta, ac hostilitates & guerras dampnaque gravia commisit, intulit atque fecit, ac inferre, committere & facere cotidie conatur, prout notorium existit; opus sit, ut Ecclesia ipsa suis & suorum subditorum brachiis, amplitudine & potentia se praebeant ultores & defensores, ac suorum talium inimicorum & facinorosorum prostratores, & ne praemissorum executio in vilipendium dedicatur, praefatus S. D. N. unum ex Romanae Ecclesiae Cardinalibus in legatum decreverit destinandum. Idcirco de ipsius D. N. Papae mandato, facto nobis super hoc vivae vocis oraculo, ac auctoritate nostri camerariatus officii, vos praesentium tenore requirimus & nihilominus sub poena duorum millium florenorum auri de camera, camerae Apostolicae applicandorum, si contrafeceritis, vobis praecipimus atque mandamus, quatenus centum pedites bene armatos & omnibus necessariis fulcitos, de vestris terrigenis aut aliis ydoneis eorum locorum, mittatis ad civitatem ORTANAM infra & per totum mensem praesentem Augusti, parituros & facturos quicquid per dictum Dominum legatum eis fuerit impositum, injunctum atque mandatum, & hoc faciatis absque nostri vel alterius expectatione mandati. In quorum &c. Datum &c. Sub anno &c. Indictione XI. Die vero decimasextima mensis Augusti pontificatus &c. Anno tertio.

DIPLO-

XLVI.

DIPLOMA

NICOLAI V. PONT. MAX

Ex editione Hortana.

Nicolaus episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis Communitati & civibus civitatis nostrae HORTANAE, salutem & Apostolicam benedictionem. Cognita devotionis & fidelitatis vestrae sinceritatis, quam ad nos & Romanam geritis Ecclesiam, non indigne meretur, ut petitionibus vestris, illis praesertim, per quas ab oneribus & incommodis relevamini, quantum cum Deo possumus, favorabiliter annuamus. Cum itaque sicut exhibita nobis nuper pro parte vestra petitio continebat, retroactis temporibus propter inordinatos favores quorundam, qui civitatem ipsam tyrannice occupabant, nonnulli aliarum civitatum, terrarum, & locorum circumstantium, qui domos, praedia & alia immobilia bona, tam in eadem civitate, quam ejus territorio & districtu possidebant, quique ad realia & personalia onera, ratione domorum praedictarum & bonorum hujusmodi, de jure & secundum aliarum civitatum consuetudinem obligantur, allibrati & in catastra Communis civitatis ejusdem descripti non fuerint, vos in onerum eorumdem supportatione & solutione non modicum gravati fuistis. Quare pro parte vestra nobis fuit humiliter supplicatum, ut providere vobis opportune super hoc de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur cupientes vos & alios subditos ac fideles nostros, quantum cum Deo possumus, ab incommodis & oneribus relevare, hujusmodi supplicationibus acquissimis annuentes, volumus & Apostolica vobis auctoritate concedimus, quod ex nunc in antea perpetuis futuris temporibus omnes & singuli advenae & forenses, qui in civitate & territorio praedictis bona stabilia quovis titulo possident vel colore, aut imposterum possidebunt, cujuscunque status vel conditionis existant, ecclesiis ecclesiasticisque personis dumtaxat exceptis, allibrati, eorumque bona hujusmodi immobilia secundum

dum antiquam consuetudinem dictae civitatis in ipso catasto descripti & annotati, ac omnia & singula onera ratione bonorum eorundem idipfos quomodolibet contingentia, subire teneantur & debeant, omni prorsus temporis cursu, aut exemptione & liberatione eisdem advenis & forensibus, quavis auctoritate concessa, ac alia quacunq̄ exceptione, cessante. Ita quod inantea ad praestationem & solutionem onerum, ratione bonorum hujusmodi, per Potestatem dictae civitatis ad instantiam illius camerarii pro tempore existentis, ad id cogi, compelli eorumque bona hujusmodi attestari possint & valeant, ac si civium & incolarum ejusdem civitatis, qui in aliis locis, in quibus possident immobilia bona, onera subeunt antedicta, domus praedia & bona hujusmodi censerentur, non obstantibus quibuscunq̄. Nos enim ex nunc omnes & singulas exceptiones & liberationes hujusmodi, necnon appellationes, provocaciones, protestationes & reclamaciones, quas propterea per advenas & forenses praedictos interponi seu fieri contigerit, prorsus irritas esse decernimus & inanes, eosque ad onera antedicta nihilominus obligari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis, voluntatis & constitutionis infringere vel & ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attemptare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursum. Datum Romae apud sanctum Petrum anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo quinquagesimo quarto, decimo Kal. Februarii pontificatus nostri anno octavo.

XLVII.

CONFIRMATIO STATUTORUM
COMMUNITATIS HORTANAE.*Ex eodem Archivo.*Dilectis filiis Prioribus & Comuni
civitatis HORTARUM.

INNOCENTIUS. PP. VIII

Dilecti filii salutem & Apostolicam benedictionem. Pro ea fide & devotione, quam saepe erga nos & Romanam Ecclesiam ostendistis, non immerito movemur ad prosequendum vos, quibus possumus, gratis & favoribus, quo vos ardentiores in vestra bona dispositione reddamus. Itaque omnia & singula statuta, reformationes, ordinationa, immunitates, gratias, privilegia & indulta per Romanos Pontifices praedecessores nostros, Apostolicos legatos, aut ab eis facultatem habentes, concessa, quae justa & rationabilia sunt, & in praejudicium libertatis ecclesiasticae non tendunt, approbanus & Apostolica auctoritate confirmamus, prout hactenus laudabiliter observata fuerunt. Insuper, quia nihil magis quietem civitatum & populorum conservat, quam justitiae observatio & delinquentium debita coercitio & animadversio, ideo statuimus, quod in posterum de poenis maleficiorum, damnorum datorum & extraordinariorum nullatenus aliqua fieri gratia per vestram Communitatem, vel alios quosvis superiores, praeterquam a nobis, possit aut valeat. Propterea vestris commodis paterno affectu per amplius consulere volentes, de subsidio per vos annuatim camerae nostrae Apostolicae debito centum quinquaginta ducatos, dividendos in duobus annis, hoc est septuaginta quinque ducatos singulo anno, usque ad biennium, vobis condonamus & largimur, convertendos in reparationem stratarum & pontis, ac in conducenda aqua ad fontem dictae civitatis; mandantes thesaurario, ad quem spectat, ut revisa ratione vestra pecunias hujusmodi, si illas in
prae-

praefatum usum converti repererit, in vestris computis successive admittat, prout & nos in suis admittimus per praesentes. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die v. Novembris MCCCCLXXXIV. Pontificatus nostri anno primo.

XLVIII.

L I T E R A E

ANGELO PECHINOLIO

HORTANO EPISCOPO.

Ex eodem Archivo.

INNOCENTIUS EPISCOPUS
SERVVS SERVORUM DEI.

Venerabili Fratri episcopo ORTANO. Venerabilis Frater P. 45. 304. salutem. Ne forte Ecclesiae tuae Civitatis Castellanae ex absentia tua, cum te ad regna Hungariae pro nonnullis nostris & Sedis Apostolicae negociis in praesentiarum mittamus, praepjudicium generetur, volumus, ut inter eundem, oppida sancti Orestis & Ponzani, quae de dioecesi Castellana esse asseris, pro tuo jure episcopali visites & alia facias, quae ad praefatum visitationis officium de jure spectant & pertinent. Declaramus tamen mentis nostrae non esse, quod praepjudicium aliquod fieri debeat iis, qui forte in praemissis ininteresse aliquod habere praetenderent, sed jura tam tua, quam quorumvis aliorum remaneant propterea illaesa. Mandamus nihilominus dilectis filiis Abbati, Priori, Cellerario, ac Monachis monasterii sancti Pauli extra muros Urbis, ad quos ipsa oppida in temporalibus subesse noscuntur, ac dictorum oppidorum Vicariis & officialibus, in virtute sanctae obedientiae, quatenus te in dictis oppidis cum honore & reverentia recipiant & admittant. Quod si per eos aut eorum aliquem impedimentum, vel molestia aliqua fieri contigerit, praesentium tenore tibi concedimus, ut eisdem Abbati, Priori, Cellerario, officialibus atque aliis, ad quos spectat, auctoritate nostra sub excommunicationis latae sententiae ac suspensionis a divinis,

poenis mandes, quibus etiam nos praesentium tenore sub iisdem poenis mandamus, quatenus te ad visitationis huiusmodi officium exercendum admittant teque cum honore & reverentia recipiant, dantes & concedentes tibi facultatem, omnes & singulos, qui in praemissis rebelles vel alias verbo vel facto contradictores forent, excommunicandi & suspendendi, ac excommunicatos & suspensos declarandi & publicandi cum praemissarum poenarum & censurarum aggravatione & reaggravatione, & alia faciendi, quae in praemissis opportuna & necessaria tibi videbuntur, constitutionibus & ordinationibus Apostolicis caeterisque in contrarium faventibus non obstantibus quibuscumque. Datum Romae &c. Die 26. Augusti MCCCCLXXXVIII. Anno IV.

X L I X.

ANGELI PECHINOLII

ORTANI EPISCOPI

DE SUA LEGATIONE HUNGARICA

L I T E R A E

AD INNOCENTIUM VIII

P O N T. M A X

Ex eodem Archivo.

P 45.304.

Beatissime Pater & clementissime Domine. Post pedum oscula benedictorum. Superioribus diebus Benedictum Cursorem meum ad Sanctitatem Vestram destinavi, cui, ut accuratius demandatam sibi provinciam absolveret, partem salarii ex pecuniis Sanctitatis Vestrae, quae apud me sunt, ut illa discedenti mihi mandaverat, exsolvi. Nihil nunc superest, nisi hoc referam, quod pudet. Cum Budam applicuisset Orator Venetorum, velletque Dominus Rex de more, solemnem pompam illum audire, voluit me quoque auditorio adesse, in quo tamen Orator praeter communem congratulationem nihil retulit. Postero

stero autem die ad colloquium, remotis arbitris, admitti se petiit, ac secreto auditus nil nisi, ut Dominus Rex inibi retulit, pacem & concordiam inter Majestatem Suam, & Dominum Caesarem magnis precibus, magnis denique suasionibus adnixus postulavit & deprecatus est. Cui Dominus Rex in sequentem diem, ut Oratori responderet, spondit: ac cum responderet eo quia causa pacis & concordiae, quae petebat, etiam ad Sanctitatem Vestram & Sedem Apostolicam concernebant, me quoque, qui Sanctitatis Vestrae vices nunc hic gero, adesse voluit: quod tamen non Sua Majestas, sed Jauriensis, & Agriensis Majestatis Suae nomine in haec verba & sententia retulerunt.

Magnifice Domine Orator. Serenissimo Domino nostro Regi gratissimum fuit, quod amplissimus ille Senatus Venetorum pacem & concordiam inter Caesaream & Regiam Majestatem cupiat & optet, quam Regia Majestas jure licet & merito recusare deberet, quandoquidem Caesarea Majestas anno superiore Sanctissimum Dominum nostrum contempsit, & pro judice ac arbitro inter suam & Regiam Majestatem in praesenti causa habere recusavit; conventum nanique & compromissum fuerat inter Regiam Majestatem & illustrissimum Dominum Albertum Ducem Saxoniae Locumtenentem & generalem capitaneum Suae Caesarae Majestatis nomine ejusdem, ut materiae & causae belli hujusmodi, simul etiam universae discordiae inter Suas Majestates ponerentur ad judicium & arbitrium Suae Sanctitatis. Itaque si Sanctitas Sua cognosceret & declararet Regiam Majestatem non justam contra Caesarem, causam belli habere, non justa arma etiam in eam sumplisse, omnia per Suam Regiam Majestatem a Caesare occupata restituere teneretur. Si vero contrarium declararet, posset Sua Regia Majestas interea libere coeptum bellum proseguere, donec ei juxta inscriptiones satisfieret, prout in capitulis treguarum plenius continetur. Sed ut praefertur, Caesarea Majestas conditionem acceptare & Sanctitatem Suam pro judice habere recusavit. Quia tamen Sanctitas Sua, prout reverendissimus Dominus Legatus hic praesens saepius haecenus nomine Suae Sanctitatis retulit, pro communi christianitatis bono ipsam pacem & concordiam semper desideravit & desiderat, & nunc etiam Senatus ille Venetorum per Vestram Magnificentiam, adhortatur & suadet; pacem ipsam libenter amplectitur & in eandem descendere, aequis tamen legibus, parata est. Sed ut

vos, Domine Orator, rem omnem, qua lege, quibus etiam ex causis ad tantum bellum ventum sit, volumus vobis ab initio aperire vel potius perstringere; nam qui pacem inter dissidentes tractant, prius causas dissensionis cognoscant est necesse. Cum annis superioribus damnatus ille Georgius Rex Bohemiae contra Caesaream Majestatem ob non servatam fidem, ut ille Georgius dicebat, arma suscepisset & primogenitum suum Ducem Victorinum cum numerofo exercitu in Austriam destinasset: is etiam totam patriam ab altera Danubii parte & Danubium etiam ipsum brevi temporis spatio occupavit, & tam per decursum Danubii, quam in ipsa tota provincia gravissimis exactionibus subditos Caesaris diu affligeret, ipsam etiam civitatem Viennensem, in qua erat Caesar, obsidione cinxit. Videns autem Caesar & se & patriam illam in periculo, a Regia Majestate multis promissionibus auxilia sibi ferri postulavit: ad cujus exhortationem variasque promissiones Majestas sua Regia nihilo segnus immorata, in illos Bohemos & alios eorum auxiliatores castra movit, & praemissa celeriter parte copiarum, ipsam civitatem Viennensem, in quam hostes ipsi jam impetum fecerant, primum ab ipso impetu, quem Sturmam vocant, & tandem a tota obsidione liberavit, & illos versus Bohemiae fines retrocedere coegit: quos Regia Majestas semper infecuta est. Sed qualis praestiti beneficii merces fuerit, nunc audies Domine Orator. Ubi Regia Majestas retrocedentes insequitur Bohemos, & hostium castris sua castra opponit; veriti hostes Domini Regis arma, coeperunt cum Caesarea Majestate de pace & concordia tractare. Et quia Majestati Suae tractatus ille placuerat, statim verso, ut ajunt, mantello, contra omnem charitatem & proximi sui amorem, irrequisita Regia Majestate & omnino etiam ignorante, pacem cum illis conclusit, & mox illas paucas copias suas auxiliares, quas castris Domini nostri Regis adjunxerat, non sine dolo & fraude revocavit; putans, quod postquam illae subtraherentur, amplius Dominus Rex resistere nequiret, sed confusus ac inglorius & quasi nullam ei opem tulisset, redire coereretur. Sicque Regia Majestas tam magnam, grandemque belli molem suam ac hostium non sine gravi labore, expensa & periculo vitae & status, sola in campo sustinere coacta exitit. Cumque divina potius clementia, quam suis adiuta viribus contra tot hostium impetus resisteret, exerci-

tum-

tumque illum praeter spem Caesaris extra usque dominia Caesaris fugasset, & totam Austriam ab illorum haereticorum rabie liberasset, ac re optime gesta, gravi tamen affecta a Caesare injuria, in patriam reversa fuisset, Dominus Caesar contra ipsam Regiam Majestatem, nulla suscepti beneficii memoria habita, in Dominum Regem, tanquam in hostem, statim in regnum suum Hungariae saevire coepit, & numero frequenti militiae plurimas villas diripere, incendere, & incinerare non erubuit. Coepit praeterea in perniciem Domini Regis plurimas hinc inde conjurationes cum diversis principibus, inter ceteros vero cum Domino Rege Poloniae, facere, prout de facto fecit, huncque ex amico & bono vicino fecit inimicissimum ac hostem atrocissimum. Instituit etiam Caesarea Majestas, quod primogenitus Regis ipsius Poloniae contra Deum & ejus justitiam ac contra dispositionem Sedis Apostolicae, contra denique jura Regiae Majestatis, quae jam Majestas quidem sua in regno Bohemiae acquisita habebat, in regem Bohemiae, non quidem per Catholicos, sed per haereticos eligeretur. Nec haec incommoda Domino nostro Regi intulisse, Caesareae Majestati satis esse, visum est, sed ut expleret animum, quem odio, & ingratitude plenum erga Dominum Regem conceperat, non prius ab injuria abstinuit, quam alterum ejusdem Poloniae Regis filium nepharia & scelerata arma induerit, illumque cum numeroso exercitu in Hungariam ad expellendum & exturbandum inde Dominum nostrum Regem, & usurpandum ejus regnum & Imperium immiserit. Sed justus Dominus justitiae Domini Regis nostri clementer favit. nam non sine magna gloria Domini nostri Regis, Regisque Poloniae immortalis dedecore & ignominia, maximo etiam accepto incommodo, ipsius Regis Poloniae exercitus fusi fugatique fuerunt, nec tamen abest quominus Majestas regia maxima fuerit affecta injuria, regnum etiam suum, maximum ex tanto bello coepit detrimentum. His Caesarea Majestas & plurimis etiam aliis similibus injuriis non satiata, sed ut molestior fieret, malum malis addidit. Parabant duae Reginae pro Regio apparatus solemnes nuptias, illas etiam Dominus Caesar turbare non erubuit. Misit enim in viscera usque Hungariae & quasi usque Budam quosdam copiarum suarum, vel praedones potius, qui latrociniis & excursionibus magis, quam praeliis, agrum omnem & omnem proximam terram popularentur, usque
adco,

adeo, ut Regia Majestas e mediis pene (ut ajunt) hymenacis, & geniali thoro surgere & arma capere, ac injuriam propulsare compulsa est. Coacto itaque subito exercitu, hostes illos non solum repulit, sed etiam eos fugientes insequendo, in viscera usque Austriae penetravit, ubi plurima oppida, civitates, arces, & alia loca munita brevi tempore expugnavit. Expugnasset autem universam eam patriam, nisi preces amicorum Majestatem Suam, & praesertim sanctae Sedis Apostolicae adhortationes & reverentia vicissent. Sanctissimus Dominus noster beatus Sixtus Pontifex medio episcopi Forolivienensis Legati sui, tunc apud Caesaream Majestatem agentis, & item olim reverendissimi Domini Agriensis similiter Legati, apud Regiam Majestatem constituti, partes suas interposuit: cujus animum postquam Regia Majestas intellexit, tanquam filius obedientissimus, immemor injuriarum & caedis suorum, ad pacis & concordiae tractatus descendit, & ceteris sub conditionibus & capitulis & obligationibus Caesareae Majestatis, quas magnificentia Vestra ex literis Suae Majestatis, quae statim coram perlegentur, intelliget, omnia loca illa capta & expugnata simpliciter restituit & resignavit, sicque tunc bellum illud finem habuit. Confecta itaque pace & percussis foederibus, restituisque oppidis, castellis, civitatibus, ac locis omnibus, quae Regia Majestas bello a Caesare receperat, Dominus Rex in patriam rediit, hostile nihil deinceps a Domino Caesare sibi parari putans, ac perpetua quiete frui. Sed qualiter Majestas Sua Caesarea promissa servaverit, nunc accipite. Confecto primo isto bello, dum Regia Majestas (ut praedixi) in Hungariam rediens, aliis rebus suis vacat & se accurate

Vienna enim & Nova civitate, potioribus Austriae oppidis, sicuti ex lege foederis illi licebat, eum spoliavit: nec quisquam putet, quod ex Moravia & Slesia, aut Lusacia, quae Bohemorum provinciae sunt, & in quibus Dominus noster Rex a Caesarea Majestate Regalia & investituram suscepisse se profiteretur, auxilia ad bellum hoc conficiendum habuerit; solum & duntaxat ex Hungaria copias auxiliares, quae Caesarem, & jus Caesareum non recognoscunt. Unde nihil omnino habet Caesarea Majestas, quod adversus Dominum Regem nostrum queri possit, quia suis, idest Hungaris duntaxat armis, illum superavit, & penatibus ac avitis sepulcris exiit. Voluit itaque

que Majestas Sua fidem Caesari de regno Bohemiae & ejus provinciis praestitam, pro suo veteri instituto & more catholici ac magnanimi principis, inconcussa conservare.

Inter alia autem, Beatissime Pater, hoc quoque Jauriensis Dux asseruit. Profecto Majestas Domini nostri Regis contra Caesaream Majestatem pro non solutis illis quinquaginta millibus ducatis nunquam bellum movisset, nec via armorum pecuniam hanc a Caesare extorquere tentasset, nisi Caesarea Majestas regna sua post confectam pacem invasisset, & Dominum nostrum Regem alio intentum impedivisset, variisque injuriarum ac molestiarum generibus provocasset. Sed postquam Majestas Sua ab injuriis, damnisque, & persecutione Domini nostri Regis cessare noluit, coactus fuit tandem Dominus noster deposita nuper arma reassumere, & vim repellere, atque dominia sua tueri, ac defendere. Et licet haec, quae Dominus meus Rex recipit bello, maxima sint, vicemque alterius regni habeant, attamen Sua Majestas quae bella gerit, ut pacem habeat, ad exhortationem & reverentiam in primis sanctissimi Domini nostri, & Sedis Apostolicae, prout hic reverendissimus Dominus Legatus nomine Suae Sanctitatis saepius ac frequenter institit, necnon ad suasionem illius amplissimi Senatus Venetorum, quos amicorum numero jamdudum annumeravit, haec omnia, quae bello recepit, dimittere, & restituere, salva tamen semper capitulorum & conventorum inter Dominum Regem & Caesaream Majestatem inscriptione & continentia, est paratus, idest modo Caesarea Majestas juxta promissa & obligationes suas, satisfaciat Domino nostro Regi; in primis de summa capitali & expensis in praesenti bello factis; tandem vero de damno & interesse; paratus est arma deponere & ablata omnia restituere, ac cum Sua Caesarea Majestate in bonam pacem, concordiam & amicitiam descendere; ac illam imitari Patris colere, observare & venerari. Et profecto, Domine Orator, Dominus meus Rex non tam dolet molestias & damna passum esse a Caesarea Majestate, quam illum angit, quod magnam rei bene gerendae occasionem adversus Turcarum Imperium abstulerit. Nec dubitasset Regia Majestas, sicut Christianorum Imperatorem justis armis superavit, sic Turcarum Imperium, non minus pio, quam religioso bello evertisse. Sed Deus parcat Caesareae Majestati, qui suo sive alieno usus consilio, se ipsum in primis perdidit, & Regiae Majestati, cujus glo-

gloriae visus est invidere, magnum de hostibus Christianis triumphum nobis ademit, ac prope in manibus paratam victoriam exturbavit. His autem dictis, mox Jauriensis perlegit capitula, & inscriptiones, atque etiam privilegia Caesaris, in quibus Majestas Sua Dominum Regem Hungariae, Dominum Bohemiae Regem appellat, ac de Romani Imperii Electoratu, & de dicto Electoratu investituram concessit. Ad quae Dominus Orator Venetorum respondit. Ego habeo in mandatis ab illustrissimo Dominio meo, ut quod Dominus Rex responderit, debeam illico, & sine mora aliqua ad illud rescribere. Itaque peto, quod detur copia istarum inscriptionum & capitulorum: nec aliquid ultra ad rem hanc locutus est. Ego, Pater Beatissime, etsi saepius Domino Regi de hac re nihil, quam nunc habeo in mandatis a Sanctitate Vestra, sim professus; at tamen quantum pro spectaculo licuit, ingentissimas gratias habui nomine Sanctitatis Vestrae Dominio Venetorum, quod pro veteri & laudabili illo suo instituto in partem curae & sollicitudinis ad Sanctitatem Vestram accessisset: quod pacem & concordiam tam solemnem Legationis pompa inter Christianos principes, eos praesertim, a quibus caeterus Christianus Orbis pendet, nulla laborum habita ratione, quaereret. Hortabar insuper illos reverendissimos Consiliarios, uti Domini Regis animum ad pacem capescendam, quam semper Sua Majestas in medio tot victoriarum cursu, quibus adeo decoratus incedit, pro animi sui magnitudine amplecti visa est, prosequatur & capiat, hoc praesertim tempore, quo Sanctitas Vestra tot laboribus, tot denique impendiis ad bellum in Turcas capescendum, si aliorum non desint auxilia, se accingit: quod profecto non minus Christo, pro cujus gloria & laude hoc bellum paratur, verum etiam Sanctitati Vestrae in primis, quae illius vices gerit in terris, & universo Orbi Christiano rem gratam facere polliceatur & spondeat. Dixerat sua Majestas his ferme diebus, quibus Orator iste Venetorum advenerat, quod Legatus ille Imperatoris Turci ab Imperatore suo habeat in mandatis, quod si nihil cum Domino Rege de pace, nihil de induciis efficere potuisset, hoc saltem exposceret, quod Rex Hungariae acquiesceret, quod copiae suae per suum regnum transitum sine subditorum suorum injuria & damno habere possent: quibus copiis Venetorum terras possent invadere ob id, quod pollicitam fidem & concepta capitula

non servassent. Quodque nihil foret Domino Regi ob transitum copiarum suspectum, pollicetur Turcus, quod Regius homo cum copiis iter agat, & omnia, quae ad comitatum copiarum spectant, sua pecunia & suo sumptu velle exsolvere expendet: quod si non servaret, liceat impune Domino Regi copias omnes invadere & spoliare. Institi apud Majestatem suam, dicere dignaretur quid ad extremum respondisset: dixi, inquit, dicatis Domino Imperatori vestro, quod prius conveniamus de damnis utriusque illatis, & postea quae potero facere pro honore Majestatis Suae (si non sit contra honorem meum) libenter efficiam. Expecto, Domine Legate, quid Dominus sanctissimus respondeat: propterea non volui tibi pro certo respondere. Laudavi Majestatem suam nihil quod alienum a modestia sua foret, respondisse.

Postremo Dominum Colocensem juxta Domini Regis pollicitam fidem ad mitiorem & proximiorum locum in Vicegrado deduxi. Processi illi obviam, & effusus mox in lacrymas & gemitus, Sanctitatis Vestrae clementiam implorabat. Consignarunt illum mihi custodes illi nomine Regiae Majestatis custodiendum juxta Sanctitatis Vestrae dispositionem & mandatum: quem nolui recipere, cum neque Vienna aut Strigonium foret locus ille, ut a Sanctitate Vestra dixi me sigillatim habere in mandatis. Nec tantum volui, ut pro meo arbitrio locus daretur idoneus & cetera, quae usui esse possent pro modo fortunae & temporis. Est tamen corpore sanus & incolumis, & praeter ventrem grandiorum, ab illo, ut dicunt, qui hominem norunt, non est immutatus. Habuit subinde maximas Sanctitati Vestrae gratias, prodesse servulo suo tandem memor fieri voluisset. Petiit insuper capellanum unum, & puerum unum dari sibi in custodia comites. Hoc cum a Rege petissem, perbenigne concessit: eos tamen, quos ipse eligeret, veritus, ut sua Majestas dicebat, hominis in efficiente linguam, quam male, ut dicit, compescit. Plenus animo, ac fiducia plenus loquitur archiepiscopus, nec flectit animum, sed turgidum & durum nescio quid super fortunae & temporis modum loquitur, servitia & labores annuens suos. Demum illum meo adhortante & in spem erigente, tandem dixit, quod in judicium cum Domino suo descendere non vellet. Voluisset mecum multa clam loqui, sed putavi consultius fieri, ut nil, nisi palam cum illo agerem. Ille Thomas Dragi, ut ex bono loco accipi,

priusquam ad Sanctitatem Vestram venerit, Camerinum concessit cum illo Cynthio Anconitano: nescio, quid id sit, quod tot nuncii Domini de Camerino huc venerint, & rursus Dominus Rex Romam missurus nuncios suos, etiam per Camerinum iter egerit. Alia non sunt, quae scriptura digna putaverim. Optime ac felicissime valeat Sanctitas Vestra, cujus sacratissimis precibus humillime me commendo. Ex Buda prima Junii 1489.

Sed ecce dum has literas claudendo venit nuncius, qui Sanctitatis Vestrae brevia defert. Legi illa, ut par est, reverenter, atque alia ipse ego ad manus Suae Majestatis detuli, quae etiam, me praesente, legi jussit & mox cum ea, quae continebant, audivisset, Praelatos, qui ibi aderant, jussit abire. Et vere, inquit, Domine Legate, ego intelligo in quem finem Dominus sanctissimus haec scribit. Sed ista non dico eo animo, quod velim Legato Domini sanctissimi respondere. Sua Sanctitas vult decimas habere: vere non habebitis: ego scio quid loquor. Dicit Sua Sanctitas, quod magnam habet cum Soldano intelligentiam: quam Sua Sanctitas habeat & per istam Crucem (quam utroque indice adnoto fecerat) si portabitis illum Turcum, per mare, ego portabo fratrem suum Turcorum Imperatorem per terram in Italiam: vos videbitis, inquit. Cui respondi: nescio, Serenissime Rex, quorsum Sua Sanctitas scribat haec, nisi ut communi consilio Potentatum Christianorum bellum in Turcos decernatur. Sed si decimas vellet habere, non videtur Majestati Vestrae necessarium fore? Tanta enim res, tanta belli moles sine pecuniis, quae bellorum nervi sunt, inchoari vel absolvi non potest: nec puto quod Majestas Vestra bella, quae gessit, sine pecunia absolvere vel inchoare potuerit. Sed pro Deo dignetur quod non faceret, non dicere. Fuit hactenus Majestas Vestra murus & antemurale Christiani nominis, cur tam propere vult de Domino nostro & ejus consiliis male sentire, qui nil, nisi communi Potentatum Christianorum consilio bellum indicere parat: & quantum mihi pro ingenii tenuitate licet colligere, bellum hoc, quod Sua Sanctitas indicere parat, aut classe vel terrestri exercitu fiet. De alterutro modo Legati Christianorum Potentatum, quos ad se vocat Dominus noster, apud Suam Sanctitatem disceptent: & si classe agendum erit, etiam communi consilio decerneretur quis classis futurus sit Praefectus. Si terrestri exercitu, etiam mature de-

cer-

cernetur per cujus provinciam & terras . Et quid scit Majestas Vestra? Forre omnium erit consilium , quod Majestas Vestra tam ratione militiae suae , quam regnorum situ invadendi Turcum , commodissime bellum hoc conficiat . Sed ego puto, Serenissime Rex, quod terrestris exercitus sine classe , aut classis sine terrestri exercitu huic negotio non sit satis , sed utrumque requiratur . Nam si terra agendum erit , classis est necessaria ad hostium incursiones propulsandas : quas mari forte facerent adversus Christianos , ut illorum vires diverterent , & e converso . Et cum in hoc sermone utrinque multa dicerentur , respondit Sua Majestas : vere sunt magna ista , quae , sicut Dominus sanctissimus commemorat , fecit Sedes Apostolica . Sed ego volo scribere ad Suam Sanctitatem , & videbit quod non sunt inferiora illa , quae ego & majores mei fecimus . Quantum ad deliberandum de isto bello , ego hoc negotium committam Oratoribus meis , qui sunt in Curia apud Suam Sanctitatem . De pace & concordia inter me & alios , cum quibus ego haberem differentias , in quibus Sua Sanctitas pollicetur concordiam facere , ego habeo Sanctitati Suae gratias : & credatis , Domine Legate , quod ego nunquam alicui damnum inruli vel injuriam , nisi cum fui provocatus , quia putavi quod tunc liceret mihi , ut injurias propulsarem & me defenderem , & tunc male evenit illis , qui mihi injuriam fecerunt . Et postquam Sua Sanctitas scribit de differentiis componendis , sciatis , Domine Legate , quod nunc sum advisatus , quod Rex Poloniae & Rex Bohemiae nunc fecerunt unam confoederationem inter se contra statum & personam meam , & ego ne sim solus , volo etiam confoederationem facere cum quibus possum , ne isti noceant mihi : & certe non multum miraretur , quia est pater , & filius . Sed quod expresse nominaverunt contra personam & statum meum , hoc facit , ut ego cogitem de amicorum confoederatione , qui mihi auxilium ferant , (nec mora , instructiones exhibuit) qui in illicito stupore fuerant , de quibus , quod copias daret , est pollicitus . Cui respondi : Serenissime Rex , non possum nisi dolere , quod aliqua emergant , quae Vestram Majestatem habeant turbare , hoc praesertim tempore , quo Dominus noster bellum hoc in hostes Christiani nominis justissimis armis parat indicere . Puto non ab re esse Suae Majestati significare , & si quid interea videatur Majestati Vestrae , quod opera mea ad pacem fieri possit , illam polli-

ceor & spondeo Majestati Vestrae . Nec a modesto videtur distare , quod Majestas Vestra auxiliares amicos sibi quaerat associare , quibus illorum Regum vim & injuriam , si inferre illam vellent , propulsare possit , modo auxilia talia sint , & ab illis proficiantur , quorum religionem , si non societatem , non aspernetur , aut vitare deberet Majestas Vestra . Haec , Pater Beatissime , de Turco loquebar . Subdidit protinus Sua Majestas , & maligno risu lactus : Domine Legate , Rex Poloniae etiam non curat vel aspernatur religionem auxiliorum suorum : immisit in regnum meum Tartarorum & haereticorum copias ad praedam & populationem faciendam . Cur ego non Turcorum petam auxilia ? Illorum societatem petere me oportet , qui utiles ad propulsandam vim , quam parant isti pater & filius , esse possunt .

Beatissime Pater , intueor hunc Dominum Regem anxium , & qui animo omnino concepissem videtur , quod Sanctitas Vestra bellum hoc classe sit indictura , eamque ad conumodum & gloriam Venetorum factura sit : quodque amplius est , si Zizimus Turcus in classe ponatur ; Venetos , quos futuros praefectos classis putat , non in bellum contra Turcum proficiantur , sed privata aliqua commoda & privatas eorum passiones ulcisci intendent . Quo fit , ut plurimum verear , ne scandalum aliquod Rex ipse facere cogitet . dixerat enim mihi , quod Oratorem Turci dudum a se mittere volebant : nec adhuc dimisit , & adhuc hic moram ducit . Nec de societate cum Turco ineunda clam cogitat , sed palam & in genus se facturum inter loquendum comminatus est . Quare Sanctitati Vestrae humiliter supplico , pro sua divina prudentia , ut consuevit , optime consulat & disponat . Agitur , ut audio , de sufficiendo hunc naturalem Domini Regis filium , ut patri in regnum succedat : ea tamen ex levi nescio qua fama mihi auditur : habet tamen illum in magno honore & statu , quem salutari & revereri pro primogenito cupit . Venit , ut audio , nunc Orator quidam Mediolani , parvo tamen apparatu , ut sponsalia illa concludat , vel hunc recipi a Baronibus in regni successorem videat . Ad Regem Poloniae Dominum Zagrabensem Oratorem suum propediem mittendum Dominus Rex designavit : forte inter se concordabunt : quod Deus faciat pro sua clementia . De Domino Colocensi , expecto a Sanctitate Vestra audire , quid illa me facere velit . De Anconitanis rursus cum Domino Rege sermo-

nem intexui . Perstat in proposito , quod Domino Thomae Dragi rem delegaverit , ut omnia faciat , quae Sanctitas Vestra fieri mandat ; modo Sanctitas Vestra per unum breve Anconitanis errata, quoad hanc causam, contemplatione Suae Majestatis indulgeat & remittat : & nunc idem pollicetur scribere & Sanctitati Vestrae & Thomae Oratori . Recessit tandem Orator iste Turci , & ut mihi auditur , etiam Dominus Rex Oratorem suum propediem mittet ad Turcum . Puto, Pater Beatissime , quod Majestas Sua inter spem & metum naviget & pedem unum in duobus calceis habere velit , ad effectum ut videat quid Sanctitas Vestra de isto Turco , quem in palatio observat , statuatur & decernat : ut si forte dandum illum in classem Venetorum statuerit , illico cum Turco foedera jaciatur . Nec valeo Majestati Suae suadere, quod non solius Domini Venetorum exquirendum sit consilium , sed Majestatis Suae praecipue , ac ceterorum Christiani nominis Potentatum habenda sunt vota . Sit quaeso boni animi Majestas Vestra , quia videbit , quod Dominus noster nihil a modesto alienum , nil denique , quod Sanctitatem Suam & Sedem Apostolicam non deceat , decernet . Ego dico vobis , Domine Legate', inquit , Dominus sanctissimus de isto Turco non potest facere nisi quantum Rex Franciae mandat , & cum isto pacto recepit eum & totum istud negocium est in manu de Balua , & ipse totum gubernat , licet Rex Franciae esset bene contentus , quod veniret ad manus meas . Dixi : Serenissime Rex , non sunt mihi nota ista particularia , ut illa dicit . Ego puto , quod Dominus noster liberum habeat de illo Turco arbitrium . sed Sua Sanctitas cupit Christianorum vota audire , quo melius & consultius de bello indicendo deliberet . & meminisse dignetur Majestas Vestra , quod Dominus noster plurimum adhortatur illam , ne tantam fidem praestet delatoribus , qui cupiunt semper scandala incitare . Non credatis , inquit, Domine Legate: ista quae loquor non veniunt de illo , quem vos putatis : aliunde ego habeo & ex bono loco . Ostendit Sua Majestas dudum binas literas Soldani in Arabico & Turco sermone scriptas : & modeste a me pulsatus quid literae dicerent , velut obaudiens alio sermonem divertit . Venerunt ad me ex Bohemia certi Fratres Minores de observantia , qui centum fratrum Oratores se dicunt , & a me petierunt ista sibi concedi , super quibus volui Sanctitatem Vestram consulere , cum dudum noverim Sedi Apostoli-

stolica specialiter reservata . Subinde Agriensis, Zagabrienfis, & Cenadiensis petierunt a me consilium quid de uxorbis, quarum mariti, aut de maritis, quorum uxores hostium Turcorum servi forent, quorum aliqui, & aliquae de facto novas insuper ducunt uxores aut maritos, & in concubinato vivunt; an illis ecclesiastica Sacramenta danda forent, si nolint a concubinato discedere. Allegant, ut isti Domini Episcopi referunt, grave esse, quod ab ecclesiasticis Sacramentis fiant alieni, attento quod nulla eorum vel earum culpa apud hostes maritus, vel uxor detineatur, & cum maritis uxores, aut uxorbis maritos redimere facultas non sit, & carnem continere non valeant. Si Sacramenta denegentur, minantur se ad Turcos migraturos, & ut novit Sanctitas Vestra, facilis Hungaris & Sclavis ad Turcos est transitio. Ad sanctitatem Vestram hos tam graves casus remittendos censeo, quia si non sit culpa, tamen est causa. Venerunt duo nuncii Domini Maximiliani, levi tamen apparatu, ut vix quinque aut sex secum habeant. Pararunt mandatum Domini Maximiliani, in quo profiteretur se a Caesarea Majestate Patre suo habere plenam potestatem inducias prorogandi. Voluit Dominus Rex pro Sanctitatis Vestrae reverentia, tractatui saepius discussio adesset; & quia mandatum, quod primo exhibuerant, satis leve fuerat, res difficultatem habere videbatur, usque adeo ut Dominus Rex remittendos & excludendos nuncios, si aliud non haberent mandatum, censuit. Sed ubi apud eos arctius institutum est, plenius mandatum exhibuerunt ac sponderunt, Dominum suum habiturum ratum quidquid super mandatum Dominus Rex concludi in treguis voluisset: sicque ad sex menses induciae sunt prorogatae: ac hodie, qua Sacramenti Corporis Christi celebritatem colimus, inter litaniarum solemnium Dominus Jauriensis inducias publicavit, adjiciens, Dominum Regem in primis ob Sanctitatis Vestrae reverentiam, & adhorationem, & Maximiliani complacentiam fecisse: quodque amplius est, Dominus Jauriensis serenissimi Domini Regis jussu omnium animos in spem magnam erexit, ut si pacem fieri contingat, vires regni & arma omnia in bellum, quod Turcus indicit, ex nunc convertet. Et profecto, Beatissime Pater, Dominus Rex longe mitius se habuit & mitiores, ut dicunt, Oldas, idest pecuniarum tributa, imposuit oppidis Austriae, quae restant bello occupanda, quam alias cum

Catho-

Catholica Majestare egerit ; quod totum & Sanctitati Vestrae , & Maximiliano tribuillè profitetur . Est quoque in induciarum capitulis illud , ut Dominus Rex diem dicat & locum , quo Maximilianus ad superiorem ascendat Germaniam ad colloquium cum Domino Rege de pace acturus : putant , qui rectè sentiunt , pacem concludi debere . amat enim Dominus Rex Dominum Maximilianum , seque facile posse cum illo componere negocia haec , profitetur : quod de patre longe est : detestatur illius desidiarum , inutilitatem , & ingratiudinem , ac repuerascentis senis mobile & varium ingenium . Habui ego in publica concione nomine Sanctitatis Vestrae Suae Majestati ingentissimas gratias , quod ad inducias primo , mox ad pacem , quae ex mutuo colloquio sperabatur , animum inclinasset . Laudavi insuper Suam Majestatem , quod non minus reverenter , quam devote & monita & adhortationes Sanctitatis Vestrae , ut Catholicum decet Principem , audiret . Debet profecto Sanctitas Vestra Majestati Suae plurimum , quae etsi ad rem hanc a me , qui nullum ad rem hanc petendum mandatum habebam , pulsata non fuit , attamen publice Majestas Sua professà est , se ob Sanctitatis Vestrae reverentiam facere , ac omnem exercitum , quem ex Slesia & Lusacia ad bellum hoc nuperrime eduxerat , alio convertit . Composuit enim Varadinus , qui nuperrime rediit , rem omnem , quae dudum fuerat cum Marchione illo Brandeburgensi , & Ducibus illis de Saxonia & Bohemis omnibus , qui a Majestate Sua defecerunt , non sine Domini Regis commodo , gloria , & honore , ut Varadinus dicit . Quare supplico Sanctitati Vestrae humiliter , ut ipsa quoque animum ad ea , quae Domino Regi ad gloriam sunt & honorem , ut facere consuevit , & aliis suis ad me literis professà est ; inclinet , ac suis literis Majestatem Suam pro tam religioso & pio desiderio in Sanctitatem Vestram commendet & laudet . Hic jam nihil hostile suspicamur , & praeter arma , quae Majestas Sua in Carinthios , & siqui treguas violarunt , movit ; nihil auditur , nec pro illis Oratores isti verba faciunt , sive quod iusta arma Rex moverit in eos , qui fide fracta in causa sunt , quod bello & armis laceffantur , sive quod non habeant in mandatis . Occupavit jam Dominus Rex , nullo resistente , certa oppida cum arcibus , & victoriam prosequitur , nec ququam fert opem , nisi quantum ope castelli , aut murorum obsidionem pati possunt . Subinde cum literas claudere instituissem ,

sem, volui Dominum Regem alloqui, ut si quid foret ulterius, literis mandare possem: & de industria repetito sermone de isto Turco, quem Sanctitas Vestra servat, quod magnam, scilicet foret huic bello, quod Sanctitas Vestra parat, allaturus utilitatem. Domine Legate, inquit, de isto Turco non est opus ulterius cogitare. Orator Soldani, qui est Romae, supplicavit Domino sanctissimo pro parte istius Turci, quem Sua Sanctitas servat, quod Sua Sanctitas sit contenta recipere a Soldano ducenta millia ducatorum, & quod eum det ad manus Soldani, & Sua Sanctitas fuit contenta. Sic misit unum hominem ad Rhodum sub praetextu, quod pro aliquibus fratribus religiosissimis Rhodiensium vadat ad Rhodum; sed inde mutatis vestibus ibit ad Soldanum pro compositione istius pecuniae, & aliarum rerum. Ego, inquit, bene credo, quod faciet magnum bellum contra fratrem suum magnum Turcum: sed Dominus sanctissimus deberet cogitare, quod Soldanus & ille Turcus ambo sunt infideles; etsi isti fiant magni, erunt maximi inimici fidei nostrae; etsi vincet iste Turcus, qui nunc est captus, credatis, Domine Legate, quod nos habebimus duriorum inimicum, quam istum magnum Turcum. Item Dominus sanctissimus nunc unum alium hominem suum mittit mutatis vestibus ad magnum Turcum, nescio tamen (inquit) pro qua causa. Quantum autem deceat unum Papam ista facere, Sua Sanctitas, quae prudentissima est, potest melius considerare, & quid sint dicturi alii Christiani principes, quando ista audierint. Dixi, serenissime Rex, haec sunt mihi omnia incognita: nec possem credere, quod Sua Sanctitas, quae per suas literas omnium Potentatum exquirat Oratores, ut communi consilio rem decernat, quod tam propere voluisset rem concludere: & non videtur mihi verisimile, quod pro ducentis millibus hoc factum sit. nam meminisse potest Majestas Vestra, quod alias ego ad Dominum nostrum scripsi, quod Soldanus offerebat sexcenta millia. Quare nunc pro ducentis millibus? Tamen quando hoc foret, quod dicit Majestas Vestra, forte ista ducenta millia volet Sua Sanctitas pro isto bello, quod parat contra Turcos. Domine Legate, inquit, si non scit hoc Paternitas Vestra, scio ego, & forte quod plus sunt: sed de ducentis millibus ego sum bene certus. Et non credatis (inquit) quod Sua Sanctitas velit pro isto bello: sed vult pro bello, quod intendit facere contra Regem Neapolitanum, & jam Sua Sanctitas

ſcitas eſt deliberata. in meſe Auguſti proximo eum excommu-
 nicare , & certa alia facere contra eum . Ego , inquit , pro ho-
 nore meo non poſſum eum relinquere , & credatis, Domine Le-
 gate , quod iſta res habet majorem caudam , quam credatis ,
 & faciet tantum ignem , quod Sua Sanctitas non poterit extin-
 guere cum voluerit . Sereniſſime Rex , haec (inquam) omnino
 ſunt incognita , & nunc primum audio : immo quando diſceſſi,
 videbam Sanctitatem Suam fatiſ ad pacem inclinatam & mihi
 commiſerat , quod cum Majeſtate Veſtra verba facerem , ut
 illa parres ſuas interponeret , & Regem Neapolitanum adhor-
 taretur , quod capitula & conventa ſervaret , cum nullum
 adhuc ſervare voluiſſet . Et credat Majeſtas Veſtra , quod mi-
 rum eſt illius Domini Regis ingenium , qui nunquam fidem
 ſervat . Tamen ego neſcio quid ad hoc respondeam , cum ni-
 hil haecenus audiverim . Domine Legate , inquit , omnes nos
 amici ſui hoc dicimus , quod Rex Neapolitanus nunquam ſer-
 vat fidem . Tamen Dominus ſanctiſſimus ipſemet eſt in culpa .
 A principio quando vos , Domine Legate , veniſti , ego incepti
 ſuper hac re laborare : & ſcio , quod illud , quod promiſiſſet
 per manus meas , vellet nolle , ipſe ſervallet : immo Domi-
 nus Rex non libenter audiebat , quod ego me interponerem ,
 quia forte non intendebat ſervare quod promittebat . Sed
 Sua Sanctitas iſtam rem commiſit Laurentio de Medicis : poſtea
 Domino Ludovico : poſtea Veneris : quando ego audivi hoc ,
 nolui me impedire . Dominus ſanctiſſimus iſto anno effecit ,
 quod Dominus Ludovicus erat jam confoederatus cum Sua San-
 ctitate , & deſererat Regem Neapolitanum . Sed ego tantum
 feci , quod concordavi eos . Sed hoc forte Sua Sanctitas igno-
 rat . Praeterea ego audivi (inquit) quod iſti Veneti fecerunt
 querelam contra me ad Suam Sanctitatem , quod illum Domi-
 num de Camerino ego conduxerim ad ſtipendia mea , & quod in
 capitulis ego promiſi ſibi , quod pecuniam , quam iſti Veneti
 debent illi Domino de Camerino , per vim ſolvere faciam . Ego ,
 inquit , poſſem per Deum jurare , quod non modo hoc non eſt
 expreſſum in capitulis , ſed hoc nunquam ſcivi , nec unquam de
 hoc fuit mihi factum verbum . Eſt verum , inquit , quod poſt-
 quam ego vidi , quod Dominus noſter vadit ad iſtas ſuas paſſio-
 nes , & non vult pacem habere cum Rege Neapolitano , non
 poſſum cum honore meo relinquere eum . Ego conſideravi , in-
 quit , quod melius eſt , quod ego habeam gentes de Italia , &

cum minore impensa , quam mittere hinc : & propterea con-
 duxi eum Dominum de Camerino, qui vadat in auxilium ipsius
 Regis quando sit opus . Sed ego considero , inquit , quod
 intra paucos dies habebō novum , quod Marchio Mantua-
 nus erit ad stipendia mea . Dixi : Serenissime Rex, de rebus Ita-
 licis ego possum liberius loqui , quia Italus sum . Ille Dominus
 de Camerino est subditus Romanae Ecclesiae , & non puto ,
 quod audeat arma sumere , ubi senserit Dominum nostrum
 habere interesse . Et quid putat Majestas Vestra , quod ille sit ?
 praeter montes nihil habet . bene puto , quod in illis montibus
 aliquid possit , quia habet , ut dicitur , pedites sagittarios bo-
 nos : sed extra eorum loca & montes , praeter istos , qui di-
 cuntur Ciarratani , qui portant falsas indulgentias , nihil habet,
 nec aliquid valet . Sed credat Majestas Vestra , quod adhuc de
 illo dictura est , Curva fra olas . Risit & ulterius ad rem non
 est locuta . Audio quod ad octavum Septembris Sua Majestas
 diem dixerat , quo ad colloquium cum Domino Maximiliano
 de pace tractanda convenient : & nescio quo levi murmure
 mihi refertur , quod isti nuncii Domini Maximiliani Domino
 Regi spem dederint de filia Maximiliani , quae in Gallia est ,
 quam matrimonio cedit huic naturali filio Regis . Alii refe-
 runt de filia Regis Neapolitani : & hoc Dominae Reginae inven-
 rum est , ut turbet nuptias istius Sororis Ducis Mediolani . Prae-
 terea , ut audio, brevi Dominus Rex Gubernatoris Regni Hun-
 gariae titulum huic filio suo dabit , ac jurari in Regem , ut
 post ejus obitum in regno succedat , efficiet . Optime ac
 felicissime valeat Sanctitas Vestra , cujus sacratissimis precibus
 humillime me commendo . Ex Buda xxv. Junii MCCCCLXXXIX.

N O T A .

DE Zizimo , cujus in hisce literis fit mentio , vide Theodosium
 Zygomalam apud Martinum Crusium in Turcograecia pag. 30.

L.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Communitati & Hominibus
civitatis nostrae ORTANAÆ.

LEOPP. X

Dilecti filii salutem & Apostolicam benedictionem. Inducimur fidei & devotionis sinceritate, quam ad nos & hanc sanctam Apostolicam Sedem geritis, ut ea quae vestris commodis pertinere noscantur, vobis paterno affectu concedamus. Quocirca cum sicut nobis exponi fecistis fel. rec. Julius Papa II. praedecessor noster ex sinistra potius (ut creditur) informatione, quam alia justa causa motus, omnibus & singulis fructibus, redditibus & proventibus ad istam Communitatem alias pertinentibus, qui in solutione salariorum officialium istius nostrae civitatis exponi solebant, vos & Communitatem ipsam privarit, illosque camerae Apostolicae applicarit; nos vestris in hac parte supplicationibus inclinati, omnem venditionem de illis usque in praesentem diem quomodolibet factam harum serie revocantes, vos & Communitatem ipsam ad omnimodam perceptionem & exactionem dictorum fructuum & proventuum in pristinum & eum statum, in quo ante dictam privationem seu amotionem quomodolibet eratis, donec tamen civitas ista nostra in pace & unione manserit, itaque quodcumque ob causam hujusmodi concessionis discordia vel divisio inter vos oriretur, ex nunc, prout ex tunc, praesens gratia cassa & irrita sit, tenore praesentium de specialis dono gratiae restituimus, reponimus, & reintegramus: ea insuper conditione adjecta, quod si nos expeditionem contra Turcos facere contigerit, tunc liceat nobis dictos introitus ad manus nostras reducere, & in ipsam expeditionem, donec illa duraverit, convertere; mandantes omnibus ad quos spectat, ne vos super dictis introitibus, exceptis casibus praedictis, quomodolibet molestant aut molestari faciant vel permittant, non obstantibus praemissis, ac constitutionibus & ordinationibus Apostolicis

licis, necnon venditionibus de illis factis, etiam per Breve nostrum confirmatis, ceterisque contrariis quibuscunque. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris, die XXI I I. Maii MDXIII. Pontificatus nostri anno primo.

A. Colotius.

L I.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Communitati civitatis nostrae
ORTHARUM.

L E O P P. X

Dilecti filii salutem & Apostolicam Benedictionem. Nuper exponi nobis fecistis, quod alias dilecti filii praesidentes camerae nostrae Apostolicae supplicationibus dilectorum filiorum oratorum istius nostrae civitatis ORTHANAE inclinati, nolentes de cetero substantiam istius vestrae Communitatis superfluis comensationibus, dilecti filii Gubernatoris seu Locumtenentis provinciae nostrae patrimonii pro tempore existentis in visitatione dictae civitatis debitum dispergi & consumi, ex deliberatione matura in dicta camera praehabita, ne aliquid ultra quindecim ducatos: quos alias ex antiqua consuetudine pro huiusmodi visitatione pro expensis seu viatico suo solvere consuevistis, ad solvendum pro dictis expensis seu viatico astringi de cetero possent; esset tamen in dicti Gubernatoris seu Locumtenentis facultate aut dictos quindecim ducatos in pecunia numerata loco impensarum, seu cibum & potum & alia pro expensis necessario ad sui electionem recipere pro visitatione facienda cum inhibitione Gubernatori & aliis officialibus provinciae praedictae tunc & pro tempore existentibus, sub excommunicationis latae sententiae & quingentorum ducatorum praefatae camerae applicandorum poenis, ne dicta de causa vos ultra quindecim ducatos praedictos, sicut antea solvere consueveratis, compellerent, statuerunt & ordinaverunt non obstante, quod a quibusdam annis citra, secus observatum fuisset. Quare nobis

nobis humiliter supplicari fecistis, ut statuto & ordinationi praesidentium camerae hujusmodi pro firmiori subsistentia robur Apostolicae firmitatis adjicere, aliasque in praemisissis de benignitate Apostolica providere dignaremur. Nos hujusmodi vestris in hac parte supplicationibus inclinati, harum serie statutum & ordinationem praedictam, ac omnia & singula per dictos praesidentes camerae circa praemissa, facta & gesta, ac si de verbo ad verbum praesentibus infererentur pro expressis habentes, confirmamus & approbamus, suppletentes omnes & singulos tam juris quam facti defectus, si qui forsitan in eis intervenerint. Mandantes nihilominus moderno & pro tempore existenti Governatori seu Locumtenenti ac omnibus & singulis aliis dictae provinciae officialibus sub eisdem poenis, ne contra statutum & ordinationem praedicta, aliqua via directe vel indirecte venire praesumant: quinimmo omnia & singula juxta statutum & ordinationem praedictae camerae observent & ab aliis inviolabiliter observari faciant, quibuscumque in contrarium facientibus non obstantibus. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die prima Novembris MDXX. Pontificatus nostri anno octavo.

L I I.

Ex editione Hortana.

Dilectis filiis Prioribus populi, & Communitati
civitatis nostrae HORTANAE.

L E O P P. X

Dilecti filii salutem & Apostolicam benedictionem. Nobis nuper exponi fecistis, quod cum introitus ordinarii istius civitatis nostrae HORTANAE ad onera & expensas ordinarias & extraordinarias, quas de necessitate subire cogimini, non sufficiant; quasdam dativas, ut ex forma Statutorum & consuetudinum vestrorum a Sede Apostolica confirmatorum & hactenus inviolabiliter observatorum potestis, vobis metipsis & civibus comitativis vestris imponere pro onerum

rum & expensarum hujusmodi supplemento consuevistis . Quia tamen illarum exactio ut plurimum aut negligitur aut exactor majorem pro mercede & salario suo sibi partem vendicat , evenit saepenumero quod dativae dativis , onera oneribus , ac impensae impensis sine aliqua ipsius Communitatis ab iminentibus necessitatibus relevatione , congeminantur . Et dum se Communitas ex uno laqueo quaerit explicare , se multiplicibus astringit , in grave universitatis particulariumque personarum damnum & praepjudicium . Quare nobis humiliter supplicari fecistis , ut super hujusmodi dativis per Communitatem impositis salarium Potestatis vestri cum onere , quod ipse dativas ipsas pro suo salario sine aliqua exactiois mercede exigere teneatur , deputare atque alias desuper vobis opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur . Nos qui omnes , praesertim nobis & S. Romanae Ecclesiae immediate subiectos populos in visceribus gerimus charitatis , vos favore prosequi gratioso volentes , vestrisque humilibus nobis porrectis supplicationibus inclinati , auctoritate Apostolica tenore praesentium salarium Potestatis istius civitatis HORTANAE , nunc & pro tempore existentis super dativis semel vel iteratis vicibus per Communitatem istam legitime imponendis & ordinandis , quae pro hujusmodi salario sufficiant , nisi ex dictis (ut vocant) exigibilibus , in totum vel in partem , vel etiam ex eisdem ordinariis introitibus salarium hujusmodi solvere volueritis , deputamus , decernentes , quod Potestas vester praefatus salarium suum ex hujusmodi dativis , & quatenus vobis visum fuerit , ex dictis per se vel suos officiales exigere debeat & teneatur . Nec propter hujusmodi exactioem alienas mercedes exigat , aut exigere seu petere possit , nisi ab illis , si qui forsan essent , qui hujusmodi ex nostro decreto licentiores (quod non credimus) facti aut solvere omnino recusarent , aut ter amicabiliter requisiti negligentes & remittentes ad solvendum forent : a quibus & summam per eos vel propter dativas seu dicta hujusmodi debita & ne ex indulgentia licentiam peccandi sumant , id quod alias juxta Statuta , reformationes , aut consuetudines vestras praefatas pro exactioe similis summae exactori deberetur , ipse quoque Potestas in hujusmodi recusatione & negligentia exigere possit , volumus , statuimus , & ordinamus , non obstantibus constitutionibus & ordinationibus Apostolicis , statutis , reformationibus , electionibus , capitulique , & promissionibus de aliter sol-

solvendo salario per vos Potestatibus haecenus electis, etiam per nos confirmatis & deputatis, forsan factis. Quas promissiones & capitula, quo ad salarii aliter, quam (ut praefertur) solutionem facientem, irritamus & annullamus, ceterisque contrariis quibuscunque. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die xxiii. Martii MDxxi. Pontificatus nostri anno nono.

L I I I.

C L E M E N T I S . V I I
BREVE VICARIO EPISCOPI HORTANI

Ex Archivo Vaticano.

Dilecto filio Vicario venerabilis fratris episcopi
HORTANI in spiritualibus generali.

Dilecte fili salutem &c. Exponi nobis fecerunt per suos Oratores dilecti filii Communitas & homines nostrae civitatis HORTANAE, quod ipsi ex praesentium temporum calamitate una cum ceteris afflicti in conservanda etiam ad devotionem nostram & sanctae Sedis Apostolicae dicta civitate, tam multas expensas facere, & onera subire coacti fuerunt, ut nihil fere eis sit reliquum ad futura onera, tutelamque dictae civitatis necessario subeunda, nisi Ecclesiae & hospitalia dictae civitatis, quae pariter cum rebus saecularibus defenduntur, pariter etiam dicta participant. Quodque etiam ipsi Communitas & homines penuriarum aquae ex modico fontis in dicta civitate existentis capacitate ita patiuntur, ut tempore obsidionis magnum eis periculum immineat se defectu aquae dedendi. Verum sicut eadem expositio subungebat, si Ecclesiae & hospitalia praedicta aliqua in parte suorum proventuum ipsam Communitatem coadiuvarent, & quaedam Ecclesia fonti dictae civitatis contigua demoliretur, ejusque area ad ampliandum dictum fontem, capacioremq; ad suscipiendam aquam reddendum, eisque Communitati & hominibus concederetur, ex his profecto alleviationi ipsius Communitatis & securitati ac commoditati dictae civitatis plurimum consuleretur. Quare pro parte dictorum Communitatis & hominum

minum nobis fuit humiliter supplicatum, ut eis in praemissis paterne annuere ac providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur, qui dictas Communitatem & homines ob fidem eorum inconcussam, quam nobis hoc calamitoso tempore praestiterunt, paterna ac debita benevolentia prosequimur, meritis eorum inducti precibusque inclinati, tibi per praesentes committimus & mandamus, ut Ecclesias & beneficia ecclesiastica tam saecularia, quam regularia in eadem civitate sita, obtinentes, hospitaliumque dictae civitatis Rectores nostro nomine hortaris, mandesque & praecipias eisdem, etiam sub censuris & poenis ecclesiasticis, ut durante hac necessitate, & ad beneplacitum nostrum dumtaxat, de fructibus Ecclesiarum, beneficiorum & hospitalium huiusmodi pro communi sua & aliorum defensione & conservatione juxta tuas facultates & moderatam impositionem tuam, tam in expensis factis, quam fiendis pro dicto munimine, contribuunt. Et nihilominus si ex demolitione dictae Ecclesiae, fonti civitatis propinquae, fontem capaciorem reddi ac securitati & commoditati dictae civitatis per hoc consuli repereris, atque ad id venerabilis fratris episcopi HORTANI, vel tui consensus accesserit eidem Communitati dictam Ecclesiam demolendi & ex ejus area dictum fontem ampliandi capacioremque faciendi, licentiam & facultatem auctoritate nostra concedas, non obstantibus sacrorum Conciliorum & aliis Apostolicis constitutionibus & ordinationibus, dictarumque Ecclesiarum & Hospitalium statutis &c. Roboratis privilegiis quoque & literis Apostolicis eis concessis confirmatis & innovatis, quibus ad effectum praesentium derogamus, contrariis quibuscumque aut si aliquibus &c. mentionem. Volumus autem quod in eventum demolitionis dictae Ecclesiae eadem Communitas suis expensis unum Altare sub eadem invocatione in Ecclesia cathedrali HORTANA construi, & ad illud missas in Ecclesia demolita celebrari solitas celebrari facere teneatur; & ad hoc faciendum dictam Communitatem, antequam Ecclesia demoliat, obliges, quodque eidem Altari bona dictae Ecclesiae demolitae si qua sunt, applicata censeantur: quodque pecunias ex ecclesiasticorum contributione redigendas in dictum, & non aliud opus vel usum converti, interimque penes idoneam fide & facultatibus personam deponi cures; donec, ut praefertur, convertatur. Datum Orvieti &c. ultima Decembris MDXXVIII. an.v. Blos.

INDEX RERUM.

A

- A** B epistulis per *u*, non per *o*, antiquitus scriptum *pag.* 157. & *seqq.*
- Abundii & Abundantii SS. corpora translata jussu Ottonis III. Imperatoris 81.
- Accipiter in tributum datus Cameræ Apostolicæ 443.
- Acutianum. *Vide* Farfa.
- Adamus Hortensis episcopus 279.
- Adelphius maritus Probæ Falconiæ 190. 197.
- Adeodatus subdiaconus regionalis Gregorii III. 385.
- Aditus* ad sepulcra 172.
- Adria Colonia Etruriæ secundæ 20. ejus episcopus Philippus a Turre 39. 115. 167.
- Aedicula quid 114.
- Aedilitas diversa a Quatuorviratu 40.
- Aegidius de Horta Commendatarius generalis ordinis S. Spiritus 299.
- Aequi Falisci 95.
- Aguechius Jo: Baptista 22. 102. 132. 133.
- Ajossa V. Pyrrhus.
- Albericus I. Comes Tusculani confusus cum Alberto seu Adalberto Marchione Tusciæ 285. 287. fundit Saracenos ad Lirim 286. Hungaros in Italiam vocat & Hortæ occiditur *ibid.* ejus uxor Marozia nubit Widoni Marchioni Tusciæ 287. & postea Hugoni Regi Italiæ 288.
- Albericus II. filium suum Benedictum IX. intrusit in Pontificatum 288. ejus nummus *ibid.*
- Albertis Paullus de , Hortanus episcopus 299.
- Albulæ aquæ 152.
- Aleander Hieronymus 72.
- Aleottus Simon Hortanus Episcopus 316.
- Alexander Natalis notatus 214.
- Allius Pamphilus medicus 166.
- Altinus Thaddæus Hortanus episcopus 315.
- Ambitus* sepulcrorum 172.
- Ameria sita in Umbria 89. quando condita 90. non fuit Colonia Augusta 91. capta a Rege Luitprando 278. instaurata a Leone IV. 280.
- Amerina prædia seu Castellum Amerinum est Bassanum 88. in Etruria 89. 91.
- Amerina via 82. transibat per mediam Falarim 83. 89.
- Anastasius Cardinalis S. Marcelli electus Hortæ in pseudopontificem 281. nepos Arsenii Hortensis episcopi 282. alius ab Anastasio Bibliothecario 283.
- Anianus emendator Breviarii codicis Theodosiani 231.
- Annius Viterbiensis nugator 2. 7. 98. 102. 131.
- Annonania provincia est Picenum 64. 65. cum Flaminia unicam constituebat provinciam 66.
- Antistius Manlius Valens consul ordinarius 155.
- Antonius Hortensis episcopus perit naufragus 304.
- Apocryphum* quid significet in Decreto

- creto Gelafii 217. Canonico
 oppositum, & duplex 218. ejus
 significatio non intellecta a Bez-
 to Rheno, neque a Melchio-
 re Cano, neque a Casubono
 220. ejusdem vocis originatio
 ex Itaco Voffio 221.
 Aquilera. *Vide* Popo.
 Arcus Septimii Severi eras 47.
 55.
 Arena Cotinus de 128. 137.
 Arniensis Tribus 181. 182.
 Arremon Cassandrus scriptor an-
 tiquus 132.
 Aruns Etruscus filius Demarati
 Corinthii 143.
 Arsenius Hortensis episcopus apo-
 critarius & legatus in Gallias
 missus a Nicolao I. 281. ejus
 epistola encyclica 282. In Gal-
 liis honorifice habitus 283. ejus
 gesta 284.
 Atmenus Neronis pincerna 168.
 Asterius Turcius Rufus consul
 225. 226. emendatus edidit
 Sedulii carmen paschale 228.
 230.
 Augustales. *Vide* Seviri.
 Augustinus Antonius 33.
 Augustus militares Colonias de-
 duxit 28. 29. 30. Et Colonia-
 rum jurisdictionem imminuit
 34.
 Autontus Hadrianus 49.
- B**
- B**aberius Cerialis Augustalis
 Hortae 37. 172.
 Bacchinus Benedictus 284.
 Bailetus Hadrianus notatus 197.
 Baldus Bernardinus 120. expli-
 cat affem Etruscum 121. 128.
 Barthius Caspar notatus 192. 242.
 defensus 199.
- Bartholomaeus Deodafchis. *Vide*
 Deodafchis.
 Bartolus Hortensis episcopus 296.
 Bassanum est castrum Amerinum
 88. 101. territorii Hortani 438.
 Bathylianenses 170.
 Baucae castrum 429. 436. 437.
 Belisarius Patricius, Hortae erigit
 monasterium S. Juvenalis 274.
 Bellorius Jo: Petrus notatus 55.
 Benevolentius Hubertus 142.
 Benignus beatus Hortanus 303.
 Berardus Farfae Abbas 289. 281.
 395.
 Bergerius Nicolaus 28.
 Bernardinus S. Senensis Hortae
 sacras conciones habet 302.
 Berrochius seu Verrochius Hor-
 tanus 299. 425. 427.
Servanus idest Sazellius 416. 418.
 Blancus Sebastianus 146.
 Blandus Hortensis episcopus cap-
 tivus Ravennae 275. pro ejus
 restitutione S. Gregorius Ma-
 gnanus scribit ad Romanum Pa-
 tricium Exarchum *ibid.*
 Blasii Afcanius Hortensis episco-
 pus 316.
 Blera capta a rege Luitprando
 278.
 Boccatus Jo: defensus 190.
 Boazrotz Philippus 145. 153.
 Bongallus Scipio Hortensis epi-
 scopus 306.
 Bocharus Samuel 130.
 Bonifacii VIII. literae Bartolo
 Hortensi episcopo pro castro
 Mte 296. 297. 412. 413. Item
 Laurentio Hortensi episcopo
 414.
 Bonifacii IX. diploma Hortensi
 episcopo 419. alia Hortanis
 civibus 420. 423. 439. alia
 Paulo de Juvenatio 424. 426.
 alia Verrochio Donicello Hor-
 tano 427. 429. 436. 437. aliud
 Bassa-

Bassanensibus 438. aliud Johannello & Andreae Thomacellis 441. aliud Vicarello filio Verrochii 453.
 Bononia caput Etruriae secundae 20.
 Borghinius Vincentius 14.
Britannici nomen quando a Caracalla adsumptum 56.
 Brunus Henricus Hortanus episcopus 304.
 Burchardus Jo: Hortanus episcopus 305.

C

Caccia Matthaeus & Plinius Hortani 315.
 Caesius Paullus & Pomponius Cardinales & episcopi Hortani 306.
 Cajetanus Bellus 298.
 Callimachus statuarius 119.
 Canfachius Jo: Vincentius Hortanus episcopus 307.
 Canus Melchius notatus 220.
 Capenates foederati 62.
 Capua urbs princeps Etruriae tertiae 22.
 Caracalla quando primam Tribuniciam potestatem injit 53. quando *Britannici* nomen adsumpsit 56. nummi cum arcu Septimii 53. 54.
Cartenses nummi 416. 418.
 Casaubonus Isnacus notatus 220.
 Castellana civitas olim Faliscorum Colonia 77. 80. ejus episcopatus Hortano unitus 300.
 Castellorum provincia est Aemilia 64. 65.
 Cato scripsit de rebus Italicis 2.
 Cave Gullielmus notatus 195. 196. 213. 216. 217.
 Cassianus S. domo Alexandrinus

265. factus Hortensis episcopus 266. transit Augustodunum 268. ubi succedit Simplicio 269. ejus acta a variis laudata 270. 271. Hortae successorem habuit Leonem 272. acta profana 335. metrica 343. Illius meminit sanctus Germanus, beatus Gregorius Turonensis & Martyrologium Romanum 342. ejus translatio & miracula 361. Sermo in ejus tumulatione 370. Officium 378. Missa 382. Vita 383. 384.
 Cecarellus Alphonfus impostor 3.
 Cellarius Christophorus 160.
 Centones unde dicti 246. 247. Virgiliani. *Vide* Proba. Homericis 248. 259. 260. 261. editiones 264. Centones erant panni ex lana 249. adhibiti contra incendia 250. memorati a scriptoribus Tacticis 251. 252.
 Centonarii 252. 253. cur juncti Dendrophoris, Tignariis &c. 254. 255. 256.
 Cerialis Augustalis 174. 175. 176. 177.
 Cetheus S. seu Peregrinus, Aminternensis episcopus 277.
 Chresimus. *Vide* Onesimus.
 Clarus Julius Erucius consul ordinarius 201. Item Sex. Erucius 202.
 Claudius II. Imperator an ecclesiam persecutus sit 86.
 Clemens XI. Pont. Max. 121.
 Clitumni templum 152.
 Cluverius Philippus notatus 91.
 Collegia Augustalium a Tiberio instituta 37.
 Coloniae sibi suos magistratus eligebant 35. earum discrimen 27. 28. Coloniae Augustae cur ab historicis non recensitae 25.
R r r ij 28.

28. 30. quot fuerint & quae-
nam 31. 32. Colonia & municipi-
um aliquando unica urbs 93.
94.
Conbarissius 168.
Condulmerii Francisci Cardina-
lis literae ad Hortanos 468.
469.
Conradus Hortanus episcopus
296. 409.
Conradus Nicosiensis archiepi-
scopus S.R.E. Camerarius 428.
Conradi II. Imperatoris diploma
Guidoni Farsensi Abbati 386.
Conscripti. *Vide* Decuriones.
Conservator Hercules dictus 111.
Copia pro familia 182. 183.
Corrector Tusciae & Umbriae
Narniae residebat 72.
Crescentianus Castellanus episcopus 81.
Cuperus Gisbertus 12. 112. 145.
174. 187.
Curator reipublicae 67. 68.
Curia in Coloniis erat Senatus
33.
Cyato a. 168.
Cyrus poeta 262.
- D**
- D**atus Carolus 119.
Dausquius Claudius reje-
ctus 158.
Decius Antonius 308. 310.
Decretum Gelasii. *Vide* Gelasius.
Decuriones in Coloniis *Conscripti*
appellati 70.
Demaratus Corinthius docuit
Etruscos literarum formas 131.
in Italiam navigat 143.
Dendrophori 254. 255. 256. 257.
258.
Deodaschis Bartholomaeus de,
Potestas Hortensis 298.
- Deusdedit Cardinalis auctor col-
lectionis canonum 278.
Dionysius Halicarnassensis non me-
minit Hortae Etruscorum 14.
Divinitatis notae tres apud Gen-
tiles 115.
Domicelli nobiliores famuli 416.
418.
Domitiani inscriptiones erasae
44. 60.
DD. nempe depositus, in epita-
phiis Christianorum 188.
Draco Corcyrensis explicatus
123. 124. 127.
Dupinus Ludovicus notatus 194.
228.
Duumviratus annuus 35. respue-
batur ob sumptus in edendis
spectaculis *ibid.*
Duumviri in Coloniis 33. eorum
dignitas 34. quinquennales ob
merita in patriam electi 36.
- E**
- E**pistulis. *Vide* Ab epistulis.
Erucorum gens 202.
Et particula in lapidibus gemi-
nata 113.
Erruriae urbes xii. potissimae 15.
16. 17. earum reges Lucumo-
nes dicti 16. Etruria triplex
19. 20. 21.
Etruscorum origo 132. an indi-
genae 133. an permixti cum
Lydis 134. 136. 137. eorum li-
bri rituales & epochae *ibid.*
mores & lingua propria 129.
130. 131. 132. eorum lingua
Romani usi 143. & ritibus 144.
characteres 128. 141. 142. 143.
Asses sive nummi 138. 139. 140.
varia monumenta 121. 137.
145. 146.
Evander literas duxit in Latium
131.

Euda-

Eudocia Augusta an scripserit
Centones Homericos 259. 260.
261. Eudociae plures 262.
Eugenius IV. unit Castellanen-
sem episcopatum cum Hortano
300. 455.
Evocati Augustorum 149.
Exire de nemine quid significet
171. 172.
Ex viso & ex visu formula vetus
115.

F

FAbianus Hippolytus Hortensis
episcopus 315.
Fabrettus Raphael 24. 57.
Fabricius Jo: Albertus 263.
Falconia Proba Poetria. *Vide*
Proba.
Falconum & Falconiorum gens
asserta 200. alii a Falconiis 201.
Falco ordinarius consul *ibid.*
Falconia Proba Anicia. *Vide* Proba.
Falaris urbs aedificata ex Falisco-
rum ruinis 80. 87.
Falerii magnae Graeciae 74.
Faliscorum Colonia male confusa
cum Faleiis 73. 74. ejus varia
nomina 75. non est Gallecium
76. Falerii ejus cives *ibid.* fuit
ubi est civitas Castellana 77. 79.
Faliscorum lingua propria 144.
quando urbs diruta 81. 84. fuit
juxta viam Flaminiam 82. me-
morata ab Ufuardo 85. Falisci
Aequi in Etruria 95. Falisci
Chalcidenses in Campania 96.
Faleria urbs in Piceno 75.
Familiae a variis opidis nomen
mutatae 12.
Farsense sive Acutianum mona-
sterium 386. 390. Abbates Hu-
go, Guido, Berardus 289. 291.
ad ipsos pertinuit ecclesia

S. Theodori Hortae 291.
Fasti consulares emendati 156.
Felix Asper emendator Martiani
Capellae 231.
Felix S. Castrum Terracinense
453.
Felsina. *Vide* Bononia.
Fescennium urbs unde Fescennini
versus 76.
Ficoronius Franciscus 139.
Flaminiae viae ductus transibat
juxta Coloniam Faliscorum 84.
Fluvii culti ut Dei 151. 152.
Foederati quinam dicerentur 63.
Formula condendorum decreto-
rum in Coloniis 70.
Franciscani alumni Hortam trans-
lati 295.
Franciscini Franciscus Hor-
tensis episcopus 305.
Fulviae Plautillae nomen ex in-
scriptionibus erasum 44. 45. &
sequentibus. Item Fulvii Plau-
tiani ejus parentis *ibidem*.

G

GAllesium non est opidum Fa-
liscorum 76. 79.
Geladius I. In decreto de libris
recipiendis non comprehendit
Canonem scripturarum 214.
224. Idem decretum memora-
tum ab Hormisda 215. 216. S. Isido-
ro Hispalensi & a Lupo Ferrar-
iensi 216. ejus codex Vaticanus
ibid. Carbonariensis. Alii
codices ejusdem decreti 222.
Quando conditum 223. 227.
prodiit in Concilio Romano
232. Idem collatum cum vul-
gato 317. in eo memorantur
Probae Centones 311. a variis
editum & laudatum 312. Da-
maso & Hormisdae perperam
vri.

- tributum 313. Gelasio vindicatum 332. ejus iudicium de actis martyrum 333.
- Getae nomen non fuit erasum ex arcu Septimii Severi 45. 46.
- Giambullarius Petrus Franciscus 129.
- Goldastus Melchior notatus 229.
- Goropius Becanus explosus 98.
- Gozadinus Angelus Hortensis episcopus 312.
- Grabius Ernestus 213.
- Gradus. *Vile* Urso.
- Gracilianus & Felicissima martyres passi Faleriis 85. 86.
- Grandius Jacobus 124.
- Gregorius Hortensis episcopus 290.
- Gregorius III. Pont. Max. rogat episcopos Tusciae Langobardorum, ut a Luitprando deprecentur urbes captas 278. 385.
- Gregorii IX. Literae Guidoni Hortensi episcopo 402.
- Guido Hortensis episcopus 294. 402.
- Guinizo Comes Hortensis 289. 395.
- in Umbriam profectis 133.
- Hesperides cum Hercule 118. 119.
- Hilprandus Luitprandi regis filius 385.
- Holstenius Lucas notatus 172.
- Honor* pro munere 185.
- Horta sive Orta urbs Tusciae suburbicariae 3. ejus nominis variae urbes *ibid.* eadem varie appellata 4. unde dicta 5. a Thessalis condita *ibid.* ejus cives contra Aeneam praeliati 8. Hortinae classes equitesque, an naves? *ibid.* Hortae cives vario modo appellati 10. Hortensia gens ab Horta sic dicta 12. Hortenses Latii alii ab Hortensibus Umbriae 11. cur ab uno Plinio Horta memorata 12. fuit una ex XII. Etruriae urbibus 17. 18. 19. ejus vetustas 22. 23. Colonia militaris ab Augusto deducta 24. 25. 32. In Tribu Quirina 26. & in Arniensi 40. 181. 182. extra Faliscorum fines 96. Hortae inscriptio erasa 60. Hortae Coloniae magistratus 33. Collegium Augustale 37. 177. ejus vallis 101. 102. Inscriptiones 110. Hercules cultus 113. 117. Tiberini patris ara 149. Ejus cives male cum Ortonensibus confusi 276. Proba Falconia civis Hortae 190. monasterium S. Juvenalis erectum a Belisario Patricio 274. ejusdem urbis moenia instaurata a Leone IV. 280. In ducatu Romano 278. Occupata a Romano Exarcho Ravennate 274. a Rege Luitprando 278. donata Apostolicae Sedi a Ludovico Pio Imperatore 279. Ibidem electus in pseudopontificem Anastasius 281. Ibidem occisus

H

- H**Arduinus Jo: notatus 74. 95.
- Hauftus aquae in sepulcris 173.
- Henricus Canonicus Tudertinus respuit episcopatum Hortanum 296. 410.
- Hercules cultus ab Etruscis 119. 120. 123. 137. Somnialis 116. Conservator 111. Defensor 112. Magufanus *ibid.* Hortae cultus 115. 117.
- Hermadion Arcarius 202.
- Herodoti testimonium de Lydis

Alde-

Albericus I. Tusculani Comes 286. Hortae Comes Guinizo 289. 395. Ecclesia S. Jacobi spectans ad Abbatem Saxivivi 292. 294. 403. Ecclesia S. Theodori spectans ad Abbatem Farfensem 291. Ecclesia S. Laurentii 340. Hortana ecclesia donis ornata ab Innocentio III. 401. Hortanus Tribunus & dativus 396. Hortae haeretici Patareni 402. Hortae pignerata ab Urbano VI. 298. Ejus coenobium Minorum conversum in arcem 299. Episcopatus conjunctus cum Castellanensi 300. Urbis insigne *ibid.* Ibi sacras conciones habet S. Bernardinus Senensis 302. Hortae paruit Regi Ladislao 456. 457.
Hugo Farfensis Abbas 395.

I

Jacobus de Hortae doctor Parisiensis & Prior generalis ordinis S. Augustini 298.
Janningus Conradus 271. 360.
Janus in nummis antiquis 123.
Imperialis Cardinalis Josephus Renatus 33. 85.
Infessura Stephanus 304.
Innocentii III. Literae Potestati Hortae 399. aliae Hortanis 400. muneribus ornat ecclesiam Hortanam 401.
Innocentii IV. processus judicialis inter Hortanum episcopum & Saxivivi Abbatem 403.
Innocentius VIII. Confirmat statuta Hortana 472. Ejus literae Angelo Hortano episcopo 473.
Inscriptiones decreto publico erasae 43. 44. 135. & *seqq.* Loca ubi eruuntur adnotanda 41.

Infulani Cardinalis Jacobi diplomata II. Hortanis 455. 461.
Interamnae epocha 135. 136.
Jo: Fulginas Hortanus episcopus 208.
Jo: Hortanus episcopus 290. 294.
Jo: Kissanensis episcopus Hortani translatus 298.
Isidorus S. defensus 195. 196. 197.
Juliae Maesae nummus rarus 181.
Julianus Hortensis episcopus 277.
Junius Franciscus 119.
Juramentum *per salutem Papae* 398.
Juretus Franciscus notatus 231.
Juvenalis S. monasterium Hortae 274. collapsum 297.
Juvenatio Paullus de 424. 426.

K

Kile Castrum. *Vide* Bonifacius VIII.
Kilinus Sutrinus episcopus vindicatus 291.

L

Ladislans rex Neapolis Hortae dominus 456. 457. 463.
Lambertus Hortensis episcopus 289. 396.
Landuinus Hortensis episcopus 290.
Landus sive Lannus martyr 107. 108.
Langobardi quam late in Italia regnaverint 276.
Laurentius Hortensis episcopus 297.
Lazarinus de Murro Dominicus 179.
Leo Hortensis episcopus 273.
Leo IV. Pont. Max. Hortan.,
&

- & Ameriam instaurat 22.
 Leonicillus Josephus Sillanus Hortensis episcopus 316.
 Liberti habebant jus sepulcri, sed non omnes 184.
 Lingua latina barbari aevi grammaticae legibus soluta 332.
 Lomejerus Jo: 103.
 Longus Andreas Hortensis episcopus 307.
 Lovia sive Lobia est porticus 417. 418.
 Lucas Hortensis episcopus 301.
 Lucumo Etruscus filius Demarati Corinthii, postea dictus Lucius Tarquinius 143.
 Lucumones Tuscorum reges 16.
 Ludovicus Hortanus episcopus 305.
 Ludovicus I. constitutionem sancit pro Romana ecclesia 92. donat Hortam Apostolicae Sedi cum ducatu Romano 279.
 Luitprandus rex Langobardorum capit urbes ducatus Romani 278. eas restituit Zachariae 279. Literae Gregorii III. pro iis impetrandis 385.
 Lydi in Etruriam profecti 131. 132. 133. 134. 136. 137.

M

- M** Abillonius Jo: xix. 214. 217. 219. 283. 334.
 Maccaffanus Georgius Hortensis episcopus 305.
 Magalottus eques Hortanus 409.
Magistri dicti Seviri primi 38.
 Magliabechius Antonius 129.
 Magufanus. *Vide* Hercules.
Majo Itatorum, non est Majuma 258.
 Manlius Valens Consul ordinarius. *Vide* Antistius
 Mantua urbs Etruriae secundae 21.
 Mantinus Jacobus Ebraeus 129.
 Marca Petrus de 27. 37.
 Marmocchinus Sanctes 129.
 Marozia uxor Alberici I. Comitis Tusculani & postea Widonis Tusciae Marchionis 287. filia Theodora senioris *ibid.* scortum Sergii pseudopapae 288. ex Alberico genuit Sergium, Nepefinum episcopus, Constantinum & Albericum II. *ibid.* post Widonem nupsit Hugoni Regi Italiae *ibid.*
 Marfcianus Comes Thomas 304.
 Martinianus Hortanus episcopus 273.
 Martinus IV. eligit Conradum in Hortensem episcopus 409. scribit ea de re Capitulo & Hortanis 411.
 Martis ultoris templum 25. ab Augusto votum 26.
 Massa Antonius refutatus 96. 98. *Materi* pro Matri 179. 180.
 Mauricio dux Perusinus ab Agilulpho rege interemptus 275.
 Mauricius Hortensis episcopus 277.
 Medici Servi 167.
 Mercurialis Hieronymus 167.
 Merula Paullus 131.
M ferium pro mensium 186.
 Messoris mystae 170.
 Messurinae lacus in Carnis 106.
 Miles idem ac eques 409.
 Militares Coloniae. *Vide* Augustus.
 Minorellus Thomas Maria 154.
 Miraeus Aubertus 161.
 Miro Jo: Baptista de 289.
 Moduinus Aeduensis episcopus 362. 369.
 Montesperellus Paullus Aemilius 146.

Mont-

Montfaucon Bernardus 41. 240. 270. 341.
 Morellius Andreas 49. 53.
 Muggianum Castrum in agre Hortano 292.

N

NAr navigabilis 9.
 Nardinus Favianus notatus 45. 46. 55. 82.
 Nardinus Nicolaus 63.
 Nardus Jo: Hortanus episcopus 298.
 Narnia Colonia in Tribu Scaptia 71. ejus inscriptio *ibid.* sedes consularis Tusciae & Umbriae 72. ibidem exceptus Zacharias Papa a Rege Luitprando 279.
 Narniensis Tribus ficticia 182.
 Narniensis dativus Silvester 395.
 Nicolaus Hortanus episcopus. *Vide Zabareschis.*
 Nicolai V. diploma Hortanis 470.
 Ninnius Q. Seviri Augustalis & Quinquennalis Hortae 39.
 Noris Henricus 33. 36. 134. 215.
 Notitia publica 395. privata 397.
 Nummi Etrusci 125. 126. 127.
 Nuptius Ferdinandus 23.
 Nurra Jo. Paullus 116.

O

ONesimus & Chrefimus cognomina fervorum 185.
 Ordo & populus in Coloniis 69.
 Orta. *Vide Hortae.*
 Ortelius Abrahamus defensio 102.
 Orthosia urbs duplex 341.
 Ortonensis episcopatus instauratus a B. Pio V. 273. Ortonenses male cum Ortonensibus confusi 276. Ortona Colonia & municipium 94. in ditioe Lango-

PAlmerius Nicolaus Hortanus episcopus 301. ejus scripta 302.
 Pagi Antonius notatus 92. 198. 200.
 Palatina processio 285.
 Papebrochius Daniel notatus 275.
 Papienses denarii 418.
 Passienae & Passeniae gentis sepulcra 173.
 Passioneus Dominicus 121. 163.
 Patareni haeretici Hortae 402.
 Patricius Poeta 261. 263.
Pavefe idest clypeus 417. 418.
 Paullus I. Hortanus episcopus 292. 404. consecrat ecclesiam S. Nicolai de Funariis 293.
 Paullus II. Hortensis episcopus 293. ejus diploma monialibus tertii ordinis S. Francisci 454.
 Pearsonii Jo: opinio de decreto Gelasiano rejecta 216. 217. 224. 225.
 Pechinolius Angelus Hortanus episcopus legatus ad regem Hungariae 304. 474.
 Pelagius Patricius alius a Patricio I. qui scripsit Centones Homericos 261.
 Pelasgi in Italiam migrant 5. varias urbes condunt 6. 7. 8. literas in eam ferunt 131.
 Pentapolis Italiae 64. 65. 66. aucta ad Decapolim & Decapentapolim 67.
 Peregrinus Camillus 20. 22.
 Peregrinus sanctus. *Vide Cetheus.*
 Perfectissimi viri 61. eorum antiquitas 62.

- Perizonius Jacobus 12. 44. 54.
 Peruscius Nicolaus Hortanus episcopus 307.
 Perusinus ducatus 275.
 Petrus Jacobus notatus 333.
 Petrus I. Hortensis episcopus & legatus Apostolicus in Germaniam missus 285.
 Petrus II. *Vide* Popleto.
 Petrus III. Hortensis episcopus 298.
 Petrus de Horta Commendatarius generalis ordinis sancti Spiritus 299.
 Pheus Julius & Laurentius Hortani, Advocati consistoriales 312.
 Pierius Valerianus 144. 145.
 Pigafetta Philippus interpret Leo- nis Tactici 250.
 Pisonis iter Romam post mortem Germanici 9.
 Plautianus. *Vide* Fulvia.
 Plucia gens alia a Plautia 105.
 Pontifices quinquennales duae erant dignitates 38. 39.
 Popleto Petrus de, Hortanus episcopus 294. transfert ordinem S. Francisci Hortam 295.
 Popo Aquilejensis Patriarcha 290.
 Postulatio quid 72.
Potens miles titulus magnatum inferiori aevo 418.
 Potestas, magistratus 415. Hortae 296. 298.
 Postellus Gullielmus 129.
 Priscianus emendatus 163.
 Proba Falconia Poetria Hortana 190. cum Anicia Falconia Proba confusa 191. & *seqq.* 206. laudata a variis 233. 234. ejus Cento 203. notatus a S. Hieronymo 204. a Gelasio relatus inter apocrypha 211. cur 217. 219. dicatur Honorio Augusto 207. non Eudociae 235. ejus inscriptio vulgata 208. vera 210. idem Cento memoratus a S. Isidoro Hispalensi 216. emendatus ab Henrico Stephano 245. & a Caspate Barthio 245. ejus editiones 237. 238. codices 239. 240. alia insuper a Proba conscripta 236.
 Proba Falconia Anicia, Probi, Probinii, & Olybrii mater 241. obiit post Sextum Petronium maritum 242. laudata 243. alia a Proba virgine Romana *ibid.*
 Procopii locus male intellectus 197.
 Pronunciatio linguae latinae barbari aevi 332.
 Putei apud sepulcra 173. 174.
 Pyrrhus Ajoffa Hortensis episcopus 304.

Q

- Quatuorviri in Coloniais 34.
 Quatuorviratus alius ab aedilitate 40.
 Quinquennales in Coloniais qui Romae censores 38.
 Quirina tribus 26.

R

- Raderus Matthaeus notatus 192. 198.
 Radulphus ordinis Praedicatorum 402.
 Ravennas anonymus geographus explicatus 64.
 Ravenna extra Pentapolim 65. caput Pentapoleos 66.
 Reinesius Thomas a Norisso notatus de Seviris Augustalibus 36. ejus sententia de lingua Etrusca

fca 131. notatus in aliis 166.
 198. 202.
 Relandus Hadrianus 144.
 Rhenanus Beatus rejectus 220.
 Rhenferdus Jacobus 145.
 Robertellus Franciscus contra
 Sponium defensus 167.
 Rodolphus Hortensis episcopus
 291.
 Romanus Patricius Exarchus Ra-
 vennas Hortam capit 274. te-
 ner captivum Blandum Horten-
 sem episcopum 275.
 Roscius Julius 13. 22. 307. 308.
 309. 310. 235.
 Ruinartus Theodericus 269.

S

Sabatinius M. Antonius 181.
 Sabellus Lucas Hortensis epi-
 scopus 306.
 Sanctes Hortensis episcopus 300.
 Salmasius Claudius de Aequis Fa-
 lificis notatus 95.
 Saussajus Andreas 222. refutatus
 341.
 Saxivivi Abbas habuit ecclesiam
 in episcopatu Hortano 292.
 294. litem ea de re intendit
 cum Hortano episcopo 403.
 Scaliger Julius Caesar rejectus
 163. 193.
 Scaliger Josephus notatus 97. ejus
 opinio de lingua veteri Etrusca
 130.
 Scribonianus M. Furius Camillus
 e factis erasus 136.
 Scripta virorum illustrium a clarif-
 simis viris olim emendata 231.
 Sedulii praefatio spuria 208. ejus
 Carmen paschale laudatum in
 decreto Gelasii 226. editum
 ante Gelasium 230. ab Asterio
 postea emendatius editum 231.
 diversum a paschali opere 232.
 Senatus in Coloniis idem ac ordo
 69. 70. *Vide* Curia.
 Septimii Severi inscriptiones era-
 sae 45. 46. & *segg.*
 Sepulcra duplicis generis 171.
 184.
 Sermugnanum castrum 304.
 Seviri Augustales erant sacerdo-
 tes, non magistratus 36. quando
 instituti *ibid.* sex primum no-
 minati e corpore Augustali 37.
 in plura Collegia partiti, qui-
 bus distincti Seviri praerant
ibid. Seviri honorarii 38.
 Sigonius Carolus notatus 102.
 Silvani inscriptio 202.
 Simeonius Thomas notatus 190.
 191.
 Sotio emendatus 104.
 Spanhemius Ezechiel 28. 74. 79.
 94.
 Sponius Jacobus notatus 167.
 Sportula consularis 243.
 Stella Antonius Hortensis episco-
 pus 301.
 Stephanus Hortensis episcopus
 280.
 Stephanus Henricus Aufonium
 carpit 244. Centonem Probae
 emendar 245.
 Stephanus Patricius & dux Ro-
 manorum 278.
 Strabo mutilus 15.
 Suarezius Josephus Maria notatus
 46.

T

Tarquinius Priscus filius De-
 marati Corinthii 143.
 Theobaldus B. Assisias Hortae de-
 functus 295.
 Theodori S. ecclesia Hortae 386.
 390.

- Thomacellus Johannellus & Andreas Horrae rectores 299.
 Thomasius Iosephus Maria 216. 219. 334.
 Tiberis navigabilis juxta Hortam 8. 9. 10.
 Tiberini Patris ara 149. 150.
 Tillemontius Sebastianus 56. 63. 86. 87. 196.
 Titius Sigismundus 129.
 Trafimundus Hortensis episcopus 294. 403.
 Trafimundus Spoleti dux 278.
 Tribuni varii Langobardi 395.
 Tribus rusticae & urbanae 26.
 Tucia gens 179. 180.
 Turre Philippus a. *Vide* Adria.
 Tyrrheni in occidentali Etruria cum Pelasgis habitarunt 133.

V

- V** Adimonis lacus 97. 98. de eo Plinii junioris testimonium 99. apud eum gesta 101. ejus virtutes 103. 105. 106. ejus insulae 104.
 Vaillantius Jo: notatus 48.
 Valentinus Hortanus & Castellanus episcopus primus 300.
 Veii extra XII. urbes Etruriae 18. non fuerunt ubi nunc est civitas Castellana 77. eorum situs 78. Colonia & municipium 94.
 Velferus Marcus 37.
 Verecundus Ulpius 115. 116.
 Verilianus Ortonensis comes 277.
 Verrochinia Christaura 304.
 Verrochius. *Vide* Berrochius.
 Vestinus Ameriae patronus 90.
 Ughellus Ferdinandus in serie episcoporum Hortensium cor-

- rectus 272. 273. 274. 275. 277. 286. 289. 290. 294. 295.
 Vicarellus Verrochii Hortani filius 452.
 Victorinus Petabionensis 334.
 Vignolius Jo: 69. 138. 164.
 Villanius Marius Hortanus 312.
 Umbrorum lingua dialectus Etruscae 164.
 Ungarellus B. Hortanus 303.
 Volumnius Tragoedias Tuscas conscribit 143.
 Vossius Gerardus Jo: notatus 159.
 Urbanus VI. donat Jo: Nardo Hortano bona Belli Cajetani 298. pigærat Hortam Malatestae de Malatestis *ibid.*
 Urbinates Hortenses 11.
 Urso Petrus de, Horranus 301.
 Urso Gradenfis Patriarcha 290.
 Usserius Jacobus agnoscit Sedulii praefationem pseudepigrapham 208.

X

- X** Anthus Lydus Historicus 132.

Z

- Z** Abareschis Nicolaus de, Hortanus episcopus 298.
 Zacharias Hortensis episcopus 285.
 Zacharias Papa adit ad Regem Luitprandum 279.
 Zaratinus Castellinius 10. 179.
 Zizimus Turca 490.
 Zonis sive Zeno Alexandrinus 335. 342.

INDEX . CHRONICUS

EPISCOPORUM . HORTENSIUM

Ann. Christi

330	I.	<i>Jo: Montanus</i>	pag.272
390	II.	<i>S. Cassianus</i>	268
400	III.	<i>Leo</i>	272
502	IV.	<i>Martinianus</i>	273
590	V.	<i>Blandus</i>	275
649	VI.	<i>Julianus</i>	277
743	VII.	<i>Mauricius</i>	ibid.
761	VIII.	<i>Adamus</i>	279
826	IX.	<i>Stephanus</i>	ibid
860	X.	<i>Arsenius</i>	281
900	XI.	<i>Zacharias</i>	285
916	XII.	<i>Petrus I.</i>	ibid.
963	XIII.	<i>Anonymus</i>	289
1005	XIV.	<i>Lambertus</i>	ibid
1026	XV.	<i>Jo: I.</i>	290
1037	XVI.	<i>Landuinus</i>	ibid.
1049	XVII.	<i>Gregorius</i>	ibid.
1124	XVIII.	<i>Rodolphus</i>	291
1179	XIX.	<i>Paullus I.</i>	292
1200	XX.	<i>Paullus II.</i>	293
1222	XXI.	<i>Guido</i>	294
1239	XXII.	<i>Trasimundus</i>	ibid.
1245	XXIII.	<i>Jo: II.</i>	ibid.
1254	XXIV.	<i>Petrus II. de Popleto</i>	295
1284	XXV.	<i>Conradus Viterbiensis</i>	296
1290	XXVI.	<i>Bartolus</i>	ibid.
1298	XXVII.	<i>Laurentius de Vellitro</i>	297
1334	XXVIII.	<i>Nicolaus de Zabareschis</i>	298
1362	XXIX.	<i>Jo: III.</i>	ibid.
			<i>Pe-</i>

1366	XXX.	<i>Petrus III.</i>	ibid.
1366	XXXI.	<i>Jo: IV.</i>	ibid.
1396	XXXII.	<i>Paullus III. de Albertis</i>	299
1396	XXXIII.	<i>Sanctes</i>	300
1396	XXXIV.	<i>Valentinus</i>	ibid.
1443	XXXV.	<i>Lucas Bononiensis</i>	301
1450	XXXVI.	<i>Antonius Stella</i>	302
1455	XXXVII.	<i>Nicolaus Palmerius</i>	ibid.
1467	XXXVIII.	<i>Antonius</i>	ibid.
1473	XXXIX.	<i>Pyrrhus Ajossa</i>	304
1492	XL.	<i>Angelus Pechinoli</i>	ibid.
1496	XLI.	<i>Henricus Brunus</i>	ibid.
1498	XLII.	<i>Georgius Maccasanus</i>	305
1503	XLIII.	<i>Ludovicus</i>	ibid.
1504	XLIV.	<i>Jo: V. Burchardus</i>	ibid.
1506	XLV.	<i>Franciscus Francischinius</i>	ibid.
1525	XLVI.	<i>Paullus IV. Caesius</i>	306
1530	XLVII.	<i>Lucas Sabellus</i>	ibid.
1538	XLVIII.	<i>Pomponius Caesius</i>	ibid.
1544	XLIX.	<i>Scipio Bongallus</i>	ibid.
1566	L.	<i>Nicolaus Peruscius</i>	307
1582	LI.	<i>Andreas Longus</i>	ibid.
1590	LII.	<i>Jo: Vincentius Canfachius</i>	ibid.
1607	LIII.	<i>Hippolytus Fabianus</i>	312
1621	LIV.	<i>Angelus Gozadinus</i>	ibid.
1670	LV.	<i>Thaddaeus Altinus</i>	315
1685	LVI.	<i>Josephus Sillanus de Leoncillis</i>	316
1697	LVII.	<i>Simon Aleottus</i>	ibid.
1704	LVIII.	<i>Ascanius Blasii</i>	ibid.

Praecipua menda, quae inconfulto auctore
irrepperunt, sic corriguntor.

<i>Pagina.</i>	<i>Linea.</i>	<i>Error.</i>	<i>Correctio.</i>
x	10	Colouius	Coloniis
5	8	mediterranae	mediterraneae
26	16	Curicnsibus	Curenſibus
43	15	MAIESTIQVE	MAIESTATIQVE
48	22	Gaetae	Getae
56	2	LICI	LICIS
63	10	iniiffet	iniiffent
82	22	Οκρίκλον	Οκρίκλου
114	6	ſancte	ſanctae
118	20	Mithographos	Mythographos
124	3	Dalecampius	Dalechampius
129	13	lingue	linguae
137	18	vulgandas	vulganda
156	3	unum antevertit	unum epocham vulgarem antevertit
163	20	Politianum, qui ante	Politianum ante
172	15	vetebantur	vetabantur
174	17	xi.	xi.
176	10	peſequuta	perſequuta
209	6	Thedoſii	Theodoſii
216	22	Ferrarienſi <i>antiquiores</i>)	Ferrarienſi) <i>antiquiores</i>
228	2	compediariis	compendiariis
249	16	reſtiterent	reſiſterent
275	21	a	ac
230	5	ccccxv.	ccccxcv.
232	5	Sedulii: ideoque	Sedulii, quod poſtea emendatius edidit idem Aſterius:ideoque
234	ult.	Tyſtrum	Ticyrum
270	12	ſaepe, numero	ſaepe numero
278	16	dccxc.	dccxi.
281	14	apocryſiarius	apocriſiarius
292	24	reparatur	reparator
298	27	in Appendice proferendis	in Archivio Vaticano ſervatis
306	11	mdxxxiv.	mdxxxix.
315	17	ſepelliri	ſepeliri
317	5	316	216
341	6	ſilentim	ſilenrium
384	35	Martyroloio	Martyrologio

R O M A E

Excudebat FRANCISCUS GONZAGA
in via Lata

M DCC VIII.

PRAESIDUM PERMISSU.

JUSTI. FONTANINI
DE. ANTIQUITATIBUS
HORTAE
COLONIAE ETRUSCORUM
LIBER. TERTIUS

CAPUT I.

SYNOPSIS

- I. *Hujus Libri tertii occasio.* II. *Ecclesiae varias civitatis Hortanae, & multa Sanctorum pignora in iis adservata enumerantur.* III. *Vetera monumenta nuper Hortae reperta brevi explicazione illustrata proferruntur.*

OST libros duos de Hortanis Antiquitatibus, a me olim vulgatos, ubi ea, quae Coloniae Augustae nomen posteriorum memoriae commendarent, pro virili digessi, nonnulla ad manus meas pervererunt, quorum subsidio pridem scripta augeri contingit. Quare ne quidquam silentio praetereatur, unde sparta, quam

2 DE. ANTIQUITATIBUS . HORTAE

ornandam suscepi, illustrari possit, singula, quae exspiscari licuit, seorsum disponere atque edere libet, accedente praesertim novo atque insigni honoris & gloriae fastigio, eidem Coloniae ex cive longe omnium clarissimo, inter purpurati ordinis Patres virtutis ergo nuperrime adscripto: quod in vestibulo operis tanto ante ornati fueramus. At neque illud silendum, nos ipsos mense Novembri A. D. 1714. Hortanam urbem ingressos una cum illustrissimis & undequaque spectatissimis viris Fabricio Pignatello Episcopo Lupiensi, Prospero Lambertino inter sacrae aulae proceres maxime conspicuo, & Angelo Gabrielio Marchione, longinquis itineribus, ad excolendum animum susceptis, claro. Istic vero ab ornatissimo juvene Innocentio Nuptio, cujus generosa comitas Eminentissimum patrum egregie refert, liberaliter excepti, urbem ipsam, civium mores & religionem, templorum copiam & venustatem, amoenos colles & totius agrum cultum summa alacritate lustravimus, unde lux non modica nobis affulsit ad ea, quae dicturi sumus, clarius explicanda.

II. Ordiamur ab Ecclesia matre, episcopio proxima, sive, ut vulgo dicimus, *Cathedrati*. De hujus primo antistite Cassiano Johannes Bollandus in Actis Sanctorum tom. II. Februarii pagina 277. se die v. Augusti acturum promisit:

Horta conspectus septentrionalij

- A Horta
- B. Monast. S. Bernardini
- C. Monast. S. Marie Gratiarum
- D. Mon. Cappuccinorum
- E. Ecclesia S. Laurentij
- F. Traiectus Tiberis
- G. Rudera pontis Augusti
- H. Ecclesia S. Marci

tentrionali

- A. Horta
- B. Monast. S. Bernardini
- C. Monast. S. Marie Gra-
tiarum
- D. Mon. Cappuccinorum
- E. Ecclesia S. Laurentij
- F. Traiectus Tiberis
- G. Rudera pontis Augusti
- H. Ecclesia S. Marci

Sociis, ad magnum opus perficiendum Bollando suffectis, ubi ad mensem Augustum pervenerint, hac in re non parum fortasse proderunt quae nos in superiori libro II. de Sancto Cassiano protulimus. Ecclesia Hortana duodeviginti sacerdotiis, quae *Canonicatus* dicuntur, insignis est. Horum sex nominantur de jure patronatus, quod civium pietatem egregie demonstrat. Prioris dignitas ceteris praestat. Quotannis Kalendis Septembribus Sanctus Aegidius Abbas urbis patronus praecipua caeremonia colitur: quod vere adnotatur in Majo Bollandiano tomo VII. pagina 600. col.2. quanvis & Sanctus *Laurentius*, de quo fit mentio in *Actis Sancti Cassiani*, eodem loco habeatur. Hoc idem prodit ejus memoria, in sacris Officiis olim recoli solita. Exstat insuper antiquissima paroecia, Deo in honorem *Sancti Laurentii* dicata prope civitatem Hortanam. Supra portam veteris Ecclesiae cathedralis Sanctus *Laurentius* cum aliis urbis patronis pictus conspiciebatur, & etiamnum conspicitur in tabula, in episcopium translata ex aede, olim in foro Hortae constructa. Reliqui coelites Hortensium patroni, qui praeter BeataM *MARIAM* Virginem in coelum assumptam, tertio die dominico mensis Maij sacro ritu & processu per universam civitatem solemniter honorantur, hi sunt, quorum etiam sacrae ex-

4 DE. ANTIQUITATIBUS. HORTAE

viae in Ecclesia episcopali adservantur.

1. Sanctus Quirinus martyr.
2. Sanctus Dionysius martyr.
3. Sanctus Apollonius martyr.
4. Sanctus Aurelianus martyr.
5. Sanctae Dorothea & Faustina Virgines & martyres.
6. Sancti Marcus & Timotheus martyres.

In eadem Ecclesia tres dioecesanae Synodi ab Angelo Gozadino urbis episcopo celebratae recensentur.

1. Die ultima Maii, 1. & 2. Junii A.D. 1626 Prodiit Ronciloni apud Franciscum Mercurium. A. D. 1627. in 4.

2. Die XI. Novembris A. D. 1629. Prodiit. ibidem A. D. 1630. in 4.

3. Die ultima Septembris A. D. 1646. Prodiit Viterbii apud Marianum Diotallevium A. D. 1646. in 4.

In aliis etiam Ecclesiis alia corpora Sanctorum adservari didicimus. Quae enim Deo in honorem Sancti Antonii Abbatis dicata est, ubi Virgines sacrae vitam degunt sub regula Sancti Benedicti, habet ipsa Sanctorum Crescentii, Primitivi, Mamertini, Severi, Crescentiae, Timotheae, Flaviae Domitillae, Clementis, & Lucillae Martyrum.

Aedes beatae Mariae Lauretanae, quae est

est Virginum ordinis Sancti Augustini, pariter servat reliquias corporum Sanctae Flaviae Domitillae martyris. In hoc sacro domicilio usque ad annum aetatis XVIII. religiose vixerat honesta puella Anna Maria Gryphonia, quam repente in marem se evasisse animadvertit. Inde egressus literis operam dedit, & postmodum sub nomine Francisci Gryphonii, doctrina & moribus optime excultus, presbyteratus ordine suscepto inter Canonicos Ecclesiae Hortanae cooptari meruit, ubi sacras etiam confessiones audire permissus, quem nos allocuti sumus.

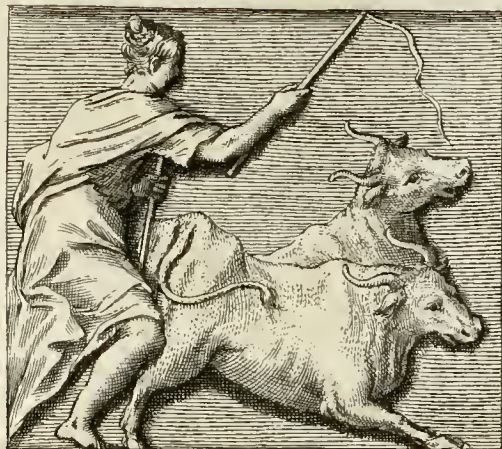
In Ecclesia ordinis Sancti Francisci, quem vocant *Conventualium*, est corpus Sancti Arcarii martyris. Istic cilicium Sancti Francisci superesse integrum, & in ipso coenobio Nicolaum V. Pont. Max. literas Apostolicas dedisse, testatur Julius Roscius in libello, huic operi subnectendo. In aede Sancti Bernardini minorum observantium extra civitatem est corpus Sancti Aurelij martyris. Porro Sanctum Franciscum adhuc superstitem de Hortano populo benemereri coepisse, testatum nobis reliquit Sanctus Bonaventura in Vita Seraphici Patris cap. XII. prodigium a magno viro ibi patratum narrans. Bonaventurae verba haec sunt: *apud civitatem*
 ORTENSEM puer unus ita conglomeratus erat,
 ut capat pedibus portaret applicitum, & ha-
 ba-

beret ossa nonnulla confracta, signo Crucis, ad parentum lacrymabiles preces, ab eodem suscepto, subito extensus extitit & illico liberatus. Ita Ecclesiae Doctor Bonaventura. In hac urbe alium etiam parthenonem ordinis Sancti Petri Damiani sub titulo Sancti Georgii stetit, nos docet ex tabulario civitatis Hortanae proferenda epistola Summi Pontificis Alexandri IV. qui A.D. 1255. loci Sanctimonialis exemit ab omni onere, Sedis Apostolicae legatis praestari solito. Hae literae laudantur a Julio Roscio, qui eas memoriae lapsu Eugenio IV. adscribit in Narratione de Ponte Hortino, huic libro subjicienda. Sed vetustiora alio nos vocant.

III. In substructionibus turris campanariae, & Ecclesiae episcopalis, quae nuper, adnitente Francisco Maria Casino S. R. E. presbytero Cardinali Tituli Sanctae Priscae, post primam operis nostri editionem, in splendidiorem formam surrexit, quaedam eruditae antiquitatis monumenta reperta sunt. In his excellunt sarcophagi duo, anaglyphis bacchanalium symbolis affabre ornati. Horum alterum vindemiale aliquod festum exprimere videtur. Nam cistam mylticam & tigrides Baccho sacras exhibet. Quatuor anni temporum genios in medio, lepores, capreas corvum, & cantharum etiam, videmus. Utrinque ludunt adolescentuli, bini in principio,

*Sarcophagus in subterra
Nunc in*

*Anaglypha
utriusque
capitis
sarcophagi*

*Sarcophagus in subterraneis Ecclesia Cathedralis Hortanae
Nunc in uilla Nuptiana.*

pío, & tres in fine, ferme nudi, cum facula, & hastis, quibus subjectas tigrides feriant. In extremo loco est cantharus, ut videtur, maiorum plenus. Adolescentulum primum & ultimum pedo & utre armatos adspicimus. In utroque sarcophagi fronte hinc femina, hinc mas boves ad opus ducere arbitraberis. Illa fortasse Lunam, hic Endymionem designat.

In alterius sarcophagi facie Ariadnam in litore Naxi, insulae unius ex Cycladibus, Baccho sacrae, & alias *Dia* appellatae, a Theseo desertam conspicimus: quam sub scopulo sopitam & in arena jacentem Bacchus cum Faunorum comitatu solaturus invisit, postquam scilicet infidum Theseum navi fugientem, ululatibus suis frustra revocare tentasset. Rem praeter Ovidium in epistola Ariadnae, graphice describit Catullus Carm. LXI. quod est Epithalamium Thetidis & Pelei, unde aliqua huc transferam, quae tabulam nostram mirifice illustrant v.50.

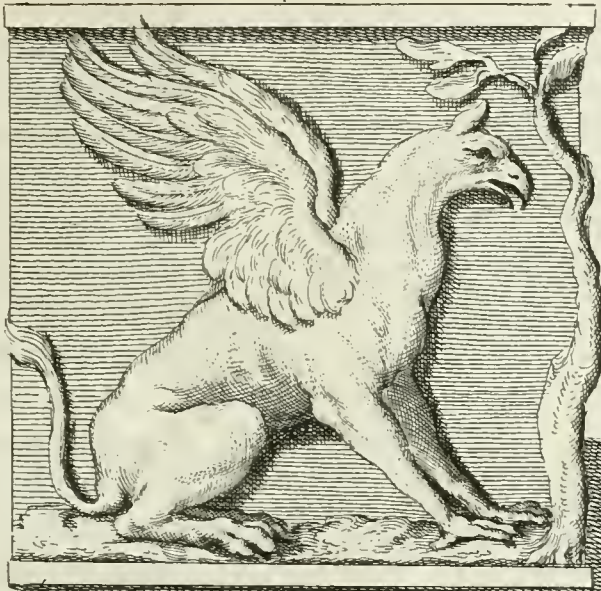
*Nanque fluentifono prospectans litore Diae
Thesea cedentem celeri cum classe tuetur
Indomitos in corde gerens Ariadna furores;
Necdum etiam sese quae visit, visere credit,
Utpote fallaci quae tum primum excita somno
Desertam in sola miseram se cernit arena.
Immemor at juvenis fugiens pellit vada remis,
Irrita ventosae linquens promissa procellae,
Quem procul ex alga moestis Minois ocellis,*

*Saxea ut effigies bacchantis prospicit Evoe :
 Prospicit , & magnis curarum fluctuat undis ,
 Non flavo retinens subtilem vertice mitram ,
 Non contecta levi velatum pectus amictu ,
 Non tereti strophio lactantes vineta papillas ,
 Omnia quae toto delapsa e corpore passim ,
 Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant .*

Infra vero Catullus Bacchi adventum ad
 Ariadnam ita describit v.251.

*At parte ex alia florens volitabat Jucchus
 Cum thiaso satyrorum, & Nysigenis Silenis :
 Te quacrens , Ariadna , tuoque incensus amore ,
 Qui tum alacres passim lymphata mente furebant ,
 Evoe bacchantes , evoe capita inflectentes ,
 Horum pars tecta quatiebant cuspide thyrsos ,
 Pars e diverso raptabant membra juvenco ,
 Pars sese tortis serpentibus incingebant .
 Pars obscura cavis celebrabant Orgia cistis ,
 Orgia , quae frustra cupiunt audire profani :
 Plangebant alii proceris tympana palmis ,
 Aut tereti tenues tinnitus aere ciebant .*

In tabula nostra Bacchus primo loco occurrit ;
 foliis vitigineis coronatus , & puero Ampelo
 innixus , de quo saepe fit mentio apud Nonnum
 in Dionysiis . Adest Cupido alatus , & vetulus
 etiam alatus , fortasse Acolus , ab Ariadna in auxi-
 lium accitus . Bacchum nuptias cum Ariadna
 celebraturum haec omnia innuere quispiam haud
 male ominabitur : quae quidem nuptiae alibi quo-
 que , non sic tamen expressae , conspiciuntur apud

*Exe substructionibus turris
Nunc in*

*Anaglypha
utriusque
capitis
Sarcophagi*

*Ex substructionibus turris campanariæ Ecclesiæ cathedralis Hortanæ
Nunc in uilla Nuptiana-*

V. C. Bernardum Montefalconium in Antiquitate explicata to. I. Par. II. pag. 240. Ad laevam Orgia celebrantur . Adfunt Sileni , vel Fauni , longiusculis auribus instructi , quorum unum , qui personam manu gerit , duo capita habere dixeris . Hujusmodi personae in Bacchi facris ferebantur , ut ad stragem Penthei alluderetur . Fabulam vide apud Ovidium lib. III. Metamorphoseon v. 513. Adest senex sacerdos tympanum manu gestans , qui feminam pannis involutam mysteriis Bacchicis initiare videtur . Ulterius est cista mystica , e qua serpens egreditur . Item bacchantium larvae , & tigris , quanvis injuria temporum brachia , pedes , atque alia ex ipso marmore abstulerit . Gryphos sarcophagi capita exhibent . Haec in aes incidenda curavimus ad archetypa , Hortae exstantia in villa Nuptiana . Ceterum utriusque sarcophagi ectypum misimus ad amicissimum Montefalconium , qui rara eruditione , qua pollet , ea illustrabit in supplemento Antiquitatis explicatae , quod typis jam parat . Inscriptionem seorsum repertam , egregiis characteribus efformatam , praetermittere nequaquam debeo .

D . M

M . A U R E L I
H I L A R I A N I

A U G G . L I B

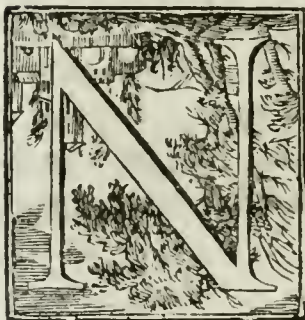
H . O

Hunc Hilarianum libertate donavit M. Aurelius Imp. a quo praenomen accepit ; unde ipse M. Aurelii , & L. Veri *Augustorum* libertus appellatur . Extremae literae compendiariae H. O. *hic ossa* , nempe *quiescunt* , ex veteri formula commode explicari possunt .

C A P U T . II .

S Y N O P S I S .

Ferdinandi Nuptii Hortani S. R. E. presbyteri Cardinalis vitae breviarium .

UNC res. postulat , ut Ferdinandi Cardinalis Nuptii , Hortanae urbis splendidissimi ornamento , quae ei fuit natale solum , & de qua , ut bonum civem decet , benemereri semper studuit , hoc loco elogium breve pertexam , in quo nihil necessitudini , quae mihi cum eo intercessit arctissima , nihil gratiae dabitur ;

bitur, quum ipse jampridem in vivis esse desierit. Notissima scribam, quae a quamplurimis argui possent, si mendacii & assentationis speciem praeferrent: quod hominem Christianum, nedum liberalem, & in luce hominum posteritati scribentem, maxime dedecet.

Dies decimus mensis Septembris anni reparatae salutis MDCXLV. natalis fuit Ferdinando. Praeter Dominicum; & Jo. Petrum, summum copiarum tribunum in Tuscia suburbicaria, quae *Patrimonium* Sancti Petri vulgo appellatur, tres alios fratres habuit, *M. Aurelium*, *Leopoldum*, & *Edvardum*. Jacobus pater, vir honestus & probus, magna haec nomina filiis se imposuisse affirmabat, ut ad res praeclare agendas exemplo & stimulo essent. Ferdinandus patre orbatus, ubi novennium attigit, a matre, nomine Samaritana, vulgo *Maritana*, prudentissima femina, in Urbem missus est, ut Romanis moribus & literarum cultu animum institueret ac perpoliret: quod sub ejus temporis praceptoribus in collegio Societatis Jesu egregie praestitit. Non semel ex ejus ore percepimus, matrem ipsam de filii moribus & studiis sollicitam, Romam de improviseo adventasse, ut eum sua praesentia in virtutum stadio percurrere ardentiolem faceret, magisque in proposito confirmaret. Erat is ingenio bonis arti-

bus perdiscendis aptissimo : cui non deerat solertia , sciendi ardor , & mira cupiditas interiora Musarum penetralia adeundi . Hinc ubi primum per aetatem licuit , antiquis scriptoribus serio evolvendis totum se tradidit , quorum lectione animum abunde locupletavit . Inter praecipuas Urbis bibliothecas , selectis libris optime instructa una tunc patebat ad coenobium Sancti Augustini , quae a primo conditore *Angelo Roccha* , vocatur *Angelica* . Hanc Ferdinandus frequenter adire , in hac totos dies latere . Saepe illum audivimus in extrema senectute summa facundia & pari memoria recitantem quae juvenis praesertim legerat apud Strabonem , veterum geographorum facile principem , apud Varronem , aliosque perinsignes scriptores , magnoque iudicio , quo praeditus erat , rem Romanam explicantem . Sed unum ex multis praecellens eius memoriae argumentum hoc loco non est silentio praetereundum . Mense Augusti post diem in honorem Sancti Laurentii Deo sacrum , calores omnium maximi Urbem potissimum urunt , quum circumquaque in agri Romani planities de more ignis immittitur , accensis dedita opera stipulis , unde interdum contingit , ut flammis latius pervagantibus totae etiam silvae in cineres redigantur . Jo. Maria Lancisius archiater palatinus , suae artis bene peritus , qui apud Cle-

Clementem XI. Pont. Max. non parum gratiae & auctoritatis sibi comparaverat, ad avertendum ardentissimum aestum, ex incendio stipularum Urbi imminentem, Pontifici suasit, immo etiam persuasit, ut publico edicto stipulas agri Romani amplius incendi vetaret. Interim accidit forte fortuna, Nuptium de rebus suum munus spectantibus ad Pontificem adire, ex cujus ore quum decreti mox vulgandi consilium accepisset, illud pro candore animi sui probare non potuit. Morem comburendi agri latini stipulas longe antiquissimum, optimosque effectus, qui inde consequerentur, ostendit, recitatis extemplo Virgilit carminibus ex libro I. Georgicorum v.84. quibus Pontificem a sententia facile revocavit.

*Saepe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires & pabula terrae
Pinguia concipiant, sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias, & coeca relaxat
Spiramenta, novas veniat, qua succus in herbas
Seu durat magis, & venas adstringit hiantes,
Ne tunc pluviae, rapidive potentia Solis,
Acrior aut boreae penetrabile frigus adurat.*

Ut

Ut illuc redeam, unde paullum diverti, Ferdinandus non sine magna ingenii laude liberalium, disciplinarum curriculum emensus, in jure divino & humano perdiscendo omnem operam posuit. In utroque ita profecit, excellitque, ut his postea facultatibus in fori luce ad usum traductis, egregium sacrorum canonum interpretem, & strenuum jurisconsultum qua voce, qua scripto se proderet. Jam fama ejus undique personabat, & Nuptio fausta quaeque rerum humanarum periti ominabantur (e quibus primarios memorare juverit, Palutium Alterium, Fridericum Ubal- dum Columnam, & Galeatium Marecottum S. R. E. Cardinales) quum Innocentius XI. Pont. Max. A. D. 1686. de magistratu Commissarii Camerae Apostolicae in virum probum, atque oneri parem apte conferendo cogitans, Ferdinandum, aetate & procerum gratia florentem, atque aulae suffragio commendatum, muneri adlegit, quum alias sanctissimus Senex in conferendis officiis, maturius & cautius deliberans plurimum cunctaretur, ut digniores tantum extolleret. Tunc praeerat aerario Sancti Petri Josephus Renuus Imperialis, Nuptii studiosissimus, postea ex Comite sacrarum largitionum purpuratis adscriptus. Mox Innocentius ostensurus quanti nostrum faceret, etiam Basilicae Principis Apostolorum sacerdotio honestavit, quod
cano-

canonicatum appellant. Ubi pro more contigit, eum fieri quaestorem collegii canonicorum, in id magnopere incubuit, ut agrorum Basilicae cultus promoveretur: quod ita factum, ut singulorum census brevi nimium quantum aucti fuerint. Quum ad capeſſendam Rempublicam acceſſiſſet, ita iis, ad quos pertineret, operam ſuam probatam reddidit, ut demortui Innocentii XI. ſucceſſor Alexander VIII. praefantium virorum acerrimus iudex, eum in officio permanere voluerit: cujus etiam conſiliis brevi tempore, quo ſedit, plurimum tribuit; ſemper enim optima & fideliffima eſſe cognovit: quaeque Nuptium a re ſua contra bonum Reipublicae augenda, maxime alienum manifeſtarent. Id factum & exemplo memoria digno confirmare, perquam facile eſſet. Hoc unum dixiſſe ſufficiat: contra jus faſque nihil majorum gentium gratiae tribuit, nihil ſibi dari in manum paſſus eſt praeter ea, quae ſummorum Pontificum leges palam permitterent. Alexandro vita functo, diem obiit Ferdinandus Raggius, aerarii pontificii tribunus, cui purpuratorum Senatus Nuptium ſuffecit donec novus Pontifex in comitiis eligendus de ſucceſſore ipſe cogitaret. Nuptii caſta fides ſtatim eluxit. Senatui enim auctor fuit, ut homo aere alieno & pontificio demerſus, ſolvendoque imparatus, depositarii

offi-

officio amoveretur, licet in Senatu fratrem, summo fastigio dignum, utque ferebatur, proximum haberet.

Petri Sedem, quinque menses vacantem, summo omnium plausu implevit Innocentius XII. insignium virorum, siquis alius, profecto amantissimus, unice virtuti foras educendae, orandaeque mirifice excubans. Is Nuptium, ab se initio pontificatus in pristino suo magistratu federe jussum, interque domesticos sacrae aulae praelatos viros connumeratum, se altius provecturum non levi indicio patefecit: quippe qui ejus, quo plurimum in gravissimis deliberationibus utebatur, eximias ingenii atque animi dotes perspicue nosset, & laudari passim audiret. Hinc post quadriennium, ex fisci pontificii occupationibus avocatus, & sacrae Congregationis Cardinalium interpretum Concilii Tridentini scrinii magistrum, atque universalis Inquisitionis consiliarium pronunciat. Ferdinandus ei muneri admotus, ut causae, Patrum judicio proponendae, summam excuderentur, primus effecit. Juris canonici studiosi rem, sibi perutilem, atque unis Cardinalibus calamo ante describi solitam, magno cum plausu exceperunt: quae etiamnum perdurat; nunc potissimum adnidente viro undequaque absoluto Prospero Lambertino, Nuptii in eo dignitatis loco successore; & cum

& cum primis olim amico, quem, mei quoque amantissimum, honoris causa nomino. Postmodum Nuptius, alio quadriennio evoluto, in Inquisitionis conventu adfessori Sperello de Sperellis, Cardinali renunciato, sufficitur. Qualem quantumque virum hujusmodi officia requirant, nemo ignorat. Illi enim incumbunt res summae, ad Sedis Apostolicae tribunal perductae, & eo referente, Patrum sententia excutiendae. Quid novus adfessor istic egerit, multi norunt. Acta causarum, longo pulvere obsita, eo redegit, ut brevi plurima, ad suum quaeque finem redacta, absolverentur.

Ferdinandus ad omnia Romanae aulae munera plane obeunda natus videbatur. In singulis enim, praecipuis nimirum, interque se maxime diversis, illius virtutem Summi Pontifices visi sunt quodammodo probare voluisse. Clemens XI. Innocentio successus Nuptium A. D. 1701. ex adfessore inter XII. viros Camerae Apostolicae scripsit, aedilemque cerealem creavit, quem annonae praefectum dicunt. Sed antequam illo priori magistratu moveretur, Pontifex, quae ejus erat clementia & mira benignitas, Nuptii animum explorare voluit per Fabium Oliverium, spectatissimum virum, nunc S.R.E. Cardinalem, an scilicet ad alterum munus subeundum libenter migraret, in quo Pon-

tifex ejus opera indigeret . Si contra votum id esset , libere hoc diceret , atque in officio suo permaneret . Hoc placere Summo Pontifici , quod ipsi placeret . Laurentius Casonus , in tota terra citra Pharum pro S. R. E. Apocrifarius , & dein Cardinalis , is erat , qui in Nuptii locum transferri debebat : neque munus aliud , ei par , suppetebat . Hoc cognito vir sapiens , egregium modestiae specimen in Summum Pontificem , & grati animi in Casonum edidit , quem sui beneficium initio fortunarum suarum apud Innocentium XI. expertus fuerat . Nulla enim cunctatione interposita , Oliverio , qui sibi non tunc , sed post seriam de re ipsa cogitationem responsum dari rogaverat , ingentibus gratiis de pontificia in se voluntate actis , statim respondit , se libentissime obsecurum . Ad haec Clemens Ferdinandum a secretis esse iussit Congregationis , ubi res pertractantur , quae aquas , in terris Sancti Petri exundantes , respiciunt . Deinde in Signatura gratiae , inque aerarii primum confesso , mox subsidii pro populis , Ecclesiae Romanae imperio subjectis , ab eo suffragium ferri debere constituit .

Præfecturam rei frumentariae ingressus , nihil antiquius habuit , quam ut publicae alimentariae pro virili consuleret . Hanc ut suo & futuris temporibus providentissime amplificandam
cura

curaret , auctor fuit , ut novum horreorum aedificium ad Thermas Diocletiani construere-
 tur , egregiamque Dissertationem Italice edidit ,
 in qua subacto iudicio , selectaque eruditione ,
 argumento maxime accommodata , Pontifici mo-
 dum proponit , quo Romanus ager , ob aeris
 inclementiam quodammodo infamis , desertus-
 que , facile coli possit . Haec interim quum Lau-
 rentius Corfinus , tunc aerarii S.R.E. Quaestor ,
 & jam Cardinalis , iussu Pontificis Ferrariam ad
 res magni momenti extricandas properaret , Nu-
 ptius iterum quinque menses quaesturam susti-
 nuit : qua functus , Congregationis rebus epi-
 scoporum & sub certa regula Deo famulantium
 praepositae , renunciatus est scrinii magister , Ni-
 colao Grimaldo in amplissimum ordinem coo-
 ptato . Mox Archiepiscopus Nicaenus , interque
 antistites folio pontificio adsistentes lectus . Nec-
 dum tamen satis ministeriorum . Nam Pontifex
 in conciliis , ubi de sacris Ecclesiae ritibus , de-
 que disciplina regularium decernitur , ab eo sen-
 tentiam ferri posse voluit , annoque 1712. in
 sacro Poenitentariae Apostolicae tribunali corre-
 ctorem declaravit .

Tot haec munera , & tam varia , quae Fer-
 dinandus , huc atque illuc jactatus , egregie
 semper , plenissima adprobatione , & , quod ca-
 put rei est , lotis manibus atque integra fide

administravit , altum viri animum , ingenium-
que ad omnia compositum , luculente demon-
strant ; non tamen ad obliquas artes , per quas ad
splendorem irrepere nunquam studuit , aut in-
quenquam tragulam injecit . Neque illud silen-
dum : homo tot occupationibus circumseptus , nul-
lum sibi unquam solatium extra urbem quaesi-
vit , nunquam , ut fit , rusticatus . Si quando
apud amicos vel paullum divertit , ne aliena qua-
dra viveret , semper cavit . Vir generosus hoc
sibi convenire arbitrabatur . In summa vir fuit
omnium horarum . Semper sui compos , sibi-
que praesens , universorum ordinum homines
ad se confluentes , hilari vultu complexus est ,
adeo se aequum praebens , ut etiam ii , adver-
sus quos sententiam ab eo dici contingeret ,
quasi officiis devincti , ab ipso discederent . Inter
frequentes lectissimosque urbis viros , vespere
in ejus aedibus saepenumero cogi solitos , audi-
vimus illum sermones varios excipientem , om-
nibus dicendi materiam pari facundia , parique
doctrina suppeditantem , quasi nulli unquam
muneri , praeterquam Musarum sacris , addictum .
Sed hominis ad unguem facti laboribus , meri-
tisque de Republica praemium longius differri
non posse omnium vota palam clamabant . Qua-
re Clemens Pontifex die XVI . Decembris A.D.
1715 . eum cum aliis proceribus sacris & spe-
ctatae

ctatae virtutis in purpuratorum senatum, communi bonorum omnium gratulatione & plausu, cooptavit, simulque Ecclesiae Urbevetanae praefecit: cui novo oneri humeros lubens supposit, dieque xxiii. Novembris anni insequentis 1716. consuetis officiis excipiendis, reddendisque perfunctus, postquam ovibus suis, annonae caritate afflictis, ut bonum pastorem decet, pro viribus suppetias tulisset, eisdemque proximum adventum suum paternis & gravibus literis nunciasset, ad episcopatum (sed heu quam breve tempus!) regendum se contulit, ubi laboribus fractus, oneri cessit die xxx. Novembris A. D. 1717. annos natus Lxxii. menses ii. dies xx.

Demortuum Cardinalem Innocentius fratris filius sepeliendum curavit in sacello Beatae Mariae, Sancti Britii nuncupato, in episcopali Ecclesia, cui vivus omnem, qua utebatur, supellectilem sacram donaverat: patriusque memoriae consulturus Innocentius, monumentum a mens his verbis inscriptum, erexit.

FERDINANDO. NUPTIO

S. R. E.

PRESBYTERO. CARDINALI

TITULI. SANCTAE. PUDENTIANAE

QUEM

DE. ANTIQUITATIBUS. HORTAE

Q U E M

SUMMIS. ROMANAE. AULAE. MUNERIBUS

F U N C T U M

INTERQUE. PURPURATOS. PATRES

A CLEMENTE. XI. PONT. MAX

COOPTATUM

ECCLESIA. ET. CIVITAS. URBEVETANA

V I X . D A T U M

SIBI. EREPTUM. LUXERUNT

OBIIT. PRID. KAL. DECEMB. ANNO. SAL.

M D C C X V I I

EPISCOPATVS. ANNO II.

VIXIT. ANNOS. LXXII. MENSES II.

D I E S X X .

INNOCENTIUS. NVPTIVS. FRATRIS. FĪLIVS

P A T R V O . O P T I M O

ET. DE. SE. MERITISSIMO

M . P

Fuit in Nuptio facies ampla & egregia , quae caput aequaret , majestatis plenum . Habitus oris decorus & gravis . Dignum imperio judicasses . Statura corporis magna ; vel certe supra mediocritatem , adpectuque venerabilis . Religiosus fuit quammaxime , & aequi servantissimus ; mitis tamen & placidus , non rigore extra orbitam currens . Quod ad mores attinet , rem verbo absolvam : & dictis & factis fuit inculpatus . Multorum annorum testes id non sine quadam admiratione observarunt . Eminebat in eo comitas , ad quam tamen influebat aliquid gravitatis : inque audiendis privatorum causis & in promiscuis salutationibus nihil illo urbanius atque civilius . In dicendo fuit gratus , promptusque . Disertus , sed nunquam audienti molestus ; quippe qui alios loqui etiam permetteret , & libenter audiret . Candidus , non fucatus visus est unquam : nec certe ullius assentator in sententia dicenda , ut alienam gratiam aucuparetur . Ab eo enim abfuit bonis omnibus improbandum dissidium cordis & linguae . Officiosus in primis & constans amicorum cultor fuit : quorum votis & necessitatibus vir magnanimus ultro accurrebat , eorum rebus & commodis promovendis ut operam daret , se rogari nunquam passus . Siquidem probe novit , honestis viris caro admodum vendi quae verecunda pecunia solutio-

ne concederentur. Liberalitas in illo effulfit, ut plane ceteras virtutes aequaret: quumque aliis benefaceret; ab se nihil aut parum fieri praeferebat. Sedis Apostolicae auctoritatis, majestatisque tuendae studium nunquam celavit: quumque homines, qui ejusdem propugnatores esse deberent, tanquam nefarios praedones, in pontificiae dignitatis patrimonium editis libris ruere contingeret, more majorum viros strenuos optimis scriptis in impios conatus certare voluisset. Ubi hoc factum, prae gaudio exsiliit. Qui literarum & probitatis laude conspicui haberentur, ab eo plurimi facti. Hos ad unum omnes Romae consiliter voluisset, honoribus tamen auctos. Petrum Valerium Martorellum Auximatem, probitate, ingenio, & juris pontificii & Caesarei scientia praeclarum; quo jamdudum in studiis & consultationibus utebatur, Feretranum episcopum factum aegre tulit, & nunquam probavit. Leandri Cardinalis Colloreti, me praesente, obitum luxit, & jacturam S. R. E. reputavit. Henrici Norisii, Thomae Mariae Ferrarii, Josephi Mariae Thomasi Cardinalium; Raphaelis etiam Fabretti, & Philippi a Turre, Adriensis episcopi, eruditionem, doctrinamque suspexit, vicissim ab iis magni factus: quorum postremi duo de illo in scriptis suis honorifice meminere. De se modestissime sensit, nec unquam

quod

quod suae fortunae retardarentur, ne cum familiaribus quidem, auditus est queri; amicis; qui hac de re sermones miscerent, dicere solitus, se sua non ante, sed retro respicere; quis nempe fuisset, & quis jam esset, non quis futurus, memoria repetens. Propterea nullius potentiorum se unquam fidei commisit, ut apud Summos Pontifices commendaretur, ipse tamen, nullis etiam studiis laceffitus, alios commendans. Quaeret fortasse aliquis, cur tantus vir tam sero ad amplissimam dignitatem adscenderit? Jo. Victorius Roscius, alio nomine Janus Nicius Erythraeus, vir doctus & probus, qui sibi & Musis intra siparium canens, aulam sagaciter introspectit, aperuitque non solum in Eudemia, sed singulatim in Pinacothecis, in harum tertia agens de Alexandro Glorierio, duabus de causis posse contingere arbitratur, ut, qui summam de se expectationem commovent, ad illud amplitudinis culmen minime veniant, ad quod sua eos merita vocant. I. communi vitio hominum, quibus aliena virtus suspecta est, & formidolosa. II. Fortunae, si ita loqui fas est, iniquitate, quae virtuti praemia tribui nolit, ipsa cui velit, pro arbitratu suo largitura. Antiquae causae Nuptium tot annos a sacro Senatu repulerint, dicere non audeo. Hoc dico; Pontificem unam proferre solitum, quod Nuptii;

singularis viri , opera in multis egeret , in quibus eo ad altiorem gradum evecto amplius uti non posset . Nullum enim negocium in examen vocatum , quin ejus etiam cónsilium expecteretur . Hæc de Ferdinando Nuptio S. R. E. Cardinali pro re nata dicta sufficiant .

F I N I S :

APPENDIX

A D

LIBRUM . TERTIUM

D E

ANTIQUITATIBUS
HORTAE

COLONIAE . ETRUSCORUM

Ubi præ ceteris

JULII . ROSCII . HORTINI

NARRATIO

De instaurando Hortino Ponte
vetustissimo

Ex M. S. codice Vaticano.

APPENDIX

GENERAL INDEX

ANTHROPOLOGICAL
HORROR

GENERAL INDEX

GENERAL INDEX

GENERAL INDEX

NARRATIVE

GENERAL INDEX

GENERAL INDEX

GENERAL INDEX

AD · X Y S T U M · V

P O N T · M A X

De Ponte supra Tiberim , ejus
liberalitate erigendo

JULII · ROSCII · HORTINI

E P I G R A M M A

SÆcula turbatis terris felicia Xystus,
Ausonio pacem restituitque solo.

Fræna mari injecit, celeri tum classe parata,
Barbaricos longe jussit abire metus.

Nunc Tiberi pontem imponit, quo, tramite recto
Et pedes, & velox currere possit eques.

Quid metuat posthac properans hinc inde viator
Aspera naufragii nulla pericla manent.

Nec transire gravi fluctus mercabitur ære,
Nec trahet in portu sepe sub imbre moras.

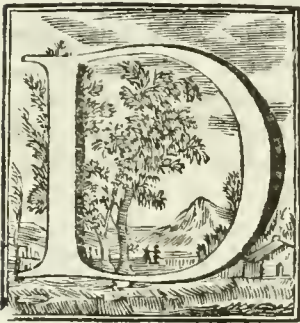
Præteriens subito, Xystum super æthera tollet,
Et Xystum totis ripa sonabit aquis.

AD · XYSTUM · V
PONTIFICEM · MAXIMUM

*De instaurando Hortino Ponte
vetustissimo.*

JULII ROSCII HORTINI

N A R R A T I O

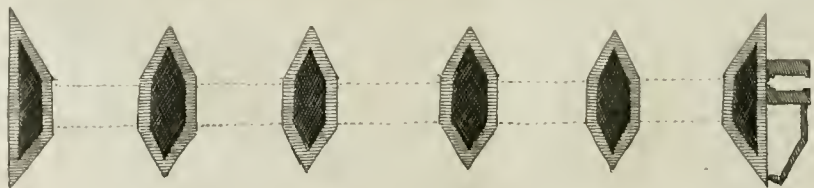
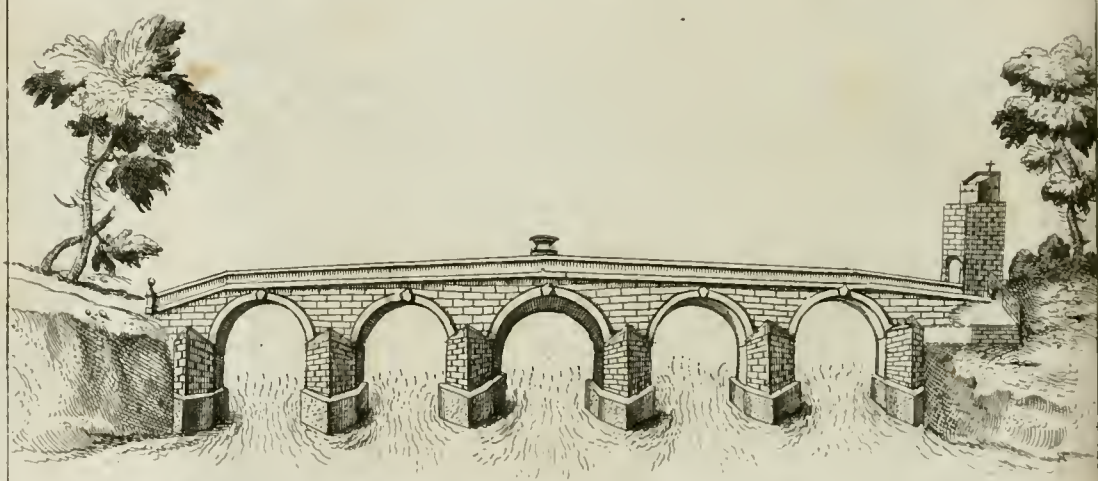
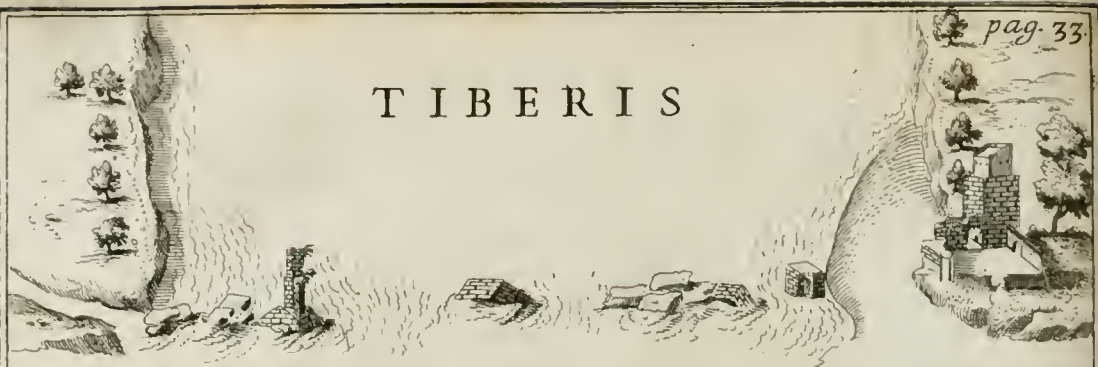

E Ponte antiquissimo in Hortino S. R. E. agro, restituendo, ut hæc ad te celeri calamo scriberem, Xyste Pont. Max. non tam me patriæ amor, qui multum apud omnes valet, quam publici commodi studium, ac tua in primis, tot rebus præclare gestis immortalis gloria, permovit. Nam, te Pontifice, Romana urbs se restitutam circumspicit, & foris Italia universa, partim viis stratis directisque, partim ædificiis amplissimis illustrata gestire videtur. Illa tellus, quæ te prima in lucem editum sinu suo excepit, usque adeo gloriatur ista pontificia tua dignitate, ut longe magis se tibi uni summo Parenti debere fateatur, quam tute ei debeas, a qua vitam accepisti. Ad eam quo facilius esset per Tiberim accessus, jure optimo anno quinto ineunte felicissimi Pontificatus tui, nova in dies opera meditans,
de

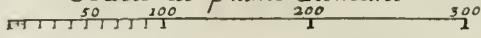
de ponte eidem flumini imponendo statuisse. Quod consilium ut omnes laudibus in cœlum ferunt, quippe percommodum ad tutum & expeditum S. R. E. Cardinalium ad urbem in comitiis, gravibusque negotiis iter aperiendum; ego certe ita commendare in animum induxi, ut omnes intelligerent, me non patrii soli studio, sed maxime publicæ utilitatis cupiditate ad scribendum esse incitatum. Narrabo igitur simpliciter singula, non more eorum, qui ne designationem quidem loci videre, sed oculatus testis quæ ipse vidi in comitatu ejus artis peritorum.

Nonis Maiis c103xxcix. hora xi. Matthæus Bartholinus Tifernas, Architectus Sanctitati tuæ probatus, senatorio ponte instaurato, & aqua ex agro Columnæ summa celeritate ad Quirinalem perducta, ætate gravi ac paralyfi male affectus, e porta Flaminia per pontem Milvium prima die ad Burgum S. Leonardi mecum pervenit: qui locus distat ab urbe per Trejam lapides circiter xxvii. per Falerios vero, Civitatis Castellanae populos, lapides xxx. communi conceptione. Inde Apparitione S. Michaelis Archangeli h. xiv. Hortinam civitatem felicibus auspiciis ingressi sumus: qui dies sacer erat optatissimo Patroni nostri anniversario ob plurima accepta divinitus beneficia. A prandio statim in Tiberim descendimus, qui vix unico fundæ ictu distabat. Intribus non modo pontis immanes ruinas vidimus, verum etiam manibus tractavimus. Erant partes quidem pontis cœmenticiæ collapsæ senio, minime tamen diminutæ, ut si quis eas potuisset in unum coagmentare, nihil nisi nexum, atque structuram addidisset. Verum, ut ordine capita rerum attingamus, quibus persuasi majores nostri, pontem in agro Hortino erigendum statuerunt, ac tu, Xyste Pont. Max. de eo restituendo cogitasti, priusquam de perennitate, de viis, de necessariis ad ædificandum, de utilitatibus, quæ referantur, de præsidio, de Hortinæ civitatis insignibus, in quibus pons enitet, ac denique de

TIBERIS

Scala di palmi Romani

de communi architectorum consensu dicam, primum ordiar ab ipso alveo Tiberino, utarque hoc, quasi e re nato argumento.

I.

Ex alveo Tiberino.

EA enim in parte Tiberis, si cum Otriculano comparatur, quasi quidam rivulus videri debet. Etenim Nar post lapidem unum Tiberim ingreditur ad portum, S. Lucidi nuncupatum, in ipso agro Hortino. Vidimus quam esset exigua aqua, quæ alteram partem pontis irrigabat, cum nudatis tantum pedibus adolescens, dum alii remis conarentur, lintrem impelleret. Dum e portu ægre solvimus, vix e medio alveo licebat evadere. Et certe eo loci Hortini ad piscationem fixis palis, transversisque asscribis, juncisque religatis, quam in partem volunt, Tiberim divertunt. Quo fit ut longe melius sit, & minori, ut videtur, sumtu, pontem in Hortino, itidemque in arido ædificare, quam se ludibrio aquarum alibi exponere. Nec vero de Clani dubitandum amplius est; nam quod veteres Romani optarunt, consecuti sumus. Scribit Tacitus *Annal. lib. 1. cap. 79.* hunc plane in modum: *actum deinde in Senatu ab Arvuntio, & Atejo, an ob moderandas Tiberis exundationes vertrentur flumina & lacus, per quos augetur. Auditaque municipiorum & coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnem transferretur, idque ipsis perniciem afferret.* Hæc Tacitus. Licet vero in solo areni putent se quoque posse in Otriculano exædificare ac camerare, maxime vereor, ne plane in arido pons consistat, nullo beneficio itinerum posteris relicto. Nam cum primum Nar Tiberi immiscetur, aquarum ubertate ac rapacitate sua omnibus infensus, incredibile est, ut se diffundat.

Nullæ iis in locis, Beatissime Pater, ripæ spectantur, nulli aggeres. Quocumque oculos converteris, undique planities camporum latissima cernitur, ut cum vel paullulum Tiberis excreverit, in proxima loca subito irrumpat. Est vero & illud proprium Tiberi, arenam ac limum trahere, semperque furari: quod Poetæ pluribus expresserunt. Virgilius VIII. Æneid. v. 63.

Stringentem ripas, & pingua culta secantem

Ubi vetus interpres: *radentem, imminuentem*. Nam hoc est Tiberini fluminis proprium adeo, ut ab antiquis Romanon dicitur sit, quasi ripas ruminans, & exedens. In sacris etiam serra dicebatur; unde ait nunc: *& pingua culta secantem*. In aliqua etiam Urbis parte Terentium dicitur eo quod ripas terat. Ovidius lib. XIV. Metamorph. sic ait v. 447.

Ubi nubilus unda [sic enim legendum est, non umbra]

In mare cum sulva prorumpit Tiberis arena.

Idem libro primo Fastorum v. 42.

Radit arenosi Tiberidis unda latus.

Sed nemo melius Fausto vate sub tempora Leonis X. quo, ut studia primum literarum revixerunt, ita nunc te, Xyste Pont. florent, & fructus suavissimos colligunt. Fortunatæ, (inquit Xenophon) ex civitates, quæ cum Principem sortitæ sunt, quo peccare non modo inutile ac perniciosum, sed etiam præmiis propositis recte facere fructuosum sit. Ille igitur Faustus plane expressit damna, quæ ex Tiberi campi accipiunt, his verbis:

Inde petit rapidi fatalia Tiberidis arva.

Hinc sit, ut controversiæ unius Tiberis latrocinio innumeræ exortæ sint; ac anno proximo, ab Urbe nondum silentibus iudiciis pro Camera Apostolica Auditore, qui ejus vices gerebat, eo proficisci coactus sit ad Narniensem atque Hortinorum lites de insula Tiberi adnata dirimendas. Et quidem si in Oericulano exstruatur pons, regressu Tiberis, loco declivi relicto,

exca-

excavatione montium addita, longe plures tragædiæ fecuturæ sunt. Solet Tiberis modo huc, modo illuc vagari. Nunc cui detraxit, maxima usura camporum restituit; nunc quam partem aquis irrigatam videmus, non multo ante viam publicam fuisse vix agnoscimus. In Hortino vero constat a mundi ipsius exortu, utrinque collibus imminentibus, nunquam alveum mutatum, nec quidem veteri & avito posse loco dimoveri. Sed stet pons in Oriculano; quid sperandum, si ante annos quinque, ubi nunc siccitas terræ minime firmæ existit ad ædificia sustinenda, erat ipse Tiberis alveus pervetustus? Verendum, Beatissime Pater, ne pontem terræ, non Tiberi imponas. Nam locus ubi pons dicitur erigendus in Oriculano, a fluvio longe distat. Via facienda manu, tentanda ferro, & e proprio alveo, coque maxime humili ad colles ipsos aqua pertrahenda. Verum fateamur, Tiberim eo adduci, quod vix credimus; providendum diligenter est, ne posteri alium pontem addere cogantur. Cum primum enim Tiberis sese effuderit in amplissimam illam arborum planiciem, vel alveum mutarit, relictis passim paludibus, tum ex pluviis cælo labentibus, tum rivis ac torrentibus imas partes suapte natura petentibus, quæ erit Oriculani pontis utilitas? Quæ damna agricolis consecutura, qui eam partem fertilissimam excolunt? Dabitur igitur, ut mihi quidem certe videtur, progressus in pontibus in infinitum, quem horrent philosophi, nec natura, nec ars agnoscit. Viator certe frustratus munificentia tuæ fructibus, dicet, ut ille: *hic cepit ædificare, sed non potuit perficere*; vel quod esset vehementer dolendum: *hic ædificavit, sed frustra*; admiratusque in arenti solo molem, operis commoda nulla sentiet.

II.

Ex perpetuitate, ac duratione.

JAm vero quod pertinet ad durationem ac perpetuitatem, vivunt adhuc qui Hortinum pontem, ita, ut erat, integrum viderunt, ac pedibus ipsi triverunt. Vix septuagesimus annus agitur, cum primum sub Leone X. ex parte lapsus est. Eundem relictum super ipsas ruinas vidimus qua parte ad Hortinum latus vergit. Arcus vero, qui Ameriam spectat, me puero, concidit, eluvione, ut arbitror, Pontificatus Pauli IV. inusitata. Stat tamen adhuc turris: stant pilæ suis locis, quibus arcus innitebatur: stant ipsæ plateæ. Quamquam Hortini pontis ichnographia ex ejus designatione videri potuit. Hunc certe pontem, cum Ameriam iter pateret, viæ Amerinæ nomen dedisse vel ab ipsis Republicæ temporibus, probare potest Auximana inscriptio, quam cum de viis agam, in lucem proferam. Quando vero Oriculanus pons dirutus fuerit, laborat Annalium historia, nullaque plane exstat avorum memoria; imo ut, quod verum est, fateamur, vix quæ hodie exstant vestigia, pontem indicant: & si quæ pontis suspicio sit, vix ædificatum, item dirutum credimus vel hostium adventantium metu, vel, quod tremendum etiam nunc est, aquarum incredibili rapacitate. Aquarum enim impetus longe plus potest in Oriculano, in unum cocuntibus fluviis duobus, Nare ac Tiberi. At nec quidem Hercules contra duos. Sunt igitur in Hortino insignia vestigia, argumenta majoris perpetuitatis ac durationis. Hic factum rectumque in omnem ætatem fore maximo posterum beneficio sperandum esse, quotquot opifices ac fabricatores locum tentarunt, itidem confirmarunt. Verum afferamus verba Suetonii in Octavio Augusto cap. xxx. *ad coercendum inundationes, alveum*

alveum Tiberis laxavit ac repurgavit, completum olim rudibus, & adificiorum prolapsionibus coarctatum. Quo autem facilius undique Urbs adiretur, desunta sibi Flaminia via, Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuit. Hinc nonnulli pontem in Flaminia ab Augusto factum concludunt: quibus ego negare possum, quod ejus nulla fiat mentio: ac si concesserim, eum in Hortina via collocabo, quæ & Flaminia dicta est, cum prius Amerina diceretur, ut & aliæ viæ, quæ quasi divortijs direntæ, nomen, deinde proprium consecutæ sunt. Vel certe, quod illi impugnare non poterunt, fatebor in Ocriculano eo argumento, quo illi etiam in Hortino, ponere compellentur. Nam cum dicat Suetonius stratam viam, ut facilius undique Urbs adiretur, his verbis concludo, in Hortino quoque eundem pontem construxisse, ut, Ameria, Tuderto, Perusia, aliisque civitatibus facilius Roma adiretur. Quanquam Roscius Amerinus, qui xiv. latifundia prope Tiberiam habuisse dicitur, ceterique eorum temporum viri insignes, non nisi breviori, quæ Amerina via dicta est, usi creduntur: quod arguit, pontem Hortinum longe antiquiorem fuisse, quam vel ut ad Augustum aut ut quidem ad Severum referamus. Et vero illud magis mirandum, cum usque ad nostra tempora perstitisse immotum, & ætate nostra in seipsum vetustate collapsum, quasi longo senio, corruisse. Nec desunt qui jactent, pontem, vix in Ocriculano erectum, concidisse, tum statim in Hortino tutiori in loco factum: quod quo auctore referant, nescio. Mihi certe satis fuerit, hucusque probasse perpetuitatem majorem vel solum in Hortino esse sperandam.

III.

Ex viis.

HUc accedit, veteres pluribus viis *Hortanum*, atque inde in varias Italiae partes, non secus ac aetate nostra, solitos deduci. Exponam prius antiquiores. Erat enim via *Flaminia*, quae Romae a porta Flumentana initium sumebat. Inde, ut inquit Antoninus, Arimini desinebat. In hac via exstitit sepulcrum Pantomimi Paridis, Ægyptii, Neronis liberti, de quo Martialis lib. XI. Epigr. XIV.

*Quisquis Flaminiam teris, viator,
Noli nobile præterire marmor.*

I dem libro VI. Epigr. XXVIII. meminit Glaucae liberti Melioris, his verbis.

*Hoc sub marmore Glaucias humatus
Juncto Flaminie jacet sepulcro.*

Hæc via, ut scribit Strabo, per Tusciam & Umbriam Ariminum usque a C. Flaminio, Arimino Bononiam a M. Lepido, strata, *Emilia* etiam dicta est. *Flaminie* juncta erat *Claudia* seu *Clodia*, quae Roma Lucam ducebat, ut legimus in Antonini Itinerario hunc in modum

Roma.
Baccanas.
Sutrium.
Forum Cassii.
Vulfinios.
Clusium.
Ad statuas.
Arretium.
Ad fines.
Florentiam.
Pistorium.
Lucam.

Erat

Erat præterea via *Annia*, ut constat ex inscriptione, quæ Faleriis in Faliscis hunc planè in modum legitur .

H O N O R I

IMP. CAESARIS . DIVI . F
 AVGVSTI . PONT. MAXIM
 PATR. PATRIAE . ET MVNICIP
 MAGISTRI . AVGVSTALES
 C. EGNATIVS . M. L. GLYCO
 C. EGNATIVS . C. L. MVSICVS
 C. IVLIVS CAESAR . LISOCHRYSVS
 Q. FLORINIVS . Q. L. PRINCEPS
 VIAM AVGVSTAM . AB . VIA
 ANNIA . EXTRA . PORTAM . AD
 CERERIS . SILICES . STERNENDAM
 CVRARVNT . PECVNIA . SVA
 PRO . LVDIS

In qua inscriptione mentio etiam fit *viæ Augustæ*, quæ non procul a *Flaminia* in *Anniam* incidebat in *Faliscis*: quos populos, Xyste Pontifex non modo rerum sacrarum, verum etiam veterum historiarum peritissime, sub una gubernatione paullo ante conclusisti. Ac Hortinum esse in Faliscis probat Hortina inscriptio, quæ sic habet .

...OR

.....

.....

.....

..... OR

DO . ET . POPVLVS COLONI

AE . FALISCORVM . CV

RANTE . TYRIO . SEPTIMI

O. AZIZO . V. P. CVR. R.P. DEVO

TI. NVMINI . MAIESTATI

QVE . EIVS

Redeo ad vias . Erat via *Cassia* , a *Cassio* , qui eam stravit , dicta , teste *Festo Pompejo* , de qua *Cicero Philippica XII. cap. 9.* sic scribit : *Tres viæ sunt ad Mutinam ; nempe a supero mari Flaminia , ab infero Avelia ; media , Cassia .* Erat præterea via *Cimina* , collem *Ciminum* petens . Unde illud *Virgillii Æneid. lib. VII. v. 697.*

Et Cimini cum monte lacum , lucosque Capenos .

Denique erat via *Amerina* , quæ ex via *Flaminia* , & *Cassia* discedens , quod *Ameriam* per *Hortinum* pontem duceret , *Amerina* dicta est . Demonstrant ab *Horchiano* *Hortanum* versus viæ stratae silicibus . Has omnes vias , præter *Trajanas* , *Flaminie* in *Tuscia* fuisse adjunctas liquet , omnesque adnumerat *Auximiana* inscriptio , quam superius pollicitus , hic locus postulat , ut ita , ut exstat in marmore , describatur .

C. OP-

C. OPPIO . C. F. VEL
 SABINO . IVLIO . NEPOTI
 M. VIBIO . SOLEMNI . SEVERO
 C O S
 ADLECTO . A . SACRATISSIMO . IMP
 HADRIANO . AVG
 INTER . TRIBVNICIOS . PR. PEREGR
 CANDIDATO . AVG
 LEGATO . PROV. BAETICAE . CVR. VIAR
 CLODIAE . ANNIAE . CASSIAE
 CIMINAE . TRIVM . TRAIANARVM
 ET. AMERINAE . LEG . LEGION . XI
 GL. P. F. LEG . AVG. PR. PR
 PROVINCIAE. LVSITANIAE
 PRO. COS. PROV. BAETICAE
 PATRONO . COL
 LEONAS . LIB
 AD. CENSVS. PATRONI
 ET. IN. DEDIC . STATVAE
 COLONIS . CENAM. DEDIT

Hæc de antiquis viis : inter quas *Amerina* ita mentionem fieri credendum est , ut ea multo ante fuerit , in eademque , ut in *Flaminia* , pontem intelligamus existisse , ut Suetonium , licet pontis nulla fiat mentio , interpretemur . Quæ enim via dici potest , quæ fluminum cursu impedita , tabellarios citatis equis prætereuntes impediret ? Novæ viæ , mutatis tantum nominibus , totidem sunt . Si tamen ad antiqua nomina alludere voluerimus , viis tribus distinctis , his milliaribus , vulgo tritis , in Hortinum pontem manu ducimur .

I.

II.

III.

*Via Cassia.**Via Augusta.**Via Flaminia.*

Roma
Sorram VII.
Baccanas VII.
Nepete VII.
Horchianum VIII.
Hortinum VII.
Narniam VI.

Roma
Primam portam VII.
Castrum novum IX.
Arinianum VII.
Civitatem Castellanam VIII.
Oriculum VII.
Narniam VII.

Roma
Primam portam VII.
Castrum novum IX.
Arinianum VII.
Burgum S. Leonardi VIII.
Horranum VIII.
Narniam VI.

XLII.

XLV.

XLV.

Egredientibus vero, pontem Hortinum, quasi bivium Herculis, occurrit. Sinistrorsum quidem Ameriam, Tudertum, Perusiam, ac Patrimonium totum, ut vocant, stratibus viis peragramus: ad quam partem pertinet illa via, quæ nunc Perusiæ maximis impensis sternitur. Hac Tifernates, Eugubini, Urbinates, ceterique commodiori via ac breviori, quam Spoletio, ducuntur. Dextrorsum per Tiberim, S. Liberatum Hortinorum castrum, Montorium, Stifonem, ac Naris vallem, Narniam ipsam vel atringimus una via, vel per medium etiam alia pervadimus. Quod si ex tribus viis propositis, *Flaminia* omnium longissima utamur, quæ pluribus obliquitatibus ducit ad Burgum S. Leonardi, vix. IV. lapides communi conceptione, geometricum vix sextum attingit, non secus ac ex Urbe ad capita fontis Aquæ Columnæ XIII. lapides vulgo, geometricè vero XXII. numerantur. Id ego ostendo ex fidis certisque hominibus, qui utramque mensi filo ex cannis XVIII. & cannis palm. X. hæc spatia repperunt. Veteri Hortino ponte ad Galesii itidem pontem, qui locus *Rustica* nuncupatur, spatium deducitur in fila 247.

Hinc ad Burgum S. Leonardi fila 94.

Deinde qui missi sunt, ut Narniensem viam metirentur, sic retulerunt: ex veteri Hortino ponte usque ad S. Liberati fila 190. canna 3420. Hospitium Montorii fila 90. canna 1620.

Stifo-

Stifonem fila 60. 1080.

Pontem Narniensem fila 110. cannæ 1950.

A porta Romana, nuncupata Narniæ, ad Ocriculano
fil. 330. cannæ 5940.

Portum Galleffi fila 130. cannæ 2340.

Burgum S. Leonardi fila 120. cannæ 2160.

I V.

Ex necessariis ad ædificandum.

Quæ vero ad ædificandum præcipue requiruntur : illa sunt : marmor, tophus, lateres, coementa, calx, pulvis puteolanus, ligna : locus etiam, ipsis fabricis non incommodus. Illa priora in ipso opere sunt vel nullo, vel certe vilissimo pretio. Pulvis puteolanus in Misciano, marmor ad radices clivi S. Mariæ Gratiarum, lateres ad fontem pineum, calx in Tusciano, ligna in proxima silva. Quid vero dicam de alvei angustis, & aquæ tenuitate, ut trimestri pene censeant aliqui, modo strenue ædificetur, attolli posse opus ab aquis ipsis? Quæ omnia an minores sint habitura expensas, quam in Ocriculano, ipsi artifices judicent. Ibi enim præter quasdam Ocreæ reliquias, desiderantur omnia, vel longe carius coemantur, aut comportentur oportet. Mira in iis locis solitudo, nulli comitatus, nulla habitatio, nulla humana adjuncta. Ac si operibus interdum augeri opus debeat; unde homines petantur? Si qui ægrotent, quo loco curentur? Et certe fabricis providendum est, & in primis architecto male affecto, cum præsertim cetera omnia in Hortino sint longe meliora. Est civitas proxima, quæ victui necessaria suppeditat. Accolæ exterorum in primis amantissimi certabunt officiis in juvandis operibus: sunt sacra hospitia, infirmorum subsidia. Utinam, Beatissime Pater, ut antiquitus hæc civitas sacris domibus nobilitata est, ita tua munificentia,

quæ omnium superiorum Pontificum munificentiam longe superat, hoc publico pontis beneficio sibi & S. R. E. restituta quasi ex obscuris, in quibus jacuit, tenebris, in lucem jucundissimam redeat. Legimus apud auctores gravissimos, Belisarium cum ex Africa tertium Romam reverteretur, extinctis penitusque deletis Vandalis, gratias Deo egisse pro victoria reportata, ac in manibus Vigilii Pont. Max. auream Crucem gemmis pretiosissimis ornata, sculptamque rebus a se præclare gestis, librarum C. aræ Sancti Petri in Vaticano imposuisse, nec non duas domos hospitaes, alteram in *via lata*, alteram *via Flaminia*: ac juxta *Hortinam civitatem* Etruriæ cœnobium Sancti Juvenalis exædificasse. Id præter tenuissima vestigia, nomen retinuit, quo una ex XIV. regionibus ejus civitatis communiter teritur. Quod si vana ethnicorum monumenta quæramus, ut cetera silentio prætereantur, lapide uno & eo amplius a ponte distat lacus *Vadimonis*, a veteribus sæpius celebratus, agri *Hortini* per solsticia in Tiberim turbatus influens. Hunc, locorum vicinitate, historici plurimi falso vel *Bassano*, vel *Bassanello* tribuerunt, ut alii longius aberrantes *Viterbium* transtulerunt. Quos omnes vel una de lacu *Vadimonis* Plinii Secundi pulcherrima descriptio lib. VIII. epist. XX. ad Gallum, plane convincit.

V.

Ex utilitatibus, quæ referuntur.

LOcus postulat, ut, quæ Roma ac viatores ex Hortino ponte commoda relaturi sunt, commonstremus: quem ego locum excurro brevius, quam res ipsa patiatur. Nam, ut a viatoribus initium sumam, incident illi non in deserta loca, non in via, sed pervia, ac populo celeberrima, &, quod optandum est, bonorum omnium copia uberrima. Præterea accedit illa
utili-

utilitas maxima, quod aditus sit *Patrimonio* universo, ac *Viterbiensibus*, ac *Perusinis*, *Tuscis*, & *Umbris*, aperta via utrinque comitantibus, tanta brevitate ac suavitate itinerum, quanta ne desiderari quidem posset. Quod vero pertinet ad Romanam Urbem, illud ego caput dumtaxat attingam, quod ex navigatione Tiberina deducitur. Cetera silentio involvam: quod libenter feci in aliis, ne sim longior. Ad pontem *Hortinum* ex Piceno quæcumque fuerint delatæ merces, Romam leni anne transferri possunt. Horreum Romanorum semper fuit *Hortana civitas*: quod maxime superioribus annis experti sumus. Nam cum caritate annonæ Urbs Roma laboraret, frumentum ex vicinis locis in pontem *Hortinum*, inde per Tiberim Romam advectum est, te auctore, Xyste Pont. Max. qui, quasi alter Joseph, initio pontificatus tui, populo fame enecto, divina providentia sic disponente, succurristi. Hinc quotidie lintres solvunt plenæ vino, oleo, fructibus, Amerinis ficibus & calathis, altilibus, vasis, lignis tum ad ædificia, tum ad usum domesticum, atque aliis, generis ejusdem rebus necessariis. Ac *Spoletio*, *Mevania*, *Tuderto*, *Perusia*, *Tiferno*, *Foro Flamini* per *Tiniam*, qui fluvius ex monte Fulgineo manat, exiguis navigiis majores nostri in Tiberim *Hortinum*, atque hinc Romam usque plurima perduxisse feruntur, teste ipso Strabone. In quo non erit a proposito alienum, si afferantur verba Plinii Secundi, ~~Am~~ Apollinari villæ suæ amœnitatem describit, quæ non procul ab Apennino ad Tifernum sita erat, ut si tam longe comoda sensit Roma temporibus illis, hæc viciniora, ex *Hortino* ponte, navigatione adaucta, toto animo complectatur: *cuncta*, inquit Plinius lib. v. epist. vi. *perennibus rivis nutriuntur. Sed ubi aquæ plurimum, palus nulla, quia dextera terra quidquid liquoris accepit, nec absorbit, effundit in Tiberim. Medios ille agros secat: nam um patiens, omnes fruges dextera in Urbem hieme dumtaxat, & vere. Æstate summittitur, immensique fluminis nomen arenti alveo deserit: autumno resumit.* Hæc Plinius.

V. I.

Ex præsidio.

Additur hæc utilitas maxima, quæ ex præsidio defuitur. Ac præsidium pontibus necessarium esse, testatur Julius Cæsar, qui lib. IV. cap. XVI. de bello Gallico scribens, sic inquit: *Cæsar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat; sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque sua, neque Populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat.* Rationem igitur pontis hanc instituit. Cum descripsisset pontem, non multo post subdit cap. XVI. Diebus decem, quibus materia cepta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Cæsar ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fines Sicambrorum contendit. Hæc Cæsar. At præsidium nullum existare constat in *Ocriculano*, a Ladislao Rege, ut scribit Antonius Massa de Origine Faliscorum, castro diruto, quod pontis defensionis substructum fuerat. Deleta etiam penitus *Ocrea* est, cujus arx *Ocriculum* fuisse dicitur. In *Hortino* vero adhuc stat munitissima turris, qua parte *Ameria* existit, ponti incubans, excubansque. Tum pons ipse *Burgus* ac mœnibus usque ad hunc diem cingitur. Ideo se in Tiberim mergere *Hortanam* urbem scriptores nonnulli tradiderunt, quod ea ad Tiberim usque ædificiis pertineret, ut aperissime ostendunt & insignia vestigia non modo civium, sed coenobii Monialium S. Georgii (ad quas, literas adhuc habemus Eugenii IV. Pont.) & domus præterea non infrequentes, & hospitia. Visuntur etiam portæ, quibus *Burgus* claudebatur ad pontis tutelam, inter quas terebrato topheo ad viatorum commoditatem immensæ magnitudinis una existit, cui plane congruit illud Ovidii lib. III. *Metamorphoseon* v. 160.

Et

Et levibus topbis nativum duxerat arcum.

Ipsa vero civitas, sublimi topho innixa, antiquitate sua nobilis, imminet: & dum oculis prospectu pulcherrimo, ac naturæ spectaculo admirando voluptatem exhibet, robore suo sese tuetur maxime. Conspicitur amœno agmine Tiberis, & ad portum onustæ cymbæ partim adventantium, partim abeuntium, ut si illi pons addatur, quasi pretiosa gemma anulo adjuncta, incredibile sit quantæ S. R. E. jucunditati ac commodo futura sit. Hæc, urbe Roma sæpius capta ac vastata, maximo totius Italiæ dolore, Narnia etiam penitus direpta, non modo antiquioribus, sed proximis annis sola se defendit ab hostium obsidione. Hæc inter munitissimas urbes in Statu Ecclesiastico habetur, & cum *Urbe veteri* ut certat præsidio, ita antiquitate nulli cedit. De hac illud Virgilij, ut scribit Volaterranus, intelligitur, *Æneid.* lib. VII. v. 715.

*Qui Tiberim, Fabarimque bibunt, quos frigida misit
Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini.*

Hic Nicolaus ille Pontifex, Picenus, nisi fallor, cui, Pater Beatissime, munificentissimum sepulcrum in Exquilis, antequam Pontifex creareris, patrio solo gratus, posuisti, constitit, ac literas Apostolicas dedit in ipso cœnobio S. Francisci familiæ tuæ. Hic itidem S. Francisci cilicium integrum exstat, & ejusdem nomine in dies exornantur, & amplificantur ædes: ut, qui locus olim sacer Vestæ, ac Vulcano fuerat, vero Deo restituitur. Sed, ut revertar ad prælidium pontis, unde fueram digressus, in *Hortina* arce *Libericus Etruriæ Marchio* circa annum MCCC. & XVI. sedem tutissimam sibi elegit, qui Joannis X. Pontificis odio Hungaros in Italiam invexerat. Huc venit Zacharias primus Pont. Max. ut legimus apud Damasum Bibliothecarium, cui obviam factus est Liutprandus Rex Langobardorum Narniæ: quo tempore Narnia ipsa, *Ameria, Polimartium, & Hortinum* S. R. E. restituitur. Inter quas urbes, vel quod prima sese dederat *civitas Hortina*, vel ob insigne aliquod bene-

beneficium Romanæ Ecclesiæ tributum ab illis populis , eo sæculo Pontifex claves Hortinæ universitati dono dedit, eo dicto, MUNUS FIDELITATIS S. R. E. quas in insignibus suis propterea præfert. Quod donum tantum est, quantum explicare oratione nunquam possem, & quo nulla urbs, nulla regio gloriatur.

V I L.

Ex insignibus Hortinæ civitatis.

SUB clavibus Pontem in iisdem insignibus præfert Hortina Universitas. Quod si Pontificem a Ponte licet deducere, quod is, divinitus sibi data potestate, quasi quodam Ponte non manufacto, sed divino, hujus maris periculis emersos ad portum felicissime perducatur, ubi perpetuo ævo beati fruuntur, æquum erit, Pater Beatissime, Hortinæ civitati avitæ dignitatis suæ insignia restituere. Addetur in insignibus BENEFACTORI OPTIMO. Addetur nomen tuum, quo unico beneficium hoc, per multos annos desideratum, consecuti fuerimus. Ac si Roma ea in parte, quæ, ruinis obruta, deserta erat, te auctore, exulta, incolæ cœpit, hoc etiam Hortina urbs consequetur, ut Burgum, quo pons clauditur ac defenditur, novis ædificiis, ac veteribus, quæ adhuc exstant, sub tuo nomine restituat ac nuncuper publicæ commoditati & merito. Nam veteres Poetæ eos, qui beneficii memoriam posteris reliquissent,

Inventas aut qui vitam excoluere per artes,

Quique sui memores alios fecere merendo,

ceteris superiores cœlo invexerunt. Erit igitur Pons a Pontifice Maximo in Hortino atrollendus, cujus exstant insignia vestigia, mille commoda fabrorum, marmoris, lignorum, calcis, omniumque necessariorum, præsidii, comæatus, mercium. Et vero hæc gloria tibi uni merito, Xyste Pont. relicta est, quam nulla ætas labefactare

stare possit . Nam a xxx. circiter annis semper de *Hortino* ponte , opere marmoreo exornando Pontifices consilium ceperunt . Verum , ut de Obelisco Vaticano illustriori loco ponendo , de siccandis Pontinis paludibus , aliisque plurimis præclare quidem cogitarunt ; nunquam tamen ea vel attingere quidem conati sunt , aut impensis territi , aut morte præventi , vel aliis negociis occupati .

V I I I .

Ex communi consensu artificum .

VEnit ad visendum pontem sub Paulo IV. Boccatus Florentinus . In *Hortino* is statuit . Venerunt plurimi sub Pio IV. Idem statuerunt in *Hortino* : quo tempore cum de Centumcellis & *Hortino* ponte proponeretur , nisi celeritate arcis ad impetum piratarum frangendum retardatum fuisset negocium , pontem in *Hortino* haberemus . Testis esse potest Hieronymus Melchior , Cameræ Apostolicæ Clericus , & Episcopus Maceratensis , qui nonnisi in *Hortino* pontem fieri posse , sæpius summis Pontificibus retulit ac confirmavit pro commodis , quæ ex eo ager Picenus erat relaturus . Sub Pio V. Jacobus Porta insignis in hac arte idem sensit . Sub Gregorio XIII. diversis temporibus eodem confluerunt Ascanius Finitius Urbinas , Mascharinus , ac Gulielmi duo : qui omnes in eandem sententiam pedibus venerunt , in *Hortino* solum leviori expensâ , tutiori ac firmiori in loco , necnon viatoribus undique Romam confluentibus commodiori , pontem esse cœlo attollendum : ut interim prætereantur itinera pecorum necessaria , ac bina quotannis , quorum causâ , ut fertur , eorundem domini sæpius aureorum x. millia exponere voluerunt ad pontis *Hortini* exædificationem . Nec vero ut hæc pauca non prætereamus , deterrere viatorem debet , quod paullulum divertit , si divertere is putandus est , qui commodiori via , & in-

Picenum universum breviori perducitur. Non circum-
 eunda Narniensis rupes tam difficilis, sed plana via
 terenda prope Gallefium, inde *Hortinum*, ad cujus pon-
 tem via Amerina sane brevior, ac commodior non mo-
 do Perusiam, sed in Picenum deducitur: altera Narnia
 vix tertium lapidem addit. Quæ omnia eo validiora vi-
 deri debent, ac firmiora argumenta, quod in Oericula-
 no, ut ejus artis periti confirmant, non modo quintus,
 aut decimus arcus; sed vix quinquagesimus satis futurus
 creditur ad cocerendum Tiberis impetum cum ^{ad d. v. m.}
 700 sit eo loci pontem edificare. Quæ attentius contem-
 platus, non satis mirari possum, esse tantum hominum
 concursum & consensum pro Oericulano. Sed ut in
 philosophia sæpe contingit, ut si quis novam aliquam
 opinionem invexerit, statim ut inaudita explodatur, li-
 cet vera, & ingeniis subtilioribus probata, ut de orbium
 cœlestium, aut simplicium corporum forma, de motu,
 de primis initiis rerum, aut naturalium corporum affe-
 ctionibus; sic sane in tritam Oericulanam incidentes ho-
 mines, vulgo tracti, quam ante pedes habent, viam tan-
 tum spectant, minus cogitantes de alia, quam nec quid
 efformarant; licet illa omnia commoda secum, ut
 dixi, afferat. Sed veritas a multis quidem oppugnatur;
 se tamen ipsa tuetur. Audiendi sunt artis periti, & qui-
 dem singuli, quorum id erit judicium, nos reditus por-
 tus perdere, non privatum, ut illi, sed commune bo-
 num quærere, & longe levioribus expensis posse pontem
 erigere. *Hortini* populi omni gratia ac favore destituti,
 quibus illi abundant, in te uno solum summo Pontifice,
 & peritissimo itinerum, & viarum, & commodorum
 Urbis, spes suas omnes collocarunt. Tu, Xyste Pontifex,
 qui omnia superasti, & quæ superiores Pontifices vix
 animo attigerunt, te ipsa præstitisti hoc quadriennio
 celeritate, & omnium admiratione, incredibili hanc co-
 ronidem tot præclare rebus tuis gestis adde. Hoc unum
 ut absolvas in primis omnes exposcunt, precanturque.
 Extinxisti furem exsulum vim, aquam ad Capitolium
 quasi

quasi triumphantem evexisti , mare ipsum domuisti admirabili classe. Restat tibi Albula subdenda , ut qui , quasi alter Moses , aquas arenibus montibus reddidisti , populum Christianum sicco pede non per mare Rubrum , sed per Tiberim *Hortino* ponte in universam Italiam deducas . Ignosces , Pater Beatissime , si tantum ausus sum , ut ad pedes Sanctitatis tuæ hæc rudiori stilo , & vix triduo commentata , afferrem , quæ multo ante tibi perspecta fuisse non dubito . Feci audacius , publico beneficio potius , quam patriæ permotus precibus , non sine spe maxima eventus . Quid enim a Sixto V. Pontifice non liceat sperare ? Quo tempore non deero ædificiis , quæ crexisti , hoc etiam addere , quasi coronam capitis tui , quod in omnem posteritatem non modo in marmoribus ipsis sculptum vivat , sed in monumentis etiam in omnem posteritatem perduret .

Finis Narrationis.

JULII · ROSCII · HORTINI

EPIGRAMMATA · XII

IN · LAUDEM

XYSTI · V

PONT · MAX

I.

De Ponte in agro Hortino imponendo Tiberi.

Hunc niveo pontem Cæsar de marmore struxit,
Dum fera belligeros cogit in arma viros.

*Romanæ hunc pedibus suæ calcare phalanges,
Quas patrio abstraxit limine Martis honos.*

*Hinc sæpe in Latium, parto rediere triumpho,
Duxere & vinctos terga retorta duces.*

*Hæc quoque, Xyste, tuis addatur gloria factis,
Occlusam Tiberi ponte dedisse viam.*

I I.

*Ad Fratrem Felicem Perettum ,
Cardinalem, Montaltum
nuncupatum, qui nunc
est Xystus V.*

Roscus anno *CICICLXXV.* dum
Clericus in Romano semi-
nario sacrae Theologiae
operam navaret.

Mons altus, dumisque rigens, sed luce refulgens
Stat tibi inaccesso vertice, magne Pater.

*I Felix: sentes cedent, collesque supini
Imperio cedent colla superba tuo.*

*Nam video quae saecula tibi, venientibus annis,
Quae spondent votis sidera clara tuis.*

*Quod si vera cano, post te mea Musa per auras
Evolet, & sanctos excubet ante pedes.*

III.

De Obelisco Vaticano mense Februarii CIOIO LXXXVI. priusquam loco moveretur, aut aliquis de tanto opere gratularetur, una cum libro de operibus Misericordiæ, Xysto V. carmen offertur.

*Ægypti duris moles excisa cavernis
Miranda in Latium per mare vecta rate:*

*Quæ, sacra Cæsaribus, summo stetit æmula cælo
Ad Vaticani plena theatra jugi;*

*Nunc veteri dimota loco pro limine templi
Aurea vittricem tollit ad astra crucem.*

*Strata superstitio vetus est, Regumque profana
Nomina sub Christi religione jacent.*

*Uni, Xyste, tibi hoc debet pulcherrima Roma,
Per quem sancta novo fulget honore Fides.*

IV. Aliud

IV.

Aliud.

Hanc Xystus molem tenebrosa in parte latentem
Ad Vaticani limina sacra locat.

*Magnum opus, & sacris ullis non habentis ausum,
Et cui det plausus æmula posteritas.*

*Non tamen hoc tantum mirabere, quam quod in alto
Vertice fixa vides clara trophæa Crucis.*

V.

Ad Xystum V. Pont. Max.
In Thesaurum sanitatis tuendæ
Castoris Durantis.

Has tibi, Xyste Pater, quavis majora merenti,
Ex agro Castor paupere fodit opes.

*His virides anni senibus firmantur, & artus:
His datur in longo tempore longa quies.*

*Vive diu, pastorque, gregis tutare salutem:
Ex te uno pendet Præsule, tuta salus,*

*Ut postquam feri relegent tua facta nepotes,
Dicant, te nullo tempore posse mori.*

VI.

De ejusdem liberalitate ac munificentia in redemptione captivorum.

Quos fera barbaries, Christoque inimica, catenis
 Vinculos tam longe distinet a patria;
 Hos redimit Xysti pietas: quasque hostis abegit,
 Ad tuta errantes septa reducit oves.
 Hinc comitum deleta manus rate carula verrit,
 Solvit, & infido libera colla jugo.
 Summe Deus, læti Ausoniam, patriosque penates
 Dum repetunt, præsens carbasa pande rati.

VII.

In fontem Felicem in dorso Quirinalis constructum.

Alta Quirinali quæ femita vertice longo
 Ducitur, & Thermas obstupefacta videt,
 Miratur fontes sublimi assurgere saxo,
 Et quot felices Appias edit aquas.
 Scilicet, ut latices haurit de marmore duro,
 Divinum Ebræus tollit ad astra ducem;
 Sic bona posteritas magnum canet æmula, Xystum
 Vbere directas amne rigasse vias.

VIII. Aliud

Aliud.

Xyste Pater, per quem veteres instaurat honores
 Roma, quibus jacuit semisepulta locis,
 Exsurgit decus antiquum, patet ampla viarum
 Semita, & æquatis collibus alta secat
 Jam neque Flaminia cedunt juga celsa Quirini,
 Nec Vaticanis vallibus Exquilie.
 Sumite felices felicia dona Quirites:
 Finibus e longis lymphæ beata venit.

I X.

Aliud de Urbe restituta.

Xyste Pater, cujus letatur sidere Roma,
 Et monte excelso tollit ad astra caput;
 Dum latius per te pietas viget aurea terris,
 Omnibus & tutas pax sinit ire vias,
 Vide diu felix: sic sient tibi sidera amica,
 Sic durent fræstis culmina sideribus.

X.

De Aquæductu Felici.

Roma, tibi properat regali ducta labore
 Lymphæ, cavernosis præcipitata jugis.
 Exquilias rigat illa gradu, collesque Quirini,
 Et quæ felici sternitur arte, viam.
 Tu Xysti manus purum servare memento,
 Munificum ut longo tempore daret opus

XI.

Ad Xystum V. Pont. Max. dum capita aquæ Felicis inviseret per agrum Tusculanum.

Xyste Pater, cui Roma potens, cui supplicat Orbis,
 Et quantum immenso clauditur Oceano;
 Deposita dum mole gravi, secedis ad umbras,
 Et peragras sancto Tuscula rura pede.
 Qui dat jura loco generosa e stirpe Sabellus,
 Hospitio quam te vellet habere suo!
 Vellet & antiquæ populus telluris alumnus
 Dilecto superis Principis ore frui.
 Vox tamen una sonat populi, populumque regentis:
 Sæpius huc faustum ferque referque pedem.

XII.

De nova Romana Urbe sub Xysto V. Pont. Max.

Urbem, quam nideo reparari marmore cernis,
 Distingui & longis per juga celsa viis;
 Molibus eductis sublimi assurgere Olympo,
 Defensam invidta, conspicuamque Cruce;
 Est opus hoc Xysti, quo Principe Roma resurgit,
 Clara prius terris, nunc super astra nitens.

SANCTI CASSIANI

EPISCOPI HORTENSIS

ACTA BREVIA

*Ex M.S. codice membraneo in 4.º de
Vitis Sanctorum.*

Cassianus Episcopus ex nobili genere in Alexandria urbe natus, a Sancto Zenone ejusdem urbis Episcopo divinis literis eruditus, Dominum ab infantia coluit. Omnia proximo distribuens, in Ortenfi urbe Ecclesiam in honorem Sancti Laurentij, sicut ab eodem in visu doctus fuerat, construxit. Verum Jovianus Imperator Dominum timens (qui successerat Juliano Apostata) elegit eum, conclamante populo, in Ortenfi urbe Episcopum. Sed cum eam aliquandiu in omni sanctitate rexisset, vale dicens omnibus, omnia dereliquit, & cum paucis clericis peregrinationem arripuit, intransque mare, propitiante Domino, usque ad Massiliam navigavit, unde, saviente hæreticorum & paganorum persecutione, Augustodunum pervenit, & a Sancto Simplicio Episcopo exceptus, ad ipsius Simplicii petitionem, cum eo per triennium mansit, Quarto anno Sanctus Simplicius migravit ad Dominum, & omnis Clerus & populus Cassianum elegerunt Episcopum: qui Ecclesiam per XX. annos strenue gubernavit, & sic migrans ad Dominum, multis miraculis coruscavit. Hic est Cassianus, de quo dictum est in Vita Sancti Germani.

60 APPENDIX:
ALEXANDRI. IV.
PONT. MAX.

EPISTOLA

*Ad Virgines sacras ordinis Sancti Damiani
civitatis Hortanae.*

A. D. 1255. **A**lexander Episcopus Servus Servorum Dei.
Dilectis in Christo filiabus Abbatissæ & conventui
monialium inclusarum monasterii Sancti Georgii Or-
tani, Ordinis Sancti Damiani, ad Romanam Ecclesiam
nullo medio pertinentis, salutem & Apostolicam benedi-
ctionem.

Paupertati vestræ, quam voluntarie propter Deum
elegistis, ac quieti, paterna in posterum sollicitudine
providere volentes, auctoritate vobis presentium indul-
gemus, ut vos ad præstationem procurationum Legato-
rum Sedis Apostolicæ vel Nunciorum ipsius, aut exa-
ctionum vel collectarum, seu subsidiorum quorumcum-
que, minime teneamini, nec ad ea solvenda per lite-
ras dictæ Sedis Legatorum vel Nunciorum ejusdem, cu-
juscumque tenoris existant, aut cujuscumque auctoritate
compelli in perpetuum valeatis. Nos enim decernimus ir-
ritas & inanes interdicti, suspensionis, & excommunica-
tionis sententias, si quas propter hoc in vos vel in vestra-
rum aliquas aut monasterium vestrum in posterum con-
tigerit promulgari. Nulli ergo omnino hominum liceat
hanc paginam nostræ concessionis & constitutionis
infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem
hoc attentare præsumperit, indignationem Omnipotentis
Dei & Beatorum Petri & Pauli, Apostolorum ejus, se
noverit incursum.

Datum Laterani V. Kal. Januarii, Pontificatus no-
stri anno secundo.

IN-

INDEX RERUM

LIBRI III.

A

Ægidius S. Abbas, patronus Hortæ. 3.
 Albericus Marchio Hortæ. 47.
 Alexandri IV. literæ ad Meniales S. Damiani Hortæ. 6. & 60.
 Alexander VIII. Pont. 15.
 Amerina via. 36. 37.
 Ampelus in monumentis Hortanis. 7.
 Annia via. 39.
 Ariadna in monumentis Hortanis. 7. 8.
 Augusta via. 39. 42.
 Aurelius Hilarianus Augustorum libertus. 10.
 Auximana Inscriptio. 41.

B

Bacchus in monumentis Hortanis. 6. 7.
 Bartholinus Matthæus, Architectus Xysti V. 32.
 Belifarius ædificat coenobium Hortæ. 44.
 Bollandus Io. spondet se acturum de Sancto Cassiano. 2.

C

Casinus Franciscus Maria Cardinalis. 6.
 Casonus Laurentius Cardinalis. 18.
 Cassia via. 39.
 Cassianus Hortensis Episcopus. 3.
 Cimina via. 41.
 Claudia via. 38.
 Clemens XI. Pontifex. 13. 17. 18. 20.
 Colloretus Leander Cardinalis. 24.
 Corpora plurium Sanctorum Hortæ. 4.
 Corsinus Laurentius Cardinalis. 19.

D

Damiani S. parthenon Hortæ. 6. & 60.

E

Ecclesiæ civitatis Hortanæ. 4. 5.
 Endymion in monumentis Hortanis. 7.

F&:

F

Fabrettus Raphael . 24.
 Ferrarius Thomas Maria Cardinalis . 24.
 Flaminia via . 38.
 Flavix Domitillæ S. reliquiæ Hortæ . 4. 5.
 Franciscus S. Hortæ prodigium patrat . 5. Ejus cilicium . *Ibidem* .

G

Gabrielius Angelus Marchio . 2.
 Glorierius Alexander . 25.
 Gozadinus Angelus, Episcopus Hortæ , celebrat tres Synodos , 4.
 Grimaldus Nicolaus Cardinalis . 19.
 Gryphi in monumentis Hortanis . 9.
 Gryphonina Anna Maria in marem conversa . 5.

H

Horta civitas . 2. 3. Ejus Ecclesia , & sacerdotia . *ibid.* . antiquitates erutæ . 6. 7.] pons descriptus . 32. 33.

I

Imperialis Iosephus Renatus Cardinalis . 14.
 Innocentius XI. Pont. 14.
 Innocentius XII. Pont. 16.

L

Lambertinus Prosper . 2. 16.
 Lancisus Io. Maria . 12. 13.
 Laurentius S. patronus Hortæ . 3.

M

Martorellus Petrus Valerius Feretrans Episcopus . 24.
 Melchior Hieronymus Episcopus Maceratenfis . 49.
 Montefalconius Bernardus . 9.

N

Norifus Henricus Cardinalis . 24.
 Nuptius Ferdinandus Cardinalis . 2. Ejus vita describitur . 10. 11.
 Nuptius Innocentius . 2. 21.

O

Ocrea civitas . 46.
 Ocriculi . 33. 35. 36.
 Oliverius Fabius Cardinalis . 17.
 Orgia in monumentis Hortanis . 9.

P

Pignatellus Fabricius . 2.
 Porta Jacobus , architectus . 49.
 Pons Hortæ . 32. 33.

Ro-

R

Roscius Jo. Victoriſ . 25.
 Roſcius Julius . 6. De Ponte
 Hortano reparando ſcri-
 bit . 31.

S

Sancti tutelares civitatis
 Hortanæ . 3. 4.

T

Thomasius Joſephus Maria Car-
 dinalis . 24.
 Tiberis alveus . 33.
 Turre Philippus a , præful A-
 drienſis . 24.

V

Veſta & Vulcanus Dij Herta-
 ni . 47.
 Viæ Hortam ducentes . 38.

X

Xyſtus V. Pont. laudatus . 31.

*Errores , qui irreperunt in Antiquitates Hortanas
 Lib. I. II. & III. ſic emenda*

Lib. I. & II.

Pagina.	Linea .
54.	4. a fine . lege CCIV.
	5. anno altero ab eo , quo arcus in foro .
57.	12. DCCCCLXIII.
69.	5. ORDO ſunt
89.	2. a fine , Cicero
198.	2. Profecto
208.	6. Theodoſii
216.	6. a fine , Ferrarienſi) antiquiores Gelafianum 217.

Pagina: Linea:

217	6. a fine, num. LX.
228.	2. compendiaris
253.	15. Coelestino
244.	7. ἀρχαῖος
249.	17. resisterent
275.	8. a fine, ac
278.	16. DCCXL.
280.	a fine, dele in
316.	5. <i>Alcottus Argentensis</i>
341.	6. <i>silentium</i>
455.	23. XIII.
502.	7. a fine, Etruscis somnialis
509.	post 900. adde. 904. XII. Stephanus. 285. & muta numeros subsequentes.

Lib. III.

33.	4. <i>Alveo.</i>
-----	------------------

DISCORSO

DI MONSIGNORE

FERDINANDO NUZZI

Cherico della Camera Apostolica, prefetto
dell' Annona, e dipoi

CARDINALE di SANTA CHIESA

*Intorno alla coltivazione e popolazione della
Campagna di Roma.*

IMPRESSIONE SECONDA.

ALLA SANTITA'
 DI NOSTRO SIGNORE
 P A P A
 CLEMENTE . XI

Beatissimo Padre .

Oichè piacque alla SANTITA' VOSTRA di raccomandare al mio poco talento la prefettura dell'Annona , carica importantissima , e istituita per ben comune di Roma , e de'popoli a lei soggetti, io fin dallora che ricevetti questo contrasegno onorifico e insigne della sua clemenza , niuna cosa maggiormente mi posi nell'animo , quanto lo studio di corrispondere alle brame della S. V. la quale invigilando continuamente al bene universale , non cessa d'inculcare con amorosissime istanze quelle cose , che concernono il pubblico giovamento . Laonde a tal fine nel bel principio del suo gloriosissimo Pontificato istituì la Congregazione , chiamata del *Sollievo* , composta di Cardinali , Prelati , e Cavalieri , pieni di senno , e di tutta quella speriienza , che può desiderarsi , per cercare i

modi di porre in opera sopra ogni altra cosa l'eroico disegno, che ha VOSTRA BEATITUDINE, di restituire la coltura in quella parte del Lazio, che ora chiamiamo *Campagna di Roma*: la quale impresa, comechè tentata da altri Sommi Pontefici, non si è però mai eseguita, o sia per la brevità del loro vivere (il qual dubbio, perchè stia lontano dalla S. V. Iddio benedetto l'ha esaltata nell'età sua migliore, e più florida) o sia, perchè i suoi Predecessori applicarono i loro pensieri alla sola *frumentazione*, quando poteano e doveano introdurre ogni specie di coltivazione, di cui sono capaci i terreni della nostra *Campagna*, e con essa ancora la *popolazione*, con la quale si farebbe maggiormente promossa e accresciuta la stessa *frumentazione*. Però avendo io lungamente pensato sopra questa materia, e tutto quello, che può agevolarla, o renderla meno difficile ad eseguirsi, e avendoci fatte sopra alcune osservazioni, ho deliberato di stenderle in questi fogli per sottoporle al grandissimo intendimento della S. V. acciocchè giudichi Ella del loro valore, e deliberi, se sia opera da intraprendersi con animo franco la sospirata rinovazione dell'universale *coltura* per questa nostra desolata *Campagna di Roma*.

2. A fine però di esporre con più ordine sotto gli occhi della S. V. le mie riflessioni, stimo bene fermarmi alquanto sopra lo stato antico della *Campagna* del Lazio, perchè le cose passate servano, come di ammaestramento, e di lume in quelle, che si divisa fare per l'avvenire: dalla qual cosa risulterà, se io non erro, un altro vantaggio, mentre spero, che quindi si abbia a levare dalla mente del volgo una opinione altrettanto falsa, quanto priva di ragioni, e di fondamenti, cioè, che la suddetta

Cam-

Campagna sia incapace di maggiore, o miglior coltura a cagione dell'aria grave, e inclemente: la qual sinistra credenza si è tanto radicata nelle menti degli uomini, anche non volgari, e con pregiudicio di questo paese si è sparfa ancora nelle provincie lontane, che pare oggimai non poter esserci luogo a manifestare il contrario, mentre non si considera da questi tali, che, introdottasi l'*Agricoltura*, s'introduce per conseguenza il miglioramento dell'aria, la gravezza della quale unicamente s'ingenera, e si mantiene per cagione delle terre inospite, e non arate, nè mosse, come ne fece ampia testimonianza la santa memoria di Pio V. allorchè nella sua Costituzione II. confermando le ordinanze fatte da Clemente VII. suo Predecessore per promuovere la coltura della *Campagna*, disse: *Et, quod non minus est, aer nostræ almæ Urbis ex assidua agrorum cultura & nemorum extirpatione, palustriumque locorum exsiccatione factus est tutior, clementior, & salubrior.*

3. Che tutto questo sia vero, chiaramente risulta dal solo considerare, che non fù già la nostra *Campagna* stimata così infelice ne' secoli addietro dai popoli forestieri, che in varie occasioni cercarono di occuparla, come fecero gli *Aborigeni*, i *Pelasgi*, gli *Arcadi*, i *Siculi*, gli *Aurunci*, i *Rutulì*, e i *Trojani*. Quanti popoli ricchi, e quante città felicissime sappiamo noi di certo, che fiorirono anticamente nel Lazio, dove oggi pare, che sieno terre infami, e pestifere? Plinio il quale accuratamente prese a descrivere questi contorni, nomina¹ *Bovilla*, *Capitolo*, *Casino*, *Ernico*, i *Ceretani*, i *Corani*, i *Cu-*

(1) Plin. lib. 3. cap. 4. Hist. nat.

Cubulterini, Castrimoniesi, Cingulani (diversi da quei del Piceno) *i Fabiesi, Foropopiliesi, Frusinati, Ferentinati, Freginati, Frabaterni, Fricolesi, Forappj, Ferentani, Gabini, Interannati, Succasini, Ilionesi, Lavinj, Orbani, Nomentani, Prenestini, Privernati, Setini, Segnini, Sveffulani, Telini, Tribunali, Trebani, Tusculani, Verulani, Veliterni, Ulubrensi*, e gli *Ulvernati*.

4. Non molto dopo segue lo Storico a tessere un'altro catalogo di popoli, e di città del Lazio, un tempo famose, quali sono *Pomezia, Satrico, Scapzia, Pitulo, Politorio, Telline, Tifata, Ficana, Crustumero, Ameriola, Medullia, Corniculo, Saturnia, Antipoli, Antenna, Camerino, Collazia, Amitino, Orbe, Sulmana*: e poscia i popoli *Albani, gli Efolani, gli Asciesi, Abolani, Bubetani, Bolani, Cusuetani, Coriolani, Fidenati, Forezj, Ortenesi, Latiniensi, Longulani, Manati, Maerali, Mutucumensi, Muniensi, Numiniensi, Olliculani, Ostulani, Pedani, Pollustini, Querquetulani, Sicani, Sisolenesi, Toleriensesi, Zuziensesi, Vimitillarj, Velienesi, Venetulani, Vitellensesi*. Indi osserva, che a' suoi giorni erano mancati nel Lazio 53. popoli, forse per esserne sopravvenuti degli altri a cagione delle colonie, che spesso si deduceano da' Romani, conforme accenna il medesimo Autore: *colonis saepe mutatis, tenere alii aliis temporibus*; o pure per la necessità, che frequentemente si avea di fare nuove divisioni della *Campagna* a i soldati emeriti; sembrandomi questi motivi più verisimili di quelli, che adduce il Padre ¹ Atanasio Kircherò. Io non mi farei preso ad annojare la S.V. con annoverare le suddette genti, e città, quan-

(1) *Latium parte 4. cap. 2. pag. 123.*

quando non fosse stato mio pensiero d'inferirne che o piccole , o grandi , che esse si fossero , certamente erano in gran numero , ed è forza confessare , che occupassero tutta quanta la *Campagna* , e che col mezzo della *coltivazione* , e dell'industria ne traessero tutto il necessario alla loro conservazione , e accrescimento .

5. Tanto maggiore dovea essere l'industria degli abitanti del Lazio, quanto conteneva più nazioni ; poichè se ne annoverano dagli antichi scrittori diverse, cioè gli *Ernici*, i *Latini*, i *Volsci*, e gli *Equi*, co' quali ebbe molte guerre il Popolo Romano, ¹ E perchè ancora presso le prime genti niuna professione fù più stimata della Agricoltura ; onde dicea Cicerone , ² che : *omnium rerum , ex quibus aliquid acquiritur , nihil est agricultura melius , nihil uberius , nihil dulcius , nihil homine libero dignius* , perciò Romolo peritissimo di quello che si ricercava a fondare un perfetto governo , destinò il popolo , parte alla *milizia* , e parte all'*agricoltura* , la quale era stata già introdotta da Evandro , al riferire di Dionigi Alicarnasseo ³ : e la *Campagna* medesima fù poi divisa in parti da Numa , a ciascuna delle quali assegnò un prefetto , come racconta ⁴ Plutarco . Per questo il gran Poeta Virgilio , ⁵ informatissimo degli interessi di Roma , attribuì alla sola *agricoltura* l'ingrandimento de' Romani , dopo averla celebrata con somme lodi :

*Hanc olim veteres vitam coluere Sabini ,
Hanc Remus & frater , sic fortis Etruria crevit ,
Sci-*

(1) *Strabo Geograph. lib. 5.* (2) *De Offic. lib. 5.* (3) *Antiquit. Roman. lib. 2.* (4) *In Numa Tom. 1. Oper. edit. Paris. pag. 71.* (5) *Lib. 2. Georgic. vers. 532.*

*Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma ,
Septem quæ una sibi muro circumdedit arces .*

In questo medesimo parere concorse anche Paolo Paruta gravissimo Istoric e Senator Veneziano ne' suoi Discorsi politici ,¹ dicendo , che la Repubblica di Venezia s'ingrandì col mezzo della *Nautica* , ladove quella di Roma coll' *Agricoltura* : e molti chiarissimi di quei Cittadini Romani furono singolarmente celebrati per essere stati non meno buoni *Agricoltori* : che gran *Capitani* , siccome furono Curio Dentato , Quinzio Cincinnato , Attilio Collatino , Marco Regolo , Scipione Africano , ed altri. Laonde Marco Catone disse :² *Ex Agricolis & viri fortissimi , & milites strenuissimi gignuntur* , essendo stato questo esercizio conveniente , anzi necessario al sito di Roma . Nè perciò la cura di attendere alla *Coltivazione* de' terreni avvili gli animi di quegli antichi e venerandi Romani , i quali a tutte le altre città , e a tutte le nazioni lasciarono così rari esempj d'ogni virtù , e in tutti i tempi mantennero questo lodevole istituto con tanta religiosità , che qualora voleano lodare un uomo dabbene , lo chiamavano un *buono Agricoltore* , come ci attesta Marco Catone :³ *Virum bonum cum laudabant , ita laudabant bonum agricolam , bonumque colonum : amplissime laudari existimabatur , qui ita laudabatur .*

6. Cessata l'autorità dei Rè , e ristabilita nel popolo , non per questo cessò la forma , anticamente data al governo . Anzi divenuto il popolo più copioso , tutto il Lazio fù posto in coltura in modo tale , che , secondo Columella ,
fù

(1) *Lib. 2. discor. 1. pag. 367.* (2) *De Re rustica lib. 1. cap. 1.*

(3) *De Re rustica in princip.*

fù creduto , che gli Dei ne fossero stati maestri : *In hoc Latio*, dice egli , ¹ & *Saturnia terra , ubi Dii cultus agrorum progeniem suam docuerunt* ; onde finsero , che sotto Saturno Rè del Lazio fiorisse il secolo d'oro per la felicità e per l'abbondanza di tutto. E gli è da notarfi, che in questo tempo la miglior parte del popolo di Roma abitava nella *Campagna* , diviso in XXXI. Tribù, chiamate perciò *Rustiche* , le quali divennero il carattere onorevole della cittadinanza più scelta a differenza delle *Urbane* , che erano sole quattro , riputandosi i Romani a disonore l'entrarvi , qualchè in queste si ascrivevano i soli dediti all'ozio, i più vili , e i nati di stirpe servile : *Viri magni , nostri majores* , scrisse Varrone , ² *non sine causa praeponerent Rusticos Romanos Urbanis . Ut ruri enim qui vivunt in villa , ignaviores , quam qui in agro versantur in aliquo opere faciundo ; sic qui in opido sederent , quam qui rura colerent , desidiosiores putabant . Itaque annum ita dividerunt , ut nonis modo diebus urbanas res usurparent , reliquis septem ut rura colerent : quod dum servaverunt institutum , utrumque sunt consequuti , ut & cultura agros fecundissimos haberent , & ipsi valetudine firmiores essent .* Fra queste Tribù la più infelice per la sterilità de' campi , fù la *Pupinia* , posta di là dal Tevere nel Lazio , al parere di Livio , ³ e ad ogni modo , secondo che riferisce Valerio Massimo , ⁴ *illi etiam divites , qui ab aratro accerserantur , ut Consules fierent , voluptatis causa sterile atque aestuosissimum Pupinae solum versabant .* Tanto è lontano dal vero , che la *Campagna* di Roma , e il Lazio fosse allora riputato insalubre , e che non fossero abitati , e arati

E e e e

anco-

(1) *De re rustica in praefat.* (2) *Lib. 2. de re pecuaria in Praefat. Plin. lib. 13. cap. 3. Hist. natural.* (3) *Lib. 26. cap. 9. Columella de re rustic. lib. 1. cap. 4.* (4) *Lib. 4. cap. 4.*

ancora i campi fertili e grassi, se per infino gli arsi, e gli sterili aveano gente, che gli coltivava: il che seguiva anche ne' tempi di Cicerone, come egli afferma nell'Orazione sopra la legge Agraria: ¹ *Quod solum tam exile & macrum est, quod aratro perstringi non possit, aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricoliarum cultus non elaboret?*

7. Comprovano questa universale coltivazione del Lazio le famose leggi Agrarie, le quali furono, come il canone economico e politico della *Campagna* non meno, che della Repubblica, mentre con quelle si conservava l'uguaglianza de' cittadini, e si ricompensavano i meriti de' soldati veterani, assegnandosi loro una porzione di terreno nelle Colonie, che molte ne furono dedotte nel Lazio, riferite da Frontino nel libretto delle Colonie; essendo presso gli Antichi la medesima cosa *Coloniam deducere*, & *urbis cujuspiam agros assignare, vel dividere*, come afferma il Goesio ² nelle Antichità Agrarie. Da ciò avvenne, che uomini nobilissimi, e segnalatissimi fra' Romani si recarono a gran pregio il trattare del modo di coltivare le medesime *Campagne*. Tali furono *Marco Cato*, *Marco Terenzio Varrone*, *Palladio Rutilio Tauro Emiliano*, *Lucio Giunio Moderato Columella*, e avanti di tutti questi *Cajo Licinio Stolone*, che essendo Tribuno della Plebe dettò la legge, dal suo nome chiamata *Liciniana*, che niun cittadino Romano potesse possedere più di 500. jugeri, e che nelle Colonie non si assegnasse a ciascuna persona meno di sette jugeri. ³

Tan-

(1) *De lege Agrar. contra Rullum orat.* 16. (2) *Cap. 6. pag. 44.*
 (3) *Varr. de re rustic. lib. 1. cap. 2. Goes. rei Agrar. leg. var. pag. 348. & Antiquit. Agrar. cap. 6. pag. 50.*

8. Tanto in quei buoni tempi era lo studio dell' Agricoltura , che bisognava moderarlo con le leggi Agrarie , perchè tutti avessero una giusta porzione di campi . E qui gioverà di avvertire , che il jugero consisteva in quella misura di terreno , che può ararsi in un giorno da un pajo di buoi : la quale , al parere di un grand' Antiquario de' nostri giorni ¹ , consisteva in passi quadrati 1152 . Questa regola fu prescritta nella prima divisione de' beni , fatta tra la Plebe , e i Cittadini , essendosi conosciuto con l' esperienza quanto si trascurava l' Agricoltura da coloro , che possedeano molti terreni ; e quanto meno si rendeano fruttiferi , mentre *minus reddit laxis ager non recte cultus , quàm angustus eximie* , conforme ragiona Columella ² lodando Curio Dentato , perchè ricusò la dignità Consolare , e gli onori trionfali , offertigli dal Senato , e 50. jugeri esibitigli dal popolo per la vittoria riportata , contentandosi egli solamente di sette jugeri prescritti dalla legge *Licina* : la quale quantunque cagionasse qualche sconcerto negli animi de' Patrizj , pure nulladimeno per molto tempo fù religiosamente osservata infino a tanto , che cresciuta in loro di nuovo la cupidigia di possedere maggior quantità di poderi , fù a ciò posto freno con la rinovazione della stessa legge *Licina* , ed in oltre con la pubblicazione dell'altra di cinque jugeri , fatta da *Sempronio Gracco* Tribuno della Plebe , e poi da *Giulio Cesare* , da' quali ebbe il nome di *Sempronia* , e di *Giulia Agraria* . ³

9. Diverse altre leggi simili a queste furono pubblicate

E e e 2

in

(1) *Fabrett. inscript. antiqu. cap. 3. num. 595.* (2) *De re rustica. cap. 3.* (3) *Goes. ubi supra pag. 349. Horman. Antiqu. Rom. lib. 1. pag. 233.*

in varj tempi da' Consoli, e da' Tribuni. Di una di due soli jugeri fa menzione Giovenale .¹

*Tandem pro multis vix jugera bina dabantur :
Vulzeribus merces hac sanguinis atque laborum ;
Nullis visa unquam meritis minor .*

Di poi segue a dire

*Nunc modus hic agri nostro non sufficit orto :
Inde fere scelerum cause .*

Nè già i Consoli, e i Tribuni erano soli a porre ogni lor cura possibile nell' Agricoltura, ma v' invigilavano anco i Censori con pene pecuniarie, come riferisce Agellio: ² *Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eundemque indiligenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat, sive quis arborem suam, vineamque haberat derelictui, non is sine pœna fuit; sed erat opus censorium, censesque ararium faciebant.*

10. Con questi economici provvedimenti in tempo della Repubblica, e degl'Imperadori si mantennero frequentate, e coltivate le *Campagne Latine*, e si vide ornato il Lazio delle più amene, e deliziose ville, che mai fossero altrove, come furono quelle di *Metello*, e di *Lucullo*, mentovate da Varrone; ³ il Pontino di *Marco Emilio Filemone* presso il Foro Appio, ⁴ e il *Tusculano*, situato dove oggi è il Monastero di Grotta Ferrata, ⁵ luoghi tanto celebrati da Cicerone: il qual dice ancora, come fù incontrato in *Velubri*, Città del Lazio, da gran numero di cittadini: e altrove fa pur menzione della *Villa Alsiense* ⁶ che cre-

desi

(1) *Satyr. 14. circa med.* (2) *Noct. Artic. lib. 4. cap. 12.*
(3) *De re rustic. lib. 1. cap. 13.* (4) *Lib. 7. Epist. famil. 11.*
13. (5) *Doxi infrapag. 109.* Kircher. parte 2. cap. 2.
(6) *Lib. 9. Epist. 6.*

deſi eſſere ſtata dove oggi è *Palo* ; come altresì di quella di *Cajo Valgio Ippiano* nell'Agro Fregellano ne' Volſci ¹ oltre a tante altre , riferite dal P. Kircherò nel ſuo trattato del Lazio .

11. Plinio il giovane ancora in più luoghi delle ſue lettere loda le delizie del ſuo *Laurentino*, deſcrivendolo lungi da Roma 17. miglia , e vicino al mare , forſe dove oggi è la Torre di S. Lorenzo . E la ſola ſua teſtimonianza baſterebbe per prova , che la *Campagna* di Roma foſſe allora tutta coltivata , e adorna di ville delizioſe fino alla ſpiaggia del mare : ² *littus ornant (dice egli) varietate gratiſſima nunc continua , nunc intermiſſa tecta villarum , quæ præſtant multarum urbium faciem , ſive ipſo mari , ſive ipſo littore utare* . Mà di queſte famoſe ville del Lazio non ſi riſtringono le teſtimonianze , che abbiamo , ſolamente ai tempi di Cicerone , e di Plinio ; imperciocchè non ce ne mancano delle riguardevoli anche del quarto ſecolo , in cui fiorì Simmaco Prefetto di Roma , il quale nelle ſue lettere ſpeſſo ragiona delle ville , e de' poderi della *Campagna* di Roma , nominandone una fra le altre preſſo la Via Appia , in cui ³ *magnas ædes (dice egli) in anguſtis ſuinibus collocavi* . Ne nomina pure un'altra lungo il Tevere : ⁴ *Ager autem , qui me interim tenet , Tiberim noſtrum juncto aquis latere proſpectat . Hinc libens video quid frugis æternæ Urbi in dies accedat , quid Romanis horreis Macedonicus adjiciat commeatus* . Un'altra ſua villa accenna aver avuta nella Via Oſtienſe ⁵ e in più luoghi

(1) Lib. 13. Epistol. 76. (2) Lib. 2. Epistol. 17. (3) Lib. 2. Epistol. 59. (4) Lib. 3. Epistol. 55. (5) Lib. 6. Epistol. 66. & 72.

ghi rammemora il suo ritiro Prenestino ¹ ad esempio d'Augusto, che *ex secessibus frequentavit Prenestem*. ² Io farei lungo di soverchio, BEATISSIMO PADRE, se volessi esporre sotto gli occhi della S. V. tutte quelle memorie, che mi vengono avanti, per far vedere la coltivazione d'ogni parte, e sto per dire, di ogni angolo del Lazio, praticata di tempo in tempo: fra le quali non dovrebbero annoverarsi nell'ultimo luogo le reliquie non ancora finite di consumarsi da tanti secoli, d'immumerabili edificj, che si vedono sparfe, e quasi seminate per tutta questa nostra *Campagna*. ³ Pure non mi rimarrò d'avvertire, che anco dopo le ruine de'Goti, e de'Longobardi la *Campagna* di Roma era piena di fondi, e di poderi coltivati e fruttiferi, come oltre alla testimonianza di Anastasio Bibliotecario, si raccoglie da una Tavola marmorea, che tuttavia si conserva sotto il Portico della Basilica Vaticana, essendone perite sei altre, nelle quali non meno, che in questa, erano i nomi de' poderi, tutti fruttiferi e coltivati, che Papa Gregorio II. donò liberalmente a San Pietro, e ad altre Chiese del Lazio, come osserva Giambatista Doni nel suo erudito Trattato *de restituenda salubritate Agri Romani*. ⁴

12. Così di tempo in tempo la *Campagna* del Lazio produsse tutto quello, che si poteva attendere da un terreno felice, insino che le genti l'abitarono, e la coltivarono: la qual cosa giusta il parere del Doni ⁵ cessò verso la metà dell'ottavo secolo per gl'incendj e desolazioni, fatte da

(1) *Lib. 1. Epist. 2. lib. 3. Epist. 50. lib. 7. Epist. 35. lib. 9. Epist. 78.*
 (2) *Suet in Aug. cap. 72.* (3) *Kircher. in Praefat. ad Lectorem.*
Donius infra pag. 52. (4) *Pagina 64.* (5) *Pag. 68. & sequen.*

da Aistulfo Rè de'Longobardi, e successivamente dagli Ungheri, e molto più, secondo il mio parere, da' Saracini, che tutto riempirono di spavento, e di stragi: imperciocchè presa da essi Gaeta, e annidatisi presso il fiume Girigliano, con fiere e continue incursioni marittime *per quadraginta ferme annos* (come ha lasciato scritto Lione Ostiense nella sua Cronica) ¹ *innumera circumquaque mala gesserunt, multumque Chresticolarum sanguinem effuderunt*. Laonde in questi tempi incominciò l'aria a divenir grave per l'abbandonamento delle terre, rimaste vote di abitanti: e così mancando la coltura de'campi, si rese insalubre il Lazio per le acque stagnanti e putride, e per li boschi, i quali occuparono la maggior parte di esso. Nè si potè mai pensare a riparar tanto male, per cagione delle continue guerre e invasioni, e più anco per la dimora de' Sommi Pontefici in Avignone: i quali però, dopo ritornati a rallegrare l'Italia e Roma, cominciarono, benchè tardi, a riflettere al modo di ristorare questa *Campagna*, con restituirci l'intermessa coltura. Essi ciò si proposero di fare con due mezzi, l'uno de'quali fù di concedere agli Agricoltori varj privilegj, i quali però ognuno sa quanto poco si mantengono: e l'altro di permettere le *Tratte*, o siano estrazioni de'grani fuori dello Stato ecclesiastico per lo sopra più del bisogno di Roma, con poca spesa di giulj due, ² tre, ³ cinque, ⁴ e per ogni

(1) *Cap. 40. pag. 179. cap. 43. pag. 180. & cap. 52. pag. 192.*

(2) *Clem. VII. Constit. 5. Bull. novo, dummodò pretium frumenti in Urbe non excederet julios decem & octo pro quolibet rubro.*

(3) *Clem. VIII. Constit. 72. §. Dummodò pretium frumenti in Urbe non excefferit julios sexaginta pro quolibet rubro.* (4) *Paul. V. Constitut. 70. alias 48. §. 10. Dummodò pretium frumenti in Urbe non excefferit julios quinquaginta quinque pro quolibet rubro.*

ogni rubbio . Ma tal promessa nè pure si è potuta osservare o sia perchè la penuria delle raccolte abbia impedito il concederle , o perchè di tanto in tanto ne sia stato alterato il prezzo .

13. Quantunque ad infervorare l'animo grande e benefico di V. S. per una causa pubblica , e di tanta conseguenza , farebbe senza dubbio sufficiente ciò , che in altri tempi si è praticato con tante leggi e Costituzioni , le quali potrebbero servire di regola salutevole e d'indirizzo opportuno nelle nuove Ordinazioni da farsi ; pur nulladimeno io mi piglio il coraggio di avanzarmi più oltre, esponendo umilissimamente alla SANTITA' VOSTRA le mie considerazioni sopra i due mezzi , de' quali si valsero i suoi Predecessori per restituire l'Agricoltura nel Lazio , cioè de' *privilegj* , e delle *Tratte* .

14. In quanto al primo di essi , io considero , che antico è stato il costume di privilegiare gli Agricoltori . Costantino esentò i medesimi dalle gravezze straordinarie , ¹ come prima Diocleziano gli aveva resi immuni da ogni servizio personale , ² proibendo a Magistrati di astringerli a prender la tutela de' Pupilli . ³ Giustiniano ridusse loro le usure , che molto rigorose di quel tempo pagavano , ⁴ e vietò a' creditori di carcerarli nel tempo della coltura , e della messe . ⁵ Onorio e Teodosio liberarono gli strumenti del campo da ogni ipoteca . ⁶ Valentiniano , Teodosio e Arcadio diedero loro facoltà di poter coltivare
i ter-

(1) *L. Nunquam sationibus de C. Agricol. & censit. lib. 11.*
 (2) *L. Nequis Cod. de rustic. ad ulla obs. deno.* (3) *L. Si duo §. Tutela ff. de excus. Tutor.* (4) *L. Rem duram Auth. nullum credentem Agricol.* (5) *Auth. Agricultores Cod. quæ res pign. & oblig. poss.* (6) *L. Pignorum octava Cod. eod. tit.*

iterreni altrui , lasciati incolti , e derelitti : e altri Imperadori (fra' quali singolarmente Giustiniano) concedettero in beneficio dell' *Agricoltura* diversi altri privilegj , contenuti nelle leggi georgiche , compilate da Costantino Armenopolo , ² e nelle Costituzioni , divise in varj Titoli delle leggi Civili . ³

15. Nella stessa maniera Clemente VII. confermando le Costituzioni di Sisto IV. e di Giulio II. deputò certi giudici con facoltà di assegnare , senza consenso de' padroni , a chi avesse voluto coltivarle , la terza parte delle tenute non coltivate , derogando anco a gli affitti , fatti *ad longum tempus* , e ordinando , che tali Agricoltori non potessero esser molestati per rappresaglie camerali , nè chiamati in giudizio . ⁴ E sebbene questa Costituzione fù acutamente impugnata da Batista Casali , insigne Letterato di que' tempi ; ⁵ tuttavia , quanto riuscisse utile al Pubblico , pare , che ne facesse ampia testimonianza la santa memoria di Pio V. nella Costituzione , ⁶ colla quale confermò gli antichi Statuti dell' *Agricoltura* , all' accrescimento della quale con sommo zelo e amore invigilavano i Consoli di quel tempo non meno di quello , che fa parimente a giorni nostri questo savio e nobilissimo magistrato : *Nostra Civitas* (dice il Santo Pontefice) *quæ retroactis temporibus mari invelto & undique perquisito frumento indigebat , nostris felicissimis temporibus non solum frumento abundat ; sed etiam , quod plus est , vicinis & exteris ter-*

F f f f

ra,

(1) L. *Qui Agros* Cod. de omni Agro deserto & c. lib. II.

(2) Apud Jo: Lennclavium in *Tract. Juris Græco-Romani* pagina 157. & apud Simonem Schardium *Tract. var.* fol. 167.

(3) *Prompt. Juris Armenop.* (4) *Clem. VII. Constit. 5. §. 6. Bull. nov.* (5) In l. *Agrariam* Clem. VII. (6) *Constit. 16. Bull. nov.*

ra, marique jam agri Romani frumentum subministrari potest, prout sæpissime subministratum fuit, & quod non minus est, aer nostræ almæ Urbis ex assidua agrorum cultura & nemorum extirpatione, palustriumque locorum exsiccatione, factus est tutior, clementior, & salubrior.

16. Il medesimo Pontefice dopo aver con altra sua Bolla confermati e ampliati tutti i *privilegj*, precedentemente conceduti agli Agricoltori, comunicò loro il medesimo *privilegio*, che dalle leggi civili vien conceduto alle doti: ¹ ed essendosi di lì a qualche tempo rattiepidito, il fervore degli Agricoltori, Clemente VIII. deplorando i mali, che n'erano seguiti, confermò le altre antecedenti Costituzioni de'suoi Predecessori: ² : *Cum* (diss' egli) *uberrimum & necessarium Agriculturae exercitium in Urbis territorio & districtu, locisque finitimis paulatim negligi, seu potius deleri captum sit, itaut prius, vigente Agricultura, non modo ipsi Urbi necessarium frumentum suppeditabat, verum etiam ad exterarum nationum ingenti privatorum lucro, & non modico Cameræ nostræ emolumento transmittebatur; nunc verò, cultivatione cessante, externum frumentum magno pretio, & difficultate ab aliis conquirere, illudque etiam per mare vehendum expectare, & nonnunquam Urbis famem ventorum arbitrio non majori de decore, quàm periculo metiri, necesse est &c.* Il Pontefice Paolo V. seguendo le stesse massime dopo avere stabilita una particolar Congregazione, e prescritte molte buone regole a beneficio degli Agricoltori, ordinò al Prefetto dell' Annona, che co' denari del Monte di Pietà, e con un tenue premio di due per cento, facesse
loro

(1) *Constit. 19. §. 8.* (2) *Constitut. 72. in Pro. sm.*

loro larghe imprestanze, ¹ le quali al presente per somma beneficenza della S. V. si fanno co' denari della Camera, senza veruno, nè pure minimo, interesse.

17. Io non ho dubbio veruno, che tali *Privilegj*, e *Indulti* non possano grandemente servire a farci conseguire quel tanto, che si desidera: e però sarà sempre ottima, e savia la risoluzione di confermarli, e accrescerli; ma questa sola strada, come già per molto tempo battuta e praticata, non è possibile, che conduca a veruno accrescimento della coltura, il quale superi gran fatto lo stato, in cui ella si ritrova al presente.

18. L'altro rimedio col mezzo delle *Tratte*, certamente anch'esso non può essere, se non giovevole: ma non sarà però tale, quale si ricercherebbe al nostro bisogno, mentre nella parte del Lazio, che confina col mare, non è sperabile, che si possa avere quell'esito de'grani, che la gente non a pieno informata forse troppo facilmente si persuade; imperciocchè de'nostri frumenti mai a nostri giorni non ne sono stati mandati fuori d'Italia, salvo qualora la Francia ne ha avuta penuria, e si è trovata in guerra viva con tutte le altre nazioni, siccome fù nell'anno 1694. Che se vogliamo fare le nostre riflessioni sopra l'Italia, il bisogno de'grani in essa ordinariamente si riduce alle sole Città, e Riviere dalla Liguria, ove però ne concorre ancora dalle Maremme della Toscana, dalla Sicilia, dalla Puglia, e dal resto del Regno di Napoli, come pure bene spesso dalla Francia, e dalla Barberia; sicchè la speranza, che i Genovesi vengano a ricercare i nostri frumenti, è assai mal sicura ed incerta; onde abbia-

Ffff 2

mo

(1) *Constitut.* 70. *alias* 48. §. 11.

mo veduto , che in tempo di pace gli affittuarj dello Stato di Castro, non ostante la libertà degl'imbarchi, quasi da loro soli goduta , particolarmente nel Pontificato della santa memoria d'Innocenzo XI. si erano ridotti in gravi angustie, essendo loro convenuto per mancanza di richieste , tenere per tempo considerabile i grani non venduti , o pure vendergli à prezzo assai vile di scudi cinque , e sei il rubbio , e alle volte anco a meno .

19. Ma perchè alcuno potrebbe opporre la qualità de' nostri grani superiore in perfezione a tutti gli altri , si avverta , che sebbene per questa ragione se ne spaccerà qualche porzione per uso della Città di Genova (il che però per alcuni anni nè meno è seguito) ad ogni modo le Riviere , dove si averebbe a fare lo spaccio maggiore , come ripiene di gente poverissima , applicheranno sempre a provvedersi di quelli di minor prezzo , quantunque di qualità inferiore a i nostri , specialmente , se riuscirà loro di avergli per cambio di altre merci , conforme altrove spesso si pratica . Il che però non può farsi da i nostri Agricoltori , i quali per soddisfare alle gravi e continue spese de' lavori della *Campagna* , non si ritrovano in istato di commutare i loro grani con altro , che col denaro effettivo . A questo si aggiunge , che tra i grani nostrali , e i forestieri ci farà sempre una differenza molto notevole intorno al prezzo per cagione della spesa , che si ricerca assai maggiore nella coltivazione della *Campagna di Roma* , come diversa dalle altre , per esser vota d'abitanti , e coloni , i quali perciò calando dalle provincie dell'Abruzzo , dell'Umbria , e della Marca , richieggono per conseguenza le mercedi più rigorose di quello , che farebbero , quando fossero nativi , e paesani .

Mà

20. Ma , come anche fosse vero ciò , che dice più d'uno , che colle sicure speranze delle *Tratte* i grani avessero ad esitarfi alla Marina in copia ogni anno , e a prezzi vantaggiosi (il che però siccome ho detto, e molto dubbioso , ed incerto ,) e che perciò si avessero ad animare le persone a seminare i terreni di qualche migliaja di rubbia di grano di più per ciaschedun anno , io non crederei già , che per questo si avesse a conseguire il fine , che la S. V. si è prefisso nella mente , cioè di veder rifiorire , e risorgere di bel nuovo la nostra *Campagna* ; imperciocchè in tal forma non si conseguirebbe niente di più , che una maggiore coltivazione de'campi , i quali , ciò non ostante , rimarrebbero miseri , squallidi , spopolati , e insalubri , quali appunto sono stati da più secoli , e stanno tuttavia a nostri giorni , mentre la coltura si continuerà nella stessa maniera , e con gli stessi dispendj : e così assai poco sollievo ne riceverà Roma , e lo Stato , al cui importante sollievo , e beneficio sta tanto applicata la SANTITÀ VOSTRA .

21. L'eccezione , che patisce il discorso , fatto in questa maniera , viene unicamente originata dall'error popolare , o sia più tosto inavvertenza di coloro , che si persuadono , che la *Campagna di Roma* non sia capace ed atta a ricevere altra coltura , che quella , che vien fatta colla semenza de'grani , ladove è cosa chiarissima , che tanti popoli , i quali in tempo dei Rè , della Repubblica , e dell'Imperio stavano sparsi in tante Città , Tribù , e Ville per tutto quanto il Lazio , e da Roma fino al mare , cavavano da questo terreno medesimo tutti i frutti della terra , necessarj alla vita umana . Strabone , che scrisse ne'tempi
di

di Tiberio , ce ne fa chiara testimonianza dicendo :¹ *Totum Latium felix est, & omnium rerum ferax, exceptis paucis quibusdam locis maritimis, quae palustris sunt atque morbosa, qualis est Ardeatinus ager, & quod est inter Antium, & Lavinium usque ad Pometiam, & Setini agri quadam, & circa Tarracinam & Circejum.* Ora dunque perchè non si procura di restituire all'Agro Romano, e al Lazio l'antica coltivazione, o almeno non si tenta di cominciare questa impresa tanto utile e necessaria, secondando il genio nobilissimo della SANTITA VOSTRA? Uno de' suoi più savj e zelanti ministri considerando il gran consumo, che si fa in Roma di tanti caci, olj, vini, e altre grasce forestiere, e che niuno mai pensa al grave danno, che riceve il Principato per tanto danaro, che continuamente si lascia andar via, più volte è stato da me udito esagerare, che il popolo di Roma per sua gran disavventura ha i suoi procoj a Parma, gli uliveti a Genova e in Calabria; e le vigne in Corsica e in Sicilia: disordine simile a quello, che ne' Romani de' tempi antichi fu acutamente ripreso, prima da Varrone, e poi da Columella: *Igitur (dice Varrone,) quod nunc intra murum fere patres familiae correperunt, relictis falce & aratro, & manus movere maluerunt in theatro & Circo quam in segetibus, & vinetis frumentum locamus, qui nobis aduebat, qui saturi fiamus ex Africa, & Sardinia, & navibus vindemiam condimus ex Insula Choa, & Chia.* E Columella: ³ *Itaque in hoc Latio & Surrentia terra, ubi Dii cultus agrorum progeniem suam docuerunt,*

(1) *Geograph. lib. 5.* (2) *De Re rustic. lib. 2. cap. 1. tit. de re pecuar.* (3) *In Praefat. lib. 1.*

runt, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis provinciis aduehatur frumentum, ne fame laboremus, & vindemias condimus ex insulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Gallicisque. Quanto danaro, contra ogni regola di buon governo, si vede uscire ogni anno da Roma per li vini navigati e forestieri a uso non meno della Città, che della *Campagna*, dove suole smaltirsi copia grande de'vini Greci d'Ischia, e d'altri più ignobili! A questi forse non si potrebbe supplire co'vini della medesima *Campagna*, dove sono colline e siti attissimi a produrne in abbondanza, e d'ogni qualità?

Marziale ¹ celebra il vino de'campi Nomentani .

*In Nomentanis, Ovidi, quod nascitur agris,
Accepit quoties tempora longa merum?*

E altrove ²

Nomentana meum tibi dat vindemia Bacchum.

22. Plinio parimente loda il medesimo vino: ³ e Marziale pone quelli di Sezze nel Lazio a paragone del famosissimo Massico . ⁴

*Tu Setina quidem semper vel Massica ponis,
Pamphile &c.*

E altrove ne parla pure nello stesso tenore . ⁵

23. Marco Catone fa menzione de'vini cotti, che in quei tempi si faceano per uso della famiglia rusticale: ⁶ *cum vinum coctum erit, facito, ut servetur familia primum.* Sono ripieni i suoi libri, e quelli di Varrone, di Columella, e degli altri antichi Scrittori, d'infiniti precetti

[1] *Lib. 1. epigr. 106.* [2] *Lib. 13. epigr. 119.* [3] *Lib. 14. cap. 71. Hist. natural.* [4] *Lib. 4. epigram. 79.* [5] *Lib. 13. epig. 112.* [6] *De re rust. cap. 25. cap. 58. & 104.*

cetti per piantar viti, coltivar vigne, poterle, vendemmiarle, e per fare e conservare i vini: e perciò, al dire dell'istesso Varrone, i Romani non meno adoravano Cerere per l'abbondanza della messe, che Bacco per quella della vendemmia, estrate l'una e l'altra da i madefimi fondi: ¹ *Tertio Cererem & Liberum, quod horum fructus maxime necessarii ad victum: ab his enim cibus & potio venit è fundo*. E Virgilio dopo avere nel primo della sua famosa Georgica insegnato

*Quid faciat latus segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæneas, ulmisque adiungere vites
Conveniat,*

passa poi nel secondo ad insegnar la Coltivazione delle viti, e degli ulivi:

*Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta, & prolem tarde crescentis olive.*

24. Chi può ridere la quantità del danaro, uscito in questi ultimi anni da Roma per le provviste degli olj forestieri di Genova, di Calabria, e di altri luoghi ancora? Forse il terreno della *Campagna* non alimenta gli ulivi, e anticamente non vi erano uliveti? Veggansi i sopraddetti Autori, i quali in più luoghi insegnano il modo di fare il seminario, la coltivazione, e la raccolta delle ulive, ² e come debbano essere costrutte le celle vinarie, e olearie, le quali aveano le finestre in siti opposti, acciocchè l'olio ricevesse aria calda, e il vino fredda. ³

25. Nella Tavola di pietra, in cui si contengono le donazioni-

(1) *De rustic. lib. 1. cap.* (2) *M. Cato de re rustic. cap. 10. 13. 31. 44. 46. & 69. M. Varro cap. 13. 24. 60. & 61. Pallad. tit. 18. lib. 3. & tit. 8. & 10. lib. 11. & tit. 5. lib. 12. Columell. 5. cap. 8. & 9.* (3) *M. Varro lib. primo cap. 13. circa finem Pallad. lib. 1. tit. 20.*

zioni, fatte da Papa Gregorio II. come di sopra accennai, alla Basilica di San Pietro per li lumi da ardere perpetuamente avanti alla Confessione de' Santi Apostoli, si veggono nominate molte *Massè*, le quali comprendeano sotto di sè più poderi piantati di ulive, fino al numero di quarantotto, come apparisce dalla seguente copia, riferita distesamente dal Doni. ¹

26. *Dominis Sanctis ac Beatis Petro & Paulo Apostolorum principibus Gregorius indignus Servus. Quotiens &c. Statuo enim & a meis Successoribus servandum sine aliqua refragatione constituo, ut loca vel prædia cum Olibetis, quæ inferius describuntur, quos pro concinnatione luminariorum vestrorum a diversis, quibus detinebantur, recolligens, vestra vobis dicavi, immutilata permanere: idest in patrimonio Appiæ Massa Victoriola. Olibetum in fundo Rumelliano. Olibetum in fundo Octabiano. Massa Trabatiana. Olibetum in fundo Burrejano. Olibetum in fundo Oppiano. Olibetum in fundo Juliano. Olibetum in fundo Viviano. Olibetum in fundo Cattia. Olibetum in fundo Solifciano. Olibetum in fundo Marrano &c.*

27. Da ciò ne vien manifestamente dimostrato quanto erano in uso in quel tempo gli uliveti nella nostra, ora disfabitata, Campagna, dove al presente non si troverà nè pure una pianta di ulivo (intendo però di eccettuare i luoghi ancor'oggi abitati, fra quali il territorio di Corneto, in cui è antica tradizione, che da' coloni Genovesi, dietro al costume della lor patria, vi fosse piantato quel numero di ulivi e di aranci, che pure oggidì vi si vede conservato e accresciuto). Non è dunque il terreno,

G g g g

che

(1) *De Restit. salubr. Agri Rom. pag. 64.*

che non produce, e non alimenta queste piante; ma siamo noi, che non lo provvediamo di buoni coltivatori.

28. Ora passando avanti, SANTISSIMO PADRE, quanto danaro mai suole uscire ogni anno di Roma per le tele di canape e di lino, che si fanno venire di fuori dello Stato ecclesiastico? Non dico già delle più sottili di Cambrai, di Ulma, e di Costanza, nè di quelle celebrate da Luciano ¹

Candida Sidonio pellucet pectora filo,

ma delle più ordinarie di San Gallò, di Marsiglia, delle Bambacine, Cotonine, di quelle di Frustagno, e sino delle più vili, e grossolane d'Interlicci, e di Carmagnola per farne sacchi. Forse i nostri terreni non sono atti a produrre canape o lino? E forse anticamente non ne produceano? Nel famoso Calendario rustico, fatto da' Romani con tanto studio e diligenza per la coltura de' loro terreni, si vede assegnato il tempo opportuno alla semenza delle canapi e de' lini, e per la loro raccolta. ² Varrone e Palladio danno i precetti e le regole per iscegliere i terreni, atti a produrgli in abbondanza. ³ Che direm noi de' lavori di lana e di seta? Vi è forse terra, o paese nella nostra Italia, o fuori, dove si possa avere più copia degli uni, e degli altri?

29. Varrone nel trattato *de re pecuaria* dice ⁴: *Qui habet prædium, habere utranque debet disciplinam, & Agriculturae & pecoris pascendi, & villaticæ pastionis* .

E altrove. ⁵

Certe, inquit Fundanius, aliud pastio, & aliud Agricultura,

(1) Lib. 10. (2) Apud Gruterum pag. 138. (3) M. Varro de re rustic. lib. 1. cap. 23. (4) Lib. 2. cap. primo. (5) De re rustic. lib. 1. cap. 2.

tura, sed affinis: & ut dextera tibia alia, quam sinistra, ita ut sit quodammodo conjuncta. Col lanificio si sostentava gran parte del popolo di Roma: ¹ e il Lipsio, accuratissimo osservatore delle cose Romane, avvertì: ² *Lanificium Romanis antiquis impensæ curæ, docent nuptiæ, in quibus sponsæ colus præferebatur cum lana. Cingulum erat è lana: postes velati lana: omnia videlicet signa & indicia matronis operæ futura: lanam enim domi sedulo exercebant, telam texebant, conficiebant vestem: & hæc omnia matronæ etiam primi ordinis: laudabile hercle, si quod aliud Romæ institutum.* Indi segue à riferire le parole di Suetonio in Augusto. ³ *Veste non temere alia, quàm domestica usus est, ab uxore & sorore & filia, neptibusque confecta.* E altrove ⁴ *filiam & neptes ita instituit, ut & lanificio assuefaceret.* Ora le nostre lane si mandano quasi tutte fuori di Roma, e dello Stato, acciocchè con grave nostra vergogna e danno ci ritornino lavorate: il che in altri Principati non viene in modo alcuno permesso, come della Francia, e dell'Inghilterra afferma Giovanni Botero. ⁵

30. La femenza de'bombici, e i lavori di seta, benchè al parere di molti non sieno stati introdotti nella nostra Italia prima di Giustiniano Imperadore; ⁶ nulladimeno checchè sia di questo, dopo tanti secoli quale mai, anco tardo e tenue progresso, hanno avuto in Roma, dove peraltro e la qualità del terreno e del clima, e il grandif-

G g g g 2

fi-

(1) *Just. Lips. infrà* (2) *Just. Lips. Elector. lib. 1. cap. 17.*

(3) *Sueton. in Aug. cap. 73.* (4) *Idem cap. 74.* (5) *Della Rag. di Stat. lib. 8. cap. 3. pagina 221.* (6) *Procop. lib. 4. de Bell. Persic. Olyss. Aldrouand. de Insectis lib. 2. pag. 285. Tanara del Citt. ad. in Vill. pagina 323.*

fimo consumo , che si fa d'ogni genere di drappi , avrebbe dovuto far sì , che non solo la Città ne restasse bastantemente provvista , mà che ella ne provvedesse le provincie e i regni stranieri ancora . Nello Stato di Milano e altrove il padrone cava un grandissimo emolumento dalla sola foglia de'mori , piantati pel più ne'confini , e per le strade de' poderi : e il contadino è tenuto dare al padrone la metà della seta , che si trae da' vermi nudriti con dette foglie , supplendo esso coll'altra metà a tutte le spese . Tralascio di annoverare parte per parte altre cose , delle quali anticamente era feconda e abbondante questa nostra *Campagna* , come per esempio il mellificio , tanto celebrato da Virgilio nel quarto della sua *Georgica* , essendo non meno il Calendario rustico , che i libri de' nostri antichi Scrittori ripieni di regole e di ricordi circa il tempo , e modo di fare , e acerescere gli alvearj , di fabbricare il mele , e di estrarne le cere , ¹ le quali oggi in tanta copia quì si consumano , e tutte per lo più vengono di fuori dello stato , e sino dalla Turchia .

31. Ma dirà forse taluno , che non essendo più i tempi de' Romani , non si può far quello , ch'essi facevano . A ciò io rispondo , esser vero , che non sono più i tempi de' Romani , ma però non si può negare , che non sieno gli stessi elementi , le stesse stagioni , e gli stessi terreni , che erano ai loro tempi : onde se non producono quelle cose , che producessero anticamente , ciò si dee attribuire , non già ai tempi , ma alle sole persone , tanto diverse da quelle de' tempi antichi . *Hominum sunt ista , non temporum* , disse ad altro proposito Seneca . ² Posto dunque per verò ,

CO-

(1) *Varr. de re rustic. lib. 3. cap. 16.* *Pallad. lib. 1. tit. 37. 38. & 39.*
Columel. lib. 9. cap. 14. 15. & 16. (2) *Seneca epistola 97. ad Lucil.*

come è verissimo , che le nostre *Campagne* sieno anche oggidì capaci di tutta l'antica *Coltivazione* , la quale certamente non consistea nellâ sola semenza de'grani , come si è detto : e posto ancora , che sia spedito al ben pubblico di Roma , che debba farsi ogni sforzo per introdurre questa universale coltura , resteranno ora a mostrarsi , e a doversi proporre alla S.V. i mezzi più facili , ondè possa venirsi a capo di un tanto disegno .

32. Io, quanto a me , lasciando ad ingegni più sublimi il proporre cose migliori , sono di pensiero , che non si possa conseguire il nostro fine , se non con introdurre i contadini a coltivare la *Campagna* : e sono ancora persuaso , che ciò possa farsi acconciamente e convenientemente in due maniere . L'una si è d'invitar prima i padroni delle Tenute più vicine a Roma con amorose insinuazioni , e con promessa di qualche premio o franchigia: e ciò riuscendo inutile, astringergli poi con autorità pubblica a piantare in qualche parte di esse delle viti, degli ulivi, de'mori e altri alberi da frutto , come pure a seminarvi delle canapi , e de'lini in certa quantità proporzionata alla qualità del terreno , e alle forze de' possessori , perchè ricercando questa forte di coltivazione l'assistenza de' coltivatori per tutto l'anno , necessariamente verrebbero ad introdursi i contadini , e ad obbligarli a doversivi fermare in ogni tempo .

33. Il secondo modo farebbe in dividere , e ripartire con la stessa autorità pubblica (premessi però prima gl'inviti e le insinuazioni , come sopra) le Tenute in piccole porzioni d'assegnarsi a coltivare a i medesimi contadini con una certa e discreta annua risposta , incominciando , conforme si è detto , da quelle Tenute , che sono più vicine a Roma . Ciò farebbe come una specie di rino-

vazione delle leggi Agrarie , riconosciute tanto utili , e necessarie ne' secoli Romani : e coll'andar de'tempi da queste colonie ne ritrarrebbero i padroni de'campi maggior frutto di quello , che ne ritraggano oggidì , mentre si lavorerebbe ogni palmo di terra tanto fertile , che non fertile , ladove al presente è più quel terreno , che resta inculto , di quello , che si ara ; non essendo nè tutti i terreni atti a ricevere la semenza del grano, nè tutti i padroni solleciti , e abili a procurar la coltura in tutte le parti delle loro vaste campagne . Perciò fù avvertimento di Columella : ¹ *Imbecilliozem agrum , quam agricolam esse debere ; quoniam , cum sit colluctandum cum eo , si fundus praevaleat , allidi dominum . Nec dubium , quin minus reddat laxus ager non recte cultus , quam angustus , eximie .* ² Riuscirebbe altresì questo secondo modo di maggior beneficio a'poveri contadini , perchè ripartendosi loro i terreni , e sapendo essi di coltivare il loro proprio campo , si applicherebbero alla coltura di quello con più animo , e con più industria insieme con tutta la loro famiglia , come appunto praticavano i Romani , i quali , acciocchè i coloni *alacrius colerent* , assegnavano loro terreni *non tam ut tenerent , quam ut possiderent .* ³

34. Io , come riverentemente mi protestai nel bel principio di questo mio rozzo Discorso , non intendo altro , che di proporre all'alto intendimento della S. V. queste mie riflessioni , e perciò non entrerò a portar qui le ragioni , e i fondamenti , per li quali possano essere riputate giuste , legali , e di facile riuscita nella pratica , riserbandomi
ciò

(1) *Lib. primo cap.3.* (2) *Dicco lib.1.cap.3.* (3) *Goef. Antiquit. Agrar. cap.2. pagina 12.*

ciò alle esame, che se ne dovrà fare nella Congregazione deputata, quando così venga comandato dalla S. V. bastandomi ora di solo accennare, che appartiene alla suprema provvidenza del Principe, e de' suoi Magistrati ¹ *statuere & pensare quo ordine, & qua cultura debeant uti subditi sui*, e che *pro bono publico Reipublicæ* non solo possono sforzarsi i sudditi a coltivare i loro beni, ² mà anche a vendergli, e alienarli ³ in tutto, e in parte, ⁴ come per una causa tanto meno urgente di questa, cioè del semplice ornato, decretò doveise farsi per le case e vigne di Roma la santa memoria di Gregorio XIII. ⁵

35. Resta ora, che si dia qualche risposta ad alcune difficoltà principali, e molto comuni, che per avventura si potrebbero fare in contrario. La prima si è del non trovarsi contadini, che vengano ad abitare queste nostre *Campagne*, e ciò per l'intemperie dell'aria, nociva non meno a i corpi umani, che a i frutti della terra. Columella ascrive questa supposta intemperie ad altra cagione, dicendo: ⁶ *Nec post hæc reor intemperantia cœli nobis ista, sed nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuique servorum, veluti carnifici, noxæ dedimus, quam majorum nostrorum optimus quisque optime tractaverit.* Ma perchè coll'andarli coltivando, e popolando la Cam-

pa-

(1) *Avendan. de exequ. mand. parte prima cap. 4. num. 9. §. Ideo autem sequit. Coll. int. in pragmat. rei frum. cap. primo num. 9. §. Vnde Reges. Gio. Botero della Rag. di Stato lib. 8. cap. 2.* (2) *Clem. VII. Constitut. 5. & Clement. VIII. Constitut. 72. Carol. Tapp. dell' Abond. in Proem. & remed. 1. e 3.* (3) *L. Item si verberatum ff. de re vendic. L. Vendidit §. Si constet ff. cum pr. ed. cum concordau.* (4) *Thef. qu. est 64. num. 11. & 12. Giurb. decis. 86. num. 14.* (5) *Constit. 22. Bull. nov.* (6) *De re rustic. in Pr. esat.*

pagna, l'aria della medesima andrà sempre migliorando, io sono di parere, che per questa cagione non sarà altrimenti abborrita da' contadini, ma che facendosi loro oneste condizioni da vivere, vi concorreranno di buona voglia e in gran copia, siccome faceano anticamente, e come ancora fanno oggidì in quelle poche vigne, che stanno ne' casali della *Campagna*, e in tutte l'altre, che in tanto numero si veggono fuori delle porte di Roma, benchè situate in luoghi umidi e gravi, dove la terra manda fuori le medesime esalazioni della vicina *Campagna*, e forse peggiori, come a San Lazzerò, e alla Valle dell'Inferno fuori di porta Angelica; vicino alla porta di San Giovanni, per dove passa la Marrana; alla Caffarella, e ad Acquataccio fuori porta Latina, e di San Sebastiano; in tutta la riviera di Acquacetosa fuori la porta del Popolo; a Grotta perfetta; alle trè Fontane fuori di porta San Paolo, e altrove. E molto più vi concorreranno con le loro famiglie in questi tempi, che cacciati dalle loro patrie in diverse parti d'Italia nelle presenti guerre, benedirebbono la clemenza della S. V. che da Padre veramente comune avesse apprestato loro opportuno ricetto. Oltre a che, non trattandosi in questi principj di riempire tutta la *Campagna* in un tempo medesimo di contadini, ma di cominciare a provvederne in poco numero per alcune poche Tenute, non dobbiamo arrestarci dal metter mano all'impresa per questa sola difficoltà, la quale è molto verisimile, che non sia per incontrarsi nella pratica.

36. La seconda difficoltà può farsi nella grave spesa, che si ricercherebbe per provvedere i nuovi coloni di tetto e di abitazione. Ma o questa sarebbe in realtà assai leg-

leggiera, secondo l'uso delle case rusticali, tanto commendato da Giovenale, nel nostro Lazio: ¹

Vivite contenti casulis & collibus istis,

O pueri, Marsus dicebat & Hernicus olim:

ovvero quando si considerasse ciò esorbitante, potrebbe la munificenza della S. V. far contribuire la Camera Apostolica ad una parte della spesa, o al pagamento delle pigioni per qualche tempo. I Romani assegnavano a i coloni insieme col terreno anche le case; *ut hinc certum sit*, dice il Goesio, ² *non modo in Urbe, opidoque, sed in vicis territorii aedes fuisse assignatas colonis*. Cicerone parlando di Antonio, dice: ³ *Ille primum pollicetur domos &c. deinde ex omnibus portis deducturum in agrum vicinum*, e Virgilio ⁴

Connubiis, arvisque novis operata juventus

Jura domosque dabam

37. Quando poi riuscisse nella pratica di restituire la buona coltivazione ai terreni della nostra *Campagna* coll'incominciare ad introdurvi la permanenza de' contadini e delle loro famiglie, farebbe molto facile, che con la benedizione di Dio, e con le grazie della S. V. moltiplicassero in breve tempo, ed apprestassero un notabilissimo ajuto alla coltura de' campi seminatorj, la quale senza dubbio con l'opera de' contadini originarj si farebbe con ispesa di gran lunga minore di quella, che si fa oggidì col mezzo de' forestieri, i quali concorrono dalle vicine provincie, e dalle lontane ancora, conforme si è detto. Si potria permettere a questi nuovi coloni d'in-

H h h h

vesti-

(1) *Satyr.* 14. circa med. (2) *Antiquit. Agrar. cap. 2. pag. 11.*

(3) *Philippic.* 8. (4) *Aeneid. lib. 3.*

vestire in dette case e terreni le doti di Santo Spirito , e altri suffidj dotali , da destinarsi per le loro mogli . In tal guisa minorandosi la spesa della coltivazione e della raccolta de'grani, si minorerebbe dagli Agricoltori anche il prezzo di essi , e in conseguenza se ne avrebbe alla Marina l'esito più facile .

38. Mà perchè alcun non ci sia , che poco esaminando le cose , si metta a credere , che la coltivazione da me fin ora proposta, abbia per avventura a levare i boschi necessarj per le legna, i prati, e i pascoli per gli armenti grossi e minuti, i quali nell'avvicinarsi dell'Inverno sogliono calare dalle vicine montagne per venire a godere de'nostri pascoli , donde poi si hanno le carni per sostentamento di Roma , mi conviene in terzo luogo rigettare anche la fallacia di questo argomento , il che a mio credere , non mi sarà molto difficile , per esser il più debole , e insufficiente di tutti gli altri . A chi non è noto , che le città , le quali hanno i territorj ben coltivati , e pieni di contadini , avendo necessità di numero maggiore di bestiami per meglio mantenere la coltura , abbondano per conseguenza più , che le altre città di carni necessarie , non solo per sostentamento de'loro cittadini , mà per provvedimento ancora delle provincie vicine , conforme la S. V. dee averne la prova e l'esempio assai chiaro in quello , che accade nello Stato di Urbino ?

39. Oltre a ciò io sono di parere , che accrescendosi la coltivazione nella nostra *Campagna* , con l'introduzione de'contadini piuttosto , che abbiano a diminuirsi i pascoli , debbano maggiormente aumentarli , non solamente perchè i terreni arati , e coltivati sogliono produrre maggior quantità d'erbe utili , che non fanno i terreni sodi ,
e in-

e inculti , ma ancora perchè nella detta *Campagna* vi resta copia grande di terreno, per altro ottimo , il quale oggidì è renduto totalmente infruttuoso anche all'uso de' pascoli, per esser occupato da' pantani, da roveti, da macchie, e da boschi foltilissimi, siccome è noto a ciascheduno, che abbia veduta la *Campagna* medesima. Vi è parimente nella più parte delle Tenure gran quantità di spallette, e spallettoni, dette così volgarmente, dove per non esser mai a ricordanza d'uomini corso l'aratro, ne segue, che il terreno, oppresso dagli sterpi, e dalle macchie, non può produrre l'erba, e molto meno il bestame può entrarvi a pascerla. Laonde molto a proposito osservò il Doni, che coltivandosi in miglior forma i nostri campi, non solo si renderebbe l'aria de' medesimi più salubre, ma si accrescerebbero ancora i pascoli per gli armenti: ¹ *Quæ cultura species, dice egli, si in his Latii & Tusciæ maritimis silvis usurpatur, non tantum ad aerem depurgandum salutariter cedit, sed etiam ad lucrum ex agro capiendum utiliter: partim enim arborum modus augebitur, partim major graminis copia ad alenda pecora subnascetur.* Questo al certo tanto maggior utilità apporterebbe, quanto egli è manifesto, che l'erbe de' terreni mossi ed arati sono delle altre più a proposito per nutrire gli armenti, conforme attesta Columella: ² *De genere pabuli jucundissimas herbas esse, quæ aratro proficissis arvis nascantur, deinde quæ pratis uligine carentibus; palustres, silvestresque minime idoneas haberi.* Ancora ne' tempi antichi, siccome ho dimostrato, la nostra *Campagna* era tutta quanta abitata e coltivata: e pure, ciò non ostante, non manca-

H h h h 2

vano

(1) *Ubi supra pag. 143.* (2) *De re rustic. lib. 7. cap. 3. num. 273.*

vano i pascoli agli armenti, che allora parimente calavano giù dalle montagne, secondoche ce ne fà ampia testimonianza Plinio il giovane nella lettera altrove citata, in cui descrivendo il viaggio da Roma al suo Laurentino così dice: ¹ *Varia hinc inde facies: nam modo occurrentibus silvis via coarctatur, modo latissimis pratis diffunditur & patescit, multi greges ovium, multa ibi equorum, boumque armenta, quae montibus hieme depulsa, herbis & tempore verno nitescunt, ò come altri leggono, pinguescunt.*

40. Conchiuderò in fine questo mio Discorso con un'altra considerazione, ed è, che quando riuscisse di mettere in pratica l'accennata divisione, e assegnazione de' terreni, moltissimi saranno quelli, oltre a i poveri contadini, che si applicheranno a industriarsi sopra la terra, e ad investire i loro danari in campi di mediocre valuta, con che si verrà ad aprire al popolo di Roma questa nuova, e desiderabilissima specie d'investimento, giacchè per la mancanza di ogni altro languisce ogni uno con quello de' foli luoghi di monte, che è il più tenue, e il più infelice di tutti gli altri investimenti: e quello, che è peggio, fomenta negli animi l'ozio, e la pigrizia, rendendogli avversi alla fatica, e all'industria; nella quale, al parere di Seneca, ² dee il Principe porre ogni studio per tenergli continuamente applicati,

curis acuens mortalia corda,

Nec torpere gravi passus sua regna veterno,

disse ancora Virgilio ³. In oltre sarebbe molto verisimile, che

(1) *Epist. 17. lib. 2.* (2) *De Brevitate vit. cap. 1.* (3) *Georgic. lib. primo vers. 126.*

che tali terreni si avessero in breve tempo a vedere ridotti in tanti bellissimoi poderi, niente dissimili a quelli, che disegnava il vecchio Catone: ¹ *Pradium cum parare cogitabis, in animo habeto, uti ne cupide emas, neve opera tua parcas visere, & ne satis habeas semel circuire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonum erit &c. De omnibus agris, optimoque loco si emeris jugera agri centum: vinea est prima, secundo hortus irriguus, tertio salictum, quarto oletum, quinto pratum, sexto campus frumentarius, septimo silva cadua, octavo arbutum, nono glandaria silva.*

41. Di tali non meno fruttiferi, che deliziosi poderi, e del gravissimo pregiudicio, che proviene al ben comune di tutti per la vastità de'campi, e delle tenute, discorre ancora egregiamente Columella con parole adattatissime a i disordini de'nostri tempi: ² *Modus ergo, dice egli, qui in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur, tantum enim obtinendum est, quanto est opus, ut emisse videamur, non quo oneraremur ipsi, atque aliis fruendum eriperemus more præpotentium, qui possident fines gentium, quos ne circuire equis quidem valent, sed proculcandos pecudibus & vastandos ac populandos feris derelinquunt; neque enim satis est possidere velle, si colere non possis.*

42. Questo è quanto mi è sovvenuto di esporre alla S. V. per ufficio della mia carica: e, quali si sieno le mie umilissime considerazioni, spero, che dal gravissimo intendimento e sapere di VOSTRA BEATITUDINE abbiano ad essere accolte, come provenute da un puro zelo di ser-

(1) De re rustica cap. 1. (2) Cap. 3. circa finem.

102 DISCORSO DELLA COLTIVAZIONE ;

servire all'eroiche brame, che ella ha di sempre promuovere e procurare il bene universale; con che bacio a VOSTRA BEATITUDINE i santissimi piedi .

Roma il dì primo Agosto 1702.

Della SANTITA' VOSTRA

Umilissimo, e obbligatissimo Suddito
Ferdinando Nuzzi

I L F I N E .

Addenda prioribus libris II. de Antiquitatibus Hortanis præter
jam adnotata sub initium post novam præfationem,
lib. II. pag. 511. & lib. III. pag. 64.

Pag. 183. lin. 8. post habeo, hæc addantur. Gisbertus Cuperus Epistola VI.
ad Zachariam Goezium inter editas Wittembergæ A. D. 1716. pag.
39. de me honorifice loquutus, formulam pro sua copia in hoc lapi-
de, ex Ciceronis epistola XII. Famil. lib. IV. explicat pro sua facul-
tate, vel pro suis opibus: quod non rejicio. Utrum notæ V. ARN.
pro Vir, ARNiensi, vel ARNensi, nempe Tribu, sumi debeant,
ipse ambigit, meliorem tamen explicationem ab se non reperiri,
ingenue testatus. Quin eo modo, quem dixi, notæ illæ explican-
dæ sint, ego non ambigo. Vir enim, idest, maritus, ibidem ex-
primitur post uxorem expressam. Tribus de more inter nomen &
cognomen locatur. V. litera pro Vir, in antiquis lapidibus passim
occurrit: quod ignorare se aiebat Cuperus. V. B. V. C. V. I. V. P.
V. S. Vir Bonus, Vir Clarus, Vir Illustris, Vir Perfectissimus, Vir
Spectabilis. Nihil ero impedit, quominus eadem litera V. Virum
significans, sola etiam esse possit. Ceterum Tribus ARN. sæpe in
saxis memoratur, præcipue apud Fabretum.

Pag. 298. lin. 8. ante Hoc, sic lege. Ita quidem Ughellus. Ego tamen
in Regestis Benedicti XII. ex tabulario pontificio Avenionensi to-
mo VI. anno V. fol. 141. hæc didici: promotio Nicolai Nerii Canonici
Ortani ad Episcopatum ejusdem Ecclesiæ per obitum Laurentii, &
repulsionem postulationis ipsius Nicolai, apud Sedem Apostolicam va-
cantis, cum dispensatione super defectu ætatis & ordinum. Datum
Avenione Kal. Martii anno V. Hæc incidunt in A. D. 1338. quæ a
dictis Ughellianis abhorrent.

— lin. 19. post anno, lege MCCCCLXII.

Pag. 312. lin. 1. post Hippolytus, sic lege. Fabranus, ex Emporio Sara-
ceno, Æmiliæ opido in parœcia Sarfinate. De eo consule Hierony-
mum Fabrum in Commentariis sacris de Ravenna vetere pag. 300.

— lin. 5. post Augusti, lege MDCXXI.

Pag. 316. lin. 5. ante ex Vicario, lege Foro-Livienfis.

— in sine hæc adde.

LIX. Blasto demortuo A. D. 1718. die VI. Julii successit Jo. Franci-
scus Tenderinus Carrariensis, Francisci Mariæ Casini S. R. E. Car-
dinalis a cognitionibus, die XI. mensis Decembris ejusdem anni
ordinatus: qui peregre regius antistes magno populorum solatio &
cultus divini incremento utramque Ecclesiam sibi commissam
regit.

SPECIAL 93-B
5823

